

Η ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ Η ΒΟΥΛΗΣΙΣ

ΥΠΟ

ΙΟΥΛΙΟΥ ΠΑΓΙΩ

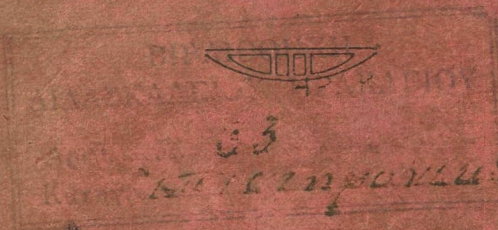
Πρυτάνεως του Πανεπιστημίου Αιξ. Μισσαλίας.

Ἐν τῆς Γ' Γαλλικῆς ἐκδόσεως

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

Π. Θ. ΔΟΥΤΣΑΡΗ

Φοιτητοῦ Γλωσσολογίας ἐν Σορβόνη.

ΕΝ ΑΘΙΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΒΛ. ΚΟΜΠΟΥΓΙΑΣ

1924

Πρὸς τὸ Πανελλήνιον

Εἶνε διπλοῦς ὁ σκοπὸς ποῦ με ὤθησε ν' ἀρχίσω τὸ παραγωγικόν μου στάδιον με μεταφράσιν παρομοίου συγγράμματος.

Πρῶτον ἡ σκοπιμότης τοῦ ἔργου: ὅτε ἤρχισα τὴν ἀνάγνωσιν κ' ἐξετίμησα τὴν χρησιμότητα αὐτοῦ διὰ κάθε διανοούμενον ἐσκέφθην ὅτι μέσα εἰς τὴν ἀφθονίαν τῆς ἔγχωρίας παραγωγῆς μεταφράσεις τέτοιων βιβλίων, καὶ μάλιστα τῆς σοβαρᾶς γαλλικῆς φιλολογίας κ' ἐπιστήμης, ἔχουν πάντοτε τὸ πλεονέκτημα νὰ χρησιμεύουν ὡς πρότυπον καὶ ὁδηγός. Ὑστερα τὸ γαλλικὸν ἔθνος ποῦ εὐρίσκεται εἰς τὴν πρωτοπορείαν τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ ἔχει, ὡς εἶνε γνωστόν, πολλὰς τὰς ὁμοιότητας με τὴν φυλὴν μας ὑπὸ ἔποψιν ἰδιοσυγκρασίας. Τὸ πρωτότυπον τοῦ βιβλίου ἀπευθύνεται πρὸς τὴν γαλλικὴν νεολαίαν. «Οἱ φοιτηταί μας, λέγει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν πρόλογον, εἶνε εὐφυεῖς, σοβαροί, δραστήριοι — εἶνε φιλοπερίεργοι, εὐαίσθητοι, ἐνθουσιώδεις — πράγματι ὁμως εἶνε περιηγηταί περιπλανώμενοι ἀνά τὰς χώρας τῆς Τύχης. Ἔχουν τὴν προαίσθησιν μεγάλων πραγμάτων... ποῦ δὲν θὰ πραγματοποιήσουν ποτέ. Αἰσθάνονται τὴν νεανικὴν ὁρμὴν νὰ βράζῃ μέσα των καὶ γεμάτοι ἀπὸ πεποιθήσιν ὄνειρεύονται συγγράμματα ποῦ, φεῦ! κανεὶς δὲν θὰ διαβάσῃ διὰ τὸν λόγον ὅτι θὰ μένουν εὐχαὶ ἀπραγματοποίητοι...»

Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς μὲ μερικὰς παραλλαγὰς ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸν Ἑλληνα φοιτητὴν. Ἡ ἔλλειψις μεθοδικότητος εἰς τὴν ἐργασίαν εἶνε τὸ κυριώτερον τῶν ἐλαττωμάτων τῆς νεολαίας μας ἀλλὰ καὶ, τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος. Κατὰ συνέπειαν βιβλίον, ὡς τὸ παρὸν, πραγματευόμενον περὶ διανοητικῆς μεθοδολογίας πρέπει νὰ εἶνε ἐγκόλπιον ἀπαραίτητον διὰ κάθε διανοούμενον.

Ἡ μέθοδος εἰς τὴν ἐργασίαν εἶνε κυρίως ἐκεῖνο ποῦ χαρακτηρίζει τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιὸν τῆς παραγωγῆς. Μόνον μὲ μεθοδικὴν ἐργασίαν καὶ μ' ἐσωτερικὴν γαλήνην θὰ κατορθώσῃ ἡ παρούσα ἑλληνικὴ γενεὰ νὰ ἐπουλώσῃ τὰς φροβερὰς πληγὰς, ὕλικὰς καὶ ἠθικὰς, ποῦ χαίνουσι ἀκόμ' εἰς τὸ σῶμα τοῦ Ἑθνους.

«Τὴν στιγμὴν αὐτὴν — λέγει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ ἴδιον μέρος ὁμιλῶν περὶ τῆς Γαλλίας — ἡ χώρα μας, ἐξητλημένη εἰς ἄνδρας ἕξ αἰτίας τοῦ μεγάλου πολέμου, ἔχει ἀνάγκην ὅλων τῶν κεφαλαίων δράσεως. Οἱ φοιτηταί μας βλέπουν σήμερα σαφῶς ὅτι ὀφείλουσι τὰ πάντα εἰς τὴν Πατρίδα των. Ἀνήκουστα εἶνε αἱ θυσίαι ποῦ ὑπέστησαν αἱ παρούσαι γενεαί!...»

Ἐὰν ἓνας Γάλλος πατριώτης ἔχη λόγους νὰ φρίττῃ πρὸ τῶν ἀπωλειῶν ποῦ ὑπέστη, εἶνε ἀληθές, εἰς τὸν παγκόσμιον πόλεμον ἡ Γαλλία, χώρα πλουσία ποῦ ἐξηλθε τέλος ἀπὸ τὴν μεγάλην δοκιμασίαν μὲ τὸ κέρδος τῆς νίκης, ποία πρέπει νὰ εἶνε ἡ θλίψις ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόφασις ἀνανήψεως καὶ περισυλλογῆς τοῦ Ἑλληνος πρὸ τῶν κατ' ἀναλογίαν μεγαλύτερων καταστροφῶν ποῦ δεκαετῆς πόλεμος ἐπεσώρευσε εἰς τὴν χώραν μας; Εἰς χώραν ποῦ, ἂν καὶ ἦτο μεταξὺ τῶν νικητῶν, ἐβγήκε μολοντοῦτο ἡ μόνη ἐξουθενωμένη ἀπὸ τὴν πάλιν, ὅπου ἐξητλήθη μὲν ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος, ἐφθάρη δὲ

εἰς συνεχεῖς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς καὶ τὸ ἀπόθεμα ἠθικῶν κεφαλαίων!

Ἄλλος καὶ ὄχι ὀλιγώτερον σπουδαῖος λόγος τοῦ παρόντος ἐγχειρήματος εἶνε ὁ πόθος νὰ διαμορφώσω βαθμηδὸν δι' ἑμαυτὸν ὕψος λεκτικὸν τῆς Νεοελληνικῆς ἐπιστημονικῶς καθωρισμένον καὶ ἀπηλλαγμένον ἀπὸ τραγελαφικὰς ἀκρότητας. Πρότυπον δὲ πρὸς τοῦτο ὡς ἡ γαλλικὴ γλῶσσα, ποῦ ἔχει διανύσῃ στάδιον ἀνεξίτητος ἐφάμιλλον πρὸς τὴν προγονικὴν μας τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, καὶ μὲ σύγγραμμα ἐπιστημονικὸν ὡς τὸ παρὸν θὰ ἦτο, κατὰ τὴν κρίσιν μου, τὸ μόνον κατάλληλον διὰ νὰ καταδείξῃ τὸ ἐπιτευκτὸν τοῦ παράματος. Ὁ πόθος αὐτὸς δὲν εἶνε δι' ἑμὲ γέννημα τωρινὸν ἀλλὰ διαφαίνεται ἀκαθόριστός πως καὶ εἰς τὴν κάτω περικοπὴν ἀπὸ ἄρθρον μου ποῦ ἔχει δημοσιευθῆ πρὸ δεκαετηρίδος καὶ πλέον εἰς τὴν τότε Σμυρναϊκὴν τῶρα δὲ Ἀθηναϊκὴν ἐφημερίδα «Ἀμάλθειαν» :

«Ἡ μὲν σχολὴ τοῦ λογικωτατισμοῦ, ἔλεγα εἰς τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο μὲ τὸ σύνθημα λεκτικὸν τῆς ἐποχῆς, κατὰ φρένα ἔχουσα τὴν ὁλονὴν προσέγγισιν πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν κλασικῶν συγγραφέων χιμαίρας καθεκάστην φθέγγεται, ὡσάν τὸ ἀενάως τρέχον ρεῦμα ἠδύνατο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πηγὴν αὐτοῦ.

Ἡ ἀντίπους αὐτῆ σχολῆ τοῦ μαλλιαρισμοῦ τὴν φυσικὴν ἀποτελοῦσα ἀντίδρασιν ἀγωγίζεται νὰ διατηρήσῃ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὅλας τὰς χυδαιότητας, ἃς συμπαρέστυρεν αὐτὴ ἐξελλισσομένη διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν μεσαίαν αἴρσιν, αὐτὴ τὴν μήπω ἐπιστημονικῶς καθωρισμένην καθαρῆουσαν ὑπερασπιζομένη κλίνει ὁτὲ μὲν πρὸς τὴν δημοτικὴν, ἄλλοτε δὲ πρὸς τὴν ἀρχαϊκὴν μορφήν τῆς γλώσσης».

Διὰ νὰ εἶμαι σαφέστερος ὀφείλω νὰ δηλώσω ὅτι ἀνεκάθεν ἀπέβλεψα εἰς τὴν Νεοελληνικὴν, εἴτε ὑπὸ τὴν ὀμιλουμένην εἴτε ὑπὸ τὴν γραφομένην μορφήν της, ὡς πρὸς ἐνιαῖον ὀργανικὸν σύστημα, κ' ἐπομένως μ' ἐκπληξιν παρηκολούθησα τὴν τάσιν τῶν δύο ἀντιμαχομένων σχολῶν εἰς τὸ ν' ἀνεγείρουν Σινικὰ τεῖχη τριγύρω ἀπὸ τὸ ἴδιωμα πού ἤθελαν νὰ ὑπερασπίζον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐνῶ ἡ μεγάλη μᾶζα τοῦ λαοῦ ὀμιλεῖ, ἀναλόγως τῆς μορφώσεως τῶν ἀτόμων, γλῶσσαν μικτὴν μὲ λεξιλόγιον καὶ τυπικὸν δανεισμένον καὶ ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας καὶ ἀπὸ τὴν ἀγορὰν — γεγονὸς πού ἀποδείχνει ἀπλῶς τὴν ρευστὴν καὶ μεταβατικὴν μορφήν τῆς Νεοελληνικῆς ἀπὸ τοῦ Κοραῆ κ' ἐδῶ — δυστυχῶς καὶ διὰ τὴν γλῶσσάν μας καὶ διὰ τὸν λαὸν πού ἐλάχιστα ἢ διόλου δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ μάθ' εἰς ποῖον γλωσσικὸν ἴδιωμα ἀνήκ' ἡ ὀμιλία του, εὐρέθησαν δωρεὰν ὑπερασπισταὶ — ζητεῖτε κ' ἐδῶ τὸ πνεῦμα τοῦ κομματισμοῦ πού ἐπιπολάζ' εἰς τὸ ἔθνος μας — διὰ νὰ τοῦ δημιουργήσουν δυὸ γλωσσικά στρατόπεδα καί, χαρακωμένον τὸ κάθε κόμμα ὀπίσω ἀπὸ τὸ τεχνητὸν του φρούριον, νὰ φθάσουν μέχρι τοῦ σημείου νὰ κινήσουν μερικὸς θερμοκεφάλους εἰς δονκιωτικὸν κ' αἵματηρὸν ἀγῶνα μέσα εἰς τὰς κλεινὰς Ἀθήνας περὶ . . . (ἄς μοῦ συγχωρηθῆ διὰ πρώτην καὶ τελευταίαν φορὰν ἢ τολμηρὰ ἄλλ' ἀναγκαία ἔκφρασις) περὶ «ὄνου σκιας».

Σπεύδω νὰ προσθέσω ὅτι κατὰ τὴν ταπεινὴν μου ἀντίληψιν τὸ γλωσσικὸν ζήτημα—ἀν ὑπάρχη πράγματι ἐπιτοιο ζήτημα—θὰ ἴλυθῆ ὄχι μὲ ἀτομικοὺς πειραματισμοὺς ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἔθνους. Ἀπόδειξις, ἢ βαθμιαία ἐξέλιξις πού παρατηρεῖται εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου. Διὰ τοῦτο, ἀφοῦ καθώρισα δι' ἑμαυτὸν γλωσσικὸν

τύπον καὶ ὕφος πού ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσω κατὰ τὴν μετὰφρασιν τοῦ παρόντος βιβλίου κ' ἐφεξῆς, ἀπευθύνομαι διὰ τῶν προλογουμένων μου εἰς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι ἡ ἀπόπειρα πού ἐνδέχεται νὰ παρουσιάξῃ, ὡς κάθε καινοτομία, μερικὰ ἀκούσια ὀλισθήματα εἰς τὴν ἀρχὴν, θὰ κριθῆ μ' ἐπιείκειαν ἀπὸ ἐκείνους, πού πιστεύουν ὅτι εἶνε καὶ παραεἶνε καιρὸς δι' ἔργα καὶ ὄχι διὰ λόγια, ἐὰν θέλωμεν κάτι νὰ κάμωμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν χορείαν τῶν πολιτισμένων λαῶν. Τὸν βυζαντινισμὸν ἀηδιάζω ὑποκειμενικῶς ἐξ ἰδιοσυγκρασίας, τὸν καταδικάζω δὲ ἀκόμη περισσότερον δι' ὅτι ἀφορᾷ τὰς τύχας αὐτοῦ τοῦ ἔθνους. Ἐπομένως ἐάν, κατόπιν τῶν ὄσα σημειώσω σποραδικῶς εἰς τὸ παρὸν βιβλίον διὰ νὰ ἐξηγήσω τὰς προτιμήσεις μου εἰς γλωσσικοὺς τύπους καὶ ἰδιώματα, ἤθελεν γίνεαι εἰλικρινεῖς ὑποδείξεις ἀπὸ εἰδικοὺς διὰ τυχὸν παραπτώματα, εὐχαρίστως θὰ τὰς λάβω ὑπ' ὄψιν κ' εὐγνωμόνως θ' ἀπαντήσω μὲ ὀλίγας λέξεις. Ἀπεναντίας μὲ ἀδιαφορίαν καὶ ἀπαθῶς θ' ἀντιπαρέλθω τὰς φραστικὰς ὑπερβασίας εἰς τὰς κρίσεις πού θὰ μοῦ ἀπευθυνθοῦν. Διότι πρῶτον εἶμαι πολὺ μακρυνὰ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας (διὰ νὰ ἡμπορῶ νὰ παρακολουθῶ ἀκριβῶς ὅ,τι γράφεται καὶ λέγεται, καὶ ὕστερα δὲν διαθέτω ἀπὸ τὰς ὕψιμας σπουδᾶς μου καιρὸν δι' ἄκαρπες συζητήσεις.

Ὀλίγα λέξεις καὶ διὰ τὸ σύγγραμμα. Διὰ τὸν συγγραφέα περιπετεύει κάθε λόγος ἡ θέσις πού κατέχει εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῶν γαλλικῶν γραμμάτων καὶ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ βιβλίου του θὰ εἶνε ἀρκετὰ συστατικὰ δι' αὐτόν. Τὸ παρὸν βιβλίον εἶνε τὸ δεύτερον εἰς τὴν σειρὰν τῆς τριλογίας—διὰ νὰ κάμωμεν μεταφορὰν ἀπὸ τὸ θέατρον—πού ἔχει δημοσιευθῆ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως γύρω ἀπὸ τὸ ἴδιον ἢ

πορόμοιον θέμα: 1ον) Ἡ διαπαιδαγώγησις τῆς βουλήσεως πού ἀριθμοῦ πρὸ τριετίας τὴν 36ην ἐκδοσίν της, κ' ἔχει μεταφρασθῆ εἰς δωδεκάδα γλωσσῶν. 2ον) ἡ διανοητικὴ ἐργασία καὶ ἡ βούλησις. 3ον) ἡ κατάκτησις τῆς εὐδαιμονίας.

Ἐπροτιμήσαμεν ν' ἀρχίσωμεν τὴν συνοπτικὴν μετάφρασιν ἀπὸ τὸ δεύτερον βιβλίον, διότι εἶνε πρακτικώτερον καὶ περισσότερον ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς παρούσας ἀνάγκας τοῦ ἔθνους μας.

Καὶ τώρα, πρὸς σὲ κάμνω τὴν τελευταίαν ἀποστροφὴν, ὦ! Ἑλληνικὴ ἀκαδημαϊκὴ νεολαία, ὡς πρεσβύτερός σου, ἂν καὶ ἀκολουθῶν τὸν ἴδιον ἐπίπονον μὲ σὲ δρόμον τῶν Μουσῶν, καὶ εἰς ἐσένα ἀφιερῶν τὴν πρώτην μου ἐργασίαν.

Στρέψε τὸ βλέμμα τριγύρω καὶ ὀπίσω καὶ ἰδὲ τὰ ὕλικά καὶ ἠθικά ἐρείπια σωριασμένα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πατρίδα. Ἴδὲ τὴν καταναγκαστικὴν ἔξοδον τοῦ νέου Ἰσραὴλ ἀπὸ τὴν γενέτειραν γῆν τῆς ἐπαγγελίας του—καὶ ὄχι ἀπὸ μίαν κατηραμένην Αἴγυπτον, ἀφ' ὅπου ἄλλοτε ἐβιάζετο θεληματικῶς νὰ ἐξέλθῃ ὁ παλαιὸς Ἰσραὴλ.

Δόσε ἀκρόασιν καὶ ἄκουε τοὺς θρήνους καὶ τοὺς στεναγμοὺς πού ἐξακολουθοῦν ἀκόμη νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὰ στήθη μυριάδων ἀδελφῶν, μητέρων, πατέρων, παιδιῶν, γερόντων καὶ γριῶν, τῶν ὁμογενῶν σου. Ἴδὲ τὴν μεγάλην, τὴν ἀνήκουστην καταστροφὴν καὶ φρονηματίζου!

Ἄν σοῦ εἰποῦν ὅτι πταίει δεκαετῆς συνεχῆς ἐπιστράτευσις πού ἐπέφερε τὴν κόπωσιν, μὴ πιστεύης!

Ἄν σοῦ εἰποῦν ὅτι ἦτο συνέπεια τοῦ μεγάλου Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, ὅπου μᾶς περιέπλεξαν ἀκουσίως, μὴ πιστεύης!

Ἄν σοῦ διηγηθοῦν ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐθνικῆς δοκιμασίας οἱ φίλοι ἐγιναν ἐχθροὶ καὶ οἱ ἐχθροὶ εὐ-

οῦσαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξοντώσουν τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν, μὴ πιστεύης!

Ἐνας ἦτο καὶ εἶνε, κατὰ τὴν ταπεινὴν μου ἀντίληψιν, ὁ φοβερώτερος ἐχθρὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος:

Ἡ φιλαντία καὶ τὸ ἀδελφικὸν μῖσος.

Μία καὶ μόνη εἶνε ἡ αἰτία τῆς ἐθνικῆς συμφορᾶς: ἡ ἔλλειψις ἠθικοῦ φρονήματος καὶ χαρακτῆρος εἰς τὴν βάσιν τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς. Μὲ μίαν λέξιν ἡ **ἠθικὴ κατάπτωσης** (1).

Μὴ φοβεῖσαι νὰ ἐπαναλαμβάνης, Ἑλλην φοιτητά, τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν πρὸς τὸν ἑαυτὸν σου καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἐὰν ἐπιθυμῆς νὰ ἰδῆς μίαν ἡμέραν, καὶ σύντομα, ἀνορθουμένην τὴν πατρίδα σου, ἐπουλωμένας τὰς φοβερὰς πληγὰς. Ἄς μὴ ὁμοιάζωμεν μὲ τὴν στρουθοκάμηλον καὶ μὴ κρυβώμεθα ὀπίσω ἀπὸ τὸν δάκτυλόν μας. Πίστευσε ὅτι ὁ κόσμος μᾶς βλέπει καὶ μᾶς γνωρίζει καλλίτερα ἀφ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεθα μεταξὺ ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων.

Ἀπὸ σὲ ἐξαρτᾶται νὰ ἐπανεύρῃ ἡ Ἑλλὰς τὴν παλαιάν της εὐκλειαν καὶ ἠθικὴν δύναμιν ἢ νὰ περιέλθῃ εἰς νέαν ἐπαχθῆ δουλείαν. Σὺ καλεῖσαι νὰ τὴν διακυβερνήσῃς αὐριον, νὰ διαδεχθῆς τοὺς σημερινοὺς κυβερνήτας εἰς κάθε ἔδαφος δράσεως καὶ νὰ ἐργασθῆς διὰ τὴν ἐξυγίανσιν τοῦ τόπου. Ὑπολόγισε καλὰ τί φοβερὸν βᾶρος ἔχεις νὰ σηκώσῃς ἐπάνω εἰς τοὺς ὤμους σου. Ἐξέτασε τὸ περιεχόμενον τῆς ἠθικῆς σου συνειδήσεως καὶ φρονηματίζου! Διότι ἐὰν σὺ ὁ ἀκαδημαϊκὸς πολίτης, ὁ ἔχων τὴν γνῶσιν ἄρα καὶ

(1) Ὁμιλῶ περὶ κοινωνικῆς ἠθικῆς. ἡ δὲ ἔννοια αὐτῆς τότε μόνον θά γίνῃ τελείως καταληπτὴ ὅταν ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἄλλης ἠθικῆς πού ἀφορᾷ τὰς σχέσεις τῶν δύο φύλων.

τὴν ἱκανότητα νὰ βελτιωθῆς, παραμελῆς τὸ καθήκον καὶ πρῶτος παραβαίνης τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, πῶς θὰ ἠμπορέσης κατόπιν νὰ χρησιμεύσης ὡς φῶς καὶ ὁδηγὸς εἰς τοὺς ἄλλους; Καί, κατὰ τὴν Εὐαγγελικὴν ρῆσιν, «ἐὰν δὲ τὸ ἄλας μωρανθῆ, ἐν τίνι ἀλισθῆσεται;».

Μάθε νὰ εἶσαι **αὐστηρὸς** πρὸς τὸν ἑαυτὸν σου πρὶν νὰ γίνῃς αὐστηρὸς πρὸς τοὺς ἄλλους, ἂν δὲν θέλῃς νὰ καταντήσης ἢ γελοῖος ἢ μισητός.

Ἡ ἀσάλευτη σταθερότης εἰς κάθε περίστασιν, καὶ εἰς λόγους καὶ εἰς ἔργα, νὰ εἶνε ὁ φάρος τῶν πράξεων καὶ τῶν λογισμῶν σου.

Γνώριζε ὅτι **ἡ ἀναρχία**, γέννημα ἀμαθείας καὶ φιλαυτίας, εἶνε ὁ φοβερώτερος ἐχθρὸς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν· διότι ἔχει μοναδικὸν καρπὸν τὸν φθόνον καὶ τὸ μῖσος. Τοῦναντίον ἡ ἀγάπη ἐπιβάλλει αὐταπάρησιν μέχρι αὐτοθυσίας, τότε φαίνεται κανεὶς ταπεινόφρων καὶ — θὰ ἔλεγα — ἀληθῶς μεγαλόφρων, ὅταν ἐννοήσῃ κατὰ βάθος τὸ Σωκρατικὸν ἢ μᾶλλον τὸ Δελφικὸν «**γνώθι σαυτόν**», ὅταν μάθῃ, δηλαδὴ, νὰ χαλιναγωγῆ τὰ πάθη καὶ νὰ ὑποτάσῃ τὸ «ἐγὼ» εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν.

Τὴν ἡμέραν ποὺ θὰ ἐννοήσῃς τί ὀλέθριον πρᾶγμα εἶνε ἡ ρωμαϊκὴ παντογνωσία καὶ πολυπραγμοσύνη, θὰ ἔχῃς ἀποκτήσῃ ἤδη τὸ πραγματικὸν Ἑλληνικὸν φρόνημα. Ἐπιναλαμβάνω δέ, ἀπὸ σὲ ἐξαρτᾶται ἡ ἡμέρα ἐκείνη νὰ εἶνε ἡ αὐριανή.

Ἐργάζου καὶ φρονηματίζου!

Παρίσιον, Ἰανουάριος 1924

II. Δούτσαρης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἦταν ὁ Δεῖβνῆτιος ἔλεγε: «Δόστε μου ἓνα σημεῖον νὰ στηριχθῶ, ἠμπορῶ νὰ σᾶς μετακινήσω τὸν κόσμον»⁽¹⁾, ἔγνώριζε τὴν δύναμιν τοῦ μοχλοῦ ποὺ λέγεται μέθοδος.

Πράγματι, τίποτε ἄλλο δὲν εἶνε ἢ μέθοδος παρὰ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ πνεύματος εἰς τὰ πράγματα, ἢ συγκέντρωσις τῶν νοητικῶν δυνάμεων εἰς τὸ ὑπὸ λύσιν πρόβλημα. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἓνα ἐργαλεῖον εἶνε μέθοδος. Ἡ γιγαντώδης σφῆρα τῶν ἐργοστασιῶν Κρεζῶ εἶνε μία σφῆρα τελειοποιουμένη καὶ τὸ ἰσχυρότατον ἀτμοκίνητον μηχανήμα εἶνε ἀπλοῦν συγκρότημα μοχλῶν, ἢ ἐφαρμογὴ μερικῶν στοιχειωδῶν νόμων τῆς Μηχανικῆς. Τὰ ἐργαλεῖα τῆς νεωτέρας βιομηχανίας, ποὺ δίδουν κολοσσαίαν δύναμιν εἰς τὸν ὕλικόν κόσμον, εἶνε καὶ αὐτὰ μεταμορφώσεις τῶν πρώτων ἐργαλείων.

Τὰ ἐργαλεῖα λοιπὸν αὐτὰ ἀποτελοῦν καθένα καὶ μίαν μέθοδον. Ἡ διορατικὴ ἰδιοφυΐα τῶν Ἑλλήνων εἶχε διίδει ὅτι τὸ οὐσιῶδες, εἰς τὴν ἐργασίαν εἶνε νὰ βαδίξῃ τις τὴν εὐθείαν ὁδόν, τὸν δρόμον του (μετὰ—ὀδός), ν' ἀκολουθῆ, δηλαδὴ, ἐνιαίαν κατεύθυνσιν χωρὶς νὰ περισπᾶται δεξιὰ ἀριστερά. Μὲ συγκέντρωσιν τῆς προσοχῆς εἰς τὸ ὑπὸ λύσιν πρόβλημα εὐρίσκει κανεὶς τὴν ἀληθῆ ὁδὸν ποὺ πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ καὶ τοιουτοτρόπως μίαν ἡμέραν κάποιον

(1) Σημ. μεταφ. Ὁ Δεῖβνῆτιος κάμνει μεταφοράν, εἰς τὸ ἠθικόν ἔδαφος, τοῦ γνωστοῦ ἀποφθέγματος ποὺ εἶπεν ὁ Ἀρχιμήδης ὅτι ἀνεκάλυψε τὸν μοχλόν: «δὸς ποῦ στῶ καὶ τὴν γῆν κινήσω».

πνεῦμα ἑταστικώτερον τῶν ἄλλων κατώρθωσε μὲ ἓνα μοχλὸν νὰ νικήσῃ τὴν ἀμηχανίαν του καὶ ν' ἀνακινήσῃ ὀγκώδη λίθον. Θὰ τὸν εἶχε ἰδεῖ ἀναμφιβόλως εἰς τὰ παιγνίδια τῶν παιδιῶν. Μήπως καὶ ὁ μικρὸς Πόττερ, ἐνῶ ἐπῆγαινε νὰ παίξῃ μπίλλιες, δὲν ἀνεκάλυψε καθ' ὅμοιον τρόπον τὸ ἔκκεντρον ποῦ ἐπιτρέπει τὴν διανομὴν τοῦ ἀτμοῦ εἰς τὰς δύο ὄψεις τοῦ ἐμβολέως; Ὁ Watt ποῦ ἔτυχε τὴν στιγμὴν ἐκείνην νὰ παρατηρήσῃ τὸ φαινόμενον κατενόησεν ἀμέσως τὴν ἀξίαν τῆς ἀνακαλύψεως.

Αὐταὶ λοιπὸν αἱ μέθοδοι, αἱ ἀποτελούμεναι ἀπὸ ἐργαλεῖα καὶ μηχανὰς ποῦ ἑκατονταπλασιάζουν τὰς δυνάμεις μας, εὐρίσκονται καὶ εἰς τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν: αὐξάνουν τὴν ἰκανότητα τοῦ πνεύματος ὅπως ὁ μοχλὸς τῶν μυῶν, ὅπως τὸ τηλεσκόπιον τῆς ὁράσεως.

Ἄλλὰ διὰ δύο λόγους ἡ ἀνακάλυψις τῶν μεθόδων ἦτο εὐκολωτέρα κατὰ τὴν ὕλικήν παρὰ κατὰ τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν.

Πρῶτον, τὰ προβλήματα ποῦ παρουσιάζονται πρὸ τῶν ἐφευρετῶν εἶνε στενῶς διαγεγραμμένα, περιορισμένα, ἀκριβῆ, ἢ δὲ προσοχῆ βασίζεται ἐπὶ τοῦ σχεδίου, ἐπὶ δοκιμασίαν ὕλικῆς φύσεως. Ἐξ ἄλλου, ἐὰν τὰ λαμβανόμενα μέτρα εἶνε σφαλερά, ἢ ἂν παραβιάζωνται οἱ ἀτεγχοὶ φυσικοὶ νόμοι, αἱ ποιναὶ εἶνε ἄμεσαι καὶ ἡ ἐπανόρθωσις τοῦ σφάλματος ἀπτόμη: ἐὰν ἔχω κακῶς ὑπολογίσῃ τὴν πίεσιν ποῦ θὰ ὑποστῇ ἓνα δοχεῖον, τὸ δοχεῖον θὰ σπάσῃ.

Ἀπεναντίας εἰς τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν τὰ σφάλματα δὲν ἔχουν ποτὲ τὴν σαφήνειαν ἑνὸς φυσικοῦ γεγονότος ἢ δε τιμωρία ἐπέρχεται βραδεῖα καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐργάτας δὲν τὴν ἀντιλαμβάνονται ποσῶς.

Πρώτιστα πάντων εἶνε δύσκολον νὰ μὴν ἀφαιρεῖται

τις ἀπὸ τὴν σύγχυσιν τῶν ἄλλως πολυπλόκων ὕλικῶν πραγμάτων. Δὲν εἶνε εὐκόλον εἰς τὰ πνευματικὰ νὰ ὑποχωρῇ κανεὶς κατὰ τινὰ βήματα διὰ νὰ παρατηρήσῃ καλὰ, νὰ ἰδῇ ἀντικειμενικῶς τὸ πρᾶγμα μὲ νέον βλέμμα καὶ νὰ κρίνῃ τὸ γενόμενον. Ὁ Ἑρβέρτος Σπένσερ κάμνει ἀναθεώρησιν τῶν οἰκιακῶν ἀντικειμένων ποῦ εἶχε μεταχειρισθῆ ἀφ' οὗτου ἐξύπνησε καὶ παρατηρεῖ ὅτι δὲν ὑπῆρχε μεταξὺ αὐτῶν οὔτε ἓνα ποῦ νὰ μὴ ἴμποροῦσε νὰ βελτιωθῇ σπουδαίως μὲ ὀλίγην σκέψιν ἐκ μέρους τοῦ κατασκευαστοῦ. Ὁ Τάυλορ ἀπέδειξε τελευταίως ὅτι ἡ προσεκτικὴ μελέτη τῶν κινήσεων ποῦ ἔκαμναν οἱ ἐργάται κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀπλουστερῶν ἀσχολήσεων; ὡς ἡ φόρτωσις μιᾶς σιδηροδρομικῆς ἀμάξης, κατασκευὴ ἑνὸς πλινθίνου τοίχου, ἐπέτρεπε τὴν κατὰ τὰ τρία τέταρτα ἐλάττωσιν τῆς καταβαλλομένης ἰσχύος. Ἄς παρατηρήσῃ κανεὶς κατὰ τὴν ἀφίειν ἑνὸς μεγάλου ἑξοπλῆς εἰς Παρισίους, ποία διανοητικὴ ἀμβλύτης ἐπικρατεῖ ὡς πρὸς τὴν βάνουσην ἐκφόρτωσιν τῶν ἀποσκευῶν ἐπάνω εἰς τὰ τραπέζια, ἃς λογαριάσῃ τὴν ἀπώλειαν χρόνου ποῦ ἐπαναλαμβάνεται καθημέραν, εἰς κάθε τραῖνον, τὴν γινομένην σπατάλην δυνάμεων, τὴν δυσθυμίαν ζωγραφισμένην εἰς τὰ πρόσωπα ὄλων καὶ θὰ ἰδῇ τὰ κακὰ ποῦ προκύπτουν ἀπὸ τὴν μὴ ἐφαρμογὴν τοῦ πνεύματος εἰς τὰ πράγματα.

Ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆ τοῦ πνεύματος εἶνε τὸ σπανιότερον εἰς τὸν κόσμον πρᾶγμα. Ἀλήθεια, τίποτε τὸ σπανιότερον ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴν, ἐσκεμμένην στάσιν ποῦ μελετᾷ ἐπισταμένως μίαν συνήθη πρᾶξιν, ποῦ τὴν παρατηρεῖ μὲ νέον, παρθένον, ἀφελὲς βλέμμα. Τίποτε τὸ σπανιότερον ἀπὸ πνεῦμα ἰσόρροπον, ὅπως μία ἀκριβὴς καὶ εὐαίσθητη ζυγαριὰ ἰκανὴ νὰ ζυγίξῃ καὶ τὰ ἀνεπίδεκτα ζυγίσεως βάρη,

πού νὰ μὴ ἔχη διαστραφῆ ἀπὸ προλήψεις καὶ συνηθείας. Αὐτὸ ἀκριβῶς κάμνει δύσκολον νὰ διορθωθῆ μία καθ' ἕξιν γινομένη πράξις ἀκόμη καὶ εἰς τὰ ὑλικά πράγματα ὅπου ἢ ἀπὸ τὰ σφάλματα προκύπτουσα ποινικὴ ρήτρα εἶνε ἀναμφισβήτητη: πολὺ περισσότερον ὅταν πρόκειται περὶ διανοητικῶν ἕξεων, τῶν ὁποίων εἶνε δύσκολον νὰ διακρίνη κανεὶς τὰς συνεπείας.

Ὁ Στρατὸς καὶ τὸ Πανεπιστήμιον εἰς ἓνα ἔθνος εἶνε βεβαίως σώματα ἐκλεκτά· καὶ ὅμως ἀπὸ τὰς παρατηρήσεις πιστοποιεῖται ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος οὔτε ἓνας ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἱκανὸς νὰ κρίνη τὸ πραττόμενον ἀντικειμενικῶς, μὲ πνεῦμα θαλερόν. Κάτι περισσότερον, μόλις δέκα ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν θὰ εὔρισκε κανεὶς ἀνθρώπους ἱκανοὺς νὰ μεταβάλουν σύστημα, ὅταν ἀποδειχθῆ τὸ σφαλρόν μιᾶς διδακτικῆς μεθόδου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διατηρεῖται μὲ ἀπελπιστικὴν ἀδράνειαν ἢ καθ' ὑπαγόρευσιν γινομένη παράλογη διδασκαλία τῆς ὀρθογραφίας καὶ καθ' ὅμοιον τρόπον ἕξακολουθεῖ νὰ διδάσκειται χωρὶς ἀποτελεσματικότητα ἢ πατροπαράδοτη «γαλλικὴ σύνθεσις» εἰς τὰ λύκεια.

Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶνε ἐκκλητικὸν ὅταν ἀναλογισθῆ κανεὶς ὅτι ἐχρειάσθησαν αἰῶνες διὰ νὰ πραγματωθῶν αἱ ἀπλούστεραι τῶν ἀνακαλύψεων. Τοιοῦτοτρόπως ἐπὶ μακρὸν χρόνον οἱ ἄνθρωποι ἐσυνείθιζαν νὰ τυπώνουν μὲ γλυμμένα σανίδια. Ἐχρειάσθη νὰ ἔλθῃ κάποιον εὐφρὲς πνεῦμα διὰ νὰ πριονίσῃ τὸ σανίδι ἀναμέσον τῶν γραμμάτων.

Ἡ διδασκαλία εἰς τὸ νὰ παρατηρῆ τις καθαρὰ τὰς διανοητικὰς ἕξεις ἠῦξανε σημαντικῶς ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν κάθε ἐπιστημονικοῦ πνεύματος εἰς τὴν Ψυχολογίαν. Ἡ διδασκαλία αὐτῆς διεστρέφετο ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια μὲ

θεολογικὰς προλήψεις. Τοιοῦτοτρόπως τὸ καθαρῶς ἐπιστημονικὸν ζήτημα τῆς βουλήσεως μεταβάλλεται ὑπούλας εἰς θεολογικόν· εἰς ζήτημα τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως. Ἡ βásiμη ἰδέα ὅτι ὑπάρχουν εἰς τὴν Ψυχολογίαν νόμοι τόσον ἀσφαλεῖς, τόσον ἀναπόφευκτοι ὡς πρὸς τ' ἀποτελέσματα ὅσον καὶ εἰς τὴν μηχανικὴν δὲν εἰσεχώρησεν ἀκόμη εἰς τὸ πνεῦμα τῶν παιδαγωγῶν. Οὕτως ἡ ἔλλειψις συναφοῦς συστήματος παρατηρήσεων καὶ πειραματισμοῦ εἰς τὸ ζήτημα τῆς διανοητικῆς ἐργασίας συντελεῖ εἰς τὴν διαίωσιν τῆς ἕξεως. Διηγοῦνται ὅτι κάποιος ἀρχηγὸς Φίδξι, ἐνῶ ἀκολουθοῦσε κάποτε μὲ συνοδείαν ἀπὸ φάλαγγα ἀνθρώπων τῆς φυλῆς του ἓνα ὄρεινὸν μονοπάτι, συνέβη νὰ παραπατήσῃ καὶ νὰ πέσῃ· ὅλοι οἱ λοιποὶ τὸν ἐμμήθησαν ἀμέσως πλὴν ἑνός. Τότε οἱ ἄλλοι ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ διὰ νὰ μάθῃ ὅτι δὲν τοῦ ἐπετρέπετο νὰ νομίζῃ τὸν ἑαυτὸν του ἀνώτερον τοῦ ἀρχηγοῦ.

Νὰ μὴ χαμογελοῦμεν, παρακαλῶ· ὁμοιάζομεν πολὺ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν μὲ τοὺς πληθυσμοὺς τῶν νήσων Φίδξι, ἐφ' ὅσον κάθε φοιτητῆς τίποτε ἄλλο δὲν κάμνει [παρὰ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ἐκεῖνο πού εἶδε καὶ ὅπως τὸ εἶδε.

Καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος, ὁμολογῶ, εἶχα ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ ἐποψιν μεθόδου εἰς τὰς πλάνας μου. Βεβαρυμένος ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν γνώσεων πού χρειάζονται διὰ τὸ δίπλωμα προλήτου Φιλολογίας εὐρισκόμην εἰς ἀπόγνωσιν ἐπιδη δὲν ἤμποροῦσα ν' ἀνακαλύψω ἀτομικὴν μέθοδον ἐργασίας. Οἱ διδάσκαλοι μας δὲν μᾶς ἔκαμαν ποτὲ κοινωνοὺς τῶν ἐρευνῶν των. Ὅχι μόνον αὐτό: ἐφαίνοντο ὡς νὰ ἠσθάνοντο ἀποστροφὴν εἰς τὸ νὰ μᾶς ἀποκαλύψουν τὰς ἰδικὰς των μεθόδους ἐρεύνης. Τὸ γεγονὸς ὀφείλεται, ἄρά γε, εἰς τὴν ἀναβίωσιν τῆς προλήψεως πού ἀποβλέπει ἔς τὴν ἐργασίαν

ὡς πρὸς δουλείαν; Μήπως θὰ προτιμοῦσαν νὰ νομιζώμεν ὅτι ἡ ἐπιτυχία των εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν βίον προέρχεται ἀπὸ φυσικὴν εὐχέρειαν;

Ἐξ ἄλλου — ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν εἶνε ἄμοιρη τέτοιων ἀντιθέσεων — δασάκις ὁμολογοῦσαν τὴν ἐργασίαν των, τὴν μεγαλοποιοῦσαν μέχρις οὐτοπίας, διὰ νὰ φαίνωνται ὅτι κατέχουν ὑπεράνθρωπον δραστηριότητα, πρᾶγμα ποῦ μᾶς ἀπεγοήτευε. Τοιοῦτοτρόπως ὁ μεγάλος αὐτὸς ματαιόσυχος Flaubert (1) καυχᾶται ὅτι εἰργάζετο δέκα ὀκτῶ ὥρας τὴν ἡμέραν! Ποσάκις δὲν ἤκουσα «διανοητικούς» νὰ λέγουν μετριοφρόνως: «Ἐγὼ ἐργάζομαι δέκα πέντε ὥρας τὴν ἡμέραν». Ζητήσατε ἀπ' αὐτοὺς νὰ σᾶς δείξουν τὰ ἔργα των.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν σπουδῶν μου κανεὶς δὲν ἔτυχε νὰ μὲ κάμη προσεκτικὸν εἰς μερικὰς ἀληθείας ποῦ κατόπιν ἀνεκάλυψα — ὄχι πολὺ ἄργα εὐτυχῶς. Δὲν ὑπόπτευα ὅτι ὑπάρχει ἔς τὴν ἐργασίαν τεχνικὴ τελειοποίησις ποῦ τὴν ἐπιτυγχάνει κανεὶς μὲ τὴν λελογισμένην ἐφαρμογὴν τῆς δράσεως εἰς τοὺς νόμους τῆς μνήμης, τῆς προσοχῆς καὶ εἰς ἐκείνους ποῦ διέπουν τὴν σωματικὴν ἐνέργειαν. Ἡ τέχνη τοῦ νὰ μανθάνῃ τις εἶνε νὰ γνωρίζῃ νὰ ὑπακούῃ ἔς τοὺς νόμους τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος.

Ἄλλ' ἡ ὑπακοὴ αὐτὴ εἶνε σταύρωσις διὰ τὴν ὀκνηρίαν μας, τὴν ματαιοδοξίαν μας καὶ τὴν ἀνάγκην ἀναρχικῆς δράσεως ποῦ μᾶς βασανίζει. Ὅλοι κατεχόμεθα ἀπὸ τὴν ἀνόητον ἐλπίδα ὅτι δι' ὅσα μᾶς ἀφοροῦν, ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, οἱ νόμοι θὰ ἀδρανήσουν. Διὰ τοῦτο προτιμοῦμεν ν' ἀφή-

(1) Σ. μ. Πρόκειται περὶ τοῦ Γάλλου μυθιστοριογράφου Γουσταύου Φλωμπέρ ποῦ ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

σωμεν τὰ πράγματα ν' ἀκολουθοῦν τὸν δρόμον των, ἡ δὲ διανοητικὴ μας ἀνάπτυξις νὰ γίνεται μοιραίως. Ζοῦμεν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς Τύχης. Αἱ ἰδέαι μας συνείρονται σύμφωνα μὲ τὰς συμπαθείας καὶ ἔλξεις των, κατὰ τὰς δρέξεις τῆς φαντασίας καὶ ἡ διανοητικὴ αὐτὴ ζωὴ, ποῦ εἶνε μία ἀπλή ἀλλὰ κάπως συνηροσμένη ὄνειροπόλησις, καταντᾷ νὰ εἶνε εὐχάριστη ἔνεκα τῶν συγκινήσεων τοῦ ἀπροόπτου. Αὐτὸ ἀκριβῶς κάμνει ἀπολαυστικὸν καὶ τὸν βίον τῶν περιηγήσεων, ἡ ποικιλία, δηλαδή, τῶν θεαμάτων ποῦ παρουσιάζονται κάθε στιγμὴν, καὶ τὸ ἀπρόοπτον τῶν περιπετειῶν τῆς ὁδοπορίας ὡς λ.χ. συναντήσεις, θύελλαι, ἀπεριποίητα ὄρεινὰ οἰκήματα κ.τ.τ.

Πράγματι εἰς τὰ ταξιδία μας διὰ μέσου τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν προγραμμάτων, ποῦ μᾶς ὀδηγοῦν εἰς τὸ ἀπολυτήριον Γυμνασίον, ἐμάθαμεν νὰ ζοῦμεν ὡς περιηγηταί, καὶ ὁ κατὰ τύχην αὐτὸς βίος, ποῦ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἄστατην φύσιν μας καὶ εἰς τὴν ἀποστροφὴν ποῦ ἔχομεν πρὸς τὴν ἐκουσίαν προσοχὴν, μᾶς εἶνε ἀγαπητός. Εἶνε δι' ἡμᾶς μία φυσικὴ διαίτα.

Οἱ περισσότεροι ἀρέσκονται εἰς αὐτὴν καὶ ἀποτυγχάνουν εἰς τὸν βίον. Ὑπάρχει ἀνά τὸ ἔξωτερικὸν ὁμόφωνη ἡ γνώμη ὅτι οἱ φοιτηταί μας εἶνε εὐφυσεῖς, σοβαροί, δραστήριοι — εἶνε φιλοπερίεργοι, εὐαίσθητοι, ἐνθουσιώδεις — πράγματι ὅμως εἶνε περιηγηταί περιπλανώμενοι ἀνά τὰς χώρας τῆς Τύχης. Ἐχουν τὴν πυρετώδη, προαίσθησιν μεγάλων πραγμάτων. . . ποῦ δὲν θὰ πραγματοποιήσουν ποτέ. Αἰσθάνονται τὴν νεανικὴν ὁρμὴν νὰ βράζῃ μέσα των καί, γεμάτοι ἀπὸ πεποίθησιν, ὄνειρεύονται συγγράμματα ποῦ, φεῦ! κανεὶς δὲν θὰ διαβάσῃ, διὰ τὸν λόγον ὅτι θὰ μίνουν εὐχαὶ ἀπραγματοποιήηται.

Θύματα καθὼς εἶνε τέτοιας δραστηκῆς ψευδαισθησεως, πὸν πλημμυρίζει τὰ στήθη των, κατασπαταλοῦν καὶ καταμερίζουν ἀδίκως τὴν ἐνεργητικότητά των.

Πόσους θὰ ἠμποροῦσα ν' ἀναφέρω νέους ζωηροὺς καὶ προικισμένους μὲ ὅλα τὰ προσόντα πού, ὡσάν ρωμαλέα φυτὰ φορτωμένα μὲ ἄνθη, ἦσαν γεμάτοι ἀπὸ ἐλπίδας ἀλλὰ δὲν ἔδωσαν καρπὸν!

Ὅλιγον χρόνον μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἔργου μου «Ἡ Διαπαιδαγώγησις τῆς Βουλῆσεως» ἔτυχε νὰ συναντηθῶ μὲ καθηγητὴν Φιλοσοφίας ἐνὸς μεγάλου Λυκείου, ἄνθρωπον μὲ πνεῦμα παντοδοπῆς φιλοπεριεργείας, ἱκανὸν διὰ μεγάλους κόπους (εἶχε μεταφράσει δι' ἀτομικὴν του χρῆσιν τὸ σύγγραμμα «Le Capital de Robertus»). Μοῦ ἐδήλωσε μὲ δάκρυα ἕς τὰ μάτια ὅτι εἶχα γίναι αἷτιος νὰ ὑποφέρῃ φοβερά. Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ βιβλίου μου τοῦ ἀπεκάλυπεν ἀποτόμως, ἀλλὰ πολὺ ἀργά, ὅτι εἶχεν ἀστοχήσει εἰς τὸν βίον ἕνεκα τῆς σπατάλης τῶν δυνάμεων καὶ προσπαθειῶν του καὶ προσέθεσεν ὅτι τὸ αἶσθημα τοῦ ἀνεπανορθώτου (εἶχε φθάσει τὰ ἐξῆντα τῆς ἡλικίας) τὸν ἔρριπτεν εἰς μίαν κόλασιν ὀδύνης, καθόσον καμμία ἀκτις ἐλπίδος δὲν ἠμποροῦσε ν' ἀνακουφίσῃ πλέον τὴν βαθεῖαν θλίψιν πὸν ἀπεκόμιζεν ἀπὸ τὴν συναίσθησιν ὅτι ἠπατήθη.

Κ' ἐγὼ ὁ ἴδιος, ἐπειδὴ ὀλίγον ἔλειψε νὰ κατασωτεύσω τὴν δρᾶσιν μου εἰς ἀτελεύτητες περιέργειαι, θεωρῶ τώρα καθῆκον νὰ μεταδώσω εἰς τοὺς νέους τὰ πορίσματα τῆς ἀτομικῆς μου πείρας. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἡ χώρα μας, ἐξηντημένη εἰς ἄνδρας ἐξ αἰτίας τοῦ μεγάλου πολέμου, ἔχει ἀνάγκην ὅλων τῶν κεφαλαίων δράσεως. Οἱ φοιτηταὶ μας βλέπουν σήμερα σαφῶς ὅτι ὀφείλουν τὰ πάντα εἰς τὴν Πατρίδα των. Ἀνήκουσαι εἶνε αἱ θυσίαι πὸν ὑπέστησαν

αἱ παροῦσαι γενεαί! Διατὶ ἐθυσιάσθησαν αὐτοὶ οἱ 1,500,000 νεκροί, ἂν μὴ διὰ τὰ ἐπιτρέψουν εἰς τοὺς νέους νὰ μεταδώσουν ἀμειώτον τὸ πατρικὸν κληροδόμημα ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, πὸν κάμνει τὴν Γαλλίαν ἐστὶαν ἀκτινοβολίας; Ὅφείλουν νὰ δώσουν λόγον εἰς τὴν χώραν περὶ τοῦ τρόπου χρησιμοποίησεως τῆς εὐφυίας καὶ τῆς δράσεώς των. Ὅφείλουν νὰ ἐργάζονται διὰ τὰ καρποφορήσουν τὰ κεφάλαια αὐτά. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει κεφάλαιον πὸν νὰ μὴ ἠμπορῇ νὰ κατασπαταληθῇ, ἂν δὲν τύχῃ εὐφυοῦς διοικήσεως.

Καὶ τὸ διανοητικὸν κεφάλαιον ἐνεργείας ποῦ διαθέτομεν, ἂν καὶ περιορισμένον, ἠμπορεῖ μὲ μίαν μεθοδικὴν ἐργασίαν νὰ παράγῃ πολλά, ἐὰν ἠξεύρομεν νὰ χρησιμοποιοῦμεν πρὸς πραγμάτων τῶν σκοπῶν μας τοὺς νόμους πὸν διέπουν τὴν ὑγείαν καὶ τοὺς ψυχολογικοὺς νόμους τῆς μνήμης καὶ τῆς προσοχῆς.

Ἐκτὸς τοῦ ὅτι αἱ δυνάμεις μας εἶνε μετρημένα καὶ αὐτὸς ὁ βίος εἶνε βραχύς. Πρέπει λοιπὸν νὰ προχωροῦμεν συνησφυσμένοι εἰς τὸν ἀγῶνα πὸν ἔχομεν νὰ διεξάγωμεν ἐναντίον τῆς εἰμαρμένης. Ἐάν, ὡς ἀδέξιοι χαρτοπαῖκται δὲν θέλομεν ν' ἀποτύχωμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παιγνίου, ὀφείλομεν νὰ λάβωμεν τὸν κόπον νὰ γνωρίσωμεν τοὺς κανόνας πὸν τὸ διέπουν καὶ νὰ σκεφθοῦμεν πολὺ πρὶν νὰ ρίψωμεν τὸν κύβον. Ὅταν παίξει κανεὶς καλὰ τὸ μέρος του παρατηρεῖ ὅτι ἔχει νὰ κάμῃ τὸ πολὺ μὲ συμπαίκτορα ἀφελῆ. Εἶναι ἀμειλικτος μόνον δι' ἐκείνους πὸν ἀρνοῦνται νὰ μάθουν τοὺς κανόνας. Διὰ τοὺς λοιποὺς ἔχει γενναϊόφρονα ἐπιείκειαν καὶ συμβαίνει πολλάκις νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ μίαν παρτίδα πὸν ἐπαίχθη ἀσύνετα.

Μὲ ἄλλα λόγια, ὅταν ἐννοήσῃ κανεὶς τοὺς νόμους, ἢ

μέθοδος ἐργασίας δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ στενόχωρον, τὸ ταπεινωτικόν. Ἐπιδέχεται μάλιστα καὶ κάποιαν δόσιν τοῦ τυχαίου. τοῦ «κοσμοπολιτισμοῦ». Δὲν ἀπαγορεύεται νὰ παρατηρῇ κανεὶς τὸ τοπεῖον, νὰ ξεδιψήσῃ εἰς κάποιαν πηγὴν, νὰ μαζεύσῃ ἄνθη ροδοδένδρου. Ἄλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς διασκεδάσεις μας δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμεν ὅτι κάθε βράδυ ὀφείλομεν νὰ φθάνωμεν εἰς ἕνα ὄρισμένον σταθμόν, τοῦτο δὲ συνεπάγεται σταθερὰν πορείαν κατ' ἀκριβῆ προσανατολισμόν εἰς τὸν δρόμον ποῦ ἀκολουθοῦμεν.

Κατὰ συνέπειαν μία μαθητεία εἶνε ἀναγκαία: Πρέπει ὁ καθένας νὰ ξεύρῃ τὴν τέχνην του. Εἴτε πρόκειται νὰ ροκανίσῃ ἕνα σανίδι, νὰ ρινίσῃ σίδηρον, νὰ προιονίσῃ ξύλον, νὰ περάσῃ ἕνα γυαλί, ὑπάρχει σύνολον γνώσεων ποῦ εἶνε ἀπαραίτητα διὰ νὰ ἐξοικονομοῦμεν τὰς δυνάμεις μας, νὰ ὑποτασσώμεθα εἰς τὴν ἰσχὺν τῶν πραγμάτων καὶ νὰ κάμωμεν καλὰ τὴν ἐργασίαν. Ἄν ἕνας πεπειραμένος ἐργάτης δὲν μᾶς ἀνακοινώσῃ τὰ πορίσματα τῆς πείρας του καὶ δὲν διορθώσῃ τὰς ἀδεξιότητάς μας, θὰ κάμωμεν ἄσχημα τὴν ἐργασίαν καὶ μὲ πολλὸν κόπον, ἕως ὅτου ἀνακαλύψωμεν πῶς πρέπει ν' ἀρχίζωμεν ἄλλ' αὐτὸ εἶνε ἀπώλεια χρόνου καὶ ἐνεργείας, καθόσον δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν τὴν ἀξίωσιν ὅτι θὰ εὕρωμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι μεθόδους ποῦ τὰς ἐκαλλίεργησαν ὀλόκληραι γενεαὶ παρατηρητῶν. Δὲν θὰ μᾶς ἀνατείλῃ εἰς τὴν μνήμην ἡ ἰδέα ὅτι χρειάζεται ξύγγι διὰ νὰ κολλήσωμεν μολυβένιον σωλῆνα καὶ οὕτω καθεξῆς δι' ὅλας τὰς ἐφευρέσεις ποῦ ἕνας μαθητευόμενος ἀποκτᾷ διὰ παραδόσεως. Ὄφειλομεν ὅλα νὰ τὰ μανθάνωμεν, ἀκόμη καὶ πῶς νὰ ψήνωμεν ἕνα αὐγὸν μελάτο.

Μολοντοῦτο ὅταν πρόκειται περὶ τέχνης, τῆς δυσκο-

λωτάτης καὶ λεπτοτάτης μεταξύ ὄλων, ὅπως εἶνε ἡ τέχνη τοῦ διανοητικῶς ἐργαζομένου, φαίνεται καλῶς παραδεικτὸν ὅτι ἀρκεῖ ἕνας ἀκαθόριστος προσανατολισμός.

Κατὰ περισσότερον. Οἱ διδάσκαλοι μας, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν μελετήσῃ ποτὲ τὸ μολονότι οὐσιῶδες ζήτημα αὐτό, μᾶς δίδουν συχνὰ συμβουλές παράλογες ἐφ' ὅσον εἶνε πάντοτε συμβουλαὶ κατάλληλαι πρὸς διασπορὰν τῆς μνήμης καὶ τῆς προσοχῆς. «Πρέπει πολὺ νὰ διαβάζετε» ἐπαναλαμβάνουν ἐν χορῶ ὅλοι οἱ καθηγηταί, ἐνῶ ἀπεναντίας, πρέπει νὰ διαβάζωμεν ὀλίγα καὶ ἀποκλειστικῶς βιβλία μεγάλης ἀξίας. Ἐν πείρας ἠμπορῶ νὰ βεβαιώσω ὅτι δὲν ὑπάρχει φοιτητής, οὔτε ἕνας ἐπὶ τοῖς ἑκατόν, ποῦ νὰ ἔχη τὴν ἐλαχίστην ἰδέαν περὶ τῆς μεθόδου ἐργασίας καταλληλοτέρας πρὸς τὴν δρασίαν του, τὴν φύσιν τῆς μνήμης του, τὴν ὑγιεινὴν του κατάστασιν.

Κανεὶς δὲν τὸν παρεκίνησε νὰ σκεφθῇ ἐπὶ τοῦ ζωικοῦ δι' αὐτὸν ζητήματος αὐτοῦ. Εἰς τὸ λύκειον κάθε στιγμὴν εὐρίσκω μαθητὰς ποῦ ἀγνοοῦν νὰ συμβουλευθοῦν ἕνα λεξικόν, μίαν γραμματικὴν. Δὲν τοὺς τὸ ἐδίδαξαν! Κάποιος καθημένος μαθητῆς τῆς τετάρτης τάξεως, ποῦ εἶχα ὑπάγῃ νὰ καθήσω κοντὰ του κατὰ τὴν ὥραν μελέτης, μοῦ ἐξεκυστηρεύετο μὲ πόνον ὅτι δὲν ἤξευρε νὰ εὕρισκῃ τὰς ἐγκλίσεις τῶν ρημάτων μέσα εἰς τὸ λεξικόν! Γενικῶς δὲν ξεύρουν ν' ἀνακεφαλαιώσουν μίαν περικοπὴν. Τὰ ἐννέα δέκατα αὐτῶν δὲν ἔχουν ἰδέαν τί εἶδους προσπάθεια χρειάζεται διὰ μίαν λατινικὴν μετάφρασιν.

Ὅταν ὀρίσετε εἰς αὐτοὺς τὴν ἐργασίαν δὲν ξεύρουν πάλιν ἀπὸ ποῦ ν' ἀρχίσουν. Καὶ εἰς βουλήσεις τόσοσιν ἀναιμικὰς κάθε ἐκλογή, κάθε ἀπόφασιν στοιχίζει. Κανεὶς δὲν τοὺς διδάσκει πῶς νὰ ἐπιχειρήσουν τὸ ἔργον. Εἶνε ἀπερι-

γραπται αἱ ἀπογοητεύσεις τῶν ἀτυχῶν αὐτῶν παιδιῶν πού ἡ ἀστοργία τῶν ἀνωτέρων ἐγκαταλείπει εἰς τὴν δυσκολω-
 τέραν τῶν μαθήσεων. Ἀπογοητεύσεις πού μεταβάλλονται
 συχνά εἰς βαρύνουσαν καὶ ἀπελπιστικὴν ἐγκατέρευσιν.

Ὡς καθηγητὴς Φιλοσοφίας ἐσκέφθην μίαν ἡμέραν νὰ
 πάγω νὰ καθήσω κατὰ τὴν μελέτην κοντὰ εἰς τοὺς μαθη-
 τὰς μου. Ἡ ἀνακάλυψις πού ἔκαμα τὴν στιγμὴν ἐκείνην
 μ' ἔφερεν εἰς ἀπόγνωσιν: Ὑπῆρχαν μαθηταὶ εἰς τὸ τέλος
 τῆς πρώτης τριμηνίας πού δὲν ἐννοοῦσαν ἀκόμη τὸ μά-
 θημά μου. Ἀνακάλυψις κατὰ τοῦτο εὐτυχής, ὅτι ἀπὸ τῆς
 ἡμέρας ἐκείνης ἤρχισα νὰ ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν εἰς τὸ ἀπο-
 τέλεσμα τῆς διδασκαλίας μου πού ἀπλοποίησα ὀλίγον κατ'
 ὀλίγον.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς διδασκάλους δὲν ἐμελέτησαν ποτὲ σο-
 βαρῶς πῶς συμβαίνει ὥστε οἱ μαθηταὶ ν' ἀντιδρῶν εἰς τὴν
 διδασκαλίαν των καὶ ἀναφέρω ἄλλοῦ τὸ πόρισμα τῶν ἀτο-
 μικῶν μου πειραμάτων (1) ἐπὶ μαθητῶν φορτωμένων μὲ
 μαθήματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τίποτε δὲν ἔμεινε εἰς τὴν μνή-
 μην των.

Ἐλπίζω ὅτι μετὰ ἓνα αἰῶνα εἰς κάθε ἐκπαιδευτήριον
 θὰ ὑπάρχη ἄνθρωπος μὲ λεπτὴν ἀντίληψιν τῶν ἐκπαιδευ-
 τικῶν πραγμάτων, βαθὺς γνώστης τῆς ψυχολογίας, ἐπι-
 φορητισμένος εἰδικῶς τὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μεθόδων ἐργα-
 σίας. Θὰ εἶνε εἶδος ἐπόπτου τῆς ἐργασίας ἱκανὸς νὰ δίδῃ
 εἰς κάθε παιδί, σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν του τὰς ἀναγκαίας
 ἀτομικὰς συμβουλὰς. Θὰ διδάσκη τοὺς μαθητὰς πῶς πρέ-
 πει νὰ μελετοῦν ἓνα μάθημα, πῶς νὰ χρησιμοποιοῦν ἓνα
 λεξικόν, τὴν γραμματικὴν, πῶς γράφουν ἓνα θέμα λατινι-

(1) Ἡ Διδασκαλία τῆς Τέχνης τοῦ γράφειν. Κριτικὴ τοῦ συγ-
 χροῦ συστήματος, σελ. 249. Ἐκδοσις Armand Colin.

κόν, μίαν γαλλικὴν ἐκθεσιν, πῶς κρατοῦν σημειώσεις, πῶς
 τὰς ταξινομοῦν—θὰ κρατῆ πολὺ ὑψηλὰ τὸ φρόνημα τῶν
 μαθητῶν μὲ τὸ νὰ διηγῆται εἰς αὐτοὺς τὸν βίον τῶν με-
 γάλων ἀνδρῶν καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν συσσωρευμένων μικρῶν
 προσπαθειῶν.

Ὅσακις τύχη ν' ἀποθαρρύνεται ἓνας μαθητὴς θὰ τὸν
 παρατηρῆ, θ' ἀναζητῆ τὰ αἷτια πού ἐπιφέρουν τὴν κατὰ-
 πτωσιν τῆς δραστηριότητος καὶ θὰ ἐφαρμόζη τὸ κατάλλη-
 λον φάρμακον. Θὰ μελετᾷ τὰς ἀδυναμίας κάθε παιδιοῦ,
 τὰς ἱκανότητάς του, τὰς διανοητικὰς του ἕξεις, τὰς ἀτε-
 λείας του, τὰς τάσεις του, καὶ θὰ δίδῃ εἰς τὸν καθέν' ἀκρι-
 βῶς τὴν βοήθειαν πού τοῦ χρειάζεται.

Ὅλιγον κατ' ὀλίγον ὁ ἐπόπτης αὐτὸς τῆς ἐργασίας θὰ
 μαζεύη τὰ πορίσματα τῶν διανοητικῶν προσπαθειῶν, τῶν
 πειραμάτων καὶ τῶν ἐπαγγελματικῶν ἀρμοδιοτήτων καὶ
 θὰ συνάγη ἀπ' αὐτὰ μεθόδους ἐργασίας ἐφαρμόσιμες
 εἰς κάθε ἀτομικότητα. Θὰ ἐνεργῆ οὕτως ὥστε ἡ προσπά-
 θεια τῶν ἱκανότερων νὰ μὴ χάνεται μαζὶ μὲ αὐτοὺς καὶ
 θὰ θέτῃ τέρμα εἰς τὴν ἐγκληματικὴν διασπάθισιν τῆς πεί-
 ρας περασμένων γενεῶν, ἕνεκα τῆς ὁποίας ὁ καθένας ἀπὸ
 ἡμᾶς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ σταδίου του εὐρίσκειται τόσον ἐστε-
 ρημένος τοῦ στηρίγματος τῆς σοφίας τῶν πρεσβυτέρων,
 πού ἔχει ἐξαφανισθῆ μαζὶ μὲ αὐτοὺς δι' ἔλλειψιν ὀργάνου
 συντηρήσεως, ὅσον ἂν ἐγεννᾶτο ἕξαφνα εἰς ἓνα ἔρημον νησί!

Πόσαι (1) ἐκλεκταὶ διάνοιαι δὲν ἀπέτυχον διότι ἐστεροῦ-

(1) Σ. μ. Ἐκθλιψις δὲν ἐπιτρέπεται καθότ' ἡ ἀποβολὴ τῆς δι-
 φθόγγου θὰ μετέβαλλε τὴν προηγουμένην συλλαβὴν ἀπὸ ἀνοικτῆν
 εἰς κλειστὴν καὶ θὰ ἄλλοίωσε τὴν φθογγικὴν καὶ σημασιακὴν ὑπό-
 στασιν τῆς λέξεως. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν ὀφείλω νὰ ἐξηγήσω
 τὸν γενικὸν κανόνα πού ἀκολουθῶ κατὰ τὴν ἐκθλιψιν: δὲν γίνε-

θησαν ἀπὸ καλῶς ὀργανωμένην μαθητείαν τῆς διανοητικῆς ἐργασίας! Πόσοι φοιτηταί, ἀπελπισμένοι ἀπὸ μικρὸν συναίσθημα ἀδυναμίας, δὲν ἐγλίσθησαν εἰς μετρίας ἢ καὶ ταπεινωτικὰς ἕξεις!

Κ' ἐγὼ ὁ ἴδιος ἔχω τὸ ὀδυνηρὸν συναίσθημα, ὅτι εἰς εἶχα μάθῃ πῶς νὰ ἐργάζωμαι, δὲν θὰ εἶχα δοκιμάσει μεγάλας ἀπωλείας χρόνου, ἀνόητην κατασπατάλησιν τῶν δυνάμεών μου, θλιβεράς στιγμὰς ἀποθαρρύνσεως καὶ θὰ εἶχα ἐπιτύχει ταχύτερα ἀποτελέσματα μετ' ὀλιγώτερον κόπον, μετ' ἐπιπλέον ἀνεσιν καὶ μετ' ὀλίγον τερπνότερον καὶ ὑγιέστερον.

Οἱ νέοι μας καλοῦνται ν' ἀνασυστήσουν μίαν Γαλλίαν, πού θὰ τὴν ἠθέλαμεν λαμπράν. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν σκοπὸν, τὸ νὰ καταστήσωμεν, δηλαδή, τὴν ἐργασίαν τῶν πλεόν εὐχάριστον, πλεόν εὐκόλην, πλεόν γόνιμην—μετ' ὀλίγον νὰ ὑποδείξωμεν πῶς νὰ μὴν ἀσωτεύουν τὴν δραστηριότητά των—προσφέρωμεν τὸ περὶ μαθητείας τῆς διανοητικῆς ἐργασίας παρὸν ἐγχειρίδιον. Ἐνῶ ἡμεῖς μετ' ἐπιπλέον προσπάθειαν ἐπιτύχαμεν ἐλάχιστα ἀποτελέσματα αὐτοῖ, πού θὰ ξεύρουν πῶς νὰ ἐφαρμόζουν τὰ διδόμενα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀτομικότητός των, θὰ ἠμποροῦν μ' ἐλάχιστην προσπάθειαν νὰ πραγματοποιοῦν μέγιστα ἀποτελέσματα.

ταὶ καὶ δὲν πρέπει νὰ γίνεταί ἐκθλιψίς ὁσάκις ἢ πρώτη λέξις ἔχει τὴν παραλήγουσαν περισπωμένην ἢ ὀξεϊάν ἀνοικτὴν συλλαβὴν, ἢ ὁσάκις ὁ τόνος τῆς εὐρίσκειται εἰς τὴν λήγουσαν ἢ τὴν προπαραλήγουσαν. Τὸν βαθέστερον λόγον τοῦ κανόνος αὐτοῦ θὰ δώσω ἀργότερα, ὅταν ἀρχίσω νὰ δημοσιεύω τὰς γλωσσολογικὰς μου μελέτας, καὶ εἰδικώτερον τὰς περὶ τονισμοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Νὰ ἀγαπᾷς νὰ ἐργάζεσαι καὶ νὰ ξεύρης νὰ ἐργάζεσαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Κάθε πρόβος προϋποθέτει : ἀγάπην πρὸς τὴν ἐργασίαν.

Τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας σύστημα, προὐδὸν ἐμπειρικῶν παραδόσεων, στηρίζεται ἐπὶ σοβαρῶν ψυχολογικῶν σφαλμάτων. Φαίνεται ν' ἄγνοη ὅτι αἱ ρίζαι τοῦ πνεύματος εἰσχωροῦν εἰς τὸν συναισθηματικὸν βίον : αἰσθήματα καὶ σύγκλησεις, καὶ ὅτι ἡ βούλησις εἶνε δύναμις συναισθηματικῆ. Ἐπομένως θὰ ἦτο φυσικὸν ν' ἀρχίζωμεν τὴν ἐκπαίδευσιν ἀπὸ τὴν καλλιέργειαν καὶ τὴν συνετὴν ὀργάνωσιν τῶν συναισθημάτων. Μετ' ἐπιπλέον διαπαιδαγωγίαν αὐτῶν ἠμποροῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν θαυμάσια ἀποτελέσματα. Τοιοῦτοτρόπως ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐξασθενίσῃ ἰσχυράς φυσικὰς τάσεις ἢ νὰ δώσῃ, ἀπεναντίας, ὄψιν καὶ τόνον εἰς ἀσθενεῖς κατ' ἀρχὰς κλίσεις.

Οἱ πρωτοεργατοὶ τῆς ἐθνικῆς μας μορφώσεως, θαμβωμένοι ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ συγκεχυμένοι ἀπὸ ὑπερβολικὸν πρὸς τὴν γερμανικὴν πολυμάθειαν θαυμασμόν, συνέχυσαν τὴν συσσώρευσιν τῶν ἐπικτήτων γνώσεων μετ' ὀλίγον μὲν τῶν πνεύματος. Βιαζόμενοι νὰ φορτώσουν τὴν μνήμην μετ' ἐγκυκλοπαιδείαν ἐπιπολαίων γνώσεων, παρημέλησαν τὴν βαθεΐαν τῆς ψυχῆς μὲν τῶν μὲν. Ἐστερήθησαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς συνεργασίας τῶν εὐγενέστερων καὶ τῶν ἀποτελεσματικωτέρων συναισθημάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἡ καταφυγή ἔς τὸν φόβον.

Ἡ παιδαγωγική μας δὲν ἀπορρίπτει κάθε ἔκκλησιν πρὸς τὴν συγκίνησιν, διότι ἄλλως θ' αὐτοκατεδικάζετο εἰς χρεωκοπίαν, ἀλλὰ μὲ ἀσυνέπειαν τόσοσιν μεγαλειέταν ὅσον ἐπιδεικτικώτερος εἶνε ὁ Γάλλος γενναίων συναισθημάτων, δὲν καταφεύγει παρὰ εἰς ἀρκετὰ ταπεινὰς συγκινήσεις, εἰς τὸν φόβον καὶ τὸν φθόνον. Συναισθήματα ναὶ μὲν καθολικὰ καὶ ἰσχυρά, ἀλλὰ περιορισμένης καὶ στιγμιαίας ἀποτελεσματικότητος.

Ὁ φόβος τῆς τιμωρίας εἰμπορεῖ νὰ εἶνε ὁ χαλινός, δὲν ἀποτελεῖ ἕμωσ οὔτε τονωτικὸν οὔτε διεγερτικόν. Δὲν εἶνε λυσιτελεῖ παρ' ὅταν πρόκειται νὰ καταπολεμήσωμεν μίαν κακὴν συνήθειαν ἢ μίαν ἐλαττωματικὴν κλίσιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ φόβος τοῦ ξύλου καταντᾶ, νὰ συνδέεται τόσοσιν πολὺ μὲ τὴν παράστασιν τῆς ἀπηγορευμένης πράξεως, ὥστε μὲ αὐτὸ ἢμπορεῖ κανεὶς νὰ συνειθίσῃ ἕνα κυνηγετικὸν σκύλον νὰ μὴ τρώγῃ τὸ φονευμένον κυνήγι· μολαταῦτα δὲν εἶνε φρόνιμον νὰ ἐχῇ κανεὶς πολλὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ μηχάνημα αὐτό. Ἐπίσης μὲ τὸν φόβον ἢμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐμποδίσῃ ἕνα παιδί νὰ κάμνῃ παραστρατήσεις ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ἀλλ' ὅταν πρόκειται νὰ τὸ ὑποχρεώσωμεν νὰ ἐργάζεται σοβαρῶς καὶ νὰ κάμῃ μίαν λογικὴν προσπάθειαν, τὸ μέσον εἶνε ἀνίσχυρον. Θὰ σὰς ἀποδώσῃ μόνον τὸ ἐλάχιστον ἐκείνου ποῦ ἐπιτυγχάνεται μ' ἐξαναγκασμὸν τὴν ἐπίδειξιν προσπαθείας, τὴν ὑποκρισίαν τῆς καλῆς θελήσεως. Ὁ μαθητῆς, ὅταν τὸν στενοχωρῇ ἢ ἐργασία, εἶνε πολὺ ἐπιτήδειος ν' ἀποφεύγῃ τὸν κόπον. Κάμνει μὲν πῶς προσέχει, ἀλλ' εἶνε πολὺ φειδωλὸς εἰς τὴν προσοχὴν καὶ παραμερίζει ἀπὸ τὴν δραστηριότητά του

τόσον μόνον ὅσον χρειάζεται διὰ ν' ἀπατήσῃ τὸν διδάσκαλον. Δὲν ἐνεργεῖ μὲ εἰλικρίνειαν οὔτε καταβάλλει ὅλην τὴν δυνατὴν προσπάθειαν διὰ νὰ ὑπερπηθῆσῃ ἕνα ἐμπόδιον.

Ἡ τακτικὴ αὐτῆ, ἢ ὄχι καὶ τόσοσιν νομιμόφρων, εἶνε τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τοὺς μαθητάς μας. Ξεύρουν πῶς νὰ προσποιούνται τὸν προσεκτικόν, τὴν στιγμὴν ποῦ ἢ διανοία των ἀκολουθεῖ κάποιαν προσφιλεστέραν σκέψιν. Οἱ διδάσκαλοι, κουραζόμενοι ἐπὶ τέλους, ἀναγκάζονται νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ προσχήματα: Ἡ συνωμοσία εἶνε τόσοσιν ὁμόφρων, ὥστε καταντᾶ δι' αὐτοὺς δύσκολον ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ μίαν ἐπαίσχυντον θέσιν: ἐπομένως περιέρχονται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δεχθοῦν τὸ κίβδηλον νόμισμα τῆς προσποιητῆς προσπαθείας, ἐφ' ὅσον θὰ ἦτο ματαιοπονία τὸ νὰ ἀξιούν πραγματικὴν προσπάθειαν: διότι θὰ ἔπρεπε τότε ν' ἀποκλείσωμεν ἀπὸ τὴν τάξιν τοὺς μισοὺς μαθητάς. Ἡ κατάστασις αὐτῆ ἀποτελεῖ σκάνδαλον διὰ τὴν μέσῃν μας ἐκπαίδευσιν.

Ὅσάκις εἰσέρχομαι εἰς αὐτὸν τὸν ὄχειον ἀστικὸν σχολεῖον ποῦ λέγεται «κρατητήριον» ἢ «κοινὴ μελέτη τὸν τιμωρημένων μαθητῶν τῆς Πέμπτης», ἀποκομίζω τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ γεγονός καταντᾶ, νὰ εἶνε ὄνειδος διὰ τὸ ἐκπαιδευτικόν μας σύστημα, ὅπως ἢ ἔμμογη ἀθλιότης εἶνε καταδικη διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ὑπηρεσίας Περιθάλψεως. Μία ἀλήθεια κτυπᾶ ἀμέσως εἰς τὰ μάτια: οἱ ἴδιοι πάντοτε μαθηταὶ ἀποτελοῦν τὸ πλῆθος τῶν τιμωρημένων, γεγονός ποῦ ἀποδείχνει ὅτι τὸ σύστημα δὲν διορθώνει τοὺς θαμῶνας: ἀπεναντίας, χρεωκοπεῖ ἀκριβῶς πρὸ ἐκείνων, χάριν τῶν ὁποίων ἐδημιουργήθη.

Καὶ πῶς ἢμποροῦσε νὰ γίνῃ ἄλλῶς; Οἱ θαμῶνες τοῦ κρατητηρίου εἶνε τόσοσιν ἀσθενεῖς τῆς βουλήσεως: τὸ νὰ τοὺς κρατῇ κανεὶς κλεισμένους ἐπὶ δύο ὥρας καὶ νὰ τοὺς καταδι-

κά' εἰς μίαν βιαστικὴν ἀγγαρεία, ἔπου θριαμβεύ' ἢ προσποίησις, εἶνε κρίσις τόσον ἀσφαλῆς ὅσον τὸ νὰ ὑποχρεώομεν ἓνα παιδί προσβεβλημένον ἀπὸ γρίπην ν' ἀντιγράψῃ τὴν κλίσιον ἐνὸς ρήματος, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ τὸ θεραπεύσωμεν μ' αὐτὸ τὸ μέσον. Μία ἀσθένεια τῆς βουλήσεως, ἂν καὶ δὲν ἀναδιβάξῃ τὴν θερμοκρασίαν εἰς σαράντα βαθμούς, εἶνε πάντοτε ἀσθένεια: θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ διακρίνομεν τὰ συμπτώματα, νὰ διαγνώσωμεν τὸ αἷτιον καὶ νὰ ἐφαρμόζωμεν τὰ κατάλληλα φάρμακα.

Τὸ κρατητήριον θὰ ἔπρεπε νὰ μεταφερθῇ εἰς τὸ θεραπευτήριον. Παράδοξον ὅτι εἰς ἐκπαιδευτήριον ὅσον πλεονάζουν αἱ διανοητικαὶ ἀνωμαλίαι δὲν ἀσχολεῖται κανεὶς νὰ τὰ ἀποκαλύψῃ καὶ νὰ τὰς θεραπεύσῃ.

Τὸ βάρβαρον προληπτικὸν μας σύστημα εἰς τίποτε ἄλλο δὲν ὠφελεῖ παρά τὸ νὰ χειροτερεύῃ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος τὰς ἀσθενείας τῆς βουλήσεως εἰς βαθμόν, ὥστε τὸ τέταρτον τῶν παραφρόνων καὶ ἡμιπαραφρόνων ἐπιπολάζουν μεταξὺ ἐκείνων πού λέγονται μορφωμένοι. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς θαμῶνας τοῦ σχολικοῦ κρατητηρίου ἤμποροῦσαν νὰ σωθοῦν μὲ κατάλληλον θεραπείαν, ἐνῷ ὁ φόβος τῆς τιμωρίας δὲν θὰ δώσῃ ποτὲ τὸ ποθητὸν τίναγμα εἰς μίαν λιπόθυμον βούλησιν.

Τέλος, εἶνε γνωστὸν ὅτι τὸ σύστημα χρεωκοπεῖ τελείως τὴν ἐπομένην τῆς ἀποφοιτήσεως ἀπὸ τὸ λύκειον. Διὰ τὸν φοιτητὴν πού δὲν ἔμαθε τί εἶνε τὸ «θέλω», δὲν ὑπάρχουν πλέον τιμωρία. Μία ποινικὴ ρήτρα τότε μόνον ἔχει τὴν δλίγην ἀποτελεσματικὴν πού ἐπιδέχεται νὰ ἔχῃ, ὅταν εἶνε πολὺ κοντὰ καὶ ἀφευκτη. Ἐνῷ αἱ ποιναὶ πού πλήττουν τὸν ἀμελῆ φοιτητὴν εἶνε μακρυναὶ καὶ τὸ παράδειγμα τῶν συμφοιτητῶν πού τὰς ὑπεξέφυγαν μὲ πονηρίαν κατὰ τὰς ἐξετάσεις καὶ μὲ τὴν ἀπεριόριστον ἐπιείκειαν τῶν ἐξεταστικῶν

ἐπιτροπῶν τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ἱατρικῆς, τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐλπίζῃ ὅτι δὲν θὰ ἔχῃ νὰ ἐκτίσῃ τὴν ποινὴν τῆς ἀμελείας του.

Καταφυγὴ εἰς ἄμιλλαν, οἱ κίνδυνοὶ τῆς.

Ἡ παλαιὰ μας Παιδαγωγικὴ διὰ νὰ κεντρίσῃ τὴν βούλησιν τῶν καλῶν μαθητῶν, ἐκείνων πού ἔχουν δραστηριότητα, προσφέρ' εἰς αὐτοὺς τὴν ἄμιλλαν. Ἄλλ' εἶνε φανερόν ὅτι μὲ αὐτὸ κινδυνεύει ν' ἀναπτύξῃ δύο εἰδῶν κακὰ συναισθήματα: εἰς τοὺς ὀλιγαριθμούς μαθητὰς πού παλεύουν διὰ τὰ πρωτεῖα διεγείρει τὴν ματαιοδοξίαν καὶ τὴν ἀλαζονείαν, εἰς δὲ τοὺς ἄλλους τὸν φθόνον. Ἡ δόκιμη ἄμιλλα διεγείρεται μέσα εἰς τὴν συνείδησιν: ἂν εἶμαι σήμερα θαρραλεώτερος καὶ στωϊκώτερος ἀπὸ χθὲς ἐγνοῶ, διότι εἶμαι καλλίτερος, καὶ αὐτὸ τὸ συναίσθημα τῆς βαθμιαίας τελειοποιήσεως εἶνε μιὰ ἀπὸ τὰς βαθυτέρας καὶ καθαρωτέρας χαρὰς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Εἶνε χαρὰ νόμιμη.

Εἶνε ὅμως ἀξιοθρήνητον τὸ νὰ παραδᾶλλῃ κανεὶς τὸν ἑαυτὸν του μὲ τοὺς συντρόφους του.

Πρῶτον, ὁ παραλληλισμὸς ἀποβαίνει κατ' ἀνάγκην ἄδικος, διότι εἴμεθα ὅλοι ψωμοζῆται τοῦ δισακκιοῦ τοῦ Αἰσώπου(1).

(1) Σ. Μ. Ὁ συγγραφεὺς λογοπαίζει ἐδῶ καὶ ὑπαινίττεται τὸν ἕμμετρον μῦθον τοῦ Λαφονταίν: «la Besace»=ἡ πήρα, τὸ δισάκκι, κατὰ παραφρασίν τοῦ Αἰσώπειου μῦθου, μεταφέρει δὲ ἀπὸ τὸ ποίημά καὶ τὸ ἐξῆς δίστιχον (ὁ πύθηκος ἐρωτώμενος ἀπὸ τὸν Δία ἂν εἶναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν τύχην του ἀπαντᾷ):

Δὲν ἔχω ἔως τώρα καμμίαν ἀφορμὴν νὰ παραπονηθῶ διὰ τὴν
[εἰκόνα μου]

ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀδελφόν μου, τὴν ἀρκούδαν, μοῦ φαί-
[νεται πῶς εἶνε εἷα μουτζούρωμα.

Καὶ ἂν ἀκομῆ ἡμεθα ἱκανοὶ νὰ κρίνωμεν τὸν ἑαυτὸν μας ἀσφαλῶς, μήπως ἡ τύχη δὲν παίξει μέρος ἀρκετὰ σημαντικὸν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν :

Ἐξ ἄλλου, ὁσάκις παρατηρῆ τις τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὸν διπλανόν του, τὸ κάμνει ἀπὸ μίαν στενήν πρισματικὴν τρύπαν : ἡμπορεῖ νὰ εἶνε δυνατώτερος ἀπὸ ἐκείνον εἰς τὸ θέμα ἢ εἰς τὴν Ἱστορίαν, ἀλλὰ δὲν λογαριάζει τὴν ὑπεροχὴν ἐκείνου ὡς πρὸς τὴν εὐθύτητα χαρακτῆρος καὶ ὡς πρὸς τὸ θάρρος. Ἡ ματαιοδοξία εἶνε φυτὸν πολὺ γόνιμον, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται νὰ τὸ καλλιερῆ κανεὶς μὲ τεχνητὰ μέσα : φυτρώνει συχὰ μόνον του, οἱ δὲ νέοι εἶνε πολὺ ἐπιρρεπεῖς νὰ ὑπερτιμοῦν τὴν ἀξίαν των καὶ νὰ ὑποτιμοῦν τὴν τῶν ἄλλων.

Εἶνε σφαλερόν τὸ νὰ συνειθίζωμεν τὸ παιδί νὰ μὴ ἐνεργῆ παρὰ ἀπὸ ματαιοδοξίαν· μόλις γίνῃ φοιτητῆς—μόνος μέσα εἰς τὸ δωμάτιόν του, σχεδὸν ἀγνοούμενος ἀπὸ τοὺς διδασκάλους του—τὸ ἐξωτερικὸν αὐτὸ διεγερτικὸν δὲν χρησιμεύει πλέον τίποτε : ἀπογοητεύεται τελείως καὶ καταπτᾶ θῦμα τῶν οἰκτρῶν ἔξεων καφενείου, ὅπου πηγαίνουν νὰ ἐξοικελοῦν τόσοι νέοι ποὺ δὲν κατώρθωσαν νὰ εὔρουν μέσα των τὸ ἐλαττήριον τῆς δράσεως.

Δὲν εἶνε ἐπομένως, φρόνιμον νὰ συνειθίζωμεν τὴν βούλησιν εἰς τὸ νὰ ἐρανίζεται τὴν θερμότητά της ἀπὸ ἐστίαν τεχνητὴν καὶ νὰ φλέγεται τότε μόνον ὁσάκις τριβῆ μὲ κάποιαν ἐξωτερικὴν βούλησιν. Εἶνε ἀρκετοὶ οἱ ἡλίθιοι, οἱ στερημένοι ἀπὸ ἐσωτερικὴν βουλευτικὴν δύναμιν πού, διὰ γ' ἀρχίσουν νὰ κινηθοῦν, ἔχουν ἀνάγκη ξένης ἐνεργείας.

Ἴσως ἡ πνευματικὴ ἔνδεια εἰς τὸν βίον τῶν μικρῶν πόλεων, νὰ ὀφείλεται κατὰ μέρος εἰς τὸ μέσον αὐτὸ καταφυγῆς εἰς τὴν ματαιοδοξίαν ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Μὴ συνειθισμένους ν' ἀναζητῆ εἰς τὸ βᾶθος τῆς ἰδικῆς του

ὑπάρξεως τοὺς λόγους τῆς δράσεώς του, ὁ νέος ἀναγκάζεται νὰ τοὺς ἀναζητῆ ἀπ' ἔξω. Ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ φαίνεται ἐκπληκτικὸν τὸ γεγονός ὅτι ὑπομένει ἀργότερα δουλικῶς τὴν δεσποτείαν τῆς κοινῆς γνώμης τοῦ περιβάλλοντός του, ποὺ θὰ βαρύνῃ ἐπὶ τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ. Περιβάλλον συγκαταβατικὸν διὰ πολλὰ ταπεινὰ ἐλαττώματα, ἀλλ' ἀνοικτῆρον πρὸς τ' ἀνεξάρτητα πνεύματα. Ἡ πρωτοβουλία καὶ ἡ μὴ συμμόρφωσις : ἰδοὺ! τὸ μεγαλύτερον τῶν ἐγκλημάτων. Καὶ αὐτὸ θὰ συμβαίη ἐφ' ὅσον ἡ Παιδαγωγικὴ θὰ καλλιερῆ, ὅπως τὸ κάμνει τώρα, τὸ ἰσχυρὸν ἀλλ' ἐλεεινὸν ἐκείνο πάθος ποὺ λέγεται ματαιοδοξία.

Εἶνε τόσον περισσότερον ἀξιοθρήνητον τὸ νὰ καταφεύγῃ κανεὶς εἰς αὐτό, ὅσον περιορισμένην ἐπιρροὴν ἔχ' ἡ ἄμιλλα. Ἐνεργεῖ μόνον ἐπὶ τῶν πρωτευόντων μαθητῶν τῆς τάξεως. Ἐξ ἄλλου ἐπειδὴ ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον ἐλαττήριον εἰς τὰ χέρια τῆς σύγχρονης Παιδαγωγικῆς, ἐκείνοι ποὺ δὲν ἀποβλέπουν εἰς βραβεῖα συμβαίνει νὰ μένουν παραπεταμένοι. Δὲν ἐπιτρέπουν νὰ λειτουργήσῃ μέσα των κανένα συναίσθημα ἀνώτερον τῆς φιλοτιμίας, καὶ ἐπομένως ἀναγκάζονται νὰ καταφεύγουν εἰς τὴν ἀπειλίαν τῶν ποινῶν, ἢ καὶ εἰς τὸ δόλωμα τῆς ἡδονῆς.

Τὸ δόλωμα τῆς ἡδονῆς.

Τὸ δόλωμα αὐτὸ δὲν ἀξίζει περισσότερον ἀπὸ τὸν φόβον τῆς ποινῆς. Εἶνε τῆς χειρίστης Παιδαγωγικῆς τὸ νὰ ὑπόσχεται κανεὶς εἰς ἓνα παιδί δῶρικόν, ἢ παιγνιδάκι, ἢ κανένα περίπατον, ἐὰν κάμῃ καλά τὸ θέμα του. Ἴσως νὰ καταβάλῃ κάποιαν προσπάθειαν, νὰ εἴσθε ὁμως βέβαιοι ὅτι ἡ προσπάθεια αὐτὴ θὰ εἶνε μᾶλλον ἐπιδεικτικὴ παρὰ πραγματικὴ. Θὰ

ἐπανεύρωμεν κ' ἐδῶ, ὅπως εἰς τὴν βουλευτικὴν ἐνέργειαν τὴν ὑπαγορευομένην ἀπὸ τὸν φόβον, τὴν ἰκανότητα τῆς προσποιήσεως. Ὅταν προσποιεῖται, εἶνε ματαιοπονία τὸ νὰ συζητῆ κανεὶς μὲ αὐτὸ περὶ τῆς καλῆς του θελήσεως: ὁ ἀμελής μαθητῆς, ὅταν ὑποχρεωθῆ νὰ δράσῃ, ἀμύνεται ἐρρωμένως καὶ εἰς τὸ τέλος ὁ διδάσκαλος κουραζόμενος θ' ἀναγκασθῆ πάλιν ν' ἀρκεσθῆ εἰς προσχήματα: θὰ ἔπρεπεν, ἀπεναντίας, νὰ μεταπεισθῆ τὸ παιδί εἰς τὰ μύχια τῆς βουλήσεώς του.

Ἐξ ἄλλου τὸ νὰ τοῦ ὑπόσχεται κανεὶς τέρψιν ὅταν καταδῶν κάποιαν προσπάθειαν εἶνε ὡς νὰ τὸ διαφθείρῃ ἠθικῶς. Εἶναι τὸ ἴδιον ὡς νὰ τὸ συγχωρῆ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ἡ ἐργασία εἶνε ἀγγαρεία, ἀνιαρά, καὶ ὅτι μὲ τὸ νὰ ἐργάζεται κανεὶς τώρα ἢ μπορεῖ ν' ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν υποχρέωσιν τοῦ νὰ ἐργάζεται εἰς τὸ μέλλον. Τὸ ὅτι τὸ πλῆθος τῶν μετρίων, μὲ αὐτὴν τὴν πνευματικὴν διάθεσιν, ἐκτελεῖ ἐλάχιστόν τι ἐργασίας, εἶνε, ἀλήθεια, τόσον ἀναμφισβήτητον, ὥστε εἰς τὰς ἐξετάσεις ἀπολυτηρίου ὅπου ἡ παροβολὴ τῶν γραπτῶν καταβιδάζει τὰς ἀξιώσεις εἰς ἀπίστευτον βαθμόν, ἀναγκάζονται νὰ δεχθῶν κ' ἓνα σωρὸν ἠλιθίους. Οἱ ἀνίκανοι αὐτοὶ παρέρχονται εἰς τὰς διδασκαλικὰς ἐξετάσεις τῆς Ἰατρικῆς ἢ τὰς ἐπὶ πτυχίῳ τοῦ Δικαίου μὲ χειρίστην ποιότητα ἐργασίας καὶ ἀπαξ ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὰς ἐξετάσεις, εἶνε βέβαιον ὅτι δὲν θὰ ἐπιχειρήσουν πλέον καμμίαν διανοητικὴν προσπάθειαν. Πόσοι καθηγηταί, φθάνοντες καὶ εἰς τὸ πτυχίον προλύτου, δὲν παύουν νὰ ἐργάζονται! Ἡ πλάνη τοῦ νὰ δελεάζομεν τὸ παιδί μὲ τὴν ὑπόσχεσιν τέρψεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἄγνοιαν τῆς ψυχολογίας.

Ἡ Παιδαγωγικὴ μας ὁρμάται ἀπὸ ριζικῶς ἐσφαλμένον σύστημα τῆς φύσεως τῆς τέρψεως, κατηρτισμένον ἀπὸ σοφούς καθεστικούς καὶ νευρασθενικούς. Δι' αὐτοὺς ἡ ἡδονὴ δὲν ἢ μπορεῖ πρὸς νὰ ἔρχεται. ἀπ' ἔξω: Τὰ καχεκτικά των

σπλάγγνα παραπέμπουν εἰς τὴν συνείδησιν μόνον ἐντυπώσεις ποὺ προκαλοῦν τὴν θλίψιν. Δι' ἔλλειψιν διαίτητος ἔφαρμόσιμης εἰς τὸν ὄργανισμόν των, δι' ἔλλειψιν δραστικῶν συνηθειῶν ζωῆς εἰς ἀνοικτὸν ἀέρα, ὁσάκις ἐπιχειρήσουν ἐκδρομὴν ἢ κάποιαν μυϊκὴν ἐργασίαν, τὸ μέσα εἰς τὴν ἀκίνησιάν καὶ τὸν περιωρισμένον ἀέρα μαρασμένον σῶμά των, ἐξανίσταται. Ἡ καρδία κτυπᾷ δυνατά, ἡ ἀναπνοὴ πνευστιᾷ, τὸ δέρμα χύνει ἀφθονοὺς ἰδρώτα κ' ἐπέρχεται ἡ κόπωση. Ἡ ἀνάπαυσις ποὺ ἀκολουθεῖ κατόπιν εἶναι πυρετώδης καὶ ὀδυνηρά: Πῶς λοιπὸν οἱ καθεστικοὶ αὐτοὶ πολῖται ἢ μποροῦν ν' ἀνακαλύψουν τὰς τέρψεις τῆς φυσικῆς ἐνεργείας; Πῶς νὰ μὴ ἐπιβάλουν εἰς τὰ παιδιὰ τὴν νοσηρὰν καθεστικότητά των ποὺ μεταδίδει τοὺς μαθητὰς μας εἰς γραφειοκράτας ἀναμικτούς, μ' αἷμα ἐξησθενημένον ἀπὸ ἐγκληματικὴν ἀκίνησιάν;

Ἀληθινὴ φύσις τῆς ἡδονῆς.

Διὰ τὸν ὑγιῆ ἄνθρωπον ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ θλίψις δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως διαπίστωσις σχέσεως μεταξὺ τοῦ δοῦναι καὶ τοῦ λαβεῖν εἰς δυνάμεις. Τότε μόνον ὑπάρχει θλίψις ὅταν ἡ κατανάλωσις προαφερῆ δυνάμεις ἀπὸ τὸ κεφάλαιον ἐνεργείας, ἀναγκαῖον διὰ τὰς ζωτικὰς λειτουργίας: Τοιουτοτρόπως ὁ δροσερὸς ἀῆρ τῆς πρωίας, εὐχάριστος εἰς τὸν εὐεκτικὸν ἄνθρωπον, πειράζει ἔν' ἄρρωστον.

Ἡ ἡδονὴ, ἀπεναντίας, εἶνε ὡσὰν τὸ θούριον ἄσμα τοῦ ὄργανισμοῦ. Δείχνει τὴν καλὴν λειτουργίαν τῆς μηχανῆς ποὺ ἐργάζεται ὑπὸ μέγαν πίεσιν. Εἶνε ἡ συνείδησις ὑπεραφθονίας δυνάμεων καί, ὅπως τὸ λέγει ὁ Καρτέσιος, τὸ συναίσθημα κάποιας τελειοποιήσεως. Ὅταν ὁ ὄργανισμὸς πα-

ράγη περισσότερας δυνάμεις ἄφ' ὅσον ἐξοδεύει, ὑπάρχει πληρότης: τὸ νευρικὸν σύστημα εἶνε ἰσχυρόν: αἰσθάνεται κανεὶς τὸν ἑαυτὸν του γεμάτον ἀπὸ ζωηρότητα, ἀπὸ δραστηριότητα, ἀπὸ εὐθυμίαν. Ἡ ἀναπνοὴ εἶνε παρατεταμένη, ἡ καρδιά ἤρεμη. Τὰ πειράματα τοῦ Κλῶδ Βερνάρ ἀποδείχουν ὅτι ἡ χαρὰ αὐξάνει τὴν ἐκροὴν τοῦ γαστρικοῦ υγροῦ. Αἱ κινήσεις ἀποβαίνουν δραστικά, ζωηραί, ἡ ὄψις γελαστική. Οἱ συνειρμοὶ ἰδεῶν γίνονται γρηγορότεροι, περισσότεροι.

Ὁ Ἀριστοτέλης ποῦ ἦτο κάθε ἄλλο παρά κελλίτης μοναχός, ὅπως εἶνε οἱ σημερινοὶ μας σοφοί, καὶ ζοῦσε εἰς ἀνοικτὸν ἀέρα, διέκρινε σαφῶς τὴν φύσιν τῆς ἡδονῆς. Αὐτὸς ἔθετε τὴν εὐεξίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν εἰς τὴν ἐνέργειαν. Ἡ ἡδονή, κατ' αὐτόν, εἶνε «ἐπιγέννημα» ποῦ ταιριάζει μὲ τὴν δράσιν ὅπως τὸ ἄνθος μὲ τὴν γεῶτητα. Κάθε ἐνέργεια ἔχει τὴν ἰδικήν της ἡδονὴν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τέρψεως εἶνε τὸ ν' αὐξάνῃ τὴν ἐντασιν τῆς ἐνεργείας μὲ τὴν ὁποίαν συνδέεται.

Ἡ βαθεῖα ἡδονὴ τῆς δράσεως.

Κατὰ συνέπειαν, ὅταν προτείνουν εἰς τὸ παιδί τὸ δόλωμα τῆς ἡδονῆς δὲν ἡμπορεῖ αὐτὸ νὰ εἶνε τίποτε ἄλλο παρά τέρψεις παθητικά, ἄρα ἐντελῶς καθὼς εἶνε ἡ τέρψις τῆς λαίμαργίας ἢ τῆς ὀκνηρίας. Διὰ κάθε ἡδονὴν πραγματικῆς ἀξίας ποῦ ἐπιθυμοῦμεν γὰρ τοῦ προξενήσωμεν, αὐτὸ μονάχα εἶνε εἰς θέσιν νὰ πραγματοποιήσῃ, τὸν ἀναγκαῖον ὄρον ποῦ τὴν παράγει, δηλαδὴ τὴν πράξιν.

Ἄς προχωρήσωμεν λοιπὸν εἰς τὸν δρόμον αὐτὸν ἕως στὴν βαθυτάτην καὶ τὴν πλουσιωτάτην ἡδονήν, τὴν ἡδονὴν τῆς δράσεως. Ἐφ' ὅσον δὲν καταβαίνομεν μέσα εἰς τὴν συνειδησίην μας ἕως στὴν μυχίαν αὐτὴν ἡδυπάθειαν τῆς ἐνε-

γείας ποῦ ἀναπτύσσεται· ἐφ' ὅσον δὲν γευθοῦμεν τὸ ἡδονικὸν καὶ πλήρες αἰσθημά του, δὲν ὑπάρχει δι' ἡμᾶς τίποτε τὸ θετικόν.

Δόστε ἀκράσιν εἰς τοὺς βεβήλους ποῦ καταδικάζουν, μὲ τὴν ἀφορμὴν μερικῶν δυστυχημάτων, ὡς παράλογον τὸ σκαρφάλωμα ἐπάνω εἰς τὰς Ἄλπεις διὰ νὰ ἐννοήσετε πόσον ὁ ἄστικός μας βίος μὲ ἀτροφικοὺς μῦς, πόσον ἡ ὄλως διανοητικὴ μας διαπαιδαγώγησις ἀπέστρεψε τὴν προσοχήν μας ἀπὸ τὰς ἰσχυρὰς τέρψεις τῆς δράσεως. Οἱ περιηγηταὶ ἐπιχειροῦν ἀνάβασιν εἰς τὰ βουνὰ ἐλαυνόμενοι συνήθως ἀπὸ ματαιοδοξίαν καὶ διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ διηγούνται βραδύτερον τὰ κατορθώματά των. Αὐτοὶ θὰ εἶναι πάντοτε, ὅπως ὁ Ταρταρινός, περιηγηταὶ δι' ἐπιφυλίδας ἐφημερίδων.

Ὁ ὄρεινός, κατὰ τὴν τραχεῖαν ἀνάβασιν ποῦ ἐπιχειρεῖ μὲ τὸν παγερὸν ἀέρα τῆς χαρραυγῆς, αἰσθάνεται χαρὰν αὐστηράν, στωικὴν ἀλλὰ βαθεῖαν, τὴν χαρὰν τοῦ νὰ συναίσθάνεται ὅτι εἶναι κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του. Συναίσθημα δυνάμειος, ποῦ εἶναι τὸ σφοδρότερον τῶν συναίσθημάτων τῆς ψυχῆς, προέρχεται δὲ ἀπὸ τὴν ἤρεμον περιφρόνησιν τῶν πρώτων διαμαρτυριῶν τοῦ στομάχου, τῆς καρδιάς καὶ τῶν μυῶν διὰ τὴν ἐντατικὴν καταναγκαστικὴν λειτουργίαν ποῦ ἐπιβάλλομεν, καὶ τοῦ δέρματος ποῦ φοβεῖται τὸν διαπεραστικὸν ἄνεμον τοῦ παγετώος. Ἀλλὰ μόλις ἀρχίσῃ νὰ κανονίζεται ὁ ρυθμὸς τῆς ἀναπνοῆς καὶ τῆς καρδιάς, δοκιμάζει κανεὶς ἀληθινὴν φυσικὴν μέθην, ἀγαλλίασιν υγείας, ρώμης, ἐλαφρότητος. Τότε ἀναφαίνοντ' αἱ ἐντυπώσεις μεγαλείου ποῦ μᾶς διεγείρουν οἱ ἀναπεπταμένοι ὀρίζοντες καὶ οἱ ἰλιγγιώδεις κρημνοί. Διαφλεγόμεθα ἀπὸ ἰσχυρὸν ἐνθουσιασμὸν καί, καθὼς μία καμπάνα ἐξακολουθεῖ νὰ δογεῖται ἐπὶ μακρὸν ὕστερα

ἀπὸ τὸ τελευταῖον κτύπημα τοῦ κοπάνου, ἔτσι καὶ ἡ ψυχὴ διατηρεῖ ἐπὶ ἑβδομάδας τὴν ἠϋξημένην ἰσχύν της.

Ἡ διανοητικὴ ἐργασία εἰς στιγμὰς ἐξάρσεως δίδει ἀνάλογον συναίσθημα χαρᾶς. Ἐκεῖνος ποῦ ἐργάζεται μὲ ἐλπίδα κάποιου βραβείου, διὰ τὰ ἐπιτύχη λόγου χάριν εἰς προσεχεῖς ἐξετάσεις, δὲν ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀπωτέρου αὐτοῦ βραβείου. Ἄλλ' ἐκεῖνος ποῦ, καθὼς ὁ σκαρφαλωτῆς, καταβάλλει μὲ ὄλην του τὴν καρδιὰν τὰς ἀναγκαίας προσπάθειας καὶ παραμελεῖ τὰς πρώτας διαμαρτυρίας τοῦ δυσηγίου «ζώου» ποῦ λέγεται σῶμα, καθὼς καὶ τὶς ἀκατάστατες ἕξεις τοῦ πνεύματος, βραβεύεται πολὺ γρήγορα διὰ τὸ θάρρος του μὲ ἀγαλλίασιν βαθεῖαν, μὲ συναίσθημα δυνάμεως ποῦ ταιριάζει μὲ τὴν πράξιν ὅπως τὸ ἄνθος μὲ τὰ νειάτα.

Τὸ πρότυπον διεγερτικὸν τῆς βουλήσεως.

Εἰς τὰς ὑγιεῖς φύσεις ἡ ἐργασία προσφέρει ἓνα διεγερτικὸν ποῦ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς καλῆς λειτουργίας τῶν διανοητικῶν δυνάμεων. Ἐνας φοιτητῆς μὲ μαλθακὴν βούλησιν δὲν φθάνει ποτὲ εἰς τὸ συναίσθημα αὐτὸ τῆς ἐργασίας ποῦ τὴν ἐκτελεῖ κανεὶς παίζων, διότι διὰ τὰ γίνῃ ἀξιος αὐτοῦ πρέπει νὰ μεταπαύσῃ τὸ ἔργον μὲ ὄλην του τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ νὰ ὑπερηδῆσῃ μὲ εὐθυμίαν τὰς δυσκολίας ποῦ παρουσιάζονται. Τὸ ἀληθινὸν διεγερτικὸν τῆς βουλήσεως εἶναι ἡ ἐντατικὴ προσπάθεια.

Ἡ ἐπιθυμία δράσεως ἔχει τὰς ρίζας της εἰς τὰ μύχια τῆς ὑπάρξεως μας: ἡ ζωὴ ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐξοδεύεται καὶ ἡ ἀνάγκη αὐτὴ αὐξάνει μὲ τὴν ποσότητα καὶ τὴν ποιότητα τῆς ἐνεργείας: ἡ ἀδράνεια εἶναι ἡ χειρῆστη τῶν ὁδῶν. Παρατηρήσατε ἓνα εὐεκτικὸν παιδί: Κατὰ τὸ διάστημα μιάς

ἡμέρας παίζον ἐξοδεύων τεραστίας δυνάμεις, διότι τὸ νὰ δρᾷ κανεὶς εἶναι μίαν ἀνάγκην καὶ ἡ ἐκπλήρωσις αὐτῆς μᾶς χαροποιεῖ. Διὰ τοῦτο, ὅταν ὁ μαθητῆς γνωρίσῃ ἕξ ἰδίας πείρας τὴν ἀγαλλίασιν ποῦ δίδει ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἐνέργεια τῆς σκέψεως, δὲν θὰ ἔχη πλέον ἀνάγκην τεχνητῶν διεγερτικῶν. Ἄλλὰ πρὸς τοῦτο πρέπει αἱ σπουδαὶ ποῦ τοῦ ἐπιβάλλομεν νὰ εἶναι ἡ συνέχεια τῶν φυσικῶν τάσεων ποῦ αἰσθάνεται εἰς τὸ νὰ ἐνεργῇ. Διὰ τὰ πραγματοποιήσωμεν τὸν ὅρον αὐτὸν πρέπει νὰ λάβωμεν τὸν κόπον νὰ μελετήσωμεν τὰς ἀνάγκας τοῦ παιδιοῦ, τὰς ἐπιθυμίας του, τὰς κλίσεις τὴν δυναμικὴν φύσιν τῶν ἐνεργειῶν του, διὰ τὰ κανονίσωμεν τὴν σπουδὴν εἰς τὸν τρόπον ὥστε νὰ ἱκανοποιῇ τὰς λαθναγούσας δυνάμεις καὶ νὰ εἶναι τὸ γινόμενον τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν.

Παραδείγματος χάριν, τὸ παιδί θὰ ἔχη ὄρεξιν διὰ τὴν Γεωμετρίαν ἂν καταλάβῃ ὅτις χάρις εἰς αὐτὴν θὰ ἡμπορέσῃ νὰ κατασκευάσῃ εὐκόλα ἓνα κουτί ἢ ἓνα φωτόσκιεπον (1) ποῦ ἐπιθυμεῖ, νὰ μετρήσῃ τὸ ἐμβαδὸν τοῦ δωματιοῦ του, τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κήπου, τὴν περιεκτικότητα τῆς δεξαμενῆς καὶ νὰ ὑπολογίσῃ τὸ ὕψος ἐνὸς δένδρου δυσπροσίτου, ἐνὸς σπιτιοῦ, ἐνὸς λόφου, μὲ τὴν ἴδιαν δὲ ἀπλότητα βραδύτερον τὴν ἀπόστασιν ἐνὸς πλανήτου.

Τὸ κορίτσι θὰ ἔχη προσήλωσιν καὶ πάθος εἰς τὴν Φυσικὴν ὅταν ἐννοήσῃ ὅτι εἰς ὅλας τὰς πράξεις τοῦ καθημερινοῦ βίου ἐφαρμόζει τοὺς νόμους της: ὅταν ἀνοίγῃ τὸν κρουνοὺν διὰ νὰ γεμίσῃ ἓνα δοχεῖον, τὸ κάμνει δυνάμει τοῦ νόμου τῶν συγκοινωνούντων ἀγγείων. Μήπως καὶ ὁ Παπίνος πρὸ τοῦ

(1) Σημ. Μὲ τὴν λέξιν αὐτὴν μεταφράζομεν τὸ abat-jour (ἐάντουρησιν) κατὰ τὸ καρναβόλιον κ.τ.λ. Τὸ λεξικὸν Ἡλίτου ἀποδίδει τὴν ἔννοιαν μὲ τὰς λέξεις: ὀξείφως, κατάλυχνον, ἐπιλύχνιον κοινῶς ἀμπαζούρι. Ἡ ἐκλογή ἐπαφίεται εἰς τὸν ἀναγνώστην.

ἀτμοῦ ποῦ ἐσήκωνε τὸ κάλυμμα μιᾶς χύτρας δὲν συνέλαβε τὴν ἐξαφνικὴν διαίσθησιν ὅτι ὑπὸ τὸ φαινόμενον ἔκεινο ἐκρύπτετο μία δύναμις εὐάλωτη :

Εἶδα καθηγητὰς σκανδαλιζομένους διότι ἐξευτελιζέτο ἢ ἐπιστήμη των εἰς τὸν καθημερινὸν βίον, ἂν καὶ εἶνε βέβαιον ὅτι τὸν ἐξευμενίζει μᾶλλον μὲ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς, καὶ εἰς μίαν αἴθουσαν παραδόσεως ἔπου ἔκαμναν πειράματα μὲ τὴν λυχίαν τῶν μεταλλορύχων εἶδα μαθητὴν ποῦ ἐδοκίμαζε ματαίως ὑπὸ τὰ βλέμματα τοῦ διδασκάλου ν' ἀνάψη ξυλαράκι διαμέσου κιγκλίδος, ἀποδεικνύων κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὅτι δὲν εἶχεν ἐννοήσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς λυχίας τοῦ Δαδύ.

“Ὅταν ἓνα παιδί καταλάβῃ ὅτι διὰ νὰ ἡμπορῇ νὰ ἐκφράξῃ καλὰ τὰς σκέψεις του μαθαίνει νὰ κατασκευάζῃ λογικῶς μίαν φράσιν, μίαν παράγραφον, θ' ἀφοσιωθῇ μὲ ὅλην τὴν καρδίαν εἰς ἀσκήσεις συντάξεως καὶ ὕφους.

Παρατηρεῖται πόσον εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐννοήσῃ τὸ παιδί ὅτι ἡ ἐργασία ποῦ τοῦ ζητοῦν εἶνε ἓνα μέσον διὰ νὰ ἡμπορῇ ἢ πρῶιμη ἐνεργητικότης του νὰ κάμνῃ τὰ ἔργα ποῦ λαχταρεῖ — ἀλλὰ συνάμα ἱκανοποιήσῃ τῶν κλίσεών του μὲ τὴν ἐργασίαν, μὲ ἄμεσῃ συναίσθησιν, μὲ ἀτομικὸν πειραματισμὸν.

Εἶνε δυνατὸν νὰ ὀδηγήσωμεν τὸ παιδί εἰς τὸ ν' ἀναλύῃ ὅ,τι συμβαίνει μέσα του. Καὶ πρέπει νὰ τὸ κάμῃ διὰ νὰ διακρίνῃ τὰς μυχίας του τέρψεις, διὰ νὰ ἐνισχύῃ συγχρόνως μὲ τὴν προσοχὴν ποῦ δίδει εἰς αὐτάς, διότι κάθε συναίσθημα γίνεται σαφέστερον καὶ δραστικώτερον ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς προσοχῆς.

Ἀργότερα θὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς ὅ,τι συμβαίνει μέσα εἰς τὴν μισο-σκοτεινὴν συνείδησιν, διότι πολλοὶ φοιτηταί, ἀφαιρούμενοι, γίνονται θύματα ἀπατηλῶν ὑποβολῶν ποῦ τὰς δέ-

χονται ὡς ἀληθινὰς. Πράγματι πῶς νὰ δυσπιστῇ κανεὶς στὴν ἰδικὴν του συνείδησιν ; Καὶ ὅμως εἶναι παρατηρημένον ὅτι κάθε ὑποβολὴ προσπαθεῖ νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τὴν προσοχὴν.

Ἐπάρχει κυρίως ἓνα αἶσθημα ποῦ κατανατᾷ τυραννικῶς ὅταν τὸ ὑπολογίσωμεν πολὺ : εἶνε τὸ αἶσθημα τῆς κοπώσεως, αἶσθημα ἐπικίνδυνον, ἀληθινὸς πειρασμὸς διαδόλου ! Ὅσάκις μᾶς παρουσιάζεται, πρέπει νὰ προσπαθοῦμεν νὰ τὸ ἀποδιώκωμεν : ἐὰν τοῦ δώσῃ κανεὶς προσοχὴν ὑποκύπτει ἐπὶ τέλους εἰς τὸν πειρασμὸν καὶ παύει νὰ ἐργάζεται.

Ὅσάκις εἰς μίαν ἐπίπονην ἐκδρομὴν δὲν αἰσθανόμεθα τὸ αἶσθημα αὐτὸ νὰ μᾶς παρουσιάζεται ἐπιτακτικόν ! Μολοντοῦτο μόλις τ' ὀλιγορήσει κανεὶς κάπως, παρατηρεῖ μὲ ἐκπληξιν ὅτι ὑπάρχει ἀκόμη ἀρκετὸν ἀποταμίευμα δυνάμεων εἰς τὸ βάθος τῆς ὑπάρξεώς του. Αὐτὸ δὲ συμβαίνει διότι τὸ «ζῆλον», ποῦ δὲν ἀρέσκειται διόλου μὲ τὴν προσπάθειαν, εἶνε παμπόνηρον : κτυπᾷ τὴν θύραν τῆς συνειδήσεως καὶ, ὅταν ἰδῇ ὅτι δὲν τοῦ γίνεται ἡ χάρις, ἀρχίζει νὰ φωνάζῃ ἔλεος ! Ἄλλὰ καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις δὲν λέγει τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀπόδειξις τὸ γεγονός ὅτι μόλις ἀρνηθῇ κανεὶς νὰ διδῇ ἀκρόασιν εἰς τὰς ψευδολογίας του, ἀναγκάζεται ν' ἀποκαλύψῃ ὅτι ἔχει ἀκόμη ἀξιολόγους δυνάμεις εἰς ἀποταμίευμα, ποῦ προσπαθοῦσε ν' ἀποκρύψῃ.

Τὸ ἴδιον συμβαίνει μὲ τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν. Ἀλήθεια, πόσον ὀλίγον ὠφελοῦμεθα ἀπὸ τὰς δυνάμεις μας, ὅταν παραβάλλῃ κανεὶς μ' ἐκεῖνο ποῦ ἡμπορούσαμεν νὰ κάμωμεν ! Καὶ ὅμως ἡ ἐπιβουλή αὐτὴ ὑποβολὴ κοπώσεως ὑπείσχεται εἰς τὴν συνείδησιν, κ' ἐπειδὴ ζητοῦμεν μίαν εὐσχημὴν ἀφορμὴν διὰ νὰ παύσωμεν τὴν ἐργασίαν, δεχόμεθα προ-

θύμως τὴν «ταρτοῦφαν» αὐτὴν, ποὺ ἐπὶ τέλους μᾶς διώχνει γρήγορα ἀπὸ τὸ σπίτι μας.

Ἐάν, ἀπεναντίας, ἀντιτάξωμεν ἐπίμονη ἀρνησιν καὶ δὲν τὴν δεχθοῦμεν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον θ' ἀνακαλύψωμεν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας πλουσίας πηγὰς ἐνεργείας. Ὅπως εἰς μερικὰ ἐδάφη πρέπει νὰ σκάψωμεν βαθειὰ τὸ ἀρτεσιανὸν πηγάδι διὰ ν' ἀναβλύσῃ τὸ νερόν, τοιοῦτοτρόπως ἐφείλμεν κάποτε νὰ σκάβωμεν διὰ μέσου τῶν πυκνῶν ὑποβολῶν διὰ νὰ καταδοῦμεν ἕως ἰς τὰς ζωντανὰς πηγὰς τῆς ἐνεργείας. Τότε ἀρχίζει ν' ἀναπηδᾷ ἀφθονα. Εἰς τὸ βάθος αὐτὸ καταβαίνει διὰ ν' ἀντλήσῃ δυνάμεις καὶ νὰ χορεύσῃ χωρὶς κούρασιν μίαν ὀλόκληρη νύκτα ἢ νεαρὰ ἀναιμικὴ καὶ ἀξιολύπητη γυναίκα, ποὺ καταβάλλεται συνήθως ἀπὸ ἐλάχιστον κόπον. Εἰς τὸ ἴδιον βάθος ἀντλοῦν προφανῶς δραστηριότητα καὶ οἱ ἀσθενεῖς τῆς βουλήσεως, ἀνίκανοι ἀλλέως διὰ σοβαρὰς ἀποφάσεις, ὁσάκις ὑπὸ τὸ κέντρισμα μιᾶς συγκινήσεως ἐπιτελοῦν ἡρωϊκὴν πράξιν ποὺ ἐκπλήττει καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους!

Ἄλλ' αἱ ἐξαφνικαὶ συγκινήσεις ποὺ προκαλοῦν τὴν ἐκροτὴν δυνάμειν ἀπὸ τὰς βαθείας πηγὰς ἐνεργείας ἔχουν στιγμιαίαν μόνον ἐπίδρασιν: ὁ νευρασθενικὸς μεταπίπτει ἀμέσως, καταβαλλόμενος ἀπὸ τ' ἀπατηλὰ συναίσθηματα ἀδυναμίας ποὺ τὰ δέχεται ὡς πραγματικά.

Διὰ τοῦτο εἶνε ἀνάγκη ν' ἀποφασίσωμεν νὰ καταφεύγωμεν πάντοτε εἰς τὰ μύχια τῆς υπάρξεώς μας ἕως ἰς τὴν ζωντανὴν πηγὴν ἐνεργείας. Νὰ μὴ βασιζώμεθα οὔτε εἰς τὰς συγκινήσεις, ἄστατες ἄλλως τε, οὔτε εἰς τὰ ἐξωτερικὰ διεγερτικά: νὰ ἔχωμεν πάντοτε ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ μόνον διαρκὲς διεγερτικὸν εἶνε ἡ βούλησις. Ἐὰν εὕρισκόμεθα εἰς διάστασιν μετὰ τὰς διαθεσιμότητας τῆς ἐνεργείας μας, αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ κακὰς συνηθείας ποὺ ἀπεκτήσαμεν. Εἰς στιγμὰς τελείας

ἀκμῆς τῶν δυνάμεών μας ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν, λόγου χάριν, τὸν βαθμὸν τῆς ἐνεργητικότητός μας κ' ἔπειτα δὲν πρέπει νὰ παραδεχόμεθα ὥστε νὰ καταβαίη πολὺ παρακάτω ἀπὸ τὸ ἀνώτερον ἐπίπεδον, καὶ ποτὲ εἰς τὸ μηδέν. Συχνὰ ἐργάζεται κανεὶς ἐξαιρέτα, ἔστω καὶ ἂν ἔχη ἀρχίσει ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν κοπώσεως: αὐτὸ ἀποδείχνει ὅτι ἔχομεν ἓνα μόνον μέσον διὰ νὰ ἐξακριβώσωμεν κατὰ πόσον ἢ ἐντύπωσις αὐτὴ εἶνε ἢ δὲν εἶνε ἀπατηλὴ: τὸ νὰ ἐνεργοῦμεν. Μόνον ἡ ἐνέργεια μᾶς γνωρίζει τὸ ἀληθινὸν περιεχόμενον τῆς συνειδήσεώς μας.

Ὅταν ἐπιχειροῦμεν μίαν ἐργασίαν, νὰ τὴν ἀρχίζωμεν μετὰ τὴν βεβαιότητα τῆς ἐπιτυχίας. Νὰ μὴ παραδεχώμεθα οὐτ' ἐπὶ στιγμὴν ὅτι ἢμπορεῖ ν' ἀποτύχωμεν, καὶ νὰ προχωροῦμεν μετὰ ζέσιν καὶ μετὰ φρόνησιν. Τότε δὲν θὰ ὑποχωροῦμεν πλέον, ὁσάκις ἐπαίσχυντον συναίσθημα κοπώσεως συγκεντρῶν ἡ γύρω του, μετὰ τὴν ὀλίγον ἢ πολὺ ὑποκριτικὴν συνηχίαν μας, ὀλόκληρη σπεῖραν «ἠττομανῶν» αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν. Ἐάν, κατὰ τὴν στιγμὴν ποὺ ἐπιχειροῦμεν τὴν ἐργασίαν, ἀντιμετωπίζωμεν τὸ ἐμπόδιον μετὰ ἀποφασιστικότητα κ' ἐμπιστοσύνην, ἢ συνωμοσί' αὐτῆ τῶν αἰσθημάτων δὲν ἢμπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῇ.

Ἄλλως τε ἡ προσπάθεια μᾶς φαίνεται κοπιαστικὴ εἴτε πρὸ εἴτε μετὰ τὴν ἐργασίαν: ποτὲ κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς. Ἐὰν μὲν μετὰ, ἢμπορεῖ νὰ ὑπάρχη πραγματικὴ κούρασις: ἐὰν δὲ πρὸ, αὐτὸ συμβαίνει διότι ἐνοπιάσαμεν διὰ νὰ τὴν τακτοποιήσωμεν, καὶ αὐτὸ μᾶς ἐπιβάλλει νὰ σκεφθοῦμεν ὠρίμως ἐκεῖνο ποὺ πρόκειται νὰ κάμωμεν. Ἡ δυσκολία ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς αὐτὴν τὴν προκαταρτικὴν ἔντασιν τῆς προσοχῆς. Ἀλλὰ μόλις ἀρχίσῃ ἡ ἐργασία, ἀπορροφᾶται κανεὶς τελείως ἀπ' αὐτήν.

Ὁ δὲ λόγος, διότι ἡ ἐργασία εἶνε πάλη πεισματώδης καί, ὅπως κάθε ἀγών, ἔχει κάποιαν ἀναλογίαν μὲ τὴν παλληκαριάν. Ὁ Προυντόν τὴν ταυτίζει μὲ τὸν πόλεμον, καὶ αὐτὸ ἀληθεύει ὅσον ἀφορᾷ τὰ κινδυνώδη ἐπαγγέλματα, ὅπου κάθε στιγμὴν ἀντικρίζει κανεὶς τὸν θάνατον, ἀλλὰ δὲν ἀληθεύει μὲ τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν. Μολοντοῦτο, ἂν θέσωμεν τὸν κίνδυνον κατὰ μέρος, ὁ πόλεμος αὐτὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ μακρὰν ὑπομονήν, ἀπὸ στωικὴν ἀδιαφορίαν εἰς τὰ βάσανα, τὰς στερήσεις, τὰς ἐναντιότητας. Αὐταὶ ἀκριβῶς εἶνε καὶ αἱ ἀρεταὶ ποῦ περικοσμοῦν τὸν εὐσυνείδητον διανοητικὸν ἐργάτην, δηλαδὴ: ἀπομόνωσης, σιγῆ, ἀπαθῆς περιφρόνησις διὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ καταπονουμένου σώματος, ἤρεμη ἄρνησις ἐναντίον ἀναριθμῶν ἀποπειρῶν τῶν τάσεων καὶ συνειρμῶν ἰδεῶν, ποῦ μᾶς ζητοῦν ἀκρόασις. Προσθέσατε εἰς αὐτά, ὅσον ἀφορᾷ πολλοὺς νέους φοιτητάς, τὴν πτωχείαν, καὶ τοὺς ἐλάχιστα ζηλευτοὺς ὄρους εὐζωίας.

Ἐπειτα, μὲν ἡ ὑπεροχὴ ἐπιβληθῆ, ἀρχίζῃ ἡ κακοβουλία, ἡ ἀντιζηλία τῶν συντρόφων καί, τὸ χειρότερον ἀπ' ὅλα, κάποτε ἡ ἀντιζηλία καὶ ἡ κακοβουλία ἐνὸς προϋσταμένου ποῦ διαβάλλει! Ἄλλ' ἀκριβῶς ὅταν αἱ δυσκολίαι καὶ αἱ ἀδικίαι μᾶς περικυκλώσουν τότε λαμβάνομεν συνείδησιν τῆς δραστηριότητός μας ὡς ἐξακολουθήσωμεν μὲ θάρρος τὴν δουλείαν μας! «Δι' ἐκείνους ποῦ ἐνδιαφέρομαι, ἔλεγεν ὁ Νίτσε, εὐχομαι τὸν πόνον, τὴν ἀπομόνωσιν, τὴν ἀσθένειαν, τὰς κκομεταχειρίσεις τοὺς ὄνειδισμούς· εὐχομαι νὰ γνωρίσουν τὴν βαθεῖαν περιφρόνησιν τοῦ ἑαυτοῦ των, τὸ βασανιστήριον τῆς δυσπιστίας πρὸς ἑαυτούς, τὴν ἀμηχανίαν τῆς ἥττης. Δὲν ἔχω διόλου ἔλεος δι' αὐτούς, ἀφοῦ τοὺς εὐχομαι τὸ μόνον πρᾶγμα ποῦ ἡμπορεῖ νὰ δεῖξῃ ἂν ἔχουν ἢ δὲν ἔχουν ἀξίαν: ν' ἀνθέξουν καλά».

Τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοφόρου Κολόμβου.

Εἰς στιγμᾶς ἀποθαρρύνσεως θὰ μᾶς εἶνε πρᾶγμα σωτήριον τὸ νὰ ἔχωμεν δίπλα ἕνα σύντροφον ἥρωικὸν ποῦ νὰ μᾶς ἐνθαρρύνῃ καὶ νὰ μᾶς ἐνισχύῃ. Μεταξὺ ἄλλων ὡς λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν Χριστόφορον Κολόμβον, περιπλανώμενον μέσα εἰς ἕν' ἄγνωστον ὠκεανόν, βασανιζόμενον ἀπὸ τὰς τρικυμίας, ἀπὸ τὴν κακὴν δίαιταν: εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ παλαίσῃ ὄχι μόνον κατὰ τοῦ τρόμου καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν τῶν πληρωμάτων του, κατὰ τῆς λανθανούσης λιποταξίας τῶν ὑπαρχηγῶν, ἀλλ' ἀναμφιβόλως, μέσα εἰς τὴν ἀγρυπνίαν ποῦ περνᾷ τὰς νύκτας, κ' ἐναντίον τῆς ἀμφιβολίας, κ' ἐναντίον τῶν ὑποβολῶν ἀνανδρίας ποῦ κατὰ τὲς κρίσιμες στιγμῆς ἀναβαίνουν ἀπὸ τὰ βάθη καὶ τῶν πλέον χαλυδωμένων ψυχῶν.

Μολοντοῦτο ἡ λεπτὴ αἰχμὴ τῆς βουλήσεώς του δὲν σκωριάζει. Ἀπεφάσισε μιὰ γιὰ πάντα νὰ σταθῆ γερὰ ἔς τὰ πόδια, καὶ μέσα εἰς τὴν παραφορὰν τῆς ἀνεμοζάλης, τῶν στασιαστικῶν ἀποπειρῶν τῶν ἀνδρῶν του καὶ τῆς ψυχικῆς τρικυμίας μένει σταθερὸς καὶ ἀνίκητος. Ξεῦρει πῶς ἡ ἐπίμονη πίστις θριαμβεύει κατὰ τῶν ἐμποδίων, ποῦ τὰ χρησιμοποιοῖ ὡς τόσα στηρίγματα,

Ὁ Χριστόφορος Κολόμβος εἶνε τὸ τέλειον ὑπόδειγμα τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, καθόσον ὅλα τὰ ἐμπόδια, ὕλικά τε καὶ ἠθικά, ἔτυχε νὰ συσπειρωθοῦν καὶ νὰ ὀρθωθοῦν διὰ μιᾶς ἐναντίον του. Οἱ ἄνθρωποι ποῦ κατώρθωσαν νὰ ἐπιτελέσουν κάποιον ἔργον ἀξιόλογον ἐδοκίμασαν ὅλοι ἔς τὰς ἀρχὰς τὰ ἐσωτερικὰ ἐμπόδια, ὀκνηρίαν, ἀμφιβολίαν, ποῦ πρέπει νὰ καταπολεμηθῆ εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν, ἔπειτα ἄλλα ἐμπό-

δια υλικὰ ἢ κοινωνικά. Τότε ἀκριβῶς καταφαίνεται τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον καὶ αὐξάνει κατὰ λόγον τῶν δυσχερειῶν κ' ἐναντιοτήτων ποῦ ὑπερνικᾷ κανεῖς.

Ἔστερα ἀπ' αὐτὰ ποιὸς δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ ὀκνηρία εἶνε συνώνυμη τῆς ἀνανδρίας καὶ τῆς ἀτελείας;

Ἡ ἠθικὴ ἀθλιότης τοῦ ὀκνηροῦ.

Ὁ ὀκνηρὸς εἶνε ἓνας λιποτάκτης. Παράσιτος τῆς μὲ τὸν μόχθον τῶν ἄλλων θησαυρισμένης ἐργασίας, διάγει βίον στάσιμον χωρὶς ἀξίαν, χωρὶς ἀξιοπρέπειαν, χωρὶς τέρψιν. Ἀπὸ τοῦ Γυμνασίου ἀκόμη ὁ ἀμελής μαθητῆς δὲν ἀπολαμβάνει καμμίαν εὐχαρίστησιν. Ὁ ὑπουλος βίος του περνᾷ μέσα εἰς ἓν ἄθλιον κ' ἐξευτελιστικὸν ἀγῶνα διὰ τὸ φαίνεται ὅτι κατὰ κάμνει καὶ τὸ διαφύγει μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν τιμωρίαν.

Μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ἀπὸ τοῦ Γυμνασίου γίνεται ὁ ἀνίκανος φοιτητῆς, θαμῶν τοῦ ζυθοπωλείου, ζῶν μέσα εἰς παντοτεινὴν πλῆξιν καὶ στενοχωρίαν, καθ' ὃν χρόνον ὁ φιλόπονος ζῆ ἐνθουσιασμένος διὰ τοὺς ὀρίζοντας ποῦ ἀνακαλύπτει. Ὁ φοιτητῆς αὐτὸς θὰ γίνῃ ἀργότερα ὁ ἀνίκανος ἰατρός, ἠναγκασμένος ν' ἀντικαθιστᾷ τὴν εἰδικότητα καὶ τὴν συνείδησιν μὲ κομπογιαννιτισμούς.

Μεταξὺ τῶν ὀκνηρῶν στρατολογοῦνται καὶ οἱ φοιτηταὶ τοῦ Δικαίου, περιπλεγμένοι μὲ τὸν Κώδικα, ποῦ θὰ γίνουν καὶ αὐτοὶ μίαν ἡμέραν δικηγόροι τοῦ γλυκοῦ νεροῦ, ἀφιερωμένοι, ὅπως οἱ χωρὶς πελατεῖαν ἰατροί, εἰς τὴν κερδαλέαν πολιτικὴν.

Παντοῦ οἱ ὀκνηροὶ ἀποτελοῦν τὸ πλῆθος τῶν ἀνικάνων, τῶν ξεπεσεμένων, τῶν φθονερῶν, ὄλων ἐκείνων τῶν ἀργομί-

σθων ποῦ, ὁσάκις συγαντήσουν παλαιὸν σύντροφον ἀναδειχθέντα μὲ τὴν ἐργασίαν του, τὸν ὑποδέχονται μὲ τὴν τετριμμένην φράσιν: «σὺ ἦσουν τυχερὸς!»

Σπείρα ποῦ ὀλοένα πληθύνεται καὶ διὰ τὴν ὁποῖαν ἡ ἐργασία εἶνε ἀνυπόφορη ἀγγαρεία, καθὼς εἶνε πράγματι πρὶν ν' ἀνακαλύψῃ κανεῖς μῆτε τὴν ἔννοιαν, μῆτε τὴν γονιμότητα, μῆτε τὰς βαθυτάτας καὶ διαρκεστάτας μυχίας τέρψεις τῆς ζωῆς.

Σοῦ προβάλλεται μία ἐκλογή ἔς τὴν εἴσοδον τοῦ βίου: ἢ θ' ἀποδεχθῆς τὸν νόμον τῆς ἐργασίας — ἢ θὰ καταλεχθῆς μεταξὺ τῶν ἀπορριμάτων τῆς ἀνθρωπότητος, τῶν ἀποτελουμένων ἀπὸ παρασίτους τῆς ἐπαιτείας, ἀπὸ ἀργοσχόλους, ἀπὸ ἐκείνους ποῦ ἐκμεταλλεύονται τὴν εὐπιστίαν ἢ τὰ ἐλαττώματα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως... Οἱ κοινωνικοὶ αὐτοὶ παράσιτοι κατάγονται ἀπὸ τὴν ἴδιαν γενεάν τῶν ἀνάνδρων. Τρομάζουν τὴν ἐπίμονον προσπάθειαν: «Ἡ ὀκνηρία, λέγει ὁ Bayle, ἐξοργίζει τὸν Θεόν· οὔτε ὁ οὐρανὸς δὲν ἀνέχεται τὸν ὀκνηρόν.»

Πρέπει ὅμως νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ ἀμέλεια δὲν εἶνε κατὰ ἀπόλυτον, ἀλλ' ἔχει διαβαθμίσεις: κανεῖς, πράγματι, δὲν ὠθεῖ τὴν ἀμέλειαν εἰς βαθμὸν ὥστε ν' ἀποθάνῃ ἀπὸ πείναν. Ἐπομένως καὶ εἰς τὸν ἀμελεῖ ἄνθρωπον ὑπάρχει σπέρμα θεληματικότητος, ποῦ ἦτο δυνατόν ν' ἀναπτυχθῆ. Ἄλλ' οἱ ἀμελεῖς τὸ ἀφίνουν νὰ ξηραθῆ καὶ νὰ χαθῆ, διότι ὁ φόβος τῆς προσπαθείας, ποῦ ἤμποροῦσε νὰ καταπολεμηθῆ ἔς τὴν ἀρχὴν, ζητεῖ ν' ἀναγνωρισθῆ γρήγορα ἀπὸ τὴν διάνοιαν, πράγμα ποῦ παραλύει ἐπὶ τέλους κάθε ἀπόπειραν ἀνανήψεως.

Ἡ ἀπόφασίς τοῦ νὰ μὴ κάμνῃ τίποτε εἶνε ἄλλως τ' ἓνας ἀνόητος ὑπολογισμὸς, καθόσον κανεῖς δὲν ἔμπορεῖ ν' ἀπο-

φύγη ἐλάχιστον τι δραστηριότητος. Ὁ δὲ ἀμελής, πού ἀφῆσε νὰ καταβῆ πολὺ χαμηλὰ τὸ ἐπίπεδον τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας, βασανίζεται φοδερὰ μέσα εἰς ἀναρίθμηταις μικρᾶς ἀγχαρείας πού τὰς ἐπιβάλλει αὐτῇ ἢ ζωῇ κ' ἕνας δραστήριος ἄνθρωπος τὰς ἐκτελεῖ χωρὶς καὶ ν' ἀντιλαμβάνεται. Μία ὑποχρεωτικὴ ἐπίσκεψις, μία ἑσπερὶς ὅπου πρέπει νὰ εὐρεθῶμεν, ἕνα λεπτὸν γράμμα πού πρέπει νὰ γραφῆ, ἕνα διάδημα ἀναγκαῖον εἶνε τόσαι κοπιαστικαὶ ἀγχαρεῖαι διὰ μίαν ἀσθενικὴν βούλησιν, πού ἐπὶ τέλους κατανικᾷ ὁ πειρασμὸς καὶ γίνονται ὄλα κόπος καὶ ἀσχολία δι' ἐκεῖνον πού δὲν ἐργάζεταιται.

Χωρὶς ἐργασίαν δὲν ὑπάρχει πνευματικὴ ὑγεία.

Ὅπως ἀπὸ μίαν τολμηρὰν ἀνάβασιν εἰς τὰς ἄλπεϊς τὸ κέρδος μας εἶνε ἐπηυξημένη ρώμη καὶ διαρκῆς ἐνίσχυσις τῆς βουλήσεως, ἔτσι καὶ ἡ ἐντατικὴ ἐργασία μας τονώνει: ἐκεῖνος πού καταβάλλει προσπάθειαν γίνεται βαθμηδὸν κύριος τῆς προσοχῆς του, ἀποφασιστικώτερος, θαρραλεώτερος, σταθερώτερος. Εἶνε μὲν καὶ αὐτὸ κέρδος ἀξιόλογον ἀλλὰ δὲν εἶνε τὸ μόνον, καθότ' ἡ ἀξία πού ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς ἐπιτυχίας γίνεται καὶ αὐτὴ πηγὴ εὐδαιμονίας: Ἡ κοινὴ ἐκτίμησις ἔρχεται σχεδὸν πάντοτε γὰ ἐπιβραβεύσῃ τὸν ἱκανόν. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι καὶποτε ἡ ἐπιβράβευσις αὐτῇ δὲν προφθάνει νὰ στεφανώσῃ τὸ ἔργον τῶν δραστηρίων ἀνθρώπων πού ἀποθνήσκουν νέοι καὶ δηλητηριασμένοι τὴν ζωὴν ἀπὸ τὰς πικρίας πού τοὺς ποτίζει ἡ κακία τῶν φθονερῶν. Ἄλλ' ὅταν κατορθώσῃ κανεὶς νὰ ἐπιζήσῃ καὶ νὰ ὑπομείνῃ, ἔχει σχεδὸν ἐξησφαλισμένον τὸν θρίαμβον κατὰ τοῦ φθόνου, πού ἀποθαρ-

ρύνεται ἐπὶ τέλους. Μολοντοῦτο τὰ πραγματικῆς ἀξίας πνεύματα, καλλίτερα νὰ μὴ βασίζονται καὶ πολὺ εἰς τὰ κοινωνικὰ βραβεῖα, καθόσον δίδονται αὐτὰ συνήθως εἰς τοὺς ἐπιτηδεῖους πού δὲν ἐνοχλοῦν τὸν κόσμον. Πρέπει νὰ εἶνε κανεὶς καμωμένος ἀπὸ μετρίαν ψυχικὴν πάσταν διὰ νὰ μὴ εὐρίσκη προκαταβολικῶς τὸ βραβεῖον εἰς αὐτὴν τὴν αὐξάνουσαν δραστηριότητα καὶ εἰς τὸ συναίσθημα ἐμπιστοσύνης πού προκύπτει ἀπ' αὐτὴν καὶ πού κάμνει τὸν ἄνθρωπον ἀνώτερον τῶν δοκιμασιῶν τῆς Μοίρας. Τὸ κοινωνικὸν βραβεῖον εἶνε ἀπλῶς ἕνα «ὑπογένημα» τῆς ἐργασίας.

Ἡ χαρὰ τῆς ἀνακαλύψεως.

Τὸ συναίσθημα ἐπηυξημένης ἐνεργείας γειτονεῖ μετ' τὴν ἐντατικὴν χαρὰν τῆς ἀνακαλύψεως. Ὁ ἐργάτης, ὡς ἄλλος Ἄλπεισθῆς πού ὕστερα πὸ ἕνα τραχὺ σκαρφάλωμα εὐρίσκειται πρὸ ἀπεράντου ὀρίζοντος, ἀνακαλύπτει διὰ μίαν πῶς ἕνας συρφετὸς γεγονότων ταξινομεῖται ὑπὸ δεδομένην ὑπόθεσιν πού φωτίζει τὸ πνεῦμα: ἐνῶ τὸ ἀντιφατικὸν χάος τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πραγμάτων ἐφαίνετο κατ' ἀρχὰς τόσον χονδροειδὲς ὅσον τὰ χρωστικὰ πασαλεῖμματα μιᾶς εἰκόνης πού τὴν βλέπομεν ἀπὸ πολὺ κοντά, ἔξαφνα τὸ ὄλον ἐναρμονίζεται: μέσα εἰς μίαν ὥραιαν καὶ ἀπλὴν ὄπτασιαν, καὶ ἡ ψυχικὴ αὐτὴ ἐργασία συνεχίζεται ἔπειτα ἐπὶ μῆνας εἰς τρόπον ὅστε παρατηρεῖ κανεὶς πῶς βαθμηδὸν τὰ γεγονότα κατατάσσονται μονάχα των μέσα εἰς τὴν θεωρίαν πού σιγὰ σιγὰ ἐνισχύεται καὶ αὐξάνει ἀπαράλλακτα ὅπως μία δυνατὴ βελανιδιά. Ἐτυχε γὰ ἀισθανθῶ μερικὰς χαρὰς αὐτοῦ τοῦ εἶδους πού ἀρκοῦν διὰ νὰ δώσουν κάποιον τόνον εἰς τὴν ζωὴν.

Ἐνθυμοῦμαι τὴν συγκίνησιν πού ἐπήρα ὅτ' εὕρισκόμενος εἰς τὸ προσκέφαλον μιᾶς ἄρρωστης τοῦ θεραπευτηρίου Μαγγιᾶν εἰς Σαῖντ-Ἄν, παρατήρησα ἕξαφνα τὸ παράλογον τῶν περὶ ἐλευθέρως βουλήσεως θεωριῶν, ὅπως μᾶς τὰς ἐδίδασκαν. Ἐνόησα τὴν ἡμέραν ἐκείνην τί εἶνε ἡ ἀβουλία καὶ ὅτι ἡ βούλησις εἶνε ἀπλή λέξις : κάτω ἀπὸ τὴν λέξιν αὐτὴν ὑπάρχει περιπλοκώτατον σύμπλεγμα αἰσθημάτων, τάσεων, συγκινήσεων, ἰδεῶν πού παλεύουν διὰ τὰ πραγματευθοῦν, ἄρα διὰ τὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν πού διοικεῖ 368 ἐκτελεστικά ὄργανα, ὅσοι εἶνε οἱ μυῶνες.

Ἡ ἀνικανότης τοῦ «θέλω», εἰς τοὺς ἀρρώστους μας, προήρχετο εἴτε ἀπὸ τὴν ἀνικανότητα τοῦ νὰ συγκινῶνται, εἴτε ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴν τῶν συγκινήσεων πού ξεσποῦσαν στιγμαίως. Ἀπὸ τότε ἐνόησα πῶς ἤμποροῦμεν νὰ καταστήσωμεν τὴν ἐλευθερίαν μας μ' ἓνα προνοητικὸν στρατήγημα καὶ μίαν ἐπιτηδεῖαν τακτικὴν.

Τὴν ἀνακάλυψιν αὐτὴν τὴν ἄφησα νὰ ὠριμάσῃ ἐπὶ δέκα τρία ἔτη καὶ τοιουτοτρόπως ἐγεννήθησαν δύο συγγράμματα : ἡ Διαπαιδαγωγῆσις τῆς Βουλῆσεως ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, καὶ ἡ Πίστις ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Πολλοὶ νέοι ἀστοχοῦν εἰς τὸν βίον διὰ τὸν ἴδιον λόγον πού ἀποτελοῦσε τὴν δυστυχίαν τῶν ἀσθενῶν τῆς βουλήσεως μέσα εἰς τὸ θεραπευτήριον, ἐπειδὴ εἶνε ἀνίκανοι νὰ προσδώσουν ἕκτασιν καὶ βάθος εἰς τὰ συναισθήματα πού ἀξίζουσι τὸν κόπον : καταθρυμματίζουν τὴν προσοχὴν των καὶ τὴν κατασκορπίζουν.

Ἡ ἀνακάλυψις αὐτὴ μου ἐπέτρεψεν ἐπίσης νὰ σχηματίσω μετὰ εἰκοσαεταεῖς παρατηρήσεις τὴν πεποιθήσιν ὅτι τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας σύστημα, διὰ τὸ ὅτι ἀνάγει τὴν διασπο-

ρὰν τῆς προσοχῆς εἰς δόγμα, δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ τρομερὸν διαλυτήριον τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν ἀγγινοῶν.

Ἐκαμα καὶ ἄλλην ἀνακάλυψιν : καθόσον προβαίνει καὶ νεῖς πάντοτε εἰς ἀνακαλύψεις μὲ τὸ νὰ παρακολουθῆ ἐπὶ συγκεκριμένου ἐδάφους καὶ μὲ τὸν πλοῦτον τῶν συνεπειῶν του ἔν' ἀφρημένον νόμον, καθὼς εἶνε ὁ νόμος τῶν ἐπισωρευμένων ἀποτελεσμάτων τῆς ἕξεως. Γεννημένος εἰς μίαν κωμόπολιν εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ λάβω ἐπίγνωσιν τῶν συνεπειῶν πού ἐπιφέρ' εἰς μίαν οἰκογένειαν πάθος ἐπισωρευμένου ἐπὶ τέσσαρας γενεᾶς (ἓνα αἰῶνα). Ἐρωτοῦσα συχνὰ γέροντες σχεδὸν ἑκατοντάρηδες πού ἦσαν καλοὶ ψυχολόγοι χωρὶς νὰ τὸ ὑποπτεύουν καὶ κατῶρθωσα ν' ἀντιληφθῶ ἀπὸ τὰς ὁμιλίαις των πῶς εἶνε τὸ μόνον τρομακτικὸν μοιραῖον τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀδιάφθορος λογιστὴς καταγράφει στιγμὴν πρὸς στιγμὴν μέσα εἰς τὸν ἐγκέφαλον τὸ δοῦναι καὶ τὸ λαβεῖν μας.

Εἰς τὸ μεταξύ, ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἠθικῆς ἀδιαφορίας ὅπου εὕρισκοντα τὰ πνεύματα, πολυπληθέστερα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, πού δὲν πιστεύουσι πλέον ὅτι αἱ ὑποθέσεις τῆς οἰκουμένης διοικοῦνται ἀπὸ μίαν πρόνοιαν, ἐκάθησα νὰ γράψω ἓνα ἠθικὸν σύγγραμμα... Ἐπὶ μῆνας ἠγωνίσθην μέσα εἰς τὸ χάος τῶν εἰς τὴν μνήμην μου σωριασμένων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ πολλάκις ἀπεφάσισα νὰ παραιτηθῶ ἀπὸ τὴν συνέχειαν—ὅτε ἕξαφνα ἡ ἀλήθεια μου ἀπεκαλύφθη μὲ ὄλην τὴν διαύγειάν της, κοινὴν εἰς τοὺς μεγάλους φιλοσόφους καὶ τὰς ἀνωτέρας θρησκείας : ὅτι ἡ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ δὲν θὰ εἶχε καμμίαν ἄξιαν μεγαλυτέραν τῆς τῶν ζώων ἂν δὲν ἀποτελοῦσε προσπάθειαν πρὸς μίαν πνευματικότητα ὀλοένα καθαρωτέραν, χάρις δὲ εἰς αὐτὸ μετέχει καὶ τῆς μόνης ἀπόλυτης ἀξίας, καθὼς εἶνε ἡ τοῦ λόγου. Ἄν δὲν παραδεχθῆ κανεὶς τὴν βᾶσιμην αὐτὴν ἀλήθειαν, εἶνε

ἀδύνατον γὰ στήριξιν πούθενά ἄλλου τὰ κοινωνικά καθήκοντα, οὔτε τὴν ἀνάγκην τῆς ἐλευθερίας τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τοῦ γράφειν. Ἡ σκέψις δὲν ἤμπορεῖ ν' ἀναπτυχθῆ παρὰ ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχῃ ἡ εἰρήνη, δὲν ὑπάρχει δὲ σταθερὰ εἰρήνη παρὰ μὲ τὴν δικαιοσύνην. Χάρις εἰς τὸν ὑψηλὸν αὐτὸν προορισμὸν καὶ μόνον ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἔχει κάποιαν ἀξίαν ἀνωτέραν τῆς κοινωνίας τῶν μελισσιῶν, τῶν μυρμηγκιῶν, ἢ τῶν καστῶρων. Ἄρκει γὰ μελετήσῃ τις πόσον εὐθραυστος εἶνε ὁ στυλοδάτης τῆς κοινωνιολογίας τοῦ Durkheim διὰ γὰ ἐννοήσῃ πὺ κατανατᾶ ἐπὶ τέλους ἡ ὕλιστικὴ ἀντίληψις τῆς κοινωνίας.

Ὅταν ἴδῃ κανεῖς μέσα εἰς μίαν λάμπιν ἀστραπῆς γὰ ταξινομήται εἰς ἀρμονικὸν σύνολον ἕνας συρφετὸς ἰδεῶν, γνωμῶν, γεγονότων πὺ ἔως τότε ἦσαν ἀτάκτως σπιθαγμένα εἰς τὴν μνήμην, ὁ ἐφιάλτης πὺ ἐκάθητο βαρεῖα ἐπάνω ᾗ τὴν σκέψιν διαλύεται ἔξαφνα καὶ παραχωρεῖ τὴν θέσιν εἰς αἴσθημα ἀγαλλιάσεως κ' ἐνθουσιασμοῦ: συναίσθημα ἱκανοποιήσεως διότι βλέπει τις τὸ χάος γὰ τακτοποιεῖται κατὰ μεγάλας κανονικὰς μάζας: εἶνε ἡ ἀγαλλίασις ἐκεῖνη πὺ αἰσθάνεται κανεῖς τὴν ἐπαύριον μιᾶς ἀποφασιστικῆς νίκης. Τὸ δὲ τονωτικὸν αὐτὸ συναίσθημα στερεότητος καὶ τάξεως δὲν διαλύεται εὐκολα, καθόσον ζωογονεῖται ἐπὶ μῆνας ἀπὸ τὴν ἀσχολίαν πὺ τειν' εἰς πραγμάτων τῶν συνεπειῶν τῆς ἀνακαλύψεως καὶ ἤμπορεῖ γὰ εἰπῆ κανεῖς ὅτι τὸ πνεῦμα ἱκανοποιημένον διὰ τὸν κόπον του μὲ τόσην ἀφθονίαν χαρᾶς ζῆ μέσα εἰς παντοτεινήν πανήγυριν.

Ἐρχεται κατόπιν ἡ ἐργασία γὰ προσθέσ' εἰς τὸ ὕψιστον αὐτὸ ἠθικὸν βραβεῖον καὶ ἄλλα προχειρότερα βραβεῖα.

Ὁ ἀδιάφθορος λογιστής.

Ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἐπὶ τὴν γονιμότητα τῆς ὑπομονητικῆς προσπάθειας ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι γνωρίζουν ἀπὸ διαίσθησιν πὺς ὑπάρχει μέσα τῶν ὁ ἀδιάφθορος λογιστής, καὶ συνεπῶς ξεύρουν γὰ τοῦ ἐμπιστεύονται. Ξεύρουν ὅτι αὐτὸς καταγράφει τὰς σκέψεις μας, τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς προσπάθειας μας μὲ λεπτεπίλεπτην ἀκρίβειαν εἰς τὸ δοῦναι καὶ εἰς τὸ λαβεῖν μας. Εἰς τὴν στήλην δοῦναι ἀθροίζει τὰς μικρὰς μας ἀνανδρίας, τὰς ἐλαχίστας ἤττας καὶ συνθηκολογήσεις μας πρὸ τῆς ἐργασίας. Εἰς τὴν στήλην τοῦ λαβεῖν καταγράφει ὅλας μας τὰς πράξεις εἰς θάρρος, εἰς πρωτοβουλίαν καὶ εἰς εὐσυνειδήτην ἐργασίαν. Τὴν ἡμέραν πὺ ἡ βούλησις περνᾶ ἀπὸ τὸ ταμεῖον, ὁ Ἀδιάφθορος λογιστής κάμνει ἀπαθέστατα τὸ ἰσοζύγιον τοῦ λογαριασμοῦ: σύ, πὺ ἀπέφυγες πάντοτε τὴν προσπάθειαν δὲν ἔχεις διόλου εἰς τὴν πίστωσίν σου ἀπόθεμα ἐνεργείας τὴν ἡμέραν πὺ ἔχεις ἀνάγκην αὐτῆς, καὶ χρεωκοπεῖς αἰσχροτάτα. Δι' ἐσένα τὸν ἄλλον, πὺ ἐθησαύριζες ὑπομονητικὰ τὰς καθημερινὰς πράξεις ἐνεργείας, ὅλα εἶνε εὐκολα, καὶ ἀπόδειξις: ἰδοῦ! αἱ καταθέσεις σου ἠϋξημένα μὲ ἐπιτόκια καθόσον ὁ ἐγκέφαλος, ὅπως ἡ γῆ, ἀποδίδει ἑκατονταπλάσια καθ' ἐσπαρμένον κόκκον.

Ἀπὸ ἡμερας εἰς ἡμέραν ἡ προσοχὴ ἐγίνετο ταχύτερα, δυνατωτέρα, τὸ λεπίδι τῆς κρίσεως ἠκονίζετο, αἱ καλά συνήθειαι, πὺ ἐνισχύθησαν μὲ τὸν καιρὸν, ἀλληλο-ὑπεστηρίζοντο. Ἄλλως τε τί ἄλλο εἶνε ἡ μέθοδος ἂν μὴ ὕγιεις ἔξεις τοῦ στοχασμοῦ; ἔξεις αὐστηρᾶς τάξεως, ταξινομήσεως, πείρας καὶ προβλέψεως πρὸς κατανίκησιν τῶν δυσκο-

λιών. Χάρης εἰς τὴν κεφαλαιοποίησιν τῶν πράξεων ὑπὸ μορφήν ἐνεργῶν ἔξεων, σιγὰ σιγὰ ὁ μαθητευόμενος γίνεται καλὸς ἐργάτης, ἔπειτα ἀρχιεργάτης, καὶ ὁ φοιτητής, εἴτε πρόκειται περὶ Λατινικῶν, εἴτε περὶ Μαθηματικῶν, Ἱστορίας, Φιλοσοφίας, Ἱατρικῆς ἢ Δικαίου, γίνεται ἀνὴρ ἀρμόδιος, ἔπειτα ἐπιστήμων ἀξίας, ἔπειτα ἓνας ἀρχηγὸς ποῦ ἀκούεται ἀπὸ ὅλους καὶ ἡ ὁμιλία του προκαλεῖ ἐπ' ἀπειρον εὐεργετικὰς ἀπηχήσεις.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ βιάζεται κανεὶς διὰ νὰ φθάσῃ. Νὰ λάβωμεν παράδειγμα ἀπὸ ἓνα ἔντομον ποῦ ἔτυχε νὰ τὸ παρακολουθήσω ἐπάνω εἰς τὴν ἐργασίαν του: τριάντα φοράς συνεχῶς, ἀκούραστα ἐπανελάμβανε τὴν κοπιαστικὴν προσπάθειαν νὰ σπρώχνῃ πρὸς τὰ ἄνω εἰς ἓνα μικρὸν πρανές, ὅπου εὐρίσκετο ἡ ἀποθήκη του, ἓνα σφαιρίδιον τροφῆς ποῦ κατακυλοῦσε κάθε φοράν: ἐπὶ τέλους ὅμως κατώρθωσε νὰ τὸ μεταφέρῃ. Μυρμήγκια φορτωμένα μὲ κόκκον μεγαλότερον ἀπὸ τὸ σῶμα των, καὶ ποῦ πέφτει κάθε φοράν, δὲν κουράζονται διόλου νὰ ἐπαναλαμβάνουν τὸ πείραμα καὶ εἶδα μυρμήγκι νὰ ἐπιτύχῃ ὕστερα ἰπὸ ἐξήντα ἀποπείρας. Ἐπίσης ἐλογάριασα ὅτι διὰ νὰ πριονισθῇ ἓνα χονδρὸν πλατάνι ἐχρειάζοντο πεντακόσια διπλᾶ τραβήγματα πριονιοῦ καὶ ὅτι ἂν τὸ ἐκκρεμῆς τοῦ ὄρολογιοῦ μου ἀφίνετο εἰς καθ' αἰώρησιν νὰ προχωρήσῃ ἀντὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ἕως τὴν ἀφετηρίαν του, θὰ διήνυε τριάντα ἕξ χιλιόμετρα τὴν ἡμέραν, καὶ εἰς τρία χρόνια θὰ ἔκαμνε τὸν γῦρον τοῦ κόσμου.

Αἱ σκέψεις αὗται δίδουν παρηγορίαν εἰς στιγμὰς ἀποθαρρύνσεως ποῦ προκαλεῖ τὸ μέγεθος τῆς περιόδου μαθητείας εἰς μίαν ἐπιστήμην, εἰς τὴν ὁποίαν θέλωμεν ν' ἀφιερῶσωμεν τὸν βίον. Δὲν ὑπάρχει ὅμως σκέψις πλέον παρήγορη ἀπὸ τοῦ νὰ ξεῦρωμεν ὅτι καμμία προσπάθεια δὲν θὰ ὑπάρχῃ χαμένη,

ἀρκεῖ νὰ τὸ θέλωμεν, καὶ ὅτι μὲ τὴν ἐπισώρευσιν ἀσημάντων προσπαθειῶν κατορθώνει κανεὶς κολοσσαῖα ἔργα. Παιδιὰ καὶ φοιτητὰ θὰ εἶχαν νὰ ἐπωφεληθοῦν πολὺ, ἐὰν ἤσθάνοντο ἀδιάκοπα τὴν παρουσίαν τοῦ Ἀδιαφθόρου λογιστοῦ: Ἀπόψε ἀπὸ ἀμέλειαν βαρέθηκα νὰ σηκωθῶ διὰ νὰ ἐξακριβώσω εἰς τὸ λεξικὸν τὴν σημασίαν μιᾶς λέξεως ἢ μέσα εἰς τὴν γραμματικὴν τὸν χρόνον ἐνὸς ῥήματος: Ἡ μικρὰ αὐτὴ ἀνανδρία ἔχει καταγραφῇ πλέον εἰς τὸν ἐγκέφαλό μου καὶ αὖριον ἢ σχετικὴ ἐργασία θὰ μοῦ εἶνε δυσκολωτέρα. Ἀπεναντίας, ἐὰν δὲν διστάσω νὰ σηκωθῶ διὰ νὰ ἐξακριβώσω, λ.χ., εἰς τὸν χάρτην ἐπάνω τὴν θέσιν ἐνὸς ποταμοῦ, ἐνὸς βουνοῦ, ἢ ἀσημαντῆ αὐτὴ νίκη κατὰ τῆς ὀκνηρίας θὰ καταγραφῇ ἐπίσης εἰς πίστωσίν μου καὶ αὖριον θ' ἀρχίσω τὴν ἐργασίαν μὲ μεγαλότεραν ζέσιν. Ἡ νίκη ἐξαρτᾶται συχνὰ ἀπὸ ἓνα τίποτε. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρωμεν ὅτι οἱ Ἰάπωνες, κατὰ τὴν ἐφοδον ποῦ ἔκαμαν ἐναντίον τοῦ ρωσικοῦ στόλου εἰς τὸν λιμένα Πόρτ-Ἀρθούρ, εἶχαν ἐξαντλήσῃ περὶ τὸ τέλος τῆς ναυμαχίας τὰ πολεμοφόδια των καὶ, ἂν οἱ Ρῶσοι βαστοῦσαν ἀκόμη ὀλίγα λεπτά, οἱ Ἰάπωνες θὰ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ φύγουν.

Κατὰ τὴν κρίσιμην ἀμφιταλάντευσιν τῶν ἀφορμῶν καὶ ἐλατηρίων ποῦ ἐπηρεάζουν τὴν βούλησιν ὡσὰν μίαν ζυγαριάν, πολλάκις ἓνα μικροσκοπικὸν βάρος προκαλεῖ τὴν νικητριαν ἀπόφασιν ἢ τὴν ἥτταν. Ἡ νίκη ὀφείλεται συνήθως εἰς τὰς ἐφεδρείας ποῦ ὁ Ἀδιαφθόρος λογιστὴς καταφεύγει ἀκούραστα ἀπὸ τὰς καθημερινὰς μικρὰς θαρραλέας πράξεις. Εἰς μίαν στιγμὴν ὅλον τὸ παρελθὸν ἔρχεται ἰπρὸς βοήθειάν μας.

Ἐκεῖνο ποῦ ἀληθεύει διὰ τὴν βούλησιν ἀληθεύει πολὺ περισσότερον διὰ τὴν μνήμην. Ποσάκις κατὰ τὴν ἐργασίαν δὲν αἰσθάνθηκα τὴν ἐπιδράβευσιν τῶν κόπων μου μὲ τὸ νὰ ἀναπολῶ εἰς τὴν μνήμην μίαν ἀνάγνωσιν, μίαν παρατήρησιν

πού ἀπὸ εἰκοσαετίας ἔκοιμάτο χωρὶς νὰ ἐξυπνήσῃ εἰς κἀποιαν γωνίαν τῆς συνειδήσεώς μου! Τόσον εἶνε θαυμασία ἡ δύναμις αὐτῆ τοῦ ἐγκεφάλου πού δὲν ἀφίνει τίποτε νὰ χαθῆ! Ὅσάκις ὀμιλῶ ἄλλως τε ἢ γράφω, χρησιμοποιοῦ ἀπὸ τὸ ἀπόθεμα γνώσεων πού ἔχω ἀποκτήσῃ, ἀπ' ἐδῶ καὶ πενήντα χρόνια, ἔτε ἤμουν μικρόν, φιλόπονον παιδί.

Ἢταν ὁ σπουδάζων μαθητῆς καταβάλλῃ ἐνσυνείδητην προσπάθειαν διὰ νὰ κατανοήσῃ τὴν ἔννοιαν μιᾶς φράσεως τοῦ κειμένου τοῦ ἢ διὰ νὰ ἐννοήσῃ τὴν λογικὴν συνέπειαν κατὰ τὴν ἀλληλουχίαν σειρᾶς θεωρημάτων, ἢ προσπάθειά του αὐτῆ δὲν διαφέρει διόλου ἀπὸ ἐκείνην πού κατέβαλεν ἕνας Μονταίγιος, ἕνας Καρτέσιος, ἕνας Λαδοαζιέ, ἕνας Ἀμπέρ. . . Καὶ αὐτοὶ διὰ νὰ γίνουν μεγάλοι καὶ τρανοὶ δὲν ἔκαμναν εἰς τὰς καλλιτέρας στιγμὰς των τίποτε περισσότερον ἀπὸ ἐσένα, φιλότιμον παιδί, ἀρκεῖ ν' ἀφοσιώσῃ μετ' ὅλην τὴν ψυχὴν εἰς τὴν ἐργασίαν. Ἐπίσης, ἔταν τὴν στιγμὴν πού γράφεις μεταχειρίζεσαι τοὺς ἀπαιτούμενους ἀκριβεῖς καὶ χαρακτηριστικούς ὅρους πίστευσε ὅτι καὶ ὁ μεγαλύτερος λογογράφος δὲν ἤμπορεῖ νὰ κάμῃ τίποτε περισσότερον ἀπὸ ἐσένα. Ἢταν ἐργάζεσαι μετ' ὅλην τὴν ζέσιν τῆς καρδιάς σου εἶσαι ἐράμιλλος τῶν μεγαλητέρων ἀνδρῶν. Ἀπέναντί σου οἱ διδάσκαλοι ἔχουν μίαν μόνην ὑπεροχὴν τὰς νόμιμας προσπάθειάς αὐτοὶ τὰς ἐπανελάθαν ἐπὶ ἡμέρας, ἑβδομάδας, καὶ ἐπὶ ἔτη πολλά, ὁ δὲ Ἀδιάφθορος λογιστῆς κατέγραψεν εἰς τὸ ἐνεργητικόν των τὰς ἀναρίθμηταις αὐτὰς προσπάθειάς. Ἐπομένως ἔχουν περὶ πλέον ἀπὸ ἐσένα ὀλόκληρην τὴν συσσωρευμένην δύναμιν πού τοὺς ἀποφέρει αὐτὸ τὸ παρελθόν, ὅλην αὐτὴν τὴν διανοητικὴν περιουσίαν πού τὴν ἐξοικονομήσαν λεπτόν πρὸς λεπτόν. Ἀλλ' εἰς τὴν ἡλικίαν σου δὲν εἶχαν καὶ αὐτοὶ περισσότερα ἀφ' ὅσα σὺ ἔχεις ἴσως νὰ εἶχαν

καὶ ὀλιγώτερα. Συχνὰ ἔχασαν καὶ αὐτοὶ τὸ θάρρος, ὅπως σὺ, διότι εὑρίσκαν τὸν δρόμον μακρυνόν κ' ἐπίπονον. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μελλογυτικούς μεγάλους ἀνδρας ἔμειναν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὸ μέσον τοῦ δρόμου, ἂν καὶ ἦσαν κατ' ἀρχὰς παιδιὰ προκομμένα, θαρραλέα, ὅπως σὺ, ἀλλ' ἐφθασε μίᾳ κακῇ ἡμέρᾳ πού ἐσταμάτησαν. Σὺ προσπάθησε νὰ προσθέτῃς καθημέραν εἰς τὸν λογαριασμόν σου μερικὰς ἐνεργητικὰς προσπάθειάς καί, χωρὶς νὰ παρακουράζῃσαι, θὰ ἐπιτελέσῃς ἤρεμα τὴν ἀνάβασιν ἐπάνω στὴν κορυφὴν, ἀφ' ὅπου ἐκτείνεται ἀπέραντος ὁ ὄριζων.

Νὰ μὴ λησμονοῦμεν ὅτι ὁ Ἀδιάφθορος Λογιστῆς δὲν ἔχει τὴν εὐσπλαχνίαν ἐνὸς ἀγγέλου φύλακος, καθότι εἶνε ἀπαθής, καὶ ἀπρόσιτος εἰς τὸν οἶκτον: καταγράφει ὅτι ὑπάρχει καὶ φαίνεται γενναιοφρῶν μόνον εἰς τοὺς πλουσίους: αὐτὸ νὰ μὴ τὸ ξεχνοῦμεν ποτὲ καὶ νὰ μὴ ἔχωμεν τὴν ἀνοησίαν ν' ἀντιπράξωμεν κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ἐνας ἀστοχῆσας εἰς τὸν βίον, ἕνας ἀκαμάτης ὀξύθυμος καὶ φθονερός εἶνε πάντοτε ἕνας «Ἐαυτὸν τιμωρούμενος» (1) πού ἔχει καταφορτωμένον τὸ παθητικόν του βλακωδῶς καί, ἀφοῦ ἔβαλε εἰς τὸ σπῆτι τοῦ ἐν' ἄσπονδον ἐχθρόν, τὸν ἐνισχύει ὀλοένα. Εἶνε ἀλήθεια ἀναμφισβήτητη τὸ γεγονός ὅτι ὁ καθένας ἀπὸ ἡμᾶς εἶνε δημιουργὸς τῆς τύχης του καὶ ὁ βίος μας εἶνε ὅπως ἡμεῖς θέλομεν νὰ εἶνε. Ἢ ποιότης τῆς ἐργασίας πού εἰμεθα

(1) Σ. μ. Εἶνε ὁ τίτλος κωμῆδιᾶς τοῦ Λατίνου ποιητοῦ Τερεντίου [194—156 π. Χ.]. Πρόκειται περὶ πλουσίου Ἀθηναίου πού μετ' αὐτὴν αὐστηρότητά του ἀπέναντι τοῦ ἀσώτου μοναχογυιοῦ τοῦ Κλινίου ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ ἐκπατρισθῆ. Ἐπειδὴ ὅμως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐκείνου μετανοεῖ πικρά, καταφεύγει μονήρης εἰς μίαν ἑπαυλιν ἔξω ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καί, ὑποβαλλόμενος εἰς κοπιώδεις ἐργασίας, «τιμωρεῖται ἑαυτὸν» μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ υἱοῦ του.

ίκανοί νά παρουσιάσωμεν, ἰδοὺ τί εἶνε ἐκεῖνο ποῦ ἀποτελεῖ διὰ τὸν καθένα μας τὴν πληρεστέραν κρίσιν: ἄνθρωπος ποῦ δὲν δημιουργεῖ εἶνε ἀπλή σκιά, ἕνα μεγάλο μηδενικόν. Τὸ ζῆν σημαίνει δημιουργεῖν ἄρα προϋποθέτει ἐργασίαν.

Περὶ τῆς ἐργασίας ἡμπορεῖ νά εἰπῆ κανεὶς ἐκεῖνο ποῦ ὁ Μονταίγνιος λέγει περὶ τῆς Φιλοσοφίας: «Εἶνε πολὺ ἄδικον τὸ νά τὴν περιγράψωμεν ὡς ἀπρόσιτην εἰς τὰ παιδιὰ, μὲ κατσουφιασμένον, συνωφρωμένον, τρομερὸν πρόσωπον: ποῖος ἀστεῖος μοῦ τῆς ἐπέρασε τὸ ψεύτικον αὐτὸ προσωπεῖον; Ἀπέαντίας δὲν ὑπάρχει πρᾶγμα πλέον εὐθυμον, πλέον εὐτράπελον, πλέον χαρούμενον καί, σχεδὸν θά ἔλεγα, πλέον φιλοπαίγμον».

Ἡ ἐργασία, δύναμις ἐλευθερωτικῆ.

Ἵστερα τὸν τρομερὸν πόλεμον ποῦ ἐπέρασαν ἡ μισθ, ἀνθρωπότης, εἴμεθα ἠναγκασμένοι νά κάμωμεν τὴν σκληρὰν παρατήρησιν ὅτι ἡ παλαιὰ δουλεία δὲν ἐξηφανίσθη, ἀλλ' ἀπλῶς ἀραίωσε κ' ἐπῆρε ἐπίβουλαις μορφάς, καθόσον βαρεῖα δουλεία ἐξακολουθεῖ νά πιέζη ἀκόμη ἐκείνους ποῦ ἐρχόμενοι ἔς τὸν κόσμον δὲν ἔχουν τὸ προνόμιον τῆς περιουσίας. Οἱ ἀτυχεῖς αὐτοὶ ἐξαρτῶνται, διὰ τὴν ὑπαρξίν των, ἀπὸ ἐκείνους ποῦ κατέχουν τὸ χρήμα καὶ τὴν ἐξουσίαν. Ἡ δουλεία αὐτὴ εἶνε πολλάκις καταθλιπτικὴ καὶ ἡ δίψ' ἀνεξαρτησίας ἢ καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια, ποῦ ὁ καθένας τὴν ἔχει ὡς κατὶ ἱερόν, καταπνίγονται χωρὶς ἔλεος.

Ἄρα, ἐφ' ὅσον αὐστηρὰ οἰκονομία ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν δὲν κατάρθρωσε νά ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν, ὑπάρχει ἕνα μόνον μέσον διὰ ν' ἀποκτήσῃ κανεὶς τὸ ἰσότημον αὐτῆς: ν' αὐξάνῃ εἰς ἀξίαν καὶ νά γίνῃ εἰς τὸ ἐπάγγελμά

του ἀνθρώπος ἀπαραίτητός, εἰς τρόπον ὥστε ὅλοι νὰ ἔχουν συμφέρον ἀναπόφρευκτον νά καταφεύγουν εἰς τὴν ἰκανότητά του. Ἀξίαν δὲ ἀποκτᾷ κανεὶς διὰ τῆς ἐργασίας. Πρέπει λοιπὸν οἱ νέοι νά γνωρίζουν ὅτι μόνον μὲ ἀκαταβλήτους κόπους θά κερδίσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Ἄλλὰ δὲν εἶνε ἀπλῶς ὕλικὴ ἢ ἀνεξαρτησία ποῦ μᾶς ἐξασφαλίζει ἡ ἐργασία. Ἡ δουλεία τῆς ἀμαθείας εἶνε καὶ αὐτὴ μία σκληρὰ δουλεία: Αἱ ἀκαλλιέργηται διάνοιαι διάγουν βίον ταπεινὸν καὶ ὡσὰν καταδυναστευμένον ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν, τὰς προλήψεις καὶ τὰ εὐτελεῖ αἰσθήματα τῶν πέριξ. Ὁ δραστήριος ἄνθρωπος διαφεύγει, ὡσὰν μ' ἕνα δυνατόν, πτερύγισμα, τὴν ^{αχνόν} ~~πᾶχνον~~ καὶ τοὺς καπνοὺς αὐτοὺς ποῦ κατέ-
 χουν τὸ χαμηλὸν βάθος τῆς κοιλάδος. Μὲ τὸ νά μὴ παραδέχεται τίποτε χωρὶς ἔλεγχον, εἶνε κύριος τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας του. Δὲν ἀναγνωρίζει διὰ τὸν στοχασμὸν του ἄλλους νόμους πλὴν τοῦ νόμου τῆς κρίσεως. Ἐχει ἐξησφαλισμένην τὴν εἰσοδὸν εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν εὐφραστερώων, εὐγενεστερώων καὶ ἀγνοτέρων ἀνθρώπων. Εὐρίσκεται εἰς κοινὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς ποιητάς, τοὺς λογογράφους, τοὺς καλλιτέχνας ὅλων τῶν αἰώνων. Ἀποκτᾷ σχέσεις ποῦ ἡμπορεῖ νά τὰς φθονῇ ἕνας ἑκατομμυριοῦχος, καθόσον ἐὰν αὐτὸς ἔχη τὰ μέσα διὰ νά προσκαλῇ εἰς τὸ τραπέζι του γνωστοὺς συγχρόνους τοῦ καλλιτέχνας καὶ λογογράφους, ὁ φιλόπρονος καὶ ὑπομονητικὸς φοιτητὴς μόνος εἶνε ἰκανὸς νά διεισδύσῃ βαθεῖα εἰς τὸ πνεῦμα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, διότι μόνον μὲ τὸν καιρὸν καὶ κατόπιν ἐπιμόνων προσπαθειῶν ἡμπορεῖ κανεὶς νά τοὺς γνωρίσῃ. Δὲν εἶνε καταληπτοὶ παρά εἰς ἐκείνους ποῦ διήνυσαν ἤδη τὸν μιστὸν τοῦλάχιστον δρόμον. Ἐπομένως, ἐὰν ἡ συνομιλία τῶν μεγάλων ἀνδρῶν φαίνεται τόσοσιν τετριμμένη εἰς ἐκείνους ποῦ τοὺς πλησιάζουν,

τοῦτο συμβαίνει διότι ἀποφεύγουν ν' ἀνοιχθοῦν ἐμπροσθὰ εἰς ἀδιαφόρους ἢ καὶ ἀγνώστους.

(Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ φιλόπονος φοιτητῆς ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν διπλὴν φυλακὴν τοῦ χρόνου καὶ τοῦ διαστήματος : τοῦ παρόντος καὶ τοῦ περιβάλλοντος.) Μετέχει τοῦ ἐλευθερωτικοῦ στοχασμοῦ τῶν μεγαλοπνευμάτων τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, τῆς πατρίδος του καὶ ὄλων τῶν χωρῶν ὅπου ὑπάρχουν ἄνθρωποι διανοούμενοι.

γενν

Ἄρα μὲ τὴν ἐργασίαν ἀποκτᾷ κανεὶς ἐλευθερίαν ἀπεραντον, ἐφ' ὅσον ἀπελευθερώνει τὴν καρδίαν καὶ τὴν διάνοιάν του ἀπὸ ὅ,τι ταπεινόν, στενόν, εὐτελεῖς περιωρισμένον καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν καλλιτέρων διανοιωτῶν καὶ τῶν ἱπποτικωτέρων χαρακτήρων : ἐκτὸς τούτου πλουτίζει τὸ πνεῦμα του μὲ τὸν καλλιτεχνικὸν θησαυρὸν τῆς ἀνθρωπότητος, τοῦ θησαυροῦ δὲ αὐτοῦ μετέχουν ὅσοι ἔχουν ἤδη ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένην τὴν διάνοιαν καὶ τὴν εὐαισθησίαν ὥστε νὰ αἰσθάνωνται συγχρόνως συμπάθειαν πρὸς τὸν Παρθενῶνα καὶ τὰς καθεδρικός μας ἐκκλησίας, πρὸς τὸν Σοφοκλέα καὶ τὸν Κορνήλιον, πρὸς τὸν Λεπουσσέν καὶ τὸν Κορῶ καὶ Πιουδὶς δὲ Σιαβάνν, πρὸς τὸν Μπερλιόζ καὶ τὸν Μπιζέ καὶ Δεμπιουσσύ.

Ἄρχοῦν τὰ τόσα διὰ νὰ δώσουν θάρρος εἰς τοὺς εὐγενικῆς φύσεως νέους.

Ἡ ἐργασία δὲν μᾶς ἀπαλάττει μόνον ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν καταπίεσιν, ἀλλὰ μᾶς ἀπελευθερώνει καὶ ἀπὸ τὴν τυραννίαν τοῦ σώματος. Ἀναπολήσατε, πράγματι, πῶς ἔχετε μάθη νὰ γράφετε : κατ' ἀρχὰς ἐκοπιάσατε νὰ μάθετε πῶς σχηματίζουν εὐθείας γραμμὰς. Ὅταν τὸ ἀνεπιτήδειον χέρι σας κατῴρθωσε νὰ τὰς χαράττη στραθὰ κουτσά, ἐδοκιμάσατε νὰ τὰς ἐνώνατε μὲ καμπύλας. Σιγὰ σιγὰ, ἀφοῦ ἐχύσατε

ἀρκετὰ δάκρυα σκυμμένοι ἐπάνω ἔς τὸ τετράδιον, ἐχαράξατε τὰ πρῶτα γράμματα. Τέλος ἤλθεν ἡ βοηθητικὴ συνήθεια νὰ διευκολύνῃ ἐκεῖνο ποῦ ἦτο κατ' ἀρχὰς κοπιαστικὸν καὶ σήμερα ἡ πένα σας τρέχει ἐπάνω ἔς τὸ χαρτί χωρὶς νὰ ἔχετε ἀνάγκην ν' ἀσχολεῖσθε μὲ αὐτό : ἡ σκέψις σας ἔχει ἀπελευθερωθῆ ἀπὸ τὴν μέριμναν αὐτὴν, καὶ τὸ χέρι κατήντησε νὰ ὑπακούῃ αὐτομάτως.

ἰστορικὴ

Δὲν εἶνε αὐτὸ μία θαυμασία ἐπέκτασις τῆς βουλήσεώς : τοιοῦτοτρόπως σήμερα περιπατεῖτε χωρὶς νὰ σκέπτεσθε καὶ τὰ πόδια σας φαίνεται ὡσάν ν' ἀποφεύγουν μονάχα τῶν τὰ βαθουλώματα τῶν τροχιῶν.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ βιολιστῆς ἀφίνει νὰ γλιστροῦν ἐλεύθερα τὰ δάκτυλα καὶ τὸ δοξάρι του ἐπάνω ἔς τὰς χορδὰς καί, μὲ βλέμμα προσηλωμένον εἰς τὸ τεμάχιον, ἀφοσιώνεται εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ ἔργου ποῦ σπουδάζει. Ἐπίσης, χάρις εἰς τὴν ἐλευθερώτριαν ἐργασίαν, τὴν στιγμὴν ποῦ γράφω τὸ κεφάλαιον αὐτό, ὁ στοχασμὸς μου εἶνε συγκεντρωμένος εἰς τὴν ἰδέαν ποῦ ἀναπτύσσω καὶ δὲν ἔχω διόλου ν' ἀσχοληθῶ οὔτε μὲ τὴν πένα ποῦ πετᾷ ἐπάνω ἔς τὸ χαρτί, οὔτε μὲ τὰς λέξεις ποῦ σπεύδουν ἀπὸ τὰ βᾶθη τῆς μνήμης, οὔτε μὲ τὰς φράσεις ποῦ προσφέρονται εἰς τὴν σκέψιν ὡς φυσικὰ ἀποτυπώματα. Δὲν εἶνε ἐκπληκτικὸν τὸ ὅτι ὁ ἔσμός αὐτὸς πράξιον, ποῦ ἡ καθημέρι των ἔχει στοιχίση ἄλλοτε κόπους καὶ μόχθους, μοῦ ἐπιτρέπουν σήμερα πλήρη ἐλευθερίαν πνεύματος :

Ἄρα αἱ καλά συνήθειαι εἶναι πράγματι ἐλευθερώτριαι, ἐφ' ὅσον μεταβάλλουν εἰς πειθηνίους καὶ σιωπηλοὺς δούλους τὰς φυσικὰς δυνάμεις τοῦ σώματος καὶ τὰς δευτερευούσας δυνάμεις τῆς διανοίας διὰ νὰ χειραφετήσουν τὰς ἀνωτέρας ἐνεργείας τοῦ στοχασμοῦ ! Ἐξ ἄλλου μόνη ἡ ἐργασία μᾶς

δίδει τὴν πραγματικὴν ἐλευθερίαν, ἣ ὅποια εἶνε ἡ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία. Ἡ φυσικὴ κατάστασις εἰς κάθε παιδί — καὶ πόσοι ἄνθρωποι δὲν μένουσι μεγάλα παιδιά καθ' ὅλον τὸν βίον! — εἶνε μί' ἀκατάστατη ἀναρχία τάσεων, αἰσθημάτων, παθῶν. Ἡ ἀκατάστασις αὐτὴ τακτοποιεῖται μόνον μέσα εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ διὰ τῆς ἐργασίας. Καθόσον ἡ ψυχικὴ ἐλευθερία δὲν εἶνε διόλου ὑπόθεσις ἀποφάσεως ποῦ νὰ διατάσῃ τὰς ἀναρίθμηταις ἐσωτερικὰς δυνάμεις: ἄλλως τὸ πρᾶγμα θὰ ἦτο ὠραῖον καὶ πολὺ εὐκόλον. Ἡ ἐλευθερία προϋποθέτει τὴν ἁρμονικὴν συνεργασίαν τῶν κλίσεών μας, τῶν συναισθημάτων μας καὶ τῶν παθῶν μας καὶ ἡ τακτοποιημένη ἢ ἑναρμονία αὐτῆς πράξις πραγματοποιεῖται μόνον μέσα εἰς μίαν ἐργασίαν σύμφωνην πρὸς τὰς πλέον μυχίας τάσεις τῆς ψυχῆς. Ἡ δὲ ψυχὴ ὁμοιάζει μὲ πλοῖον μέσα εἰς τὸ πέλαγος ποῦ παρουσιάζει ἕως τὸν ἀνεμὸν τὰ πολυάριθμα πανιά του καὶ ἡ κατάλληλη διάταξις ὄλων ἐμοῦ συντελεῖ εἰς τὸ νὰ τὴ θέτει εἰς κίνησιν.

Μόλις παύσῃ ἡ ἐργασία ξαναρχίζῃ ἡ ἀναρχία. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ θεωρεῖται νόμιμη ἡ περιφρόνησις πρὸς τὸν εἰσοδηματιᾶν ποῦ, ἀφοῦ ἔκαμε τὴν τύχην του, ἐννοεῖ νὰ μένη ἄργος: καθόσον ὁ καθένας ἔχει τὴν ἐνδόμυχον πεποίθησιν ὅτι ἡ ἀργία εἶνε μητέρα τῶν κακιῶν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς ὅλον τὸ ἰδανικὸν συγκεντρώνεται γύρω ἀπὸ ἕνα πάθος: φιλαργυρία, ἀλκολισμὸς, νοσηρὰ φιληδονία.

Ἄφ' ὅποιανδήποτε ἐποψίν καὶ ἂν κριθῇ, ἡ ἐργασία εἶνε εὐεργέτημα. Ἀποτελεῖ τὴν μεγάλην ἐλευθερώτριαν δύναμιν.

Ἀνθρωπιστικὴ ἀξία τῆς συνεργασίας τῶν προσπαθειῶν.

Ἡ ἐργασία ἔχει ἀκόμη μίαν βαθεῖαν ἐννοιαν καὶ πλουσιωτάτην ἀνθρωπιστικὴν ἀξίαν. Πράγματι, ἡ καθιερωμένη τῶν προσπαθειῶν τοῦ φοιτητοῦ συνδέεται μὲ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐργασίας τῆς ἀνθρωπότητος. Καθένα τῶν μικρῶν μας κατορθωμάτων εἶνε τόσαι σταλαγματιαὶ νεροῦ ποῦ σχηματίζουν τὸν μεγαλοπρεπῆ ποταμόν: χωρὶς ἐκεῖνας δὲν θὰ ὑπῆρχε καὶ αὐτός, Ἡ ἀνθρωπότης ὀργᾶ πρὸς ἕνα πνευματικὸν βίον δλοένα ὑψηλότερον καὶ ἡ κατὰκτησις τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ βίου θὰ γίνῃ μὲ τὴν συνεργασίαν τῶν ἐργαζομένων. Δὲν εἶνε ὁμοῦς ὁ βίος αὐτὸς δῶρον ποῦ διανέμεται δωρεάν: ἡ φλόγα του μεταδίδεται καὶ ἀποικτᾶται μὲ τὴν μελέτην τῶν ἔργων μεγαλοφυΐας. Ἄρα πρέπει νὰ προσπαθῇ κανεὶς νὰ γίνῃ ἀξίος αὐτοῦ μὲ ἔμμονην ἐργασίαν. Ὁ κόσμος μᾶς παρουσιάζεται ὡς ἕνα συγκεχυμένον χάος. Ὅπως τὸ διαμάντι εἶνε περιτυλιγμένον μὲ χονδροειδῆς περικάλυμμα καὶ διὰ νὰ πάρῃ τὸ φυσικόν του φῶς καὶ τὴν λάμψιν πρέπει νὰ λαξευθῇ ἐπιμελῶς καὶ νὰ συναρμολογηθῇ καταλλήλως, ἔτσι καὶ μί' ἀνακάλυψιν μόνον κατόπιν ὑπομονητικῆς ἐργασίας ἀρχίζει νὰ δίδῃ τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς.

Φαίνεται ὅτι, ἡμεῖς ποῦ ἐφθάσαμεν εἰς μίαν προνομιούχην ἐποχὴν, ἐλάβαμεν ἀπλῶς τὸν κόπον νὰ γεννηθοῦμεν ὅπως οἱ μεγάλοι πυργοδεσπότες, διὰ νὰ δρέψωμεν τιμὰς καὶ πλοῦτη: εὐρίσκομεν εἰς τὴν διάθεσιν μας ἀπέραντην ἀφθονίαν ἐπιστημονικῶν, φιλολογικῶν, καλλιτεχνικῶν καὶ ἠθικῶν ἀνακαλύψεων. Εἴμεθα κληρονόμοι πανόλβιοι. Δι' ἡμᾶς ἐσκέφθησαν ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Καρτέσιος. Δι' ἡμᾶς

οὐ εὐσυνειδήτοι καλλιτέχναι τοῦ μεσαιῶνος ἐλάτρευσαν τὰς καθεδρικός ἐκκλησίας καὶ ἔχαλκογράφησαν τὰς συνόψεις. Δι' ἡμᾶς εἰργάσθησαν ὁ Γαλιλαῖος, ὁ Πασκάλ, ὁ Λαθουζιέ, ὁ Ἀμπέρ, ὁ Βερθελῶ διὰ τὸ ἀποσπάσουν ἀπὸ τὴν φύσιν τὰ μυστικά τῆς.

Μολαταῦτα ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα ἱκανοὶ διὰ νὰ θερίσωμεν τὴν ὄριμην αὐτὴν ἐσοδείαν καὶ αὐτὸ μόνον μὲ τὴν μόρφωσιν εἰμποροῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν. Ὁ Παστέρ θὰ ἔχη κοπιᾶσ' εἰς μάτην ἐὰν δὲν κατορθώσωμεν νὰ ἐννοήσωμεν τὰς ἀνακαλύψεις του.

Ὁ φοιτητὴς ὀφείλει ν' ἀντικατοπτρίζεται εἰς τὴν Ἱστορίαν καὶ νὰ διεισδύσῃ ἕως τὸ νόημα τῆς συνοχῆς τῆς ἀνθρωπίνης προσπάθειας καὶ τῆς ἀποφασιστικῆς ἐνεργείας τῶν μεγάλων διανοιῶν ὅσων καὶ τῶν μεγάλων ἀνακαλύψεων. Χάρις εἰς τὴν ἐργασίαν του μίαν ἡμέραν θὰ συνερχασθῇ καὶ αὐτὸς μὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς τῆς ἀνθρωπότητος: τοῦ ἀνατίθεται μέρος τῆς δημοσίας διαπαιδαγωγήσεως. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἡ φύσις ἀπὸ τῶν παναρχαίων ἤδη γεωλογικῶν ἐποχῶν ἔκαμε ὅ,τι ἤμποροῦσε διὰ νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν πνευματικὴν ἀρχὴν ποὺ ἀναλάμπει ἕως τὴν ἀνθρωπίνην ἰδιοφυΐαν καὶ ὅτι τώρα φαίνεται ὡσάν νὰ μᾶς λέγῃ: «ἀπὸ σᾶς ἐξαρτᾶται πλέον νὰ ἐπιδιώξετε τὴν πραγματοποίησιν τῆς πνευματικῆς βασιλείας τῶν Οὐρανῶν». Τὸ ὕψιστον ἔργον ἐλευθερίας ποὺ ἤμποροῦμεν νὰ ἐπιτελέσωμεν εἶνε νὰ λάθωμεν συνειδήσιν τῆς τόσοσ ὥραίας ἀποστολῆς, νὰ τὴν δεχθοῦμεν μὲ ὄλην μας τὴν καρδίαν καὶ νὰ ὑποτάξωμεν εἰς αὐτὴν ὄλην τὴν ἀθλίαν ἀτομικὴν μας ὑπαρξιν. Καὶ τὸ παιδί αὐτὸ ἤμποροῦσε νὰ ἐννοήσῃ τὴν συνολικὴν αὐτὴν ἀποψιν. Θὰ ἤθελα ὥστε ἐκ μιᾶς ἀρχῆς νὰ λούζεται μέσα εἰς ἀτμόσφαιραν σεβασμοῦ πρὸς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς ἐργασίας. Μόλις μᾶθη νὰ διαβάσῃ, θὰ

ἔπρεπε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀπέραντην σημασίαν τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἀλφαβήτου καὶ τῆς γραφῆς. Πρὸ αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος ἔφερε τὸν καλὸν σπέρρον τοῦ πολιτισμοῦ μέσα εἰς τρυπημένον σάκκον. Αἱ καλλίτεραι σκέψεις ἐχάνοντο: ἡ μνήμη εἶνε τόσοσ φευγαλέα καὶ ἡ λησμοσύνη τόσοσ κοινή! Ἡ γραφὴ ἐπέτρεψε ν' ἀποθηκεύωνται μέσα εἰς βιβλία αἱ ἐσοδεῖαι ποὺ ἐμαζεύθησαν ἀπὸ τὸν θερισμὸν τῶν ἀνωτέρων διανοιῶν, αἱ δὲ διαδοχικαὶ γενεαὶ κατώρθωσαν ν' ἀντλοῦν ἀπ' ἐκεῖ ἀφθονα τὰ ζωογόνα σπέρματα διὰ νὰ τὰ σπείρουν εἰς τὰς νεαρὰς διανοίας, εἰς τρόπον ὥστε ὅλοι ἡμεῖς νὰ τρεφώμεθα ἀκόμη ἀπὸ τὸ σιτάρι ποὺ ἐκαλλιέργησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα γεωργοὶ τοῦ χέρσου ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὀνομαζόμενοι Ἡράκλειτος, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Ἐπίκουρος...

Ἡ ἀνακάλυψις τῆς τυπογραφίας ποὺ ἐπέτρεψε τὴν ἐκτύπωσιν ἐνὸς βιβλίου εἰς πολλὰ ἀντίτυπα, ἔκαμε εἰς τὸν κόσμον ἐπανάστασιν ἀνάλογον ἐκείνης ποὺ ἐπέφερεν ἡ ἀνακάλυψις τῶν πυροβόλων ὅπλων. Προτῆτερα, ὅπως ὁ λαὸς δὲν ἤμποροῦσε τίποτε ἐναντίον τῶν δεσποτικῶν πύργων καὶ ἀσήμαντα πράγματα κατὰ τῶν σιδηροφράκτων ἵπποτων, ἔτσι ὁ ἴδιος λαὸς, ὅπου καὶ ἡμεῖς ἀνήκομεν, δὲν ἤμποροῦσε τίποτε ἐναντίον τῆς τυραννικῆς ἀμαθείας: ἡ ἐλευθερώτρια γυνῶσις ἦτο προνόμιον ἐλαχίστης μειονότητος ἀνθρώπων. Γὰ τυπωμένα γράμματα ἔθεσαν τὴν γυνῶσιν εἰς τὴν διάθεσιν καὶ τοῦ πλέον πτωχοῦ καὶ ἔσωσαν τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ βαρυτάτην δουλείαν, ἀπὸ τὴν σκλαβιὰν τῆς ἀπομονώσεως καὶ τῆς ἀμαθείας.

Τώρα καὶ ἕνα παιδί ἀκόμη ἤμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ πῶς ἕνα στοιχειῶδες θεώρημα τῆς Γεωμετρίας ἐπιτρέπει νὰ μετροῦμεν τὴν ἀπόστασιν ἐνὸς πλανήτου. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἀριθμητικὴ, ἡ Ἀλγεβρα καὶ ὅλ' ἐν γένει αἱ πειραματικαὶ ἐπι-

στήμαι συνετέλεσαν εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ ὀρίζοντος τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας καὶ δυνάμεως.

Ἄς πάρωμεν τὸ παιδί καὶ ἄς τοῦ δώσωμεν νὰ αἰσθανθῇ τὰ εὐεργετήματα τῶν ἐπιστημῶν ποῦ συλλαβίζει, νὰ ὑποθέσῃ ἐπὶ στιγμὴν ὅτι καταργοῦνται ἡ γραφή, ἡ τυπογραφία, αὐτὴ ἢ ἐκεῖν' ἢ ἐπιστήμη καὶ νὰ ἐξετάσωμεν μαζῇ μὲ αὐτὸ τὰς δλεθρίας συνεπείας ποῦ θὰ προέκυπταν ἀπὸ τὴν κατάργησιν αὐτῶν!

Νὰ τοῦ δείξωμεν μέσῳ εἰς τὰ πράγματα ποῦ μεταχειρίζεται ἔνσωματωμένης ἑκατοντάδας ἀνακαλύψεων ποῦ τὰς ἐπραγματοποίησεν ἢ συνηνωμένη προσπάθεια χιλιάδων ἐργατῶν καὶ μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἄς τὸ βοηθήσωμεν νὰ ἐξετάζῃ τὴν σημασίαν τῶν ἀνακαλύψεων ἀπὸ τοῦ γυαλιοῦ, ποῦ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ βλέπῃ καθαρὰ τ' ἀπὸ ἴσως πράγματα, ἕως ἔς τὸ μαγνητόμετρον τοῦ αὐτοκινήτου.

Νὰ μὴν ἀπαγγέλλῃ ποίημα χωρὶς νὰ τοῦ δώσωμεν νὰ διδάξῃ ὅτι οἱ περισσότεροι τῶν ἀνθρώπων, ζοῦν μὲν μέσα εἰς τὸ λαμπρὸν περιβάλλον τῆς αὐτῆς φύσεως, ἐπειδὴ ὅμως εἶνε ἀφηρημένοι καὶ ὑποχρεωμένοι νὰ κερδίζουν τὸν βίον, θὰ ἔμειναν ὡς τυφλοὶ ἐὰν οἱ μεγάλοι ποιηταὶ καὶ οἱ μεγάλοι ζωγράφοι, προικισμένοι μὲ λεπτὴν εὐαισθησίαν καὶ μὲ φαντασίαν ἰσχυράν, δὲν εἶχαν ἀνακαλύψῃ καὶ δὲν τοὺς εἶχαν διδάξῃ τὰς καλλονὰς τῆς φύσεως.

Ἐλπίζω ὅτι εἰς τὸ μέλλον κάθε βιβλίον, ἔστω καὶ μία στοιχειώδης ἀριθμητικὴ ἢ γραμματικὴ, θὰ περιλαμβάνῃ εἰς τὴν ἀρχὴν μερικὰς σελίδας ὅπου θὰ ἐξαιρέται ἢ χρησιμότης αὐτοῦ, αἱ πλάναι, ἢ ὑπομονητικὴ ἐργασία καὶ κάποτε ὁ ἡρωϊσμός τῶν θεμελιωτῶν τῆς ἐπιστήμης ἐκείνης, καθὼς καὶ αἱ μεγάλαι ἀνακαλύψεις ποῦ ἦλθαν νὰ ἐπιστρατεύσουν τὴν φιλοπονίαν τῶν ἐφευρετῶν.

Ὅπως ὁ καθένας ἐγκλείει μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του τὴν ἰδιοφυίαν καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν γονέων καὶ τῶν προγόνων του, ἔτσι θὰ ἤθελα τὸ παιδί νὰ αἰσθάνεται τρόπον τινὰ τὸν ἑαυτόν του ἠδύνη μὲ τὰς προσπάθειας τῶν σκαπανέων τῆς ἐπιστήμης ποῦ τὸ ἐπλούτισαν καὶ νὰ ζῇ μὲ αἰσθημα σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς ἐκείνους, ἐφ' ὅσον χάρις εἰς τὴν ἐργασίαν των ἐξυψώθη ἀπὸ τὸν πρωτογενῆ πολιτισμὸν τῆς λιθικῆς ἐποχῆς εἰς τὸν σύγχρονον πολιτισμὸν.

Μέσα εἰς τὴν ἀπλὴν πτώσιν μιᾶς πέτρας διαφαίνονται οἱ πλέον καθολικοὶ νόμοι τῆς φύσεως. Τοιοῦτοτρόπως εἰς κάθε ἀντικείμενον σπουδῆς, ἀκόμη καὶ εἰς τὸ εὐτελέστερον, καθὼς τὸ ἀλφάθητον, περικλείεται ὁ παγκόσμιος νόμος ποῦ μόνος κατέστησε δυνατὴν τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν πρόοδον: ὁ νόμος τῆς ἀλληλοβοηθείας, τῆς συνεργασίας. Χωρὶς τὴν συνεργασίαν αὐτὴν ἢ οἰκτρά, ἀμαθῆς καὶ βάνανυστη ἀνθρωπότης τῆς ἐποχῆς τῶν παγετῶνων δὲν θὰ ἐφθανε ποτὲ εἰς τὸ ὕψος τῶν Πλατῶνων, τῶν Σοφοκλέων, τῶν Μάρκων Αὐρηλίων, τῶν Καρτεσίων τῶν Πασκάλ.

Ὅταν τὸ παιδί ἀρχίσει νὰ αἰσθάνεται συγκίνησιν θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἐργασίαν, ὅπου ἔχει καὶ αὐτὸς τὴν τιμὴν νὰ προσφέρῃ κάτι, ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ βεβαιώσῃ ὅτι θὰ τὴν κάμῃ μὲ ζέσιν ὄλως διαφορετικὴν ἐκείνης ποῦ ἠσθάνετο δι' ἀγχαρείας ἀπεχθεῖς, καθόσον δὲν κατελάμβανε καὶ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς των.

Καμμία προσπάθεια δὲν πάγει χαμένη.

Καὶ αἱ προσφεύστεραι ἀφορμαὶ, ἱκαναὶ νὰ διακεντήσουν τὴν βούλησιν, συμβαίνει συχνὰ νὰ μένουν χωρὶς ἀποτελεσματικότητα ἕνεκα μιᾶς ἀποθαρυντικῆς ἐντυπώσεως: ὅτι ἡ

παροῦσα προσπάθεια φαίνεται ὅπως ἀνεπαρκῆς ἀπέναντι τῆς ἀμέτρητης, ἀτελεύτητης ἐργασίας πού χρειάζεται διὰ νὰ γίνῃ κανεὶς ἄνθρωπος μορφωμένος.

Ἔχω ἔμπροσθά μου τὰ βιβλία μου, γραμματικὰς, λεξικά, γαλλικά, λατινικά, ἑλληνικά, ἀγγλικά κείμενα, ἐγχειρίδια, Ἱστορίας, Γεωγραφίας, ἐπιστημῶν. Μὲ τὸν ὄγκον τῶν ἀποτελοῦν ἓνα σωρὸν φορτικώτατον. Δὲν θὰ κατορθώσω ποτὲ νὰ τὰ διεξέλθω! Ποῖος ὁ λόγος λοιπὸν νὰ ἐπιχειρήσω! Δὲν θὰ φθάσω ποτὲ εἰς τὸ ὕψος τῶν μεγάλων σοφῶν, τῶν συγγραφέων πού μὲ τὴν δρᾶσιν τῶν προκαλοῦν συγχρόνως καὶ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν ἀπελπισιὸν μας.

Τὸ συναίσθημα αὐτὸ ἀδυναμίας εἶνε ἀνήθικον καὶ ὅλοι ἐδοκιμάσαμεν τὴν πίκραν του κατὰ τὰς μακρὰς μας ἐσπερινὰς μελέτας, ὅπου δὲν ὑπῆρχε κανεὶς μάρτυς τῆς παιδικῆς μας ἀπελπισίας διὰ νὰ μᾶς ἐνθαρρύνῃ. Ὅλοι ἐδοκιμάσαμεν μέσα εἰς τὴν ἀπομόνωσιν τοῦ φοιτητικοῦ μας ζωατίου θλιβεράς στιγμὰς βαρεμοῦ καὶ τὴν χαλαρὰν ἐκείνην ἀδιαφορίαν πού οἱ μοναχοὶ τὴν ὀνομάζουν «ἀκηδία» καὶ ὅπου βουλιάζει κάθε ἐλπίς, κάθε πόθος καὶ κάθε βούλησις.

Ἀνάγκη λοιπὸν οἱ φοιτηταὶ νὰ ἔχουν στερεὰν πίστιν ἢ μᾶλλον τὴν βεβαιότητα ὅτι αἱ συνεχεῖς φροντίδες τῶν δὲν εἶνε κατώτεροι ἰσοιουδήποτε ἄλλου καὶ ὅτι καμμιά προσπάθεια δὲν πάγει χαμένη.

Κάθε ἔξυπνον παιδί φέρει μέσα εἰς τὴν παλάσκαν του τὴν στραταρχικὴν ράβδον—ἢμπορεῖ δηλαδὴ νὰ φθάσῃ τοῦς ὑψηλοτέρους βαθμοὺς εἰς τὸ στάδιον πού θὰ ἐκλέξῃ, ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ δραστηριότητα καὶ μέθοδον.

Ἡ εὐτυχία, ἡ ἐπιτυχία εἰς τὸν βίον τότε εἶνε πλήρης. Ἐταν κανεὶς μέχρι τῆς ἐξουσίας εἰς τὸν κύκλον τῆς ἀρμοδιό-

τητός του, καὶ φθάνει ἐκεῖ ἀναγκαίως, ἂν ἔχῃ τὸ θάρρος καὶ τὴν ὑπομονὴν νὰ ἐργάζεται καθημέραν.

Εἰς τ' Ἀπομνημονεύματα [βιβλ. Γ', κεφ. 12] ὑπάρχει μία νόστιμη παρατήρησις τοῦ Σωκράτους. Κάποιος Ἀθηναῖος ἀγανακτοῦσε δι' ἓνα ὑποχρεωτικὸν ταξίδι πού θὰ ἔκαμνεν ἕως ἰς τὴν Ὀλυμπίαν.

«Καὶ διατί σᾶς τρομάζει ὁ δρόμος αὐτός; τοῦ παρατηρεῖ ὁ Σωκράτης. Μήπως δὲν περνάτε ὅλην τὴν ἡμέραν περιπατοῦντες εἰς τὸ σπίτι σας; Ἔ λοιπὸν, ἀναχωρῶν ἀπ' ἐδῶ, πέτε πῶς πηγαίνετε περίπατον; θὰ σταματήσετε διὰ τὸ δειπνον, θὰ βαδίζετε ἀκόμη κάμποσον, ἔπειτα θὰ καθήσετε διὰ νὰ προγευματίσετε, θ' ἀναπαυθῆτε καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἔτσι, ἐὰν ἀθροίσετε τοὺς περιπάτους πού κάμνετε εἰς πέντε ἢ ἕξ ἡμέρας, θὰ πάτε μιὰ χαρὰ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν Ὀλυμπίαν».

Ἀφοῦ ἔκαμε τὴν παρατήρησιν αὐτὴν ὁ Σωκράτης τὸν συνεβούλευσε ν' ἀναχωρήσῃ ἀμέσως χωρὶς νὰ χάσῃ καιρόν, διὰ νὰ μὴ ὑποχρεωθῇ ἔπειτα νὰ κάμνῃ μακρὰς πορείας.

Ἐνα βῆμα συγκρινόμενον πρὸς τὸ ὕψος τοῦ Λευκοῦ— Ὅρους, ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ἀσήμαντον, καὶ ὁμως βῆμα πρὸς βῆμα φθάνει κανεὶς εἰς τὴν κορυφὴν.

Τοιοῦτοτρόπως ἓνα μόνον ὑπάρχει μέσον καὶ διὰ νὰ φθάσῃ ἕως ἰς τὰς κορυφὰς τῆς ἐπιστήμης: ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν νὰ προσπαθῇ νὰ κάμνῃ καλύτερα τὴν ἐργασίαν του. Εἶνε ὁ μόνος τρόπος νὰ φθάσωμεν ἀσφαλῶς ἰς τὴν Ὀλυμπίαν, (οἱ δὲ μεγάλοι ἐξερευνηταὶ ἔγιναν μεγάλοι καὶ τρανοὶ ἀφοῦ ἐπὶ ἡμέρας καὶ μῆνας ἀντιμετώπισαν τὰ φύγη τοῦ Θιβέτ καὶ τοῦ Πόλου ἢ τοὺς καύσωνας καὶ τοὺς κινδύνους τῆς Ἀφρικῆς.)

Οἱ περίφημοι ἄνδρες ἦσαν ὅ,τι καὶ σύ.

Κάθε φοιτητῆς εἰς στιγμής ἀποθαρρύνσεως νὰ ἔχ' ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ σπουδαῖοι ἄνδρες, ἐκτὸς μερικῶν ἐξαιρετικῶν μεγαλοφυῶν, ἦσαν ἄνθρωποι ὅπως σεῖς καὶ ἐγώ, συχνά μὲ ἀνισὴν διανομὴν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, εἶχαν ὅμως ἀσάλευτην ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς ἐργασίας. Εἶχαν μαντεύσῃ ὅτι ἡ μεγαλοφυΐα τίποτε ἄλλο δὲν εἶνε παρὰ ἡ ιδιότης τοῦ νὰ ἐμμένῃ κανεὶς εἰς τὴν προσπάθειαν. Ὁ καθένας ἐπιτυχάνει ὅ,τι ζητεῖ, ἀρκεῖ νὰ τὸ θέλῃ μὲ ὅλην τὴν καρδίαν.

Τοιουτοτρόπως ὁ Δαρβίνος, τοῦ ὁποῦ τοῦ περὶ τῆς «Καταγωγῆς τῶν Εἰδῶν» σύγγραμμα ἐπέφερον εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς διανοήσεως ἐπανάστασιν ποῦ ἀργεῖ ἀκόμη νὰ συμπληρωθῇ, εἶχε μετρίαν μνήμην καὶ ὑγείαν ἐπισηφελῆ. Ὁ Σπινόζας ἦτο φθισικὸς καὶ ἀπέθανε 45 ἐτῶν. Ἐπίσης ὁ Πασκάλ ἦτο ἀσθενικὸς καὶ ἀπέθανε νέος. Ὁ Ἐρβέρτος Σπένσερ δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἐργάζεται μίαν ὥραν συνεχῶς χωρὶς νὰ ἀρρωτήσῃ. Καὶ ὅμως μὲ συνετὴν ἐξοικονόμησιν τῶν δυνάμεων των οἱ δραστήριοι αὐτοὶ ἄνθρωποι κατώρθωσαν νὰ ἐπιτελέσουν θαυμάσιον ἔργον. Ἠμπορούσαμεν νὰ γειώσωμεν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὀλόκληρην σελίδα μὲ ὀνόματα μετρίως προικισμένων μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν, ποῦ χάρις εἰς τὴν φιλοπονίαν των κατώρθωσαν νὰ διαλάβουν εἰς τὰς ἐπιστήμας ἢ τὰς τέχνας.

Ὁ δὲ λόγος εἶνε ὅτι συμβαίνει εἰς τὴν διανοήσιν ὅ,τι καὶ εἰς τὴν φύσιν: αἱ ὀρμητικαὶ καὶ ξαφνικαὶ ἐνέργειαι ὅπως σεισμοί, ἠφαιστειακαὶ ἐκρήξεις, πλήμμυραι κ. τ. τ. παράγουν ἀσήμαντα μόνον ἀποτελέσματα, καθότι τίποτε τὸ μεγα-

λειῶδες δὲν οἰκοδομεῖται χωρὶς τὸν χρόνον. Μὲ σπασμωδικὴν ἐργασίαν δὲν γίγεται σπουδαῖον ἔργον. Ἀπεναντίας μὲ μόνην τὴν σταλαγματιὰν νεροῦ καὶ μὲ τὸν καιρὸν ἡ φύσις ἐλάξευσε τὰς Ἄλπεις, ἀφῆρεσεν ἀπὸ τὰ Λευτὰ—Ὅρη δισεκατομμύρια κυδικὰ μέτρα βράχων καὶ τὰ ἐσκόρπισεν εἰς τὴν γῆν διὰ τὴν ἰσοπεδώσῃ τὰς κοιλάδας.

Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἔργα τοῦ πνεύματος. Ἄν μελετήσετε τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τῶν ἀνθρώπων ποῦ ἀποτελοῦν τὴν δόξαν τῆς πατρίδος των, θὰ ἰδῆτε ὅτι ὡς μαθηταὶ καὶ ἀργότερα ὡς φοιτηταὶ δὲν ἦσαν πάντοτε οἱ πρῶτοι ἔς τὴν τάξιν οὔτε εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῶν προδιβασμῶν, Κἀποτε μάλιστα ἦσαν καὶ οἱ τελευταῖοι. Οἱ περισσότεροι παρεγνωρίσθησαν ἀπὸ τοὺς διδασκάλους των, ἕως τὴν ἡμέραν ποῦ ἠσθάνθησαν τὸ κεραυνοβόλον κτύπημα ὅπως ὁ Malebranche μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν «Μελετῶν» τοῦ Καρτεσιῦ. Ἀπὸ τότε ἐπεδόθησαν μὲ πάθος, μὲ ὅλην τὴν καρδίαν καὶ τὴν δραστηριότητα εἰς ὠρισμένην κατηγορίαν μελετῶν.

Τὸ πεπρωμένον τῶν ἀνθρώπων καθορίζεται συνήθως μεταξὺ τοῦ δεκα ὀκτῶ καὶ τοῦ τριακοστοῦ ἔτους, καὶ εἶνε γονιμωτάτ' ἡ σιωπηλή, μονήρης ἀλλ' ἔμμονη καὶ ἐνθουσιώδης ἐργασία ποῦ ἐπιτελεῖται κατὰ τὰ δέκα ἔτη τῆς ἀνθηρᾶς νεότητος τοῦ ἐγκεφάλου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν εὐλογημένων αὐτῶν χρόνων κάμνει κανεὶς τὰς σπουδαιοτέρας ἀνακαλύψεις, ποῦ κατόπιν μὲ τὴν ἀνάπτυσιν των ἀπασχολοῦν ὅλον τὸν ἐπίλοιπον βίον. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ οἱ λαμπροὶ σύντροφοι ποῦ σὰς ὑπερτεροῦσαν χωρὶς κόπον εἰς διαγωνισμοὺς κατ' ἀνάγκην χάριν ἐπιδειξέως, κατασπαταλοῦσαν τὰς δυνάμεις των. Ἐξάφνα τὸ πρῶτον σὰς ἔργον ἀναπηδᾷ ἀπὸ τὸ σκότος καὶ τὴν σιγὴν, καθὼς τὰ νησιὰ ἐκεῖνα, τὰ σχηματισμένα μερικὰς ὀργυιὰς κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσ-

σης, πού αναθρώσκουν δια μιᾶς κατόπιν ἐδαφικῆς ἀνυψώσεως τοῦ βυθοῦ.

Οἱ μεγάλοι ἄνδρες ἀναπτύσσονται σιγὰ σιγὰ καὶ μέσα εἰς τὴν γαλήνην. Προχωροῦν μὲ σύνεσιν καὶ μὲ ὑπομονήν· Οἱ ὄρεινοί, πού ἔχουν τὴν πεῖραν τοῦ βουνοῦ, ξεύρουν πῶς οἱ βιαστικοὶ περιηγηταὶ σταματοῦν πολὺ γρήγορα, λαχανιασμένοι κ' ἐξηγτημένοι. Αὐτοὶ ὅμως πηγαίνουν μὲ βῆμα ἄργον ἀλλὰ σταθερὸν καὶ τακτικὸν πού τ' ὀνομάζουσι «βῆμα τῆς λότητας», δηλαδή βῆμα ἄργον πορείας πού ἐπιβάλλει τὸ βαρετὰ φορτωμένον κοφίνι τοῦ τετραπόδου: σιγὰ σιγὰ καὶ μεθοδικὰ προχωροῦν χωρὶς νὰ σταματοῦν... Ὅλα τὰ ἐκλεκτὰ πνεύματα ἐγνώρισαν τὸ «βῆμα τῆς λότητας». «Ἐὰν ἕκαστα μερικᾶς ἀνακαλύψεις, λέγει ὁ Νεύτων, τὸ κατώρθωσα μὲ τὸ νὰ σκέπτομαι ἀκατάπαυστα τὸ θέμα πού μὲ ἀσχολοῦσε, μὲ τὸ ν' ἀτενίζω αὐτὸ ὑφ' ὄψας του τὰς ὀψεις... Ἐὰν αἱ ἔρευναί μου ἐπέφεραν μερικὰ χρήσιμα ἀποτελέσματα, αὐτὸ τὸ ὀφείλω εἰς μόνην τὴν ἐργασίαν, τὴν ὑπομονητικὴν σκέψιν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Πραγματικὴ εὐφυΐα καὶ ψευδεργασία.

Ἐποῦ ἡ ἀξία ἐνὸς ἀνθρώπου μετρεῖται μὲ τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας του, εἶνε ἀνάγκη νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως αὐτῆς, νὰ διαστῆλωμεν τὴν ψευδῆ ἐργασίαν ἀπὸ τὴν ἀληθινήν καὶ νὰ διακρίνωμεν τὰς ἀπομιμήσεις πού ἡμποροῦν ν' ἀπατοῦν τοὺς ἐπιπολαίους παρατηρητάς. Ὁ Αἰμίλιος Ζολᾶ ἔγραφεν εἰς τὸ πρῶτον τῶν «Εὐαγγελίων» του:

«Σᾶς ἱκετεῦω νὰ ἔχετε πίστιν εἰς τὴν ἐργασίαν. Ἡ ζωὴ δὲν ἔχει ἄλλην ἔννοιαν, οὔτε ἄλλον λόγον ὑπάρξεως. Ὁ σκοπὸς πού ἐρχόμεθα εἰς τὸν κόσμον εἶνε νὰ δώσωμεν τὸ ποσὸν τῆς ἐργασίας πού ἔλαχεν εἰς τὸν καθένα μας καὶ νὰ ἐξαφανισθῶμεν, νεότης, ὦ νεότης, ἐμπρὸς λοιπὸν εἰς τὴν ἐργασίαν! Ἄς ἐκλέξῃ ὁ καθένας ἀπὸ σᾶς μίαν ἀσχολίαν πού νὰ γεμίξῃ ὅλον τὸν βίον. Ὅσον ταπεινὴ καὶ ἂν εἶνε ἡ ἀσχολία αὐτὴ θὰ ἔχη πάντοτε τὴν χρησιμότητά της. Ἀδιάφορον ποία, ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχη καὶ νὰ σᾶς κρατᾷ ὀρθίους. Ἄπαξ τὴν κανονίσετε, αὐτὴ θὰ εἶνε ἱκανὴ νὰ σᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ ζήσετε μὲ υγιάν καὶ μὲ χαράν. Πόσον ἀγία καὶ μεγάλη θὰ ἦτο ἡ κοινωνία ὅπου κάθε μέλος θὰ συνεισέφερε τὴν λογικὴν μερίδα ἐργασίας! . . . Διὰ τοῦτο εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἡ μοναδικὴ πίστις, πού ἡμπορεῖ νὰ μιᾶς σώσῃ, εἶνε τὸ νὰ πιστεύωμεν εἰς τὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς ἐπιτελεσμένης προσπαθείας».

Ἐστερα ὅμως ἀπὸ κάμποσον καιρὸν ὁ Τολστόϊ ἔγραφε διαμαρτυρόμενος:

«Ν᾽ ἀσχολούμεθα, καλὰ! ἀλλὰ εἰς τί: Οἱ κατασκευασταὶ καὶ οἱ πωληταὶ ὀπίου, καπνοῦ καὶ οἰνοπνευματωδῶν ποτῶν, οἱ σκευῶροι τοῦ χρηματιστηρίου, ἔλ' οἱ δεσμοφύλακες, ἔλ' οἱ δῆμιοι ἐργάζονται: εἶνε δὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ἀνθρωπότης θὰ εἶχε νὰ ὠφεληθῇ ἂν ἔλ' οἱ ἐργάται αὐτοὶ ἔπαυαν τὴν ἐργασίαν των. Δὲν θὰ ἦτο πράγματι, καλὸν ἔλ' οἱ ἄνθρωποι, καὶ οἱ μᾶλλον πολυάσχολοι, νὰ διέκοπταν ἐπὶ στιγμὴν τὴν ἀσχολίαν των διὰ νὰ εὕρουσιν τὴν εὐκαιρίαν νὰ συλλογισθοῦν, νὰ διερωτηθοῦν, νὰ ἐξετάσουν εἰς τί θὰ χρησιμεύῃ αὐτὸ πού κάμνουν: Καὶ κατὰ περισσώτερον, σεῖς, ὦ νέοι, δὲν αἰσθάνεσθε τὴν ὑποχρέωσιν, πρὶν νὰ εἰσέλθετε εἰς τὸν μέγαν αὐτὸν κόσμον πού σας περιμένει κατὰ τὴν ἔξοδόν σας ἀπὸ τὸ λύκειον, νὰ διερευνήσετε μὲ τὸ βλέμμα καὶ ν' ἀκολουθήσετε ἐπὶ στιγμὴν μὲ σκέψιν τὸν δρόμον πού πρόκειται νὰ πάρετε, διὰ νὰ μάθετε πού θὰ σας ὀδηγήσῃ: Πῶς θὰ βεβαιωθῆτε διὰ τὸ καλλίτερον ἔργον πού πρέπει νὰ κάμετε, ἂν δὲν σταματήσετε ἀσχολούμενοι διὰ νὰ ἔχετε τὸν καιρὸν νὰ διαστάσετε, νὰ συγκρίνετε, νὰ συλλογισθῆτε:»

Εἶνε δικαιοσύνη ἢ παρατήρησις αὐτῆ. Πράγματι, ὑπάρχει ἐργασία ἀνωφελῆς πού δὲν ἀξίζει τὸν κόπον νὰ γίνεσθαι, ὑπάρχει ἄλλη πού εἶνε βλαβερὰ καὶ μάλιστα ὀλεθρία.

Ἐπάρχει ἄραγε (1) ἀσημόπετρα πού νὰ μᾶς ἐπιτρέπη νὰ διακρίνωμεν τὸν χαλκὸν ἀπὸ τὸν χρυσὸν καὶ τὴν ἀληθινὴν ἀπὸ τὴν ἀπατηλὴν ἢ τὴν ψευδεργασίαν: Πρὸς τοῦτο πρέπει ν' ἀναφερθοῦμεν εἰς τὸ ἀξίωμα πού ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς ἀγωγῆς: εἶνε βλαβερὰ κάθε ἐργασία πού τείνει νὰ ἐλαττώσῃ

(1) Σ. Μ. Ὁ περισπώμενος τύπος τῆς λέξεως αὐτῆς μετὰ τὴν «ἐπέκτασιν» δὲν ἔχει, φρονοῦμεν, κανένα προορισμὸν, τοῦλάχιστον εἰς τὴν νεοελληνικὴν.

κάπου τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς σκέψεως, νὰ καταστρέψῃ δὲ τὸν ὄρον πού ἠμπορεῖ νὰ τὰς πραγματοποιήσῃ, δηλαδὴ τὴν δικαιοσύνην. Μὲ τὸν ὀρισμὸν αὐτὸν ἀπομακρύνει κανεὶς ὅλον ἐκεῖνο τὸ πλῆθος βλαβερὰς ἐργασίας πού δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ ἢ ἐκ μέρους τῶν ἐπιτηδεῶν καὶ τῶν πονηρῶν ἐκμετάλλευσις τῆς ἀνοησίας καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐλαττωμάτων: ἐργάτας τῶν κακῶν τεχνῶν, ἐργάτας τῆς ἐπετείας, τῆς πορνείας καὶ τοῦ ἀλκολισμοῦ, πορνογραφικοὺς καὶ ἀστυνομικοὺς δημοσιογράφους, δημαγωγοὺς καὶ κλόκακας τῶν εὐτελῶν λαϊκῶν παθῶν, πολιτικοὺς πού χάρις εἰς τὴν εὐχέρειαν τοῦ καλάμου ἢ τοῦ λόγου ἐλπίζουν νὰ ἐπιτύχουν εἰς τὸ στάδιόν των πλεόν γρήγορα παρὰ μὲ τὴν ἀληθινὴν ἐργασίαν.

Ἡ ἐργασία ὅμως αὐτὴ ἀποτελεῖ μέρος εὐρυτάτου κοινωνικοῦ ζητήματος καὶ μόνον ἕνα ἑταστικὸν βλέμμα ἠμποροῦμεν νὰ ρίψωμεν ἐδῶ εἰς τὴν ἄβυσσον τοῦ σκοτεινοῦ αὐτοῦ βαράθρου...

Ἐὰς περιορισθοῦμεν, λοιπόν, εἰς τὸ νὰ ἐξιχνιάσωμεν τὴν ἀπατηλὴν διανοητικὴν ἐργασίαν καὶ νὰ τὴν διακρίνωμεν ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν.

Ἡ ὀκνηρία εἶνε πάθος ὑποκριτικὸν καὶ δόλιον. Εἶνε παίμων ἢ εἰς τὸ νὰ ἐπινοῇ τεχνάσματα ὅταν πρόκειται νὰ προσποιῶνται τὸν ἐργαζόμενον. Ἐπάρχει ἀπειρία ἐργασιῶν πού γίνονται δι' ἐπίδειξιν καὶ πού εἶνε πράγματι ἀπλὴ ὑπεκφυγὴ ἀπὸ κάθε εἰλικρινῆ προσπάθειαν.

Ἄρκει νὰ εἰσέλθῃ κανεὶς κατὰ τὰς ἑξ τὸ βράδυ μέσα εἰς μίαν σκυθρωπὴν καὶ μαρασμικὴν ἑσπερινὴν αἴθουσαν μελέτης διὰ ν' ἀντιληφθῇ τὴν προσποίησιν τῆς ἐργασίας: διάφορα χαρτιά φιλαρέσκως περιπλεγμένα, περιλήψεις ἀδρανεῖς θέματα καὶ γυμνάσματα σκορπισμένα νωχελῶς. Κατόπιν ἀρ-

καὶ ν' ἀκούσῃ μίαν προφορικὴν ἐξέτασιν ἢ νὰ διαβάσῃ τὰ περισσότερα τῶν γραπτῶν διὰ νὰ διαπιστώσῃ τὰς ἀποδείξεις ποὺ γίνονται δι' ἐμβάλωμα, τὰς ὑποκλοπὰς, τοὺς τύπους τοὺς κενοὺς διὰ τὸν μαθητὴν ἀπὸ κάθε ἔννοια. Καθὼς τὰ πολεμικά, ὅταν εὐρεθοῦν πρὸ κινδύνου, σκορπίζουσι τριγύρω πυκνὴν καταχνιὰν καπνοῦ διὰ νὰ διαφύγουν τὰ ὑποδρύχια, ἔτσι καὶ οἱ μαθηταὶ μας προσπαθοῦν νὰ κρύψουν ἀπὸ τοὺς ἐξεταστάς τὴν ἀσυναρτησίαν τῆς σκέψεώς των ὀπίσω ἀπὸ μίαν ἐμίχλην ἀκαταλήπτων λέξεων, ἀφηρημένων τύπων καὶ γνώσεων, περὶ τῶν ὁποίων μόλις ἔχουν κάποιαν ἀκαθόριστην ἰδέαν, χωρὶς κανένα βάθος, καμμίαν λογικὴν συνέπειαν καὶ ὀργανικὴν συνάρτησιν.

Εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν ἡ αὐτὴ παρατηρεῖται σιωπηρὰ συμπαίγνια διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς προσποιητῆς ἐργασίας. Αἱ πανεπιστημιακαὶ μας βιβλιοθήκαι βρῖθουν ἀπὸ διατριβάς Δικαίου, Ἰατρικῆς, Φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀκόμη φεῦ! καὶ Φιλοσοφίας ποὺ δὲν εἶνε ἄλλο τίποτε ἀπὸ ψευδεργασίαν, ἀπὸ συμπύλημα σημειώσεων χωρὶς καμμίαν λάμψιν ἀτομικῆς σκέψεως καὶ δὲν ἀξίζουσι καὶ τὴν δαπάνην τοῦ χαρτιοῦ.

Ἡ δυσφήμις τῆς ἐργασίας.

Ἄλλως τε ἡ ἱστορία τῆς λέξεως «ἐργασία» εἶνε χαρακτηριστικὴ τῆς ἐννοίας τῆς (').

(1) Σ. Μ. Ὁ συγγραφεὺς κάμνει ἐδῶ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς γαλλικῆς λέξεως «Travail» ποὺ ἐσήμαινε κατ' ἀρχὰς πεδίλωμα τοῦ ἀλόγου κατὰ τὴν πετάλωσιν καὶ ἔχει τὴν ἴδιαν περιῶπον περιφρονημένην ἔννοιαν μὲ τὴν ἀντίστοιχον νεοελληνικὴν μας λέξιν. Μὲ αὐτὴν τὴν εὐκαιρίαν ὀφείλομεν νὰ ἐξηγήσωμεν ὅτι διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐπροτιμήσαμεν τὴν «ἐργασίαν» ἀπὸ τὴν «δουλείαν = δου'εϊαν» ποὺ ὑπενθυμίζει πολὺ τὰς ἀμαυρὰς σελίδας τῆς ἐθνικῆς μας Ἱστορίας.

Τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα ποὺ μᾶς μετεβιβάσθη ὑπὸ τοῦ λατινικοῦ ὄχλου περικλείει μέσα εἰς τὴν λέξιν τὴν δυσφήμισιν τῆς ἐργασίας, τὸ στίγμα ποὺ τῆς ἐνεκόλαψεν ἢ δουλεία.

Ὑστερα, αἱ θρησκείαι ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν, ἐθεώρησαν τὴν ἐργασίαν ὡς τιμωρίαν!

Οἱ διανοούμενοι τῆς ἀρχαιότητος δὲν ἐστοχάσθησαν οὔτε ἐπὶ στιγμὴν νὰ παρατηρήσουν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας. Δὲν ἐνόησαν ὅτι εἶνε ἀπαραίτητος ὄρος τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ὑγείας, καὶ ὄρος κάθε μεγαλείου, κάθε εὐγενικῆς πράξεως.

Ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, οἱ Στωικοί, ποὺ ἔδωσαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοησιν τὸν σχηματισμὸν τῆς ἐπὶ σειρὰν αἰῶνων ἔκαμαν μεγάλο ἀδικήμα μὲ τὴν ἀγέρωχην περιφρόνησιν ποὺ εἶχαν διὰ τὴν ἐργασίαν (').

Ἡ κατὰ τῆς ἐργασίας προκατάληψις εἶνε ἀποτέλεσμα μακρᾶς παραδόσεως ποὺ δὲν ὑπεδλήθη ποτὲ εἰς τὴν βάσανον

(1) Σ. Μ. Μῆς φαίνεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς ὑποπίπτει εἰς ἀντίφασιν ἂν δὲν ἀνοικῇ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων διότι, ἐὰν κριτήριον ἀξίας διὰ κάθε ἐργασίαν ἀποτελεῖ τὸ προϊόν αὐτῆς, δὲν ἐξηγεῖται πῶς ἄνθρωποι «ποὺ ἔδωσαν εἰς τὴν ἀνθρώπινην διάνοησιν τὸν σχηματισμὸν τῆς ἐπὶ σειρὰν αἰῶνων», ποὺ παρήγαγον δηλαδὴ διανοητικὸν ἔργον ἀπαράμιλλον εἰς ὄγκον καὶ εἰς ἀξίαν, ἠμύρρεσαν ν' ἀδικήσουν τὴν ἔννοιαν τῆς ἐργασίας. Ἐπιτὸς ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ πνευματικὴ ἐργασία δὲν λογίζεται ἴσης εὐλάχιστον ἀξίας μὲ τὴν χειρωνακτικὴν, πρὸς τὴν ὁποίαν, εἶνε ἀληθές, εἶχαν οἱ φιλόσοφοι κάποιαν περιφρόνησιν δικαιολογούμενην ἄλλως τε ὡς ἐκ τῶν κοινωνικῶν ὄρων καὶ συνθηκῶν τῆς ἐποχῆς. Πλὴν αὐτοῦ, ἡ μοναδικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν ἀνθήσις τῶν καλῶν τεχνῶν κατὰ τὴν κλασικὴν ἑλληνικὴν ἐποχὴν μόνον μὲ ἱερὸν αἶσθημα λατρείας πρὸς τὴν ὑψηλὴν ἔννοιαν τῆς ἐργασίας ἠμπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ.

τῆς κριτικῆς: μολοντοῦτο εἶνε εὐκολον νὰ παρατηρηθῆ ὅτι τὰ ὑγιῆ παιδιὰ τρέχουν, πηδοῦν, σκαρφαλώνουν, κάμουν κουραστικούς γύρους, ἐξοδεύουν συστηματικὴν ποσότητα ἐνεργείας. Ἐὰν τὰ βαρύνῃ ἡ ἐργασία, αὐτὸ συμβαίνει διότι δὲν ξεύρομεν νὰ τὴν χρησιμοποιήσωμεν διὰ τὴν ἐκκόλαψιν τῶν κλίσεών των καὶ νὰ τὰ ὀδηγοῦμεν καταλλήλως ὥστε αὐτὰ νὰ κανονίζουσι τὸν τρόπον τῆς δράσεώς των.

Διὰ κάθε εὐδαιμονικὸν ἄνθρωπον ἡ ἀνάγκη δράσεως εἶνε πρωτόγονη. Τὸ παιγνίδι καὶ αἱ γυμναστικαὶ παιδιὰ δὲν εἶνε παρὰ μέσα παιδαριώδη πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἀνάγκης αὐτῆς.

Αἱ παραποιήσεις τῆς ἐργασίας.

Εἶνε ὁμως ἀναγκαῖον νὰ κάμωμεν διάκρισιν μεταξὺ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς μὴ ἐργασίας διὰ νὰ μὴ ἐπιρρίπτωμεν εἰς τὴν πρώτην τὰς κακὰς συνεπείας τοῦ ὁμοιώματός της. Ἐπειδὴ ἡ κοινὴ ὁμιλία μᾶς μετέδωκε μίαν λέξιν βεβαρυμένην ἤδη μὲ συνειρμούς δυσαρέστων ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, δὲν ἔχομεν κανένα ὄρον δηλωτικὸν τῶν παραποιήσεων αὐτῆς: οἱ μαθηταὶ τῶν εἰδικῶν Μαθηματικῶν πιεζόμενοι ὑπὸ τὸ βάρος ἐκπαιδεύσεως ἐλάχιστα μορφωτικῆς, διὰ νὰ δηλώσουν τὰς ἀκαρπας προσπαθείας ἐπενέησαν τὸν ὄρον «ποτάσσωμα». Ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις, ποῦ ἔπρεπε νὰ ἔχη ὡς ἀποστολὴν τὸ νὰ διατηρῆ ὑψηλὴν καὶ καθαρὰν τὴν ἔννοιαν τῆς διανοητικῆς ἐργασίας, δὲν ἐτόλμησε ν' ἀποκρούσῃ τὴν εἰσβολὴν τῆς ψευδεργασίας καὶ τοῦ «ποτασώματος». Ἐὰν πολλαὶ τῶν καθηγητικῶν ἐδρῶν κατέχονται ἀπὸ μετρίου, τὸ γεγονός ὀφείλεται εἰς τὴν συμβατικὴν σιγὴν ποῦ καθιερώνει ἰσότητα μεταξὺ πραγματικῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀτελοῦς παραγωγῆς ἐνδὸς

ἀτόνου πνεύματος, ποῦ «ποτασώνει» κ' ἐπιβάλλεται ἐπὶ τέλους μὲ τὸν ὄγκον της.

Γάλλος ἐπιστήμων εἰς ἔργον του, ὅπου μελετᾷ τὴν διασπάθισιν τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς Δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, εἰρωνευόμενος τὴν ἐπιστημονικὴν ὑπερπεραγωγὴν τοῦ εἴδους αὐτοῦ λέγει: «Τί περιμένετε; Ἴδου ἓνα θέμα ἀξιόλογον: μελετήσετε δὲ τὸ πέμπτον ζεύγος τῶν θωρακικῶν ποδῶν τῶν ἀστακῶν. Ὁ δεῖνα ἔγραψεν ὡραίαν διατριβὴν περὶ τοῦ τετάρτου ζεύγους. Καί, ἄμ' ἔπος ἄμ' ἔργον: ἀρχίζει ἡ σχετικὴ ἐργασία, μελετᾶται ὅ,τι ἔχει δημοσιευθῆ, ἐπὶ τοῦ ζητήματος (αὐτὸ λέγεται καταρτισμὸς τῆς βιβλιογραφίας τοῦ θέματος). Μετὰ δύο ἔτη περίπου εἶνε ἔτοιμα τὰ στοιχεῖα μᾶς θέσεως: ἀπαρτίζεται ὀγκῶδες βιβλίον ἀπὸ διακοσίας σελίδας. . . περιέχον δαπανηροτάτας εἰκονογραφίας. Καὶ ὁ συγγραφεὺς ἀνακηρύσσεται διδάκτωρ καὶ dignus intrare».

Ὁ ἴδιος ἐπιστήμων προσθέτει ὅτι πλὴν τῶν σπανίων περιπτώσεων ὅπου ἐπιβάλλεται νὰ μελετηθοῦν τὰ ὠφέλιμα ἢ βλαθερὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον ζῶα, αἱ ζωολογικαὶ μελέται τοῦ εἴδους αὐτοῦ δὲν ἔχουν παρὰ φιλοσοφικὸν μόνον διαφέρον, τὸ περὶ καταγωγῆς ἢ τῆς συγγενείας τῶν εἰδῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ μὲ ἔργα ψευδπιστημονικὰ δημιουργοῦνται τεράστια βιβλιοθήκαι χωρὶς κανένα σκοπὸν καὶ χρησιμότητα.

Τὸ ἴδιον καὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν: μᾶς πλημμυρίζουσι μὲ ἄρθρα, περιοδικά, βιβλία ποῦ τίποτε ἄλλο δὲν εἶνε παρὰ σωρὸς σημειώσεων. Ἐπιτηδευμένα ὀγκῶδεις ἱστορίαι δὲν ὑπερβαίνουν συνήθως, ὡς πρὸς τὴν διανοητικὴν ἀξίαν, τὸ ἐπίπεδον ἀτελευτήτων περιττολογιῶν.

Οἱ μέτριοι φρονοῦν ὅτι ἓνα γεγονός καλῶς διευκρινισμένον ἔμπορεῖ νὰ ἔχη ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Κατὰ τὴν γνώμην των

τέτοιο γεγονός ομοιάζει με λαξευμένην πέτραν πού θά χρησιμοποιηθῆ ὁ ἀρχιτέκτων διὰ μίαν οἰκοδομήν. Αὐτὸ ὅμως δὲν συμβαίνει διόλου εἰς τὴν πραγματικότητα. Τὸ μέγιστον μέρος τῶν γεγονότων δὲν ἔχει καμμίαν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Ἀξίαν ἔχουν μόνον τὰ **σημαντικὰ** γεγονότα: τὰ ἄλλα εἰς τίποτε ἄλλο δὲν χρησιμεύουν παρά νὰ φορτώνουν τὸν ἐγκέφαλον καὶ νὰ περισποῦν τὴν προσοχήν. Σημασίαν δὲ ἔχει ἓνα γεγονός μόνον δι' ἓνα πνεῦμα πού σκέπτεται καὶ εἶνε ἱκανὸν νὰ προβάλλῃ εἰς ἑαυτὸ κάποιον ζήτημα. Κάθε ἀνακάλυψις ἀρχίζει μὲ ἰδίαν ἀκαθόριστην ὡσάν μία προαίσθησις πού ἀπασχολεῖ ἐπὶ μακρὸν χρόνον λεληθότως τὴν διάνοιαν. Ἐπειτα ἔξαφνα ἓνα γεγονός, συχνὰ ἓνα οἰκεῖον περιστατικόν, λαμβάνει ἀποφασιστικὴν σπουδαιότητα: τότε ἀναπηδᾷ ὁ ἠλεκτρικὸς σπινθὴρ καὶ δίδει γένεσιν εἰς συνδυασμοὺς τῶν μέχρι πρό τιος ἀδρανῶν γειτονικῶν στοιχείων. Αὐτὸ συνέβη μὲ τὴν πτώσιν ἑνὸς μήλου διὰ τὸν Νεύτωνα, μὲ τὰς αἰωρήσεις τοῦ πολυελαίου τῆς καθεδράλης τῆς Πίζης διὰ τὸν Γαλιῖον. Ὁ Κλιὼ Βερνάρ εἰς τὴν θαυμασίαν εἰσαγωγὴν του μᾶς πληροφορεῖ ὅτι κάθε ἐπιστημονικὴ παρατήρησις εἶνε καὶ ἀπάντησις εἰς ἓνα ἐρώτημα. Οἱ χειροτέχναι, ἀνίκανοι νὰ προβάλλουν πρὸ ἑαυτοῦς ζητήματα, δὲν ἤμποροῦν παρά νὰ αὐξάνουν τὸν ἀσυνάρτητον σωρὸν τῶν ἀχρήστων γεγονότων, καθότι ἡ ἀταξία εἶνε πράγματι ἀχρηστή.

Τὰ πανεπιστήμια, μὲ ἔξοδα τῶν ὑποψηφίων, ανταλλάσσουν διατριβάς. Ὑστερα ἀπὸ μερικὰ χρόνια αἱ πανεπιστημιακαὶ μᾶς βιβλιοθήκαι θά πλημμυρίσουν ἀπὸ τὸ ὀγκούμενον κύμα μετρίων προϊόντων πού τίποτε δὲν προσθέτουν εἰς τὸ διανοητικὸν κεφάλαιον τῆς χώρας. Ὁ χρόνος ὁ χαμένος μὲ τὰ χωρὶς πρωτοτυπίαν συμπιλήματα αὐτὰ θά εἶχε χρησιμοποιηθῆ καλλίτερα εἰς μετάφρασιν, διευκρινισμένην ὑπὸ ἱστο-

ρικὴν ἔποψιν, κάποιου ἀξιολόγου ἀγγλικοῦ, γερμανικοῦ, ἰταλικοῦ κ.λ.π. βιβλίου πού θά ἐπλούτιζε τὸ κοινὸν ἀπόθεμα ἐργασίας. Αὐτὸ θά ἦτο πολὺ προτιμώτερον ἀπὸ μίαν κακοστοχασμένην, κακογραμμένην διατριβὴν, χωρὶς τόνον καὶ χωρὶς ἀτομικὴν σφραγίδα.

Τὰ «προηγούμενα».

Ὁ φόβος τῆς προσπαθείας εἶνε ἐκεῖνο πού δίδει, προκειμένου περὶ ὑποθέσεων δικαιοσύνης καὶ διοικήσεως, ὑπερβολικὴν σημασίαν εἰς τὰ προηγούμενα. Ἐνεκα τῆς φρίκης πού αἰσθάνεται διὰ κάθε προσπάθειαν πρωτοβουλίας, ὁ ἄνθρωπος, φυλὴν προβατώδης, τότε μόνον ἐξετάζει τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ὅταν φθάσῃ εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνάγκην. Προτιμᾷ νὰ χάνῃ τὸν καιρὸν του μὲ τὸ νὰ ζητῇ μίαν προηγούμενην ἀπόφασιν. Ἀδιάφορον ἂν αὐτὴ ἔχει ληφθῆ ἀπὸ ἀνθρώπους ἐλαφροὺς ἢ ἀπὸ νευρόσπαστα. Ἀρκεῖ ὅτι μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὸν κόπον τῆς σκέψεως: δὲν μένει ἄλλο παρά νὰ συμμορφώσωμεν τὸ βῆμα. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὰς Ἄλπεις εἶνε ὁ ὁδηγὸς ἐκεῖνος πού ἐξετάζει τὸν δρόμον, σκέπτεται καὶ ἀποφασίζει. Οἱ ἄλλοι, πού ἀποτελοῦν ἀλυσίδ' ἀπὸ πίσω του βάζουν νωχελῶς τὰ πόδια των εἰς τὰ ἐπάνω ἢ τὸ χιόνι ἀποτυπωμένα ἴχνη τοῦ προηγούμενου. Εἰς τὰ μεγάλα ὕψη, ὁ ἐνεργὸς αὐτὸς ρόλος, πού ἀφορᾷ τὸ ἀνοιγμα τοῦ δρόμου εἶνε πολὺ κουραστικὸς ἔνεκα τῆς ἐντάσεως τῆς προσοχῆς. Οἱ ἄλλοι δὲν ἔχουν νὰ δοκιμάσουν παρά ἓνα φυσικὸν κάματον καὶ ἀνεβαίνουν τὸν ἀνήφορον μέσα εἰς πραγματικὴν νάρκωσιν τοῦ ἐγκεφάλου, πού δὲν στερεῖται καποιας τέρψεως.

Εἰς τὰ διάφορα διοικητικὰ κέντρα κάθε ἐργασία καταλήγει εἰς λήψιν ἀποφάσεων. Παρὰ ν' ἀντιμετωπίζουσι τὴν ἐκλο-

γῆν καὶ τὴν περίσχεψιν, τὰ ἄτονα πνεύματα, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν πλειονότητα, προτιμοῦν νὰ καταφεύγουν εἰς τὰ χαρακώματα τῶν «προηγούμενων» καὶ εἶνε δύσκολον νὰ τοὺς ἐκτοπίσῃ κανεὶς ἀπ' ἐκεῖ. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὴν θρησκείαν ἀκόμη, μόλις καταφύγη κανεὶς εἰς κάποιον σύστημα, δὲν ἔχει πειὰ παρὰ νὰ σκέπτεται ἐπιτροπικῶς καὶ ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὸν κόπον τῆς ἐκλογῆς. Ὅποιος ἀμφισβητεῖ τὸ σύστημα γίνεται προσωπικὸς ἐχθρὸς τῆς ἀναπαύσεώς μας: ἤμασθε τόσο ἡσυχοὶ! Τί διάβολο! θὰ μᾶς ἀναγκάσουν τώρα νὰ βαλθοῦμεν νὰ τὰ ἐννοήσωμεν, πράγμα ποὺ ἀπαιτεῖ κόπον καὶ χρόνον κ' ἐκνευριστικὴν ὑπομονήν! Ὁ ἀδιάκριτος αὐτὸς ἔχει λοιπὸν τὴν ἀξίωσιν νὰ μᾶς ὑποχρεώσῃ νὰ ἐξετάσωμεν ὅτι ἀντιβαίνει ἔς τὴν σκέψιν μας;

Καὶ νομίζει πῶς θὰ μᾶς κάμῃ ν' ἀλλάξωμεν ἰδέαν, νὰ διορθώσωμεν τὴν πλάνην ποὺ μᾶς εὐχαριστεῖ, ποὺ κολακεύει τὰ αἰσθημάτά μας, τὰς μυχίας μας κλίσεις; Ἄ! τὸν ἀναιδῆ, καταντῆ ἀνυπόφορος: πιάστε τον!

Ἵστερα ἀπὸ τοὺς ἀλαζμόνας ποὺ τοὺς πληγῶν' ἢ ἀντίρρογσις προσωπικῶς, ὡς φοβερῶτεροι φανατικοὶ ἔρχονται οἱ ἀδύνατοι χαρακτῆρες ποὺ ἀγανακτοῦν δσάκις ἐνοχλοῦνται μέσα εἰς τὴν ἡρεμὴν ἀσφάλειαν τῶν πεποιθήσεών των ἐπειδὴ, τὴν στιγμὴν ποὺ ἐνόμιζαν ὅτι ἔφθασαν εἰς τὸν λιμένα, ἔχουν ν' ἀντιμετωπίσουν πάλιν τοὺς κλύδωνας τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους.

Ἐχει παρατηρηθῆ ὅτι ἡ διάνοια γίνεται νοθροτέρα καθόσον αὐξάνουν τὰ ἐπιστημονικὰ μέσα. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει διότι ὁ νοῦς, ποὺ ἀρέσκειται εἰς τὸ νὰ δέχεται καὶ ν' ἀπολαμβάνῃ, δὲν εἶνε καὶ τόσο προθύμος εἰς τὴν κατεργασίαν καὶ τὴν παραγωγὴν. Ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι ποὺ διακρίνονται μὲ ἐξαίρετικὴν ἰκανότητα, ἐπιδιδόμενοι εἰς εὐκολοαπόκτητην

ἐργασίαν συνειθίζουσιν εἰς τὸ νὰ μὴ παράγουν τίποτε καὶ περιπίπτουσιν εἰς ἓνα εἶδος ἠθικῆς ἀδρανείας. Ἐνῶ οἱ παλαιότεροι, ὀλιγώτερον πλοῦσοι ὑπὸ ἔποψιν γνώσεων, εἶχαν ἐστραμμένον ἀκατάπαυστα τὸν νοῦν εἰς παραγωγικὴν ἐργασίαν καὶ ἀσκοῦσαν συνεχῶς τὰς διανοητικὰς τῶν δυνάμεις, ὅπως οἱ ἀθληταὶ ἀσκοῦν τὰς μυϊκὰς.

Ἡ ἕξις τῆς ψευδεργασίας ἔχει ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Οἱ χειρουργοὶ μας, κατὰ τὸ 1914, ποὺ εἶχαν διεστραμμένον τὸν νοῦν ἀπὸ τὰς προκαταβολικὰς ἰδέας, ἐστεροῦντο τῶν ἀναγκαίων μηχανημάτων κ' ἐργαλείων, καθὼς μαρτυρεῖ ὁ στρατηγὸς Fonville: Τὰ ἀποστειρωτικὰ μέσα ἔλειπαν καὶ, εἰς τὸ μέτωπον ὅσον καὶ εἰς τὰ μετόπισθεν, δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἐπιχειρήσουν μίαν ἀσηπτικὴν ἐγχείρησιν! Αἱ τόσο σαφεῖς Παστεριαναὶ ἰδέαι δὲν εἶχαν κατορθώσῃ νὰ καταστρέψουν τὰς προλήψεις. Πόσοι ἀπὸ τοὺς νέους μας νὰ ἐπλήρωσαν ἄραγε μὲ τὴν ζωὴν των τὴν ἀνικανότητα αὐτὴν τοῦ νὰ προβλέπῃ κανεὶς τὰς πραγματικότητας!

Αἱ παιδαγωγικαὶ μας μέθοδοι ν' ἀναθεωρηθῶν.

Τώρα ποὺ ἐπέρασεν ὁ πόλεμος, ὀφείλομεν νὰ ἐπιτελέσωμεν μίαν ἐπανάστασιν εἰς τὰς παιδαγωγικὰς μας μεθόδους καὶ νὰ καλλιεργήσωμεν τὰς θεμελιώδεις ιδιότητες τῆς διανοίας. Διὰ νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς νέους μας τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας ἔχομεν ἓνα παιδαγωγικὸν σύστημα ἐπινοημένον ἀπὸ τοὺς Ἰησοῦτας, τοὺς φανατικοὺς αὐτοὺς τῆς ἐξουσίας, καὶ παραμορφωμένον ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα Α'. Ἡ πρωτοβουλία ἔχει ἀποκλεισθῆ ἀπὸ τὸ σύστημα αὐτὸ καὶ ἐξακολουθοῦμεν νὰ εἰσάγωμεν τὰς ἰδέας ἀπ' ἔξω, ἀντὶ νὰ ἐπαγρυπνοῦμεν διὰ τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξίν των μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ.

Μὲ τὸ παραφόρτωμα τῶν προγραμμάτων καθιστῶμεν ἀδύνατην τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆν, ποὺ ἀπαιτεῖ χρόνον καὶ σεβασμὸν τῆς προσωπικότητος τοῦ παιδιοῦ. Δὲν μᾶς μένει καιρὸς διὰ νὰ διακεντήσωμεν τὴν ἀνεξάρτητην δραστηριότητα. Ἄς ὁμολογήσωμεν τὴν ἀλήθειαν, δὲν ἔχομεν πίστιν ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν τὴν συγχέομεν μὲ τὴν παραποίησης τῆς, τὴν ἀναρχίαν. Ἄπεναντίας κάθε προσπάθεια ποὺ κάμνομεν διὰ νὰ δώσωμεν βάθος εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς διανοίας μᾶς φέρει ἀντικρὺ ἔς τοὺς αἰωνίους νόμους τοῦ λογικοῦ. Οἱ ἀναρχικοὶ εἶνε ἄνθρωποι ρητορικοὶ καὶ δεισιδαίμονες ποὺ ἀντικαθιστοῦν τὰ πράγματα μὲ μεγάλας λέξεις καὶ πιστεύουσι εἰς τὸ κοινωνικὸν θαῦμα: δὲν ἐννοοῦν νὰ κατὰβάσσουν τὸ βλέμμα των ἕως ἔς τὰς οἰκτρὰς πραγματικότητας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐὰν συγκατένευαν ν' αὐτοπαρητηρηθοῦν εἰλικρινῶς καὶ νὰ κρίνουν τὴν καθημερινήν των διαγωγὴν χωρὶς ἐπιείκειαν, θὰ ἔδλεπαν ὅτι μὲ ἀνθρώπους ἀτελεῖς ποὺ εἴμεθα ἔλοι, εἶνε ἀδύνατον νὰ δημιουργηθῇ κοινωνία τελεία, καθόσον πολλοὶ ἄνθρωποι ἐλάχιστα ἀπέχουσι ἀπὸ τὴν πρωτογενῆ βαναυσότητα.

Ἐπομένως ἀντὶ νὰ ἔχωμεν τὰ μάτια προσηλωμένα εἰς ἓνα ἰδανικὸν ἀπραγματοποίητον ἄς μάθωμεν νὰ παρατηροῦμεν ὅ,τι εἶνε δυνατόν νὰ γίνῃ καὶ ν' ἀντικαθιστῶμεν τὴν καλλιέργειαν μιᾶς φαντασιοπληξίας μὲ τὴν καλλιέργειαν τῆς διανοίας, ποὺ διαφέρει ἕως διόλου ἀπὸ τὴν τρέχουσαν παραγωγὴν τῆς ψευδευφυίας. Μὲ τὸ σημερινόν, ὅμως, παιδαγωγικὸν σύστημα κατασκευάζομεν παραποίησης τῆς πραγματικῆς εὐφυίας: πράγματι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς μᾶς ἔχουσι ἔκτακτην εὐχέρειαν λόγου. Καθὼς αἱ μεγάλαι φιλόσοφοι καὶ γυναῖκες ποὺ ἤμποροῦν ν' ἀλλάξουν φορεσίαν πολλὰς φορὰς τὴν ἡμέραν, ἔχουσι καὶ αὐτοὶ πολυάριθμα φορέματα

ἀλλαγῆς διὰ νὰ ἐνδύσων ἐλάχιστον ἀριθμὸν ἰδεῶν. Ἡ ἰδέα, ἄλλως τε, δὲν εἶνε παρὰ ἓνα εἶδος ἀνδρείκελον ποὺ τὸ στολίζουν μὲ τὰ γαργαλιστικὰ ὑφάσματα τοῦ λόγου. Δὲν ἀξίζει παρὰ μὲ τ' ἀποτελέσματα ποὺ παράγει καὶ εἶνε πολυάριθμοι ἐκεῖνοι ποὺ πιστεύουσι ὅτι κατὰ ἔκαμαν ἔταν ὀμιλήσουν καλά.

**Ἡ ἀληθινὴ εὐφυΐα ἐγκείται εἰς τὴν διάκρισιν
τῆς πραγματικότητος.**

Ἡ λεκτικὴ εὐχέρεια εἶνε ἀπλή παραποίησης τῆς εὐφυίας. Ἡ ἀληθινὴ εὐφυΐα ἐγκείται εἰς τὴν σαφῆ κατανόησιν τῶν πραγματικότητων καὶ ἡ ἀσημύπετρα ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν τὸ καθαρὸν χρυσάφι εἶνε ἡ πράξις. Ὑπάρχει συστηματικὴ πλάνη περὶ τῶν συστατικῶν τῆς εὐφυίας. Ὁ Σαῖν-Σιμών, παραδείγματός χάριν, ὀμιλῶν περὶ τοῦ Λουδοβίκου ἰδ' λέγει ὅτι ὁ πόθος μεγαλείου καὶ ἰσχύος, ποὺ ἐθέρμαινε τὴν καρδίαν τοῦ βασιλέως, ὑπεστηρίζετο ἀπὸ διάνοιαν κατωτέρα τοῦ μετρίου, ἀλλὰ—προσθέτει—«διάνοιαν ἐπιδεικτικωτάτην διαμορφώσεως, ἢ ἰδιότητος, δηλαδή, τοῦ νὰ ἐπωφελεῖται κανεὶς ἀπὸ τὴν πέτραν», εἶνε ἀκριβῶς ὁ ὀρισμὸς τῆς ἀληθινῆς εὐφυίας. Τὸ ὑπόλοιπον τῆς προσωπογραφίας ποὺ μᾶς δίδει ὁ Σαῖν-Σιμών περὶ αὐτοῦ, ἔρχεται πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῶν λεγομένων μᾶς: τοῦ ἀναγνωρίζει εὐθουδικίαν καὶ λεπτότητα κρίσεως, δηλαδή ἀκριβῆ ἀντίληψιν τῶν πραγματικότητων. Καὶ εἶνε αὐτὴ ἡ ἀντίληψις τῶν πραγματικότητων ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς ἀληθινῆς εὐφυίας. Εὐφυής εἶνε ὁ ἱκανὸς νὰ διακρίνῃ σαφῶς ἐκεῖνο ποὺ εἶνε κ' ἐκεῖνο ποὺ δὲν εἶνε, ἐκεῖνο ποὺ ἤμπορεῖ νὰ γίνῃ κ' ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἤμπορεῖ νὰ γίνῃ, ἐκεῖνο ποὺ

συμφωνεῖ μὲ τὸ γεγονός κ' ἐκεῖνο ποῦ δὲν συμφωνεῖ μὲ αὐτό. Εὐφυῖα σημαίνει τὸ νὰ καταλαμβάνη κανεὶς τὴν παρουσιαζομένην περίπτωσιν τόσον καθαρὰ, μὲ ὅσην σαφήνειαν διακρίνει τὰ ἀντικείμενα εἰς τὸ βάθος διαφανοῦς ὕγρου. Ἡ ἔταστικὴ αὕτη διαύγεια τῆς διανοίας προϋποθέτει τὴν γαλήνην τῶν παθῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος: διὰ τοῦτο δὲν εἶνε προσιτὴ εἰς τοὺς ἐλαφροὺς, τοὺς ἀνειλικρινεῖς τοὺς εὐθίκτους. Καὶ ὁ λόγος, διότι ἡ ἐλαχίστη συγκίνησις ποῦ ριτιδώνει τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ψυχῆς, θαμβώνει τὴν εἰκόνα τῆς πραγματικότητος κ' ἐμποδίζει, κατὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ στοχασμοῦ, τὴν ἀκριβῆ στάθμισιν τῶν ἀφορμῶν καὶ τῶν ἐλατηρίων.

Ἡ περίπτωσις τοῦ Ναπολέοντος Α΄.

Τὴν διδακτικωτάτην περίπτωσιν ἐνὸς πάθους ποῦ διαστρέφει τὸν πολὺπλοκον κ' εὐθραυστον μηχανισμόν τῆς διακρίσεως τοῦ πραγματικοῦ, μᾶς τὴν δίδει ἕνας ἀπὸ τοὺς ἰσχυρωτάτους ἐγκεφάλους, συνάμα δὲ ὁ διορατικώτατος καὶ ὁ πλησιέστατος πρὸς τὴν πραγματικότητα νοῦς τοῦ ἰθ' αἰῶνος.

Ἀπὸ τοῦ 1809 ἡ διορατικότης τοῦ Ναπολέοντος χάνει μέρος ἀπὸ τὴν σαφήνειάν της. Ἐφ' ὅσον αὐξάνει ἡ ἔπαρσις διαταράσσεται καὶ ἡ ἀντίληψις τῆς πραγματικότητος. Ὁ Ναπολέων ὑπερτιμᾷ τὴν ἔκτασιν τῆς ἰσχύος του καὶ ὑποτιμᾷ πάρα πολὺ τὴν τῶν ἄλλων. Ἐνας ἀπὸ τοὺς πιστοὺς του, ὁ Δεκρὲ ἀνέκραξε περὶ τὸ τέλος τοῦ 1809: «Ὁ αὐτοκράτωρ εἶνε τρελλός, ὅλως διόλου τρελλός. Σύντομα θὰ μᾶς περάσῃ ὀλοῶν τὸ βρακί ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μας, καὶ ὅλα αὐτὰ θὰ τελειώσουν μὲ μίαν τρομερὰν καταστροφὴν.» Ὁ πόλεμος τοῦ 1812 ὑπῆρξεν ἔργον παραφροσύνης, καθότι ὁ αὐτοκράτωρ

δὲν κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ τὰς δυσκολίας του. Ἦμποροῦσε νὰ γίνῃ μιὰ βαθεῖα μελέτη περὶ τῆς στιγμῆς ποῦ ἀρχίζει ἡ τὴν ἰσχυρὰν ἀλλὰ ὑπερκουρασμένην αὐτὴν διάνοιαν ὁ ἐκφυλισμὸς τῆς αἰσθήσεως τοῦ πραγματικοῦ.

Οἱ ψευδευφειεὶς αἰσθάνονται ἀποστροφὴν εἰς τὸ νὰ παρατηροῦν τὰς πραγματικότητας, διότι αὐταὶ ὑποχρεώνουν πάντοτε τὸν ἄνθρωπον εἰς καταβολὴν προσπαθείας καὶ εἰς συμμόρφωσιν. Ὅσακις ὀμιλοῦν περὶ τοῦ πραγματικοῦ δὲν σκέπτονται παρὰ τὸν ἑαυτὸν των, τὴν φιλοτιμίαν των, τὴν ἀπάυσιν των, τὰ πάθη των. Δὲν θέλουν τὸ ἀληθές νὰ εἶνε πράγματι ἀληθές.

Ἰσοῦ μία περιγραφή ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἐνὸς ψευδευφουοῦς διευθυντοῦ τμήματος.

«Κρίνει τὰς πράξεις τῶν ὑφισταμένων του διὰ μέσου τῶν συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν τῆς στιγμῆς. Εἶνε ἀνίκανος νὰ κάμῃ ἀφαίρεσιν ἐκεῖνου ποῦ τὸν θίγει προσωπικῶς. Τὰ ἴδια σφάλματα κρίνονται παρ' αὐτοῦ ἀσήμαντα ἢ σοβαρὰ καθόσον τὸ πρόσωπον ποῦ τὰ διέπραξε εἶνε ἢ δὲν εἶνε ἀρεστὸν εἰς αὐτόν. Αἱ ὑπηρεσίαι ἐνὸς ὑπαλλήλου ἔχουν ἢ δὲν ἔχουν σπουδαιότητα ἀναλόγως τοῦ τιμοκαταλόγου τῆς στιγμῆς.»

Ἡ εὐφυῖα προϋποθέτει δυνατὴν ἠθικὴν μόρφωσιν.

Ὁ ἀνευφυῆς ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὴν ἀνικανότητα ποῦ ἔχει νὰ ἰδῇ καὶ νὰ μελετήσῃ ἕνα ζήτημα αὐτὸ καθ' ἑαυτό. Οἱ πρωτογενεῖς λαοὶ ἦσαν εὐεπίφοροι εἰς συγκινήσεις. Ὡς μόνον λογικὴν εἶχαν τὴν λογικὴν τῶν αἰσθημάτων, δηλαδὴ τὴν ἔλλειψιν τοῦ λογικοῦ, τὴν ἀρνησιν τοῦ ν' ἀποδέχεται κανεὶς τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα. Σχεδὸν ὅλ' ἡ Ἀσία εὐρίσκειται εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν. Πρῶτον οἱ

Ἐλληνες ἐστοχάσθησαν λογικῶς καὶ ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τὴν εὐπιστίαν, τὴν πνευματικὴν δουλείαν. Δὲν ὑπάρχει πλήρης εὐφυΐα χωρὶς δυνατὴν ἠθικὴν μόρφωσιν. Διὰ τὸ νὰ εἶμαι ἠθικῶς ἐλεύθερος ὀφείλω νὰ εἶμαι ἀνιδιοτελής, ν' ἀποδέχωμαι τὴν ἀλήθειαν, ὁποῦδήποτε καὶ ἂν πρόκειται νὰ εἶνε δι' ἐμὲ αἱ συνέπειαι τῆς, ὁσαυδὴποτε ἀπογοητεύσεις καὶ ἂν μοῦ προξενῇ, ὁποιοῦδήποτε καὶ ἂν εἶνε τὸ κέρδος ἢ τὸ συμφέρον ἀφ' ὅσα μὲ στερεῖ. Διὰ τοῦτο οἱ ἀσθενεῖς χαρακτήρες ἀποφεύγουν τὴν ἀλήθειαν. Ἐπιθυμοῦν νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὴν πλάνην καὶ ἢ ἀνανδρία των προτιμᾷ νὰ ὑποκαθιστᾷ εἰς τὴν ἀλήθειαν ἕνα εὐχάριστον ψεῦμα. Αὐτὸ ἀληθεύει ἕως ὅλας τὰς περιστάσεις τοῦ βίου. Παραδείγματα, ὁ τάδε πού, ὡσάν τυφλός, πηγαίνῃ νὰ νυμφευθῇ μίαν φιλάρεσκην καὶ ἀμελεῖ γυναῖκα, ἔτοιμην νὰ γελᾷ ὁσάκις αὐτὸς παραπονεῖται διὰ τὴν τύχην του, διότι μετεμορφώθ' εἰς φορτηγὸν ζῦον. Ἡ τάδε μητέρα, ὅταν ἀποδίδῃ ἕως τὸ παιδί τῆς προσόντα πού δὲν ἔχει κ' ἐργάζεται νὰ τὸ παραστρατήσῃ, περιπίπτ' εἰς σοβαρὸν σφάλμα μὲ τὸ νὰ μὴ θέλῃ νὰ παρατηρήσῃ κατὰ πρόσωπον τὴν πραγματικότητα. (Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε δυσάρεστον τὸ νὰ παρατηροῦμεν τὸ πρᾶγμα ὅ,τι εἶνε καὶ ὅπως εἶνε.) Μᾶς εἶναι ἀνυπόφορη ἡ πραγματικότης αὐτὴ πού μᾶς ἐπιβάλλεται, πού ἐννοεῖ νὰ ὑφίσταται, ἀδιάφορον ἂν μᾶς ἀρέσῃ ἢ ὄχι, πού παρουσιάζεται μὲ ἰσάραν ἀδιαφορίαν ἀπέναντι τῶν κλίσεών μας, τῶν προτιμήσεών μας, τῶν συμπαθειῶν μας! Ἄς προσπαθοῦμεν λοιπὸν νὰ μὴ τὴν ἀτενίζωμεν κατὰ πρόσωπον: ἴσως χάρις εἰς κάποιον ἀπρόοπτον, θαυματουργὸν συμβάν ἢ δυσκόλια θὰ συγκατανεύσῃ νὰ ἐξαφανισθῇ ἢ νὰ μεταβληθῇ.

Ἄλλοίμονον! Δὲν ἐξαφανίζεται οὔτε ἀλλάζει! Ὅσον καὶ ἂν κλείωμεν τὰ μάτια, ὅπως ἢ στρουθοκάμηλος πού κρύ-

βει τὸ κεφάλι μέσα εἰς τὴν ἄμμοον διὰ νὰ μὴ βλέπῃ τὸν κίνδυνον, ὅσον καὶ ἂν προσπαθοῦμεν νὰ παρεμβάλωμεν μεταξὺ τοῦ κινδύνου καὶ ἡμῶν ὁμίχλην λέξεων καὶ τύπων, ἡ πραγματικότης παραμένει καὶ δὲν ἐννοεῖ νὰ φύγῃ.

Μὲ ὅσα εἶπαμεν ἕως τώρα κοιτούμεν νὰ μάθωμεν τί εἶνε ἡ ἀληθινὴ εὐφυΐα. Ὑστερα ἀπ' αὐτὰ ὑποπτεύομεν ὅτι διὰ τὸ εἶνε κανεὶς εὐφυῆς δὲν εἶνε διόλου ἀνάγκη νὰ ἡμπορῇ νὰ λέγῃ τὸ ἴδιον πρᾶγμα μὲ δέκα διαφόρους τρόπους. Κάθε αἰσθημα πού παρεμβάλλεται μεταξὺ τῆς πραγματικότητος καὶ τοῦ ματιοῦ μας, πού μᾶς κάμνει νὰ τὴν βλέπωμεν κίτρινην ὅταν εἶνε ἄσπρη, ἢ πράσινην ὅταν εἶνε κόκκινη, ἐλαττώνει ἢ ἐκμηδενίζει τὴν εὐφυΐαν μας. Διὰ τὸ εἶνε κανεὶς εὐφυῆς πρέπει νὰ εἶνε ἐλεύθερος, μὲ τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνην πού ἐκθειάζει ὁ Σπινόζας, ν' ἀποδέχεται δηλαδὴ μὲ ταπεινοφροσύνην— ἄς τὸ εἰποῦμεν— ἂν ὄχι μὲ ἀγάπην τοῦλάχιστον μὲ ἡρεμὴν τόλμην, τὴν πραγματικότητα ὅπως εἶνε. Μόνον ἡ ἀποδοχὴ αὐτὴ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀτενίζωμεν τὰ πρᾶγματα κατὰ πρόσωπον καὶ νὰ τὰ διακρίνωμεν καλά.

Τότε καὶ μόνον ἡμπορεῖ ν' ἀρχίσῃ ἀποτελεσματικὴ δρᾶσις διὰ τὴν τροποποίησίν των. Ἐὰν ἡ μεροληπτικὴ μητέρα συγκατένευε ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἀλήθειαν ὅτι ὁ υἱὸς τῆς ἔχει ἐλαττώματα, θὰ ἡμπουροῦσε μὲ δραστικὰ μέσα νὰ προλάβῃ τὸ κακόν. Μὲ τὸ νὰ κλείνῃ ὅμως τὰ μάτια δὲν ἐγείνει κανένα θαῦμα, καθόσον ἡ λογικὴ τῶν ἠθικῶν πραγματικότητων, εἶνε ἀτεγκτη, καὶ ἀπὸ τοὺς διδομένους ἔρους τοῦ συλλογισμοῦ συναίγει χωρὶς βίαν ἀλλὰ μὲ ἀλόγιστην αὐστηρότητα τὸ συμπέρασμα. Εἶσαι ἐλαττωματικὸς, ἄρα θὰ εἶσαι ἕνας ἀκαμάτης καὶ θ' ἀποτύχῃς στὸν βίον.

Ἡ τρέλλα εἶνε ἀλλοίωσις τῆς ἐννοίας τοῦ πραγματικοῦ.

Παρά τὸ προσκέφαλον τῶν ἀσθενῶν τοῦ θεραπευτηρίου Σαιντ-Ἄν παρετήρησα ὅτι εἰς τὰς ἐγκεφαλικάς ἀσθενείας αἱ σωματικαὶ διαταράξεις, ὡχρότης, κεφαλόπονοι, πόνοι τῆς σπονδυλικῆς στήλης, ἐξασθένησις τῶν δυνάμεων, δὲν ἔχουν σημασίαν. Τὸ χαρακτηριστικὸν εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν εἶνε ἡ ἀλλοίωσις τῆς ἐννοίας τῶν πραγματικότητων. Εἶνε ἡ ἀνικανότης τοῦ νὰ βλέπη κανεὶς ἢ νὰ ἐννοῇ τὴν πραγματικότητα ὅπως ὑφίσταται κ' ἐπομένως ἡ ἀδυναμία τοῦ νὰ καταχωρῇ ὀρθῶς τὴν πρᾶξιν εἰς τὴν πραγματικότητα. Διαστρέφεται ἡ ἀντίληψις περὶ τῶν γεγονότων τοῦ καθημερινοῦ βίου, ὅπως καὶ ἡ κρίσις περὶ τῶν πραγμάτων καὶ περὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἰδέτε αὐτὴν τὴν ζηλότυπον γυναῖκα ὅταν ὑποπτέυῃ καὶ τ' ἀθωότερα διαθήματα, τὴν ἀνήσυχον ἐκείνην μητέρα ὅταν ἀδυνατῇ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν εὐλογοφανῆ ἄργειαν τοῦ παιδιοῦ τῆς καὶ φαντάζεται δραματικὰς ἀφορμάς. Ἰδέτε αὐτὸν τὸν κομματικὸν ἄνθρωπον νὰ συκοφαντῇ τοὺς ἀντιπάλους του δι' εὐτελεῖς προφάσεις, διὰ τὸ τίποτε. . . Ἡ παραφροσύνη συνίσταται ἀπὸ νοσηρὰ αἰσθήματα ποὺ παραμορφῶνουν τὴν ἀντίληψιν, τὴν κρίσιν, μὲ μίαν λέξιν τὴν νόησιν. Κάθε διαστροφή τῆς νοήσεως ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος ἀποτελεῖ ἀρχὴν φρενοβλαθείας.

Φρονοβλαβεῖς ὅμως ὀνομάζομεν συγῆθως ἐκείνους εἰς ἔσους αἱ παθολογικαὶ συκινήσεις δὲν διαταράσσουν μόνον τὴν ὄψιν τῶν πραγματικότητων ἀλλὰ κατατέμνουσιν συνάμα τὴν στερεὰν ὀργάνωσιν τὴν ἀποτελουμένην μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μας ἀπὸ τὴν πείραν ἀναριθμητῶν γενεῶν, τῶν

ὁποίων εἴμεθα οἱ κληρονόμοι, ὀργάνωσιν ποὺ ὀνομάζεται τὸ **λογικόν**, ἢ μὲ πρακτικώτερον ὄρισμὸν ἡ **λογικὴ**. Τὸ λογικὸν εἶνε ἡ ἀνὸρθωσις τοῦ νοῦ δι' ἀγώνων δισεκατομμυρίων ἀνθρώπων ἐναντίον τῆς φύσεως. Ἡ πίστις κατὰ τὴν πρώτην τῆς ἀνάπτυξιν ἔλαβε παραλογωτάτας κατευθύνσεις, ἀλλ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ ἀδιάλλακτη πείρα ἔφραξε τοὺς δρόμους ποὺ ὀδηγοῦσαν εἰς ἀδιεξέδους. Ἐκατομμύρια ἑκατομμυρίων ἀνθρώποι ἔπεσαν θύματα σφαλερῶν πεποιθήσεων. Διὰ μέσου τῶν αἰῶνων συνεπληρώθ' ἡ ἐκπαίδευσις, μεγάλα ἐχαράχθησαν λεωφόροι μέσα εἰς τὸ παρθένον δάσος τῶν πλανῶν καὶ τῆς ἀμαθείας: αἱ λεωφόροι αὗται εἶνε οἱ νόμοι τῆς λογικῆς: ἓνα πρᾶγμα δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶνε συγχρόνος ταῦτῶν καὶ τὸ ἐναντίον, ἐκεῖνο ποὺ εἶνε καὶ τὸ ἀντίθετον ἐκείνου: κάθε ἀποτέλεσμα ἔχει μίαν αἰτίαν κ. ο. κ. Χαρακτηρίζομεν ὡς τρελλοὺς ἐκείνους μόνον ποὺ εἶνε ἀνίκανοι νὰ ἐπιβάλουν ἀρετὴν πειθαρχίαν εἰς τὰ αἰσθήματά των, εἰς τρόπον ὥστε ὁ νοῦς ἀπαλασσόμενος ἀπὸ τὴν δεσποτείαν των νὰ ὑποτάσσεται εἰς τοὺς νόμους τοῦ λογικοῦ. Ἄλλ' αὐτὸ εἶνε ζήτημα τοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Εἴτε ἀπὸ ἐλαφρόνιαν, εἴτε ἀπὸ ἀδυναμίαν δράσεως ὀλίγοι ἄνθρωποι εἶνε τελείως ἱκανοὶ ἢ ἐπιδεκτικοὶ τῆς πειθαρχίας αὐτῆς. Οἱ περισσότεροι ἄγονται καὶ φέρονται ἀπὸ τὰς σπασμοδικὰς διαταράξεις τοῦ αἰσθήματος: αὐτοὶ εἶνε οἱ ἀνισόρροποι, οἱ ἀσυνάρτητοι, οἱ ἀσταθεῖς ποῦ, κατὰ τὴν γνώμην μερικῶν φρενολόγων, ἀντιπροσωπεύουσι σπουδαῖον μέρος τῆς ἀνθρωπότητος! Εἰς τὴν λογικὴν ἀνικανότητα ἔγκειται ἡ βαθυτάτη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ εὐφυοῦς καὶ τοῦ μὴ εὐφυοῦς. Ἐνας ἄνθρωπος ἤμπορεῖ νὰ εἶνε πνευματώδης: ἤμπορεῖ ἔξαφνα ν' ἀνεύρη ἀπρόοπταις καὶ τερπνὰς σχέσεις ὅπως, λόγου χάριν, τὸ νὰ παρομοιάζῃ κανεὶς τὸν γάϊδαρον μὲ τὰ μεγάλα αὐτιά, μ' ἓνα μεγάλο κου-

νέλι. Ἄλλ' οἱ παιδαγωγοί, πού πρέπει νά ἔχουν ὑπ' ὄψιν ἕνα διακριτικόν σημεῖον τῆς εὐφυΐας, δὲν ἤμποροῦν παρά νά διακρίνουν ψευδευφυΐαν καὶ εἰς τὸ ζωηρότατον ἀκόμη πνεῦμα, ἔστω καὶ ἂν διαθέτῃ τὴν πλουσιωτάτην ἱματιοθήκην λευτικῶν κοσμημάτων.

Ἡ πραγματικὴ εὐφυΐα εἶνε ἢ ἀφελῶς προσεκτικὴ ἀπέ-
ναντι τῶν πραγματικότητων, ἀπέναντι τοῦ ἀποστάγματος ἐκείνου τῆς πραγματικότητος πού εἶνε τὸ λογικόν.

Ἢμπορεῖτε νά εἰσθε πνευματώδης, ὅταν ἀποκτήσετε τὸ οὐσιώδες καὶ στερεόν θεμέλιον τῆς εὐφυΐας καὶ τότε πᾶν ὅ,τι πῆτε ἢ γράψετε θά ἔχῃ χάριν. Ἐὰν ὅμως τὰ ἐπουσιώδη προσόντα τῆς πνευματικότητος δὲν στηρίζονται ἐπάνω εἰς τὴν γρανιτώδη αὐτὴν κρηπίδα, ὁ λόγος σας δὲν θά ἔχῃ καμμίαν ἀξίαν καὶ ἢ πράξις σας θά εἶνε ἀσφαλῶς ἐπικίνδυνη.

Πολυμάθεια δὲν θά εἰπῇ εὐφυΐα.

Τώρα καταλαμβάνομεν ὅτι ἡ ἀληθινὴ εὐφυΐα διαφέρει ἀπὸ τὴν πολυμάθειαν. Ἢμπορεῖ νά εἶνε κανεὶς πολυμαθής καὶ νά μένῃ πολὺ κοντός. Πράγματι, οἱ ἡλιθιώτεροι ἀπὸ ὅσους συγγήτησα εἰς τὸν βίον μου ἦσαν δύο προλύται Φιλολογίας, ὁ ἕνας μάλιστα εἶχε δύο πτυχία: Φιλολογίας καὶ Γραμματικῆς. Ἢμπορεῖ νά εἶνε κανεὶς φιλόπονος, ὅσον εἶνε «βοῦς ἀροτριῶν», (1) νά λυγίζῃ ὑπὸ τὸ βάρος περιττῶν λεπτομερειῶν καὶ ὅμως νά μὴ ἔχῃ ἀντιπαράβαλλον ποτὲ τ' ἀποκτήματα του μετὰ τὴν ἀτομικὴν πείραν. Ἐνας ἄτακτος σωρὸς ἐγκυκλοπαιδικῶν γνώσεων δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μετὰ τὴν

(1) Σ. μ. Μεταφράζομεν τὸ λατινικὸν λόγιον «bos suctus aratro» πού παραθέτει αὐτολεξεῖ ὁ συγγραφεὺς.

πραγματικὴν μόρφωσιν. Τὸ νά συλλέγῃ κανεὶς σημειώματα καὶ νά τὰ συναρμολογῇ ὅπως ἕνας παίκτης ὅς τὸ δόμινο πού βάζει ἕνα ἐξ κοντὰ εἰς τὸ διπλοῦν ἐξάρι, ἕνα πέντε κοντὰ εἰς ἄλλο πέντε, εἶνε μηχανικὴ ἐνέργεια ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἤμπορεῖ καὶ νά λείπῃ κάθε σκέψις.

Νά στηριζώμεθα γερά εἰς τὰς ἀληθείας πού ἀνεκαλύψαμεν. Εὐφυΐα εἶνε τὸ νά παρατηρῇ κανεὶς κατὰ πρόσωπον τὸ πραγματικόν καὶ νά ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν βαθυτάτην νόησιν τοῦ πραγματικοῦ, ἀπὸ τὸ λογικόν. Μόνον αὐτὸ τὸ διαυγὲς βλέμμα, τὸ ἐστραμμένον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἐπιτρέπει τὴν γόνιμην ἐνέργειαν καὶ τὴν τροποποίησιν τοῦ πραγματικοῦ ὑπὸ τῶν ἰδεῶν.

Κάθε πρᾶγμα πού ἀποστρέφει τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὴν διπλὴν αὐτὴν πραγματικότητα, τὴν ἐξωτερικὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ταίν' εἰς ἀποκτῆνωσιν τοῦ ἀτόμου.

Ἡ προσοχὴ «ἢ φυσικὴ αὐτὴ προσευχὴ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν» ἤμπορεῖ νά διατραχθῇ, νά διαστραφῇ, νά παραπλανηθῇ ἀπὸ τὸ πάθος, τὴν ἀλαζονεῖαν, τὴν ἀγάπην ἢ τὸ μῖσος, ἀπὸ πνεῦμα μεροληψίας. Ἐπομένως δὲν ἤμπορεῖ νά κατορθώσῃ κανεὶς νά ἐναγκαλισθῇ τὴν ἀλήθειαν παρά με αὐστηρὰν πειθαρχίαν τῆς εὐαισθησίας. Ἡ πειθαρχία αὐτὴ εἶνε ἢ ὑψίστη ἐκδήλωσις τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. Δὲν εἰσέρχεται κανεὶς εἰς τὸ μέγαρον τῆς ἀληθείας ἂν δὲν εἶνε ἄνθρωπος χαρακτῆρος καὶ εὐθύτητος, καθότι μόνον μετὰ τὴν αὐτοκράτησιν ἀποκτᾷ τις ἐλευθερίαν νοῦ καὶ γίνεται πραγματικῶς ἐλεύθερος. Ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶνε δοῦλοι τῆς ὀκνηρίας των, τῆς ἀκαταστασίας των, τῶν ὀρέξεων καὶ τῶν παθῶν των καὶ δὲν ἔχουν τὴν καθαριότητα πού ἐπιτρέπει τὴν εἰσόδον εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων.

Καὶ ἀκόμη, δὲν εἶνε αὐτὸ παρὰ ὁ πρῶτος ὄρος εἰσόδου.

Ἄληθινὴ γνῶσις εἶνε ἡ πείρα τοῦ πραγματικοῦ.

Κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας ἡμπορεῖ νὰ εὐρεθῶμεν κανεὶς πρὸ δύο φοδερῶν ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ σταματήσει: τῆς ἀνανδρίας ἢ ὀκνηρίας ἢ μπροσθὰ εἰς τὴν προσπάθειαν καὶ τῆς νευρικῆς ἀνυπομονησίας ποῦ δυσχεραίνει τὴν παρατεταμένην ἀναστολὴν τῆς κρίσεως τῆς βεβαιώσεως. Ἄν δὲν ἀντιτάξωμεν κατὰ τῶν ὑποβολῶν αὐτῶν τὴν διπλὴν δραστηριότητα τοῦ νὰ ὠθήσωμεν τὴν προσπάθειαν ἕως ᾗς τὸ τέλος καὶ νὰ μὴ σπεύδωμεν εἰς τὴν κρίσιν πρὶν ν' ἀντιπαραβάλλωμεν τὰς γνώσεις μας μετὰ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν *πραγματικότητα* ἢ ἀλήθεια μᾶς διαφεύγει καὶ τὰ διαγνωστικὰ μας ἀποκτῆματα δὲν θὰ εἶνε παρὰ προϊόντα ψευδευφίας.

Λόγου χάριν αἱ γνώσεις μου περὶ τοῦ μετρικοῦ συστήματος δὲν θὰ ἐνέχουν καμμίαν *πραγματικότητα* ἐφ' ὅσον δὲν τὰς ἀντιπαραβάλλω μετὰ τὰ πράγματα. Ἔχω πειραματικὴν, ἄρα σαφεστάτην ἔννοιαν τοῦ μήκους ἑνὸς χιλιομέτρου. Ἄπὸ τὸ ὕψος τῶν βουνῶν τῆς πατρίδος μου εἶδα τόσον συχνὰ ἀποστάσεις ἑκατὸν χιλιομέτρων ὥστε αἱ ἀποστάσεις αὐταὶ δι' ἐμὲ εἶνε συγκεκριμέναι καὶ πραγματικαί. Ἄπὸ ἀκριδοῦ καὶ ἐπανειλημμένα μυϊκὰ πειράματα, ποῦ ἐπεχείρησα, ξέυρω τί εἶνε ἕν' ἀνηφορικὸν ὕψος ἑξακοσίων μέτρων, χιλίων διακοσίων μέτρων, τριῶν χιλιάδων μέτρων—ἀλλὰ, ἀπὸ ἔλλειψιν ἀκριδῶν πειραμάτων, δὲν ξέυρω τί εἶνε ὕψος δώδεκα ἢ δέκα πέντε μέτρων καὶ κάμνω σφάλματα κατὰ τὸν ὑπολογισμόν τοῦ ὕψους ἑνὸς καλλιτεχνικοῦ μνημείου, ἑνὸς δένδρου. Ἄρα, ἑξακόσια ἀνηφορικὰ μέτρα εἶνε δι' ἐμὲ γνώσις *πραγ-*

ματική, ἐνῶ τὰ δέκα πέντε μέτρα εἶνε γνώσις λεκτικῆ, ἀφηρημένη.

Ὁ μαθητὴς ποῦ, εἰς τὸ ἐργαστήριον μετὰ τὸν διαδότην εἰς τὸ χέρι, κατασκευάζει σύμφωνα μετὰ τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα ἕνα φωτόσκιεπον ἀπὸ χαρτόνι, ξέυρει πειραματικῶς τί εἶνε ἕνα σῶμα κωνικόν, ἐνῶ ὁ ρητορικὸς συμμαθητὴς του δὲν ἔχει συχνὰ παρὰ μίαν ψευδέννοιαν περὶ αὐτοῦ.

Ἐπίσης ὅταν, τὴν στιγμὴν ποῦ πιάνω τὴν λαβίδα καὶ τὰ δάκτυλα, ἢ ἰδιότης τοῦ σιδήρου ὡς καλοῦ ἀγωγοῦ τῆς θερμότητος γίνεται δι' ἐμὲ γνώσις *πρακτικὴ καὶ πειραματικὴ*, ἐνῶ ἄλλαι γνώσεις παραμένουν εἰς στάδιον ἀνάλογον πρὸς τὸ καθαρτήριο, μεταξὺ τῆς κολάσεως καὶ τοῦ παραδείσου, καθὼς εἶνε ἢ ἀπὸ τὰ βιβλία γνώσις. Αὐτὸ εἶνε ἀρχὴ γνώσεως, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἡ *πραγματικὴ* γνώσις.

Κυρίως εἰς τὸ ἠθικὸν ἔδαφος.

Ἐκεῖνο ποῦ εἶπαμεν διὰ τὰς πραγματικὰς γνώσεις ἀληθεύει πολὺ περισσότερο εἰς τὸ ἠθικὸν ἔδαφος: αἱ ἠθικαὶ γνώσεις παραμένουν ἀφηρημέναι καὶ λεκτικαί, ὅταν δὲν τὰς ἀντιπαραβάλλω κανεὶς μετὰ τὴν ἀτομικὴν πείραν.

Ἐπομένως ὅποιαδήποτε πολυμάθεια, ὅποιαδήποτε ἔρευνα περὶ τοῦ τί ἔχουν σκεφθῆ οἱ ἄλλοι θὰ εἶνε *ματαιοπονία*, ἐφ' ὅσον μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν βάσιμον ἐργασίαν τοῦ ν' ἀντιπαραβάλλωμεν, λόγου χάριν, μίαν σελίδα μεγάλου συγγραφῆως μετὰ τὴν ἰδικὴν μας πείραν. Ἀνάγνωσις γινομένη ἀνευ τῆς δραστηρίας αὐτῆς ἐργασίας ποῦ κανεὶς δὲν ἡμπορεῖ νὰ τὴν κάμνη διὰ λογαριασμόν μου, καθόσον μόνη ἢ πειρά μου φέρει τὴν σφραγίδα τῆς πρωτοτυπίας, δὲν εἶνε παρὰ ψευ-

θεργασία, ἀπλή μνημονική υπόθεσις. Ὅταν μελετῶ τὸν χαρακτηριστῆρα τῆς Παυλίνας (1) εἶνε ἀνάγκη νὰ ἔχω τὴν πείραν τῆς ἤρεμης δυνάμεως ποῦ δίδ' εἰς τὴν ψυχὴν τὸ χωρὶς θέληγτρα καὶ νομιμοφρονέστατα ἐκτελεσμένον καθήκον, ἔστω καὶ ἂν ἡ ἐκτέλεσις αὐτοῦ ἐστοίχισε κόπους καὶ θυσίας ποῦ ἀναλαμβάνει κανεὶς μὲ ὅλην τὴν καρδίαν. Θὰ ξεύρω τότε ἐξ ἀτομικῆς πείρας ὅτι ἡ ψυχὴ προσδέχεται πράγματι κατὰ ἀνάλογον μ' ἐκεῖνο ποῦ εἰς τὴν θρησκευτικὴν φρασεολογίαν ὀνομάζεται ἡ χάρις, δηλαδὴ ἓνα τίναγμα πρὸς τὰ ἄνω, ἓνα ἐξευγενισμόν.

Ὅποιος δὲν ἐγνώρισεν ἐκ πείρας ἀνάλογαις στιγμᾶς ἠθικῆς ἐξάρσεως δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ τίποτε ἀπὸ τὴν τραγωδίαν τοῦ Κορνηλίου.

«Παρατήρησε τὸν ἑαυτόν σου, λέγει ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, ἡ πηγὴ τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ ἀστεϊρευτὴ πηγὴ εἶνε μέσα εἰς τὴν ψυχὴν σου, ἀρκεῖ νὰ τὴν ἀναζητήσῃς ἀκατάπαυστα». Ἐπίσης μέσα σου εἶνε καὶ ἡ πηγὴ κάθε ἠθικῆς ἀληθείας, ἀρκεῖ νὰ σκάπτῃς βαθεῖα ἕως ἕως τὰς κοινὰς εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα πραγματικότητος καὶ ἀρκεῖ, πρὸς τοῦτο, νὰ αἰσθάνεσαι ὅτι ζῆς, νὰ στοχάζεσαι ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς ἀτομικῆς σου πείρας. Εἶμαι ἀπαρηγόρητος διότι μοῦ ἐχρεώσθησαν ὀλόκληρα ἔτη προσωπικῆς ἐργασίας διὰ ν' ἀνακαλύψω τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ποῦ δὲν μοῦ τὴν ἀπεκάλυψε κανεὶς ἀπὸ τοὺς διδασκάλους μου ἴσως νὰ τὴν ἀγνοοῦσαν καὶ οἱ ἴδιοι! Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ διαβάσῃ τὰς ὠραίας σελίδας τοῦ Main de Biran καὶ τοῦ Ravaisson

(1) Σ. μ. Εἶνε τὸ ὄνομα τῆς ἡρωίδος εἰς τὴν τραγωδίαν «Πολύευκτον» τοῦ Κορνηλίου. Τὸ ἔργον παρεστάθη διὰ πρώτην φοράν κατὰ τὸ 1843.

περὶ τῆς ἔξεως καὶ νὰ τὰς ἐντυπώσῃ στὴν λεκτικὴν μνήμην χωρὶς νὰ τὰς ἀντιπαραβάλλῃ μὲ τὴν ἀτομικὴν πείραν, ἐνῶ ἡ μακρὰ μελέτη ποῦ θὰ κάμω ἕως τὸν ἑαυτόν μου περὶ μίας καλῆς ἢ κακῆς συνηθείας μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ξεύρω πραγματικῶς τί εἶνε ἡ τάσις ἐκείνη ποῦ δημιουργεῖται ὑπὸ τῆς ἐπαναλαμβανομένης πράξεως καὶ νὰ συλλάβω τὴν παράξενον ἀνάγκην ποῦ γεννᾶται ἀπ' αὐτὴν, τὴν παρακίνησιν τὴν διακέντησιν, τὴν ἀνησυχίαν ὁσάνκις δὲν ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐκανοποιῇ τὴν γεννωμένην ἀνάγκην... τὴν ἀνάγκην καπνίσματος, λόγου χάριν, εἰς ἓνα καπνιστὴν ποῦ πηγαίνει νὰ ψάξῃ εἰς ὅλα τὰ συρτάρια ἓνα λησμονημένον σιγάρο καὶ στενοχωρεῖται, ἀδημονεῖ ὅταν δὲν κατορθώσῃ νὰ ἐκανοποιήσῃ τὴν τυραννικὴν του ἔξιν.

Ὅσάνκις, εἰς τὰξιν ὅπου ἐδίδασκα φιλοσοφίαν καὶ ὅπου οἱ μαθηταὶ μελετοῦσαν μὲ ἀνίαν, κατὰ τρόπον ἀφηρημένον τὰς λογικὰς ἀρχὰς μάθημα σχολαστικὸν ποῦ τόσο ἀπέχει ἀπὸ τὴν καθημερινὴν ζωὴν ὅσον τὸ ζήτημα τοῦ δακτυλίου τοῦ Κρόνου—μοῦ ἔτυχε ν' ἀφυπνίσω ὅλον τὸν κόσμον μὲ τὸ νὰ δελῶ εἰς αὐτοὺς ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὗται εἶνε τόσο ἀπλάι ὥστε ἤμπορεῖ νὰ τὰς καταλάβῃ κ' ἓνα παιδί καὶ ὅτι εὐρίσκουν ἐφαρμογὴν καὶ εἰς τὰς ἀπλουστεράς μας πράξεις. Λόγου χάριν ἔάν, εἰσερχόμενος εἰς τὴν τάξιν, ὑπεστήριζα ὅτι ὁ μαθητὴς Πέτρος ποῦ αὐτὴν τὴν στιγμὴν εἶνε μεταξὺ σας ἦτο συγχρόνως εἰς τὴν διπλανὴν τάξιν καὶ ὅτι εὐρίσκειται ἀκόμη ἐκεῖ, τί θὰ ἐσκέπτεσθε δι' ἐμέ; Ὅτι εἶμαι τρελλός! Καὶ ἔμως ἑκατομμύρια ἀνθρώπων ἐπίστευσαν καὶ πιστεύουν ἀκόμη ὅτι ἤμπορεῖ ἓνας ἀνθρώπος νὰ εὐρίσκειται αὐτοστιγμῆ εἰς δύο τόπους. Ἡ πίστις πρὸς τὴν διπλὴν ὄντοτητα ὑπῆρξε καθολικὴ. Τώρα δὲν τὴν πιστεύομεν πλέον διότι δισεκατομμύρια πειραμάτων ἐστερέωσαν μέσα εἰς τὴν

συνειδησίν μας με απόλυτην βεβαιότητα τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτότητος τόσο καλὰ ὥστε σήμερα ὅποιος ἐνεργεῖ ὡς νὰ μὴν τὴν πιστεύῃ χαρακτηρίζεται παράφρων. Ἐπίσης πολλοὶ παραδεχόμεθα ὅτι κανὲν ἀποτέλεσμα δὲν παράγεται χωρὶς αἰτίαν, οἱ δὲ φιλόσοφοι θεωροῦν τὴν ἀνάγκην τῶν λογικῶν ἀρχῶν ὡς τὴν μόνην ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα ποὺ ἀποτελεῖ αὐτὸ τὸ θεμέλιον τοῦ συλλογισμοῦ, κοινοῦ εἰς ὅλα τὰ διανοούμενα ὄντα.

Τοιοτοτρόπως θὰ ἔβλεπαν παντοῦ ὅτι εὐφυῖα σημαίνει, ἱκανότητα τοῦ νὰ εἰσδύῃ κανεὶς εἰς τὴν πραγματικότητα, αὐτὸ δὲ τὸ κατορθώνει μόνον μὲ ἓνα εἶδος λεπτιῆς διαγνώσεως τῶν περιστάσεων, καὶ συμπαθείας ποὺ ἀναπτύσσεται μέσα εἰς μακρὰν ἐπαφὴν καὶ στοργὴν πρὸς τὰ πράγματα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἓνας ἰατρός αἰσθάνεται ὅτι συμβαίνει ὡς τὸν ἄρρωστον του, ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ μία μάνα «πονεῖ διὰ τὸν ποιοκέφαλον τοῦ παιδιοῦ της». Διὰ τὴν ἐγγύτητα τῶν πράγματα πρέπει νὰ ἔχῃ ἐξοικειωθῆ με αὐτά. Ἄρα, εὐφυῖα σημαίνει τὸ νὰ ἴσχυται κανεὶς νὰ προσανατολιζέται εἰς τὴν πραγματικότητα κατόπιν τῆς συνηθείας ποὺ ἔχει ἀπαντήσῃ ^{ἐπιτηδεύσῃ} νὰ παρατηρῇ ἴηρεμα καὶ καθαρὰ ἐκεῖνο ποὺ εἶνε καὶ ὑπάρχει.

Ἡ ἀνάγκη τῶν πραγματικότητων εἰς τὴν πολιτικὴν

Εἰς τὴν πολιτικὴν ἢ ἀνάγκη ἀληθινῆς εὐφυΐας εἶνε ἐπιτακτικὴ. Πράγματι ποῖος δημαγωγὸς ἐνδιαφέρεται νὰ μάθῃ ἀπὸ ποῖα χέρια περνᾷ τὸ χρῆμα ποὺ διανέμει ὑπὸ διάφορα προσχήματα εἰς τοὺς ἐκλογικοὺς του πράκτορας καὶ εἰς τὴν πελατεῖαν ζητιανῶν; Διὰ τὸν δημαγωγὸν οἱ μόνον ἄνθρωποι ἄξιοι διαφέροντος εἶνε οἱ ἀκαμάτηδες, οἱ κατάλληλοι διὰ τί-

ποτες, οἱ ἀνίκανοι. Ἄνθρωπος ποὺ ἐπιτυγχάνει μετὰ τὴν δραστηριότητά του, μετὰ τὴν ἐργασίαν του, μετὰ μίαν αὐστηρὰν οἰκονομίαν, εἶνε ἀκριβῶς δι' αὐτὸ ὑποπτos.

Οἱ ὑπουργοὶ ποὺ ἔπρεπε νὰ ἔχουν ὡς πρῶτον καθήκον ἓνα φανάρι τοῦ Διογέουσι καὶ νὰ ζητοῦν μεταξὺ τοῦ προσωπικοῦ τοὺς ἀνθρώπους εὐφυΐας καὶ χαρακτῆρος διὰ τὴν τοποθετοῦν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν διαφόρων τμημάτων, ἔχουν τόσοσους ἄλλους περισπασμοὺς ὥστε δὲν τοὺς μένει καιρὸς ν' ἀσχολοῦνται μετὰ τὸ πρῶτεον αὐτὸ ζήτημα καὶ σχεδὸν ὅλοι χρεωκοποῦν.

Διὰ τοῦτο τὰ μεγάλα διοικητικὰ κέντρα τοῦ Κράτους καταντοῦν νὰ εἶνε συχνοτάτα καταφύγιον ἀπηρχαιωμένων παραδόσεων ποὺ δὲν συμβιβάζονται πλέον μετὰ τὰς νέας πραγματικότητας. Ζοῦν μετὰ «προηγούμενα». Ἐπειδὴ δὲ στεροῦνται ἀπὸ τὴν διεγερτικὴν πνοὴν πνευμάτων ἱκανῶν νὰ διακρίνουν τὰ ψεύτικα, νεκρὰ ἢ καχεκτικὰ πράγματα ἀπὸ τὰ ζωντανά, ἀποτελοῦν κάποτε βαρῦτατον κώλυμα προόδου.

Ἐνός ἀνταποκριτῆς τοῦ χρόνου τῶν Παρισίων ἐχαρακτήριζεν ἄλλοτε ὡς ἐξῆς τὸν ἀρχηγὸν ἐνός μεγάλου ὑπουργείου: «ἐργάζεται ἀπὸ τὸ πρωτὸ ἕως ὅς τὸ βράδυ καὶ ἀπὸ τὸ βράδυ ἕως ὅς τὸ πρωτὸ ὅπως ἓνα ἄλογον ἀλλὰ κατὰ σύστημα διοικητικοῦ ὑπαλλήλου ἢ μοναχοῦ ποὺ δὲν γνωρίζει τοὺς ἀνθρώπους καὶ τίποτε ἄλλο δὲν κάμνει παρὰ νὰ παλεύῃ μετὰ λέξεις ἢ μετὰ ἰδέας. Ὁ κ. ὑπουργὸς φαίνεται νὰ ἔχῃ ἀσάλευτην πίστιν ἐπὶ τὴν θεραπευτικὴν ἰδιότητα τῶν διοικητικῶν ἐκθέσεων.»

**Ἡ διάκρισις τῶν καλλιτέρων πνευμάτων,
ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου.**

Ἐνδιατρίβωμεν ἐπὶ τῶν διακριτικῶν γνωρισμάτων τῆς πραγματικῆς εὐφυΐας, ἐπειδὴ πουθενά δὲν εἶδαμεν νὰ γίνε-
ται λόγος περὶ τοῦ κεφαλαϊώδους αὐτοῦ θέματος. Οἱ ἀρχηγοὶ
δὲν ἔχουν κανέν' ἀσφαλὲς μέσον διὰ νὰ διακρίνουν τὰς γεν-
νωμένας ἰκανότητας καὶ τὰ χάνουν κυριολεκτικῶς πρὸ τοῦ
ἀριθμοῦ τῶν ψευδευφυῶν ποὺ τοὺς κατασκευάζουν τὰ Γυμνά-
σιά μας. Ἡ λεκτικὴ εὐχέρεια, ἀκόμη καὶ ἡ εὐφράδεια ἡμπο-
ροῦν νὰ συνυπάρχουν μὲ πραγματικὴν κουφότητα: χαρίσματα
ποὺ τὰ ὑπερτιμοῦμεν μὲ παράλογην ὑπερβολήν. Ὅποιος
γνωρίζει τὸ ἔνδον τῶν ἐπιπολαίων ἐκπαιδευτικῶν μας μεθό-
δων, ξεύρει καλὰ πῶς αὐταὶ δὲν ἡμποροῦν νὰ συντελέσουν
εἰς τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς πρωτότυπης εὐφυΐας.

Ἡ κατάστασις αὐτῆ πραγματῶν ἀποτελεῖ σοβαρὸν κίν-
δυνον, καθότι ἕνα ἔθνος δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ μέλ-
λον του, παρ' ἂν τάσῃ ἕς τὴν πρώτην γραμμὴν τὰ πλεόν-
γερά πνεύματα ποὺ ἔχει. Ἡ Ρώμη καὶ ἡ Ἑλλάς παρήκμα-
σαν γρήγορα, διότι οἱ συνεχεῖς ἐξωτερικοὶ πόλεμοι, οἱ ἐμφύ-
λιοι σπαραγμοὶ, αἱ διαγραφαί, αἱ ὑπερροαί, αἱ ὀμαδικαὶ
θανατικαὶ ποιναὶ ἐξηφάνισαν τὰς εὐφυΐας καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς
χαρακτήρας. Οἱ μεγάλης ἀξίας ἄνθρωποι ἔχουν πολλοὺς
φθονεροὺς ἀνιπάλους, πολλοὺς ἐχθροὺς, διότι δὲν δολιεύ-
ονται: σνηθισμένοι ν' ἀπενίζουσιν πρόσωπα καὶ πράγματα
κατὰ μέτωπον, νὰ μὴ ξυπάζονται καὶ νὰ διεξάγουν τολμη-
ρὸν κ' ἐξυπνον ἀγῶνα ἐναντίον τῶν δυσκολιῶν καὶ τῶν τε-
τριμμένων προλήψεων, ἔχουν τὸ θάρρος νὰ λέγουν πάντοτε
«τὰ καρύδια καρύδια καὶ τὰ σῦκα σῦκα». Διὰ τοῦτο κατὰ

τὴν ἐπιδημίαν τῆς ^{πορείας} δημοβουργίας αὐτοὶ γίνονται τὰ πρῶτα
θύματα. Ἡ σφαγὴ διὰ τὸ κυβερνῶν κόμμα εἶνε εὐσχημον
μέσον ξεμπερδεύματος διὰ νὰ ἐπιβάλλῃ σιγὴν εἰς τοὺς ὀχλη-
ροὺς τοῦ ἀντιπάλου κόμματος καὶ, ὅταν τὰ κόμματα ἔλθουν
μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὰ πράγματα, δὲν
μένει πλέον ἄνθρωπος ἀξίας ἕς τὸ πόδι! Τοιοῦτοτρόπως καὶ
ὁ Ὀκταβιανὸς ἀφίνει νὰ θανατωθῇ ὁ Κικέρων!

Διὰ τοῦτο εἰς αὐτὴν τὴν Ρώμην ποὺ εἶχε κατακτήσῃ
τὸν κόσμον, ἡ περίοδος πέντε αἰῶνων ἢ μεσολαβοῦσα μετα-
ξὺ τῶν πρώτων σφαγῶν καὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν βαρβάρων, εἶνε
περίοδος χαμένη διὰ τὴν ἀνθρωπίνην πρόοδον. Ἀπὸ τὴν
ὀγκώδη ἐκείνην ζύμην ἀνθρώπων, ποὺ εἶχε στερηθῇ τοιου-
τοτρόπως ἀπὸ προζύμι, δὲν ἐβγήκαν παρὰ ρήτορες καὶ με-
ρικοὶ ἱστορικοὶ ὡς ὁ Τάκιτος, ἀνίκανοι αὐτοὶ νὰ ἐννοήσουν
τὰ αἷτια τῆς πικρακμῆς. Αἱ τετριμμένα ἔξεις, αἱ προλήψεις
ἐπεκράτησαν τόσο πολὺ ὥστε εἰς τὸ περιβάλλον ἐκεῖνο οὐτ'
ἕνας ἰατρὸς μεγαλοφυΐης, οὐδ' ἕνας σοφὸς δὲν ἡμπόρεσε νὰ
ὠρμάσῃ. Καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἐξοπλισμὸν τοῦ ορτατιώτου καὶ
εἰς τὴν τακτικὴν ἀκόμη, καμμία πρόοδος, καμμία ἐφευρέσις.

Ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν ἡ ἐξαχρείωσις εἶχε φθάσῃ εἰς τὸ
κατακόρυφον καὶ ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς ἠνέχθη τυράννους κ'
ἐχειροκρότησεν ἀπαισίους παράφρονας ὡς ὁ Νέρων, ὁ Καλι-
γούλας, ὁ Κόμμοδος κ.λ.π. Ὑπὸ κοινωνικὴν ἔποψιν δὲν πα-
ρήχθη καμμιά θεομοθεσία, κανένα καθίδρυμα. Τρομερὰ κα-
τάπτωσις ἐνὸς ἔθνους ποὺ εἶδεν ἀπαθῶς τὴν ἐξόντωσιν τῶν
ἐκλεκτῶν του καὶ δὲν ἔκαμε τίποτε διὰ νὰ τοὺς ἀντικατα-
στήσῃ!

Καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, ἐπειδὴ τὸ κακῶς ὠργανωμένον πολι-
τικὸν μας σύστημα εἶχε γεμίσῃ, τὰς ἀνωτέρας θέσεις μὲ
κομματικὰ δημιούργήματα, καὶ εἶχε διαγράψῃ συχνὰ τὰς

ἀληθινὰς ἡγεμονικὰς ψυχὰς, ἱκανὰς νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὸν νοτιο-αφρικανικόν, τὸν ρωσσο-ιαπωνικόν, καὶ τὸν βαλκανικόν πόλεμον καὶ νὰ ἐφαρμόζουν τὰ ἐξ αὐτοῦ μαθήματα εἰς πρακτικόν ἔδαφος, ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἐξαφανισθοῦμεν κατὰ τὸ 1914 ὡς ἀνεξάρτητον ἔθνος. Εὐτυχῶς ἐπρολάβαμεν ἐγκαίρως διὰ νὰ σωθοῦμεν—μὲ ποίας ὁμῶς θυσίας!— καὶ διενεργήσαμεν τὴν διαγραφὴν ἀπὸ τὰ στελέχη τοῦ στρατοῦ ἑκατοντάδων ψευδευφυῶν γενικῶν διοικητῶν.

Παρατηρεῖται ὅτι, εἶνε διὰ τὴν χώραν μας ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου τὸ νὰ μάθωμεν νὰ διακρίνωμεν τὴν ἀληθινὴν εὐφυΐαν ἀπὸ τὴν ψευδῆ.

Ἡ ἀληθινὴ εὐφυΐα εἶνε τὸ διαυγὲς φῶς τῆς προσοχῆς ποὺ εἰσδύει εἰς τὰ ἔγκυρα τῶν πραγματικότητων. Μόνη ἢ ἀκριβὴς γνῶσις τῶν πραγματικότητων ἡμπορεῖ νὰ μᾶς κἀμῃ ἱκανοὺς νὰ ἐπιδράσωμεν ἐπ' αὐτῶν. Ἡ γνῶσις αὐτὴ συνεπάγεται αὐτοκράτησιν, ἀνιδιοτέλειαν, ψυχικὴν καθαριότητα εἰς ὕψηλόν βαθμόν. «Τὸ λαμπρὸν φῶς τῆς εὐφυΐας, λέγει ὁ Κομφούκιος, προϋποθέτει τὴν ἠθικὴν τελειοποίησιν». Αὐτὴ εἶνε ἡ ἀνωτάτη μόρφωσις τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Διὰ τοῦτο εἶνε καὶ σπανία, ὁ δὲ ὄχλος τῶν φλυάρων προσπαθεῖ νὰ μᾶς παρουσιάσῃ ὡς ἀληθινὴν εὐφυΐαν ὅ,τι εἶνε ἀπλή προσποίησις αὐτῆς.

Οἱ νεκροὶ ποὺ ἐδώσαμεν θά εἶναι χαμένοι ἀδίκως διὰ τὴν χώραν μας ἐὰν τὴν ἐπαύριον τοῦ πολέμου δὲ ἐπιφέρωμεν εἰς τὰς κυβερνητικὰς καὶ ἐκπαιδευτικὰς μας μεθόδους βαθείας μεταρρυθμίσεις.

Κυβερνᾶν σημαίνει τὸ νὰ τοποθετῇ κανεὶς εἰς τὴν θέσιν των, εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, τοὺς ἀρμοδίους, δραστηρίους καὶ εὐφρεῖς ἀνθρώπους.

Ἡ διαπαιδαγώγησις τοῦ ἔθνους προϋποθέτει τὴν δημιουρ-

γίαν τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν. Καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ τοὺς δημιουργήσῃ τις μὲ τὰς τετριμμένας μεθόδους, ἱκανὰς μᾶλλον νὰ μορφῶνουν ρήτορας. Διὰ τὴν μόρφωσιν ἀνδρῶν χαρακτηρὸς πρέπει νὰ παρασκευάζωμεν πνεύματα βαθείας παρατηρήσεως ποὺ νὰ ἔχουν ἄδολον σεβασμὸν πρὸς τὰ γεγονότα, δηλαδὴ πνεύματα ἐπιστημονικά. Συνάμα δὲ νὰ ἔχουν ἀρκετὴν δραστηριότητα ὥστε νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐκτυπῶνουν τὰς ἰδέας των εἰς τὰς πραγματικότητας, ν' ἀρύωνται τὰς ὑποθέσεις των ἀπὸ τὴν πείραν καὶ νὰ τὰς ἐπαναφέρουν διαρκῶς εἰς τὸ πειραματικόν ἔδαφος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Νὰ ξεύρης νὰ ἐργάζεσαι.

Ζοῦμεν μόνον μικρὸν μέρος ἀπὸ τῆς
ζωῆς πού ἐπρεπε νὰ ζοῦμεν.
Σενέκας.

Κάθε φοράν πού παρατηρῶ ἐργαζόμενον ἕνα μαθητὴν ἢ ἕνα φοιτητὴν, ἐκπλήττομαι διὰ τὸ μέγεθος τοῦ χρόνου καὶ τῶν δυνάμεων πού σπαταλᾷ μὲ μίαν κακὴν μέθοδον ἐργασίας καὶ ἔνεκα ἀγνοίας τῶν νόμων τοῦ πνεύματος πού δὲν ἔμπορεῖ νὰ τοὺς παραβαίνει κανεὶς ἀτιμωρητέι. Ὅταν υπολογίζω τὸν χρόνον πού ἔχασα ἐγὼ ὁ ἴδιος, ἐπειδὴ ἀγνοῶσα μερικὰς σταθερὰς μεθόδους θεμελιωμένας ἐπάνω εἰς στοιχειώδεις ἀληθείας τῆς ψυχολογίας, καταλαμβάνομαι ἀπὸ θλίψιν κ' ἐννοῶ τὴν πικρίαν εἰς τὴν παρατήρησιν πού κάμνει ὁ Σαλομῶν Ραϊνάχ ὅταν λέγῃ ὅτι θὰ τοῦ ἦτο δυνατόν νὰ μάθῃ εἰς ἕξ ἢ ἑπτὰ ἔτη ἐκεῖνο πού ἐξώδευσε τριάντα ἔτη τῆς ζωῆς του διὰ νὰ τὸ ἀποκτήσῃ.

Δὲν εὐτύχησα ποτὲ νὰ λάβω συμβουλὴν ἀπὸ τοὺς πολυαριθμοὺς διδασκάλους μου ὡς πρὸς τὴν τέχνην τοῦ πῶς νὰ ἐργάζεται κανεὶς καὶ πολὺ πιθανόν νὰ μὴν εἶχαν συλλογισθῆ καὶ αὐτοὶ ποτὲ τὸ ζήτημα. Ἡ συνήθεια εἶνε ἐπαχθὲς ἐμπόδιον διὰ κάθε πρόοδον, καθότι τὸ σφάλμα ἐπαναλαμβάνόμενον παύει νὰ εἶνε ὀχληρόν: συμβαίνει μάλιστα καὶ νὰ μὴ τὸ παρατηρῆ τις πλέον μὲ τὸν χρόνον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, συνειθισμένοι κ' ἐκεῖνοι ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλι-

κίας εἰς τὴν βαρῦθυμον ἀνίαν τῶν συντριμμένων μας ἔξεων, φιλόπονοι εἰς τὴν ἐργασίαν, δὲν θὰ τοὺς ἐπέρασε ποτὲ ἀπὸ τὸν νοῦν ἡ ἰδέα ὅτι ἔμποροῦσε νὰ γίνῃ κάποια θεραπεία, καὶ ἂν ἀκόμη τὸ ἐσκέφθησαν θὰ ἔχασαν τὸ θάρρος συναίσθανόμενοι ὅτι ἡ ἐπιχείρησις ἦτο δύσκολη καὶ ἀπαιτοῦσε βαθεῖαν γνώσιν τῆς ψυχολογίας.

Πρὸς τοῦτο πρέπει πρῶτον νὰ καθαρισθῆ ἀποφασιστικὰ τὸ ἔδαφος, νὰ εἶναι κανεὶς εἰληκρινὴς μὲ τὸν ἑαυτὸν του καὶ νὰ μὴ θέλῃ ν' αὐταπατάται μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι ἔμπορεῖ νὰ ἐργάζεται σοβαρῶς μὲ τὸ νὰ χάνῃ τὸν καιρὸν του.

Ἡ ἀξία τοῦ χρόνου.

Τὸ νὰ χάνῃ κανεὶς τὸν καιρὸν του εἶνε σφάλμα ἀνεπανόρθωτον. Ὁ χρόνος εἶναι ἡ οὐσία αὐτῆς τῆς ζωῆς. Ὅταν εἶνε κανεὶς νέος ἢ διάρκειά μιάς ἀνθρωπίνης υπάρξεως φαίνεται πολὺ μακρὰ. Ἀλλοίμονον! ὅμως, μόλις φθάσῃ εἰς τὰ τριάντα, διαισθάνεται τότε πόσον γρήγορα περνᾷ ὁ χρόνος αὐτός!

Ἄφου ὁ χρόνος μετρεῖται μὲ ὥρολόγια καὶ μὲ χρονόμετρα φαίνεται ὡσάν νὰ εἶναι ὁ ἴδιος δι' ὅλους. Αὐτὸ ὅμως δὲν συμβαίνει εἰς τὴν πραγματικότητά. Μία ἡμέρα φαίνεται ἀτελεύτητη εἰς ἕνα ὀκνηρὸν καὶ πολὺ κοντὰ εἰς ἕνα φιλόπονον, καὶ ἀντιστρόφως, ὅταν τὴν θεωροῦν ὁμοῦ, φαίνεται γενεή, ἀνυπαρκτη εἰς τὸν ὀκνηρὸν, καλοστρωμένη δὲ εἰς τὸν ἐργατικόν: καὶ ὁ λόγος, διότι ὁ χρόνος εἶνε ἕνα πλαίσιον πού τὸ γεμίζομεν μὲ τὰς σκέψεις μας, μὲ τὰ αἰσθήματά μας, μὲ τὴν παῖράν μας. Ἐνας βραχὺς βίος, ὅπως ὁ βίος ἐνὸς Πασαῦλ ἢ ἐνὸς Σπιζόνα, ἔμπορεῖ νὰ εἶνε πλουσιώτατος καί,

τάνάπαλιν, ἓνας μακρὸς ἀλλ' ἄχρηστος βίος ἢμπορεῖ νὰ εἶνε μονότονος καὶ γυμνὸς ὅσον μία ἔρημος.

Ὁ χρόνος τῆς ἐργασίας εἶνε βραχύς. Ἐὰν ἀπὸ ἓνα βίον ἐξήντα ἐτῶν ἀφαιρέσῃ τις τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, τὸν ὕπνον, ἢμποροῦν νὰ μείνουν παραπάνω ἀπὸ τριάντα ἔτη; Κ' ἐὰν ἀπὸ τὰ τριάντα αὐτὰ ἔτη ἐκπέσῃ τις τὸν χρόνον τοῦ καλλωπισμοῦ, τοῦ φαγιοῦ καὶ τῆς πέψεως, τὰς ἀσθενείας, τὰς ἀδιαθεσίας, τὰς ἐπισκέψεις, τὰ ταξίδια, τοὺς πηγαινοερχομούς, τὰς ἀνωφελεῖς θλίψεις, τὰ πένθη, τὰ ἀτελεῦτητα φλυαρίας, τὴν ἀλληλογραφίαν, τὰς παύσεις, τὸν ἀμέτρητον καιρὸν ποῦ μᾶς ὑποκλέπτουν οἱ ἀμεριμνομέριμοι, μὲ φρίκη καὶ παρατηρήσῃ ὅτι οἱ μᾶλλον εὐνοούμενοι τῆς τύχης μόλις καὶ μετὰ βίας ἢμποροῦν νὰ διαθέσουν μίαν δωδεκάδα ἐτῶν διὰ τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν.

Ὅσοι ἀσχολοῦνται εἰς μίαν ἀπορροφητικὴν τέχνην δὲν ἔχουν συχνὰ διαθέσιμον καιρὸν, καὶ δι' αὐτοὺς ὁ βίος περὶ ἄλλο χωρὶς καμμίαν σκέψιν. Ὁ φοιτητὴς εἶνε εὐτυχέστερος ὑπὸ τὴν ἐποψὴν αὐτῆν, διότι εἶνε ἐλεύθερος. Ἀλλ' ἐὰν λάβῃ τὸν καιρὸν νὰ ἐξετάσῃ τὰς καλλιτέρας του ἡμέρας, θὰ ἴδῃ πόσον ὀλίγα εἶνε αἱ ὥραι ἀληθινῆς διανοητικῆς προσπάθειας! Ἄς καθήσῃ ν' ἀναλύσῃ μίαν ἀπ' αὐτὰς τὰς ὥρας ἐνεργείας: δὲν ἢμποροῦμεν νὰ προσέξωμεν παρ' ὅταν ἀναστείλωμεν τὴν ἀναπνοήν, ἄς ἐκπέσωμεν, λοιπὸν, ἀπὸ κάθε λεπτόν τὰ εἴκοσι ὀκτὼ ἕως τριάντα δευτερόλεπτα ποῦ μᾶς ἀφαιρεῖ ἡ λειτουργία τῆς ἀναπνοῆς. Ἄς προσθέσωμεν εἰς τὴν φύραν αὐτῆν τὸν καιρὸν ποῦ ἐξοδεύομεν εἰς ἀναζήτησιν λέξεων μέσα εἰς τὸ λεξικόν, εἰς φυλλομέτρησιν σημειωμάτων, εἰς τὸ νὰ διαβάσωμεν, παρασυρόμενοι ἀπὸ περιέργειαν, πράγματα ἀνωφελῆ, καθὼς καὶ τὰ ἀνεπαίσθητα δευτερόλεπτα ποῦ χάνομεν μὲ τὸ νὰ παίρνωμεν μελάνην ἀπὸ τὸ καλάμικρι, νὰ περ-

σέχωμεν τὴν φωτιάν, τὴν λάμπαν κ. λ. π. καὶ θὰ ὁμολογήσῃ ὁ καθείς ὅτι ὁ χρόνος τῆς προσπάθειας εἶνε ἐλάχιστος: εἴκοσι δευτερόλεπτα κατὰ λεπτόν, εἴκοσι λεπτά καθ' ὄραν, καὶ αὐτὸ εἰς στιγμὰς πραγματικῆς δράσεως.

Νὰ χρησιμοποιοῦμεν καλὰ τὸν καιρὸν.

Μολοντοῦτο, μὲ αὐτὸν τὸν βραχύτατον χρόνον ἐπιτελοῦνται κολοσσοῦτα ἔργα, ἀρκεῖ νὰ μὴ τὸν κατασπαταλᾷ κανεὶς. Ἡ οἰκονομία τοῦ χρόνου εἶνε ἡ ἀρχὴ ὅλων τῶν ἐπιτυχιῶν καὶ ἡ ἀφετηρία τῆς δόξης: ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως νὰ πιστεύῃ τις ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλο τίποτε ποῦ ν' ἀξίξῃ ὡς ἀνταλλακτικὸν τίμημα. Ἐὰν τρέφωμεν εὐλικρινῆ σεβασμὸν πρὸς τὸν χρόνον καὶ τὴν ἀπαράμιλλην ἀξίαν του, θὰ ἔχωμεν πάλιν τοτε καιρὸν διαθέσιμον διὰ νὰ κάμωμεν ὅτι θέλομεν, ἀρκεῖ νὰ τὸ θέλωμεν μὲ ὄλην τὴν καρδίαν.

«Ὅσον φιλόπρονος καὶ ἂν ἦμιον, λέγει ὁ Adolphe Blanqui εἰς τὰς Ἀναμνήσεις του ἀπὸ τὸ λύκειον, ἐξομολογοῦμαι ταπεινῶς ὅτι καθ' ὅλον μου τὸν βίον ἔχασα τὰ πέντε ἔκτα τοῦ καιροῦ μου: μὲ τὸ ἔκτον ποῦ μοῦ ἔμενε εὐρήκα τὸν τρόπον νὰ κάμω λαμπρὰς σπουδὰς, πολυάριθμα ταξίδια, ν' ἀκολουθήσω ἐπὶ δέκα ἔτη τὰς παραδόσεις τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς καὶ νὰ γίνω μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου, χωρὶς νὰ ἀναφέρω μερικοὺς τόμους διεσπαρμένους ἐδῶ κ' ἐκεῖ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ δρόμου».

Ἡ δραστηριότης δὲν μαθαίνει τὸν καιρὸν, ἀλλὰ δεκαπλασιάζει τὴν ἀπόδοσιν. Συνήθως ὅμως πηγαινομεν χωρὶς σκοπὸν, καταρτίζοντες κάθε φοράν καὶ τὰ σχέδια καί, τοιούτοτρόπως, ἀφίνομεν τὸν καιρὸν νὰ μᾶς φεύγῃ, χωρὶς νὰ κά-

μωμεν τὰς προμηθείας μας, ἀπαράλλακτα ὅπως ὁ δὲξιδξικας τοῦ μύθου.

Ἐνας ἄνθρωπος ἀρκετὰ εὖρωστος ἤμπορεῖ νὰ ἐπιτελέσῃ ἀξιόλογον ἔργον, ἀρκεῖ νὰ τὸ θέλῃ.

Ἄς θέσωμεν πρῶτον ὡς ἀρχὴν ὅτι ὑπάρχει ἀντίφρασις μεταξὺ τοῦ νὰ ἐργάζεται κανεὶς καλὰ καὶ τοῦ νὰ ἐργάζεται πολὺ. Ὁ Μόσσο ἀπέδειξεν ὅτι τριάντα δραστηκαὶ συστολαὶ ἐνὸς μῶνου, ἐάν γίνονται ἀλλεπαλλήλως, ἐπιφέρουν ἐξάντλησιν ποῦ ἀπαιτεῖ κατόπιν ἀνάπαυσιν δύο ὥρων· ἐνῆ δέκα πάντε συστολαὶ δὲν ἀναγκαιοῦν παρὰ μισὴν ὥραν συνεχοῦς ἀναπαύσεως. Ἄρα, μὲ τὸ νὰ διανέμῃ κανεὶς συνετῶς τὰς προσπαθείας του, ἤμπορεῖ νὰ παράγῃ ἐξήντα συστολάς ἐντὸς δύο ὥρων! Ὁ Βάκων εἶχε παρατηρήσει καλὰ τ' ἀποτελέσματα τῆς κακῶς ταξινομημένης ἐργασίας: «εἶνε, λέγει. ὀκνηρίας ἀποκύημα τὸ νὰ περνᾷ κανεὶς πολλὴν ὥραν ἐπάνω στὴν μελέτην». Ὁ καιρὸς δὲν ἔχει νὰ κάμῃ τίποτε εἰς τὸ προκείμενον: Τὸ πᾶν εἶνε ἡ δραστηριότης ποῦ ἀναπτύσσει κανεὶς κατὰ τὴν ἐργασίαν. Εἶνε οὐσιῶδες νὰ μὴ αὐταπατάται τις καὶ νὰ μὴ νομίζῃ ὅτι ἐργάζεται τὴν στιγμὴν ποῦ ψευδεργάζεται μ' ἓνα εἶδος ἐκλελυμένης δράσεως, χαλαρᾶς ἐνασχολήσεως.

Νὰ ἔχωμεν τὸν νοῦν μας εἰς τὰ λεπτὰ τῆς ὥρας.

Ἄρα ἀνάγκη νὰ ἐξοικονομοῦμεν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον καιρὸν. Ἡ ὥρα, ἀκεραία μονὰς ὅπως καὶ τὸ χρυσοῦν νόμισμα, ἀντέχει ἀρκετὰ καλὰ καὶ μόνη εἰς τοὺς πειρασμοὺς μας, ἀπεναντίας σπαταλᾷ κανεὶς εὐκόλα τὰ λεπτὰ,

Οἱ φιλόπονοι μεγάλοι ἄνθρωποι ἐξοικονομοῦν τὰς ὥρας: δὲν κοιμοῦνται ὑπερβολικά, δὲν τρώγουν εἰς βαθμὸν

νὰ βαρύνουν τὸ στομάχι των, κατργοῦν τὰς ἐπισκέψεις, τὰς ἀναφελεὶς ἀλληλογραφίας, ἀποφεύγουν τὰς ματαίας συνομιλίας κ' ἐν γένει: πᾶν ὅ,τι εἶνε ὀχληρὸν. ἤμπορεῖ ὅμως νὰ εἰπῇ κανεὶς δι' αὐτοῦς ὅτι τὸ μεγαλείτερον προτέρημά των εἶνε τὸ νὰ ἐξοικονομοῦν τὰ λεπτὰ. Εἰς ἓνα σπῆτι δίχως ἐπιτήρησιν σιγὰ σιγὰ καὶ λιανὰ φεύγει τὸ χρήμα ποῦ προωρίζετο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ὥριμης ἡλικίας. Ἔτσι καὶ κάθε στιγμὴ ποῦ ἀφίνομεν νὰ μᾶς διαφύγῃ πολλαπλασιάζεται καὶ εἰς τὸ τέλος ἀποτελεῖ ἓνα καταπληκτικὸν ἄθροισμα.

Ἄς λάδωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν σπατάλην τῶν λεπτῶν ποῦ κάμνομεν **κατὰ τὴν ἐργασίαν**. Ὁ εὐλαθὴς ἄνθρωπος ἐπαγρυπνεῖ εἰς τοὺς στοχασμοὺς του καὶ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς περιστάσεις διότι ξεύρει πῶς ὁ σατανᾶς παραμονεύει ἀκατάπαυτα διὰ νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ μίαν ἐξασθένησιν τῆς προσοχῆς. ἤμποροῦσε νὰ εἰπῇ κανεὶς τὸ ἴδιον καὶ διὰ τὸν ἐργαζόμενον: ὁ διάβολος τὸν τριγυρίζει μὲ τὴν ἐπιμονὴν τῆς βαρυθυμίας καὶ τὸν κυριεῖει ἀμέσως, μόλις κάμῃ νὰ ὑποχωρήσῃ ἔς τὸν πειρασμόν. Τὴν ἐποχὴν ποῦ οἱ ἄνθρωποι ἔγραφαν μὲ πτερὰ χήνας πόσα λεπτὰ νὰ ἐχάνοντο διὰ τὸ ἀκόνισμα τοῦ μαχαιριοῦ καὶ διὰ τὸ κόψιμον τῆς πέννας! Κάθε πρόφασις εἶνε εὐπρόσδεκτη διὰ ν' ἀναστείλωμεν τὴν ἐργασίαν Ἔπεσε μύγα μέσα εἰς τὸ καλαμάρι: νά! μὰ λαμπρὰ ἀφορμὴ.

Ἡ γάτα νικουρίζει ἔς τὴν θύραν: θά ἦτο σκληρὸν νὰ τὴν ἀφίνωμεν ἐκεῖ, καὶ ὅμως ξεύρομεν προκαταβολικῶς ὅτι ἀρκεῖ τὸ κίνημα τῆς πέννας διὰ νὰ τὴν προτρέψῃ εἰς παιγνίδια καὶ νὰ μᾶς ἀπασχολῇ. Ἐχομεν νὰ ψάξωμεν μίαν λέξιν μέσα εἰς τὸ λεξικόν: εἶνε δύσκολον νὰ συγκρατήσωμεν τὴν περιέργειάν μας διὰ νὰ μὴ ρίψωμεν ἓνα βλέμμα καὶ εἰς τὰς γειτονικὰς λέξεις. Ἐκεῖ εἶναι κανένα λεξικὸν Ἀρχαιολογικόν, πῶς ν' *εἶναι ἀπορρογαὶ αὐταὶ*

ἀντισταθῶμεν εἰς τὸν πειρασμὸν καὶ νὰ μὴ παρατηρήσωμεν μερικὰς εἰκόνας! . . . Νὰ καὶ ἡ ἔφημερίς μας: ἄς ρίψωμεν ἀπλοῦν βλέμμα εἰς τὰς εἰδήσεις τῆς ἡμέρας! Εἶναι δὲ ζήτημα μερικῶν μόνον λεπτῶν . . . Καὶ τί νὰ εἴπη κανεὶς διὰ τὰ πολυάριθμα γλιστρήματα τῆς προσοχῆς ἐπάνω ἔς τὸν κατήφορον τῶν συνειρημῶν ἰδεῶν, τῶν ρειθασμῶν ποὺ προκαλεῖ συχνὰ μία καὶ μόνη λέξις:

Ἄπειρος εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν λεπτῶν ποὺ χάνουσι καὶ οἱ φιλοπονώτατοι τῶν ἀνθρώπων μὲ προφάσεις ποὺ τὰς χαρακτηρίζουσι ὑποκριτικῶς ὡς εὐλογοῦντες: ἡ ἔντασις τοῦ πνεύματος εἶνε τόσο ἐναντία πρὸς τὴν φύσιν μας ὥστε ὅλοι γινόμεθα θεληματικῶς ὑποχέριτοι τῆς διπροσωπίας μας καὶ, διὰ τὸ αὐταπατώμεθα, ἐπινοοῦμεν μυρία τεχνάσματα.

Καθὼς οἱ χωροφύλακες ἔχουσι τὸ μάτι προσηλωμένον εἰς ἓνα δεσμώτην ἕτοιμον νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ κάθε περιστάσει διὰ νὰ δραπετεύσῃ, ἔτσι ὀφείλομεν νὰ ἐπαγρυπνοῦμεν ἐπάνω ἔς τὴν προσοχήν μας, εὐεπίφορην νὰ μᾶς διαφύγῃ κάθε στιγμὴν: μᾶς συμφέρει νὰ ἔχωμεν αὐτὸ διηλεκτικῶς ὑπ' ὄψιν, νὰ κάμωμεν τὴν ἕξιν τῆς ἐπιμονῆς δευτέραν φύσιν καὶ νὰ ἐνθυμούμεθα πάντοτε ἓνα κατηγορικὸν κανόνα: ν' ἀγρυπνῆς καὶ εἰς τὰ λεπτὰ τῆς ὥρας! ν' ἀγρυπνῆς καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀσήμαντα παραστρατίσματα τῆς προσοχῆς!

Ὁ καιρὸς εἶνε πάντοτε ἀρκετὸς δι' ἐκεῖνον ποὺ ξεύρει νὰ τὸν χρησιμοποιῇ ἐπωφελῶς καὶ, χάρις εἰς μίαν πειθαρχίαν ποὺ ἐπιβάλλει ἔς τὸν ἑαυτὸν του, ἡμπορεῖ νὰ κατακτήσῃ ὥστε νὰ μὴν χάνῃ λεπτόν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Littie ἔγραψε τὸ πρόλογον τοῦ λεξικοῦ του κατὰ τὰς ὥρας ποὺ τοῦ ἤττιμίζαν τὸ δωμάτιόν του. Ὁ καγγελλάριος d' Agness αἰ ἐπωφελείτο καὶ ἀπὸ τὰς στιγμὰς τὰς πρὸ τοῦ δείπνου. Ὁ σάκις ἢ σύζυγός του, ἀνακρίθῃς κατὰ τὴν συνήθειάν της,

τὸν ἠγάγκαζε νὰ περιμένῃ αὐτὸς, ἀντὶ ν' ἀνυπομονῇ, χρησιμοποίησε τὰ λεπτὰ αὐτὰ τῆς ὥρας εἰς συγγραφὴν, οὕτως ὥστε ἓνα βράδυ κατώρθωσε νὰ τῆς παρουσιάσῃ ἔς τὸ τραπέζι ἓνα βιβλίον καὶ νὰ τῆς πῇ «ἰδοὺ! τὰ πάρεργά μου». Χαρακτηριστικὸν τοῦ μεγάλου Δαρβίνου ἦτο νὰ σέβεται τὸν καιρὸν, Δὲν ἔχανε καὶ τὴν ἐλαχίστην εὐκαιρίαν ποὺ τοῦ παρουσιάζετο, οὔτε ἔλεγε ποτὲ ὅτι διὰ τὰ ὀλίγα αὐτὰ λεπτὰ δὲν ἤξιζε τὸν κόπον νὰ ἐπαναρχίσῃ τὴν ἐργασίαν.

Ἄς μὴ περάσῃ ἀπὸ τὸν νοῦν κανεὶς ὅτι ἡ χρησιμοποίησις αὐτῆ τῶν λεπτῶν καὶ τῶν τετάρτων εἶνε κουραστική, καθόσον δὲν πρόκειται περὶ διανοητικῆς ἐργασίας, ἀλλ' ἀπλῶς περὶ διανοητικῶν ἐνασχολήσεων, περὶ ἀσημάντων ἀπαραιτήτων ὑποθέσεων: ἐργασία ἀντιγραφῆς, λήψις σημειώσεων, μία περικοπὴ ποὺ πρέπει νὰ διαδοσθῇ, ἀναζήτησις ἐνὸς χωρίου ποὺ πρέπει νὰ ἐξακριβωθῇ κ. λ. π. Πρόκειται περὶ ἐκκαθαρίσεως τοῦ ἐδάφους ἢ περὶ προπαρασκευαστικῆς ἐργασίας ἀναλόγως μ' ἐκεῖνην τοῦ ἐργάτου ποὺ ἀκονίζει τὰ φαλίδια του, περὶ λαθῆν εἰς τὸ σφυρί του κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεως: πρόκειται τέλος περὶ συνετῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ καιροῦ εἰς τρόπον ὥστε ὁ νοῦς νὰ μὴν περισπᾶται διόλου τὴν στιγμὴν ποὺ θ' ἀρχίσῃ ἡ ἀληθινή ἐργασία: Τίποτε ἄλλο δὲν περιμένουν οἱ στρατιῶται ἀπὸ τὴν προνοητικότητα τῶν ἀρχηγῶν παρὰ νὰ ἔχουσι προετοιμασίαν ὅλα ἐγκαίρως, οὕτως ὥστε ἡ ἐπίθεσις νὰ μὴν συντρίβεται πρὸ μηδαιμῶν ἐμποδίων. Τοιοῦτοτρόπως προνοεῖτε περὶ ὅλων τῶν ἀναγκαιῶν διὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐντατικῆς προσπάθειας, ὅταν ἀρχίσῃ ἡ πραγματικὴ ἐργασία.

Σημειώσατε ὅτι ὁ ἐγκέφαλος δὲν παύει ποτὲ νὰ λειτουργεῖ: Παρατηρήσατε τὰς κινήσεις τῆς περσικῆς αὐτῆς γυναίκας εἰς τὸν δρόμον: αἱ χειρονομίαι τῆς εἶνε δηλωτικαὶ τῶν

αίσθημάτων και ιδεῶν πού ἀπασχολοῦν τὸν νοῦν τῆς. Πολλὸ περισσότερο συμβαίνει αὐτὸ εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἐνὸς διανοουμένου: συνειρμοὶ ιδεῶν, συναισθημάτων καὶ ἀντιλήψεων διατρέχουν τὴν διάνοιαν τόσον βιαστικά, μ' ὅσην ταχύτητα περνοῦν οἱ περαστικοὶ τοῦ δρόμου. Τίποτε δὲν στοιχίζει νὰ ταξινομήσωμεν, χάρις εἰς τὴν κεκτημένην συνήθειαν, τὸν ἀσυνάρτητον αὐτὸν ὁμαθὸν εἰς μίαν ἀρμονικὴν παράταξιν.

Ἐπιτυγχάνει κανεὶς ὄχι μὲ τὸ νὰ σκέπτεται πάντοτε τὸ θέμα πού πραγματεύεται, ἀλλὰ δημιουργῶν ἕνα εἶδος μεροληψίας τοῦ πνεύματος πού νὰ τὸ κάμνη εὐδιάθετον διὰ νὰ προσδέχεται κατὰ προτίμησιν τὰς ἐντυπώσεις, τὰς ιδέας, πού σχετίζονται μὲ τὴν κυριαρχοῦσαν ιδέαν.)

Ἡ ιδέα αὐτὴ γίνεται τότε ὡσὰν μαγνήτης πού ἔλκει φυσικὰ τὰ ρινίσματα σιδήρου καὶ ὅμως, χωρὶς βίαν ἀποστρέφεται τὸ χαρτὶ ἢ τὰ πριονίδια ξύλου.

Εἶνε δὲ αὐτὸ μία κατάστασις καὶ ὄχι ἔντασις τοῦ σώματος. Τοιοῦτοτρόπως καταντᾷ κανεὶς φυσικώτατα νὰ σκέπτεται κατὰ προτίμησιν πᾶν ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὸ βιβλίον, μὲ τὸ κεφάλαιον πού ἔχει κατὰ νοῦν: μία παρατήρησις, μία ἀνάγνωσις, μία λέξις πού ἀκούομεν, διεγείρουν ιδέας σχετικὰς μὲ τὴν βᾶσιμον ἀπασχόλησιν τοῦ νοῦ. Ἄρα, καμμία κόπωσις. Εἶνε μᾶλλον μία κλίσις τοῦ πνεύματος ὡς ἐπιβράθεισις ποιᾶς τινος θεληματικότητος, πού δὲν στοιχίζει περισσότερο κόπον παρ' ὅσον στοιχίζει εἰς μίαν μητέρα ν' ἀγαπᾷ πᾶν ὅ,τι κάμνει τὸ παιδί τῆς καὶ ν' ἀδιαφορῇ δι' ὅ,τι κάμνει ἕνα παιδί τῆς γειτονιάς. Ἄλλ' ἢ ἐσκεμμένη δημιουργία τῆς μεροληψίας αὐτῆς τοῦ πνεύματος ὡς πρὸς τὸ προτιμώμενον ἀντικείμενον εἶνε μία ἀνάγκη διὰ τὸν ἐργαζόμενον, καθόσον μόνη ἢ συνεχῆς σκέψις ἐφαρμοζομένη εἰς τὴν ἐργασίαν ἐπιτρέπει νὰ προῖδῃ τὰ ἐμπόδια καὶ νὰ προετοιμάσῃ

τὰ ἐφ' ἑδία διὰ τὰς στιγμὰς τελείας δράσεως, διὰ τὴν ἀποφασιστικὴν ἐπίθεσιν.

Ἄφου ὁ χρόνος τίποτε ἄλλο δὲν εἶνε παρ' ἕνα κενὸν πλαίσιον πού πρέπει νὰ γεμίζομεν μὲ τὴν διανοητικὴν μας ἐνεργειάν, εἶνε αὐτονόητον ὅτι ἡ καλὴ διαχείρησις τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ἐνέχει πρωτεύουσαν σημασίαν.

Αἱ ἐνεργητικότητες διαφέρουν πολὺ.

Πρέπει, λοιπόν, ὁ φοιτητὴς νὰ λάβῃ σαφῆ γνῶσιν τῆς ποσότητος τῆς διανοητικῆς του ἐνεργείας, διὰ νὰ συμμορφῶνῃ πρὸς αὐτὰς τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας του.

Εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ἔρχονται αἱ ἰσχυραὶ βουλήσεις τῶν ὁποίων ἡ ἄφθονη ἐνεργητικότης ἀνανεώνεται πολὺ γρήγορα καὶ φαίνεται ἀστείρευτη: τέτοια ἦτο ἡ διανοητικὴ δραστηριότης τοῦ Ναπολέοντος Α', τοῦ Ἀλεξάνδρου Δουμά πατρὸς, κ. λ. π.

Ἐπ' αὐτῶν ἰσχυρῶν ἐνεργητικότητων πού ὅμως εἶνε κουρασμένοι καὶ ἀναλαμβάνουν ἄργα, ὅπως ἦτο ἡ διανοητικὴ δραστηριότης ἐνὸς Πασκάλ.

Ἐπ' αὐτῶν μέτριαι ἐνεργητικότητες πού ἀνανεώνονται γρήγορα καὶ μέτριαι ἐπίσης ἐνεργητικότητες πού ἄργον νὰ ἐπανακτήσουν δυνάμεις.

Τέλος, εἰς τὴν τελευταίαν κατηγορίαν, ἔρχονται αἱ δραστηριότητες πού ἐξαντλοῦνται γρήγορα καὶ πού ἐπανορθῶνται ἄργα.

Ἡ ταξινομήσις αὐτῆ, πού ἡμπορεῖ νὰ βοηθήσῃ τὸν καθένα νὰ μελετήσῃ, τὴν ἐνεργητικότητά του, ἔχει μόνον γενικὴν ἀξίαν, καθότι αἱ περισσότεραι δραστηριότητες πα-

ρουσιάζουν μεγάλας διακυμάνσεις : αἱ στιγμαὶ σφρίγγου, διανοητικῆς διαυγείας καὶ βαθείας ἑταστικότητος τοῦ πνεύματος, παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς στιγμὰς μετρίας ἢ καὶ ἀσθενοῦς δραστηριότητος, εἶνε σπάνιαι. Εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἀκόμη καὶ εἰς μίαν ὥραν, ἡμποροῦν νὰ παρουσιάξουν ἀξιοσημείωτας παραλλαγὰς.

Ἡ σύνεσις ἐπιβάλλει νὰ μὴ ἀφίνωμεν νὰ χαθῆ οὔτε μία ἀπ' αὐτὰς τὰς ἱεράς στιγμὰς ὅπου ἡ διανόησις πλέει μεθ' ὀρθάνοικτα πανιά.

Ἐπίσης εἶνε ἔργον συνέσεως νὰ γίνωμεν ἄξιοι τῶν στιγμῶν αὐτῶν, νὰ τὰς ἑτοιμάζωμεν χρησιμοποιοῦντες μετ' ἐπιτηδειότητα τ' ἀναριθμητὰ λεπτὰ μέσης δραστηριότητος εἰς τρόπον ὥστε πᾶν ὅ,τι χρειάζεται εἰς τὸν νοῦν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς σπινθηροβολίας του, νὰ εὐρίσκεται εἰς τὴν διάθεσίν του· ὁ νοῦς νὰ μὴ περισπᾶται τότε, νὰ μὴ σταματᾷ οὔτε νὰ ἐμποδίζεται ἀπὸ τίποτε καὶ νὰ μὴ ἀναγκασθῆμεθα τὴν στιγμὴν ἐκείνην νὰ τρέχωμεν εἰς ἀναζήτησιν ξύλου, ἐπειδὴ τάχα ἡ φλόγα τῆς φωτιᾶς μας ἀρχίζει νὰ τρεμοσβύνη.

Γνωθὶ σαυτόν.

Ὁ φοιτητὴς πρέπει ν' αὐτοπαρατηρεῖται καὶ νὰ βλέπῃ τὸν ἑαυτὸν του ὅπως εἶνε : «γνωθὶ σαυτόν»· νὰ μὴ ἐπαίρεται· νὰ μὴ ὑπερτιμᾷ τὰς δυνάμεις του, ἀλλ' οὔτε νὰ τὰς ὑποτιμᾷ. Πρέπει νὰ τὰς ἐκτιμᾷ κατὰ τὴν ἀξίαν των, ὥστε νὰ μὴ ἀπαιτῆ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του παρ' ἐκεῖνο πού ἡμπορεῖ νὰ ἀποδώσῃ πραγματικῶς. Νὰ ζητῆ ὅμως ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του τὴν καταβολὴν κάθε προσπάθειας.

Ἐὰν ἔχει ἀφθονὴν ἐνεργητικότητά πού ἀνανεώνεται εὐκολα θὰ ἡμπορῆ, χωρὶς νὰ κουράζεται, νὰ καταβάλῃ μισὴν

ὥραν ἐντατικῆς προσπάθειας μετ' ἀνάπαυσιν βραχείας διάρκειας, νὰ ἐπαναρχίσῃ δὲ ἐργαζόμενος μετ' προσπάθειαν ἴσης ἐντάσεως καὶ διάρκειας ἢ καὶ ὀλίγον βραχυτέρας πού νὰ ἀκολουθῆται ὁμοῦ ἀπὸ ἀνάπαυσιν μακροτέραν. Τὸ ἴδιον ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς ὥρας.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ ἐνεργητικότης του ἀποκαθίσταται ἀργά, τότε ὀφείλει νὰ ἐλαττώσῃ τὸν χρόνον τῶν προσπαθειῶν καὶ νὰ ἀυξήσῃ τὰ διαλείμματα τῆς ἀναπαύσεως. Ὁ καθεὶς πρέπει νὰ μελετήσῃ τὸν ἑαυτὸν του, ὡς νὰ ἐσπούδαζε τὸν σὺντροφόν του, ἀντικειμενικῶς καὶ νὰ σημειώνῃ τὰς παρατηρήσεις του, ὅπως κάμνουν εἰς μίαν ἔπαυλιν, ὅταν πρόκειται νὰ ὑπολογίσουν τὴν ἀπόδοσιν ἐνὸς ἀλόγου ἢ ἐνὸς ἐργάτου. Εὐφυῶς σημαίνει τὸ νὰ βλέπῃ κανεὶς τὸν ἑαυτὸν του ὅπως εἶνε, καὶ νὰ δέχεται τὸ καθεστῶς, νὰ πάρῃ, δηλαδὴ, ἀπόφασιν περὶ τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ ποιοῦ ἐνεργείας πού μᾶς διενεμεν ἡ φύσις καὶ νὰ τὴν χρησιμοποιῆ μετ' ἐπιδειξιότητα. Τὸ νὰ βιάζῃ κανεὶς τὸν ἑαυτὸν του δὲν ὠφελεῖ εἰς τίποτε : τὸ κεφάλαιον τῆς ἰδιοσυγκρασίας μας εἶνε εἰς τὴν διάθεσίν μας : ἀπὸ ἡμᾶς ἐξαρτᾶται νὰ τὸ κάμωμεν νὰ καρποφορήσῃ.

Μετ' συνετὴν διαχείρισιν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπιτύχῃ πολλὰ ἔστω καὶ ἂν εἶνε προικισμένος μετ' ἐπιτυχήν ἐνεργητικότητα. καθόσον ἐν ἀπὸ τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ἐπιτυχίας, ὁ χρόνος εἶνε ὁ αὐτὸς δι' ὅλους καὶ ὅτι μόνον ἡ ἐπιδεξιὰ διοικήσεως τῆς κοινῆς αὐτῆς δυνάμεως ἐπιτρέπει τὴν ἀνάπτυξιν τῶν εὐγενεστερῶν ὀρμῶν καὶ φιλοδοξιῶν τοῦ ἀνθρώπου.

**Σκεφθῆτε πρῶτον καλὰ ἐκεῖνο πού ἔχετε
νὰ κάμετε.**

Ἄφοῦ ἀπαξ κατανεμηθῆ ἡ ἐνεργητικότης, ἕνας λόγος

περί πλέον διὰ τὴν σπαταλοῦμεν διόλου. Ἄρα πρέπει ν' ἀποφεύγωμεν τὰς ἀνωφελεῖς κοπώσεις. Μολοντοῦτο ἡ λήψις ἀποφάσεων, αἱ λύσεις ποῦ πρέπει νὰ δοθοῦν, ἡ πρωτοβουλία ποῦ προϋποθέτει μίαν ἐκλογὴν, ἔλα αὐτὰ φέινεται ὅτι καταναλίσκουν τὴν περισσοτέραν δύναμιν. Εἶνε γνωστὸν ὅτι οἱ ἀσθενεῖς τῆς βουλήσεως τὰ χάνουν καὶ διστάζουν δασάκις πρόκειται νὰ κάμουν τὴν ἀπλουστάτην ἐκλογὴν μεταξύ δύο δυνατοτήτων. Ἐὰν χαράξετε ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μίαν γραμμὴν καὶ ἀπὸ τὸ ἄκρον αὐτῆς διαγράψετε δύο ἄλλας γραμμάς, ὁ ἀσθενὴς ἀφοῦ φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ὀφείλει νὰ λάβῃ μίαν κατεύθυνσιν δεξιὰ ἢ ἀριστερά, σταματᾷ ἀνίκανος νὰ καταβάλῃ τὴν ἀναγκαίαν προσπάθειαν θεληματικότητος. Μὲ διαφορὰν βαθμῶν, εἴμεθα ἔλοι ἐπάνω κάτω ἀσθενεῖς τῆς βουλήσεως, καθὼς οἱ ὑπηρετᾷ καὶ οἱ χειρώναντες ποῦ προβαίνουν ἀμέσως εἰς τὴν ἐργασίαν ὅταν αὐτὴ τοὺς ὀρισθῇ εὐκρινῶς, ὅταν ὅμως εὗρεθῶν εἰς τὴν ἀνάγκην ἐκλογῆς καὶ πρὸ διλημμάτων, τότε τὰ χάνουν κυριολεκτικῶς. Οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ στρατιῶται διάγουν σκληρὸν βίον, ἀλλ' ἡ ζωὴ αὐτῶν διαρρέει χωρὶς εὐθύνην καὶ χωρὶς πρωτοβουλίαν καὶ εἶνε εὐχάριστον διὰ τὰς ἀσθενεῖς βουλήσεις τὸ νὰ μὴ ἔχουν νὰ πάρουν καμμίαν ἀπόφασιν. Ἐπειδὴ κάθε ἐνεργητικότης ἔχει τὰς αὐξομειώσεις τῆς, εἶνε ἔργον προνοίας τὸ νὰ μὴ ἐπιβάλλωμεν εἰς τὴν βούλησιν, τὴν στιγμὴν ποῦ θὰ κάμῃ τὴν ὁρμὴν τοῦ πρώτου πτερυγίσματος, τὴν κακοδιάθεσιν, τὴν σύγχυσιν ἐκείνην ποῦ προξενεῖ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκλογῆς πρὸ διλήμματος.

Παρετήρησα συχνὰ τοὺς μαθητὰς τὴν στιγμὴν τῆς εἰσόδου των εἰς τὴν τάξιν πρὸς μελέτην: χάνουν ἀρκετὸν καιρὸν διὰ ν' ἀποφασίσου, ποίαν ἐργασίαν πρέπει νὰ πρωτοαρχίσου. Κατόπιν πιάου τὴν ἐργασίαν ποῦ ἐξέλεξαν μ' ἐνεργητικότητα μεσοκομμένην ἀπὸ τὴν κούρασιν τῆς ἀποφάσεως.

Διὰ τοῦτο ἔχω χαράξῃ κανόνα διὰ τὸν ἑαυτὸν μου νὰ σκέπτομαι πάντοτε προκαταβολικῶς τὴν ἐργασίαν ποῦ θὰ κάμω καί, ὅταν κἀθημαι μπροστὰ εἰς τὸ τραπέζι μου, δὲν ἀφίω καιρὸν εἰς τὸ σῶμά μου νὰ δυστροπῇ, καθότι ξεύρω ἀκριβῶς ἀπὸ ποῦ πρέπει ν' ἀρχίσω: ἡ ἐναρξίς γίνεται στιγμιαία: ἄλλως εἶνε βραδεία, χαλαρά, λιπόθυμη,

Ἡ ἐξήγησις τοῦ φαινομένου εἶνε εὐκολή: ἀπὸ ἐπανειλημμένα ἀκριβῆ πειράματα ξεύρομεν ὅτι δὲν ἤμποροῦμεν νὰ συλλάβωμεν κατὰ γοῦν μίαν κίνησιν παρὰ χάρις εἰς τὸν γεννώμενον ἐρεθισμὸν τῶν νεύρων ποῦ θὰ συνδράμουν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς κινήσεως. Ἐντονωτέρα ἐξερέθισις τῶν νεύρων προκαλεῖ αὐτὸ τὸ κίνημα. Τὸ νὰ σκέπτεται κανεὶς τὴν ἐκτέλεσιν μιᾶς πράξεως εἶνε τρόπον τινα τὸ αὐτὸ ὡς νὰ κάμνη προσχεδιάσμα τῆς πράξεως αὐτῆς καί, συνεπῶς, ἀπλή ἀναβολὴ τῆς ἐναρξέως. Ἄρα εἶνε ὡς ν' ἀρχίξῃ νὰ τὴν ἐκτελῇ.

Διὰ τοῦτο ἡ βούλησις τίθεται αὐτομάτως καὶ εὐκόλως εἰς κίνησιν ὅταν τὸ ἔργον ποῦ πρέπει νὰ γίνῃ εἶνε ἀπλοῦν καὶ σαφές καὶ ἀπεναντίας φαίνεται δυσκολοκίνητη δασάκις ὑπάρχει σύγχυσις καὶ ἀταξία εἰς τὰ σχέδια. Αὐτὸ εἶνε τόσον ἀληθές ὥστε ἡ πράξις ἐπιτελεῖται σχεδὸν ἀφ' ἑαυτῆς ὅταν φανταζώμεθα προκαταβολικῶς, εἰς τὰς λεπτομερείας, τὰς ἀκριβεῖς κινήσεις ποῦ πρέπει νὰ γίνουν, Παρετήρησα συχνὰ ὅτι τὸ πρῶν, ἐὰν θελήσω νὰ σηκωθῶ πολὺ ἐνωρίς, δὲν μοῦ χρησιμεύει εἰς τίποτε εἰς τὸ ν' ἀναπολῶ τοὺς ἀφηρημένους λόγους καθήκοντος, φιλοτιμίας: οἱ ἀφηρημένοι αὐτοὶ λόγοι δὲν ἔχουν καμμίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν μυῶν μου. Ἀπεναντίας, ἐὰν προσηλώσω τὴν προσοχήν μου ἐπὶ τῶν κινήσεων ποῦ ὀφείλω νὰ κάμω διὰ νὰ σηκωθῶ, ἐὰν κατὰ διάνοιαν, πιάσω τὸ τάδε κομμάτι τοῦ ἐνδύματός μου, ἔπειτα τὸ ἄλλο: ἐὰν φαντασθῶ τὰς αὐτομάτους κινήσεις μου κατὰ τὴν συνήθη των τάξιν,

καὶ ἂν συγκεντρώσω τὴν διανοητικὴν μου δύναμιν ἐπὶ τῶν λεπτομεριῶν τῶν, αἱ κινήσεις αὐταὶ γίνονται φυσικὰ ἀπὸ φανταστικὰς πραγματικαὶ καὶ τὴν ὀρισμαμένην ὥραν εὐρίσκωμαι ὄρθιος κ' ἐνδύομενος, ἀφοῦ ἔχω περάσει, χωρὶς ν' ἀντιληφθῶ, τὸν Ρουβίκωνα ποῦ χωρίζει τὰς ἀμφιταλαντεύσεις ἀπὸ τὴν πράξιν.

Ἐπίσης, ἑκατοντάκις παρατήρησα ὅτι ἐὰν πιάσω μίαν ἐργασίαν χωρὶς νὰ συλλογισθῶ εἰς τὰς λεπτομερείας πῶς θὰ τὴν κάμω, ἢ ἐναρξῆς γίνεται δύσκολη. Ἀπεναντίας ἐὰν σκεφθῶ ὅτι σήμερον τὸ πρωτὸν θὰ μελετήσω τὴν τάδε σελίδα τοῦ Σενέκα, ὅτι ὀφείλω νὰ πάρω τὸ λεξικὸν καὶ τὴν γραμματικὴν μου καὶ ὅτι θὰ διαβάσω πρῶτα τὸ καίμενόν μου ἀπὸ τὴν μίαν ἄκρην ἕως ἔς τὴν ἄλλην, καὶ ὅτι κατόπιν θὰ τὸ ξαναπιάσω φράσιν πρὸς φράσιν, ἢ ἐργασία μου θὰ ἐξελαφρωθῇ. Τὴν στιγμὴν ποῦ ἐκαθήμην πρὸ τοῦ γραφείου μου ἤξευρα ὅτι θὰ ἐπραγματευόμην περὶ τῆς ὑποδεστέρας θέσεως ὅπου εὐρίσκεται ἐκεῖνος ποῦ δὲν ἔχει καθορίσῃ προκαταβολικῶς τὴν ἀσχολίαν του καὶ ἀμέσως, μετ' ὅλην μου τὴν δραστηριότητα, ἤρχισα νὰ γράψω περὶ τοῦ θέματος χωρὶς νὰ χάσω οὔτε λεπτόν. Μετ' ὅτ' ἀναπολῆ κανεὶς ἐκ τῶν προτέρων τὰς λεπτομερείας τῆς πράξεως ποῦ θὰ ἐκτελέσῃ, ἀποφεύγει κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐργασίας τὴν περιττὴν κόπωσιν τοῦ νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ πολλῶν δυνατῶν ἀσχολιῶν.

Πρέπει λοιπὸν ν' ἀποφεύγωμεν τὴν χρονοτριβὴν ὥστε ἢ μετὰδασίς ἀπὸ τῆς σκέψεως εἰς τὴν πράξιν νὰ μὴ διαταράσσεται ἀπὸ τὸν δισταγμὸν τὸν συναφῆ πρὸς τὴν ἐκλογὴν. Πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ νὰ σκεφθοῦμεν τὸ βράδυ διὰ τὴν ἐργασίαν τῆς ἐπαύριον: αὐτὸ εἶνε ὡς νὰ κερδίξῃ κανεὶς πρὸ τῆς συναυλίας τὸ μουσικὸν ὄργανον ποῦ θὰ παίξῃ. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἀρκοῦμεθα μετ' ὅτ' ἄνω κάτω: νὰ συλλογισθοῦμεν ἀκριβῶς

καὶ τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας τῆς ἐνάρξεως. Τὸ ἴδιο νὰ κάμωμεν πρὶν νὰ ἐπιχειρήσωμεν οἷονδὴποτε ἔργον: κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ τὸ ἐκτελέσωμεν μετ' εὐκολίαν καὶ ἀποφασιστικότητα.

Συμφῆθητε τὸ πῶς

Ἐμπορούσαμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐδῶ ἐκεῖνο ποῦ ἐλέγαμεν περὶ τῆς μεθόδου ἐν γένει. Κατὰ τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν, ὅπως εἰς κάθε πράξιν, ἡμπορεῖ νὰ ἐξοικονομῇ κανεὶς χρόνον καὶ δυνάμεις μετ' ὅτ' νὰ σκέπτεται πῶς θὰ κάμῃ τὴν ἐργασίαν του. Ἀποφεύγει τοιουτοτρόπως τὴν καθημερινὴν σπατάλην τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως ἕνεκα ἀδεξιότητος κακῆς κατευθύνσεως ἢ ἀνικανότητος. Εὐκόλα ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὴν σπατάλην ὕλικου ἢ διασπάθισης ὅμως δυνάμεων, ἢ προκύπτουσα ἀπὸ τὴν ἀνικατότητα ἢ ἀπὸ τὴν ἀδεξιότητα, πολὺ δύσκολα ὑποπίπτει ἔς τὴν ἀντίληψιν. Τίποτε δὲν ξεύρομεν χωρὶς νὰ τὸ μάθωμεν, ἀκόμη καὶ πῶς νὰ βαδίζωμεν εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ σπαταλοῦμεν τὰς δυνάμεις. Ὄφείλομεν νὰ εἴμεθα οἰκονόμοι τοῦ πνεύματος. Ὅπως ἡμπορεῖ νὰ εὕρῃ κανεὶς τὸν ἀριθμὸν 8 κατὰ διαφόρους τρόπους: μετ' ὅτ' νὰ προσθέτῃ 5+3 ἢ μετ' ὅτ' νὰ πολλαπλασιάσῃ 2×4 κ.τ.λ. ἔτσι ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι ἐκτελέσεως μιᾶς ἐργασίας καὶ εἶνε καλὸν νὰ τὸ συλλογίζεσθαι προτῆτερα. Δὲν πρέπει ν' ἀρχίζῃ τὴν ἀσχολίαν βιαστικὰ καὶ μετ' ἐνθουσιαστικότητά, ἐκτός ἐὰν ἴδῃ ἐπάνω ἔς τὴν ἀκμὴν ὅτι ἔχει πάρῃ καλὸν δρόμον. Ὅταν πρόκειται νὰ γράψω ἕνα κεφάλαιον δὲν τὸ ἀρχίζω ποτὲ χωρὶς νὰ τὸ σχεδιάσω προκαταβολικῶς. Συχνά, προχωρῶν, ἀντιλαμβάνομαι τὰ σφάλματα ποῦ με ἀναγκάζουν νὰ ξαναρχίσω ὅλα, αὐτὸ ὅμως εἶνε ἀναπόφευκτον, καθότι μόνη

ἡ δοκιμὴ ἀποκαλύπτει τὰς ἀτελείας τῆς κατευθύνσεως ποῦ ἐπήραμεν. Ἄρα πρέπει νὰ ξεύρωμεν ἐκ τῶν προτέρων ἐκεῖνο ποῦ θέλομεν νὰ κάμωμεν καὶ νὰ ἐτοιμάζωμεν τὰς σημειώσεις, τὰ τετράδια, τὰ ψαλιδίσματα, τὰ ἀναγκαῖα βιβλία, εἰς τρόπον ὥστε ὅλη ἡ ὁρμὴ τῆς προσπάθειάς νὰ χρησιμοποιηθῆται εἰς τὸ γράψιμον καὶ νὰ μὴ δίδωμεν ἀφορμὴν εἰς τὸν διάβολον ποῦ ὑπνώττει νὰ μᾶς ἀπασχολῆ καὶ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ χάνωμεν καιρὸν, πρᾶγμα ποῦ θὰ συμβαίῃ ὁσάκις ὑποχρεωνόμεθα νὰ ὑπάγωμεν διὰ νὰ ψάξωμεν ἄτι ποῦ μᾶς λείπει.

Βαλθῆτε με ὅλα σας τὰ δυνατά.

Ἄφοῦ ἅπαξ προνοήσωμεν δι' ὅλα, δὲν μένει παρὰ ν' ἀρχίσωμεν τὴν ἐργασίαν. Πρέπει νὰ βαλθοῦμεν με ὅλα μας, τὰ δυνατά, ἀποφασιστικά, καὶ νὰ ριφθοῦμεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ θεμάτος μας. (Πρέπει ν' ἀντιμετωπίζωμεν τὰς δυσκολίας με σταθερότητα, με τὴν πίστιν τοῦ κολυμβητοῦ ποῦ προβαίνει ἀτρόμητος ἀνάμεσα ἔς τὰ κύματα, ἂν καὶ δὲν ἀγνοεῖ ὅτι ἠμπορεῖ νὰ παρασυρθῆ καὶ νὰ καταποθῆ ἀπ' αὐτά.)

(**Ποιὲ** προσπάθεια ἀποφασιστικῆ, τελειῶς ἔντιμη, ἐκτελουμένη χωρὶς μικροπικρίας, χωρὶς ἀνυπομονησίαν, δὲν ἀπέληξεν εἰς ἀποτυχίαν.) Ἄλλὰ πρέπει ν' ἀφοσιωθῆ, κανεὶς ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς ἐκεῖνο ποῦ κάμνει. Ἄς ἀκολουθήσωμεν εἰς τὸ προκείμενον τὴν μέθοδον τῆς Jeanne d'Arc: «Ἐλεγα εἰς τοὺς στρατιώτας μου: ἔμπρός! χωθῆτε παλληκαρίσια μέσα εἰς τὰς ἀγγλικὰς φάλαγγας! καὶ ὁρμύσα κατὰ τῶν ἐχθρῶν πρώτη ἐγὼ ἢ ἴδια». Εἶτε ὅταν πρόκειται νὰ λύσετε ἓνα πρόβλημα, εἶτε νὰ κατανοήσετε τὸ νόημα μιᾶς δύσκολης λατινικῆς φράσεως, προχωρεῖτε πάντοτε με τόλμην.

Ἀπὸ τὸ κλειστὸν παράθυρον φαίνεται: ὡς νὰ βρέχῃ πολὺ πειρὸ δυνατὰ παρ' ὅταν πάρη κανεὶς ἀπόφασιν κ' ἐξέλθῃ ἔς τὸν δρόμον! Ὁ ὀκνηρὸς μεγαλοποιεῖ κατὰ φαντασίαν τὰς δυσκολίας: συμβαίνει με αὐτὸν ὅ,τι καὶ με τὸν δειλὸν ποῦ ὀδοιπορεῖ τὴν νύκτα: κάθε θαμνὶ γίνεται κ' ἓνας ληστής ποῦ τὸν παραμονεύει· ἐνῶ διὰ τὸν ἀφοβὸν ὁ θάμνος δὲν εἶνε παρὰ ἓνας θάμνος. Τὸ ἴδιο καὶ διὰ τὸν φιλόπονον ἄνθρωπον: αἱ δυσκολίαι διασκεδάζονται καὶ ἡ θαρραλέα ἀλήθεια ἐπιβάλλεται ἐπὶ τέλους.

Καὶ ἂν ἀκόμα ἔς τὴν ἀρχὴν δὲν τὴν ἔχει κανεὶς τὴν ἐμπιστοσύνην, αὐτὴ, ὡς **ἐπιβράβευσις** δὲν ἀργεῖ νὰ ἔλθῃ, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅμως νὰ μὴ εἴμεθα εἰς τὰ μύχια τῆς συνεκδήσεώς μας «ἡττομανεῖς», νὰ μὴ φθάνωμεν εἰς βαθμὸν ἀτολμίας ὥστε νὰ κάμωμεν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας ὑποκριτικὴν ἀπολογία τῆς ἀποκαρδιώσεως: πρέπει νὰ προβαίνωμεν με βλῆν τὴν θέλησιν. Νὰ προχωροῦμεν με τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἡ πίστις δὲν θ' ἀργήσῃ νὰ μᾶς ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν.

Μερικαὶ συμβουλαί.

Ἄλλως τε, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ περιμένῃ κανεὶς νὰ εὐρίσκειται ἐπάνω ἔς τὴν φόβαν του διὰ ν' ἀρχίσῃ τὴν ἀσχολίαν. Συμβαίνει με τὴν ἐργασίαν ὅ,τι καὶ με μίαν ἀνάδασιν εἰς τὰς Ἄλπεις. Ἀναχωρεῖ κανεὶς, πρὸ τῆς χαραυγῆς, μέσα εἰς τὸν παγερὸν ἀέρα τῶν ὑψηλῶν κοιλάδων, καὶ αἱ πρῶται σιγμαὶ τῆς ἀναχωρήσεως εἶνε ὀδυνηραὶ διὰ τὸ ὀκνηρὸν ἔψον: ἀλλὰ μόλις ἡ καρδιὰ κανόνισῃ τὴν λειτουργίαν της καὶ τὸ αἷμα ὀξυγονωθῆ, τὸ θάρρος καὶ ἡ εὐθυμία δὲν ἀργοῦν νὰ ἐπανέλθουν. Ἔτσι, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ περιμένωμεν ἀπ'

ἔξω τὴν ὄθησιν, ποῦ δὲν εἶνε ἄλλο παρὰ ἢ ἐπιδράβουσις τῶν πρώτων προσπαθειῶν. Μόνη ἢ δράσις δίδει τὴν χαρὰν καὶ τὴν εὐθυμίαν. Διὰ τὴν γράψην κανεὶς πρέπει νὰ πάρῃ πρῶτα τὴν πέναν εἰς τὸ χέρι, ἀλλέως δὲν θὰ γράψῃ ποτέ. Πρέπει ν' ἀρχίσῃ, νὰ βάλῃ εἰς κίνησιν τὴν δραστηριότητα. ἔστω καὶ μὲ θυσίαν ἐκείνου ποῦ γράφεται ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς καὶ νὰ κάμῃ ὅπως οἱ μουσικοὶ ποῦ κρούουν κατ' ἀρχὰς μερικὰ μέτρα διὰ τίποτε.

Ἄπαξ ὁ κινήτηρ τεθῆ εἰς κίνησιν πρέπει νὰ ἐργάζεται πιστῶς, ἀκριβῶς, ἐπιμόνως. Ἡ πιστότης εἶνε ἡ τάξις, ἡ ἐργασία γινομένη κατὰ τὰς αὐτὰς ὥρας. Ἡ ἀκριβεία συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐργαζώμεθα μὲ ὅλην μας τὴν ἐπιμέλειαν ὅσον ἡμποροῦμεν καλλίτερα, Ἡ ἐπιμονὴ εἶνε ἡ συνέχισις τῆς αὐτῆς μελέτης: πρέπει ν' ἀποφεύγωμεν τὴν ἀστάθειαν. («Ὅποιος κάμνει τὴν ἐργασίαν του χαλαρὰ καὶ μὲ μαλθακότητα, λέγει μία λατινικὴ παροιμία, εἶνε ἀδελφὸς ἐκείνου ποῦ καταστρέφει τὸ ἰδικόν του ἔργον».)

Δὲν πρέπει ποτὲ νὰ νευριάζῃ κανεὶς, οὔτε νὰ βιάζεται, κυρίως ὅταν ἔχῃ πολλὰ νὰ κάμῃ. Οὔτε υπερβολικὴ κόπωσις, οὔτε τρεμουλιασμός, οὔτε βία, διότι ἡ βία ἐνέχει πάντοτε κατὶ τὸ πυρετώδες. Τὸ τρέξιμον ἐπιταχύνει τοὺς παλμοὺς τῆς καρδιάς καὶ προξενεὶ ἀγωνίαν, τὸ ἴδιο καὶ ἡ βία ἐπιδρά ὅπως μία συγκίνησις καὶ διαταράσσει τὴν διανοητικὴν ἰσορροπίαν. Μᾶς κάμνει νὰ χάνωμεν τὴν ἤρεμην πραότητα ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ μας ποῦ μόνη εὐνοεὶ τοὺς λεπτοὺς καὶ πλουσίους συνειρμούς ἰδεῶν· ἀμβλύνει τὸ κριτικὸν πνεῦμα ποῦ ἀρνεῖται τὴν σαφήνειάν του εἰς τοὺς ἀνησύχους καὶ τοὺς σπασμωδικούς. Ὁ Σπένσερ εἰς τὴν Αὐτοβιογραφίαν του παρατηρεῖ ὅτι ὁ Loubbock μὲ ὅλην τὴν ποικιλίαν τῶν πολυαριθμῶν ἀσχολιῶν του δὲν ἐφαίνετο ποτὲ βιαστικὸς. Ἦτο

πάντοτε ἤρεμος καὶ ἐφαίνετο ὡς νὰ μὴ τοῦ λείπη ποτὲ ὁ καιρὸς. Αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν μᾶς δίδουν οἱ σχινοδάται: κατὰ τὴν παθητικωτάτην στιγμὴν εἶνε ἤρεμοι, δὲν συσποῦν παρὰ τοὺς ἀναγκαίους μυῶνας, ἐνῶ ἕνας ἀρχάριος ταράσσεται, κάμνει χειρονομίας καὶ μορφασμούς. Πρέπει νὰ εἶνε κανεὶς γαλήνιος, νὰ σπεύδῃ βραδέως, νὰ μὴ θέλῃ νὰ κάμῃ ὅλα διὰ μίας, μὲ μίαν λέξιν πρέπει νὰ ἐργάζεται «μὲ ἤρεμίαν ἐμοίαν μὲ τὴν ἀπαλότητα τοῦ λαδιοῦ ποῦ τρέχει χωρὶς νὰ θορυβῇ» ὅπως λέγει ὁ Πλάτων εἰς τὸν Θεαίτητον, Καθόσον ἢ ἀλήθεια εἶνε προσιτὴ πολὺ περισσότερο εἰς τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν ἀγάπην παρὰ εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν.

Ὅσάκις αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτόν μου εἰς νευρικὴν κατάστασιν, εὐρίσκω διέξοδον μὲ τὸ νὰ σιγάω τὸ γράψιμόν μου νὰ ἐπεξεργάζωμαι τὰς λεπτομερείας, τονισμὸν, στίξιν κ.λ.π. Αἱ λεπτομερειακαὶ αὐταὶ φροντίδες ἐπιφέρουν γαλήνην.

Ἐνα μόνο πρᾶγμα κάθε φοράν.

Ἡ πραότης ὅμως ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ ἡ εὐπρέπεια δὲν εἶνε ἐφικτὴ παρ' ἑάν κάμνωμεν ἕνα μόνον πρᾶγμα κάθε φοράν. Ἡ μεγάλη τέχνη τοῦ μανθάνειν, λέγει ὁ Locke, εἶνε τὸ νὰ μανθάνῃ κανεὶς ὀλίγα μέσα εἰς ὀλίγον χρόνον. Ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ὀλλανδίας de Wit, ποῦ ἐσφάγη κατὰ τὸ 1672, διοικοῦσεν ὅλας τὰς ὑποθέσεις τῆς Δημοκρατίας, τοῦ ἔμεινε μελοντοῦτο ἀρκετὸς καιρὸς διὰ νὰ πηγαίνοι τὸ βράδου εἰς τὰς συναναστροφὰς καὶ νὰ δειπνῇ μὲ συντροφίαν. Ὅταν τὸν ἠρώτησαν πῶς εὐρίσκει καιρὸν διὰ νὰ διεκπεραιώσῃ τὰς ὑποθέσεις καὶ ὕστερα νὰ διασκεδάσῃ καὶ τὸ βράδου, ἀπεκρίθη: «Ἦντοτε τὸ εὐκολώτερον, ἀρκεὶ νὰ μὴ κάμνῃ κανεὶς παρὰ ἕνα μόνον πρᾶγμα κάθε φοράν καὶ νὰ

μή αναβάλλη ποτέ εις τὴν ἐπαύριον ἐκεῖνο πού ἔμπορεῖ νὰ γίνη αὐθημερόν». Ἄς κάμνωμεν ἐκεῖνο πού ἔχομεν νὰ κάμωμεν ἤρεια, χωρὶς πυρετὸν καὶ μὲ λελογισμένην ἐπιμέλειαν. Καθὼς λέγει ὁ Πέρσης ποιητὴς Σααδὴ εἰς τὸν σοφὸν Λοκμάν. Ἄς πάρωμεν παράδειγμα ἀπὸ τοῦ τυφλοῦ, πού δὲν βάζουσι ποτέ τὸ πόδι κάπου ἐάν δὲν βεβαιωθοῦν προτιήτερα περὶ τῆς στερεότητος τοῦ ἐδάφους.

Τὸ παιδί πού ἀρχίζει νὰ διευκρινίζῃ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον πιάνει ξαναπιάνει χωρὶς νὰ κουράζεται κάθε νέον ἀντικείμενον διὰ νὰ τὸ σπουδάσῃ: τὸ ψηλαφεῖ, τὸ σηκώνει, τὸ δαγκάνει, τὸ παρατηρεῖ, δίδει ἀκρόασιν εἰς τὸν ἤχον πού βγάζει καὶ δὲν περνᾷ εἰς ἄλλην ἀντίληψιν πρὶν νὰ διευκρινισθῇ τελείως τὸ ἀντικείμενον.

Τὸν Ναπολέοντα Α' τὸν ἀνέφερα καὶ ἄλλοῦ ὡς παράδειγμα. «Ποτὲ ἄνθρωπος δὲν ὑπῆρξεν περισσότερον ἀφωσιωμένος εἰς ἐκεῖνο πού ἔκαμνε, λέγει ὁ ἱστορικὸς Roederer περὶ αὐτοῦ, καὶ δὲν κατένειμε τὸν καιρὸν του καλλίτερα μεταξὺ τῶν πραγμάτων πού εἶχε νὰ κάμῃ. Κανένας νοῦς δὲν ὑπῆρξε ποτέ πλέον ἀλύγιστος εἰς τὸ ν' ἀπομακρύνῃ τὴν ἀσχολίαν τὴν σκέψιν πού δὲν ἦτο οὔτε τῆς ἡμέρας οὔτε τῆς ὥρας, διακαέστερος, ἀπεναντίας, εἰς τὸ νὰ τὴν ἀναζητῇ, δραστηριώτερος δὲ εἰς τὸ νὰ τὴν ἐπιδιώκῃ ὅταν εἶχε φθάσῃ ἢ στιγμὴ νὰ μεριμνήσῃ περὶ αὐτῆς». «Τὴν στιγμὴν πού εἶνε ἀπησχολημένος μὲ μίαν ὑπόθεσιν, λέγει ἄλλος ἱστοριογράφος του, τὰ λοιπὰ εἶνε ὡς νὰ μὴν ὑπάρχουν δι' αὐτόν ἢ ἀσχολία γίνεται τότε ἕνα εἶδος κυνηγιοῦ καὶ τίποτε δὲν ἰσχύει πλέον διὰ νὰ τὸν ἀποσπάσῃ ἀπ' αὐτό».

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον φθάνει κανεὶς εἰς τὴν ἀσφαλῆ μέθοδον τοῦ μεγάλου Καρτεσιῦ: «δαιρουσα, λέγει, τὴν καθημίαν τῶν δυσκολιῶν πού ἐξήταξα εἰς τόσον περισσότερα

καμμάτια ὅσα θὰ ἐχρειάζοντο διὰ νὰ τὰ λύσω καλ' ἔτερα». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ τελευταῖος τῶν Ὀρατίων, πολεμιστῆς ἐπιτήδειος, φροντίζει ὥστε νὰ μὴ προσβάλλῃ διὰ μᾶς καὶ τοὺς τρεῖς Κουρατίους: τοὺς καταβάλλει χωριστά, τὸν ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου.

Ὁ κανὼν αὐτός, τοῦ νὰ μὴ κάμῃ κανεὶς παρὰ ἕνα μόνον πρᾶγμα κάθε φορὰν καὶ ν' ἀφωσιώνεται εἰς αὐτὸ μὲ ὅλην τὴν ψυχὴν, ἐνέχει κεφαλαῖωδῃ σημασίαν διὰ τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν. Ἐν φύσει εἴμεθα σπασμωδικοί. ἀσταθεῖς, ἀφηρημένοι: ὁ νευρικὸς καὶ πολυάσχολος βίος τῶν πόλεων αὐξάνει τὴν ἀνυπομονησίαν μας· θέλομεν ὅλα νὰ τὰ κάμωμεν διὰ μᾶς καὶ προχωροῦμεν πολὺ βιαστικά. Καὶ ὅμως τὰ μεγάλα ἔργα οἰκοδομήθησαν μὲ τὴν ἡρεμὴν ὑπομονὴν πού εἶνε αὐτὸς ὁ ὀρισμὸς τῆς δυνάμεως. — «Ἀλλά, θὰ μᾶς ἀντεῖπουν, μὲ τὴν βραδύτητα αὐτὴν δὲν ἔμπορεῖ νὰ προοδεύσῃ κανεὶς!» — Καὶ εἰς τί θὰ χρησιμεύσῃ ἢ πρόοδος αὐτὴ ὅταν εἶνε βέβαιον ὅτι ὁ ἐχθρὸς, ἡ λησμοσύνη, θὰ ἐπανακτήσῃ τὸ κατακτηθὲν ἔδαφος; Πρέπει εἰς κάθε βῆμα πού κάμνομεν πρὸς τὰ ἔμπροσ ἢ θέσις νὰ ἐξασφαλισθῇ, νὰ ὀχυρωθῇ, νὰ διοργανωθῇ, νὰ τεθῇ εἰς τέτοιαν κατάστασιν ὥστε νὰ ἔμπορῇ νὰ ἀντέχῃ νικηφόρως εἰς νέαν δοκιμασίαν.)

Ἄλλως τε εἶνε ἐσφαλμένον τὸ νὰ ἰσχυρίζεται κανεὶς ὅτι μὲ τὸ νὰ κάμῃ κάθε φορὰν ἕνα μόνον πρᾶγμα ἀλλὰ καλὰ καὶ γερὰ, δὲν προχωρεῖ. Ἀπεναντίας εἶνε ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ προοδεύσῃ: ἐλέγαμεν κάπου ὅτι εἰς τὰς Ἄλπεις διὰ νὰ φθάσῃ κανεὶς εἰς μίαν ὑψηλὴν κορυφὴν δὲν ἔχει παρὰ νὰ βαδίξῃ μὲ βῆμα ἀργὸν καὶ κανονικόν· ὅποιος θελήσῃ νὰ πηγαίῃ γρήγορα, πιάνεται ἢ ἀναπνοή του καὶ σταματᾷ εἰς τὸν μισὸν δρόμον.

Πᾶν ὅ,τι κάμνομεν νὰ τὸ κάμωμεν καλά.

Νὰ ἐργαζώμεθα λοιπὸν μὲ ἡρεμίαν καὶ νὰ ἐπεξεργαζώμεθα ὅσον τὸ δυνατόν καλλίτερα κάθε λεπτομέρεια τὴν μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης. Ὁ καιρὸς εἶνε ἀξιόχρεος δι' ἐκεῖνον ποῦ ἐργάζεται. Ἐὰν κάθε ἡμέραν σπεύρῃ κανεὶς ἓνα κομμάτι τοῦ χωραφιοῦ, εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους θὰ ἔχῃ ἐξαίρετον θερισμόν. «Ὅσοι νομίζουν ὅτι δὲν ἐπιωφελοῦνται ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ μελετοῦν, λέγει ὁ Κομφούκιος, νὰ μὴ ἀποθαρρύνωνται καὶ νὰ μὴ σταματοῦν. Ἐκεῖνο ποῦ οἱ ἄλλοι θὰ ἔκαμναν εἰς μίαν φοράν αὐτοὶ θὰ τὸ κάμουν εἰς δέκα ἐκεῖνο ποῦ οἱ ἄλλοι θὰ ἔκαμναν εἰς ἑκατόν, αὐτοὶ θὰ τὸ κάμουν εἰς χιλίας φορές. Ὅποιος ἀκολουθήσῃ πράγματι αὐτὸν τὸν κανόνα ἐπιμονῆς ὅσον ἀμαθεὶς καὶ ἂν εἶνε, θὰ γίνῃ κατ' ἀνάγκην σοφός».

Ἀπὸ τὸν βίον τῶν μεγάλων ἀνδρῶν διδασκόμεθα ὅτι ὅλοι ἐπέτυχαν εἰς τὸ στάδιόν των μὲ τὴν ἐπιμονὴν καὶ μὲ τὴν θέλησιν τοῦ νὰ συγκεντρῶνουν ὅλην των τὴν προσοχὴν διαδοχικῶς εἰς κάθε σημεῖον καὶ νὰ μὴ ἀφίνουν τίποτε ἀτελείωτον. Ὅταν ἠρώτησαν εἰς τὸν Faraday τὸ μυστικὸν τῆς μεγάλης του παραγωγικότητος, τὸ συνώψισεν εἰς τρεῖς λέξεις: «ἐργαζόμεν, συνεπλήρωνα, ἐδημοσίεμα».

Τὴν καθεμίαν ἀπὸ τὰς λεπτομερειακὰς ἀσχολίας ποῦ ἀποτελοῦν ἓνα σύνολον, ἄς τὴν ἀποπερατώνωμεν μὲ εὐσυνειδησίαν, μὲ ἐπιμέλειαν, μὲ ζωὴν, μὲ σφρίγος, μὲ θάρρος καὶ θὰ ἐκπλαγοῦμεν καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι διὰ τὰς ταχείας προόδους ποῦ θὰ κάμωμεν καθὼς καὶ διὰ τὴν δραστηριότητα ποῦ ἡ ἀποκτήσωμεν μὲ αὐτὰς τὰς μικρὰς συνεχεῖς ἐπιτυχίας τῆς βουλῆσεως.

Νὰ μὴ ὑποφέρωμεν ποτὲ μίαν ἐργασίαν κακοκαμωμένην: διότι δὲν θὰ εἶνε ἐργασία, ἀλλὰ μουντσούρωμα αὐτῆς.

Φαντάσματα κοπώσεως.

Ἐδῶ ὀφείλομεν ν' ἀναλύσωμεν βαθύτερον ἐκεῖνο ποῦ συμβαίνει μέσα εἰς τὴν συνείδησιν ὅταν ἀρχίξῃ ἡ ἐργασία. Ὁ καθεὶς γνωρίζει ὅτι εἰς μερικὰς ἡμέρας ἢ ἐνεργητικότης εὐρίσκεται εἰς μεγάλην ἔντασιν, ἐνῶ εἰς ἄλλας δὲν αἰσθάνεται κανεὶς ὄρεξιν πρὸς ἐργασίαν: ἡ ἐνεργητικότης εἶνε χαλαρωμένη. Ὁ νευρασθενὴς δοκιμάζει συνεχῶς αἶσθημα κοπώσεως καὶ εἴμεθα ὅλοι νευρασθενεῖς εἰς μερικὰς στιγμὰς. Ἐγνώρισα νευρασθενεῖς, ποῦ ἐφαντάζοντο ὅτι ἦσαν ἀνίκανοι διὰ μίαν σύντομην ἐκδρομὴν καὶ ὅμως ἀπεκαλύφθησαν ὅτι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ βαδίζουσι ἐπὶ δέκα πέντε συνεχεῖς ὥρας, ἐπειδὴ τὸ ὄρεινόν καλυθόσπιτον, ποῦ ὑπελόγιζαν νὰ συναντήσουσι κατὰ τὴν πορείαν, ἔτυχε νὰ εἶνε κλειστόν.

Πῶς ἐξηγοῦνται τὰ φαινόμενα αὐτά: Διότι τὸ αἶσθημα κοπώσεως, ὅπως τὸ αἶσθημα πείνης, εἶνε συχνὰ ἀποτελέσματα ψευδαίσθησεως. Ὅταν στρέψωμεν ἐκεῖ τὴν προσοχὴν, ὁ ἐλάχιστος πυρὴν πραγματικότητος ποῦ τὸ ἀπαρτίζει μεταβάλλεται εἰς κέντρον ὀργανώσεως: τὸ αἶσθημα ἐνισχυόμενον ἐπιβάλλεται σιγὰ σιγὰ εἰς τὸν νοῦν κ' ἐπὶ τέλους παραλύει τὴν βούλησιν. Καθὼς ὁ ξυλὰς τοῦ μύθου αἰσθανόμεθα τὸν ἑαυτὸν μας εἰς ἀκμὴν θανάτου. Καὶ ὅμως, μόλις ὁ κίνδυνος προβάλλῃ ἀπειλητικῶς, ξεχνῶμεν τὴν ψευδοκοῦρασίν μας καὶ φορτωνόμεθα πάλιν βιαστικὰ τὰ ξύλα ἔς τὸν ὄμον.

Εἶνε εὐκόλιν νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς τὸ φαινόμενον κατὰ τινὰ ἐκδρομὴν. Ὅταν ἀναβαίνωμεν σκαλώνοντες ἀνήφορον

στρωμένον με παχὺ στρώμα χύματος, ὑπὸ τὰς καυστικὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, μέσα εἰς στεγὴν καὶ μαγνόντονην φάλαγγα, ὁ καθείς αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν του καταβεβλημένον, διότι εὐρίσκεται διαρκῶς ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν κοπώσεως, καὶ δὲν μεσολαβεῖ τίποτε διὰ νὰ τὸν ἀποσπάσῃ ἀπ' αὐτήν. Ἔως ἐκεῖ καὶ μὴ περαιτέρω! Ἄλλ' ἕξαφνα πλησιάζομεν μίαν κορυφογραμμὴν: ὁ ὀρίζων ἐκτείνεται ἐπάνω εἰς μαγευτικὸν πανόγραμμα διαδοχικῶν κοιλάδων, κορυφῶν, παγετώνων. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος αἱ κατωφέρειαί, ἰλιγγιώδεις εἰς τὴν θέαν, εἶνε τόσον ἐλκυστικαὶ ὥστε μόλις κατορθῶναι κανεὶς νὰ κρατήσῃ τὰ ἡνία τῆς βουλήσεως. Ἡ κόπωση ἐξαφανίζεται αὐτοστιγμεί, διότι δὲν τὴν σκεπτόμεθα πλέον, διότι ἐπαύσαμεν νὰ τὴν παρατηροῦμεν με τὸν μεγεθυντικὸν φακὸν τῆς προσοχῆς.

Ἄρα τὸ αἶσθημα αὐτὸ κοπώσεως ἦτο ἀπλή ὑποβολή. Ἐπρόκειτο περὶ φαντάσματος κοπώσεως, περὶ πλάσματος τῆς φαντασίας μας: εἶχε τόσῃν ὑπόστασιν εἰς τὴν πραγματικότητα ὅσῃν ἔχουν τὰ μέγαρα τὰ ὁποῖα πλάττει ἡ φαντασία μας ὑπὸ τὸ θάλπος τῆς φωτιᾶς ποῦ λαμποκοπᾷ εἰς τὴν ἐστίαν, ἢ τὰ τερατώδη ζῶα ποῦ ἀνακαλύπτουν τὰ παιδιὰ ὅς τὰ σύννεφα.

Αἰσθανόμεθα συχνὰ βαρυθυμίαν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας: θὰ εἶνε τὸ στομάχι ποῦ δὲν λειτουργεῖ καλά, ἕνας μυὸν κουρασμένος, μία διατάραξις τῆς κυκλοφορίας, κάποια δύσπνοια: εἴαν κατευθύνωμεν πρὸς αὐτὰ τὰ πραγματικὰ δεδομένα τὴν προσοχήν μας, ἡμποροῦμεν νὰ δημιουργήσωμεν ἐντύπωσιν κοπώσεως ἀκόμη καὶ ἐξαντλήσεως, διότι ἔχομεν φαντασίαν τῶν σπλάγγων τόσον γόνιμην ὅσον εἶνε ἡ φαντασία περὶ τοῦ ἕξω κόσμου.

Ἄς μὴ παρασυρώμεθα ἀπ' αὐτὰς τὰς ψευδαισθήσεις κοπώσεως. Οἱ ἀμελεῖς καὶ οἱ γευρασθενεῖς εἶνε συχνὰ μισό-

τρελλοί, ἐπειδὴ παίρνουν τὸ φανταστικὸν ὡς ἀληθινόν. Πραγματικὴ κούρασις ὑπάρχει τότε μόνον, ἐὰν τὸ αἶσθημα κοπώσεως ἐμμένῃ καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ὄρασιν. Τότε πρέπει νὰ σταματήσῃ κανεὶς τὴν ἐργασίαν.

Ἐὰν ἀπομακρύνωμεν τὰ φαντάσματα αὐτὰ ἢ μάλλον ἐὰν δὲν ἐπιτρέψωμεν εἰς τὴν φαντασίαν νὰ τὰς πλάττῃ με κατὶ ὑπουλαῖς σπλαγγινικὰς ὑποβολάς, ἂν ἀποτρέψωμεν περιφρονητικῶς τὴν προσοχήν μας, εἶνε βέβαιον ὅτι δὲν θὰ ὑποφέρουν καὶ αὐτὰ ἐπὶ μακρὸν τὴν προσβολὴν τῆς περιφρονήσεως, θὰ ἐξαφανισθοῦν. Δὲν θὰ ἐπιχειρήσουν νὰ ξαναπαρουσιασθοῦν παρ' ὅταν, κατόπιν σοδαρῶν προσπαθειῶν, αἱ ἐσωτερικαὶ ὑποβολαὶ καὶ ἡ διαμαρτυρία τοῦ σώματος, ποῦ τὸ ἀφίνομεν ν' ἀδρανήσῃ ἐπὶ μακρὸν, θὰ ἔχουν φθάσ' εἰς μεγαλύτεραν ἔντασιν.

Νὰ κατεβούμεν ἕως τὰς βαθεῖας πηγὰς ἐνεργείας.

Καὶ ἂν πάλιν τὰ παραμελήσωμεν, θὰ ἐξαφανισθοῦν ἐκ νέου καὶ ἡμπορεῖ κανεὶς, προτείνων κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θαρραλέως, νὰ κάμῃ μίαν κεφαλαιώδη ἀνακάλυψιν, δηλονότι ἔχομεν βαρεῖας πηγὰς ἐφεδρικῆς ἐνεργείας ποῦ φαίνεται ὡς νὰ κοιμᾶται, ἀλλὰ μόλις ἀφυπνισθῇ, κάμνει θαύματα. Σχεδὸν πάντοτε μένομεν κάτω ἀπὸ τὸν βαθμὸν ἐκάνοιτος ὅπου ἡμποροῦμεν ἀκόμη νὰ δράσωμεν, καὶ σχεδὸν ὅλοι, ἀποκοτοῦμεν τὴν ἀνανδρην καὶ ὀλεθρίαν συνήθειαν νὰ καταθέτωμεν τὰ ὅπλα καὶ νὰ παραδιδώμεθα ἄμπροσθὰ εἰς τὴν ψευδαίσθησιν κοπώσεως, μόλις ἐμφανισθῇ. Δὲν θέλομεν νὰ ἰδοῦμεν ὅτι κατέχομεν παρακαταθήκας σημαντικῶς πλουσιωτέρας ἀπὸ ἐκεῖνας ποῦ ἀρκοῦμεθα νὰ χρησιμοποιοῦμεν. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τὸ ναυάγιον τοῦ ἀμερικανικοῦ ὑπερω-

143

καένιου «Γιτανικού» πολλοὶ ἐχάθησαν ἐπειδὴ ἔμπροσθὰ εἰς τὸ κρῦο καὶ τὴν κούρασιν ἔσπευσαν νὰ συνθηκολογήσουν μὲ τὸν θάνατον. Ὅσοι εἶχαν τὸ θάρρος καὶ τὴν δραστηριότητα ν' ἀγωνισθοῦν ἐσώθησαν.

Λαμπρὸν παράδειγμα ἀτομικῆς πρωτοβουλίας καὶ δράσεως ἀποτελεῖ τὸ ἐξῆς πολεμικὸν γεγονός πού τὸ ἀνέγραψεν ὁ Χρόνος τῶν Παρισίων εἰς τὸ φύλλον τῆς 17 Δεκεμβρίου 1914.

«Ὁ Γεράρδος Φ., ἡλικίας εἴκοσι ἐνὸς ἐτῶν, λοχίας εἰς γραμμῆς, δέχεται μίαν σφαῖραν εἰς τὴν μύτην. Ἡ σφαῖρα διαπερᾷ τὸ μισὸν πρόσωπον, σπᾷ κατὰ τὴν διάβασιν τὸ σιαγονικὸν κόκκαλον καὶ βγαίνει διὰ τῆς καρωτιδικῆς χώρας, ἀφοῦ ἔκοψε τὴν ἐξωτερικὴν καροτίδα. Μὲ ψυχραμίαν ἀξιόλογην, ὁ τραυματίας πιέζει διὰ τοῦ ἀντίχειρος τὸ ἀγγεῖον (τὴν ἀρτηρίαν) πού ἔδραζε κύματα αἵματος καὶ ἔρπει μὲ τὰ τρία ἐπὶ ἑκατοντάδας μέτρων ἕως εἰς τὸν σταθμὸν πρῶτων βοηθειῶν. Ὅταν ἔφθασεν ἐκεῖ, ὁ θρόμβος αἵματος πού εἶχε σχηματισθῆ κάτω ἀπὸ τὴν πίεσιν τοῦ ἀντίχειρος καὶ ἐπέφερον ἀληθινὸν συγκεχυμένον ἀνευρισμὸν, σταματᾷ ἐν μέρει τὴν αἱμορραγίαν καὶ προκαλεῖ κάποιαν μισοσυγκοπικὴν κατάστασιν. Ἐν αὐτοκίνητον εὐρίσκετο ἐπὶ τόπου : ἐπῆραν τὸν λοχίαν καὶ τὸν μετέφεραν, χωρὶς νὰ τὸν ἐξυπνήσουν ἀπ' αὐτὴν τὴν εὐνοϊκὴν νάρκην, ἕως ἕς τὸ φορητὸν νοσοκομεῖον. Ἡ ἐξωτερικὴ καροτίς συνερράφη αὐτοστιγμῆ καί, ἀκριβῶς εἰς τρία τέταρτα τῆς ὥρας ἀπὸ τῆς στιγμῆς τοῦ τραυματισμοῦ, ἡ ὄψις ἤρχισε ν' ἀποκτᾷ τὸ χρῶμα τῆς. Τὴν ἐπομένην ἢ κατάστασις τοῦ τραυματίου ἔδαινεν ὁμαλῶς καὶ τώρα ὁ Γεράρδος Φ. εὐρίσκεται εἰς περίοδον τελείας ἀναρρώσεως.»

Χωρὶς τὴν ἐπίμονην δραστηριότητα πού τὸν ἔκαμε ν' ἀγωνισθῆ μέχρι τέλους, ὁ στρατιώτης αὐτὸς ἦτο χαμένος,

ὅπως τόσοι ἄλλοι πού ἀφέθησαν εἰς τὴν τύχην καὶ ἀπέθαναν δι' ἔλλειψιν ἐπιμονῆς καὶ ἐγκαρτερήσεως.

Ὁφείλομεν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὸ αἰσθημα ἀδυναμίας, κοπώσεως, ἀνικανότητος, ἀδυνατότητος τίποτε ἄλλο δὲν εἶνε παρὰ μορφὴ νευρασθενείας. Ἡ μόνη ἀποτελεσματικὴ θεραπεία τῆς διανοητικῆς αὐτῆς ἀσθενείας ἐγκείται εἰς τὸ ν' ἀποκτήσῃ ὁ ἀσθενὴς διὰ βουλευτικῶν πράξεων, τὴν πείραν τῆς ἀτομικῆς του ἐνεργητικότητος. Κάθε βουλευτικὴ πράξις, ὅσον ἐλαχίστη καὶ ἂν ὑποτεθῆ, εἶνε τονωτικὴ. Νὰ σηκωθῆ ἀπὸ τὴν θέσιν του, νὰ πάγῃ νὰ ζητήσῃ τὸν Ἄτλαντα διὰ νὰ εὕρῃ τὴν τοποθεσίαν μιᾶς χώρας μνημονευομένης εἰς τὴν σελίδα πού διαβάξῃ, νὰ ἐξακριβώσῃ μίαν λέξιν παρὰ τὴν ἀπέχθειαν πού αἰσθάνεται, νὰ μὴν θελήσῃ νὰ προχωρήσῃ ἐφ' ὅσον δὲν ἐννοήσῃ τελείως ἓνα χυορίον πού μεταφράζει κ.τ.λ., ὑπάρχουν μυρία μικραὶ βουλευτικαὶ πράξεις πού ἐξασκοῦν τὴν βούλησιν, πού μᾶς ἐπιτρέπουν ν' ἀποκτήσωμεν βαθμηδὸν αὐτοκράτησιν καὶ μᾶς δίδουν σιγὰ σιγὰ πίστιν ἐπὶ τὴν δραστηριότητά μας. Νὰ μὴ συγκατανεύωμεν πατὲ εἰς τὸ νὰ ὑπολογίζωμεν πολὺ χαμηλὰ τὴν πρὸς ἐργασίαν ἱκανότητά μας. Οἱ περιορισμένοι ἄνθρωποι, πού διάγουν βίον βραδυκίνητον, ἐξευτελιστικόν, ἀναπνέουν μόνον μ' ἓνα μέρος τῶν πνευμόνων των : τὰ κοιλώματα τοῦ ἀχρησιμοποίητου μέρους πλατύνονται, σκεδρώνουν. Ἡ ἐνεργητικὴ ἀσκήσις ἔσσωφρώνει τὰ κοιλώματα αὐτὰ κ' ἐπαναφέρει ἕς τὴν ζωὴν δλόκληρον τὸν πνεύμονα. Τὸ ἴδιο καὶ μία ἀναιμικὴ βούλησις δὲν ἐνεργεῖ παρὰ μὲ μικρὸν μόνον μέρος τῆς διανοητικῆς ἐνεργητικότητος : τὸ ὑπόλοιπον μέρος φθίνει : ἄρα πρέπει νὰ δρῶμεν μὲ τὴν δλότητα τῶν θυμῶν μας καὶ νὰ μὴ ἀκούωμεν τὰς διαμαρτυρίας μηδὲ ν' ἀνεχόμεθα τὴν ἐπιβολὴν τοῦ πάντοτε δυσηγίου στασίμου σώματος, οὔτε τὸ ἀχ-

θος και τας υποουλαις υποβολας του. Πρεπει ν' αποφευγωμεν κυριως απο του να χρησιμοποιουμεν την ευφυιαν μας προς νομιμοποιουν της οκνηριας, καθοτι τα παθη μας εχουν την επιτηδειότητα να επιγοσυν τεχνασματα και προφασεις. Ο αμελης αρεσκεται εις το να επικαλειται τας τρομερας συνεπειας της υπερκοπωσης.

Εγκεφαλική υπερκόπωση δεν υπάρχει. *αμφιβολία*

Δεν πιστευομεν εις την υπερκοπωσιν δια της αληθινης εργασις, δια τον απλουστατονλογον οτι η εργασις αυτη καταντα αδυνατη οταν επελεθη κοπωσις. Η υπερκοπωσις προερχεται απο σκυθρωπας αδρανεις ασχολιας που επι ωρας αφιουν το σωμα στασιμον μεσα εις τον μολυσμενον και υπερθερμον αερα ενδς σπουδαστηριου η ενδς γραφειου.

Η εργασις εινε ελαχιστη η αιτια της πραγματικης κοπωσης που προερχεται υπ' αυτας τας ανθυγειινας συνθηκας και αποδειξεις το γεγονος οτι οι αναρμωστοι αυτοι υγειινοιοροι δεν επιτρεπουν παρα λιποψυχαις και μαρασμικας ασχολιας. Αυτη εινε η περιπτωσις των μακρων εσπερινων μελετων εις τα κολλεγια και τα λυκεια μας οπου οσακις εισερχομαι εινε αδυνατον να μη αισθανθω συνοχην καρδιας. Αυτη εινε και η περιπτωσις πολλων γραφειων: οι υπαλληλοι με αιμα κακως δευγονωμενον εχουν αναγκην της θερμοκρασις που χρειάζεται δια την εκκόλαψιν του μεταξοσκώληκος.

Αλλη αιτια υπερκοπωσης, οχι περισσοτερον αξια εκτιμησεως, εινε η καταστρεπτικη κακη συνθηχεια που οφειλεται εν μερει εις την ανιαν, την υπερβολικα καθεστικην ζωην. Κανεις δεν θελει να ιδη τας τρομερας καταστροφας του κακου που υποσκαπτει τα θεμελια της υγειας, φθειρει εσωθεν

τας ακμιας δυναμεις ενεργειας και ελαττωγει απαλπιστικα την αντοχην των εφηδων: ο Αδιαφορος λογιστης αρκειται εις το να συρη μιαν γραμμην και να καμη την προσθεσιν: τυφοειδης πυρετος, ασθενεια αυξησεως, φθισις, νευρασθενεια και διαφορα αλλα νοσηματα αποτελουν τσσα κανδυλια δια την πληρωμην των χρεων.

Ως τριτη και σπουδαιοτατη αιτια υπερκοπωσης ερχονται τα καταθλιπτικα συναισθηματα. Όταν ετοιμάζεται κανεις δι' εξετασεις, ποια ανησυχια, ποση πυρετωδης βια! Καποτε, ειναι πραγματι βαρεια ασχολια η εργασις που γινεται υπο την επιτηρησιν κακοβουλων αρχηγων, που τιποτε αλλο δεν ζητουν παρα πως να ευρουν σφαλματα εις τον εξεταζομενον. Ειναι και αυτο μια απο τας ασχημιας του διοικητικου μας συστηματος, το να εχουν δηλαδη οι προϊσταμενοι καπως αστυνομικην αντιληψιν περι του καθηκογτος και συνεπως εκτος του οτι δεν θεωρουν τους υφισταμενους των, και τους ευσυειδητοτερους μεταξυ αυτων, ως συνεργατας αξιους ευμενοδς υποστηριξεως, να προσπαθουν με καθε τροπον ν' ανακαλυπτουν τα λαθη των και να τους ταπεινωουν, προς βλαβην αυτης της ιερας των αποστολης. Πολλα βασανα εχουν αυτην την προελευσιν.

Οσοι εργαζονται κινουμενοι απο αλαζονειαν, απο ματαιοδοξιαν, όσοι τρωγονται απο φθονον και απο μισος, στερουνται απο την χαραν που αποτελει το στηριγμα εκεινων οσοι εμμενουν πιστοι ες την αληθειαν. Και ομως απογοητευσεις, αποτυχιαι, τραυματα φιλοτιμιας ειναι συχνα ο κληρος των τελευταίων. Τα πικρα αυτα συναισθηματα, με τον πονον και τα βασανα που προκαλουν, ειναι τσοι αφορμαι υπερκοπωσης, αλλ' η υπερκοπωσις αυτη δεν προερχεται απο την εργασιαν. Γενναται απο την μετριότητα της ψυχης.

δηλητηριασμένης ἀπὸ τὰ φθοροποιὰ συναισθήματα. Ἐρωτοῦσα συχὰ νέους πού παρεπονούντο δι' ὑπερκόπωσην, νὰ μοῦ δείξουν τὴν ἐργασίαν των, καὶ πάντοτε παρετήρησα, ὅπως παρατηρῶ καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν μου ὁσάκις αἰσθάνομαι κούρασιν, ὅτι ἡ ἐργασία των αὐτῆ ἦτο μετρία καὶ ὄχι τόσο πολλή. Τὸ συναισθημα πού ἀποκομίζουσι εἶναι ἓνα αἰσθημα ἀδυνατότητος πρὸς περαιτέρω ἀσχολίαν, ἄσυνδοεῦμενον κάποτε ἀπὸ γενικὴν αἰσθημα ἀνικατότητος, πού ἐξαφανίζεται ὅμως βαθμηδόν, ἐὰν ἐπιμένῃ κανεὶς ἐργαζόμενος. Ἥμπορεὶ μάλιστα νὰ ὑπάρχη καὶ ἐλαφρὰ κακοδιάθεσις πού, ὅταν τὴν ἀναλύσῃ κανεὶς, φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ κάποιαν διατάραξιν τῆς κυκλοφορίας ἢ τοῦ στομάχου. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ἀκριβῶς ὅτι ἡ ὑπερκόπωση δὲν εἶναι διανοητικὴ ἀλλὰ φυσιολογικὴ; Εἰς ἐμένα, αἱ διαταράξεις αὐταὶ πού ἐκδηλώνονται ὑπὸ μορφὴν βαρυθυμίας, δὲν διαρκοῦν πέραν ἑνὸς μικροῦ περιπάτου πού κάμνω εἰς ἀνοικτὸν ἀέρα, ἀπόδειξις καὶ αὐτὸ τοῦ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κακῆς λειτουργίας τοῦ μηχανισμοῦ.

Ἄλλως τε ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ἓνας μεγάλος αὐθέντης πού δὲν πολυσκοτίζεται. Εἰς ἄνθρωπον πού κοντεύει ν' ἀποθάνῃ ἀπὸ πείναν, ζῆ εἰς βάρος τοῦ λίπους, τῶν μυῶνων, καὶ προσβάλλει τὰ διάφορα ὄργανα κατὰ σειρὰν κατιούσης σπουδαιότητος. Ὅταν ἐπέρχεται ὁ θάνατος, ὁ ἐγκέφαλος δὲν ἔχει χάσῃ τίποτε ἀπὸ τὸ βάρος του. Ὡστε δὲν εἶναι ὄργανον πού νὰ συγκατανεύσῃ εἰς ὑπερκοπώσεις καὶ εἰς μειώσεις: ἐκεῖνο πού παρακουράζεται εἶναι κυρίως ὁ στόμαχος: ὑπερκόπωση σοβαρά, διότι ὅταν χαλάσῃ αὐτός, χαλνᾷ καὶ τὰ λοιπὰ καὶ εἰς ἐπίμετρον δηλητηριάζει τὸ αἷμα καὶ τὸν ἐγκέφαλον.

Ὀλίγοι ὥραι ἐργασίας ἀρκοῦν. †

Εἶναι κανὼν χωρὶς καὶ πολλὰς ἐξαιρέσεις ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐργάζεται κανεὶς παραπάνω ἀπὸ πέντε ὥρας τὴν ἡμέραν, Ὁ Carlyle, πού ἦτο ἓνας μεγάλος φιλόπονος, ἐπαναλαμβάνει συνεχῶς τὸ ἀνώτατον αὐτὸ ὄριον: Νομίζω, γράφει εἰς ἐπιστολήν του, πρὸς Jane Welsh, ὅτι κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων δὲν ἀφιέρωσε ποτὲ τὸ πέμπτον τοῦ καιροῦ του καὶ τῆς προσοχῆς του εἰς τὴν Φιλολογίαν. Σκεφθῆτε τί ἡμπορεῖ ν' ἀποδώσῃ σαράντα ἐτῶν ἐργασία ἐὰν χρησιμοποιοῦτε καλὰ τὰ ἔτη αὐτά... Ἀφιερώνετε μόνον τέσσαρας ὥρας καθήμεραν εἰς σοβαρὰν ἐργασίαν, ἀφιερώνετε τὰς ὅμως μὲ πεισιμονήν, μὲ πίστιν, μὲ ἀλυγιστίαν καὶ ἡ ἐπιτυχία θὰ ὑπερβῇ πολὺ τὰς ἐλπίδας σας.

Ἐὰν ὑπολογίσωμεν τὸ πέμπτον τῶν εἴκοσι τεσσάρων ὥρων τοῦ ἡμερονοκτίου, τὸ ποσὸν πού ἀναλογεῖ εἰς τὴν ἡμερησίαν ἐργασίαν θὰ εἶναι ὀλιγώτερον τῶν πέντε ὥρων. Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι ὀλίγοι ἀπὸ τοὺς διασήμους συγγραφεὶς φθάνουσι τὸ ὄριον αὐτό. Ἄρα δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος νὰ θέλῃ κανεὶς νὰ τὸ ὑπερβῇ.

Μὲ τρεῖς μόνον ὥρας καθήμεραν ἡμπορεῖ νὰ ἐπιτελέσῃ κανεὶς γιγάντιον ἔργον. Ὁ Ζολὰ δὲν εἰργάσθη ποτὲ παραπάνω ἀπὸ τρεῖς ὥρας. Ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ὅταν γράφῃ εἰς ἓνα τῶν βιβλίων του, τὴν Ἐργασίαν: «Δὲν εἶχε κατορθώσῃ ποτὲ ν' ἀποδώσῃ περισσότερα: δὲν ἤξιζε παρὰ μὲ τὴν θέλησίν του, τὴν πεισιμονήν του, τὸ πάθος του διὰ τὸ ἔργον πού ἐπιτελοῦσε, πού παρήγε μὲ ὄλην τὴν ἐξυπνάδα του... Ἐπεδίωκε πάντοτε τὸ ἴδιον πράγμα χωρὶς ν' ἀποκαρδιώνεται, χωρὶς νὰ κουράζεται, μὲ τὴν ἡρεμίαν, ἔμμονην,

τὴν μανιώδη πίστιν ποὺ μετακινεῖ ὄρη. Φαντάζεται ἄραγε κανεὶς τὸν σωρὸν τῆς ἐργασίας ποὺ ἠμπορεῖν νὰ ἐπισωρεῖται ἐργαζόμενος ἐπὶ δύο μόνον ὥρας τὴν ἡμέραν μὲ ἐργασίαν ἀποφασιστικὴν;»

Ὁ μέγας ζωγράφος Harpignies ὑπεβάλλετο εἰς τακτικὴν ἐργασίαν τριῶν ὥρῶν, ἔπειτα ἔθβαινε εἰς τὰ χωράφια διὰ νὰ παίρνῃ πρόχειρα σχεδιάσματα. Ὁ Kuskiu ὁμως φθάνει μέχρι τοῦ νὰ συμβουλευῇ ἐργασίαν ἑξ ὥρῶν.

Ἄλλὰ ὑπερβολικὴ ἐπιμέλεια ἀμβλύνει τὰς ἐταστικὰς ιδιότητας καὶ εἰς τὴν κυριολεξίαν καὶ μεταφορικῶς, διότι καταστρέφει τὴν γνῶσιν τῶν ἐντυπώσεων καὶ τὴν πρωτοτυπίαν. Καταστρέφει ἀκόμη καὶ τὴν υγείαν, δηλαδὴ αὐτὴν τὴν πηγὴν τῆς ἐνεργείας. Ὁ ἀμερικανικὸς βίος, ποὺ καταλήγῃ εἰς μονομανίαν τῆς ἐργασίας, εἶναι παραλογισμὸς. Εἶναι προτιμότερον νὰ ἐργάζεται κανεὶς μὲ ἤρεμον δραστηριότητα ἐπὶ μακρὰν περίοδον τοῦ βίου παρά νὰ παρακουράζεται ἐργαζόμενος πυρετωδῶς ἐπὶ τινα μόνον ἔτη.

Ὁ Fraser εἰς τὸ σύγγραμά του «Ἡ Ἀμερικὴ ἔς τὴν ἐργασίαν» ἀναφέρει τὸ ἑξῆς χαρακτηριστικὸν ἀλλὰ καὶ φρικαστικὸν γεγονός: Μετὰ μίαν ἐπίσκεψιν εἰς τὰ ἐργοστάσια τῆς Φιλαδελφείας, ὅπου ἡ ἐργασία εὐρίσκεται εἰς τεραστίαν ἐντασιν, ὁ συγγραφεὺς ἐρωτᾷ τὸν Διευθυντήν: «Τί τοὺς κίμνυτε, παρακαλῶ, τοὺς ἀνθρώπους σας ποὺ φθάνουν εἰς ὄριμην ἡλικίαν, καθότι δὲν εἶδα ποτενὰ ψαρὰ μαλλιά; Που εὐρίσκονται οἱ γηραλέοι σας ἐργάται;» Κατ' ἀρχὰς ὁ ἐργοστασιάρχης δὲν ἠθέλησε νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ, βλέπων ὁμως τὴν ἐπιμονὴν μου, μοῦ ἔτεινε τὴν σιγαροθήκην του καὶ μοῦ εἶπε μὲ τόνον ἀδιάφορον: «Ἦέρετε δὲ ἕνα σιγάρο καὶ κατίνιστον, πᾶμε νὰ ἐπισκεφθοῦμεν τὸ νεκροταφεῖον!»

Πῶς νὰ καθορίζωμεν τὰ ὄρια τῆς ἐργασίας

Νὰ χρησιμοποιοῦμεν λογικῶς τὸν θησαυρὸν δυνάμεων ποὺ μᾶς ἔλαχε-λογικῶς, δηλαδὴ νὰ μὴ κάμωμεν τίποτε ποὺ ἠμπορεῖ νὰ προσβάλῃ τὴν ἰκανότητα ἐνεργείας τῆς ἐπαύριον. Ἐφ' ὅσον δὲν ἐργάζεται κανεὶς ἐπιφελῶς ἀρὰ μὲ χαρὰν, πρῶτιστα πάντων πρέπει νὰ διατηροῦμεν τὴν υγείαν καὶ νὰ ἐργαζώμεθα τόσας μόνον ὥρας ὅσας ἠμποροῦμεν νὰ ὑποφέρωμεν. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ὥρῶν διαφέρει ἀναλόγως τῆς ποιότητος καὶ τῆς ποσότητος ἐνεργείας. Ἄλλὰ πῶς νὰ ξεύρωμεν ἐὰν περνοῦμεν ἢ ὄχι τὸ ὄριον; Κατὰ τὴν ἰδικήν μου πείραν ἡ μόνη ἔνδειξις ποὺ ἠμπορεῖ νὰ μᾶς διαφωτίσῃ ἐπακριβῶς, εἶναι ὁ ἀντίκτυπος τῆς ἐργασίας εἰς τὸν ὕπνον. Ἐὰν ὁ ὕπνος ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν ἐργασίαν ἡμέραν εἶναι ἤρεμος καὶ ἀνακαινιστικὸς, σημεῖον ὅτι ἡ ἐργασία δὲν κατηγάλωσε τίποτε ἀπὸ τὸ κεφάλαιον ἀλλ' ἠρκέσθη νὰ ἐξοδεύσῃ τὴν ἐνέργειαν ποὺ τίθεται καθημερινὰ εἰς τὴν διάθεσίν μας ὑπὸ τῆς τροφῆς καὶ τῆς ἀναπαύσεως. Ἐὰν, ἀπεναντίας, ὁ ὕπνος εἶναι τεταραχμένος, ἀν δὲν ἐπαρκεῖ ν' ἀναπληρώσῃ τελείως τὰς δυνάμεις, ἔνδειξις ὅτι ὑπερέδημεν τὴν καθημερινὴν μερίδα ἐνεργείας: ἐβάλαμεν χέρι εἰς τὸ κεφάλαιον, καὶ πρέπει ν' ἀναπαυθοῦμεν. Ἡ ὑπόδειξις αὕτη εἶναι οὐσιώδης καὶ ποτὲ δὲν παρημέλησε τὴν εἰδοποίησιν ἐνὸς τεταραχμένου ὕπνου. Εἶναι δ' αὕτη σπουδαία ὅσον καὶ τὸ συνθηματικὸν σφύριγμα ποὺ προειδοποιεῖ τὸν μηχανικὸν ὅτι ὑπάρχει κίνδυνος ἐκρήξεως τοῦ λέβητος.

Φυσικῶς, ἡ ὑπερκόπωση ἠμπορεῖ νὰ προέρχεται ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀκρασίαν ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν κ' ἕνα παραφορτωμένον γεῦμα τὸ βράδου ἀρκεῖ διὰ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ

περάσωμεν νύκτα τεταραγμένην. ἀλλ' ἐκεῖνος πού διάγει βίον τακτικόν καί φρόνιμον δέν δυσκολεύεται νά μάθῃ εἰς ποῖαν ἀφορμὴν ν' ἀποδώσῃ τὴν διατάραξιν τοῦ ὕπνου.

Νὰ ἐξοικονομοῦμεν καλὰ τὴν ἐνέργειάν μας.

Ἐπειδὴ τὸ ποσὸν τῆς ἐνεργείας πού μᾶς ἔλαχεν εἶναι περιορισμένον, πρέπει νὰ τὸ διαχειριζώμεθα ὡς καλοὶ οἰκονόμοι. Ἕνας νέος πού θέλει νὰ ἐπιτελέσῃ κάποιον ἔργον, πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ συγκρατῆται ἀπὸ τοῦ νὰ περισπάται καί νὰ διασκορπίζῃ τὴν ἐνέργειάν του εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους.

Ὁφείλει νὰ ἐκλέξῃ ἢ νὰ μένῃ ἕνας μέτριος καί νὰ ζῇ βίον εὐκόλον καί οὐτιδανόν, ἢ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἔργον πού ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ. Ὁφείλει ν' ἀπορρίπτῃ πᾶν ὅ,τι τὸν ἀπασχολῇ ματαιῶς καί αἰ εὐκαιρῆς περισπασμοῦ εἶναι ἀναρτίηται: ματαιοσχολίαι καί παρατεταμένοι περίπατοι μὲ τοὺς φίλους, θέατρα, συμπόσια, πολιτικὴ, κοσμικαὶ συναθροίσεις καί δὴ ἡ ἀνάγνωσις καί πᾶν ὅ,τι ὁ Ἑμερσον ὀνομάζει «τὰ κατώτερα καθήκοντα».

Δὲν λέγομεν ν' ἀποφεύγῃ παντελῶς τὸν κόσμον καί νὰ καταφύγῃ ἔς τὴν ἔρημον, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι ἡ μοναξιά εἶναι ἡ μεγάλη ἐκμυιεύτρια κ' ἐὰν ἡ πτωχεῖα συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐκκόλαψιν ὄλων τῶν ἡρώων τῆς σκέψεως αὐτὸ συνέβη ὅχι ἐπειδὴ ἐνέχει αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οἰανδήποτε δύναμιν, ἀλλ' εἶναι ἡ κατ' ἐξοχίαν ἀπομονώτρια, προφυλάττει τὴν συνείδησιν εἰς τὸ ἀκέραιον ἕνεκα τῶν περιορισμένων ἀναγκῶν ἐδῶτικῆς καί προστατεύει τὸν λογισμὸν κατὰ τῆς ἀσωτέστεως τῶν κοσμικῶν σχέσεων καί τῶν διασκεδάσεων, ὑποδοσθεὶς τοὺς νέους πρὸς αὐτοσυγκέντρων.

Ἀλλά, θὰ μᾶς εἰποῦν, αὐτὸ εἶναι ἰδεώδες βίου πολὺ ἀσηκτικού! Διόλου, πρόκειται ἀπλῶς ν' ἀποφευχθῇ ὁ καταμερισμὸς καί ἡ διάσπασις τῆς προσοχῆς. Πᾶν ὅ,τι συντελεῖ πρὸς χαλάρωσιν τῆς νευρικῆς ἐντάσεως μετὰ τὴν ἐργασίαν εἶναι ἐξαιρετον, πρέπει ὅμως ν' ἀποφεύγεται κάθε ἄλλη ἡδονὴ πού ἐξοδεύει ἀντὶ νὰ δημιουργῇ δυνάμεις. Πλοῦσιον γεῦμα, οἰνόπνευμα, προτεταμένη διαμονὴ εἰς ἔσπερινὰς συγκεντρώσεις μέσα εἰς περιορισμένην ἀτμόσφαιραν, ἔρως καταστρεπτικὸς διὰ τὸν ἐγκέφαλον, εἶναι πράγματα πού πρέπει ν' ἀποφεύγῃ κανεὶς μὲ κάθε θυσίαν. Ἄλλως τε αἱ ἡδοναὶ αὐταὶ φαίνονται τόσο μῆδαμναὶ εἰς ἐκεῖνον πού ἔχει γευθῆ τὴν βαθειαν χαρὰν τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας ὥστε δέν δυσκολεύεται μίαν περισσότερον νὰ τὰς ἀπαρνηθῇ παρ' ὅσον δυσκολεύεται μία νέα ν' ἀπαρνηθῇ τὴν κούκλαν τῆς. Διὰ νὰ πάγω ἔς τὸ καψιδεῖον δέν αἰσθάνομαι περισσότερον πειρασμὸν παρ' ὅσον θὰ ἡσθανόμην διὰ νὰ παῖξω μπιλλιαὶς ἔς τὸν δρόμον,

Ὅλα νὰ εἶναι ἔτοιμα πρὸ τῆς ἐργασίας

Ἀφοῦ ἡ διάρκεια τῆς δραστηρίας ἐργασίας εἶναι περιορισμένη, ἡ ἐπιτηδεϊότης τοῦ ἐργαζομένου ἔγκειται εἰς τὸ νὰ κάμῃ δὲ λογαριασμὸν τοῦ ἐκείνου πού κάμνουν διὰ τὴν διάβασιν μίαν ταχείαν ἀμαξοστοιχίαν, νὰ ἐτοιμάζουσι δηλαδὴ τὸν δρόμον, νὰ κλείουσι τὰ ἰσόπεδα περάσματα κ.τ.λ. Ὁφείλει νὰ μελετήσῃ τὰ ληπτέα μέτρα οὕτως ὥστε ἡ ἐντιμὴ προσπάθεια νὰ μὴν κωλύεται ἀπὸ τίποτε καί αἱ ἱεραὶ στιγμαὶ ὁρμῆς πρὸς δημιουργικὴν ἐνέργειαν νὰ μὴν χαλαρώνονται μὲ μῆδαμνας ἀπασχολήσεις.

Ἡ ἐργασία δέν εἶναι δυνατὴ ἐφ' ὅσον δὲν ἐτοιμάζεται

προτύτερα. Τοιουτοτρόπως, πρὶν νὰ γράψω τὸ κεφάλαιον αὐτὸ ἠναγκάσθην νὰ διαβάσω χιλιάδας σελίδων, νὰ σημειώω κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν πᾶν ὅ,τι ἐσχετίζετο πρὸς τὸ θέμα μου, νὰ συμβουλευέωμαι συγγραφεῖς ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας των, νὰ σκέπτομαι ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς μου πείρας ὡς συγγραφεύς, ν' ἀντιπαραλάβω τὰ ἔγγραφα μου μετὰ τὴν πείραν αὐτὴν διὰ ν' ἀνακαλύψω τὰς πλάνας καὶ τὰ ψεύδη τῶν ματαιοδόξων, ἐκείνων ποὺ θέλουσι νὰ καταπλήξουν ἡ ἐκεῖνων ποὺ εἶναι ἀνίκανοι ν' αὐτοπαρατηρηθοῦν ἐντίμως.

Ἐπειτα ἐδέησε νὰ ταξινομήσω τὰ ἔγγραφα αὐτὰ κατὰ σειρὰν διὰ νὰ τὰ χρησιμοποιοῦ ὡς βοηθήματα καὶ ὄχι διὰ νὰ μοῦ εἶναι ἐμπόδια μετὰ τὸν ὄγκον των. Ἄλλ' αἱ περισσότεραι τῶν ἐρευνῶν, τῶν ἀναγνώσεων δὲν εἶναι ἐργασία, εἶναι ἀπλὴ ἀσχολία. Τὸ νὰ διαβάσω, λόγου χάριν, τὰς ὀκτακοσίας σελίδας τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Carlyle πρὸς τὴν μνηστὴν του, νὰ σημειώω μετὰ μολυδιᾶν τὰ χωρία ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὰς μελέτας μου, ἔπειτα νὰ ξαναδιαβάσω τὰ ὑπογραμμισμένα χωρία, νὰ τὰ ξαναδιαβάσω, νὰ κρατῶ σημειώσεις τῶν ἐπιτυχῶν ἐκφράσεων, τῶν βαθέων στοχασμῶν. τέλος νὰ ταξινομῶ εὐφυῶς τὰς σημειώσεις αὐτάς, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἀσχολίαν ποὺ ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἐκτελέσῃ χωρὶς βίαν ἢ καὶ νὰ τὴν ἐμπιστευθῇ, ἐν ἀνάγκῃ, εἰς ἓνα γραμματέα.

Ἡ ἀσχολία ὅμως αὕτη εἶναι ἀναγκαία (θὰ ἦτο ματαιοπονία τὸ ν' ἀρχιζῇ κανεὶς νὰ πραγματεύεται περὶ ἐνὸς θέματος χωρὶς νὰ ζεύρῃ τί ἐσκέφθησαν περὶ αὐτοῦ τὰ μεγάλα πνεύματα ὄλων τῶν αἰώνων). Τὸ τοιοῦτον θὰ ἦτο ἄχρον ἄωτον ἀλαζονείας δι' ἓνα ποὺ ζεύρει κατὰ πόσον ἢ ἀνακάλυψις τῆς ἀληθείας εἶναι ἔργον κοινωνικόν, Ἄλλ' ἀπαξ γίνῃ ἢ προετοιμασία καὶ μελετηθῇ πρεπόντως τὸ ζήτημα, δὲν ἔχει κανεὶς

παρὰ νὰ σκέπτεται πλέον ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ μετὰ ἱερὰν αὐτοπεποίθησιν ἀποφασιστικῶς ἐπὶ τοῦ θέματος.

Ὅστε παρατηρεῖται ὅτι ἡ βία τῆς μεθόδου εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὴν πολεμικὴν τέχνην: πρέπει νὰ προβλέπη κανεὶς ὅλα: ἱματισμόν, σιτισμόν, ἐξοπλισμόν τῶν ἀνδρῶν, προπαρασκευὴν τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τὸν κατάλληλον καιρὸν διὰ κανονισμοῦ τῶν ἐχθρικῶν θέσεων καὶ, ὅταν φθάσῃ ἡ στιγμή, νὰ ἐπιτεθῇ μετὰ μίαν ἠρωϊκὴν ὀρμὴν καὶ μετὰ κάθε θυσίαν, χωρὶς νὰ ὑπολογίζῃ καμμίαν τῶν συνεπειῶν τῆς δράσεως, χωρὶς νὰ στρέφεται ὀπίσω, χωρὶς νὰ χάσῃ οὔτε λεπτόν.

Ἄσχολία δὲν σημαίνει ἐργασίαν.

Τὴν προπαρασκευὴν αὕτην: ἀναγνώσεις, ἐξακριβώσεις, λήψεις καὶ ταξινομήσεις σημειώσεων κ.λ.π., ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν κάμῃ μετὰ μικρὰν δαπάνην ἐνεργείας καὶ ἐπομένως ἡμπορεῖ νὰ χρονοτριβήσῃ ὅσον θέλει. Ὁ Νίτσε ὑπολογίζει εἰς 200 τὸν ἀριθμὸν τῶν τόμων ποὺ συμβουλευέται καθημέραν ἕνας φιλόλογος μετρίων διαθέσεων: φυσικὰ ὁ δυστυχὴς αὐτὸς χάνει τοιουτοτρόπως κάθε δυνατότητα αὐτοστοχασμοῦ. Εἶναι αὐτὰ αἱ χαλκραι ἀσχολίαι ποὺ τὰ μάλῃ καὶ ἀδρανῆ πνεύματα τὰς συγχέουν μετὰ τὴν ἐργασίαν. Φαντάζονται ὅτι τὸ νὰ μαζεύουν ὀγκῶδες ποσὸν σημειωμάτων εἶναι ἐργασία, Διόλου, εἶναι ἀπλὴ ἀσχολία. Ἐχει τόσον ὀλίγην σχέσιν μετὰ τὴν ἐργασίαν ὅσον καὶ τ' ἀπειράριθμα ἄχρηστα βιβλία, τὰ κωμωμένα ἀπὸ τέτοια σημειώματα, διὰ τὸν λόγον ὅτι περιέχουν ἐλάχιστα γεγονότα ἀξίας. Ἐνα γεγονός γίνεται σημαντικόν καὶ ἀποκτᾷ κάποιαν ἀξίαν μόνον ὅσκις τίθεται ὡς ἀπάντησις εἰς ἓνα ἐρώτημα. Ἐχει τόσην σαφήνειαν, καθόσον διαφωτί-

ζεται ὑπὸ τοῦ στοχασμοῦ. Ἐφ' ὅσον ἔμωσ δὲν εἰσάγεται εἰς μίαν σκέψιν ὡς ὀργανικὸν στοιχεῖον, δὲν χρησιμεύει εἰς τίποτε. Προστιθέμενον εἰς ἄλλα, ἀποτελεῖ ἓνα ἄχρηστον καὶ ἄτακτον σωρὸν χαλασμάτων.

Δὲν θά ἴπαγω φυσικὰ νὰ ζητήσω τὰ γεγονότα μου εἰς συγγράμματα δευτερευούσης σημασίας διὰ πολλοὺς λόγους. Πρῶτον διότι, τὰ γεγονότα αὐτὰ δὲν παρέχονται ποτὲ εἰσιμια εἰς τὴν χρῆσιν : πρέπει νὰ λαξευθοῦν, ὅπως τὸ διαμάντι, καὶ ὑποσταθῶν μακρὰν κατεργασίαν διὰ νὰ ἐπιστρέψουν τὴν διάθλασιν τοῦ φωτός τῆς σκέψεως, ἢ δὲ κατεργασία αὐτὴ ἀπαιτεῖ λεπίδα κρίσεως πολὺ κοπτερὴν, ιδιότης ποῦ δὲν εἶναι τοῦ τυχόντος, Λεπίδα ἡκονισμένην καὶ ἀπὸ καθαρὸν ἀτσάλι διότι ἔάν τὸ μέταλλον δὲν εἶναι καθαρισμένον ἐντελῶς ἀπὸ τὰς σκωρίας, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη, στραβῶναι πολὺ εὐκόλα. Τὰ δευτέρας τάξεως, ἔμωσ πνεύματα δὲν εἶναι ἐπιδεικτικὰ τῆς καθαριότητος αὐτῆς : αἱ ιδέαι των εἶναι ἀνάμικται μὲ τὰς μοταιοδοξίας των, μὲ τὰς μνησικακίας των, μὲ τὴν μεροληψίαν των.

Συμβαίνει συχνὰ ὥστε ἓνας μεγάλος ἀνὴρ νὰ ἐκπέσῃ περὶ τὸ τέλος τοῦ σταδίου του ἀπὸ τὴν κατηγορίαν ἀνωτέρου πνεύματος. Παράδειγμα ὁ Ναπολέων ποῦ, εἰς τὸ Βατερλώ, κατεστράφη μὲ τὸ νὰ δεχθῆ τὴν μάχην ὑπὸ ἐξωφρενικοῦς ὄρους, ἀντὶ νὰ ὑποχωρήσῃ, ὅπως θὰ ἔκαμνεν ἓνας Joffre, μὴ τετυφλωμένος ἀπὸ τὸ πάθος τῆς οἰήσεως.

Ἄλλη αἰτία διὰ νὰ μὴ πηγαίνωμεν νὰ ζητοῦμεν ἓνα γεγονός εἰς τὰ ἄκρα μετρίων συγγραφέων εἶναι ὅτι αὐτοί, ἐξ ἐνοστικτοῦ, θηρεῦουν συνήρως μὲ περιέργειαν μεταπράτου γραφικὰ γεγονότα, ποῦ εἶναι μὲν ἐλκυστικά, ἀλλὰ, γενικῶς, χωρὶς καμμίαν ἐπίδρασιν. Ἀπεναντίας, τὰ οὐσιώδη γεγονότα ποῦ χρησιμεύουν ὡς ἀφετηρία πρὸς γένεσιν μακρᾶς σειρᾶς

ἀποτελεσμάτων, δὲν ἔχουν ἐπιφασιν : μόνον τὸ ἐταστικὸν βλέμμα ἐνὸς ἀξίου πνεύματος εἶναι ἱκανὸν νὰ τὰ διακρίνῃ.

Δὲν ἤμποροῦσα νὰ εὕρω ἱκανοποιητικὴν ἐξηγήσιν τῶν εἰσβολῶν τῶν βαρβάρων, πρὶν νὰ διαβάσω τὰ ἔργα τοῦ Κροπότκιν περὶ τῆς βαθμιαίας ἀποξηράνσεως τῆς γῆς, ἀποξηράνσεως τελείας ἤδη εἰς τὸ μέρος τῆς Ἀσίας ποῦ οἱ βάρβαροι ἠναγκάσθησαν νὰ τὸ ἐγκαταλείψουν.

Ἄρα, μόνον ἓνα ἀξίον πνεῦμα ἤμπορεῖ νὰ ἀναγνωρίξῃ τὰ γεγονότα ποῦ ἔχουν ἀξίαν. Τὰ κοινὰ πνεύματα συνεθίζουν νὰ ἐπισωρεοῦν τεραστίας ποσότητας ἀσημάντων ἐπεισοδίων. Ἐνῶ τὰ σημαντικὰ γεγονότα εἶναι πολὺ ὀλίγα καὶ μία ἀπὸ τὰς ἀγγραφείας ποῦ ὑφίσταται ὁ σοφὸς εἶναι τὸ ν' ἀναγκάζεται νὰ χάνῃ ἀξιόλογον καιρὸν μὲ τὸ ν' ἀναζητῆ διὰ μέσου μιᾶς στίβας ψευδεργασίας, βιβλίων, ἄρθρων κ.λ.π., μερικὰ γραμμάρια καθαρῶ χυροῦ, μερικὰς ἐπιτυχεῖς παρατηρήσεις, μερικὰς βαθείας σημειώσεις.... Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ συλλέκται ψηγμάτων χυροῦ ἀπὸ τὴν ἴλιν τῶν χειμάρρων τῶν Ἄλπεων πλύνουν ἐλοκλήρους τόννους ἄμμου διὰ νὰ μαζεῦσουν μίαν φουχτεῖαν πολυτίμου ψήγματος. Διὰ τὴν ἀναζήτησιν αὐτὴν ἐξοδεοῦν ἀπειράριθμας ὥρας ψευδεργασίας ποῦ ἡ ἀδρανὴς πολυμάθεια τὴν συγχέει μὲ τὴν ἐργασίαν.

Εἶναι αἰφύρινοι πρὸς ὅρα ἐργασίας κατ' ἐμάστιμ

Αἱ ἱεραὶ ὄραι ἐργασίας.

Ὅφειλομεν νὰ προφυλαττώμεθα ἀπὸ τὴν ματαιοπονίαν καὶ νὰ κάμνωμεν σαφῆ, φωτεινὴν διάκρισιν μεταξὺ τῆς ψευδεργασίας καὶ τῆς καθαρᾶς ἐνεργείας τῆς διανοητικῆς προσπάθειας. Νὰ κανονίζωμεν τὸν φοιτητικὸν μας βίον εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑποιάσωμεν τὰ πάντα εἰς τὰς μεμετρημέδας ὥρας ἐπιαιτητικῆς διανοητικῆς δράσεως.

Ἡ σαφὴς αὐτὴ ὄψις τῆς πραγματικότητος ἀπλοποιεῖ ὅλα τὰ ἄλλα ζητήματα: ἀρκεῖ νὰ μὴν ἀφίνωμεν ποτὲ νὰ χαθοῦν αἱ στιγμαὶ τῆς εὐδιαθεσίας. τῆς πνευματικῆς διαυγείας: ὅσον διὰ τὸ ζήτημα ἂν πρέπει νὰ ἐργαζώμεθα τὸ πρωὶ ἢ τὸ βράδυ, αὐτὸ δὲν ἔχει σημασίαν. Ὁ φοιτητὴς, ἐὰν διαθέτῃ καιρὸν ἀπὸ τὴν ἡμέραν του, ἠμπορεῖ νὰ ἐκλέξῃ διὰ τὴν δραστήριαν προσπάθειαν τὰς ὥρας ὅπου συνήθως τὸ σῶμά του εἶναι εὐδιάθετον πρὸς δράσιν, λόγου χάριν ἀπὸ τὰς ἑννέα ἕως ᾗς τὸ μεσημέρι ἢ ἀπὸ τὰς τέσσαρας ἕως ᾗς τὰς ἑπτὰ. Ἐκεῖνος ποὺ εἶναι ἀπησχολημένος τὴν ἡμέραν θὰ ἐκλέξῃ κατὰ προτίμησιν ὡς καταλληλότερον καιρὸν τὰς πρωινὰς ὥρας.

Καὶ οἱ ὑγιεινολόγοι συνιστοῦν τὸ πρωὶ ὡς ἐργάσιμιας ὥρας. Ἄλλ' οἱ νευρασθενικοὶ δοκιμάζουσι τὸ πρωὶ αἰσθημα κοπώσεως, ὀδυνηρὰν ψευδαίσθησιν ποὺ ἀνακόπτει τὴν θέλησιν δράσεως. Ἀτομικῶς ἐδῆξα πάντοτε ὠφελημένος μὲ τὸ νὰ θέτω κατὰ μέρος διὰ λογαριασμὸν μου τὰς τρεῖς ἱερὰς ὥρας πρὸ τοῦ μεγάλου περισπασμοῦ ποὺ δίδουσι αἱ ἐπαγγελματικαὶ ὑποχρεώσεις: διεκπεραίωσις τοῦ ταχυδρομείου, διεξαγωγὴ ὑποθέσεων, ἀκροάσεως κ.λ.π. Μολαταῦτα δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι κανεὶς πολὺ αὐστηρὸς εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ καιροῦ ἀπαράλλακτα δι' ὅλας τὰς ἐποχάς, καθότι καμμία βούλησις δὲν θὰ εἶχε τὴν δύναμιν ν' ἀκολουθήσῃ ἀπαρεγκλίτως ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν κανόνα. Τὸ οὐσιῶδες ἐγκρατεῖται εἰς τὸ νὰ εὐρίσκῃ τὰς ἱερὰς στιγμὰς ἐργασίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας καὶ κατὰ τὰς ὥρας ποὺ συμβιβάζονται μὲ τὸ σύνολον τῶν συνθηκῶν τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι ν' ἀποκτήσῃς τὴν συνήθειαν τῆς ὥρας, ἀλλὰ τὴν συνήθειαν τῆς προσπάθειας. Ἡ μόνη πραγματικῶς κακὴ συνήθεια εἶναι ἢ τῆς νυκτερινῆς ἐργασίας ποὺ ἔρχεται τὴν στιγμὴν ὅπου τὸ αἷμα εἶναι δηλητηριασμένον ἀπὸ τὴν συσσώρευσιν τῶν

τοξινῶν. Τὰ ἀπορρίματα αὐτὰ τῆς ἀφορμώσεως μόνον διὰ τοῦ ὕπνου ἐκβάλλονται ἀπὸ τὸ σῶμα.

Πρέπει νὰ προσερχώμεθα εἰς τὴν ἐργασίαν μὲ ἐμπιστοσύνην ἐλευθέραν, καὶ νὰ μὴ αυτοκαταδικαζώμεθα εἰς μίαν ὑπαρξιν ἐγκαθεύκτου ἢ δεσμώτου. Καὶ ἂν ἀκόμη ἔχομεν νὰ διεκπεραιώσωμεν σπουδαῖον ἔργον, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ κακοποιώμεν τὸ σῶμα, ἀλλ' ἀπεναντίας νὰ τὸ μεταχειρίζωμεθα μὲ ἀνθρωπισμὸν καὶ μὲ γενναιοφροσύνην.

Ἄφου τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν θεμελιώδη ἀπόφασιν τοῦ ν' ἀφοσιωνώμεθα μὲ ὀλην μας τὴν ψυχὴν εἰς ἐργασίαν δύο, τριῶν ἢ τεσσάρων ὥρῶν, τὸ οὐσιῶδες εἶναι νὰ κάμωμεν τὴν ἐντιμον αὐτὴν προσπάθειαν κατὰ τὸν πρέποντα καὶ τὸν καταλληλότερον καιρὸν. Τὰ λοιπὰ δηλαδὴ ἢ συνήθης ἀσχολία καὶ τὰ τοιαῦτα γίνονται εὐκόλα εἰς ὅποιανδήποτε ὥραν.

Ὅταν ὕστερα ἀπὸ τὸν ὕπνον αἰσθάνωμαι τὸν ἐαυτὸν μου ἐλαφρὸν, ἐργάζομαι συχνὰ ἀπὸ τὰς πέντε ἕως ᾗς τὰς ὀκτῶ τὸ πρωὶ. Δὲν τὸ κάμνω ὁμῶς αὐτὸ ἀπαραίτητον κανόνα, καθότι συχνὰ ἢ ἐργασία τῶν ἑννέα ἕως ᾗς τὸ μεσημέρι ἢ τῶν τεσσάρων ὥρῶν ἕως ᾗς τὰς ἑπτὰ ἠμπορεῖ ν' ἀξιῶσῃ ὅσον καὶ ἢ πρωινὴ ἐργασία, ἀλλ' εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν πρέπει νὰ ἔχῃ κανεὶς εἰς τὴν θύραν τοῦ ἕνα ἄγριον φύλακα. Διὰ νὰ προστατευεῖται κατὰ τὴν ἐργασίαν ἐναντίον τῶν χασομέρηδων, ἐναντίον τῶν καιροκλεπτῶν θὰ ἔπρεπε μᾶλλον ἕνας Κέρβερος, ὁ τρικέφαλος αὐτὸς σκύλος ποὺ ἐφύλαττε τὴν εἰσοδὸν τοῦ Ἄδου.

es weis nicht, was er will
 —Σπουδαιότης τῆς ὑγείας—

Ἐξ ἄλλου, δὲν πρέπει νὰ λησιμονοῦμεν ὅτι, ὅπως λέγει ὁ Σπένσερ εἰς τὴν Αὐτοβιογραφίαν του, αἱ φρένες εἶναι το-

ποθετημένοι τόσο βαθειά όσον και τὰ σπλάγχνα. Κατά συνέ-
πειαν, ό πρώτος όρος τής επιτυχίας είναι ή εύεξια, πράγμα
πού επιβάλλει μερικάς συνθήκας: τροφήν ύγιεινήν, θρεπτι-
κήν, χωρίς βάρος· (1) μετρίαν άλλ' έπαρκή άσκησιν, κα-
θαρόν άέρα, ήλιον, άνακαινιστικόν ύπνον και γηθοσύνην, ^{χαρη}
καθόσον ή γηθοσύνη είναι τó καλλίτερον τών τονωτικών.

(1) Άν και αί γνώσεις μας περι τής πέψεως είναι άτελείς, δέν
είναι άσκοπον νά κάμωμεν γενικήν παρατήρησιν επί τού θέματος.
Χωνεύομεν, μαζή με τās τροφάς, τó στομάχι και τά έντερά μας
πού είναι και αυτά κρέατα, άλλα πρòς άποφυγήν τρυπήματος, πού
θά ήτο θανάσιμον, αί παρειαι τών όργάνων αυτών έξυφαινονται
με μεμβρανώδη λάχνην, άνανεουμένην άδιακόπως. Η εργασία
αυτή άπορροφά μεγάλην ποσότητα δυνάμεων και είναι εύνοητον
ότι εάν υπερβή μερικά όρια, τó σύνολον τών συνεισφορών τής
πέψεως θά χρησιμοποιήται πρòς τόν σκοπόν τούτον: κατά τήν
διάρκειαν τής υπερνεργείας αυτής ό έγκέφαλος άδυνατεί νά έπαρ-
κέση εις οίανδήποτε διανοητικήν προσπάθειαν. Έγκειται εις τήν
άντίληψιν τού καθενός νά εύρη, κατόπιν πειραματισμού, τήν
ίσορροπίαν μεταξύ τών δύο λειτουργιών, πού άφίνει ες τόν έγκέ-
φαλον τó σφρίγος και τήν άλκήν του.

Τό νά τρέφεται κανείς καλά είναι ούσιώδες διότι, έφ' όσον
δέν λύση τις τó πρόβλημα αυτό, είναι άδύνατον νά επιτύχη τó
άνάτατον όριον ενεργείας. Άνθρωποι πού δέν θά σγκατένευαν νά
φορούν φόρεμα τής άγοράς και όχι παραγγελίας, παραδέχονται
μόλοντούτο τροφήν έτοιμην, μαγειρεμένην άπαράλλακτα δι' όλους
σύμφωνα με τās κερδοσκοπικάς άπαιτήσεις τών ξενοδόχων και τών
μαγειρών. Είναι δύσκολον ν' άπαριθμήση κανείς τās δραστηριό-
τητας πού κατεστράφησαν με διατροφήν τού είδους αυτού. Αί πε-
ρισσότεραι τών άσθενειών προέρχονται έπειδή δέν προβλέπει
κανείς τ' άποτελάσματα τών τροφών, κ' έξακολουθεί νά έπισωρεύη
ες τόν όργανισμόν του τά σφάλματα κακής διαίτης, έως ότου ση-
μάνη ή άναπόφευκτη καταστροφή.

Ό ύπνος ένέχει μεγάλην σπουδαιότητα. Όταν είναι
υπερβολικός έπιβραδύνει τήν κυκλοφορίαν τού αίματος. χωρίς
νά λογαριάσωμεν τούς άλλους κινδύνους μακράς διαμονής ες
τό κρεβάτι. Άλλ' ένας ύπνος άνακαινιστικός είναι άπαραί-
τητος. Θα ήτο γελοίον τó νά θέλωμεν νά όρίσωμεν διάρκειαν:
τό ποσόν ώφελίμου ύπνου αλλάζει αναλόγως τών προσώπων,
δι' ένα δέ και τó αυτό άτομον αναλόγως τών έποχών, τών
άσχολιών, τής καταστάσεως κοπώσεως κ. τ. λ. Ό καθείς
όφείλει ν' αυτοπαρατηρηθή και νά κανονίξη τόν ύπνον του
κατά τó συμφιρώτερον.

Δέν πρέπει όμως νά παραδαινεται ένα κινόνα: μόλις
περάσετε μίαν νύκτα με ύπνον τεταραχμένον, παύσετε κάθε
έργασίαν, πηγαίνετε νά κάμετε περίπατον εις τó ύπαιθρον.
Η άυπνία όσάκις δέν προέρχεται άπό διεγερτικά ή άπό μία
κοπώδη πέψιν, είναι ένδειξις άρχής υπερκοπώσεως. Όταν
ό ύπνος πάγη καλά, όλα πηγαίνουν κατ' εύχην.

Τό ύπαιθρον, ό περίπατος είναι πολύτιμα διá τήν μελέτην,
έπειδή έντεινουν τήν κυκλοφορίαν και όξυγονώνουν τó αίμα.
Ό Beethoven διέτρεχε τά χωράφια με τó σημειωματάρι ες
τό χέρι, σημειώνων τās ιδέας πού ένεπνέετο. Περνούσε κατ'
αυτόν τόν τρόπον όλόκληραις ήμέραις εις τó ύπαιθρον. λησ-
μονών και τās ώρας τού γεύματος. Κατά τήν σύνθεσιν τής
θαυμασίας ένάτης συμφωνίας του, έτυχε νά χάση πολλάκις
τό καπέλο του.

«Έπήγαινα συχνά, λέγει ό Σπένσερ εις τήν Αυτοβιο-
γραφίαν του, νά κάμω περίπατον εις τά χωράφια συλλογι-
ζόμενος άκατάπαυτα τó θέμα μου. Διότι τήν ώραν εκείνην,
όπως πάντοτε. ή έγκεφαλική μου έργασία συνεπληρώνετο
σχεδόν τελείως κατά τόν περίπατον». Ό δέ Νίτσε εις τó Ecce
homo προσθέτει: «Νά καθήμεθα όσον τó δυνατόν, όλιγώ-

τερα· νὰ μὴ ἐμπιστευώμεθα εἰς μίαν ἰδέαν ποῦ δὲν θὰ μᾶς κατέβαιναν εἰς τὸ ὑπαιθρον, ὅπου κινεῖται κανεὶς ἐλεύθερα. Πρέπει καὶ οἱ μυῶνες αὐτοὶ νὰ πανηγυρίζουν τὴν ἑορτὴν των. Ὅλαι αἱ προλήψεις προέρχονται ἀπὸ τὰ σπλάχνα. Τὸ μολυβένιον κάθισμα εἶναι ἡ ἀληθινὴ «ἀμαρτία κατὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

Ἐνεκα τῶν βιωτικῶν συνθηκῶν οἱ περισσότεροὶ τῶν διανοουμένων, ποῦ ζοῦν εἰς μεγαλοπόλεις, «ἀμαρτάνουν συχνὰ κατὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Ἐπειδὴ περιφρονοῦν τὴν χειρικήν ἐργασίαν καταλαμβάνονται ἀπὸ μυϊκὴν ἀτροφίαν. Ἡ παιδαγωγικὴ μας ἀγνοεῖ συστηματικῶς τοὺς 368 μῦς τοῦ σώματος· συνεπῶς δὲν παράγει παρὰ ἀνθρώπους ἀτελεῖς. Ἡ χειρική ἐργασία, ἀντὶ νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἀνάπαυσις καὶ ὄρος σφριγῶσις ὑγείας, καταντᾷ νὰ εἶναι διὰ τοὺς ἀτροφικομυϊκοὺς μας ἀνυπόφορη ἀγχαρία, ποῦ τὴν ἀποφεύγουν καὶ τιοτουτρόπως ὁ ἀντιφυσικὸς τῶν βίος καθιστᾷ τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς διανοουμένους ἀναιμικοὺς καὶ καχεκτικοὺς. Ἡ ἐνεργητικότης στερεῖται καὶ ὁ ἐγκέφαλος χάνει γρήγορα τὴν θαλερότητά του καὶ τὴν ἀλκὴν πρωτοτυπίας. Ἡ διανοητικὴ ἰσορροπία προσβάλλεται ἢ δὲ ἐπιπολᾷζουσα αὐτὴ ἀνισορροπία κάμνει τὸν ἄνθρωπον μαιτιάσυχολον κ' ἐπιρρεπῆ εἰς ἀπολαύσεις καὶ εἰς ματαίας ἡδονάς.

Ἡ μέθοδος τοῦ νὰ κάμνῃ κανεὶς ἓνα μόνον πρᾶγμα κάθε φορὰν καὶ νὰ τὸ κάμνῃ μὲ ζέσιν κατὰ τὰς ὥρας δράσεως, ἀπαλλάσσει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ ἀτελεῦτηταις ὥρας μισοῦπνοβατικῆς καταστάσεως. Χάρις εἰς τὴν μέθοδον αὐτὴν δὲν μένει πλέον οὔτε στάσιμη ἀδράνεια, οὔτε σῶμα κυρτωμένον ἔμπροσθὰ εἰς τὸ τραπέζι, μήτε μάτια κουρασμένα, μήτε αἷμα πηκτόν! Ὁ βίος γίνεται εὐχάριστος, ἐφ' ὅσον ὑπολείπεται ἀπὸ τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας ἀρκετὸν περιθώριον διὰ τέρψιν

εἰς τὸ ὑπαιθρον, πρᾶγμα ποῦ ἐπιτρέπει νὰ μένῃ κανεὶς πάντοτε νέος καὶ νὰ μὴ ἀποκτήσῃ τὸ κερένιον ἐκεῖνο χρῶμα, τοὺς βουλιαγμένους ὤμους, τὸ σβυσμένον βλέμμα, τέλος τὴν κκοδιάθεισιν ἐκείνην ποῦ καθιστᾷ τὸσον γελοῖον ἓνα καινὸν τύπον δασκάλου ἢ καθηγητοῦ.

Τὸν ἀληθὴ ἐργάτην τοῦ πνεύματος τὸν διακρίνει κανεὶς ἀπὸ τὰς καθημερινὰς συναντήσεις εἰς ἐλεύθερον ἀέρα.

Ὅταν ἐργάζεται τις θὰ ἦτο παραλογισμὸς νὰ πηγαίνοι νὰ ζητῇ τὴν ἀνάπαυσιν εἰς τὰ κατ' εὐφημισμὸν «κέντρα διασκεδάσεως»· νὰ πάγῃ νὰ κλεισθῇ εἰς ἓνα καπνισμένον καφεγεῖον, ν' ἀποχαυνώνεται εἰς τὸ χαρτοπαίγιον κ.λ.π. Πρέπει νὰ ζητοῦμεν τὸ διάλειμμα εἰς τὴν προσπάθειαν ποῦ τείνει πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου, εἰς τὸ συναίσθημα δυνάμεως ποῦ τὴν δίδει ἡ δραστηρία ἐνέργεια. Περίπατοι, ἐκδρομαί, θέα τῆς φύσεως ὑφ' ὄλας τῆς τὰς ὄψεις, γυμναστικαὶ ἀσχολίαι: κωπηλασία, ψάρευμα, κυνήγι, ἀπολαύσεις φιλίας καὶ οἰκογενιακῆς ἐστίας, ἀνάγνωσις μυθιστορημάτων, περιηγήσεων κλπ. πόσα καὶ πόσα μέσα! Πρέπει νὰ ἐλαττώνωμεν εἰς τὸ ἔσχατον ὄριον τὰς καθεστικὰς ἡδονὰς ποῦ τείνουν νὰ στασιμοποιήσουν τὸ αἷμα. Πρέπει νὰ ξεύρωμεν νὰ περιδιαβάσωμεν εἰς τὸ ὑπαιθρον, καὶ χάσκοντες ἀκόμη ν' ἀπολαμβάνωμεν κατὶ. Πόσοι λογογράφοι, ἐπειδὴ δὲν ἔμαθον πῶς ν' ἀναπαύονται δὲν κατέστρεψαν ἀνοήτως τὴν ὑγείαν των! Ὁ βίος εἶναι μικρὸς καὶ εἶναι προτιμότερον νὰ ἐργάζεται τις μὲ συνετὴν μετριοπάθειαν ἐπὶ σαράντα ἔτη παρὰ νὰ ἐργάζεται υπερβολικὰ ἐπὶ μίαν δεκαπενταετίαν... τὸσον μᾶλλον καθόσον ἐργασία υπερβολικὴ βλάπτει τὴν ἀρμονικὴν ἀνάπτυξιν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων ποῦ ἀπαιτοῦν πολὺν καιρὸν καὶ βραδυτάτην ὀρίμανσιν.

Διοργάνωσις τῶν παγίδων

Ἐκ πρώτοις ὄψεως φαίνεται ὡς νὰ ὑπάρχη ἀντίφασις μεταξύ τῆς συμβουλῆς νὰ ἐργάζεται κανεὶς ὀλίγας ὥρας κ' ἐκείνης πού ἐδίδαμεν ὡς πρὸς τὴν ἐξοικονόμησιν καὶ αὐτῶν τῶν λεπτῶν.

Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀντίφασις, καθόσον τὸ πᾶν διασαφηνίζεται ὅταν κάμνωμεν διάκρισιν μεταξύ τῆς ἐντατικῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἀσχολιῶν πού ἐντείνουσι μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ τὰς διανοητικὰς δυνάμεις. Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν στάσεων τῆς βουλήσεως ὑπάρχει διαφορὰ ἀνάλογη μ' ἐκείνην πού ὑπάρχει μεταξὺ σκαρφαλώματος εἰς ἀποτόμους βράχους πού τεντώνει ἕλας τὰς ἐνεργείας μας, κ' ἐνὸς περιπάτου ἐπὶ τῆς λεωφόρου, πού δὲν ἀπαιτεῖ οὔτε προσοχὴν οὔτε ἐντασιν προσπαθείας.

Ὁ ἐγκέφαλός μας εὐρίσκεται πάντοτε εἰς δρᾶσιν. Αἱ ἀντιλήψεις, τὰ ἐσωτερικὰ συναισθήματα, τὰ αἰσθήματα προκαλοῦν ἀκατάπαυστα ἰδιότροπον ἐκτύλιξιν ἰδεῶν, ὄνειροπόλησιν πρὸ τῆς ὁποίας ἡ θέλησις μένει ὡς θεατῆς. Ἡ ἀλληλουχία αὐτῆ ἐνσυνειδήτων καταστάσεων, πού ἀντιπαρέρχονται αὐτομάτως ἢ μία κατόπιν τῆς ἄλλης σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἰδεῶν, δὲν κουράζει. Ἐκεῖνο πού κουράζει εἶναι ἡ ἐκουσία κατεύθυνσις ἢ ἐπιβαλλομένη εἰς τοὺς συνειρμούς ἰδεῶν ὑπὸ τινος πράξεως προσοχῆς.

Ἐμελετήσαμεν ἄλλοῦ τὸν λεπτὸν μηχανισμόν τῆς κατεύθυνσεως τοῦ στοχασμοῦ πού ἀποστέλλει αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν μας. Δὲν εἴμεθα κύριοι τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἰδεῶν μας κ' ἐδῶ ὅπως παντοῦ, ἢ μόνῃ ἐξουσία πού ἔχομεν ἐπὶ τῶν πραγμάτων εἶναι τὸ νὰ ὑποτασσώμεθα εἰς τοὺς νόμους των. Πρὸ τῆς

μυχίας αὐτῆς ἐκτυλίξεως τῶν ἰδεῶν μας ὁμοιάζομεν τὸν σκοπὸν πού ἐρευνᾷ τὴν θάλασσαν μὲ τὰς φωτεινὰς δέσμας τοῦ προβολέως του. Μόλις συναντήσῃ κάποιον ὑποπτον ἀντικείμενον, κατευθύνει ἐπάνω του τὸ φῶς πού ἐπιτρέπει νὰ τὸ ἐξετάσῃ λεπτομερῶς. Τὸ ἴδιο, ὅταν μᾶς ἐνδιαφέρει μία ἰδέα, προβάλλομεν ἐπάνω τῆς αὐτῆς τὴν δέσμην φωτὸς πού τὴν ὀνομάζομεν προσοχὴν, τοιοῦτοτρόπως ἢ ἰδέα αὐτῆ, φωτιζομένη ζωηρῶς, ἀποκτᾷ σπουδαιότητα.

Συναθροίζει τριγύρω τῆς, δυνάμει τοῦ νόμου τῶν συνειρμῶν, ἕνα σωρὸν ἀναμνήσεων, ἰδεῶν, αἰσθημάτων. Ὁλόκληρος ὁ ρόλος τῆς βουλήσεώς μας συνίσταται εἰς τὸ ἐξῆς: νὰ διαφωτίξῃ ζωηρῶς, κατευθύνουσα τὴν προσοχὴν ἐπ' αὐτὴν, τὴν ἰδέαν, τὸ αἰσθημα πού ἐκλέγομεν μεταξὺ ἄλλων. Ἡ προσήλωσις αὐτῆ τοῦ φωτὸς τῆς προσοχῆς ἐπὶ μιᾶς συνειδητῆς καταστάσεως εἶναι συχνὰ δύσκολη, ἀλλ' ἐξ ἄλλου γνωρίζομεν ὅτι ἡ ἐξίς εἶναι ἐλευθερώτρια τῆς βουλήσεως. Μία κοπιαστικὴ ἐνέργεια εἰς τὴν ἀρχὴν, ἐπαναλαμβάνομένη πολλάκις, δὲν ἀπαιτεῖ πλέον κόπον: καταπτᾷ νὰ γίνεταί εὐκολωτάτη καὶ εἰς τὸ τέλος αὐτόματη.

Ἄπαξ κατανοηθῆ τὸ τοιοῦτον, ποῖος δὲν ἐννοεῖ τὸ ὄφελος πού ἕνας ἐργαζόμενος ἤμπορεῖ ν' ἀρύεται ἀπ' αὐτὸν τὸν μεγάλον νόμον τῆς συνηθείας; Μὲ ὀλίγην προσπάθειαν εἰς τὴν ἀρχὴν ἠμποροῦμεν νὰ ἐπιτύχωμεν οὕτως ὥστε ὁ ἐγκέφαλός μας, ἀντὶ νὰ περικυβίξῃ ἔς τὰ σύννεφα καὶ νὰ ματαιοσχολεῖ εἰς μηδαμινὰ πράγματα, νὰ κάμῃ κατὰ χρήσιμον. Ἐνα ρυάκι πού διέγραφε παίζον χιλιούς δύο μαιάνδρους, ὅταν ἀλωθῇ ἢ δυνάμεις του, ὅταν συγκεντρωθῇ καὶ διοχετευθῇ καταλλήλως, ἠμπορεῖ νὰ συντελέσῃ ἔς τὴν περιστροφὴν ἐνὸς τροχοῦ γερομύλου. Ἔτσι καὶ ἡ διανοητικὴ δυνάμεις πού χάνεται εἰς μηδαμινότητα, ἀρκεῖ νὰ συγκεν-

τρωθή και να λάβη κατάλληλον κατεύθυνσιν διὰ νὰ παράγῃ, χωρὶς αὐξήσιν δαπάνης, ὠφέλιμον ἔργον.

Πρὸς τοῦτο ἓνα μόνον ὑπάρχει μέσον : νὰ ἐκτελεθῇ τὴν ἐργασίαν του μὲ διαφέρον, νὰ δημιουργηθῇ διὰ τὸν ἑαυτὸν του τέτοιαν μεροληψίαν τῆς προσοχῆς ὥστε κάθε ἰδέα πού περνᾷ ἀπὸ τὸ νοῦν, ἔχουσα κάποιαν σχέσιν μὲ τὸ σύνθηρος θέμα πού μᾶς ἀπασχολεῖ, νὰ συλλαμβάνεται τρόπον τινά κατὰ τὴν διάδοσίν της. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Νεύτων διατηροῦσε πάντοτε εἰς τὴν διάνοιάν του τὴν ἀκαθόριστον ἀκόμη ὑπόθεσιν περὶ βαρύτητος μέχρι τῆς ἡμέρας ὅπου ἡ πτώσις ἐνὸς μήλου κατηύρασε τὸν νοῦν του καὶ ὡς ἀπτόμοιο συμπέρασμα ἐπέφερε τὴν ἀνακάλυψιν περὶ τῆς παγκοσμίας ἑλξεως.

Ἐνα βιβλίον πρέπει, τρόπον τινά, νὰ μορφώνεται κατ' ἀρχὰς μέσα εἰς τὸν ἐγκέφαλον, σιγά σιγά, χωρὶς τὴν μεσολάβησιν τῆς βουλήσεως. Ὅταν μία ἔρευνα καταντᾷ ἀπελπιστική, συνειθίζουσιν νὰ λέγουν : ἀδίκᾳ κοπιᾷζει, εἶνε τὸ ἴδιον ὡς νὰ φάχνη βελόνην μέσα εἰς μίαν στίβαν ἀπὸ ἄχυρα. Δι' ἐκεῖνον ὅμως πού κατώρθωσε νὰ ἐγκαταστήσῃ μέσα εἰς τὸν ἐγκέφαλόν του μίαν κεντρικὴν ἰδέαν, αἱ βελόλαι σπεύδουσιν μόναι των ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ σωροῦ ἀχύρων, ὡς νὰ ἐκινουῦντο ἀπὸ μίαν μαγικὴν ἐλκιστικὴν δύναμιν.

Ἡ ἑλξις αὐτὴ εἶνε ὁ γενικὸς νόμος τῆς διανοήσεως. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργοῦνται αἱ προλήψεις καὶ αἱ δεισιδαιμονίαι : ὁ χωρικός πού πιστεύει τὰς προφητείας τῶν καζαμιῶν τυφλώττει καὶ ἔταν πολλαὶ περιπτώσεις ἔρχονται νὰ τὰς διαψεύσουν τελείως : δὲν ἀντιλαμβάνεται καὶ δὲν ἀθροίζει παρὰ ἐκεῖνας τὰς περιπτώσεις ὅπου ἐπαλήθευσεν ἡ προφητεία.

(Ὁ ἐρωτευμένος τίποτε ἄλλο δὲν διακρίνει παρὰ τὰ προτερήματα εἰς τὴν γυναῖκα πού ἀγαπᾷ,) ἔστω καὶ ἀναξίαν.

Μία μητέρα ἀδυνατεῖ νὰ ἰδῇ τὰ ἐλαττώματα τοῦ παιδιοῦ της, ἀπεναντίας βλέπει καὶ μεγαλοποιεῖ καὶ τὰ ἐλάχιστα χαρίσματα του. Ὁ κομματικὸς ἄνθρωπος δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἰδῇ τὸν πυρῆνα ἀληθείας πού περιέχεται εἰς τὸ πολιτικὸν σύστημα τῶν ἀντιπάλων του καὶ δυσκολεύεται ν' ἀποδώσῃ δικαιοσύνην εἰς τὰ προσόντα ἐκείνων πού τὸν ἀντιμάχονται. Κάθε γνώμη ριζωμένη μᾶς τυφλώνει διὰ νὰ μὴ βλέπωμεν τίποτε πού ἀντιβαίνει εἰς αὐτὴν καὶ μᾶς κάμνει μεροληπτικούς δι' ἑ, τι τὴν ἐπιθεβαίνωμεν.

Ὡστε ἡ αὐθαίρετη στάσις τοῦ πνεύματος ἀποτελεῖ κατὰστασιν **δμαλήν**. Εἶνε ἓνα εἶδος γοητεύσεως τῆς προσοχῆς πού πρέπει νὰ τὴν χρησιμοποιοῦμεν διὰ νὰ σαγηνεύωμεν πᾶν ἑ, τι συγγενεῦει μὲ τὴν κυριαρχοῦσαν ἰδέαν.

Μὲ τὴν κυριαρχοῦσαν ἢ τὰς κυριαρχούσας ἰδέας—καθ' ὅσον ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ κατορθώσῃ κάλλιστα νὰ ἐνδιαφέρεται συγχρόνως διὰ πολλὰς ἰδέας πού ἀποκτοῦν ἔλαι τὴν μαγνητικὴν αὐτὴν δύναμιν—δημιουργοῦνται τόσα κέντρα ἑλξεως ὅπου ἔλκονται ἔλα ὅσα εἶνε, τρόπον τινά, φορτωμένα μὲ ὁμοειδῆς ἠλεκτρικὸν ρεῦμα.

Τὸ βαθύ συναίσθημα δυνάμειος πού μᾶς δίδει ἓνας φιλόπονος βίος ἀποτελεῖ τονωτικὸν ὄχι μόνον διὰ τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ψυχὴν. Παρέχει ἐμπιστοσύνην συνάμα δὲ καὶ γηθοσύνην.

Μᾶς ἐπιτρέπει νὰ περιφρονοῦμεν τὰς ὕβρεις τῶν ἐφημερίδων, τὴν κακοβουλίαν ἐκείνων ὄσοι, ἔχοντες τὴν ἐξουσίαν χωρὶς τὴν ἐπιρροήν, ἐκδηλώνουν συνήθως ἐναντίον ἐκείνων πού ἔχουν τὴν ἐπιρροήν χωρὶς τὴν ἐξουσίαν. Μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑπομένωμεν στωϊκῶς τὰς ἀδικίας καὶ τοὺς διωγμούς πού δὲν ἐφείσθησαν ποτὲ τοὺς ἐπιχειροῦντας κάποιον καινοφελῆς ἔργον.

Παρατηρείται με ποίον τρόπον ἡμπορεῖ κανεὶς, χωρὶς κόπον, νὰ συλλογίζεται πάντοτε τὴν ἐργασίαν του: ἄρκει νὰ διοργανώσῃ τὸν ἐγκέφαλόν του ἀπαράλλακτα ὅπως στήνουν *παγίδας* μέσα εἰς τὰς σιταποθήκας: οἱ ποικίλοι προσέρχονται χωρὶς δυσπιστίαν ἐπάνω ἔς τὸ σανίδι ποῦ ἰσορροπεῖ ἔμπροσθα εἰς τὸ δόλωμα καὶ κράν! τὸ σανίδι βαρυνόμενον γέρνει πρὸς τὰ μέσα τῆς παγίδος ὅπου κατρακυλᾷ, ὁ μικρὸς κλέπτης. Ἔτσι καὶ αἱ ἰδέαι, τὴν ὥραν ποῦ περνοῦν ἀνύπνοτα, ἡ παγὶς τῆς κεντρικῆς ἰδέας ἀνοίγοκλειεὶ καὶ ἡ περαστικὴ ἰδέα συλλαμβάνεται.

Τοιοτοτρόπως ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ στήσῃ πέντε ἢ ἕξι παγίδας εἰς τὰ διάφορα περάσματα ἰδεῶν σχετιζομένων μετὰ τὰ ἔργα ποῦ ἐγκυμονοῦνται μέσα εἰς τὸ πνεῦμα. Αἱ παρατηρήσεις, αἱ σημειώσεις, αἱ ἀναγνώσεις, ὡς ἐλκυόμεναι ἀπὸ τὸ στημένον δόλωμα, πίπτουν μέσα εἰς τὴν ποικιλοπαγίδα, καὶ δὲν μᾶς στοιχίζουσι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸν κόπον νὰ τὰς συλλέγωμεν.

Ἐπάρχει καὶ ἄλλο πλεονέκτημα τῶν διηγετικῶς στημένων αὐτῶν παγίδων: ὅτι ἐργαζόμεθα καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν ὕπνον. Εἰς ὅποιανδήποτε ὥραν τῆς νύκτας καὶ ἂν ἐξυπνήσω αἱ παγίδες μου λειτουργοῦν χωρὶς ἐγὼ νὰ κοπιάζω διόλου καὶ συχνά, κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ ἔξυπνήματος εὐρίσκω πιασμένην, εἰς τὴν παγίδα κάποιαν εὐφυῆ σύγκρισιν, μίαν γραφικὴν λέξιν, μίαν ἀντίρρησην, τὸ σχέδιον ἑνὸς κεφαλαίου, μίαν νέαν σχέσιν. . . . Αὐτὸ εἶνε πολὺ ὀλιγώτερον κουραστικὸν παρὰ τὸ νὰ εὐρίσκωμεν παρούσαν εἰς τὴν μνήμην καὶ ἀντιπρᾶν, τὴν ἀνάμνησιν μιᾶς ἐναντιότητος, κάποιας ἀδικίας ποῦ μᾶς ἔγινε, μιᾶς ἀστοχασίας ποῦ διεπράξαμεν, καθότι ἄς μὴ τὸ λησμονοῦμεν ποτέ, αἱ ἀπογοητεύσεις, αἱ ἐναντιότητες, αἱ πυρετώδεις ἀπασχολήσεις, αἱ μέριμναι, αἱ ἀνησι-

χίαι οἱ περισπασμοί, αἱ στενοχωρίαι εἶνε ἐκεῖνα ποῦ παρακουράζουσι τὸν ἄνθρωπον. Καμμία δὲν θὰ ὑπῆρχε ὑπερκόπωσης, ἐὰν δὲν ἦσαν οἱ μικροὶ ἐκεῖνοι. Ὑγιοὶ τῆς καρδίας ποῦ τοὺς προξενοῦν αἱ ἀηδῖαι τοῦ βίου καὶ αἱ θλίψεις. Μόνον ἡ καρδία καὶ τὸ στομάχι παρακουράζονται καὶ γηράσκουσι: ἐξ ἄλλου μόνον αἱ θλιβεραὶ ἰδέαι, τὰ πικρὰ συναισθήματα προκαλοῦν τοὺς ἀτάκτους παλμούς τῆς καρδίας καὶ στεριεύουσι ἢ δηλητηριάζουσι τὰς γαστρικὰς ἐκκρίσεις. Ἡ λύπη, ἡ κακοδιαθεσία εἶνε ἡ πρώτη καὶ μεγάλη αἰτία τῆς ὑπερκοπώσεως.

Ἀπεναντίας ἡ εὐεξία εἶνε τὸ δραστικώτερον τῶν τονωτικῶν καὶ δὲν ὑπάρχει εὐτυχία διαρκεστέρα, οὔτε βαθύτερα ἀπὸ ἐκείνην ποῦ μᾶς εἶδει τὸ συναίσθημα τῆς γόνιμης ἐργασίας.

Ἴδου πῶς λύεται τοιοτοτρόπως ἡ φαινομενικὴ ἀντίφασις μεταξὺ τῆς συμβουλῆς τοῦ νὰ ἐργάζεται κανεὶς ἐλαχίστας ὥρας κ' ἐκείνης τοῦ νὰ σκέπτεται πάντοτε τὴν ἐργασίαν του, καθὼς ἐσημειώσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κεφαλαίου. Ὅταν γίνεται ἡ ἐπίθεσις πρέπει νὰ τὴν κάμῃ τις μετ' ὄλην τὴν δραστηριότητα. Κατὰ τὸν ὑπόλοιπον καιρὸν νὰ κατευθύνωμεν πρὸς τὰς λεωφόρους ποῦ ἐξελέξαμεν ὄλην τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐγκεφάλου ποῦ δὲν παύει ποτέ, ἀλλὰ κινδυνεύει πάντοτε νὰ παραπλανᾶται καὶ νὰ χάνεται εἰς οὐνεροπολήματα, εἰς φαντασίας, εἰς ἀναμασήματα μικρῶν ἐναντιοτήτων. Εἰς τὰς λεωφόρους αὐτὰς ἡ διαλογὴ καὶ ἡ ἐναποθήκευσις τῶν χρησιμοποιησίμων πρέπει νὰ γίνεται χωρὶς τὴν ἐνέργειαν τῆς βουλήσεως. Νὰ ἐργαζόμεθα κατὰ τὰς ἐργασίμους ὥρας, κατὰ δὲ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ καιροῦ νὰ συμπεριφερόμεθα ὅπως ὥστε τὸ συνεχὲς ρεῦμα τῶν συνειρημῶν ἰδεῶν, ἀντὶ νὰ κατασπαταλᾶται, νὰ παράγῃ μᾶλλον αὐτομάτως ὠφέλιμον ἔργον.

ἀκόμη και ὅταν ἡμεῖς διασκεδάζωμεν, περιδιαδάζωμεν ἢ και κοιμούμεθα.

Τὸ σύνθημά μας νὰ εἶνε: δραστήριαι προσπάθειαι πολὺ ὀλίγων ὥρων καθημέραν καὶ ἔπειτα ἀπόλαυσις τοῦ ἡλίου, τοῦ ὑπαίθρου, τῶν φιλικῶν συναναστροφῶν, ἀνάγνωσις και περιπάτος, καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ ἐγκέφαλος, καλὰ διατεθειμένος, ἄς κάμνη τὴν δουλειάν του, τὸν ρόλον τῆς ποντικοπαγίδος. Τὴν στιγμὴν ποὺ χησιποιοῦμεν τὴν βροντὴν διὰ τὴν κίνησιν τῶν ἠλεκτρικῶν τροχιοδρόμων, θὰ ἦτο παράδοξον νὰ ξεύρωμεν νὰ χρησιμοποιοῦμεν τὴν νευρικὴν μας δύναμιν διὰ νὰ μαγειρεύσῃ και νὰ ἐτοιμάζῃ τὴν πνευματικὴν τροφὴν τοῦ διανοητικῶς ἐργαζομένου, εἰς τρόπον ὥστε ὅταν αὐτὸς κáθηται εἰς τὸ τραπέζι ἐργασίας, νὰ ἔχη ἐτοιμασθῆ πᾶν ὅ,τι τοῦ εἶνε ἀναγκαῖον. 2

Τὴν βοήθειαν θὰ τὴν εὔρης μόνον εἰς τὸν ἑαυτὸν σου.

Νὰ μὴ αὐταπατώμεθα κυρίως και νὰ μὴ νομίζωμεν ὅτι τὸ ἔργον θὰ συντελεσθῆ ὡς διὰ θαύματος χωρὶς τὴν μεσολάβησίν μας. *Να μὴ περιμέσωμεν ποτε ἀπ' ἑξω τὴν βοήθειαν*: αὐτὴ δὲν ἔμπορεῖ παρὰ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν μας, ἀπὸ τὰς ἰδικὰς μας ὁρμάς δραστηριότητος και ἀπὸ τὴν πιστὴν καταγραφὴν ὑπὸ τοῦ Ἄδιαφθόρου λογιστοῦ τῶν ἀναριθμῶν μικρῶν νικῶν ποὺ ἐπετύχαμεν κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Σὺ, νεανία, ποὺ ζῆς ἀπομονωμένος εἰς τὴν κωμόπολιν ἢ εἰς τὸ χωρίον σου, γνώριζε ὅτι ἡ τύχη σου δὲν εἶνε διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν τύχην τῶν φοιτητῶν και αὐτῆς τῆς Σορβόνης. Δάδε στωικῶς ὑπ' ἑσφιν τὴν λυπηρὰν ἀλήθειαν ὅτι σῆ-

μερα κανεὶς δὲν βοήθει κανένα. Ἴσως και κανεὶς δὲν ἔμπορεῖ νὰ βοηθήσῃ κανένα, διὰ τὸν λόγον ὅτι κανεὶς ἄνθρωπος δὲν εἶνε ὅμοιος μὲ ἄλλον. Τὰ Πανεπιστήμια, ὅπου ὄλαι αἱ φροντίδες, ἔπρεπε νὰ τείνουν πρὸς ἐκκόλαψιν τῆς ἀξίας τοῦ φοιτητοῦ, μὲ μίαν συνετὴν πρὸς αὐτὸν βοήθειαν, εἶνε σώματα χωρὶς ψυχὴν. Ἡ ὕλική των ὀργάνωσις εἶναι συχνὰ ἐξαιρετὴ, ἀλλ' ἡ ἠθικὴ ὀργάνωσις πρέπει ν' ἀναθεωρηθῆ.

Πλὴν μερικῶν ἐξαιρέσεων ὁ καθηγητὴς στέκεται πολὺ ὑψηλὰ και πολὺ ἀπομεμακρυσμένος ἀπὸ τὸν φοιτητὴν. Ἐχεῖ τὰς ἀτομικὰς του ἀσχολίας, τὴν φροντίδα τῶν ἐργασιῶν του, ἐὰν ἐργάζεται, και συνεπῶς δὲν εὐκαιρεῖ νὰ γίνῃ διευθυντὴς σπουδῶν: ἄλλως τε αὐτὸ ἀπαιτεῖ σπάνια χαρίσματα ψυχῆς και πνεύματος. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς καταστάσεως εἶνε διὰ τὸν φοιτητὴν ὁ κίνδυνος τελείας ἀπομονώσεως.

Ἐμποροῦσε, τοῦλάχιστον, νὰ διοργανωθῆ ἡ ἐργασία, νὰ δημιουργηθῆ εἶδος διευθύνσεων προωρισμένων νὰ διορθῶνουν τὰς κακὰς μεθόδους, νὰ δίδουν πρακτικὰς συμβουλὰς και νὰ ἐνθαρρύνουν τοὺς φοιτητὰς. Ἀλλοίμονον! ὅμως, τίποτε δὲν γίνεται ποτέ, κατὰ τὸν φοιτητικὸν μου βίον δὲν ἔτυχε νὰ λάβω ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς μου μίαν συμβουλήν, οὔτε μίαν ὑποστήριξιν: κανεὶς ἀπὸ τοὺς διδασκάλους μας δὲν ἐμάντευσε τὰς ἀποκαρδιώσεις μας, οὔτε τὴν ἀθλιότητα τῆς ἀπομονώσεώς μας διὰ νὰ δώσῃ εἰς κατ'ἀλληλον στιγμὴν χερί βοήθειας εἰς τὸν κινδυνεύοντα νὰ πνιγῆ και νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐπανακτήσῃ πνοὴν και ψυχραιμίαν. Κανεὶς δὲν ἔλαβε τὸν κόπον νὰ μὰς βοηθήσῃ ν' αὐτοπαρητηρηθῶμεν, νὰ λάβωμεν συνειδήσιν τῶν ἐλαττωμάτων και τῶν προτερημάτων μας. Ἐπάρχει ὀλόκληρον σύστημα διαπαιδαγωγήσεως τῆς βουλήσεως, τὸ τεχνικὸν τῆς ὁποίας εἶνε διασκορπισμένον εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἠθικολόγων και τῶν ἡγετῶν συνειδήσεως, ἀλλ' ἡμεῖς

ἀγνοούσαμεν τὰς οὐσιώδεις ἀρχὰς αὐτῶν καὶ κανεῖς ἀπὸ τοῦ ἔχοντος μακρὰν πείραν τοῦ βίου καὶ τῆς ἐργασίας δὲν συγκατένευσεν ἕως ἴς τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν ἀδυναμίαν μας: τρισχειρότερα δι' ἐκείνους ποῦ δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ τὰ καταφέρουν μόνοι των! Διὰ τοῦτο, τὰ Πανεπιστήμια δὲν ἀξίζουν παρά μὲ τὰς βιβλιοθήκας των, μὲ τὰ ἐργαστήριά των καὶ ἰδίως μὲ τὴν συναναστροφὴν εὐφυῶν συμφοιτητῶν πρὸς τοὺς ὁποίους ἐκμυστηρεῖται κανεῖς ἐλεύθερα τὸν πόνον του καὶ τὰ δυσκολίας τῆς ἐργασίας. Καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἐργαστήρια, σπανίως εὐρίσκονται καθηγηταὶ ἱκανοὶ νὰ ἐκμαιέυσουν τὰς διανοίας, νὰ τὰς βοηθοῦν εἰς αὐτοανάπτυξιν, νὰ ζεύρουν νὰ ταῖς προτείνουν προβλήματα εὐληπτα, καὶ νὰ τὰς μυοῦν εἰς τὰς ἡδονὰς τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας!

Κατὰ βῆθος, τὸ πρόβλημα συνοψίζεται εἰς τὸ νὰ **υποβοηθῶσωμεν τὸν φοιτητὴν νὰ πειραματισθῇ αὐτοπροσώπως καὶ νὰ δοκιμάσῃ τὴν βαθεῖαν δημιουργικὴν συγκίνησιν.** Ἄπαξ γίνῃ αἰσθητὴ ἡ συγκίνησις αὕτη, ὁ σκοπὸς ἐπετεύχθη: ἡ ἐργασία μεταμορφώνεται, ἡ βούλησις πλημμυρίζει ἀπὸ ἐνθουσιασμόν.

Συμβαίνει εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν καὶ ἀνάλογον μὲ τὴν θρησκευτικὴν μύθωσιν: πρὸ τῆς ἀτομικῆς πείρας περὶ τῆς θείας ἀγάπης καταρρέει ἀποτόμως τὸ σύστημα τῶν ἀξιών ποῦ ἕως τότε ἦσαν εἰς ὑπόληψιν. Ἡ πτωχεία, ὁ πόνος, ἡ περιφρονημένη ταπεινότης γίνονται ἕξαφνα τὸ ἀντικείμενον ζώηροῦ πάθους. Ὁ βίος ὅλος μεταβάλλεται: ὁ πλοῦτος, ὁ διακαῆς πόθος πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἀλαζονίας δὲν παρουσιάζουν ἐφεξῆς διὰ τὸν νεοφώτιστον περισσότερον θέλγητρον παρ' ὅσον τὰ παιδικὰ παιγνίδια δι' ἕνα ὄριμον ἄνδρα,

Τοιοῦτοτρόπως, ἄπαξ ὁ φοιτητὴς γευθῇ τὸ αἰσθηματικὸν ἰσχύος, ρώμης καὶ αὐτοπεποιθήσεως ποῦ τὸ εἶδ' ἡ δημιουργικὴ,

ἐργασία, αἱ ματαιοδοξίαι περὶ μικροεπιτυχῶν χάνουν κάθε ἀξίαν καὶ ἡ ψευδεργασία προκαλεῖ τὴν ἀηδίαν. Ἐνθυμούμαι ὅτι ὕστερα ἀπὸ πολλὰ ἔτη ποῦ ἐπέρασα εἰς Παρισίους, ἀφοῦ κατέτριψα τὰς δυνάμεις μου μὲ τὴν κατάρχησιν μαθημάτων ἀκροάσεων, ἀναγνώσεων, καὶ συνεσώρευσα εἰς τὸν νοῦν μου ἐγκυκλοπαίδειαν γνώσεων ποῦ τὰς ἐγγώριζα ἐξ ἀκοῆς, ἐστάλην εἰς μίαν μεσημβρινὴν πόλιν, εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχουν φιλοσοφικά βιβλία, δὲν ἤμουν δὲ εἰς θέσιν καὶ νὰ τ' ἀγοράζω. Ἐγκαταλειφθεὶς μόνος νὰ παλαιῶ μὲ τὰς ἀτομικὰς μου δυνάμεις, ἠναγκάσθην, ὅπως ἕνας ναυαγὸς ποῦ ἐπιζῆ μετὰ τὸν καταποντισμὸν τοῦ πλοίου, νὰ ἐπιπλεύσω μὲ τὰ ἰδικά μου μέσα καὶ, νέος Ροδινῶν Κροῦσος, νὰ δημιουργήσω μόνος μου τὸ φιλοσοφικὸν μάθημα ποῦ ἐπρόκειτο νὰ διδάσκω. Εὐλογημένον ναυάγιον! χάρις εἰς ἐκεῖνο ἀπέκτησα τὴν ἀπότομον βεβαιότητα ὅτι ὅλη ἡ προγενεστέρα μου ἐργασία ἦτο ψευδεργασία καὶ ἐμπειρία τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας ὅπου συμφύρεται ὅλη ἡ ἀτομικότης. Μόλις ὁ φοιτητὴς λάβῃ τὸ φῶς καὶ τὴν θερμότητα τῆς ἀποκαλύψεως αὐτῆς, δὲν ἔχει πλέον ἀνάγκην καμμιάς ἐξωτερικῆς βοηθείας: Διακαίεται ὅλος ἀπὸ τὴν ἱερὰν φωτιάν. Ἐχει ἀποκτήσῃ ἤδη τὴν πίστιν ποῦ μετακινεῖ ὄρη.

Διὰ νὰ φθάσῃ ὅμως εἰς τὸν ἀποφασιστικὸν αὐτὸν πειραματισμὸν πρέπει νὰ λάβῃ ἐπίγνωσιν τῆς φύσεως τῶν κλίσεων καὶ τοῦ πνεύματός του: ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ θεωρῇ ὡς πρωτεῦον του καθῆκον τὸ νὰ εἶναι μαιευτὴρ διανοῶν. Ὁφείλει προσέτι νὰ δώσῃ τὴν ἀπόδειξιν ὅτι ζῆ ἀποκλειστικῶς διὰ τὸ ἔργον του, ὅτι δὲν φέιδεται δι' αὐτὸ οὔτε χρόνου, οὔτε κόπου.

Διὰ τοῦτο, φιλόπονε νεανία ποῦ ζῆς εἰς ἀπόμνησιν, μὴ μεγαλοποιεῖς τὴν ἀξίαν τῶν βοηθειῶν ποῦ ἠμποροῦν νὰ σοῦ

ἔλθουν ἀπ' ἔξω. **Αὐταὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ σοῦ χρησιμεύσουν ποτὲ ὡς καὶ οὐσιῶδες.** Τὸ οὐσιῶδες εἶνε ν' ἀρχίσῃς ἀποφασιστικῶς τὴν ἐργασίαν σου, μὲ τόλμην καὶ ρώμην. Ἐνεργῶν τοιοῦτοτρόπως ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃς καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἀρωγὴν ὡς στήριγμα. Εἶδεμῆ, ὅλαι αἱ βοήθειαι θὰ σοῦ εἶναι ἀνωφελεῖς. Ἡ βοήθεια αὐτὴ εἶνε ἀνάλογη μ' ἐκείνην ποὺ δίδει ὁ ὁδηγὸς κατὰ τινα δύσκολον ἀνάβασιν: τὸ παράδειγμα τοῦ σοῦ εἶνε ἀποδείξεις ὅτι ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ σκαλώσῃ τὸν ἀπότομον βράχον: ἐν ἀνάγκῃ, τὸ σχοινὶ ἠμπορεῖ νὰ σοῦ ἔλθῃ πρὸς βοήθειαν. Ἄλλ' ἐὰν μὲ τὰ χέρια σου, μὲ τὰ γόνατά σου, μὲ τὰ πόδια σου δὲν πιασθῆς γερὰ μὲ δραστηριότητα καὶ ἀποφασιστικότητα ἀπὸ τὰς προεξοχὰς τοῦ βράχου, καὶ ἂν δὲν τεντώσῃς τοὺς ἀναγκαίους μυῶνας, δὲν θ' ἀναδῆς ποτέ! Μικρὰ τις βοήθεια, ναί, ἀλλ' εἰς ἐσέ ν' ἀνήκει νὰ κάμῃς τὸ οὐσιῶδες.

Ἐπίμενε, καὶ γνῶριζε ὅτι ἔχεις ἓνα μόνον φίλον, ἓνα μόνον ἀσφαλῆ προστάτην, τὸν **Ἀδιάφθορον λογιστὴν** ποῦ, στιγμὴν πρὸς στιγμὴν, καταγράφει εἰς τὸν νοῦν σου ὑπὸ μορφήν ἐλευθερωτρίας ἕξεως. τὰς μικρὰς σου πράξεις ὑπομονῆς, γαλήνης, καρτερίας, ἡρωϊσμοῦ. Ἀργότερα θὰ ἐννοήσῃς ὅτι ἡ ἐργασία εἶνε τὸ μόνον μέσον διὰ ν' ἀπαλλαγῇ κανεὶς ἀπὸ τὴν ἀπομόνωσιν, τὸ ἀνυπόφορον τῆς ὁποίας ὠθεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς παντοῖα εἶδη παραφροσύνης: τοῦλάχιστον ἔβαν γίνῃς κάποιος σφαιρίων, θὰ εὑρῇς πάντοτε ἀξιόλογον σύντροφον εἰς τὸν ἑαυτὸν σου.

Ἡ ἀλληλοβοήθεια πρέπει νὰ διοργανισθῇ.

Τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας σύστημα, ἀπὸ τοῦ κολλεγίου ἀκόμη εἶνε τελείως ἐγωϊστικόν: ὁ καθεὶς διὰ τὸν ἑαυτὸν του: Δὲν

κατορθώσαμεν νὰ διοργανώσωμεν τὴν προπαρασκευὴν τῆς συνεργασίας.

Τὸ καθίδρυμα Pasteur, ὅπου ἡ συνεργασία ὑπῆρξε πάντοτε ἀδελφική, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν Pasteur, Duclaux, Rouy, Calmette, παρουσιάζει ἐξαιρετὰ παραδείγματα τῆς καρπώδους ἐργασίας ποὺ ἐπιτελεῖται εἰς ἓνα κέντρον ἀλληλοβοηθείας.

Τὴν συνήθειαν τῆς συνεργασίας ἔπρεπε νὰ τὴν διοργανώσωμεν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κολλεγίου, διὰ κάθε ἀσχολίαν ποὺ εἶνε προπαρασκευαστικὴ τῆς ἐργασίας. Θὰ ἦτο εὐκολώτατον εἰς τὴν Φιλολογίαν, τὴν Ἱστορίαν, τὴν Φιλοσοφίαν νὰ καταρτίζωνται ὁμάδες ἐπιφορτισμέναι ν' ἀναζητοῦν τὰ χαρακτηριστικὰ μᾶς προσωπογραφίας, τὰς ἀποδείξεις μᾶς ὑποθέσεως, τὰ γεγονότα ποὺ τὴν ἀτονίζουν ἢ δὲν συμμιθάζονται μὲ αὐτήν.

Κατὰ τὰς προπαρασκευαστικὰς μας μελέτας διὰ τὸ διπλωμα προλότου Φιλοσοφίας πολλοὶ φοιτηταὶ συνεργόμενοι προσπαθοῦσαμεν μὲ κοινὴν συνεργασίαν νὰ κατανοήσωμεν τὸ κείμενον καὶ τὰ τόσον λεπτὰ σχόλια τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων ποὺ περιελαμβάνοντο εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν ἐξετάσεων. Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν λέξις σημαίνουσα ποὺ νὰ μὴ ἴμωρη νὰ διασαφηνισθῇ μὲ κάποιον σημαντικὸν χώριον τοῦ ἰδίου συγγραφέως ἢ ἐνὸς τῶν σχολιαστῶν του.

Διὰ νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς μίαν σελίδα τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπαιτεῖται ἐνίοτε ἀξιόλογη ἐργασία κ' ἐὰν μαζεύονται τρεῖς πρὸς διασάφῃσιν ἐνὸς κεφαλαίου, ὁ καθεὶς ἔχων νὰ μελετήσῃ ἐν τρίτον μόνον τοῦ ὅλου, ἠμπορεῖ νὰ ἐμβαθύνῃ πολὺ καλλίτερα εἰς τὸ νόημα. Ἐκτὸς τούτου ἡ ἀνταλλαγὴ κρίσεων, ἀντιρρήσεων, προσδίδει περισσοτέραν ζωηρότητα εἰς τὴν ἐργασίαν: τρεῖς διάφοραι διάνοιαι ἀλληλοκεντρίζονται καὶ

συμπληροῦνται ἀμοιβαίως. Ἡ καθέμία προσάγει τὰς ἐφευρέσεις τῆς, τὰς ἐπινοήσεις τῆς, τοὺς στοχασμούς τῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐμελέτησα τὰ περὶ ἐπαγωγῆς κεφάλαια τοῦ Stuart Mill συζητῶν αὐτὰ μὲ ἕνα νεαρὸν ἐπιστήμονα λαμπροῦ μέλλοντος, *Αἱ μικραὶ αὐταὶ συνεργασίαι* εἶνε ἐξαίρεται, ἀρκεῖ νὰ γίνωνται χωρὶς ἐπίδειξιν καὶ μὲ τελείαν εὐλιχρίνειαν.

Ὅταν συνέλθουν πολλοὶ ὁμοῦ διὰ νὰ συναθροίσουν τὰ στοιχεῖα ἐνὸς ζητήματος, ἢ πρὸς διονύχισιν αὐτοῦ καταβαλλομένη συνολικὴ προσπάθεια θὰ ἔχη πολλὰς πιθανότητας ἐπιτυχίας.

Οἱ διδάσκαλοι ὄλων τῶν κατηγοριῶν ἤμποροῦσαν νὰ κατορθώσουν πολλὰ διὰ τὴν ὁργάνωσιν τῆς συνεργασίας αὐτῆς, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως νὰ μὴ θελήσουν νὰ ἐπιβάλλωνται, νὰ παρεμβαίνουν, νὰ λβουν τὰ ζητήματα κατὰ τρόπον αὐθαίρετον, ὡς νὰ ἔλυσαν ἕνα Γόρδιον δεσμόν. (Θὰ ἔπρεπε νὰ θεωροῦν κάθε τάξιν ὡς συνεργατικὴν οὐμάδα ἐρευνῶν.) Ὅσακις εἰσέρχομαι εἰς μίαν τάξιν καὶ ἀκούω τὸν διδάσκαλον ποὺ δίδει, λόγου χάριν, ἐξηγήσεις σχετικὰς μὲ μίαν λατινικὴν μετάφρασιν, ἢ ἀναζητῆ καὶ νὰ εὐρίσκη αὐτὸς τὴν κατάλληλην λέξιν, νὰ ὑπενθυμίζῃ τὸν σχετικὸν κανόνα, καταλαμβάνομαι ἀπὸ ἀνυπομονήσιν: οἱ μαθηταὶ μᾶλλον εἶνε ἐκείνοι ποὺ ὀφείλουν ἢ ἀναφέρωνται εἰς τὸν κανόνα, νὰ ψάχνουν εἰς τὴν γραμματικὴν, νὰ εὔρουν τὴν κατάλληλην λέξιν ποὺ ἀποδίδει ἀκριβῶς τὴν ἰδέαν. Ὁ διδάσκαλος ποὺ ἐπεμβαίνει πρὶν νὰ φθάσῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὸ ἀπροχώρητον διαπράττει πραξικόπημα καὶ ὑποκαθιστᾷ τὸν ἄγονον δεσποτισμὸν τοῦ εἰς δημοκρατίαν ἀφυπνισίμων εὐφυῶν.

Πρέπει ἄραγε νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι τὸ κεφαλαῖωδες μάθημα τοῦ πολέμου δὲν θὰ πάγῃ χαμένον; Εἶναι δυνατόν νὰ ὑπο-

τεθῆ ὅτι ὁ καθείς ἀπὸ τὴν ἀπέραντον αὐτὴν συνολικὴν προσπάθειαν δὲν ἀπεκόμισε τὴν ἄμεσῃ πείραν περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀλληλοβοηθείας, τῆς συνεργασίας; Εἶνε ὀρθόν οἱ διανοητικοὶ ἐργάται νὰ εἶνε ἀπομεμονωμένοι ὅσον καὶ οἱ μοιρολάτραι χωρικοί, ποὺ ἐξακολουθοῦν νὰ καλλιεργοῦν, ὁ καθένας χωριστά, τὸ πατρικὸν τοῦ κομμάτι γῆς, ἀντὶ νὰ συνεννοοῦνται καὶ νὰ συνεισφέρουν τὰ ἀναγκαῖα μέσα πρὸς κοινὴν σύμπραξιν; Χωρικοὶ καὶ διανοοῦμενοι εἶνε ἐργάται ὀπισθοδρομικοί, ἐπειδὴ εἶνε ἀτομισταὶ καὶ ἀγνοοῦν τὴν ἀλληλεγγύην. Καὶ ὅμως, ἐκτὸς τῶν παραδειγμάτων ποὺ ἀνεφέραμεν ἕως ἐδῶ, ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ ἐπικαλεσθῆ καὶ τὴν ὁργάνωσιν τῶν μεγάλων ἐφημερίδων: οἱ συντάκται δὲν ὑπογράφουν τὰ ἄρθρα τῶν καθότι ὅλην τὴν ἐφυῖαν ὀφείλουν νὰ τὴν διαθέτουν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἐφημερίδος: κανεὶς δὲν θὰ ἐπέτρεπε νὰ δημοσιεῖται ὅ,τιδήποτε διὰ λογαριασμὸν τῶν. Ὅλαι αἱ προσπάθειαι τείνουν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κοινοῦ ἔργου. Ἄλλ' ἢ δρακοντεία αὐτῆς συνεργασίας δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ γόνιμον, τὸ σαγηνευτικόν: ἡ ἀλληλοβοήθεια κατὰ τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν δὲν ἤμπορεῖ παρὰ νὰ γίνεταί μ' ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου καὶ προϋποθέτει ἄνεσιν, καθόσον ἡ ἔμπνευσις ἔχει τὰς ἰδιοτροπίας τῆς καὶ δὲν συμβιβάζεται μὲ πειθαρχίαν κατὰ τὸ πρῶσοικόν σύστημα.

Ἐφ' ὅσον ὅμως ἡ συνεργατικὴ ὁργάνωσις τῆς ἐργασίας δὲν εἶνε ζήτημα τοῦ παρόντος, οὔτε ὀλίγων ἡμερῶν, ἢ σύνεσις ἐπιβάλλει εἰς κάθε ἐργαζόμενον νὰ διαχειρίζεται ἐπιδεξιῶς τὰς δυνάμεις του: τὰς δὲ μικροασχολίας, τὴν ἀναζητήσιν πηγῶν, τὴν ἐξακρίδωσιν χωρίων, τὰς ἀναγνώσεις νὰ τὰς φυλάττῃ διὰ τὰς στιγμὰς μέσης δραστηριότητος. Νὰ ξεύρωμεν νὰ κατατάσωμεν τὰ βιβλία καὶ τὰ ἐφόδιά μας καὶ νὰ τὰ ταξινομοῦμεν μὲ τόσῃν πρακτικὴν ἐπιμέλειαν ὥστε ὅλας τὰς ὥρας ἀκμαίας δράσεως νὰ ἤμποροῦμεν νὰ τὰς χρησιμοποιοῦμεν μὲ πλήρη ἀποτελεσματικότητα.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΙ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΒΑΣΕΙΣ ΚΑΛΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΠΡΟΣΟΧΗ

Σπουδαιότης τῆς προσοχῆς.

Οἱ νέοι ποὺ θέλουν νὰ χρησιμοποιοῦν ἐπιφελῶς τὰς διανοητικὰς τῶν δυνάμεις οφείλουν νὰ γνωρίζουν τὰ δύο ὄργανα τῆς τελειοποιήσεως αὐτῶν, τὴν προσοχὴν καὶ τὴν μνήμην.

Ἡ συγκράτησις τῆς προσοχῆς διακρίνει τὸν φρόνιμον ἀπὸ τὸν ἄφρονα καὶ τὴν ἐκλεκτὴν διάνοιαν ἀπὸ τὴν μετρίαν. Ὁ φρόνιμος ἠμπορεῖ νὰ κρατηθῆ ἀπὸ τοῦ νὰ σκέπτεται τὰς ἀφευκταῖς ἐναντιότητας τοῦ βίου, ἐνῶ ὁ ὑποχονδριακὸς τὰς μασσᾶ καὶ ἀναμασσᾶ διὰ νὰ γευθῆ, τὴν πικρίαν τῶν. Ἡ ἐκλεκτὴ διάνοια ἐξακοντίζει τὴν προσοχὴν τῆς ἐπάνω ἔς τὰ γεγονότα ποὺ ἔχουν ἐπιρροὴν διὰ νὰ τὰ τακτοποιῆ, ἐνῶ ἡ ἀτελὴς προσοχὴ διασκορπίζεται εἰς γεγονότα ἀσήμαντα ποὺ ἀποτελοῦν μέσα εἰς τὸν νοῦν κυκεῶνα ἀδιέξοδον καὶ ἄχρηστον.

Μόνον ἡ προσοχὴ ἠμπορεῖ νὰ μᾶς κάμῃ ἀνθρώπους ἐλευθέρους, προσωπικότητας. (Πράγματι δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶνε ἐλεύθερος ἐκεῖνος ποὺ παραδέρνεται ὡσάν καράβι χωρὶς τι-

μόνι ὑπὸ τῶν ἀνέμων ποὺ πνέουν ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος. Ἐλεύθερος σημαίνει τὸ νὰ δύναται κανεὶς νὰ διευθύνῃ τὰ αἰσθήματά του, τὰς σκέψεις του, τὰς πράξεις του με στοχαστικὴν ἐκλογὴν.) Δὲν εἶνε βέβαια εὐκόλον νὰ τὰ διευθύνῃ ἔς τὰς λεπτομερείας τῶν, ἠμπορεῖ ὅμως νὰ προσδώσῃ ἔς αὐτὰ ὁμαδικὴν κατεύθυνσιν. Αὐτὸ κάμνει ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοίου, ποὺ δὲν ἠμπορεῖ μὲν ν' ἀποφεύγῃ τὰς ἐπιδράσεις τῶν ἀντιθέτων ἀνέμων καὶ τῶν παρουσιαζομένων ρευμάτων, ἀλλ' ἔχων τὰ μάτια προσηλωμένα ἐπάνω εἰς τὴν πυξίδα κανονίζει ἀκατάπαυτα τὴν πορείαν τοῦ σκάφους. Οὕτω καὶ ἐγὼ εἶμαι ἐλεύθερος ἐφ' ὅσον, ἅπαῶς ἐκλέξας τὸν δρόμον ποὺ θὰ βαδίσω σύμφωνα με τὰς προτιμήσεις μου, τὰς μυχίας μου κλίσεις, κρατῶ σταθερὰν κατεύθυνσιν παρὰ τοὺς πειρασμοὺς τῆς ὀκηρίας, παρὰ τὰ πάθη, παρὰ τὰς χιλίας δύο ἀφαιρέσεις ποὺ σαγηνεύουν τὴν βούλησιν. Διὰ νὰ ἠμπορῶ ὅμως νὰ κρατῶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν, πρέπει νὰ εἶμαι ἱκανὸς νὰ διατηρῶ εἰς τὴν διάνοιαν κάποιαν ἰδέαν κυριαρχοῦσαν καὶ πάντοτε παροῦσαν πρὸ τῆς προσοχῆς. Ὁ ἀφηρημένος εἶνε ἀνίκανος νὰ κατορθώσῃ αὐτὸ: κάθε στιγμὴν τὸ λησμονεῖ, ἀφίνει τὸν καλὸν δρόμον καὶ περιπλανᾶται ἀνερμάτιστος. Ὁ Pinel διηγεῖται διὰ κάποιον παράφρονα ποὺ, ποθῶν νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του, εἶχεν ὑποστῆ με ἀρκετὴν ἐξυπνάδα διανοητικὴν ἐξέτασιν εὐνοϊκὴν δι' αὐτόν. Τὴν στιγμὴν ὅμως ποὺ τοῦ παρουσίασαν τὸ ἐξιτήριόν του ἔσπευσε νὰ ὑπογράψῃ ἀπὸ κάτω Ἰησοῦς Χριστός! Ὁ δυστυχὴς, κουρασμένος ὑπὸ τὴν παρατεταμένην ἔντασιν ὀδυνηρᾶς ἀνακρίσεως καὶ ἀφηρημένος με τὴν χαρὰν τῆς ἐλευθερίας, ἐλησημόνησε τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὴν ἀπόφασιν ποὺ εἶχε πάρῃ νὰ κρύψῃ τὴν παραφροσύνην του.

Ἡ ἱκανότης τοῦ νὰ ἐπιτύχῃ κανεὶς ὥστε μία ἰδέα νὰ

ἐνεργῆ συνεχῶς ὡς ἓνας ἀόρατος ἀλλὰ πάντοτε παρῶν δυνατὸς μαγνήτης, ἀποτελεῖ τὴν ὑψίστην ἔκφρασιν τῆς βουλήσεως. Ἐὰν ἡ ἰδέα αὐτὴ ἀφορᾷ τὴν ἐκπλήρωσιν ἀκατάσχετης φιλοδοξίας, ἔχομεν Ναπολέοντα Α΄. Ἐὰν πρόκειται περὶ ἰδέας τῆς ψυχικῆς σωτηρίας, ἔχομεν τοὺς ἀγίους καὶ τοὺς μάρτυρας, ὡς τὸν ἱερὸν Πολύευκτον. Ἐὰν εἶνε κάποια ἐπιστημονικὴ ὑπόθεσις, ἔχομεν τοὺς Νεύτωνας καὶ τοὺς Παστέρ.

Εἰς τοὺς ἀντίποδας τῶν ἡρώων αὐτῶν τῆς ἔμμονης προσοχῆς εὐρίσκονται οἱ παράφρονες, ἀνίκανοι νὰ συγκρατήσουν πέραν ὀλίγων στιγμῶν τὴν ἰδέαν τῶν πραγματικότητων· ἔπειτα εἰς βαθμοὺς ὑψηλοτέρους ἔρχονται οἱ ἀφηρημένοι, οἱ ἀνερμάτιστοι ποὺ εἶνε πλῆθος.

Ἡ βία καὶ ἡ ἀφαίρεσις εἶνε αἱ μεγάλαι συμφοραὶ τῆς ἐποχῆς μας. Οἱ περισσότεροι τῶν ἀνθρώπων πάσχουν ἀπὸ κρίσιν τῆς προσοχῆς. Οἱ μαθηταὶ δὲν ξεύρουσιν πλέον πῶς νὰ ἀκούουν τὸ μάθημα. Εἶνε ἀνίκανοι νὰ ἐπαναλάβουν ὀρθῶς μίαν ἐρώτησιν, ὅταν παύσῃ αὐτὴ νὰ εἶνε στοιχειώδης. Δὲν ἤμποροῦν νὰ ἐννοήσουν τὸ συμπέρασμα ἐνὸς συλλογισμοῦ, τὴν ὑπάρχουσαν ἀναφορὰν μεταξὺ πολλῶν προτάσεων, τὴν κάπως πολὺπλοκον σχέσιν μεταξὺ πολλῶν ἰδεῶν. Γνωρίζω μαθητὰς ποὺ τὰ χάνουν ὡσάντις πρόκειται νὰ λύσουν νοερῶς τὴν ἀναλογίαν A πρὸς B εἶνε ὡς Γ πρὸς Δ .

Αἱ σχολικαὶ τάξεις εἶνε γεμάται ἀπὸ νευρασθενεῖς, ἀπὸ νευρικοὺς, ἀπὸ ἀδρανεῖς ὑπναλέους μαθητὰς ποὺ μόλις καταρθῶνουν νὰ μαζεύσουν μερικὰ ψύχουλα γνώσεων. Καὶ πῶς ἤμποροῦσαν νὰ μὴ εἶνε ἀφηρημένοι;

Εἰς τὰ σπίτια των ἀπολαμβάνουν στοργικῆς λατρείας. Ἡ οἰκογένεια δὲν τοῖς κρύβει τίποτε ἀπὸ τοὺς περισπασμοὺς τῆς, ἀπὸ τὰς θλίψεις τῆς, ἀπὸ τὰς ἀντιζηλίαις τῆς, ἀπὸ τὰς προαπασχολήσεις τῆς. Εἶνε μεμνημένοι ὡς τὸν ἕξω βίον.

Ἐκτὸς τούτου εὐρίσκουν μεροληπτικὴν προστασίαν κατὰ τοῦ διδασκάλου ποὺ ἔχει τὴν ἀπανθρωπίαν ν' ἀπαιτῆ ἐπιμέλειαν ἀπὸ τὰ καυμένα αὐτὰ πλασματάκια!

Εἰς τὸ λύκειον συχνότατα ἡ ἐκπαίδευσις στερεῖται ἐνδιαφέροντος· οἱ μαθηταὶ σκοτίζονται μὲ τοὺς ἀφηρημένους καὶ ἀκατανοήτους γραμματικοὺς κανόνας, ποὺ διυλίζουν τὸ δηλητήριον τῆς ἀνίας. Τὰ παραφορτωμένα ἐπίσημα προγράμματα τοὺς συνηθίζουν ἐπισήμως νὰ ξεμπερδεύουν βιαστικὰ πᾶν ὅ,τι κάμνουν. Τὰ προγράμματα αὐτά, λέγει ὁ Σπένσερ, χρησιμεύουν πρὸς αὐξήσιν τῆς βλακειᾶς καὶ συχνότατα παραμελεῖται εἰς αὐτὰ ὁ καθορισμὸς τῆς σκοπιμότητος τῆς ἐργασίας διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ πνεύματος. Διὰ τοῦτο, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ παιδαγωγοὶ εἶνε ὑπεύθυνοι κατὰ μὲγα μέρος διὰ τὴν κρίσιν τῆς προσοχῆς εἰς τὴν μαθητεύουσαν νεολαίαν.

Ἦπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας, ὁ φοιτητῆς, ποὺ στερεῖται καὶ ἀπὸ μόρφωσιν τῆς βουλήσεως καὶ ἀπὸ μόρφωσιν τῆς προσοχῆς, ὀφείλει νὰ λάβῃ ἐγκαιρῶς καὶ θαρραλέως τὰ μέτρα του. Γνωρίζει ἤδη τὸ θεμελιώδες κανὸν ποὺ ἔγκειται εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ νὰ συγκρατῇ τὴν προσοχὴν, εἰς τὴν μαλθακότητά του, εἰς τὰς φευγαλέας, ἀσταθεῖς προσπάθειάς του. Τὸ μειονέκτημα αὐτὸ τῆς ἐκουσίας προσοχῆς ἐνισχύεται μὲ τὴν ἀλητείαν τῆς διανοίας. Εὐρισκόμεθα πάντοτε ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μας, καθὼς λέγει ὁ Malebranche, ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό μας, εἰς διηνεκεῖς ὀκητὰς περιπλανήσεις τοῦ νοῦ, ποὺ δὲν ἐννοεῖ διόλου νὰ ὑποτάσσῃται εἰς τὴν προσοχὴν, εἰς μίαν τάξιν, εἰς ἓνα κανόνα. Πόσοι μορφωμένοι, λαμπραὶ, ἀποφασιστικαὶ διάνοιαι θὰ ἤμποροῦσαν νὰ δώσουν εἰς τὸ ἔθνος ἔργα ἀξίας καὶ ν' ἀφιερῶσαν τὴν γόνιμην δραστηριότητά των εἰς κάποιαν μεταρρύθμισιν, ἐὰν κατώρθωναν

νά συγκεντρώνουν την προσοχήν των και δὲν ἀφίγοντο ἢ ἀφαιρούνται σιγὰ σιγὰ και νὰ ματαιοσχολοῦν, χωρὶς νὰ παρὰ γουν τίποτε τὸ ὠφέλιμον!

Ἡ ἐκουσία προσοχὴ εἶνε σπάνια.

Ἄλλοίμογον! καθὼς τὸ ἀποδείχνει ὁ Ribot, τὰ ἔργα ποὺ ἐκτελοῦνται μ' ἐκουσίαν προσοχὴν εἶνε σπάνια: «Ἄς ἀφαιρέσωμεν πρῶτον τὰς ἔξεις τοῦ βίου, ὅλον αὐτὸν τὸν ὄγκον συνηθειῶν ποὺ μᾶς κινοῦν ὡς νευρόσπαστα. Ἄς ἀφαιρέσωμεν τὰς περιόδους τοῦ διανοητικοῦ μας βίου, κυρίως ἐκείνας ἔπου εὐρισκόμεθα εἰς παθητικὴν στάσιν... Ἄς ἀφαιρέσωμεν τὴν κατάστασιν αὐτὴν τῆς σχετικῆς διὰ τὸν νοῦν ἀναπαύσεως, ἔπου δὲν σκέπτεται κανεὶς τίποτε... Ἄς ἀφαιρέσωμεν τὰς καταστάσεις πάθους και βιαίας ταραχῆς... Μετὰ τὰς ἀφαιρέσεις αὐτάς τὸ ὑπόλοιπον ἤμπορεῖ νὰ καταγραφῆ εἰς τὸν γενικὸν λογαριασμὸν τῆς προσοχῆς. Εἰς τὸν γενικὸν αὐτὸν λογαριασμὸν αἱ περιπτώσεις τῆς ἀκουσίας προσοχῆς εἶνε πολυάριθμοι, ἐνῶ αἱ εἰλικρινεῖς και σαφεῖς περιπτώσεις ἐκουσίας προσοχῆς εἶνε ἐλάχισται. Εἰς πολλοὺς ἰσοδυναμεῖ σχεδὸν μὲ τίποτε».

Εἶναι κρίμα τὸ ὅτι αἱ στιγμαὶ προσοχῆς παρουσιάζονται εἰς τόσον ἀραιὰ διαστήματα, ὅταν παρατηρήται πόση πρόσδος ἔχει ἐπιτελεσθῆ μὲ κατανάλωσιν προσοχῆς μικρᾶς διαρκείας! Εἶνε δὲ αὐτὴ καθὼς τὸ ρᾶδιον, ποὺ ὑπὸ ἐλάχιστον ὄγκον περιέχει γιγαντιαίαν δύναμιν. Πράγματι, ἐὰν θελήσῃ κανεὶς νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐργασίαν ἐνὸς καλοῦ μαθητοῦ, μὲ ἔκπληξιν θὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἀφαιρεῖται συχνότατα ἐνφρανεῖται τὸ μάθημά του. Δὲν τὸ ἀφομοιώνει παρὰ χάρις εἰς βραχείας στιγμὰς ἐκουσίας προσοχῆς. Ἰδοῦ, παραδείγμα-

τος χάριν, ἕνας μαθητῆς ἔκτης τάξεως, ἀνίκανος νὰ δώσῃ προσοχὴν παραπάνω ἀπὸ πέντε λεπτὰ εἰς ἐκεῖνο ποὺ τὸν ἐνδιαφέρει, και ὁμοῦς ἔρχεται πέμπτος μεταξὺ εἴκοσι τεσσάρων μαθητῶν! Ἐὰν εἴμεθα εἰλικρινεῖς μὲ τὸν ἑαυτὸν μας, θ' ἀναγκασθῶμεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ καλλίτερά μας στιγμαὶ διανοητικῆς ἀκμῆς συνοψίζονται εἰς ζωηρὰν προσοχὴν μερικῶν μόνον τετάρτων τῆς ὥρας.

Ἄρα αἱ πραγματικαὶ πρόοδοι τῆς ἀνθρωπότητος ὀφείλονται εἰς ἐλάχιστον ποσὸν τῆς πολυτιμῆς προσοχῆς ποὺ κάμνει θαύματα ὁσάκις κατορθώνει, διὰ μέσου τῶν προλήψεων, τῶν συνηθειῶν, νὰ διεισδύῃ ἕως ἔς τὸν καθαρὸν χρυσὸν τῶν πραγματικότητων και ἕως ἔς τὰς οὐσιώδεις σχέσεις, καθὼς τὸ ἔκκαμαν αἱ δημιουργικαὶ ἰδιοφυεῖαι εἰς τὰς ἐπιστήμας, εἰς τὰς τέχνας, εἰς τὴν πολιτικὴν, εἰς τὰ γράμματα.

Οἱ ἱεροφάνται τοῦ βουδδισμού διακρίνουν πέντε κωλύματα τῆς προσοχῆς: τὸν βάνανσον πόθον, τὸ μῖσος και τὴν κακοβουλίαν, τὴν ὀκνηρίαν τῆς διανοίας, τὴν ἀνησυχίαν και τὴν μετάνοιαν, τὴν σύγχυσιν και τὸν δισταγμὸν. Ὅθεν νὰ κατορθώσῃ τις νὰ συγκρατῆ μέσα εἰς τὴν σιγὴν τοῦ ἔξω κόσμου, εἰς τὴν γαλήνην τῶν παθῶν, εἰς τὸν κατευνασμὸν τῆς ἐσωτερικῆς ταραχῆς ἐπὶ τινος μόνον στιγμᾶς ὑψηλὴν και λάμπουσαν τὴν καθαρὰν φλόγα τῆς προσοχῆς, νὰ ἐπιτύχῃ ὥστε αἱ ἱερὰ αὐταὶ στιγμαὶ νὰ ἐπαναλαμβάνονται πολλάκις κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὥρῶν περισυλλογῆς ποὺ παρασκευάζουν αὐτάς.—Ἰδοῦ! ὁ ἀνώτατος σκοπὸς ἔπου πρέπει νὰ τείνη ὁ φοιτητῆς, ἐὰν θέλει νὰ γίνῃ κάποιος σημαίνων εἰς τὴν καινολίαν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς θὰ ἐλαττώσῃ τὸν χρόνον τῆς καθεσττικότητος, ποὺ δὲν εἶνε οὔτε ἐργασία οὔτε ἐλευθέρᾳ ἀνάπαυσις, κ' ἐνεργῶν τοιοτοτρόπως θὰ κερδίσῃ καιρόν κατ' ἀναλογίαν τῆς δραστηριότητος ποὺ θ' ἀναπτύξῃ

κατὰ τὰς στιγμὰς προσοχῆς. Εἶναι σπουδαῖον κατόρθωμα τὸ νὰ γίνῃ κανεὶς ἱκανὸς ν' αὐξήσῃ τὴν ἔντασιν τῆς προσοχῆς του.

Ἄρα ἡ ἔκουσία προσοχὴ εἶνε ἐπιδεικτικὴ μορφώσεως κ' ἐπομένως ἀνελλιξεως καὶ προόδου. Κατὰ συνέπειαν μᾶς ἐπιβάλλεται νὰ γνωρίζωμεν τὸν μηχανισμόν τῆς διὰ τὸ ἐπιτύχωμεν μεγαλειτέραν ἀπόδοσιν.

Ὁ ρόλος τῆς ἀναπνοῆς εἰς τὴν προσοχήν.

Τὰ ψυχολογικὰ βιβλία συγγέονται συνήθως μὲ μεταφυσικὰς συζητήσεις. Δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ διευκρινίσωμεν ἐάν εἰς τὴν ἐνέργειαν προσοχῆς ὑπάρχει ἢ ὄχι καμμία μυστηριώδης ἐπέμβασις τῆς ψυχῆς. Ἐκεῖνο ποῦ ἐπιδιώκομεν μὲ τὴν παρούσαν μελέτην εἶνε ἀπλῶς τὸ πρακτικὸν συμφέρον: νὰ ξεύρωμεν πῶς νὰ ἐνεργῶμεν. Ἄγνοοῦμεν ἄλλως τε τὸ εἶνε ἡ προσοχὴ καὶ δὲν γνωρίζωμεν παρὰ τὴν λειτουργίαν τῆς.

Ἡ λειτουργία αὐτὴ συνδέεται στενῶς μὲ τὴν ἀναπνοήν. Σημαδεύσετε προσεκτικῶς, ἔστω κατὰ φαντασίαν, ἓνα στόχον μὲ πυροβόλον ἢ μὲ περιστροφον καὶ θὰ ἴδῃτε ὅτι δὲν ἔμπορεῖτε νὰ σημαδεύσετε, δηλαδὴ νὰ προσέξατε, ἐφ' ἔσον δὲν ἀναστείλετε τὰς ἀναπνευστικὰς κινήσεις. Κάθε ἀλλοίωσις τῆς προσοχῆς συνοδεύεται ἀναγκαιῶς ὑπὸ ἀλλοιώσεων ὡς πρὸς τὴν ταχύτητα καὶ τὸ βάθος τῆς ἀναπνοῆς.

Οἱ βουδδισταὶ μοναχοὶ ποῦ ἀνύψωσαν τὴν διαπαιδαγωγίαν τῆς βουλήσεως ὡς ἀνασταλτικῆς δυνάμεως εἰς θαυμασίον βαθμὸν τελειότητος, ἐνόησαν καλὰ τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀναπνοῆς εἰς τὴν ἐνέργειαν προσοχῆς. Ἀνεκάλυψαν τὴν κυριαρχίαν ποῦ μᾶς εἶδ' ἢ συγγράτῃσις τῆς ἀναπνοῆς ἐπὶ τῶν στοχασμῶν μας. Ἐξασκούμενοι εἰς τὸ ν' ἀναπνέωμεν δὲ

δεκα φορὰς κατὰ λεπτόν, ἔπειτα πέντε ἢ ἕξ φορὰς, ἔπειτα ἅπαξ μόνον, πράγμα ποῦ ἀπαιτεῖ ἐπίμονην ἀσκήσιν ἐπὶ μῆνας, κατορθώνουν νὰ ἐξαλείψουν τὰ συναισθήματα ὀργῆς, μίσους, ταραχῆς, φόβου, τὰ δηλητήρια αὐτὰ τῆς βουλήσεως. Διὰ τῆς βραδείας καὶ βαθείας ἀναπνοῆς θετόμεθα ὑπὸ τὰς συνθήκας ποῦ εὐνοοῦν τὴν σπουδὴν, καθότι μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐπιτυγχάνεται μεγάλη γαλήνη εἰς τοὺς παλμούς τῆς καρδιάς. Ἐχομεν ἀποκτήσῃ τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ μὴ ἀναπνέωμεν βαθεῖα: εἰσπνέομεν καὶ ἐκπνέομεν μόνον μὲ ἕνα ρωθοῦνι, κοπιᾶζομεν δὲ πολὺ διὰ τὸ συνεθίσωμεν ν' ἀναπνέωμεν καὶ μετὰ δύο: καὶ ὅμως ἡ ἀσήμενη αὐτὴ κατάρτησις ἔχει ἄμεσην σχέσιν μὲ τὴν δύναμιν τῆς προσοχῆς. Ἐῶς ἄλλου, εἰς τὸν καθεστικὸν μας βίον, ἕνεκα τοῦ ἀνοήτου διαζυγίου μεταξὺ τῆς διανοητικῆς καὶ τῆς χειρικῆς ἐργασίας, ἀπεκτήσαμεν μίαν ἄλλην κακὴν συνήθειαν: ν' ἀναπνέωμεν μ' ἓνα μόνον μέρος τῶν πνευμόνων μας. Ἀπὸ τὴν μερικὴν αὐτὴν ἀδράνειαν προέρχεται σημαντικὴ ἐλάττωσις τῆς ἀναπνευστικῆς ἱκανότητος, ἄρα καὶ τῆς δυνάμεως τῆς προσεκτικῆς ἐνεργείας.

Ἡ σημασία ποῦ ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν βουδδιστῶν μοναχῶν εἰς τὴν συγκράτησιν τῆς ἀναπνοῆς, στηρίζεται ἐπὶ θετικῆς βάσεως καὶ τὰ παιδιὰ σας ὄφειλαν ν' ἀποκτήσουν ἐνωρὶς τὴν συνήθειαν αὐτήν. Δὲν ἀρχίζω ποτὲ τὴν ἐργασίαν χωρὶς νὰ κάμω μερικὰς βαθείας ἀσκήσεις ἀναπνοῆς.

Αἱ ἀσκήσεις ὅμως αὗται πρέπει νὰ συμπληρώνονται ὑπὸ ἀσκήσεων ἀναπνευστικῆς βουλήσεως (1) ποῦ τὰς συνιστοῦν οἱ Ἴνδοι διδάσκαλοι.

(1) Μέθοδος τοῦ Πατάντζαλη ποῦ ἤμασε κατὰ τὸν Ε'. μ. Χ. Ἀγγλικὴ ἔκδοσις μετὰ σχολίων ὑπὸ τοῦ Βεβεκανάνδα, ὑπὸ τὸν σασκροϊτικὸν τίτλον Ράτζα Γιόγια (Βασιλικὴ δόξ.).

Ἄφου δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ προσέχη παρά κατὰ τ' ἀναπνευστικά διαλείμματα, ἔπεται ὅτι ἡ προσοχή δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶνε ὁμοιόμορφη; αὐτὴ συνίσταται ἀπὸ διαδοχὴν τάσεων ποὺ παράγονται κατὰ τὴν ἀκίνησιαν τὴν χωρίζουσαν τὰς ἀναπνευστικὰς κινήσεις, καὶ ποὺ παύουν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν κινήσεων αὐτῶν. Εἰς ἓνα λεπτόν προσοχῆς, ἀνθρώπος ἔχων εὐρείας ἀναπνευστικὰς κινήσεις κάμνει δώδεκα εἰσπνοὰς καὶ ἐκπνοὰς ποὺ ἡ καθεμίᾳ των ἀπασχολεῖ κατὰ παραπάνω ἀπὸ δύο δευτερόλεπτα, δηλαδὴ τὸ ὅλον μισὸν λεπτόν περίπου. Ἐπομένως πρέπει νὰ ἐνοήσωμεν τὴν προσοχὴν, κατὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς λεπτοῦ, ὡς ἀποτελουμένην ἀπὸ δωδεκάδα ἐντατικῶν προσπαθειῶν ποὺ διακόπτονται ἀπὸ ἄλλας τόσας παύσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἐκτελεῖται ἡ ἀναπνευστικὴ λειτουργία. Τὸν μηχανισμόν τῆς προσοχῆς ἠμποροῦμεν νὰ τὸν παραβάλωμεν πρὸς τὰς φωτεινὰς δέσμας ἑνὸς φάρου, ποὺ εἰς κάθε λεπτόν θὰ εἶχε δώδεκα ἐκλείψεις, ἡ καθεμίᾳ διάρκειας δύο δευτερολέπτων.

Εἰς τὰ περισσότερα παιδιὰ, ἡ φόρα τῆς προσοχῆς περνᾷ τὰ σαράντα δευτερόλεπτα κατὰ λεπτόν. Πολλὰ φθάνουν ἕως εἰς τὰ πενήντα ἢ καὶ πενήντα πέντε δευτερόλεπτα. Εἰς τὰ παιδιὰ ποὺ ἔχουν προσφύσεις μέσα εἰς τὴν μύτην ἢ ἐγκεφαλὴν καταρροὴν καὶ εἰς τοὺς ἐμφυσηματικούς περνᾷ κάποτε καὶ αὐτὸ τὸ ὄριον.

Ἄρα, κατὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς προσοχῆς, εἶνε οὐαῖδες νὰ ἐπαγρυπνώμεν ἐπὶ τὸν ρυθμὸν τῆς ἀναπνοῆς. Ἐννοεῖται ὅτι βαθεῖαι εἰσπνοαὶ γινόμεναι μὲ ὄλην τὴν δύναμιν τῶν πνευμόνων ἢ ἀφίγουν μακρότερα διαλείμματα ἀναπνευστικῆς ἀκίνησιος καὶ συνεπῶς θὰ εὐνοοῦν προσπαθείας προσοχῆς πλέον παρατεταμένας καὶ πλέον καρπώδεις. Καὶ ὅμως τὰ περισσότερα παιδιὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἐφήβων δὲν ξεύρουν ν'

ἀναπνεύουν. Καὶ ὅταν πρόκειται νὰ ἐπιχειρήσουν κάποια σκαρφάλωμα εἰς τοὺς βράχους, αἰσθάνονται εἰς τοὺς πνευμονοὺς των βράσιμον προερχόμενον ἀπὸ τὸ ξεσοφύωμα τῶν πνευμονικῶν κυττάρων ποὺ μεταφέρονται βιαίως ἀπὸ ἀδρανειακὴν εἰς δρασίαν.

Παρατήρησα εἰς τὸν ἐκυτόν μου, ὅτι κατόπιν πολλῶν ἐκδρομῶν εἰς τὰς Ἄλπεις εἶχα ἐπὶ μακρὸν βαθυτέρας εἰσπνοὰς, συνεπῶς δὲ καὶ μακροτέρας διαρκείας, καὶ ἦμουν ἱκανὸς δι' ἐντατικωτέρας προσπαθείας προσοχῆς. Ἔτσι εἶνε βαθυτέρα καὶ ἡ διανοητικὴ ἐργασία ποὺ γίνεται εἰς τὴν ἐξοχὴν, εἰς τὰ διαλείμματα μιᾶς δραστηρίας φυσικῆς ζωῆς.

Τὸ γεγονός εἶνε βέβαια καταδικαστικὸν τῶν μακρῶν καὶ ἐλευθρίων μελετῶν ποὺ ἐπιβάλλονται εἰς τὰ παιδιὰ, κλεισμένα ἀκίνητα ἐπὶ δύο καὶ τρεῖς ὥρας μέσα εἰς αἰθούσας ὅπου ἀναγκάζονται ν' ἀναπνεύσουν συνεχῶς ἀέρα μολυσμένον.

Χωρὶς καθαρὸν ἀέρα ποὺ προκαλεῖ τὴν ὄρεξιν τῶν πνευμόνων, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρχει σοβαρὰ προσοχή. Ἐπομένως εἶνε ἀνάγκη νὰ διακόπτωμεν συχνὰ τὴν ἐργασίαν, ν' ἀνοίγωμεν τὰ παράθυρα, νὰ κάμνωμεν μερικὰς ζωηρὰς ἀναπνευστικὰς ἀσκήσεις καὶ ἐν γένει νὰ ἐπιτηροῦμεν καλὰ τὴν καθαρότητα τοῦ ἀέρος, τὴν εὐχέρειαν καὶ τὴν εὐρύτητα τοῦ ἀναπνευστικοῦ ρυθμοῦ. Οἱ περίπατοι οἱ γινόμενοι εἰς τὸ ὕψιμον, ὑπὸ τὸν ἥλιον καὶ πρὸ πάντων αἱ ἐκδρομαὶ εἰς τὰ βουνὰ καὶ ἡ κάπως τραχεῖα ἐξοχικὴ ἐργασία, εἶνε μέσα σωτήρια διὰ τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ὑγίαν.

Φυσικὰ, πρέπει ν' ἀποφεύγεται πᾶν ὅ,τι πιέζει τὸν θωρακικὸν κλωβόν. Ὑπὸ τὴν ἐπιφ. αὐτὴν ὁ σθηθόδεσμος εἰς τὰ κορίτσια, ἐλαττώνων τὴν ἀναπνευστικὴν ἱκανότητα, ἠμπορεῖ ν' ἀναστείλῃ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν.

Ὁ φραγματίζεται καὶ εἰς ἀναμνήσιν τῆς ἐπι-
 Δοκίμης καὶ μαρτυρίας
 Ὁ μηχανισμὸς τῆς ἐλευθερώσεώς μας.

Ἡ προσοχὴ δὲν συνδέεται μόνον μὲ τοὺς μῦς τοῦ ἀνα-
 φέρονται εἰς τὴν ἀναπνευστικὴν ἐνέργειαν. Καὶ ἂν ἀκόμη πα-
 ραδεχθῶμεν ὅτι ἡ βούλησις καὶ ἡ προσοχὴ, τοῦ εἶνε ἀνω-
 τέρα μορφή ἐκείνης, ἔχουν ἀνεξάρτητον πνευματικὴν ὑπό-
 στασιν, εἶνε καὶ αἱ δύο τόσον βαθεῖα «ἐνσαρκωμένα» εἰς τὸ
 ἀνθρώπινον σῶμα, ὥστε ὅλα τὰ φαινόμενα ἐκφαινόνται ὡσάν-
 αἱ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἐκείνων σχέσεις ἦσαν ἀδιάλυται. Ἡ
 προσοχὴ, ὅπως ἡ βούλησις, ἐνεργεῖ ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν
 μῶνων καὶ διὰ τῶν μῶνων. Ἀπλῆ ἀπόδειξις τοῦ φαινομέ-
 νου εἶνε τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἤμποροῦμεν νὰ σκεπτόμεθα παρὰ
 μὲ λέξεις καὶ ὅτι ἡ λέξις εἶνε θαυμασίον φύραμα μυϊκῶν
 ἀναμνήσεων: ἀναμνήσεων ὀπτικῶν, γραφικῶν, καὶ πρὸ πάν-
 των ἀναμνήσεων ἀρθρώσεως. Ἡ διάταξις αὐτῆ τῶν πραγμά-
 των τοῦ ἤμποροῦσεν, ἐκ πρώτης ὄψεως, νὰ φανῆ ἐξευτελι-
 στικὴ διὰ μερικὰς πνευματικὰς δυνάμεις, εἶνε ἀπεναντίας
 ἐλευθερωτικὴ, μὰς κάμνει ὄντα ἐλεύθερα καὶ ἠθικὰς προσω-
 πικότητάς.

Πράγματι, τί εἶνε τὸ κεφαλαῖοδες δι' ἡμᾶς; Τὸ νὰ ἤμπο-
 ροῦμεν νὰ διευθύνωμεν τὴν προσοχὴν, τὸ νὰ εἴμεθα ἱκανοὶ
 νὰ κρατῶμεν μέσα εἰς τὸ φῶς τῆς προσοχῆς μίαν ἰδέαν,
 ἓνα αἶσθημα! Καὶ τὰνάπαλιν νὰ ἤμπορῶμεν ἐν ἀνάγκῃ ν'
 ἀποτρέψωμεν ἀπὸ μίαν ἰδέαν ἢ ἀπὸ ἓνα αἶσθημα τὴν δυνα-
 τότητα ν' ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ ζήσῃ. Τὴν ἐλευθερωτικὴν
 αὐτὴν ἱκανότητα ἤμποροῦμεν νὰ τὴν ἐξασκήσωμεν καὶ νὰ
 τὴν στερεοποιήσωμεν ἀποκλειστικῶς διὰ τῶν μῶνων μας.

Ἄς ἐξετάσωμεν, πράγματι, τί συμβαίνει τὴν στιγμὴν
 ὅπου ἡ βούλησις ἐπεμβαίνει ἔς τὴν πομπὴν αἰσθημάτων, εἰκό-

νων, ἀναμνήσεων, ἰδεῶν τοῦ περὶ ἀκατάπαυτα ὡς μία κινη-
 ματογραφικὴ παρέλασις ἀπὸ τὴν στενὴν φωτεινὴν ἐστίαν τῆς
 συνειδήσεως. Αἱ μορφαί, αἱ σχηματιζόμεναι ἐκ τοῦ τρόπου
 συγκεντρώσεως καὶ πορείας τῶν στοιχείων τῆς πομπῆς, εἶνε
 πολὺ μεταβληταί. Εἰκόνας, ἀναμνήσεις, ἰδέαι συναθροίζονται
 καὶ ἀλληλοδιαδέχονται σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τοῦ συνειρ-
 μου τῶν ἰδεῶν: ἄρα μὲ αὐτὰς εὐρισκόμεθα εἰς τὸ κράτος
 τῆς τύχης καὶ τῆς ἀταξίας. Διὰ νὰ πεισθῇ τις περὶ αὐτοῦ
 ἄρκει νὰ παρακολουθήσῃ ἐπὶ στιγμὴν κατὰ διάνοιαν τὴν
 ἰδιότροπὴν ἀλληλουχίαν τῶν συνειρμῶν αὐτῶν: τὸ Λευκὸν
 Ὅρος μὲ κάμνει νὰ σκεφθῶ τὸν Καύκασον, ὁ Καύκασος τοὺς
 Τούρκους, οἱ Τούρκοι τὴν Caudide, ἢ Caudide τὸν Vol-
 taire, ὁ Voltaire τὸν Fernay. Ἴδου ἐν' ἀπὸ τὰ χίλια πα-
 ραδείγματα τοῦ παραλόγου ὄρμαθου ἰδεῶν τοῦ παρελαύνου
 μέσα εἰς ὅλους τοὺς ἐγκεφάλους.

Ἡ ἀσυναρτησία εἶνε φυσικὴ κατάστασις τῆς διανοίας ἐν
 ἀναπαύσει. Δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὴν κατάστασιν αὐτὴν
 μὲ τὴν τῆς παραφροσύνης τοῦ εἶνε, ἀπεναντίας, συστηματο-
 ποιημένη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐνὸς ἐκτροχιασθέντος αἰσθημα-
 τος. Τοιοῦτρόπως ἡ νεαρὰ γυναῖκα, ἢ πάσχουσα ἀπὸ νοση-
 ρὰν ζηλοτυπίας, παραμορφώνει τὰς πραγματικότητας δὲν
 ἐννοεῖ νὰ δώσῃ προσοχὴν πρὸς τὰ γεγονότα τοῦ ἀντιβαίνου
 εἰς τὸ πάθος τῆς ἀπεναντίας στρέφει ὅλην τὴν τὴν προσο-
 χὴν πρὸς ἐκεῖνα τοῦ τὸ ἐπιβεβαιοῦν. Ἡ ἐμπάθεια, ἢ μερο-
 ληψία, ἐπενεργοῦν καθὼς ἡ παραφροσύνη. Εἰς αὐτὴν χαρα-
 κτηριστικὸν εἶνε τὸ γεγονός ὅτι ἡ πορεία καὶ ἡ σύνθεσις τῶν
 συνταγμάτων εἰκότων, ἀναμνήσεων, ἰδεῶν, δὲν ἐπηρεάζεται
 πλέον ὑπὸ τῶν πραγματικότητων. Ἡ τρέλλα, εἶνε κατάστα-
 σις τῆς σκέψεως τοῦ κατήντησεν ἀδιαπέραστη ἔς τὰ δεδο-
 μένα τῆς πείρας. Ὅδηγήσετε ἓνα φρενοβλαβῆ ἔς τὸ μέσον

ἑρήμου ἐδάφους, ὑπενθυμίσετέ του τὰς ἐκ τῆς πείρας γνώσεις του διὰ νὰ τοῦ ἀποδείξητε ὅτι δὲν ὑπάρχει πούθεν ἀέθρὸς ποῦ νὰ τὸν προσβάλῃ· θὰ λογικευθῆ ἐπὶ μίαν στιγμὴν, ἀλλ' ἀμέσως θὰ μεταβάλῃ γνώμην καὶ θὰ ἀρνηθῆ πεισιμόνως νὰ συλλογισθῆ ἐπὶ τὴν πραγματικότητα, ἐπὶ τὴν πείραν ποῦ ἀποδεικνύει τὸ παράλογον τῆς ψευδαισθήσεως.

Μεταξὺ τῆς ἀσυναρτησίας τῶν συνειρμῶν ἰδεῶν, ποῦ εἶνε κατάστασις ἐμαλῆ τῆς σκέψεως ἐν ἀναπαύσει, καὶ τῆς ἄρρηκτης συνοχῆς τῶν μέσων εἰς τὸν ἐγκέφαλον τοῦ παράφρονος, τάσσονται οἱ συνειρμοὶ οἱ διευθυνόμενοι ὑπὸ τῆς βουλήσεως.

Πῶς συμβαίνει εἰς αὐτοὺς ἢ ἐπέμβασις τῆς βουλήσεως;

Ὅταν κλείσωμεν τὰ μάτια μέσα εἰς ἓνα περιβάλλον σιγῆς καὶ ἡρεμίας, ἢ πομπὴ παρελαύνει ἀδιάκοπα χωρὶς συνάρτησιν. Ἄν ἐξαφνα τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀκουσθῆ κάποιος ἠπρόοπτος θόρυβος, λόγου χάριν ἢ ἐκετευτικὴ φωνὴ τῆς γαίτας ἠμροσθὰ εἰς τὴν κλειστὴν θύραν, ἢ βιαία εἰσοδος ἐξωτερικῆς ἀντιλήψεως εἰς τὴν ἐκτύλιξιν τῶν συνειρμῶν ἰδεῶν *μεταβάλλει τὴν πορείαν τῶν*. Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν οἱ ψυχολόγοι λέγουσιν ὅτι τὸ παραστατικὸν *ἰσχυρᾶς κατεστάσεως* μὲ τὴν ἀπότομην ἐμφάνισίν του, διασπᾷ τὴν συνοχὴν τοῦ παραστατικοῦ *ἀσθενοῦς καταστάσεως*. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διακοπτόμεθα εἰς τὸν ρεμβασμὸν μας μόλις ἀκούσωμεν μίαν στρατιωτικὴν μουσικὴν ποῦ περνᾷ ἀπὸ τὸν δρόμον, καὶ μᾶς εἶνε ἀδύνατον νὰ σκεπτόμεθα μέσα εἰς τὸν θόρυβον, καθόσον οἱ εὐθραυστοὶ δεσμοὶ τῶν παραστάσεων μας θραύονται ἀποτόμως ὑπὸ τῆς συνειδήσεως.

Ἡ βία αὐτὴ τῆς ἰσχυρᾶς καταστάσεως ποῦ ἡμπορεῖ νὰ διασπᾷ τοὺς συνειρμούς τῶν ἰδεῶν μας γίνεται δύναμις ἐλευθερωτικὴ, ἀρκεῖ νὰ τὴν χρησιμοποιῶμεν εὐφυῶς. Καθὼς ὑποτάσσωμεν τὸν κεραυνὸν διὰ νὰ τὸν μεταχειρισθῶμεθα

πρὸς ἔλξιν τῶν ὀχημάτων μας, ἔτσι ἡμποροῦμεν νὰ προκάλωμεν ἐκουσίως τὴν βιαιότητα τῆς ἰσχυρᾶς καταστάσεως διὰ νὰ διασπάσωμεν τοὺς συνειρμούς ποῦ μᾶς ἐνοχλοῦν ἢ διὰ νὰ εὐνοοῦμεν τὸν αὐτόματον σχηματισμὸν νέων συνειρμῶν.

Ἡ ἔκκλησις αὐτὴ πρὸς ἐξωτερικὴν ξένην δύναμιν, διὰ νὰ ἐκτελῆ καθήκοντα ἐσωτερικῆς ἀστυνομίας ἐπὶ τῶν συνειρμῶν μας, εἶνε ἐκεῖνο ποῦ ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν τὴν ἐλευθερίαν μας.

Ἐπειδὴ ὁ μηχανισμὸς αὐτός, ὁ ἐξασφαλίζων τὴν διανοητικὴν μας ἐλευθερίαν, εἶνε πολὺ σπουδαῖος, ἀνάγκη νὰ ἐνδιατρίψωμεν ἐπ' αὐτοῦ.

Δύο εἶνε αἱ περιπτώσεις ποῦ παρουσιάζονται: κάποιος ἐξέλιξις συνειρμῶν, ἰδεῶν μᾶς γίνεται ὀχληρὰ καὶ θέλομεν νὰ τὴν διασπάσωμεν, νὰ τὴν ἐκδιώξωμεν ἀπὸ τὴν σκέψιν ἢ κάποιον εὐθραυστον νῆμα συνειρμοῦ κινδυνεύει κάθε στιγμὴν νὰ σπάσῃ, αἱ παραστατικαὶ εἰκόνες ποῦ μᾶς δίδει εἶνε σκοτειναὶ καὶ θὰ ἠθέλωμεν νὰ ἐξασφαλίσωμεν τὴν σταθερότητα, τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν διάρκειάν του.

Ὡς παράδειγμα ἐνὸς νῆματος ἰδεῶν ποῦ θέλομεν νὰ διακόψωμεν, ἄς υποθέσωμεν σειρὰν συνειρμῶν ἰδεῶν παραχθεῖσαν ἀπὸ μερικὰ ὀδυνηρὰ αἰσθήματα, ἀπὸ τὸ πλεόν ἀφόρητον αἰσθημα ποῦ ἡμπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ διὰ μίαν ὑπερήφανην ψυχὴν, τὸ αἰσθημα τῆς ἀδικίας. Αἱ σκέψεις περὶ τῆς ἀπερισκεψίας τοῦ προΐσταμέγου ποῦ ἐτόλμησε νὰ τὴν ἐπιδοκιμάσῃ, περὶ τῆς κακοβουλίας του, ἢ βεβαιότης ὅτι, ὅπως λέγει ὁ Πλάτων, εἶνε προτιμώτερον ν' ἀδικεῖται τις παρὰ ν' ἀδικῇ τὸ συνείσθημα ὅτι ἔλοι σχεδὸν οἱ ἰσχυροί, δι' ἔλλειψιν προσοχῆς καὶ καιροῦ πρὸς στάθμισιν προσώπων καὶ πραγμάτων, γίνονται νευρόσπαστα κινούμενα διὰ ξένων ὑποβολῶν περὶ

των οποίων δὲν εἶνε ὑπεύθυνοι· ἢ σαφῆς ἀντίληψις ὅτι τὸ νὰ ἐξαρτᾶ κανεὶς τὴν εὐτυχίαν του ἀπὸ τὴν γνώμην τέτοιων ἀνθρώπων εἶνε ὑποδούλωσις τόσον μισαρὰ ὅσον ἢ τοῦ ὑπνοβάτου ἀπέναντι τοῦ ὑπνωτιστοῦ· ὅλαι αἱ σκέψεις πού ἤμπορεῖ νὰ τὰς διεγείρῃ μία σοβαρὰ φιλοσοφικὴ μόρφωσις δὲν καταρθώνουν νὰ ἐξαλείψουν τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θλιθερῶν συνειρμῶν καθότι, ὅπως συμβαίνει εἰς τὴν παραφροσύνην, οἱ συνειρμοί, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐνὸς ζωηροῦ πάθους καὶ διὰ τῶν ἀντιφατικῶν συγκρούσεων πού ὑφίστανται, καταντοῦν νὰ γίνουσι ἀδιάσπαστοι.

Τὶ πρέπει νὰ κάμωμεν εἰς παρομοίαν περίστασιν;

Νὰ ὑποκαταστήσωμεν ἀπλῶς *παραστατικὰς καταστάσεις* εἰς τοὺς συνειρμούς πού τείνουσι νὰ διαταράξουν τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς. Εἰς τέτοιας σοβαρὰς περιστάσεις δὲν ὤφειλε διόλου ἢ καταφυγῆ εἰς λεπτὴν χειρικήν ἐργασίαν ἱκανὴν νὰ ἐμποδίσῃ τὴν περίσπασιν τῆς διανοίας· τοιοῦτοτρόπως διὰ τοὺς ἀργοσχόλους τὸ αὐτοκίνητον χρησιμεύει ὡς ἰσχυρὸς ἀντιπερισπασμὸς ἐναντίον τοῦ ἀφορήτου αἰσθήματος ἀνίας πού τὸ ἀποκομίζουσι ἀπὸ τὴν κενότητα τοῦ ἀπράκτου βίου.

Ἡ μόνη διέξοδος κατὰ τὰς σοβαρὰς αὐτὰς περιστάσεις εἶνε ἢ τελεία μεταβολὴ τῶν ἀσχολειῶν· αὐτὸ εἶνε τὸ μόνον μέσον πού μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ρίψωμεν μέσα εἰς τὴν συνείδησιν χεῖμαρρον *ἰσχυρῶν καταστάσεων* ἱκανὸν νὰ «κατασβύσῃ» συνειρμούς καταθλιπτικῶν ἰδεῶν, ὅπως ὅταν ἀνοίγω τὰ παραθυρόφυλλα εἰς τὸν ἥλιον, τὸ τεχνικὸν φῶς τῆς αἰθούσῃς καταντᾶ νὰ εἶνε ἀδιόρατον.

Συνήθως ὅμως, πρὸς διάσπασιν τῶν συνειρμῶν ἰδεῶν πού θέλομεν νὰ ἐξαλείψωμεν, καταφεύγομεν εἰς *παραστατικὰς καταστάσεις* πού ἔχομεν πάντοτε εἰς τὴν διάθεσίν μας· αὐ-

ται δὲ εἶνε αἱ λέξεις τῆς μητρικῆς γλώσσης, πού τὰς ὠνομάσαμεν «φυράματα μυϊκῶν ἀναμνήσεων». Ἢμπορεῖ κανεὶς νὰ μεταβάλῃ τὴν ροὴν τῶν δυσαρέστων συνειρμῶν καὶ νὰ προκαλέσῃ νέον ρεῦμα, ἐκφέρων κάποιαν τονωτικὴν φράσιν ὡς: «θέλω νὰ εἶμαι κύριος τοῦ ἑαυτοῦ μου· ἀνάξιον τὸ νὰ ὑποδουλώνομαι εἰς σκέψεις καὶ διανοήσεις πού τὰς ἀποστρέφομαι».

Ἢμπορεῖ νὰ διαβάξῃ δυνατὰ μερικὰς φράσεις μαζευμένας σποραδικῶς κατὰ τὴν ἀνάγκωσιν, φράσεις πού ἔχουσι ἀπήχησιν εἰς τὴν ψυχὴν, ὡς ἀναπνεύσῃ τὸ ἄρωμα μερικῶν λουλουδιῶν «πνευματικῆς ἀνοδοδέσμης» πού τὴν ἐσταχυολόγησεν ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἠθικολόγους.

Φάρμακον ἀκόμη δραστηριώτερον εἶνε τὸ νὰ γράψῃ τὰς φράσεις αὐτὰς, ἀναγκάζων τοιοῦτοτρόπως τοὺς συνειρμούς ἰδεῶν ὡς ἀκολουθήσουσι τὴν κατεύθυνσιν πού τοῖς ἐπιβάλλεται.

Ὁ καθὲς ὅς ἐρευνήσῃ διὰ νὰ εὕρῃ διὰ τῆς ἀτομικῆς του πείρας ποῖαι ἀκριβῶς εἶνε αἱ ἰσχυραὶ καταστάσεις πού ἐπιτυγχάνουσι συνήθως νὰ ἐπιφέρουσι ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὴν συνείδησιν, πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν τυραννικῶν συνειρμῶν.

Ἐμελετήσαμεν παραπάνω τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς σκέψεις πού ἤμποροῦν νὰ μᾶς ἔλθουσι εἰς ἐπικουρίαν ἐναντίον τῶν ὑποβολῶν τῆς ὀκνηρίας.

Ἄλλ' ἢ δυσκολία δὲν ἐγκτεται πάντοτε εἰς τὸ νὰ ἐξουδετερώνη τις τοὺς καταθλιπτικούς συνειρμούς· εἰς τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν ἀνάγκη πρὸ πάντων νὰ διατειρηθῇ μέσα εἰς τὸ φῶς τῆς προσοχῆς μία ἰδέα πού νὰ χρησιμεύῃ ὡς κέντρον ἔλξεως καὶ ὀργανώσεως. Ἐὰν δυσκολευόμεθα νὰ τὴν καθορίσωμεν καὶ νὰ τὴν καθηλώσωμεν εἰς τὴν διάνοιαν, πρέπει νὰ καταφύγωμεν εἰς ἀναγνώσεις τῆς αὐτῆς μ' ἐκείνην φύσε-

ως. Ἡμποροῦμεν ἐν ἀνάγκῃ νὰ προσφέρωμεν δυνατὰ τὰς λέξεις, ὅπως κάμνει τὸ παιδί ὅταν ἀποστηθίζῃ, καὶ μάλιστα νὰ τὰς γράφωμεν.

Καὶ τὸ σύστημα τῶν σημειώσεων στηρίζεται εἰς τὴν ἐπικουρίαν ποῦ αἱ λεκτικά καὶ γραφικά κινήσεις προσφέρουν εἰς τὴν προσοχήν. Πράγματι τίποτε δὲν συντελεῖ εἰς τὸ νὰ παρακολουθησῶμεν τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς σκέψεως τόσο, ὅσον τὸ νὰ τὴν συνοψίσωμεν εἰς μερικὰς σαφεῖς φράσεις.

Ἡ συμβουλὴ τοῦ Nicole ν' ἀρνεῖται κανεὶς «νὰ προσφέρῃ τὰ μέλη τοῦ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἀσταςίας τοῦ σώματος» μοῦ ἀπέδῃ πολλὰκις ὠφέλιμη, καθόσον ὁσάκις περιπλανᾶται ὁ νοῦς μου, ἀντὶ νὰ γίνω συνένοχος τῆς παρεκτροπῆς τοῦ καὶ νὰ φυλλομετρῶ, ἀναμένων τὸ ζετίναγμα, διάφορα βιβλία, ἢ νὰ ρίψω μίαν ματιὰν εἰς τὴν ἐφημερίδα, τοῦ ἀντιτάσσω παρατεταμένην ἀκίνησιαν. Μὲ βαθείας εἰσπνοᾶς καὶ βραδείας ἐκπνοᾶς, κατορθώνω νὰ νικήσω τὴν ἀκαταστασίαν καὶ τὴν ἐλαφρότητα τῆς διανοίας. Ἐὰν τότε φέρω τὸ σῶμα μου ἔμπροσθὰ εἰς τὸ τραπέζι ἐργασίας καὶ τοῦ δώσω τὴν πέναν εἰς τὸ χέρι, ἀναγκάζων αὐτὸ παρὰ τὴν ἀπειθειάν τοῦ νὰ γράφει, εἶνε σπάνιον αἱ ἐξωτερικαὶ αὐταὶ ἐπικουρίαι νὰ θριαμβεύουν κατὰ τῆς ἀνταρσίας τοῦ νοῦ.

Συχνά, πρὶν ν' ἀρχίσω τὴν ἐργασίαν, ἀπαγγέλλω τὴν θαυμασίαν συμβουλήν ποῦ δίδει ὁ Μάρκος Αὐρήλιος εἰς τὸ συγγραμμά του [Εἰς ἑαυτὸν, βιβλ. II]: «Κάθε στιγμὴν στοχάσου καλά, ὡς ρωμαῖος καὶ ὡς ἄνθρωπος, νὰ κάμῃς ἐκεῖνα ποῦ ἔχεις νὰ κάμῃς, μὲ ἀκριβῆ καὶ ἀπλοῖκην σοβαρότητα, μὲ καρδίαν, μὲ ἐλευθερίαν, μὲ δικαιοσύνην, καὶ ν' ἀπαλλάξῃς τὴν διάνοιάν σου ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας σκέψεις. Καὶ (ὡς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ ματαίας ἀπασχολήσεις ἀν' ἐκτελεῖς κάθε πρᾶξιν ὡς νὰ ἦτο ἡ τελευταία τοῦ βίου σου)».

Ὁ καθεὶς ἔπρεπε νὰ σημειώσῃ τὰς ἐπικουρίας ποῦ τοῦ εὐνοοῦν διὰ νὰ τὰς ἔχῃ κατὰ τὰς δυσκολοὺς στιγμὰς εἰς τὴν διάθεσίν του. Ἄλλ' αὐταὶ δὲν εἶνε παρὰ ἀπλάι ἐπικουρίαι καὶ τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς βουλήσεως. Ἡ βούλησις εἶνε ἐκεῖνη ποῦ προβαίνει με' ἐμπιστοσύνην καὶ με' ἤρεμην σταθερότητα εἰς τὸ ἔργον.

Ἡ προσοχή, δύναμις παιθητικῆ.

Προκειμένου περὶ προσοχῆς, τὸ τρίτον σημεῖον ποῦ ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ ὁ φοιτητὴς εἶνε ὅτι ἡ προσοχή, ὅπως ἡ βούλησις εἶνε δύναμις παιθητικῆ. Αἱ μεγάλα ἐνέργεια προσοχῆς προκαλοῦνται καὶ ὑποστηρίζονται ἀπὸ αἰσθήματα, ἀπὸ κάποιαν τάσιν ποῦ ἐκδηλώνει τὰ μύχια τοῦ χαρακτῆρος.

Ἀπαξ δοκιμάσῃ, ὁ φοιτητὴς τὴν μεγάλην χαρὰν τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας, δὲν ἔχει πλέον νὰ φοβηθῆ τίποτε ἢ φλόγα ποῦ ἴναψε δὲν θὰ σβύσῃ ποτέ.

Μὴ λησμονοῦμεν ὅτι ὅσον ἐπιτήδειοι καὶ ἀν' εἴμεθα εἰς τὴν τέχνην ἐκμαίεσθαι τῆς προσοχῆς, αὕτη παραμένει λεπτή, εὐθραυστη, καὶ ἐπομένως ὀφείλομεν νὰ τὴν χρησιμοποιοῦμεν με' οἰκονομίαν καὶ νὰ μὴ τὴν σπαταλοῦμεν ἐξαπολύοντες αὐτὴν εἰς ἀνέτοιμην ἐπίθεσιν.

Ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐδῶ τὸν γενικόν, κανόνα ὅτι πρέπει νὰ κάμνωμεν ἕνα μόνον πρᾶγμα κάθε φορὰν καὶ νὰ μιμούμεθα τὴν τούρναν ποῦ, ὅταν κυνηγᾷ τὴν λείαν τῆς, δὲν ἐννοεῖ νὰ παρακλίῃ ἀπὸ τὸ κυνήγι, καὶ ἀν' ἀκόμη τύχῃ νὰ συναντήσῃ ἄλλην πλέον εὐκλον. Εἰς τί χρησιμεύει ὁ κανὼν αὐτός; Εἰς τὸ νὰ προδιαγράψῃ ἕς τὴν προσοχήν σκοπὸν ἀκριβῶς καθωρισμένον, καθόσον διαμοιράζοντες αὐτὴν μεταξὺ δύο ἀντικειμένων, μὴ νομίζετε ὅτι τὸ καθέν' ἀπὸ αὐτὰ

θά ἔχη τὴν μιστὴν προσοχήν. Ἀπεναντίας, μὲ τὴν διαίρεσιν ἐκμηδενίζεται ἡ δύναμις τῆς καὶ τὸ νὰ τὴν περισπᾶ κανεῖς εἶνε τὸ ἴδιον ὡς νὰ τὴν καταστρέφῃ.

Ὁ δὲ λόγος, διότι ἡ σαφήνεια καὶ ἡ ἀπλότης ἐλαττώνει τὴν ἔντασιν τῆς προσοχῆς. Ἐξ ἄλλου τὰ πρακτικὰ μέσα, τὰ συντελεστικά πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῆς, ὑποβοηθοῦν πολὺ τὴν διανόησιν: τὴν ὑποστηρίζουν μὲ ὄλην τὴν ἐπικουρίαν τῆς τάξεως ποῦ ἀντικαθιστᾷ τὴν σύγχυσιν καὶ ἀταξίαν τῶν ἰδεῶν. Ἡ ἀνάγκη τακτοποιημένης σαφηνείας διὰ τὴν προσοχήν ἀποτελεῖ συγχρόνως καὶ τὸν μεγάλον παιδαγωγικὸν νόμον ποῦ ἐπιτάσσει νὰ συνδέωμεν πάντοτε τὸ γνωστὸν πρὸς τὸ ἀγνωστον, εἴτε ὅταν πρόκειται περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ παιδιοῦ, ἢ περὶ αὐτοπαρητήσεως καὶ βελτιώσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας. Καθόσον ἀντιλαμβάνομεθα μόνον ἐκεῖνο ποῦ συλλαμβάνομεν προτῆτερα εἰς τὴν φαντασίαν.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς προπαρασκευῆς ἐπὶ τὴν προσοχήν.

Ἐπειδὴ ἡ προσοχὴ λειτουργεῖ, ὅπως τὸ φῶς ἐκλειπτικοῦ φάρου, μὲ διαλειπούσας ἀναλαμπάς, ἐὰν ἐπιστήσωμεν λόγου χάριν τὴν προσοχήν μας εἰς ἓν ἀγνωστον τοπεῖον βλέπομεν ἀπ' αὐτὸ τόσον μόνον, ὅσον μίαν ἀστραπὴν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἰδοῦμεν τὰ πράγματα, μέσα εἰς σκοτεινὴν νύκτα. Σιγὰ σιγὰ, φαίνονται μερικαὶ συνολικαὶ λεπτομέρειαι, καθὼς συμβαίνει ἐπάνω ἔς τὴν εὐαίσθητον πλάκα ποῦ τὴν βυθίζομεν μέσα εἰς τὸ ἐμφαντικὸν λουτρόν (ὑγρὸν ποῦ χρησιμεύει διὰ τὴν ἐμφάνισιν φωτογραφικῶν εἰδῶν). Ἐπειτα εἰς κάθε ἀναλαμπὴν ἡ ἀντίληψις πλουτίζεται καὶ διασαφηνίζεται.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν προτῆτερα ἓνα σχεδιάσμα ἢ μίαν φω-

τογραφίαν τοῦ τοπεῖου, ἀπὸ τῆς πρώτης ἀκόμη διαλάμφεως τῆς προσοχῆς ἡ ἀντίληψίς μας θὰ ἔχη πρόσθετην ἐπικουρίαν καὶ θ' ἀποβῇ πλουσιωτέρα.

Ἀπὸ κλασικὰ πειράματα γνωρίζομεν, ὅτι ὁ χρόνος ποῦ χρειάζεται διὰ τὴν ἀντίληψιν ἐνὸς ἀντικειμένου, μιᾶς φράσεως, μιᾶς εἰκόνας φωτιζομένης ἐπὶ δευτερόλεπτον, ἐλαττώνεται σημαντικῶς ὅταν ὁ πειραματιζόμενος, ἀντὶ ν' ἀγνοῇ τελείως ὅποιον θὰ εἶνε τὸ προταθὲν πρόβλημα, περιμένῃ αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν ἐμφάνισιν καὶ εἶνε εἰς θέσιν νὰ τὴν ἀντικρύσῃ μ' ἓνα πτερύγισμα τῆς φαντασίας του.

Διὰ τοῦτο, ἐὰν θέλωμεν νὰ κάμνωμεν καλὴν χρῆσιν τῆς πολυτιμῆς αὐτῆς οὐσίας, τῆς προσοχῆς, πρέπει νὰ προετοιμάζωμεν ἐπιμελῶς τὸ θέμα ποῦ πρόκειται νὰ μελετήσωμεν ἢ νὰ τὸ πραγματευθοῦμεν. Λόγου χάριν, πρὶν ν' ἀρχίσω τὸ παρὸν κεφάλαιον, ἐπέρασα πὸ τὸ μάτι τὸ σύνολον τῶν σημειώσεών μου καὶ ὄλην μου τὴν ἀτομικὴν πείραν ἐπὶ τῆς προσοχῆς, ἔπειτα διερωτώμενος ποῖα ἔπρεπε νὰ κρατήσω ἀπὸ τὸν ἀξιόλογον αὐτὸν σωρὸν παρατηρήσεων, ἀνέμεινα ἐπὶ κάμποσον χρόνον ὥστε τὸ οὐσιώδες ποῦ ἐμελλε νὰ λεχθῇ εἰς ἓνα φοιτητὴν, νὰ ἔχει μεταγχισθῇ καὶ διοργανωθῇ εἰς τὸν νοῦν μου. Τότε, ἀρχίζων τὴν ἐργασίαν μου, ἔπιασα τὸ θέμα μὲ ὄλην τὴν δύναμιν τῆς διανοίας μου ποῦ ἔσπευδεν εἰς προὑπάντησιν τῆς ἀληθείας, μὲ φαντασίαν προδιατεθειμένην διὰ τοῦ προσχεδιασματος τῆς ὑποθέσεως καὶ, τρόπον τινά, μὲ μίαν διακεχυμένην διαύγειαν ἀνάλογην μὲ τὸ γλυκοχάραγμα ποῦ προηγείται τῆς χαραυγῆς. Αὐτὸ ἀκριδῶς ἐνοῶ ὅταν συμβουλεύω νὰ μὴ κατεθθῶμεν τὴν προσοχήν πρὸς δρᾶσιν, παρὰ μόνον ὅταν ἡ ἐπίθεσις ἔχη ἐτοιμασθῇ προηγουμένως.

Ἐπάρχει καὶ ἄλλο σημεῖον ποῦ πρέπει νὰ ληφθῇ σπουδαίως ὑπ' ὄψιν. Ὅταν καταβάλλωμεν προσπάθειάς διὰ προ-

σοχήν, «ἡ προσευχή αὐτῆ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν» ἡμπορεῖ καὶ νὰ μὴ εἰσακουσθῆ ἢ, διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν εἰκόνα μας, ἐὰν ἀποτύχῃ ἡ ἐπίθεσις, αὐτὸ θὰ ὀφείλεται συχνὰ εἰς ἔλλειψιν ἐπιμονῆς ἐπὶ ἓνα ἢ δύο ἀκόμη λεπτὰ τῆς ὥρας. Ἀνεφέραμεν καὶ προτῆτερα τὸ παράδειγμα τοῦ ρωσο-ἰαπωνικοῦ πολέμου : εἰς τὸ Πόρτ-Ἀρθούρ, ἐὰν ὁ ρωσικὸς στόλος βαστοῦσεν ἀκόμη πέντε λεπτὰ, ὁ ἰαπωνικὸς στόλος, ποὺ εἶχεν ἐξαντλήσῃ τὰ πυρομαχικά του, θ' ἀπεσῦρετο κατ' ἀνάγκην ἀπὸ τὸ πεδῖον τῆς μάχης.

Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὴν κατάκτησιν τῆς ἀληθείας. Παρατήρησα συχνὰ ὅτι ὁσάκις, παρὰ τὸν κάματον ποὺ αἰσθάνομαι ἐκ παρατεταμένης προσπάθειας, ἔτυχε νὰ βασιλεύω ἐπὶ κάμποσα ἀκόμη λεπτὰ, εἶχα σημαντικὰς ἐπιτυχίας ὡς ἐπιδράβουσιν τῶν κόπων μου. Ἐὰν ὅμως ὑποχωρῶσα εἰς τὸν πειρασμόν, θὰ ἄφινα τὴν ἐργασίαν ἡμιτελῆ, χωρὶς ν' ἀπολαύσω τὸ φυσικόν της βραβεῖον καὶ μάλιστα μὲ τὸ συναίσθημα τῆς ἀποτυχίας. Θὰ ἔπρεπε τότε νὰ ἐπαναρχίσω ἄλλα ὑπὸ χειροτέρους ὄρους καὶ συνεπῶς μὲ ὀλιγωτέρας ἐλπίδας ἐπιτυχίας.

Παρατηρεῖται ὅτι ἡ σύνεσις ἐπιβάλλει ἔς τὸν φοιτητὴν νὰ μελετήσῃ καλὰ τὰς συνθήκας ποὺ εὐνοοῦν τὴν γοργότητα καὶ τὴν συχνότητα τῆς προσοχῆς. Ἐπειτα, πρὸ τῆς ἐργασίας, πρέπει νὰ ἐτοιμασθῆ μὲ λεπτεπίλεπτον φροντίδα, ἕως ἔς τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας, πᾶν ὅ,τι εἶνε ἀναγκαῖον διὰ νὰ διεξαχθῆ ἡ ἐπίθεσις μὲ ἐλπίδας ἐπιτυχίας. Πρὸς τοῦτο ἀνάγκη ἢ ἐνέργεια νὰ μὴ διασπάται μὲ καμμίαν προασχόλησιν, ξένην πρὸς τὴν ἐργασίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ μνήμη

Οἱ παιδαγωγοὶ ἐμιμήθησαν τοὺς καλλιεργητάς· ἐπῆραν τὴν φύσιν ὅπως εἶνε, μὲ τὴν ἄσωτείαν, μὲ τὴν σπατάλην δυνάμειν ποὺ τὴν χαρακτηρίζει. Ὁ γεωργὸς ὑπακούει ἀδυσανίστως εἰς τὰς τετριμμένας γεωργικὰς μεθόδους· προσπαθεῖ νὰ ἐπωφελεῖται ὅπως ὅπως ἀπὸ τὴν ἀταξίαν τῶν διαπληκτιζομένων δυνάμειν. Οἱ δασονόμοι πρῶτοι ἐπεριποιήθησαν τὸ θάσος κλαδεύοντες καὶ ἀραιώνοντες μὲ τὸ κλαδευτήρι, τὸ πριόνι καὶ τὴν ἀξίνην τὰ πολὺ πυκνὰ φυτὰ : ἐδιάλεξαν τὰ ὄμορφα βλαστάρια καὶ τὰ ἐπροστάτευσαν ἐναντίον ἐξαντλητικοῦ ἀγῶνος. Χάρις εἰς τὰς φροντίδας αὐτὰς τὰ δάση ἀπέκτησαν ὠραιοτάτους κορμούς δένδρων ποὺ ὑψώνονται ὡς ἀνίστολοι πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ δίδουσι τὴν ἐντύπωσιν μεγαλοπρεπῶν καθεδρικῶν ἐκκλησιῶν. Ἐξ ἄλλου μερικοὶ καλλιεργῆται ἐπεχείρησαν, μέσα εἰς χωράφια πειραματισμοῦ, νὰ ἐφαρμόσουσι διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ σίτου δύο μεθόδους ποὺ ἐδεκαπλασίασαν τὴν ἀπόδοσιν : τὴν ὕστερα ἀπὸ κάθε θεωρητικὴν διαλογὴν τῶν ὠραιοτέρων σπόρων ποὺ τοὺς ἐπῆραν μεταξὺ τῶν εὐκαρποτέρων σταχυῶν, τὴν ἀραιουμένην καὶ διασηματικὴν σποράν ποὺ ἐπιτρέπει ἔς τὰς ρίζας νὰ ριζοβολοῦν καὶ νὰ ἐξαπλώνονται ἐλεύθερα.

Ὅταν σπέρνῃ κανεὶς τὸν σίτον πεταχτά, ἢ καὶ μὲ τὴν μηχανὴν ποὺ εἶνε σπατάλη διὰ τὴν σποράν, οἱ σπόροι στενοχωροῦνται καὶ ἀλληλοβλάπτονται τόσοσιν πολὺ, ὥστε οὔτε ἕνας δὲν εὐρίσκει ἔδαφος τελείας ἀναπτύξεως. Διὰ τοῦτο

ἡ φύσις ἐπιβάλλει

κατὰ τὸ ἀνωτέρω πείραμα, ποῦ ἀναφέρει ὁ Κροπότικιν, ἐφρόντισαν νὰ ἐμφυτεύσουν τοὺς ὠραιότερους σπόρους εἰς μίαν γραμμὴν καὶ τὸν καθένα χωριστά. Κάθε σπόρος εἶχε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀρκετὴν εὐρυχωρίαν διὰ νὰ διακλαδῶσθῃ τὴν ρίζαν του καὶ εἰς τὸ τέλος ἀπέδωκεν ἑκατὸν στάχυα καὶ ἕξ χιλιάδας κόκκους! Ὁ μέσος ὄρος εἶνε δύο ἕως τέσσαρες χιλιάδες κόκκοι, ἐνῶ μὲ τὴν κατὰ παράδοσιν γενομένην σπατάλην ἀπὸ πεντακοσίους σπόρους ποῦ σπέρνονται εἰς ἓνα τετραγωνικὸν μέτρον οἱ τριακόσιοι ἐξήντα χάνονται ἄδικα, καὶ οἱ λοιποὶ ἑκατὸν σαράντα, ἐξαντλούμενοι ἔς τὸν ἀνταγωνισμὸν βλαστήσεως, μένουσι ἀσθενικοὶ καὶ ἀποδίδουσι μόλις δύο ἢ τέσσαρα στάχυα μίαν ἐξηνταριάν κόκκων: δηλαδή διακόσιοι σαράντα κόκκοι ἀντὶ τεσσάρων ἕως ἕξ χιλιάδων!

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τοὺς χωρικοὺς, διὰ νὰ μὴ πειραματισθοῦν μὲ τὰς μεθόδους αὐτάς, ἤμποροῦν νὰ ἐπικαλεσθοῦν τὴν πρόφασιν τῶν πουλιῶν, τῶν ἐντόμων, τὴν σήψιν, τὸν παγετῶνα καὶ τὴν ἀκρίθειαν τῆς ἀναγκαίας χειρῆς ἐργασίας: ποῖα ὅμως ἐπιχειρήματα ἤμπορεῖ νὰ προβάλῃ κανεὶς πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς κατὰ παράδοσιν ἐλαττωματικῆς καλλιέργειας ὅσον ἀφορᾷ τὴν σπορὰν τῆς μνήμης;

Τὸ μνημονικὸν ἐνὸς ἀποφοίτου Γυμνασίου εἶνε ἓνας κυκεὼν ἀδιέξοδος ὅπου ὁ ἀγὼν μεταξὺ τῶν πληθυνομένων ἀναμνήσεων ἐμποδίζει τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς χρησίμους ἰδέας ν' ἀναπτύχθωσι μὲ μίαν σφριγηλὴν αὐξήσιν.

Καμμία διανοητικὴ διαλογὴ δὲν γίνεται κατὰ τὴν εἴσοδόν των. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν μνήμην ὁλονῶν ἐπιπολάζουσι ἀεὶ ἀναμνήσεις ἀνακριδῶν ἀντιλήψεων. Αἱ σφαιραὶ ἰδέαι πληθύνονται, καθότι μανθάνομεν ἓνα σωρὸν λέξεων πρὶν νὰ σπουδάσωμεν τὰ πράγματα ποῦ παριστάνουσι αἱ λέξεις αὐταί. Ἐκτὸς τοῦτου, δι' ἑλλειψιν κριτικῆς ἐξετάσεως ἀνακατεῖται

τὰς διαφόρους ἐννοίας μιᾶς λέξεως, ἐπειδὴ ἔχουσι μεταξὺ των κάποιαν συγγένειαν. Σφάλμα ἀκόμη σοβαρώτερον, ἐκλαμβάνομεν τὰς λέξεις δι' αὐτὰ ταῦτα τὰ πράγματα.

Ἄν ἤμπορούσαμεν νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν κολοσσαίαν στίβαν τῶν συγχύσεων, τῶν ψευτιῶν, τῶν σοφισμάτων ποῦ ἀποθηκεύονται σιγὰ σιγὰ μέσα καὶ εἰς τοὺς τελειότερα διαμορφωμένους ἐγκεφάλους διὰ τῆς γλώσσης, διὰ τῶν συναστροφῶν, διὰ τῶν ἀναγνώσεων, θὰ ἐφρίτταμεν πρὸ τοῦ ὄγκου των! Τὰ γεγονότα αὐτά, τὰς ἰδέας αὐτάς, τὰς γνώμας αὐτάς, τῶν ὁποίων ἀγνοοῦμεν τὴν προέλευσιν, τὰς εὐρίσκομεν τοποθετημένας εἰς τὴν μνήμην μας καὶ, ὅπως τὸ πουλὶ ποῦ εὐρίσκει μέσα εἰς τὴν φωλιάν του αὐτὰ κούκκου καὶ τὰ κλωσσᾷ, παραδεχόμεθα αὐτάς χωρὶς νὰ ὑποπτεύωμεν ὅτι ζεσταίνομεν ἐπικίνδυνον γενεάν.

Λόγου χάριν ὁμιλοῦν συνεχῶς περὶ νεαρῶν ἔθνων καὶ περὶ γηρασμένων, ἄρα παρηκμασμένων ἔθνων: ἰδέα παράλογη, καθόσον νεαρά καὶ γηραλέα τὰ ἔθνη ἀποτελοῦνται ὁμοίως ἀπὸ άτομα κάθε ἡλικίας, ἢ δὲ παρακμῆ τῶν παρηκμασμένων ἔθνων ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι μία ἀμαρτωλὴ κυβέρνησις δὲν ἤξεύρει νὰ χρησιμοποιοῦ τὸς δυνατοῦ πνεύματος καὶ ἰσχυρὰς βουλήσεως ἀνθρώπους. (1)

(1) Σ. μ. Εὐρίσκομεν κάπως βεβιασμένην τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως: ἐφ' ὅσον εἰς τὰ ἐλεύθερα κράτη αἱ κυβερνήσεις ἀναδεικνύονται δι' ἐλευθέρας ἐκλογῆς τοῦ λαοῦ, πρέπει καὶ αὐτὸς νὰ θεωρεῖται ἐπεύθυνος διὰ τὰς ἀμαρτίας τῶν ἡγητόρων του. Ἄρα ἔθνος καὶ κυβερνήσεις, ἀντάξει ἄλλήλων, κινδύνουσι μέσα εἰς ἓνα φαῦλον κύκλον, γεγονός ποῦ ἀποτελεῖ, φρονοῦμεν, ἀρχὴν καὶ ἔνδειξιν παρακμῆς. Ἄλλως τε θὰ ἦτο ἄπορον οἱ λαοί, ζῶντες κοινωνικοὶ ὀργανισμοί, ν' ἀποτελοῦν ἐξαιρέσειν τοῦ καθολικοῦ νόμου τῆς ζωῆς.

Οἱ σοφοὶ παραπλανῶνται συχνὰ καὶ ἀδυνατοῦν ν' ἀπαλα-
 λαγοῦν ἀπὸ ριζοβολημένης σφαλερᾶς ἰδέας: ἡ Ἱατρικὴ καὶ
 ἡ Κοινωνιολογία βρῖθουν ἀπὸ τέτοιας ἰδέας ποῦ ἀποτελοῦν
 ἐμπόδιον διὰ τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἂν ἡ περὶ ὑπνωτικῆς δυνά-
 μεως θεωρία ἔχει ἤδη παρακμάσῃ, γίνεται ἀκόμη λόγος
 περὶ «νευρικοῦ ρευστοῦ» καὶ περὶ «ἐλλειποῦς δικαιοσύνης».

Ἡ Φιλοσοφία εἶνε τὸ κατ' ἐξοχίην ἔδαφος ὅπου εὐδοκι-
 μοῦν αἱ χωρὶς σημασίαν λέξεις καθὼς εἶνε ἡ οὐσία, τὸ αὐτε-
 ξούσιον καὶ διὰ τοῦτο ἐλέχθη, ὄχι χωρὶς κάποιαν βάσιν
 ἀληθείας, ὅτι ἡ μεταφορικὴ εἶνε μία «ἀσθένεια τῆς λαλιᾶς».

Καὶ εἰς τὸ θέμα ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ τὴν στιγμὴν αὐτὴν,
 αἱ παλαιαὶ περὶ τῆς μνήμης γνῶμαι ἀπετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν
 ἐμπόδιον εἰς τὸ ν' ἀνακαλυφθῆ τὸ πολὺπλοκον καὶ τῆς ἐλα-
 χίστης ἀναμνήσεως, καθὼς εἶνε, λόγου χάριν ἡ ἀνάμνησις
 μιᾶς λέξεως.

Εἰς τὴν πολιτικὴν, αἱ λέξεις ποῦ μυρμηκιοῦν μέσα εἰς
 τὸν ἐγκέφαλον τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τοὺς ἐκλογεῖς πρέπει
 ν' ἀναθεωρηθοῦν, ν' ἀποκαθαρισθοῦν. Ὅλοι σχεδὸν εἶναι γε-
 μάται μὲ ἐννοίας μίσους καὶ αὐταπάτης.

Ὁ ἐγκέφαλος ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ κ. αἰῶνος ἴσως νὰ εἶνε
 κατώτερος, ὑπὸ ἔποψιν σποράς γνώσεων, ἀπὸ ἐγκέφαλον
 ἀνθρώπου τῆς αὐτῆς κοινωνικῆς τάξεως τοῦ ΙΖ. αἰῶνος, κα-
 θόσον μὲ τὸν πυρετώδη βίον ποῦ διάγομεν, μὲ τὴν ἀνικανό-
 τητά μας διὰ μακράς, ἡρέμους κ' ἐπιμόνους προσπάθειας δὲν
 κατορθώομεν πλέον νὰ ἐγκαταστήσωμεν ἄγρυπνὸν φύλακα
 εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ἐγκεφάλου τῶν παιδιῶν μας.

Ἐνῶ ἡ ἐπιμελημένη καλλιέργεια ἑνὸς μνημονικοῦ προῦ-
 ποθέτει ἐκλεκτικὴν σποράν: πρέπει νὰ διαλέγεται ὁ σπόρος
 ποῦ θὰ τοῦ ἐμπιστευόμεθα καὶ ἡ διαλογὴ αὐτὴ ἀπαιτεῖ λε-
 πτὴν εὐαισθησίαν καὶ ἀκανισμένον κριτικὸν νοῦν, ποῦ τίποτε

ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ ἡ αἰσθησις παντὸς ὅ,τι συντελεῖ ἔς τὸν
 ἔπι υχίαν τοῦ σκοποῦ.

Ἄς μὴ ἐπιτρέπομεν νὰ εἰσέλθῃ ἔς τὸν ἐγκέφαλον καμμιά
 ἰδέα, κινῆνα γεγονός, δὲν εἶνε κηλιδωμένα ἢ μολυσμένα μὲ
 τὸ φιλότιμον, τὸ μῖσος, τὸν φθόνον, τὴν πλεονεξίαν, τὴν
 μεροληψίαν. Νὰ μὴν ἐπιτρέπωμεν τὴν εἴσοδον εἰς κανένα ἀπ'
 αὐτὰ ἐὰν προσφέρεται ἀπὸ ἕνα ἑτεροκίνητον πρόσωπον, ἀνι-
 κανον δι' ὑπομονητικὴν σπουδὴν, ἢ ἀπὸ πνεῦμα ἐλαφρόν.
 Νὰ δεχόμεθα μόνον τὰ γεγονότα, ποῦ ἐδοκιμάσθησαν μέσα
 εἰς τὴν φλόγα τῆς πείρας ἢ ποῦ μετηγγίσθησαν ὑπὸ τοῦ
 συλλογισμοῦ. Οὔτε βία, οὔτε προκατάληψις: αὐτὸ εἶνε τὸ
 καθ' ἑαυτὸ γνῶρισμα ἐλευθέρας διανοίας, καθότ' ἡ διανοη-
 τικὴ ἐλευθερία προϋποθέτει ἰκανότητα τοῦ νὰ διαλύῃ κανεὶς
 τοὺς ὀλισθηροὺς δεσμοὺς τῶν παθῶν καὶ νὰ περιμένῃ ἡρεμὸς
 τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἀλήθεια εἶνε βραβετον, τὸ
 δὲ ἀντίτιμον ποῦ πρέπει νὰ πληρώνωμεν διὰ τὴν ἀπόκτησιν
 αὐτοῦ εἶνε ἡ εὐσυνείδητη κ' ἐπίμονη ἐργασία τῆς προσοχῆς.

Τὸ κακὸν ποῦ παθαίνομεν εἶνε ἄμετρον.

Δυστυχῶς ἡ μνήμη, κόρη τῆς διανοητικῆς ἐλευθερίας,
 ποῦ ἠμποροῦσε ν' ἀποτελῆ δυνατὸν στήριγμα δια τὴν βού-
 λησίν μας, γίνεται συνήθως φοβερὰ συσώρευσις δουλικῶν
 δεσμῶν. Καταγράφει πιστῶς, στιγμὴν πρὸς στιγμὴν, τὰς ἀν-
 τιλήψεις μας, τὰ βεδισμένα συμπεράσματά μας, τὰς ἀνα-
 γνώσεις μας, τὰ αἰσθηματά μας, τὰς πράξεις μας. Ἐὰν δμως
 μεταξὺ τῶν ἐντυπώσεων ποῦ σπέρνομεν δὲν κάμωμεν διαλύ-
 γὴν πρὸς ὀρισμένον σκοπὸν, ἢ δικλογὴ γίνεται ἀφ' ἑαυτῆς
 παρὰ τὴν θέλησίν μας: ἀναμνήσεις ποῦ μετέχουν τῆς ζωη-
 ρᾶς ἐνεργείας κάποιας τάξεως ἐνισχυόμενα: ἐπιβάλλονται. Καὶ

ὅμως εἶνε αὐταὶ αἱ δεσπόζουσαι τάσεις ποὺ μᾶς υποδουλώνουσαν κατὰ τὴν νεότητά κ' ἐναντίον τῶν ὁποίων ὀφείλομεν μὲ ἀκατάπαυστον καθημερινὸν ἀγῶνα, νὰ κατακτήσωμεν τὴν ἐλευθερίαν μας. Κατὰ συνέπειαν δὲν εἶνε ἐκπληρτικὸν τὸ εἶναι τόσα καὶ τόσα μνημονικὰ εἶνε κατάφορτα μὲ ἡδονικὰς ἰδέας καὶ ἀναμνήσεις καὶ ὅτι τόσοι νέοι, ἀπρόσεκτοι ἔς τὴν αὐστηρὰν ἀκρίβειαν τοῦ Ἀδιαφθόρου λογιστοῦ, τὸν ἀφίνουν νὰ σημειώγῃ ἔς τὸ παθητικὸν των τοὺς κακοὺς ρεμβασμούς, τὰς κακὰς συνομιλίας, τὰς ἐκφραυστικὰς ἢ ἐξαντλητικὰς ἀναγνώσεις, ἕως ἔς τὴν ἡμέραν ποὺ χρεωκοποῦν πρὸ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς βιοπάλης, διὰ τὴν ὁποίαν ἦσαν ἐτοιμασμένοι ἀτελέστατα.

Δὲν μελετοῦμεν ὅμως ἐδῶ τὴν μνήμην ἀπὸ ἀπόψεως τῆς διαπαιδαγωγήσεως τῆς βουλήσεως. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμούμεθα τοῦτο μόνον ὅτι ἐφ' ὅσον δὲν κατέχομεν γερὰ τὴν διοίκησιν τοῦ μνημονικοῦ μας, ὁ κατακρημνισμὸς τῆς βουλήσεως θὰ εἶνε ἀναπόφευκτος.

Ἐπίσης ἀναπόφευκτος θὰ εἶνε καὶ ἡ χρεωκοπία τῆς εὐφυΐας.

Πράγματι μήπως δὲν διεπιστώσαμεν πρὸ ὀλίγου ὅτι κατὰ τὰ ὑγιέστερα μνημονικὰ εἶνε κατάφορτα μὲ ἀναμνήσεις χωρὶς ἀξίαν;

Πῶς ἔμπορουσε νὰ συμβῇ ἀλλέως τὸ πρᾶγμα; Ὅταν εἴμεθα παιδιὰ, πόσας καὶ πόσας δὲν ἀκούομεν συνομιλίας παραλόγους! Πόσα δὲν διαβάζομεν ἀνόητα βιβλία!

Ἐπειτα δι' ἔλλειψιν ἀκριβοῦς κατευθυντηρίας, ἰδίως εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ποὺ λαμβάνομεν, διασχετεύουσι εἰς τὸν ἐγκέφαλόν μας ἐγκυκλοπαιδεῖαν κακοχωνευμένων γνώσεων, ἔρχεται δὲ κατόπιν ἡ λησμοσύνη νὰ δημιουργήσῃ ἀνάμεσα εἰς αὐτὰς χάσματα καὶ κενὰ κατὰ τύχην. Φρίττω δασάκις ἀνα-

πολῶ τὸν ὄγκον τῶν ψευδογνώσεων ποὺ ἐπιλοτιμήθησαν νὰ ἐπισωρεύσουν εἰς τὴν μαθητικὴν μου μνήμην, καὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν μοῦ ἀπομένει τίποτε πλὴν μερικῶν συντακτικῶν δεσμῶν μόλις χρησίμων διὰ συνομιλίας ποὺ δὲν ἀπαιτοῦν οὔτε βάθος οὔτε ἀκρίβειαν. Ἐὰν ὁ καθεὶς ἀπὸ ἡμᾶς κατέστρωνε μὲ εἰλικρίνειαν τὸν ἰσολογισμόν τῶν γνώσεων του διὰ νὰ ἰδῇ τί τοῦ μένει ἀπὸ τὰς σπουδὰς του ἕως εἰς τὸ ἀπολυτήριον τοῦ Γυμνασίου, θὰ εὕρισκετο πρὸ ἀπιστέων πραγμάτων. Ἄλλως τε ἡ μελέτη τῶν γραπτῶν τῶν ἐπιτυχίῳ ἐξετάσεων, μ' ἐνισχύει κάθε ἔτος εἰς τὴν πεποίθησιν ὡς πρὸς τὸ ἐντελῶς ἀτελέσφορον τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς μας ἐκπαιδεύσεως καὶ μόν' ἡ τύφλωσις συνηθείας θὰ δικαιολογοῦσε τὴν ἀμεριμνησίαν τῶν ἐκλεκτῶν διανοουμένων εἰς τὸ νὰ ἐγείρουν φωνὴν ἀκατάσχετης διαμαρτυρίας ἐναντίον τῶν ἀποτελεσμάτων.

Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τοὺς νέους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται τὸ παρὸν βιβλίον, δι' αὐτοὺς τὸ κακὸν ἐγείνει πλεόν καὶ τὸ νὰ λυποῦνται διὰ τὸ παρελθὸν δὲν ὠφελεῖ διόλου ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ τὸ ἐπανορθώσουν. Ἐπομένως ὀφείλουσι νὰ ἀποβλέπουσι εἰς τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον καὶ ν' ἀναλάβουσι ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ των τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εὐλαβοῦνται τοὺς νόμους τῆς μνήμης, ποὺ κανεὶς δὲν ἔμπορεῖ νὰ τοὺς παραβαίῃ ἀποινεῖ, ν' ἀποκτήσουσι δὲ ἕνα μνημονικὸν σύμφωνον μὲ ὀρισμένον σχέδιον, χωρὶς δηλαδὴ νὰ ἐμπιστεύονται τὴν καλλιέργειαν αὐτοῦ εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς ταῖς ἀλογαῖς παραδόσεις ποὺ καταδυναστεύουσι τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν.

Ἐἶνε ἀπειρον τὸ κακὸν ποὺ ἐπάθαμε κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν σπουδῶν μας. Εἰς ἡμᾶς ἀπόκειται νὰ μὴ αὐξήσωμεν τὴν ζημίαν καὶ νὰ μὴ χειροτερεύσωμεν τὴν κατάστασιν ἀπὸ ἔτους

εις ἔτος μέχρι τοῦ ἀνεπανορθώτου ποῦ συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἔχωμεν μνημονικὸν πρὸς βλάβην ἀντὶ νὰ τὸ ἔχωμεν πρὸς ὄφελός μας.

Ἄκόμη σοβαρώτερον κακὸν ποῦ προκύπτει ἀπὸ τὴν συσπώρευσιν ψευδογνώσεων εἶνε τὸ γεγονὸς ὅτι, καθὼς λέγει ὁ Malenbrauche, ἕνας ἄνθρωπος ποῦ ἔχει τὸ κεφάλι γεμάτο μὲ τέτοιαις γνώσεσι θὰ εἶνε εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ὑποθετικὸν του πλοῦτον καὶ, φουσκωμένος ἀπὸ ἀλαζονείαν, θὰ περριφρονῆσῃ φυσικὰ τὴν ἐργασίαν τῆς προσοχῆς.

Ἐφ' ὅσον δὲν αἰσθάνεται κανεὶς τὴν πείναν τῆς ἀληθείας δὲν ἀποφασίζει εὐκολὰ νὰ κερδίξῃ τὸν πνευματικὸν του ἄρτον μὲ τὸν ἰδρωτὰ τοῦ προσώπου του.

Ἡ ἀριθμὸς τῶν γνώσεων δὲν ἔχει σημασίαν.

Ἐνα μνημονικὸν καλὰ κατηρτισμένον ἐπιβάλλει ἐπιμόνους προσπάθειαις προσοχῆς, καθότι ἐκεῖνο ποῦ μᾶς χρειάζεται εἶνε νὰ εὐρίσκωμεν εὐκολὰ πᾶν ὅ,τι γνωρίζομεν τὴν στιγμὴν ποῦ θὰ ἔχωμεν τὴν ἀνάγκην του: ὁ ἀριθμὸς τῶν γνώσεων δὲν χρησιμεύ' εἰς τίποτε ἐὰν αἱ γνώσεις αὐταὶ δὲν σπεύδουν ἀπὸ τὸ βᾶθος τῆς μνήμης κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν τῆς μάχης. Εἰς Wagram ὁ Ναπολέων Α' ἐκέρδισε τὴν νίκην μὲ μίαν φουχτιὰν ἀνδρῶν, ἐνῶ δέκα τρεῖς χιλιάδες ἀνάνδρῳ, διὰ νὰ μὴ πολεμήσουν, εἶχαν προσποιηθῆ τὸν νεκρόν. Αἱ ἀναμνήσεις ποῦ ἀξίζουν εἶνε ἐκεῖναι ποῦ δὲν κάμνουν τὸν πεθαμένον, ἀλλ' ὑπακούουν εἰς τὴν προσταγὴν. Καὶ ὁ Montaigne ὅταν ὁμιλῇ περὶ φουσκωμένων διανοιῶν καὶ περὶ οἰήσεως, ἔχει προφανῶς ὑπ' ὄψιν τὴν ἀντίθεσίν των πρὸς τὰς γοργὰς ἀναμνήσεις.

Δὲν πρόκειται νὰ μιμῆται κανεὶς ἕς τὸ προκείμενον τὸν

Γαργάντουα (1) ποῦ, μορφωμένος μὲ τὰ φῶτα ἐνὸς ἡλιθίου παιδαγωγοῦ, ἤξευρε τὸ μάθημά του τόσον καλὰ ὥστε εἰς τὰς ἐξετάσεις ἤμποροῦσε νὰ τὸ εἰπῇ ἀπ' ἔξω καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάποδον.

Πρέπει νὰ ἐμπνεώμεθα μᾶλλον ἀπὸ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τοῦ ἀλπινιστοῦ: νὰ περιορίζωμεν τὰ ἐφόδια εἰς τὸ ἀπὸλύτως ἐλάχιστον ὄριον ἀφοῦ γίνῃ αὐτό, ν' ἀπορρίπτωμεν καὶ τὰ μισὰ τοῦ υπολοίπου! Καθότι ἡ λεπτομέρεια εἶνε ὁ ἐχθρὸς κάθε βαθείας διανοητικῆς μορφώσεως. Πρέπει νὰ ξεύρωμεν νὰ διαλέγωμεν καὶ νὰ καταστήσωμεν τὸ μνημονικὸν μας ὄργανον εὐχρηστον καὶ πρακτικόν.

Ὁ ἐγκέφαλος μ' ἔλα τὰ ἑξακόσια ἑκατομμύρια κύτταρά του δὲν εἶνε ἐπ' ἄπειρον ἐπιδεκτικὸς διὰ τὴν πρόσληψιν γνώσεων. Ἡ κινεζικὴ γλώσσα μὲ τοὺς 40.000 χαρακτῆρας τῆς ἀποτελεῖ ἤδη ἕνα ἀφόρητον βᾶρος καὶ διὰ τοὺς κάλιστα κατηρτισμένους ἐγκεφάλους. Ἐνας φυσιοδίφης ὀφείλει νὰ ἐργασθῆ καθ' ἕνα βίον διὰ τὰ γνωρίσῃ τρεῖς ἢ τέσσαρας χιλιάδας εἶδη καὶ κανεὶς δὲν θὰ εὐτυχῆσῃ νὰ γνωρίσῃ τὰς διακοσίας χιλιάδας εἶδη φανερογάμων, οὔτε τὰς ἑξακοσίας χιλιάδας εἶδη ζώων.

Τέτοια πολυμάθεια θὰ ἦτο ἄλλως τε παραλογισμὸς, ἐφ' ἔσον θ' ἀπέβαιεν ὀλεθρία διὰ τὴν εὐφύαν.

Ἄρα πρέπει νὰ ξεύρωμεν νὰ περιορίζωμεν τὴν φιλομάθειάν μας καὶ νὰ μὴ ἐνταφιαζώμεθα κάτω ἀπὸ τὴν στίβαν τῶν γνώσεων.

Πρέπει νὰ μανθάνωμεν μόνον τὸ οὐσιῶδες καὶ νὰ κρα-

(1) Σ. μ. "Ὄνομα τοῦ γίγαντος ἠρωὸς εἰς τὸ σατυρικὸν ἔργον «Ὁ βίος τοῦ Γαργάντουα καὶ Πανταγρουέλ» τοῦ Γάλλου ποιητοῦ Rabelais (1532).

τοῦμεν εἰς τὴν μνήμην ἀποκλειστικῶς τὰς σκέψεις ποῦ μᾶς ἀποκαλύπτουν τὰς βαθεῖας σχέσεις καὶ ἀναλογίας τῶν πραγμάτων. Τὰς λεπτομερειακὰς γνώσεις τὰς ἐπανευρίσκει κανεῖς εὐκολα μέσα εἰς τὰ βιβλία καὶ εἰς τὰ σημειωματάρια του. Ἄς ἀποκαθαρίσωμεν, λοιπόν, τὸν ἐγκέφαλόν μας καὶ ἄς ἐμπιστευώμεθα εἰς τὴν μνήμην ἀναμνήσεις ποῦ ἔχουν κάποιαν ἀξίαν. Εἰς τὰς ἀναμνήσεις αὐτὰς καὶ μόνον νὰ προσδίδωμεν τὴν ἀναγκαίαν ἔντασιν ποῦ θὰ τὰς στερεώσῃ ὀριστικῶς εἰς τὴν μνήμην.

Βραδεία ἀνάπτυξις τῶν ἰδεῶν ἀξίας.

Εἶνε ἀληθές ὅτι μία ἰδέα ἀξίας δὲν ὑποπίπτει ἐκ πρώτης ὄψεως εἰς τὴν ἀντίληψιν. Μεγαλώνει κ' ἐνισχύεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ μὲ βραδείαν ἀνάπτυξιν: αὐτὸ δὲ ἀπαιτεῖ γαλήνην καὶ καιρόν. Ἡ ἰδέα πρέπει νὰ ριζοβολήσῃ, ν' ἀναπτύξῃ ρίζας καὶ παραφυάδας ποῦ θὰ ἐξαπλωθοῦν διὰ ν' ἀπομυζήσουν τοὺς θρεπτικὸς χυμούς. Ἦμπορεῖ μάλιστα νὰ βεβαιώσῃ κανεῖς ὅτι μία ἰδέα τότε μόνον θ' ἀποκτήσῃ ὅλον τὸ σφρίγγος της, ὅταν ἀντλήσῃ τὸν τονωτικὸν χυμὸν κάποιας θεμελιώδους τάσεως. Ἐπεται ὅτι ἡ πυρετώδης βία, ὁ περισπασμὸς τῆς προσοχῆς εἰς πολλὰς συγχρόνως ἰδέας, καθιστοῦν τὴν ριζοβολίαν ἀδύνατην.

Λόγου χάριν ἐπὶ ἔτη ἐστενοχωρούμην, ἐπειδὴ δὲν εὑρίσκα καμμίαν ἐξήγησιν διὰ τὴν ταχεῖαν παρακμὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ Ρώμης. Τὰ αἴτια ποῦ παραδέχονται αἱ ἱστορικοί: συσώρευσις πλούτου, βαθμιαία κατάστασις τῶν χαρακτήρων, στεροῦνται σημασίας, ἐφ' ὅσον δὲν παίζουσι σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν σύγχρονην ἱστορίαν.

Τὸ ζήτημα διευκρινίσθη δι' ἐμὲ τελείως, μόνον κατὰ τὴν

στιγμὴν τοῦ κατακρημνισμοῦ τῆς ρωσικῆς αὐτοκρατορίας. Τότε διέλαμψεν εἰς τὴν διάνοιάν μου μὲ ὄλην του τὴν σαφήνειαν τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἐξοστρακισμοὶ τῶν Ἀθηνοῦν καὶ αἰεὶ διαγραφὰ τῆς Ρώμης, εἶχαν ἐξαφανίσῃ ἀπὸ τὴν σκιηὴν δράσεως ὅλους τοὺς ἰσχυροῦ χαρακτήρος ἄνδρας. Μὲ αὐτοὺς ἐξηφανίζοντο καὶ αἱ διάνοιαι ποῦ ἦσαν ἀνώτεραι τοῦ δόλου καὶ τῆς πονηρίας.

Ἡ ἐξόντωσις τῶν ἐκλεκτῶν, ἰδοὺ ὁ βαθύτερος λόγος τῆς παρακμῆς τῶν ἀρχαίων δημοκρατιῶν καὶ μετ' αὐτοὺς ἐπῆλθεν ἡ στείρωσις, ἡ ἐρήμωσις.

Ἡ αὐτὴ αἰτία ἐξηγεῖ ἐπίσης καὶ τὴν πτώσιν τῆς Ἰσπανίας. Ἡ χώρα αὐτὴ εὐδοκίμουσε καὶ ἤκμαζε τὴν στιγμὴν ποῦ Ἄραβες, Ἰουδαῖοι καὶ Καθολικοὶ ἐφιλοτιμοῦντο εἰς τὴν ἄμυλλαν τῆς ἐλευθερίας, μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ ἀπαισίου Φιλίππου Β'. Ἐκτοτε, εἰς χρονικὸν διάστημα ὀλιγώτερον τῶν δύο αἰῶνων ὁ πληθυσμὸς κατέβη ἀπὸ τριάντα ἑκατομμύρια εἰς ἑπτὰ ἑκατομμύρια! Ἡ ἰερά ἐξέτασις ἀφῆρεσεν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν ὅλον τὸν ἀφρόν εὐφυῆς καὶ πρωτοβουλίας.

Εἰς ἡμᾶς τὸ κακὸν δὲν ἦτο τόσον μὲγάλον, μ' ἕνα ὅμως ἐλαττωματικὸν ἐκλογικὸν σύστημα θὰ ὑπελείπετο πάντοτε φόβος διὰ τὸ μέλλον τῆς χώρας ἐὰν οἱ ἄνδρες χαρακτήρος ἐκρατοῦντο συστηματικῶς μακρὰν ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ πολιτικὰ καὶ διοικητικὰ ὑπουργήματα. Ὀλίγον ἔλειψε γὰρ καταποντισθῆμεν δι' ἑλλειψιν ἀρμοδίων καὶ δραστηρίων προσώπων ποῦ δὲν δολιεύονται μὲ τὰς πραγματικότητας.

Ἐπὶ ἔτη, ἡ κυριαρχοῦσα αὐτὴ ἰδέα ἐπλουτίσθη μέσα εἰς τὴν διάνοιάν μου μὲ ὠρισμένα παραδείγματα. Κατὰ τὴν γνώμην μου ἕνα μόνον ὑπάρχει ἀσφαλὲς κριτήριον περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ μίᾳς κυβερνήσεως: ἐὰν μὲν κάμνει πᾶν τὸ δυνατόν διὰ νὰ εὐρίσκῃ τοὺς ἄνδρας πρωτοβουλίας, εὐθύτητος καὶ

δράσεως και να ἐμπιστεύεται εἰς αὐτοὺς τὰ ὕψηλά ἀξιώματα, σημεῖον ὅτι ἐκτελεῖ εὐσυνειδήτως τὸ καθήκον του· καθόσον αὐτὸς εἶνε ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἐξουσίας. Ἐὰν ὅμως παραμελεῖ τὸ οὐσιώδες αὐτὸ καθήκον, ἢ ἂν τὸ ἐκτελεῖ κακῶς, τὸ γεγονός ἀποτελεῖ δημοσίαν, συμφορὰν και εἶνε βέβαιον ὅτι ἡ χώρα ἐκείνη βαδίζει πρὸς τὴν καταστροφὴν τῆς.

Παρατηρεῖται ὅτι μία ἰδέα διὰ τὴν ἀξίαν εἰς δύναμιν πρέπει νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ ἔτη μέσα εἰς τὴν σκέψιν και νὰ εὐρίσκη καιρὸν διὰ νὰ ριζοβολήσῃ. Ἐὰν ὅμως ἡ προσοχὴ ἀφεθῇ νὰ περισπᾶται ἀδιακόπως μετὰ τὴν εἰσβολὴν νέων ἰδεῶν, ἢ ἀρχικὴ ἰδέα εἶνε καταδικασμένη εἰς στείρότητα και μαρασμόν.

Ἐπομένως και αὐτοὶ οἱ νόμοι τῆς μνήμης μᾶς ὑπεθυμίζουσι βásiμην ἀρχήν, ὅτι πρέπει νὰ κάμνωμεν ἓνα μόνον πρᾶγμα κάθε φορὰν και νὰ τὸ κάμνωμεν καλά.

Ἀκόμη και διὰ νὰ στερεώσωμεν εἰς τὴν μνήμην ἀπλήν ἀνάμνησιν, δὲν ἀρκεῖ μία μόνη ἐντύπωσις. Ἡ ἀνάμνησις ἐπαλείφεται καὶ ἐξαλείφεται κατ' ὀλίγον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς λησμοσύνης ποὺ ἐνεργεῖ ὅπως ἡ σκωρία ἐπὶ τὸν σίδηρον. Χάνει μέρος τῆς λάμπειως και τῆς σαφηνείας τῆς ἐπὶ τέλους ἐξαφανίζεται και αὐτὴ ἡ μορφή τῆς. Ἀναπολήσατε τί σὰς ἀπέμεινεν ἀπὸ τὴν θέαν ἐνὸς ἐπιδηθικου βουνοῦ ποὺ σὰς εἶχε κάμη ἐντύπωσιν. Προσπαθήσατε νὰ τὸ ἀναπαραστήσετε εἰς τὴν μνήμην και θὰ ἐκπλαγεῖτε διὰ τὸ ἀκαθόριστον, διὰ τὴν πενιχρότητα και διὰ τὴν ἀνακρίθειαν τῆς ἐντυπώσεώς σας. Τὸ ἴδιον συμβαίνει και μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἐνὸς ἀριστοουργήματος.

Ὅστε μία μόνη ἐντύπωσις εἶνε πάντοτε ἀτελέσφορη. Πρέπει νὰ ἐπαναφέρωμεν ζωηρὰν τὴν προσοχὴν ἐπάνω ἔς τὸ ἀντικείμενον ἢ τὸ κεφάλαιον, τῶν ἐποίων τὴν ἀνάμνησιν.

ἠέλωμεν νὰ ἐντυπώσωμεν εἰς τὴν μνήμην. Ὁ Kapelais, διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Γαργάντου, ὑποδεικνύει ἕως ἁπλοῦς ἐπαναλήψεις τὴν ἡμέραν.

Ἐφοῦ εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐπανερχώμεθα συχνὰ εἰς τὰς ἀναμνήσεις μας, ἢ συχνὴ αὐτὴ ἐπανάληψις ἐπιβάλλει νὰ περιορίζεται τις εἰς τὸ οὐσιώδες, νὰ τὸ συνοψίζῃ εἰς σαφεστάτας και εὐανάγνωστὰς σημειώσεις ποὺ θὰ ἤμπορῇ νὰ τὰς περναῖ ἀδιάκοπα ἀπὸ τὸ μάτι κατὰ τὰς μνημονεῖς περιπάτους. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσπούδαζα τοὺς Ρεμβασμοὺς τοῦ Καρτεσιου, τὰ σημαντικὰ κεφάλαια τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χάμλτον και τῆς λογικῆς τοῦ Στούαρτ Μιλ, τὰ οὐσιώδη μέρη τῆς Ψυχολογίας τοῦ Σπένσερ, και ὕστερ' ἀπὸ τριάντα ἔτη διατηρῶ ἀκόμη καθαρὰς τὰς ἀναμνήσεις τῶν μελετῶν μου.

Ἡ ἀνάγκη τοῦ ν' ἀνανεώνωμεν συχνὰ τὰς οὐσιώδεις ἀναμνήσεις ἀνάγεται ἀφεύκτως εἰς ζήτημα θρέψεως: ἐπειδὴ τὰ νευρικὰ στοιχεῖα τείνουσι φυσικὰ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν κανονικὴν τῶν κατὰστασιν εἶνε προφανῶς ἀνγκαιον, μετὰ συνεχεῖς ἐπαναλήψεις, νὰ ἐνσωματωθῇ, βαθμηδὸν εἰς αὐτὰ ἡ ἀνάμνησις οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἴμπορῇ πλέον νὰ ἐξαλειφθῇ.

Ὅλαι αἱ συνθήκαι αἱ συντελεστικαὶ διὰ τὴν στερέωσιν τῶν ἀναμνήσεων εἰς τὴν μνήμην συνεργάζονται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν: οἱ φυσιολογικοὶ ὄροι ὑποστηρίζουσι τοὺς λοιποὺς και ὑποστηρίζονται ὑπ' αὐτῶν: τόσοσιν ἢ ἀνάγκη καθαροῦ και καλὰ ὀξυγονωμένου αἵματος, ἔσον ἢ τῶν συχνῶν ἐπαναλήψεων και τῆς ἐντατικῆς προσοχῆς, καταδικάζει τὰς παρεπιτεταμένας ὄρας ἀδρανοῦς ψευδεργασίας, μαλθακῶν, ἀποχυνωτικῶν ἀναγνωσμάτων, ποὺ ἐπιβάλλουσι εἰς τὸ σῶμα ἀκίνησιν μετὰ τὰ ἐλέθρια παρεπόμενα, στασιμοποιήσεις τοῦ αἵματος και ναρκώσεις τῆς ἀναπνοῆς. Οἱ «διανοούμενοι» αἱ ἀγνοοῦντες κάποιαν χερικὴν τέχνην, δὲν ξέουσι πὺς νὰ περνα-

σουν τὸν καιρὸν τῶν : ἀποκοτῶν τὴν συνήθειαν ν' ἀφιερῶ-
νουν ὀλόκληραις ὥραις καθεστικότητος εἰς τὴν ἀνάγνωσιν,
συνήθεια ποῦ ἀρχίζει ἀπ' αὐτὸ τὸ λυκειοῦ κατὰ τὰς ἀτελεύ-
τηταις ὑποχρεωτικὰς ὥρας ἀκινήσιος.

Ἡ στασιμότης αὐτὴ καταστρέφει τὴν δραστηριότητα,
στεριβεῖ τὴν φαιδρότητα τῆς ἐργασίας καὶ ἀδυνατίζει τὴν
ἄσπαστον. Μόλις γίνῃ αἰσθητὴ ἡ ἐλάττωσις τῆς δραστηρικῆς ἐνε-
ργείας θὰ ἔπρεπε ν' ἀφίση κανεὶς ἀμέσως τὸ γραφεῖον του
καὶ ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν μὲ τὴν χει-
ρὴν : ἡ διανοητικὴ προσπάθεια θὰ εἶχε νὰ κερδίσῃ ἀπὸ τὴν
ἐναλλαγὴν αὐτὴν, μὲ καλλιτέρευσιν τοῦ ποιοῦ.

Ὅστε νὰ ἐπιχειροῦμεν ἓνα μόνον πρᾶγμα κάθε φορὰν,
νὰ μὴ περισπώμεθα καὶ ν' ἀποφεύγωμεν τὰς παρατεταμένας
ὥρας ψευδεργασίας ποῦ πῆζουσι τὸ αἷμα. Εἰς ἐκεῖνο δὲ ποῦ
μελετοῦμεν, ν' ἐπαναφέρωμεν ἐπανειλημμένως πρόθυμην καὶ
ἑνωρὰν τὴν προσοχὴν μας.

Ὁ θεμελιώδης ρόλος τῆς λέξεως.

Διὰ νὰ σκεπτώμεθα ἔχομεν ἀνάγκην τῆς βοηθείας τῶν
λέξεων ποῦ ἔχουσι ἀνεκτίμητην δι' ἡμᾶς ἀξίαν—ἐξ ἄλλου
ἕως ἡμετέρας πρὸς καταβολὴν προσπάθειας ἀμέλειάν μας εἶνε τό-
σον μεγάλη, ὥστε «πέφτομεν μὲ τὰ μούτρα» ἐπάνω ἔς τὰς
λέξεις καὶ δὲν ἐννοοῦμεν νὰ ἐξετάζωμεν τὰς μεταβλητὰς
πραγματικότητας ποῦ ὑποδειλώνονται διὰ τῶν λέξεων. Ὁ
Claude Bernard, εἰς τὸ ἔργον του «Science expérimentale»,
ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐπιστήμας,
οἱ ὄροι εἶναι τεθειμένοι κατὰ προσέγγισιν οὕτως ὥστε, ἐὰν
ἀπομακρύνῃ κανεὶς τὰ φαινόμενα ἀπὸ τὴν ὄψιν διὰ νὰ προ-
σηλωθῇ εἰς μόναν τὰς λέξεις, πιπτει ἀμέσως ἔξω ἀπὸ τὴν

πραγματικότητα. Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἡ λέξις μνήμη, δὲν μᾶς
ἐπιτρέπει νὰ φρονοῦμεν ὅτι δὲν ὑπάρχει μνημονικὸν ἀλλὰ
μόνον μνημονεῦματα, ἢ μᾶλλον ὅτι δὲν ὑπάρχουσι παρὰ ἀνα-
μνήσεις. Κάθε ἀνάμνησις ἔχει τρόπον τινα τὴν ἀτομικότητά
της καὶ πιθανῶς συνδέεται μὲ εἰδικὰ νευρικὰ στοιχεῖα. Ἐπε-
ταί, ὅτι ὅσον ὀλιγώτερον μεμονωμένη εἶνε μὴ ἀνάμνησις καὶ
ὅσον περισσότερον σχετίζεται μὲ ἄλλας ἀναμνήσεις, ἔχει τό-
σον περισσότερας πιθανότητος νὰ εὑρίσκηται κάθε στιγμὴν
εἰς τὴν διάθεσίν μας.

Αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὴν θαυμασίως πειθεινίαν ἀνά-
μνησιν τῶν λέξεων, καθόσον ἡ ἀνάμνησις αὐτὴ εἶνε στερεὰ
ἐντυπωμένη συγχρόνως εἰς τέσσαρα διάφορα μνημονικά. Πράγ-
ματι πρῶτον ἀκούω τὴν λέξιν προφερομένην (ἀκουστικὴ ἀνά-
μνησις)· ἔπειτα τὴν βλέπω γραμμένην (ὀπτικὴ ἀνάμνησις)·
κατὰ τρίτον λόγον τὴν γράφω ὁ ἴδιος (γραφικὴ ἀνάμνησις)·
τέλος τὴν προφέρω (ἀρθρωτικὴ ἀνάμνησις).

Αἱ ἀναμνήσεις αὗται εἶνε εὐκρινεῖς, καθόσον ἡ ἀσθένεια
ἤμπορεῖ νὰ παραλύσῃ μίαν ἀπ' αὐτὰς χωρὶς νὰ πειράξῃ τὰς
τρεῖς ἄλλας. Ἐκτὸς τούτου, πολλαὶ τῶν ἀναμνήσεων αὐτῶν
παρουσιάζουσι τὸ ἀξιόλογον πλεονέκτημα νὰ περιλαμβάνουσι
μουϊκὰ στοιχεῖα ποῦ ἤμποροῦμεν ν' ἀναπολείσωμεν εἰς τὴν
μνήμην εὐκολώτατα : ἤμπορῶ νὰ προφέρω τὴν λέξιν,
ἤμπορῶ νὰ τὴν γράψω διανοητικῶς καὶ νὰ τὴν διαβάσω ἐπί-
σης διανοητικῶς διὰ τῆς κινήσεως τῶν ματιῶν. Τὰ συστή-
ματα αὐτὰ μουϊκῶν κινήσεων, ἢ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰς λέ-
ξεις, εἶνε τόσον συνήθη, τόσον οἰκεῖα, ὥστε κατήγησαν νὰ
γίνουσι τέλεια, ἔχουσι δ' ἐξ ἄλλου τόσην εὐαισθησίαν, ὥστε
κατὰ τὴν σκέψιν δὲν χρησιμοποιοῦμεν πλέον ἄλλο παρὰ σκι-
αγραφήματα ἢ μᾶλλον προσχεδιάσματα κινήσεων. Λόγου
χάριν μὲ τὰ πειράματα ποῦ ἔγιναν ἐπὶ τῶν ἀφασίων ἀπεδεί-

χθη, ὅτι δὲν ἐννοεῖται ἕνα ρήτορα παρὰ μὲ τὸ νὰ ἐπαναλάβετε κατὰ διάνοιαν τὸν εἰρημὸν τοῦ λόγου του. Ἐπίσης, ἀναγνώστα, καταλαμβάνετε αὐτὸ ποῦ γράφω μόνον μὲ τὸ νὰ τὸ προφέρετε μέσα εἰς τὸν νοῦν σας. Ἄλλ' ἡ μυϊκὴ αὐτὴ ἀναπαράστασις εἶνε τόσο λεπτή, τόσο ψυλὴ, τόσο τρυφερή, ὥστε δὲν τὴν ἀντιλαμβάνομεθα καὶ διὰ νὰ τὴν ἐμφανίσωμεν, ἔχομεν ἀνάγκην εἰδικῶν μηχανημάτων.

Χάρις εἰς τὴν περιουσίαν τῶν μυϊκῶν αὐτῶν στοιχείων, πειθηγίων εἰς τὴν βούλησίν μας, ἡ λέξις καταντᾷ νὰ εἶνε τὸ κατ' ἐξοχίην ὄργανον τῆς ἐλευθερώσεώς μας. Πράγματι ἡμποροῦμεν, ὅποταν μᾶς ἀρέσῃ, νὰ ρίψωμεν τὴν ἰσχυρὰν αὐτῆν κατάστασιν τοῦ λεκτικοῦ παραστατικοῦ μέσα εἰς τὴν ὑφήν των συνειρημῶν ἰδεῶν καὶ νὰ τὴν διασπάσωμεν.

Διὰ τὸν ἴδιον λόγον, ἡ λέξις μᾶς παρέχει ἕνα μέσον σχεδὸν ἀλάνθαστον εἰς τὸ ν' ἀναπολοῦμεν τὰς ἀναμνήσεις μας καὶ νὰ τὰς στερεώσωμεν εἰς τὴν μνήμην. Νὰ τὰς ἀναπολοῦμεν, καθότι, χάρις εἰς τὰ μυϊκὰ τῆς στοιχεῖα ἔχομεν πάντοτε τὴν λέξιν εἰς τὴν διάθεσίν μας καὶ δι' αὐτῆς τὰς ἀναμνήσεις ποῦ συνεμφαίνει. Νὰ τὰς στερεώσωμεν δέ, καθόσον, ἐμφυτευμένη διὰ τῶν τεσσάρων ριζῶν τῆς μέσα εἰς τὴν μνήμην, ἡ λέξις ἀντέχει κατὰ τῆς λησμοσύνης καὶ ἔτιαν κατέχομεν αὐτὴν κατέχομεν συγχρόνως τὴν ἀλυσίδα τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον κρίκον.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις, ξένη πρὸς τὰς ἀνακαλύψεις τῆς ψυχολογίας, παρημέλησεν ἐπὶ μακρὸν νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τὴν γνωστικὴν αὐτὴν στερεότητα ποῦ τὴν ἀποκτᾷ, ἡ λεκτικὴ ἀνάμνησις χάρις εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν τεσσάρων τῆς ριζῶν. Σητηριζόμενος ἐπὶ τὴν λελογισμένην χρησιμοποίησιν τῆς ἀλληλεγγύης καὶ ἀλληλοβοηθείας τῶν τεσσάρων μνημονικῶν τῆς λέξεως, ἐπρότεινα τὴν κατάργησιν καὶ ριζικὴν

μεταρρύθμισιν τῆς καθ' ὑπαγόρευσιν διδασκαλίας τῆς ὀρθογραφίας. Ἡ διδασκαλία τῆς ὀρθογραφίας πρέπει νὰ εἶνε προληπτικὴ: ὅταν εἰσάγωμεν εἰς τὸν νοῦν νέαν λέξιν, πρέπει νὰ φροντίζωμεν ὥστε νὰ τὴν στερεώσωμεν διὰ μιᾶς ὀρθῶς καὶ εἰς τὰ τέσσαρα μνημονικά. Κατόπιν, δι' εὐφυῶν μεθόδων ἄγεται τὸ παιδί νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ὅσας φορὰς εἶνε ἀνάγκη νὰ τὸ κάμῃ τὰς τέσσαρας εἰκόνας τῆς λέξεως: ὀπτικὴν, ἀκουστικὴν, γραφικὴν, ἀρθρωτικὴν. Μὲ τὴν μέθοδον αὐτὴν τὰ παιδιά μαθαίνουν τὴν ὀρθογραφίαν χωρὶς κόπον καὶ δὲν τὴν λησμονοῦν ποτὲ πλέον.

Ἡ καταδικὴ τῆς μοναξιάς.

Ὅπου εἶνε δυνατόν, πρέπει νὰ ἐνεργοῦμεν οὕτως ὥστε καὶ διαφοραὶ ἀναμνήσεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος νὰ ἀλληλοβοηθοῦνται. Κάθε ἀπομεμονωμένη ἀνάμνησις καταντᾷ ἀδύνατον νὰ ἐπνευρεθῇ, δι' ἔλλειψιν σχέσεων μὲ ἄλλας ἀναμνήσεις. Τοιοῦτοτρόπως ὅταν ζητοῦμεν ἕνα κύριον ὄνομα, ἡ ἀναπαράστασις του εἰς τὴν μνήμην γίνεται βραδεῖα. Εἶνε ἡ κατάρα τῆς μοναξιάς! Μὲ ἀνάμνησις εἶνε τόσο περισσότερον σταθερὰ καὶ τόσο εὐκολώτερα ἀναπολεῖται, ὅσον περισσότερον σχετίζεται μὲ ἄλλας ἀναμνήσεις.

Ὁ νόμος αὐτὸς εἶνε κεφαλαϊώδους σημασίας εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Πρόκειται, λόγου χάριν, νὰ μεταφρασθῇ ἕνα χωρίον τοῦ Καίσαρος; Ἀνάγκη νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν πορείαν τῆς στρατιάς του ἐπὶ ἑνὸς χάρτου τῆς Γαλατίας, νὰ κάμωμεν δὲ καὶ ἕνα σχεδιάσμα αὐτῆς. Πρόκειται νὰ ἐξακριβώσωμεν τὴν ἔννοιαν τῶν τεχνικῶν ὄρων μέσα εἰς τὸ ἀρχαιολογικὸν λεξικόν; Εἶνε προτιμώτερον ν' ἀντιγράψωμεν τὰς εἰκόνας τῶν ἀντικειμένων.

Πρόκειται νὰ μελετήσωμεν ἓνα κύτταρον ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον; Νὰ ἔχωμεν τὸ μολύβι ἐτοιμον εἰς τὸ χέρι διὰ νὰ τὸ σχεδιάσωμεν! Κατόπιν παραβάλλομεν τὸ σχεδιάσμα αὐτὸ μὲ τὰς εἰκόνας τοῦ βιβλίου, διορθώνομεν ἂν ὑπάρχει τίποτε διορθώσιμον καὶ γράφομεν ἀπὸ κάτω σύντομον περιγραφὴν, ἀφοῦ εὐρωμεν προτῆτερα κάποιαν χαρακτηριστικὴν σύγκρισιν ἢ ἐντυπωτικὴν εἰκόνα ποὺ νὰ τῆς παραβάλλεται τὸ σχέδιον.

Ἡ μελέτη τῆς Γεωγραφίας πρέπει ἐπίσης νὰ εἶνε συγκεκριμένη, μὲ πρόχειρα μνημονικὰ σχεδιάσματα ποὺ νὰ διορθώνονται κατόπιν εἰς τὸν χάρτην.

Ὅμοιως ἡ Γεωμετρία, ποὺ διδάσκεται κατὰ τρόπον ἀφηρημένον καὶ ἀνιαρόν, ἔπρεπε νὰ συνδέεται μὲ τὴν λεπτοεργικὴν, τὴν χειρομετρίαν, τὴν χάραξιν ἐνὸς χαρτοῦ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ ὕψους ἐνὸς δένδρου, ἐνὸς κωδωνοστασίου, ἐνὸς λόφου.

Ἡ ἀλληλοβοήθεια τῶν ἀναμνήσεων δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὰς λέξεις, τὴν γραφὴν, τὴν σχεδιογράφειαν, τὴν χειρικὴν ἐργασίαν, καθὼς καὶ κάθε ἰδέα, ὅταν καὶ ἐφ' ὅσον διατηρεῖται εἰς τὴν μνήμην, γίνεται κέντρον ὀργανωτικόν.

Μεμβρανοει, πλουτίζεται μὲ ἀναμνήσεις, μὲ παρατηρήσεις, μὲ ἀτομικὰ πειράματα, μὲ συγκρίσεις, μὲ εἰκόνας ποὺ ἐπὶ τέλους ταυτίζονται πρὸς αὐτὴν.

Τοιοιουτρόπως, μὲ τὸ νὰ συλλογιζώμεθα τὴν σημασίαν τῆς ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν ἀναμνήσεων, εἶδαμεν τὰ παραδείγματα νὰ σπεύδουν ἀπὸ τὰ βῆθη τοῦ μνημονικοῦ: καθὼς εἶνε τὸ τόσον χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῶν τεσσάρων μνημονικῶν τῆς λέξεως καὶ τὰ ἄλλα. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς μνημονικῆς αὐτῆς ἀλληλεγγύης δὲν εἶνε δυνατὴ μὲσα εἰς τὴν βίαν καὶ τὸν περισπασμὸν, ἀλλὰ μόνον μὲ τὴν γαλήνην τῆς

διανοίας. Τὴν ἀλληλοβοήθειαν τῶν ἀναμνήσεων θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν χρησιμοποιοῦμεν πάντοτε πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἰδεῶν ποὺ ἔχουν κάποιαν ἀξίαν. Ὑπὸ τὴν ἐποψίν αὐτὴν αἱ ἐπιστημονικαὶ μελέται παρουσιάζουσι σημαντικὸν πλεονέκτημα, διότι ἡ χειρικὴ ἐργασία ποὺ γίνεταί μέσα εἰς τὸ ἐργαστήριον ἐπιβάλλει βραδεῖαν σκέψιν: ἡ διανόησις συνδυάζεται μὲ χειρονομίας, μὲ τὴν διάταξιν τῶν συσκευῶν πειραματισμοῦ ποὺ συγκρατοῦν τὴν προσοχὴν καθὼς αἱ λιτανεῖται, οἱ ὕμνοι, αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ ὑποβοηθοῦν τὴν ἐξαρσίν τῶν μυστικοπαθῶν ψυχῶν.

Εἰς κάθε θέμα πρέπει ν' ἀναζητῆ κανεὶς τὰ μέσα μνημονικῆς ἀλληλοβοήθειας. Ἡ ἀλληλοβοήθεια τῶν ἀναμνήσεων κατὰ τὴν κλινικὴν μελέτην ἐνὸς νοσήματος συνίσταται εἰς παρατήρησιν ποὺ γίνεταί παρὰ τὴν κλινικὴν τῶν ἀσθενῶν, εἰς τὴν σημείωσιν τῶν συμπτωμάτων, εἰς τὸν ἐλεγχόν των, καὶ εἰς τὴν ἐπ' αὐτῶν σύσκεψιν καὶ συζήτησιν.

Ἡ μνημονικὴ ἀλληλοβοήθεια κατὰ τὴν ἀφηρημένην μελέτην τοῦ ἀστικοῦ κώδικος συνίσταται εἰς τὸ νὰ παρακολουθῆ τις ἐπὶ πρακτικοῦ ἐδάφους τὰς συνεπείας ἐνὸς νόμου ποὺ θαγκάνει κατάσαρκα ἐκείνους, ὅσοι θὰ εἶχαν τὴν ἀτυχίαν νὰ νὰ ὑποστοῦν τὴν ἀνεπάρκειαν ἢ τὴν ἀσθηρότητά του. Κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι γνωρίζει ἓνα κανονισμὸν, κάποιον διοικητικὸν μέτρον, πρὶν νὰ παρακολουθῆσῃ τὰς παλινδρομίας του εἰς τὴν πραγματικότητά του βίου τῶν διοικουμένων: ὁ δὲ λόγος, διότι τ' ἀποτελέσματα αὐτὰ δὲν ὑποπίπτουν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν μακρὰν τῆς περιφερείας εὐρισκομένων διοικητῶν, διότι τὸ συγκεντρωτικὸν σύστημα ἔχει συνήθως ἠλιθεράς συνεπείας καὶ διότι μέτρα παρμένα εἰς τὸ κέντρον ἀποκαλύπτονται ἀνεφάρμοστα καὶ δὲν ἀντέχουν εἰς πειραματισμὸν. Ἐνας δικηγόρος ἀκούων τὰ παράπονα τοῦ

πελάτου του καταντᾶ ν' ἀποκτήσῃ τὴν τελείαν τοῦ νόμου γνῶσιν πού δὲν τὴν εἶχε κατὰ τὴν ἀποφοίτησίν του ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον.

Ἐπίσης αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις ἐντυπώνονται καλλίτερα, ἔταν συνδέονται στενῶς μὲ τὴν σπουδὴν τῆς Γεωγραφίας πού ἐξηγεῖ ἐν μέρει ποίαν μορφήν ἔλαβαν τὰ γεγονότα.

Λόγου χάριν, ἡ ἱστορία τῆς Ἀγγλίας καὶ οἱ διαταγμοὶ πού εἶχε κατὰ τὸ 1914 νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν παγκόσμιον πόλεμον ἐξηγοῦνται μερικῶς ὡς ἐκ τῆς νησιακῆς θέσεώς της. Ἀπὸ τὸν νοὺν κανεὺς Ἀγγλοῦ δὲν περνοῦσεν ἡ ἰδέα γερμανικοῦ κινδύνου, καθότι τὸ τελευταῖον σπίτι πού ἐκάει ἔς τὴν Ἀγγλίαν ὑπὸ ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Δανῶν κατὰ τὸν 9' αἰῶνα!

Ἡ μνημονικὴ ἀλληλοδοῆθεια ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιεῖται καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Φιλολογίαν. Ἐγνώρισα μαθητὰς πού δὲν λησμονοῦσαν πλέον τὸν τρόπον ἀναπτύξεως τοῦ πάθους εἰς τὸν Νέρωνα, τῆς φιλαργυρίας εἰς τὸν Ἄρπαγον(1), ὅταν ἄπαξ ἐρωτῶντο περὶ τοῦ ἐπικρατεστέρου χαρακτήρος τῶν παθῶν διὰ τῆς μελέτης ἐνὸς ἀπλοῦ πάθους, καθὼς εἶνε ὁ ἀλκοολισμὸς, καὶ ἔδλεπαν πῶς ἕνα πάθος καταστρέφει κατ' ὀλίγον ὅλην τὴν ἠθικὴν ἀντοχὴν: τὸ συναίσθημα τῆς ἀξιοπρεπείας, τὴν ἀγάπην τῆς οἰκογενείας κλπ. Καὶ ἀντιστρόφως, ὅταν μελετοῦσαν τὴν ψυχολογίαν, τὰ κλασικὰ παραδείγματα ἐχρησίμευαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν περὶ τοῦ πάθους γνώσεών των. Οἱ μαθηταί, ἀντὶ τῆς ἐπιπολαίας μορφώσεως πού τοὺς δίδεται, ὄφειλαν νὰ ἐγνώριζαν τὴν Ψυχολογίαν, τὴν Λογικὴν καὶ τὴν Ἠθικὴν πρὶν νὰ φθάσουν εἰς τὴν Φιλοσοφίαν

(1) Σ. μ. Ὁ ἥρωϊς εἰς τὴν κομωδίαν «Φιλάργυρος» τοῦ Μολιέρου (1622—1673).

Ἀπὸ τὴν σειράν τῶν συλληγισμῶν αὐτῶν περὶ τῆς χρησιμότητος τῆς μνημονικῆς ἀλληλοδοθηείας συμπεραίνομεν ἀκόμη μίαν φοράν τὴν στειρότητα τῆς βεδισομένης καὶ σπασμωδικῆς μελέτης πού ἀκροθετῶς μόνον ἐγγίζει τὸ μελετώμενον. Κανένα γέννημα δὲν ὀρμιάζει χωρὶς τὴν βοήθειαν τοῦ καιροῦ. Ὅλη ἡ περὶ ἀποτελεσματικῆς ἐργασίας πείρα μᾶς πείθει ὅτι πρέπει νὰ κάμνωμεν ἕνα μόνον πρᾶγμα κάθε φοράν, νὰ τὸ κάμνωμεν δὲ μὲ ὅλην μας τὴν ζέσιν, χωρὶς βίαν, οὕτως ὥστε αἱ ἀναμνήσεις νὰ εὐρίσκουν καιρὸν διὰ νὰ σχηματίζουσι πλοῦσια βοθητικὰ συμπλέγματα.

Ἀνάγκη τῆς τάξεως.

Ἐνας ἄλλος νόμος πηγάζων ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν τῆς προσοχῆς ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην στερεώσεως τῶν ἀναμνήσεων, εἶνε δὲ αὐτὸς ὁ νόμος τῆς τάξεως. Ἡ ὀργάνωσις τῶν γνώσεων ἔχει μεγαλειτέραν σπουδαιότητα παρὰ ἡ ἀπόκτησις των, καθότι ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ἀταξία καταπονοῦν τὴν διάνοιαν καὶ καταδικάζουσιν τὴν ἐνεργητικότητα εἰς ἀκάρπους προσπαθείας πού τὴν καταβάλλουσιν. Εἰς τὸν καθημερινὸν βίον, χάρις εἰς τὴν τάξιν ἀποφεύγει κανεὶς ἀπώλειαν χρόνου καὶ ἐκνευρισμόν: κυρίως ὅταν εἴμεθα βιαστικοί, ἀδυνατοῦμεν νὰ εὐρωμεν τὰ πρᾶγματα πού εἴχαμεν λησμονήσῃ, νὰ τὰ βάλωμεν εἰς τὴν θέσιν τῶν. Πολὺ περισσότερο, ὅταν ἔχωμεν ἀνάγκην ν' ἀναζητήσωμεν μίαν ἀνάμνησιν εἰς τὸ βᾶθος τῆς μνήμης κοπιᾶζομεν διὰ νὰ τὴν ἐπανεύρωμεν, ἐὰν δὲν εἶνε τοποθετημένη ἔς τὴν θέσιν της.

Εἰς ὅλα τὰ ἐγχειρίδια ψυχολογίας γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς τάξεως. Ἀλλὰ πούθενά δὲν εὐρίσκει κανεὶς

πληροφορίας περί τοῦ τί εἶνε ἡ μνήμη ὅπου τὰ πράγματα εὐρίσκονται εἰς τὴν θέσιν των.

Μία μνήμη δὲν εἶνε ὅπως τὰ καταστήματα Bon Marché ὅπου εὐρίσκει τις ἀπ' ὄλα. Εἰς τὸ Bon Marché, κάθε τραπέζι ἐμπορευμάτων διοργανώνεται ἀπὸ ἓνα ἀρμόδιον. Ἐνῶ τὴν μνήμην μου μόνος ἐγὼ θά τὴν διοργανώσω καὶ ἡ ἀρμοδιότης μου εἶνε περιωρισμένη. Ἐὰν θελήσω νὰ δημιουργήσω ἀγορὰν ὅπου νὰ εὐρίσκη κανεὶς ἀπ' ὄλα, θά ἀφίσω μέγιστα χάσματα, ἡ δὲ ποιότης τῶν ἀναγνήσεων δὲν θά εἶνε διόλου ἢ ἐπιθυμητή. Ὅταν ἤμουν ἀκόμη μαθητής, ἐπεχείρησαν νὰ κἀμουν τὸ μνημονικὸν μου παγκόσμιον «παζάρι». Σήμερα, ὁσάκις ἔχω ἀνάγκην μιᾶς ἀκριβοῦς ἀναμνήσεως εἰς τὴν Χημείαν, εἰς τὰς Φυσικὰς ἐπιστήμας, εἰς τὴν Ἱστορίαν, εἰς τὴν Γεωγραφίαν, ὁμοιάζει συχνὰ μὲ τὰ καρύδια ἐκεῖνα ποῦ ἔχουν μιὰ καλὴν θέαν, ἀλλ' ὅταν τὰ σπάση κανεὶς ἀνάμεσα ἔς τὰ δόντια του δὲν ἀφίνουν παρά σκόνην καὶ σπιλάν.

Εἶνε ματαιοπονία τὸ νὰ κοπιᾶζῃ κανεὶς διὰ νὰ δημιουργήσῃ μνημονικοπάζαρον.

Τί εἶναι τότε ἓνα καλὰ κατηρητισμένον καὶ τακτοποιημένον μνημονικόν; Μία εἶναι ἡ ἀπάντησις ποῦ ἤμποροῦσε νὰ δοθῇ: εἶναι τὸ μνημονικὸν ἑνὸς μετριόφρονος φοιτητοῦ ποῦ ἔχει ἀναμετρήσῃ ἐντίμως τὰ ὕρια τῶν ὥρων τῆς ἀκμαίας δράσεώς του καὶ ποῦ ξεύρει ὅτι τὸ νὰ θέλῃ νὰ παίξῃ ῥόλον τοῦ Pic de la Mirandole⁽¹⁾ εἶνε τὸ ἴδιον ὡς νὰ ἐθυσίαζε

(1) Σ. μ. Ὄνομα εὐγενοῦς Ἰταλοῦ σοφοῦ [1463—1494]. Ἐθαμάσθη διὰ τὸ ἔκτακτον μνημονικὸν καὶ τὴν πρῶτιμον ἀνάπτυξίν του. Εἶχε σπουδάσει τὴν Φιλοσοφίαν, τὴν Νομικὴν, ἐγνώριζε δὲ πολλὰς γλώσσας. Σῶζεται λατινικὸν σύγγραμμα αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Επιταλιού», πραγματευόμενον περὶ δημιουργίας κλπ.

μίαν βαθεῖαν καὶ πραγματικὴν μόρφωσιν χάριν τῆς ψευδευφύτας. Ἐπομένως δὲν ἐπιζητεῖ οὔτε τὴν κενοδοξίαν καθολικῆς πολυμαθείας οὔτε τὴν κουφότητα νὰ θαμβώνη τὰ πτωχὰ πνεύματα. Προσπαθεῖ μᾶλλον νὰ δώσῃ ὀργανικὴν δύναμιν εἰς μερικὰς ὑποθέσεις ἢ κατευθυντηρίας ιδέας ποῦ τοῦ φαίνονται οὐσιαστικά. Ὅργανικὴ δὲ εἶνε ἡ μυστηριώδης ἐκεῖνη δύναμις τοῦ βαλανιδιοῦ ποῦ, ὅταν φυτευθῇ ἔς τὴν γῆν, γίνεται μεγάλη βαλανιδιά, ἀρκεῖ νὰ τοῦ δοθῇ καιρὸς διὰ νὰ ἀφομοιώνη τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐδάφους, τοῦ νεροῦ καὶ τοῦ ἀέρος, τὰ ἔχοντα τὴν ἴδιαν μὲ αὐτὸ φύσιν καὶ σύστασιν.

Τὸ ἰδεῶδες θά ἦτο νὰ ἔχη κανεὶς μνημονικὸν ὀργανωμένον ὅπως ἓνα ἐγχειρίδιον ἀνθολογίας ὅπου οἱ δευτερεύοντες κατατάσσονται ἀναλόγως τῆς ἐξαρτήσεώς των ἀπὸ τοὺς πρωτεύοντας χαρακτῆρας. Ἡ θεμελιώδης αὕτη τάξις ἐπιτρέπει ἔς τὴν διάνοιαν νὰ κινήται κατὰ βούλησιν μέσα εἰς τὸν ἔως τότε ἀνέφικτον ὄγκον τῶν διακοσίων χιλιάδων εἰδῶν φανερογάμων. Ἀλλοίμονον! ὅμως, ὅποιαδήποτε φυσικὴ ταξινόμησις ἔξω ἀπὸ τὴν σφαῖρα τῶν ἐπιστημῶν εἶνε ἀδύνατη. Ἐπομένως εἰς ἄλλας κατηγορίας σπουδῶν τὸ μόνον ποῦ ἤμπορῇ νὰ γίνῃ, εἶνε νὰ προσεγγίζωμεν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερο τὰς φυσικὰς ταξινομήσεις καὶ νὰ ὀργανώσωμεν τὴν μνήμην ὑπὸ τὴν ἱεραρχίαν τῶν οὐσιαστικῶν ιδεῶν.

Αἱ οὐσιαστικαὶ ιδέαι.

Τί εἶνε ὅμως οὐσιαστικὴ ἰδέα; Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐγγίζομεν αὐτὴν τὴν βᾶσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως. Αἱ σχολικαὶ μαθητάξεις δὲν εἶνε ἱκαναὶ δι' ἄλλο τι παρά δι' «ἔτοιμα μαγειρεύματα» ποῦ πᾶνε δι' ὄλους χωρὶς νὰ πᾶνε διὰ κανένα.

Ένας καθηγητής πού ἔχει πολυαριθμούς μαθητάς καί τοὺς διδάσκει μερικὰς μόνον ὥρας τὴν ἑβδομάδα ἐπὶ ἑννέα μῆνας, δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς μυχίας κλείσεις τοῦ καθενός, οὔτε νὰ ξεύρῃ ἑπομένως ὅποια ἔμπορεῖ νὰ εἶνε διὰ τὸν καθένα αἱ οὐσιαστικά, αἱ ζωτικαὶ ἰδέαι.

Ἀπεναντίας ὁ φοιτητής, μέσα εἰς τὴν σιγὴν μακρῶν σπουδῶν, ἔμπορεῖ νὰ διερωτηθῇ καί νὰ λάβῃ συνειδησιν τῶν πόθων του, τῶν τάσεών του. Πράγματι, συγκρατοῦμεν εἰς τὴν μνήμην μόνον ἐκεῖνο πού μᾶς ἐνδιαφέρει. Καθὼς αἱ μεγάλαι ὀροσειραὶ προδίδουν εἰς μίαν χώραν τὴν ἰδιαιτέραν διαμόρφωσίν της, τῆς ἐπιβάλλουν τὸν τρόπον χρησιμοποίησεως τῶν νερῶν, τῶν ὁδῶν συγκοινωνίας κ' ἐν μέρει αὐτὴν τὴν ἱστορίαν της, ἔτσι αἱ θεμελιώδεις μας τάσεις ἐπιβάλλουν εἰς τὴν μνήμην τὸν σχηματισμὸν της καί τὴν φυσιογνωμίαν της. Κάθε μνημονικὸν εἶνε ἀτομικόν: χρωματίζεται μὲ τὴν αἰσθητικότητά μας· ὀρίζεται ὑπὸ τῆς κράσεώς μας καί ὑπὸ τῶν σταθερῶν μας κλίσεων. Ἄς ἐπιδιώκωμεν, λοιπόν, τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἰδιότητός μας διὰ τοῦ μνημονικοῦ μας μὲ τὸ νὰ θησαυρίζωμεν ὑπομονητικὰ εἰς αὐτὸ τὰς ἐνεργείας μας, ἐφ' ὅσον ἀναδύζονται ἀπὸ τὸ βῆθος τῆς ὑπάρξεώς μας. Θὰ ἰδοῦμεν τὰ ἔνστικτά μας νὰ μεταβάλλονται σιγὰ σιγὰ εἰς φυσικὰς ἰδιότητας, καθὼς συμβαίν' εἰς μίαν φωτιάν ἀπὸ ξύλα πού κατ' ἀρχὰς δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ καπνιά καί ὄπου ἀναπηδᾷ, ἔξαφνα ἢ φλόγα ὅταν, χάρις εἰς τὴν συνεργασίαν πολλῶν μικρῶν θερμαντικῶν ἑστιῶν, ἢ θερμότης φθάσῃ ἔς τὸν ἀπαιτούμενον βαθμὸν.

Τοιοτοτρόπως εἰμὶ προικισμένος μὲ ὀπτικάς, ἰδιότητας, θὰ ἔχω ἐξαίρετον μνημονικὸν διὰ τὰ χρώματα καί, διὰ νὰ ζωγραφίσω τὸ φθινόπωρον, θὰ εὐρίσκω ἀναμφιβόλως λεπτὰς ἀποχρώσεις. Ἐὰν εἶμαι προικισμένος μὲ

μουϊκάς ἰδιότητας, θὰ ἔχω μνημονικὸν πλούσιον εἰς γραμμάς, εἰς κινήσεις. Ἐνας ἀκουστικὸς τύπος ἔμπορεῖ νὰ συγκρατῇ ἔς τὴν μνήμην ὀλόκληραι συμφωνίαις τοῦ Berlioz ἢ τοῦ Beethoven.

Ἐνας αἰσθηματικὸς, καθὼς ὁ Musset, θὰ ἔχῃ τὸν ἐγκέφαλον γεμάτον μ' ἐρωτικὰς εἰκόνας. Μία ποιητικὴ φύσις μαζεύει ἔς τὴν φαντασίαν της πλουσίαν συλλογὴν ὠραίων τοπειῶν. Ἐνας Corneille, χαρακτήρ ἡρωικὸς καί εἰλικρινῆς, θὰ γεμίσῃ τὴν διάνοιάν του μὲ τὸν βίον καί τὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων τῆς ἀρχαιότητος, ἐνῶ ἕνας La Fontaine, ἐρωτευμένος μὲ τὰ ζῷα, δὲν θὰ θελήσῃ νὰ παραλείψῃ τίποτε ἀπὸ τὰς πράξεις καί τὰς κινήσεις των. Τέλος ἕνα θρησκώδη πνεῦμα, ὡς ὁ Bossuet, θὰ ἔχῃ πλημμυρισμένην τὴν μνήμην μὲ βιβλικὰς ἀναμνήσεις.

Ὅπως αἱ προδιαθέσεις καί αἱ μύχαι τάσεις διαμορφώνουν τὴν ὀργανικὴν σύστασιν τῆς μνήμης, ἔτσι καί αἱ ἰδιαιτεραι καταστάσεις τῆς βουλήσεως καθορίζουν τὴν φυσιογνωμίαν της. Ἐνας σπασμωδικὸς ἐγγράφει τὰ δεδομένα ὅπως ὅπως, βιαστικά, χωρὶς νὰ τὰ ὑποβάλ' εἰς κριτικὸν ἔλεγχον καί διὰ τοῦτο τὸ μνημονικὸν του βρίθῃ ἀπὸ σφάλματα, προλήψεις, μεροληψίας. Ὁ ἀφηρημένος μὲν προφθάνει νὰ ἐγγράφῃ μισοαναμνήσεις, μερικὰς συνδυετικὰς ἐννοίας ἀχρησιμοποίητων γνώσεων. Ἀπεναντίας μία ἤρεμη καί ὑπομονητικὴ θέλησις ἔμπορεῖ νὰ διοργανώσῃ μνημονικὸν καλὰ τακτοποιημένον, γερὰ κατηρτισμένον τριγύρω ἀπὸ μερικὰς μεγάλας κατευθυντηρίας ἰδέας πού θὰ συγκοινωνοῦν ἀκατάπαυτα μὲ τὸν μόνιμον πλοῦτον τῆς εὐαισθησίας.

Τοιοτοτρόπως κάθε εὐφυῆς φοιτητής θ' ἀκολουθήσῃ ὄχι μόνον τὴν κατευθύνσιν τῆς ἐλαχίστης ἀντοχῆς, ἀλλὰ κ' ἐκείνων πού ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὸ βαθύτερον ρεῦμα τῶν κλίσεών.

του. Δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ σπαταλοῦμεν δυνάμεις εἰς ἕνα ὑπόκωφον ἀγῶνα ἐναντίον αὐτῆς τῆς προσωπικότητός μας : ἕνας Michelet ἐμπαθῆς ἀνεξαρτησίας δὲν θὰ στερῆξῃ ν' ἀρῶνται ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τὰς ἐντυπώσεις· πού τὰς ἀποκομίζει εἷς ἰησοῦιτης ἀχόρταγος ἀπὸ δεσποτισμόν.

Ἡ ἀληθινὴ δύναμις εἶνε εἰς τὴν συγκέντρωσιν.

Ἄς λάβωμεν, λοιπόν, συνείδησιν τῆς προσωπικότητός μας πού θὰ χρωματίσῃ κατ' ἀνάγκην τὰς ἀναμνήσεις μας καὶ νὰ δημιουργήσωμεν διὰ τὸν ἑαυτὸν μας μνημονικὸν σύμφωνον μὲ τὰς κλίσεις μας· αὐτὸ μᾶς ἐπιβάλλει ν' ἀγαποῦμεν τὴν ἐργασίαν μας, καθόσον ἐπιχειρήσεις ἔργου ἐναντίον τῶν ἰδιαιτέρων μας τάσεων σημαίνει κακὴν διαχείρισιν τοῦ κεφαλαίου ἐνεργείας πού μᾶς ἔλαχε.

Ἐδῶ προβάλλει μί' ἀντίρρησης. Ἐνα μνημονικὸν καλὰ κατηρτισμένον, ὅπως τὸ ὀρίζομεν, εἶνε λοιπόν μνημονικὸν ἀτελές, περιωρισμένον ; Ἡ ἀντίρρησις αὐτὴ προϋποθέτει τὴν δυνατότητα καθολικοῦ μνημονικοῦ. Ἄς παραιτηθῶμεν λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἐπίμονον προκατάληψιν τοῦ νὰ ἔχωμεν, καθὼς ὁ κοσμικὸς ἄνθρωπος παιδογνωσίαν καὶ πολυπραγμοσύνην περὶ ὄλων. Νὰ ἐνθυμούμεθα τὴν φράσιν πού εἶπεν ὁ καθηγητῆς τοῦ δικαίου τῆς Γενεύης ἔς τὸν d'Alembert, περὶ τοῦ Βολταίρου : «Τὸν εὗρισκω, τοῦ ἔλεγε, κάπως ἀδύνατον μόνον εἰς τὸ Δημόσιον δίκαιον».

—«Κ' ἐγώ, ἀπεκρίθη ὁ d'Alembert, τὸν εὗρισκω ἀδύνατον μόνον εἰς τὴν Γεωμετρίαν».

Μὲ τὴν κολοσσαίαν ἀνάπτυξιν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων ἡ πανεπιστημοσύνη εἶνε πρᾶγμα ἀδύνατον. Ἄς λάβωμεν τὴν

ἀπόφασιν καὶ μὴ ζητοῦμεν ἀπὸ τὸν Pasteur τὴν γνώμην του περὶ τῶν συμφωνιῶν τοῦ Beethoven οὔτε περὶ τῆς εἰκόνας τῆς Ἀγίας Γενοδιέδης τοῦ Fuvis de Chavannes ἴσως θὰ ἦτο ἔργον συνέσεως νὰ μὴ τοῦ ζητοῦμεν, ἂν καὶ ἦτο χημικὸς, πληροφορίας καὶ περὶ τῶν σωμάτων πού παράγονται ἀπὸ τὴν πίεσιν τοῦ γαιάνθρακος. Ἐπίσης νὰ μὴ ζητοῦμεν ἀπὸ τὸν Claude Bernard τὴν γνώμην του περὶ ζητήματος ἀνωτέρων μαθηματικῶν. Μόνον οἱ δημοσιογράφοι ὀφείλουσι νὰ γνωρίζουν ὄλα, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἔχουν εὐτυχῶς τὴν βοήθειαν τοῦ ἐγκυκλοπαιδικοῦ λεξικοῦ Larousse. Ἄλλως τε, οἱ φιλόπονοι μεγάλοι ἐπιστήμονες πρέπει νὰ παρηγοροῦνται ἐπειδὴ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ γίνουσι παρὰ ἡμιμαθεῖς ἢ κατὰ τὸ δέκατον μόνον σοφοί, καθέτι μόλις εἰσοῦση κανεὶς ἔς τὰ μυστήρια μιᾶς ἐπιστήμης, πού τίποτα ἄλλο δὲν εἶνε παρὰ μία ἀποφῆς ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ἀλλ' ἀποφῆς πού ἐπιτρέπει ἔς τὸν θιασώτην νὰ τὴν ἐγγίξῃ ἀκροθεῖως, ἀποκτᾷ εἶδος μαντείας περὶ τῆς αἰωνίας τάξεως τῶν πραγμάτων ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς ἀρχίζει νὰ ἐννοῇ δι' ὀλίγων τὰς ἀνακαλύψεις τῶν ἄλλων ἐρευνητῶν καὶ τὴν μεγάλην ἀλήθειαν ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε εἰς τὸ Σύμπαν πού νὰ μᾶς εἶνε ξένον. Ἐνας σοφός, ἄξιος τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, δὲν ἠμπύρει νὰ ἔχῃ τὴν στενότητα ἀντιλήψεως τοῦ εἰδικοῦ. «Εἰδικὸς» εἶνε λέξις χειροτερευτικῆς ἐννοίας πού σημαίνει τὸν μυωπάζοντα πολυμαθῆ, ξένον καὶ εἰς αὐτὰς τὰς βαθεῖας ιδέας τῆς ἰδικῆς του ἐπιστήμης καὶ συνεπῶς ἀνεπίδεκτον μαντικῆς συμπαθείας διὰ τὸ σύνολον τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων.

Ἄς μὴ ἀνησυχῶμεν διὰ τὸ ὅτι περιορίζομεν τὰς γνώσεις μας, καθόσον πανεπιστημοσύνη εἶνε συνώνυμη τῆς διασποράς, ἄρα τῆς μετριότητος καὶ μὲ τὸ ν' ἀγνοῇ κανεὶς πολλὰ πράγματα δὲν γίνεται ἡμιμαθῆς : ὁ ὅρος αὐτὸς καταδικάζει

μόνον τὴν ὑπεροπτικὴν ἀμάθειαν. Διασπορὰ καὶ μετριότης προδίδουν διανοητικὴν ἀδυναμίαν.

Ἀπεναντίας, δυνατὸς εἶναι ἐκείνος ποῦ δὲν διασκορπίζει ἔς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τὴν αὐστηρότατα μετρημένην ἐνέργειαν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ περιορίζεται εἰς τὸ ἀπολύτως ἀναγκαῖον. Ὡς ὄρισμόν ἐνὸς ὠραίου βίου εἶπαν ὅτι εἶνε μία νεανικὴ ἰδέα πραγματοποιουμένη εἰς ὠριμον ἡλικίαν. Εὐτυχῶς εἶνε ὅσοι περὶ τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος, κατώρθωσαν ἢ ἀνακαλύψουν μίαν γόνιμην ἰδέαν, ποῦ μὲν τὴν ἐργασίαν τῶν ἔπειτα τριάντα ἐτῶν θὰ ἐξελιχθῆ εἰς ἔργον ἐπιβλητικόν. Αὐτὸ ἀκριβῶς ὀνομάζομεν τὸ κατ' ἐξοχὴν «ἔργον» ἐνὸς λογογράφου ἢ ἐνὸς σοφοῦ, καθότι τὰ ἔργα ἐνὸς πνεύματος ποῦ διαγνοεῖται καὶ ποῦ δρᾷ εἶνε ἀπλὰι διαδοχαὶ προσεγγίσεις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀληθείας, τῆς ὁποίας τὸν πλοῦτον καὶ τὴν γονιμότητα ἔρχονται κατόπιν ἢ ἀποκαλύψουν κατ' ὀλίγον ἢ ἐργασία καὶ ἢ σπουδὴ τοῦ ὑπολοίπου βίου.

Ἐνα μνημονικὸν κατηρτισμένον διαφέρει ἀπὸ μνημονικῶν ποῦ ἀφίνεται ἀνερμάτιστον εἰς τὴν τύχην. Ἐὐ πρῶτον εἶνε **δημιούργημα τῆς βουλήσεως** καθὼς τὰ περιβόλια ἐκεῖνα ὅσον ἡ ἰδιοφυΐα τοῦ ἀγροκόμου ἔχει διατάξῃ τὰ πάντα οὕτως ὥστε τὸ πνεῦμα ἢ ἀπολαύῃ τὴν καλλονὴν τῆς φύσεως ποῦ κατέστη ἀντιληπτὴ ἔς τὴν καλλιτεχνικὴν φαντασίαν.

Ἡ ἐλευθερώτρια λησμοσύνη.

Εἶναι εὐτύχημα ὅτι ἄπειρος ἀριθμὸς συνειδητῶν καταστάσεων ἐξοκίλλουν εἰς ἓνα πέλαγος ὀριστικῆς λησμοσύνης, καθότι ἐὰν εἶχαμεν τὸ ἀτύχημα, ἢ ἀνημπούμεθα ἔλα, θὰ παραφορτώναμεν τὴν μνήμην καὶ δὲν θὰ ἐπικνευρίσκαμεν τί-

ποτε. Τοιοῦτοτρόπως εἰς μίαν περικοπήν ποῦ ἀπεστιθίσαμεν, τὸ ἔλον ἀποτελεῖ ἓνα συμπαγὲς κομμάτι: δυσκολευόμεθα ἢ ἀπομονώσωμεν ἀπ' αὐτὸ μίαν σκέψιν ἢ μίαν φράσιν.

Μνημονικὸν πολὺ ἀποδεικτικόν, πολὺ συνεκτικὸν εἶνε μειονέκτημα πρὸς ὑψηλότεραν ἀνάπτυξιν τοῦ ταλάντου, ἀκριβῶς ἕνεκα τοῦ φόρτου τῶν γνώσεων: διὰ ἢ ἀποφύγη κανεῖς αὐτὸ, πρέπει ἢ ἀναπτύσῃ ἔκτακτῃν δραστηριότητα ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν γεγονότων καὶ τῶν ληπτέων γνώσεων. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ εὐχόμεθα τὴν ἀπόκτησιν ἐλαττωματικῆς μνήμης, καθὼς ἐκείνης διὰ τὴν ὁποίαν παραπονεῖται ὁ Montaigne: «χρειάζομαι τρεῖς ὥρας διὰ νὰ μάθω τρεῖς στίχους», εἶνε ὅμως πλεονέκτημα τὸ νὰ μὴ συγκρατῆ κανεῖς εὐκόλα, διότι ἡ **μνήμη ἀνθρώπου ἀνωτέρας μορφώσεως πρέπει νὰ εἶναι ἐκούσιον δημιούργημα**: ἔλα τὰ στοιχεῖα ὀφείλουν νὰ συντρέχουν εἰς μίαν ἀποτελεσματικὴν ἐργασίαν διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν πλήρη ἀπόδοσιν: «Πᾶν ὅ,τι δὲν συντελεῖ κατανατᾷ νὰ εἶναι κώλυμα» λέγει λατινικὸν λόγιον.

Ὄφειλω λοιπὸν νὰ καταρτίσω μνημονικὸν κατάλληλον διὰ τὸν ἑαυτὸν μου ποῦ νὰ εἶνε πειθήνιον, ὅπως μία πειθαρχικὴ στρατιά, εἰς τὴν βούλησίν μου. Νὰ ἡμπορῆ νὰ κόμην κάτι περὶ πλέον: νὰ προλαμβάνῃ τὰς διαταγὰς ποῦ θὰ δοθοῦν, νὰ τὰς μαντεύῃ νὰ τὰς προαισθάνεται καὶ νὰ συμπαθῆ τοὺς μυχίους μου πόθους.

Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ γίνεται κατὰ τὴν εἰσοδὸν των συνετῆ διαλογῆ, ἢ ἀπορρίπτωνται δὲ εἰς τὸν κεάδαυ τὰ ἄχρηστα γεγονότα κ' αἰ ἀδιάφορα ἀναμνήσεις. Ἡ ἰκανότης τοῦ νὰ λησμονῶ μοῦ χορηγεῖ καὶ τὸ προσόν τοῦ νὰ δημιουργεῖ τὸ μνημονικὸν μου.

Ἡ **λησμοσύνη**, τρόμος τῶν πολυμαθῶν «ποῦ μεταβάλ-

λουν τὸ κεφάλι των εἰς φορητὴν βιβλιοθήκην», καθὼς λέγει ὁ Malebranche, εἶνε ἀκριβῶς ἡ δύναμις ποῦ μᾶς ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν ὑποδοῦλωση εἰς τὴν τύχην.

Ἐπάρχει λασμοσύνη ἰδιότροπη, κακοποιὰ διότι θερίζει τὰς ἀναμνήσεις ὅπως τύχη—ἐξ ἄλλου ὁμως ὑπάρχει καὶ λησμοσύνη ὑποτεταγμένη ἔς τὴν βούλησιν καὶ ἀγαθοποιὰ, διότι εἶνε τὸ ὄργανον τῆς διανοητικῆς μᾶς ἐλευθερώσεως. Μ' ἐπιδεξίαν χρῆσιν αὐτῆς ἠμποροῦμεν νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν προσωπικότητά μας καθὼς μὲ τὰ κτυπήματα σφυριοῦ καὶ σμίλης ὁ γλύπτης κατορθώνει ὥστε ἀπὸ ἓνα βαρύτατο ὑλικὸν ὄγκον τῆς πέτρας νὰ ἐκλάμψη μορφὴ ἀκτινοβολοῦσα τὴν σκέψιν.

Πῶς γενόμεθα κύριοι τοῦ μνημονικοῦ μας.

Πῶς πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμεν συνετῶς τὴν δύναμιν αὐτὴν, τῆς λησμονύνης διὰ νὰ δημιουργήσωμεν τὸ καλλιτέχνημα ποῦ εἶνε ἓνα καλὰ κατηρτισμένον μνημονικόν, διότι ἀφινομένη αὐτὴν εἰς ἑαυτὴν καὶ ἀπειθάρχητη δὲν προξενεῖ παρά κακόν, ἀλλ' ὅταν πειθαναγκάζεται νὰ ὑπακούη, γίνεται ἡ ἐλευθερώτρια δύναμις ποῦ μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν ἀσυναρτησίαν.

Ἡ ἐντασις τῆς ἐντυπώσεως καὶ ἡ ἐπανάληψίς της εἶνε ὅροι ἀπαραίτητοι διὰ νὰ ἐντυπωθῇ μὴ ἀνάμνησις. Εἴμεθα δὲ κύριοι τῶν δύο αὐτῶν ὄρων. Ἐπομένως ἠμποροῦμεν νὰ ἐξασχοῦμεν ἕλεγχον, κατὰ τὴν εἰσοδὸν των εἰς τὴν μνήμην, ἐπὶ τῶν γνώσεων ποῦ ζητοῦν νὰ γίνουιν δεχταὶ καὶ νὰ ταῖς κάμωμεν τὴν χάριν αὐτὴν ἢ νὰ τὴν ἀρνηθοῦμεν.

Ἐπάρχουν πράγματα, δύο στάσεις τῆς προσοχῆς. Ἡ μία εἶνε ἡ τῆς δυσπιστίας: ἡ προσοχὴ εὐρίσκεται εἰς ἐπιφυλα-

κὴν. Ὅταν διαβάζω ἓνα βιβλίον, τοῦ ὁποίου ἀγνοῶ τὴν ἀξίαν, συμβαίνει ἔς τὴν προσοχὴν μου κατὰ ἀνάλογον μ' ἐκεῖνο ποῦ συμβαίνει μὲ τοὺς μυῶνας μου ὅταν περνῶ ἓνα γεφύρι σχηματισμένον μὲ ὑποπτον χιόνι ἐπάνω ἔς τὴν ρωγμὴν ἐνὸς παγῶνος: δὲν στηρίζομαι δυνατὰ ἔς τὰ πόδια. Δὲν βαδίζω ἐλευθερὰ καὶ θαρραλέως. Τὸ ἴδιον καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, δὲν παραχωρῶ παρὰ μέρος, τῆς διανοητικῆς μου ἐνεργείας, διαβάζω «ἀκροθιγῶς». Τοιοῦτοτρόπως, τὸ ἴχνος ποῦ μένει ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτὴν εἰς τὴν μνήμην εἶνε τόσον ἀδύνατον ὥστε ἀρκοῦν ὀλίγαι ὥραι διὰ νὰ τὸ ἐξαλείψου. Κάποτε μάλιστα, ἔπως συμβαίνει μὲ τὴν ἀνάγνωσιν ἐφημερίδος, ὕστερα ἂν μερικὰς στιγμὰς δὲν ἠμπορῶ νὰ ἐνθυμηθῶ τίποτε. Ἔτσι αἱ περισσότεραι τῶν τετραμμένων συνομιλιῶν, τῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν εὐτελῶν ἀναγνωσμάτων διαλύονται ὅπως ἡ καταχνιὰ ἔς τὸν ἥλιον.

Καὶ μία εὐφυῆς σκέψις ποῦ συγκρατεῖ περισσότερο τὴν προσοχὴν μου ἐξαφανίζεται ὁμοίως ἂν δὲν τὴν ἐντυπώσω κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὴν μνήμην.

Διὰ νὰ συγκρατήσω κατὰ πρόπει, ἀπαξ ἀποκτηθῇ ἡ ἕξις, νὰ θελήσω νὰ τὸ συγκρατήσω καὶ νὰ ἐπαναφέρω εἰς αὐτὸ τὴν προσοχὴν μου. Ἐξ ἄλλου, ἐπειδὴ πᾶν ὅ,τι δὲν στερεώνω μὲ τὴν ἐκουσίαν αὐτὴν ἐπιστροφὴν τῆς προσοχῆς ἐξαφανίζεται, τὸ γεγονὸς αὐτὸ μοῦ ἐπιτρέπει νὰ κάμνω μεγίστην οικονομίαν νευρικῆς δυνάμεως, ἐφ' ὅσον δὲν συγκρατῶ παρά μόνον ἐκεῖνο ποῦ μὴ ἐνδιαφέρει, μόνον τὰς παρατηρήσεις καὶ τὰ δεδομένα τῆς πείρας ποῦ ἔχουν ἀξίαν καὶ ποῦ συμβαίνει νὰ εἰσέλθουιν εἰς τὸν δρόμον τῶν ἐπτὰ ἢ ὀκτῶ παγίδων σημείων μέσα εἰς τὸν ἐγκέφαλόν μου.

Ἄλλὰ, θὰ μᾶς εἰποῦν, αὐτὸ προϋποθέτει τὴν δημιουργίαν πελωρίων χασμάτων καὶ τὴν ἀγνοίαν πλείστων πραγμάτων.

Ναί, ἐφ' ὅσον ὁμως ἡ νευρική δύναμις καὶ ὁ χρόνος ἔχουν περιωρισμένην ἔντασιν καὶ ἔκτασιν, ὅπως καὶ ἂν κάμῃ κανεὶς δὲν ἤμπορεῖ παρὰ νὰ εἶνε ἡμιμαθὴς ὑπὸ ἀρκετὰς ἐπόψεως καὶ τελείως ἀμαθὴς ὑπὸ πολλὰς ἄλλας. Τὸ ζήτημα δι' ἐσένα, γεαρὲ φοιτητά, εἶνε νὰ ξεύρῃς πῶς θὰ χρησιμοποίησῃς τὸν βίον σου. Ὅφείλεις νὰ ἐκλέξῃς, ἢ νὰ θαμδῶνῃς μὲ τὴν πολυλογίαν σου τοὺς ἀμαθεῖς, νὰ λέγῃς καὶ νὰ γράφῃς περὶ ἄλλων χωρὶς νὰ ξεύρῃς τίποτε ἢ νὰ ἐπιτελέσῃς κάποιον ἔργον. Τὸ ὠραιότερον ἔργον εἶνε ἄλλως τε τὸ ν' αὐτοδημιουργηθῇς, νὰ γίνῃς ἓνας ἰατρός, ἓνας δικηγόρος, ἓνας καθηγητής, ἓνας βιομήχανος, ἓνας γεωργὸς κλπ. μὲ ζωηράν, εὐστροφὴν διάνοιαν καὶ μὲ μνήμην πού νὰ ξεύρῃ θαυμάσια πᾶν ὅ,τι γνωρίζουν οἱ ἄριστοι περὶ τοῦ ἐπαγγέλματός σου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ γίνῃς ἓνας ἀπὸ ἐκείνους πού ἔχει βαρύτητα ἡ γνώμη των : θὰ γίνῃς ὁμως ἓνας ἀπ' αὐτοὺς μόνον ὅταν ἔχῃς ἀρκετὴν εὐφυΐαν διὰ νὰ ἐννοήσῃς ὅτι αἱ δυνάμεις σου εἶνε στενώτατα περιωρισμένοι καὶ ὅτι ἐὰν τὰς σπαταλᾷς θὰ εἶσαι ἓνας μέτριος εἰς ὅλα, μίᾳ ἐγκυκλοπαιδεῖα κατάλληλη δι' ἐπιπολαίας φλυαρίας. Μόνον ὅσοι ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ συγκεντρώνονται καὶ νὰ περιορίζουν τὰς βλέψεις των, εἶνε εἰς θέσιν ν' ἀποκτήσουν προσωπικότητα καὶ νὰ ἐπιτελέσουν χρησίμον ἔργον εἰς τὴν κοινωνίαν.

Ἐπομένως, χρησιμοποιοῦν ἀποφασιστικῶς καὶ πεισμόνως τὴν ληρμολογίαν, μάθε ν' ἀποκτήσῃς τὸ μνημονικὸν τοῦ ἐπαγγέλματός σου, τὸ μνημονικὸν τῶν αἰσθησέων σου, τῶν μυχιῶν σου κλίσεων. Αἱ συντεταγμένοι σου προσπάθειαι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν δέκα πέντε ἐτῶν πού ἀκολουθοῦν τὸ δέκατον ἄγδον ἔτος θ' ἀποδώσουν κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ βίου σου ὠραίους, εὐχύμους καρπούς. Θὰ βραβευθῇς δὲ διὰ τὴν ἐργασίαν σου αὐτὴν μὲ τὴν ἱκανότητα πού θ' ἀποκτήσῃς τοῦ νὰ

ὀμιλῆς περὶ σοβαρῶν πραγμάτων, ἐνῶ οἱ ἐγκυκλοπαιδικῆς μορφώσεως ἄνθρωποι ἐμοιάζουν μὲ τὰ ὠραῖα ἐκεῖνα διπλᾶ ἄνθη πού δὲν παράγουν καρπούς. Λαμπροὶ κομφολόγοι, λαμπροὶ δημοσιογράφοι, λαμπροὶ ρήτορες πού σπᾶθηροβολοῦν διὰ μίαν στιγμὴν διὰ νὰ ἐξαφανισθοῦν μέσα εἰς τὸ σκότος τῆς ἀφανείας χωρὶς νὰ πλουτίζουσιν τὸν κοινὸν θησαυρὸν τῶν σκέψεων, τῶν αἰσθημάτων, τῶν ἀνθρωπίνων ἀνακαλύψεων.

Ἄποκτᾷ κανεὶς τὸ μνημονικὸν πού θέλει καὶ πού ἀξίζει. Ἐρχόμενοι ἔς τὸν κόσμον δὲν κατέχομεν παρὰ προδιαθέσεις. Οἱ περισσότεροι τῶν ἀνθρώπων ἀποθνήσκουν χωρὶς νὰ πραγματοποιήσουν τὴν ὄντοτήτά των. Ἀποτελοῦν προσωπικότητα μόνον κατ' ἐπίφασιν : Ἐὰν τοὺς ἐξετάσῃ κανεὶς ἀπὸ κοντὰ τοὺς εὐρίσκει καμωμένους ἀπὸ μίαν ἀσυνάρτητην στίβαν συναισθημάτων, ἀντιλήψεων, αἰσθημάτων, ἀντιφατικῶν τάσεων. Ὁ χαρακτήρ των ὑποβαλλόμενος εἰς δοκιμασίαν δὲν θὰ εἶχε τι οὔτε τὸ θετικὸν οὔτε τὸ ἀρνητικόν· θ' ἀποκαλύπτετο μᾶλλον μαλακός, νεφελώδης, δυσδιάκριτος. Δὲν εἶνε διὰ τὸ κακὸν πού ἔκαμον περισσότερον ὑπεύθυνοι παρὰ διὰ τὸ καλόν : καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ὑπέστησαν ἐπιδράσεις χωρὶς νὰ ἔχουν τὴν αἴρεσιν τῆς ἐκλογῆς. Ἐνεκα τῆς ἀταξίας πού βασιλεύει ἔς τὴν μνήμην των, μίᾳ φωτογραφικῆς δοκιμῆς θὰ παρουσίαζε θέαμα ἀκατανόητον : θὰ ἐνεφάνιζε φύραμα τῶν ἰδεῶν πού συμφύρονται καὶ ἀλληλοπνίγονται ὡς χαμόκλαδα. Καὶ ἂν πού καὶ πού παρουσιάζεται φαινομενικὴ τάξις, ἢ βούλησις δὲν θὰ ἔχῃ διαδραματίσῃ κανένα μέρος εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς : θὰ εἶνε κάποιον πάθος, ἢ φιληδονία, ἢ πλεονεξία, ἢ ὄψιμη ὄρεξις τῆς ἐξουσίας κλπ. πού ἐπέφεραν τάξιν μέσα εἰς τὸ χάος.

Ἐνας νέος πού ἔχει καρδίαν καὶ κάποιαν ὑπερηφάνειαν, ὀφείλει νὰ μὴ παραδίδεται οὔτε εἰς τὴν τύχην, οὔτε εἰς τὸ

χάος, οὔτε εἰς ἀκαθοριστίαν, δηλαδή ἔς τὴν μηδαμινότητα. Ὁφείλει ἐπίσης νὰ μὴ βιάζεται νὰ παραδεχθῆ τὴν ἐνότητά τὴν δημιουργουμένην ἀπὸ ἓνα πάθος κατακτητικόν, καταστροφικὸν τῆς ἐλευθερίας· ὀφείλει μᾶλλον νὰ αὐτοστηθοσκοπεῖται ἐπὶ μακρόν, νὰ διακρίνῃ τὰ μεγάλα μύχια ρεύματα τῆς ἐνεργητικότητός του. Τὰ ρεύματα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὰς σταθερὰς κλίσεις πού μόναι ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ θέτουν εἰς ζωηρὰν ἐνέργειαν τὴν βούλησιν καὶ τὴν προσοχήν. Πρέπει νὰ σημειώῃ κανεὶς εἰλικρινῶς, ὅτι ἀγαπᾷ νὰ κάμνῃ, ὅτι μελετᾷ μὲ εὐχαρίστησιν ὅτι τὸν ἐνδιαφέρει. Θὰ ἤμπορέσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον σιγὰ σιγὰ ν' ἀνακαλύψῃ ἀσφαλῶς τὰς προτιμήσεις του : θὰ μάθῃ ποῖον ἔργον ἤμπορεῖ νὰ ἐπιτελέσῃ, καθότι δὲν ὑπάρχει ἀσφαλέστερον μέσον διὰ ν' ἀποτύχῃ τις εἰς τὸν βίον ἀπὸ τοῦ νὰ βαδίξῃ ἐναντίον τῶν κλίσεών του.

Οἱ γονεῖς καὶ οἱ διδάσκαλοι ἐπρεπε νὰ ἔχουν πρωτεῦον μέλημα τὸ νὰ σημειώσουν ἐπὶ ἕτη τὰς προτιμήσεις ἐνὸς παιδιοῦ καὶ νὰ στηθοσκοποῦν τὴν εὐαισθησίαν του : αἱ μεγάλαί σκέψεις ἔρχονται ἀπὸ τὴν καρδίαν.

Πόσοι καὶ πόσοι δὲν ἐπέρασαν κατηφῆ τὴν ζωὴν, ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ ἐκλέξουν μὲ κουφότητα τὰς ἀσχολίας τοῦ βίου πού δὲν συνεβιάζοντο οὔτε μὲ τοὺς μυχίους των πόθους, οὔτε μὲ τὰς προδιαθέσεις των ! Διὰ τοῦτο δὲν ἠσθάνοντο καμμίαν εὐχαρίστησιν ἀπὸ τὴν ἐργασίαν των. Ἀπεναντίας, ἔταν ἀγαπᾷ κανεὶς ἐκεῖνο πού κάμνει, ἐλεύγεται ἀπὸ ἐνθουσιασμόν καθὼς τὸ καρδί πού, ὑπὸ τὴν πνοὴν οὐρίου ἀνέμου, φέρεται ἐπάνω ἔς τὰ κύματα. Πρέπει λοιπὸν νὰ διδῇ ὁ καθεὶς ἀκράσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν φωνὴν τῶν κλίσεων, νὰ μὴ προτιμᾷ ἕξαιρτα νὰ γίνῃ ἐρευνητῆς ἐάν, μικρὸς ἀκόμη, ἦτο ἡσυχον καὶ φρόνι- παιδί ; νὰ μὴ θελήσῃ νὰ γίνῃ γραφειοκράτης, ἐάν ὑπῆρξε

παιδί τολμηρὸν καὶ φιλόνεικον· νὰ μὴ ζωγραφίξῃ μικρογραφίας, ἔταν ἔχῃ μάτια ἀδύνατα καὶ κρᾶσιν νευρικὴν.

Ἐνας χημικὸς προμαντεύει πῶς θὰ γίνῃ ἡ ἀλληλεπίδρασις δύο σωμάτων. Ἐνας ἰατρὸς καταλαμβάνει, κατόπιν στηθοσκοπήσεως μ' ἓνα εἶδος μαντείας, τὴν ἱστορίαν ἐνὸς ἀνθρωπίνου βίου ἀπὸ τοὺς παλμοὺς ἀσθενοῦς καρδιάς. Ἐνας δικηγόρος, εἰς ἓνα τέταρτον τῆς ὥρας, ἀντιλαμβάνεται καλλίτερα πὸ σὰς μίαν ὑπόθεσιν πού τὴν συλλογίζεσθε νυχθημερόν : ἄρα εἶνε ἡ συμπάθεια διὰ κάθε τι πού μελετᾷ κανεὶς ἐκεῖνη πού δίδει ἔς τὸν ἀρμόδιον νοῦν διαύγειαν, πρὸ τῆς ὁποίας ὅλα γίνονται σαφῆ καὶ διαφανῆ.

Ἀπ' ἐδῶ συνάγεται ὅτι ὑπάρχουν διάφορα εἶδει μνημονικῶν.

Ἐπάρχουν μνημονικὰ κακοφυλαγμένα ἔπου αἱ παραστάσεις εἰσέρχονται καθὼς τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τοποθετοῦνται ἔπως τύχῃ. Ἐπάρχουν καὶ μνημονικὰ καλοφυλαγμένα, ἔπου αἱ παραστάσεις γίνονται δεκταὶ μόνον κατόπιν ἐλέγχου πού ὑφίστανται πρὸ τῆ εἰσόδου των εἰς τὴν μνήμην. Ἐκεῖ δὲ κατατάσσονται ἀναλόγως τῆς τάξεώς των διὰ ν' ἀπαρτίξουν σῶμα ὀργανικόν. Ἡ δημιουργία ἐνὸς τέτοιου μνημονικοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ καθενὸς ἀποτελεῖ τὴν πολυτιμωτάτην ἐκδήλωσιν τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Μόνον αὐτὸ ἤμπορεῖ νὰ χρησιμεύῃ ὡς στήριγμα δι' ἓνα διανοητικὸν βίον, γόνιμον εἰς ὠραία ἔργα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΔΙΑ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΜΟΡΦΩΣΙΣ

«Μακάριοι οὗοι προσέχουν
εἰς τὰ λόγια τῶν νεκρῶν».

Leonart de Vinci

Κίνδυνοι τῆς ἀναγνώσεως.

Ἡ ἀταξία, τὸ τυχαῖον, τὸ ἀβέβαιον, τὸ ἀνακριβὲς ποῦ καταβιδάζουν εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰς πιθανότητας ἐπεμδάσεως τῆς βουλῆσεως, τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μνήμης, ξεσποῦν κυρίως εἰς τὴν ἀναγνωστικὴν μας μανίαν. Ἡ διασπάθης τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας, ἡ ἐκμηδενιστικὴ διασπορὰ τοῦ νοῦ παρουσιάζουν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν κατὰ τὸ νοσηρὸν.

Κυρίως εἰς τὸ ἀναγνωστικὸν πάθος ὑφίστανται οἱ «διανοούμενοι» τὰς συνεπείας τῆς μορφώσεώς των ὑπὸ μορφὴν ἀνταρσίας κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Διὰ τοῦτο δὲν θὰ παύσωμεν νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν ἐτι, χάριν συνετῆς διαχειρίσεως τῆς διανοητικῆς μας ἐνεργείας, θὰ ἔπρεπε νὰ δοθῇ διέξοδος εἰς τὸ πάθος αὐτὸ μὲ ἀπασχόλησιν τῆς δραστηριότητός μας ἐπὶ ἀρκετὰς ὥρας τὴν ἡμέραν εἰς κάποιαν ἐλαφρὰν κ' ἐνδιαφέρουσαν χειρικὴν ἀσχολίαν. Δι' ἔλλειψιν τέτοιου ἀντιπερισπασμοῦ οἱ διανοητικῶς ἐργαζόμενοι, δσάκις τύχη νὰ μένουν ἀργοί, ἀφιερῶνουν καθ' ἡμέραν ὥρας ὀλόκληρους εἰς τὸ νὰ καταδροχθίζουν βιβλία.

Ἄλλ' ἐφ' ὅσον ἡ ἐνεργητικότης ἔχει τὰ ὄριά της, μόλις κατορθῶνουν νὰ παραχωρήσουν δι' αὐτὰς τὰς ἀναγνώσεις προσοχὴν ἐπιπολαιὰν καὶ ἀτελέσφορον: καὶ βαθμηδὸν χάνουν τὴν ὄρεξιν, ἔπειτα τὴν συνήθειαν καὶ τέλος τὴν δυνατότητα τῆς σθεναρῆς ἐπιμελείας. Εἶναι τόσον εὐκολον νὰ κἀθηται κανεὶς καὶ νὰ γυρίζῃ μὲ παθητικὴν νωχέλειαν τὰς σελίδας! Εἶνε ἀναπαυτικὸν τὸ θέαμα καὶ ἀνάλογον μὲ τὸ θέαμα τοῦ κινήματογράφου· ἡ ὀκνηρία μας ἱκανοποιεῖται ὅταν παύσῃ ὁ νοῦς νὰ ἐλέγχῃ, νὰ διευθύνῃ τὴν διάνοισιν.

Ἡ ἀνάγνωσις εἶνε ἡ πλέον ἐπικίνδυνη μορφή τῆς ὀκνηρίας, καθότι ἕνας ἀμελῆς ποῦ δὲν κάμνει τίποτε ἡμπορεῖ νὰ αἰσθανθῇ κάποτε τύψιν συνειδήσεως καὶ νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν ἀδράνειάν του, μὲ τὸ νὰ διαβάξῃ ὅμως καταντᾶ νὰ πιστεύῃ ὅτι ἐργάζεται καὶ ἡ ὀκνηρία του ἀποβαίνει ἀθεράπευτη. Τοιοῦτοτρόπως ὅταν ἐνούσταζεν ὁ Πανταγρουέλ, ὁ ἕτερος τῶν ἡρώων τοῦ Rabelais, μὲ τὸν Ἡλιόδωρον εἰς τὸ χέρι «ἐνανουρίζετο καλλίτερα μὲ τὸ βιβλίον παρά ἔν τὸν ὕπνον». Τὸ πάθος τῆς ἀναγνώσεως ἡμπορεῖ νὰ ἐκφυλισθῇ εἰς μανίαν ἀνάλογην μὲ τὴν βουλιμίαν. Οἱ νευρικοί, ὅταν διαβάξουν φαίνονται ὡς νὰ τρώγουν τὰ νύχια των. Παρατηρήσετέ τους ὅταν εἶνε εἰς τὰ σπίτια των, μὲ περιπλανωμένην τὴν σκέψιν, ἡρεθισμένοι καὶ μόλις ὑποφέροντες τὴν παρουσίαν τῶν οἰκείων, πῶς προσηλώνονται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Καταπνίγουν τὰς ἐσωτερικὰς μομφὰς ἐπικαλούμενοι ὡς πρόφασιν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐργασίας καὶ παρηγοροῦνται μὲ τὴν αὐταπάτην, ἐπειδὴ τὸ πάθος εἶναι τόσον ἐπιτήδειον νὰ ἐπινοῇ δικαιολογίας!

Ὁ καιρὸς ποῦ περνᾷ μὲ τὰς ἀναγνώσεις αὐτὰς εἶναι τελείως χαμένος: θὰ ἦτο εὐκολον νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς, ἀρκετὴ νὰ εἶνε εἰλικρινῆς μὲ τὸν ἑαυτὸν του, ὅτι ὕστερα ἔν τῷ μερικῆς ἐβδομάδας δὲν μένει ἔς τὸν νοῦν τίποτε, ἀπολύτως τί-

ποτε. Τέτοιαι βιαστικαὶ ἀναγνώσεις περισποῦν τὴν διάνοιαν, ἀδυνατίζουν τὴν ἀγχίνοιαν. Ἐπίσης, διὰ τὸ ὑπέμετρον τῶν ἀτάκτων, ἀναφομοιωτῶν ἐρεθισμῶν ἐκμηδενίζουν τὴν προσωπικότητα καὶ δὲν ἠμποροῦν διόλου νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐργασία.

Ὁ Σερβάντες, θέλων νὰ κάμῃ τρελλὸν τὸν Δὸν Κιχῶτον, τὸν κάμνει νὰ διαβάξῃ ὑπερβολικά. Εὐτυχῶς, ἔλοι δὲν περνοῦν τὰς νύκτας διαβάζοντες καθὼς ὁ Ἰππότης τῆς Μάγγης, εἶνε ἕμως βέβαιον ὅτι πολλοὶ νέοι, ποὺ ἦσαν γεμάτοι ἀπὸ ἐλπίδας, ἀπέτυχαν οἰκτρῶς εἰς τὸν βίον, ὡσὰν αἰμωδιασμένοι ἀπὸ τὴν κατάχρησιν τῆς ἀναγνώσεως!

Εἶνε φρικιαστικὴ ἡ σπατάλη διανοητικῆς ἐνεργείας ποὺ γίνεται μὲ μιᾶς ἡμέρας ἀνάγνωσιν! Πολλοὶ διαβάξουν ἑκατὸν τριάντα λέξεις ἔς τὸ λεπτόν, ποὺ σημαίνει τριάντα χιλιάδας εἰς τέσσαρας ὥρας καὶ διακοσίας χιλιάδας τὴν ἑβδομάδα! Ποία ὑπερκόπωση διὰ τὰ μάτια! Καὶ νὰ συλλογίζεται κανεὶς ὅτι ὅλος αὐτὸς ὁ κόπος ἴσχυει χαμένος!

Ἡ προσοχὴ παραστρατεῖ τρόπον τινὰ καὶ διαλύεται μὲ τὴν ἀκατάπαυτην αὐτὴν βροχὴν βιαστικῶν ἀναγνώσεων. Ἐξοδεύεται ἀρκετὴ ποσότης νευρικῆς ἐνεργείας δι' ἀπλήν κατανόησιν τῶν λέξεων, τῶν προτάσεων, οὕτως ὥστε κατὰ τὴν διάρκειαν βιαστικῆς ἀναγνώσεως συσσωρεύεται κούρασις εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον, κούρασις χωρὶς ὠφέλειαν, καθόσον δὲν εὐρίσκει κανεὶς καιρὸν οὔτε διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως διατυπωμένην ἰδέαν, οὔτε διὰ νὰ τὴν ἀντιπαρβάλῃ μὲ τὴν πείραν. Ἡ κελπαστικὴ αὐτὴ ἀνάγνωσις καταθλίβει τὸν νοῦν καὶ ἀφαιρεῖ κάθε ὄρεξιν διὰ τὴν ἐργασίαν: εἶνε ἀπλῶς σειρὰ ἐκτρώσεων: μία ἰδέα ποὺ ἐμφανίζεται, ἓνα αἰσθημα ποὺ προσενεῖ συγκίνησιν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὴ καμμία κανονικὴ αὔξησις, καθόσον ἔρχονται

ἄλλαι ἰδέαι, ἄλλα αἰσθήματα ποὺ διώχουν τὰ πρῶτα, διὰ νὰ διωχθοῦν καὶ αὐτὰ ὑπὸ ἄλλων.

Πράγματι, τί εἶνε ἐκεῖνο ποὺ αἰσθανόμεθα ὕστερα ἰσχυρῶς τὴν βιαστικὴν ἀνάγνωσιν μιᾶς ἐφημερίδος, ἢ ἐνὸς μετρίου ἀλλὰ γεμάτου ἀπὸ συγκινητικῆς περιπετειᾶς μυθιστορήματος; Αἰσθημα κοπώσεως: τὰ μάτια εἶνε παρακουρασμένα, ἡ ἀναπνοὴ βεβιασμένη, τὸ σῶμα εἰς κακοδιάθετην κατάστασιν ποὺ ἐμφαίνει διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς καταχρήσεως. Αἰσθάνεται κανεὶς μέσα εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἓνα κενόν, ἀτονίαν, δυσθυμίαν. Εἶνε ἀποβλακωμένος. Συναισθάνεται τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ν' ἀναπολήσῃ, χωρὶς κόπον, ὅ,τι δὴποτε ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν. Τὴν ἐπαύριον δὲν θὰ ἠμπορήσῃ νὰ ἐνθυμηθῇ ἀπολύτως τίποτε. "Ἄρα ὁ καιρὸς ποὺ ἐξώδευε ἴσχυει χαμένος." Ἄλλως τ' ἐάν δοκιμάσωμεν νὰ κάμωμεν ἀπογραφὴν τοῦ τί μένει ἀπὸ τὰς ἀναγνώσεις μιᾶς ἑβδομάδος, ἐνὸς μηνός, ἐνὸς ἔτους, θὰ καταπλαγοῦμεν πρὸ τῆς πενίας του. Τότε ποῖος ὁ λόγος νὰ ὑποβάλλεται κανεὶς εἰς ματαιοπονίας;

Ἄλλὰ, ἰσχυρίζονται, «τὸ μνημονικὸν ἔχει ἀνάγκην τοῦ περιττοῦ διὰ νὰ κρατῇ τὸ ἀναγκαῖον». Ἄφορισμὸς στομφώδης, ποὺ ὅταν τὸν συλλογισθῇ κανεὶς, στερεῖται ἀπὸ κάθε ἐννοίαν. Πρὸς κράτησιν τοῦ ἀναγκαίου τὸ μνημονικὸν ἀπαιτεῖ ὥστε τὸ ἀναγκαῖον αὐτὸ νὰ ὀργανώνεται καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις.

Ὅσοι ἐνεργοῦν διαφορετικὰ ὁμοιάζουν μὲ τοὺς ποικίλους τοῦ La Fontaine

ποὺ ἔλο ροκνίζοντες βιβλία
βαπτίζονται σοφοὶ ἕως ἔς τὰ νύχια,

καθόσον τὰ ἴχνη ποὺ ἀφίνοῦν αἱ ἐπίπλοκαι γνώσεις, ὅταν ἐξαφανίζονται, δὲν εἶνε σφρέστερα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἐμφανίζονται.

μέ τὸ καλπαστικὸν πέρασμά των τὰ τοπεῖα ἐπάνω ἔς τὴν θυρίδα μιᾶς ταχείας ἀμαξοστοιχίας. Ἐπομένως, ποῖος ὁ λόγος νὰ υποβαλλώμεθα εἰς τόσῃν κούρασιν τῶν ματιῶν καὶ εἰς τέτοιαν νευρικὴν κατάχρησιν: Ἄς μάθωμεν νὰ κάνωμεν οἰκονομίαν τῶν δυνάμεών μας.

Ἡ Ὑγιεινὴ μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ νηστία ποῦ γίνεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἶνε σωτηρία διὰ τὴν σωματικὴν υγείαν: ἡ ἐπέμβασις αὐτῆς εἰς τὴν ἀνάγνωσιν θὰ ἦτο πολὺ περισσότερον λυσιτελὴς διὰ τὴν πνευματικὴν υγείαν.

Ὅταν θελήσῃ κανεὶς νὰ ἐρευνήσῃ τὸν διανοητικὸν πλοῦτον ἑνὸς ἀποφοίτου Γυμνασίου καὶ ἰδῇ τὴν πενιχρότητα τῶν ἐξηκριθῶμένων γνώσεων ποῦ κατέχ' ὕστερα ἔτι ἐπταετῆς σπουδᾶς καὶ ἀναγνώσεις, τοῦ ἀναθαίνουον δάκρυα ἔς τὰ μάτια διὰ τὴν πόρωσιν τῶν διδακτικῶν μας μεθόδων. Ὁ φοιτητὴς ποῦ ἐπιθυμεῖ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν κακὴν αὐτὴν συνήθειαν πρέπει νὰ ἐρκεισθῇ νὰ μὴ υποβάλλεται πλέον εἰς τὴν σκληρὰν καὶ παράλογον ἀγγαραίαν τοῦ ν' «ἀντλή εἰς πίθον Δαναΐδων»! Ἄς ἔχῃ πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὸν νόμον τῆς λησμοσύνης ποῦ καθιερώνει τὴν διανοητικὴν του ἐλευθερίαν καὶ νὰ μὴ κυριεύεται ἀπὸ ἀφελῆ ὑπερπροσύνην μέχρι τοῦ νὰ νομίζῃ ὅτι ἡμπορεῖ νὰ παραδιάξῃ τοὺς νόμους τῆς μνήμης!

Πρέπει νὰ διαβάξῃ μὲ πνεῦμα πειθήνιον καὶ μὲ τελείαν ὑποταγὴν εἰς τοὺς ἀναποδράστους αὐτοὺς νόμους.

Τὰ τέσσαρα εἶδη ἀναγνώσεως.

Ἄφου ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς μνημονικοὺς νόμους ἐτέθη ὡς προκαταρτικὸς ὁρος, ἄς ἐξετάσωμεν τῶρα τὰ διάφορα εἶδη

ἀναγνώσεων: ἔφ' ὅσον αἱ διαφοραὶ ὡς πρὸς τοὺς σκοποὺς συνεπάγονται διαφορὰς ὡς πρὸς τὰς στάσεις τῆς προσοχῆς.

Ἡ οὐσιαστικὴ ἀνάγνωσις εἶνε ἡ ἀνάγνωσις πρὸς ἐπαγγελματικὴν μόρφωσιν. Μέσα εἰς αὐτὴν βαπτίζει ὁ φοιτητὴς τὸ πνεῦμα του καὶ τὸ πλουτίζει, εἴτε πρόκειται νὰ γίνῃ φιλόσοφος, εἴτε ἱστορικός, λατινιστὴς κλπ.

Κατόπιν ἔρχονται αἱ συμπληρωματικαὶ ἀναγνώσεις προωρισμέναι πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐρευνῶν ἐπὶ εἰδικῷ τινος σημείου ἢ πρὸς ἀντιπαραβολὴν τῶν ἀποκτηθέντων ἀποτελεσμάτων μ' ἐκεῖνο ποῦ μεγαλύτερας ἀρμοδιότητος πνεύματα ἐσκέφθησαν περὶ τοῦ συγγραφέως ἢ περὶ τῶν γεγονότων ποῦ μελετᾶ κανεὶς.

Κατὰ τρίτον λόγον ὑπάρχουον ἐποικοδομητικαὶ ἀναγνώσεις ποῦ ἔχουον ὡς προπορισμὸν ν' ἀναμιγνύουον εἰς τὸ κάπως μαλακὸν ἄργυλλον τῶν καλῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς θελήσεώς μας, τὴν εὐστάθειαν τῶν παραδειγμάτων καὶ τὴν στερεότητα τοῦ συλλογισμοῦ τῶν καλλιτέρων ἀνθρώπων. Ἔτσι καὶ διὰ νὰ κάμουον ἀτσάλι, ἀνακατεῦουον ἄνθρακα εἰς τὸν λυωμένον σίδηρον.

Τέλος ὑπάρχουον ἀναγνώσεις ἀπλῆς τέξεως.

Ἀναγνώσεις πρὸς ἐπαγγελματικὴν μόρφωσιν.

Εἰς τὰς ἀναγνώσεις μας πρέπει νὰ ἐπικρατῇ ἕνας γενικὸς κανὼν: νὰ γίνωμεν οἰκονόμοι τῆς νευρικῆς μας ρώμης, τῆς περιορισμένης ἐνεργείας τῆς προσοχῆς διὰ νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ συγκεντρώνωμεν νωπὰς καὶ ἀκμαίας δυνάμεις κατὰ τῶν κυριωτέρων θέσεων ποῦ ἔχομεν νὰ κατακτήσωμεν. Ἀνάγνωσις μὲ ὑποπίον ἢ καὶ ἀμφίβολον ὠφέλειαν εἶνε πάντοτε

βλαβερὰ διότι σπαταλᾷ τὰς δυνάμεις μας, διότι αὐξάνει τὸν χρόνον τῆς καθεσττικότητος, τῶν κακῶν ἀναπνευστικῶν στάσεων, τὴν συσσωρευμένην κόπωσην τῶν ματιῶν...

Ἡ συγκέντρωσις τῶν δυνάμεων, ὅπως ἀποτελεῖ κεφάλαιον ἰσχύος κατὰ τὸν πόλεμον, ἔτσι πρέπει νὰ χρησιμεύῃ ὡς μόχλος καὶ κατὰ τὴν μάχην κατακτήσεων καὶ προσαρτήσεων πού διεξάγομεν διὰ τῆς ἀναγνώσεως. (Εἰς κάθε ἔδαφος γνώσεων μὲν ὑπάρχουν ὀλίγα βιβλία μεγάλης ἀξίας. Αὐταὶ εἶνε αἱ στρατηγικαὶ θέσεις πού πρέπει νὰ καταληφθοῦν τολμηρῶς καὶ μὲ ὑπομονητικὴν ἀντοχήν.) Ἐνας φοιτητῆς Φιλοσοφίας θὰ εἶχε, λόγου χάριν, ἰσχυροτάτην φιλοσοφικὴν μόρφωσην, ἐὰν κατεῖχε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς σπουδαίους διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια, τὰς κυριωτέρας σελίδας τῆς Μεταφυσικῆς Ἀριστοτέλους τοῦ Κραυαίου, τὰς Μελέτας τοῦ Descartes, τὰ δύο τελευταῖα βιβλία τῆς Ἠθικῆς τοῦ Spinoza, τὴν Ἐρευναν τῆς ἀληθείας τοῦ Melebranche, τὰ Νέα Δοκίμια τοῦ Leibnig καί, μεταξύ τῶν νεωτέρων, τὴν Φιλοσοφίαν τοῦ Hamilton καὶ τὴν Λογικὴν τοῦ Stuart-Mill, τὴν εἰδικὴν Ἀνάλυσιν τῆς Ψυχολογίας τοῦ Spencer.

Διὰ νὰ εἶνε κανεὶς διδάσκαλος πρέπει νὰ ἔχη γίνῃ προτιήτερα φρόνιμος μαθητῆς. Ἡ ἀνθρωπίνῃ διανοήσῃ εἶνε τόσο ἀσθενικὴ ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ καμμία βία εἰς τὸ νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν κηδεμονίαν ἐνὸς μεγάλου πνεύματος. Ἐὰν διαβάσετε τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ τὰ κατανοεῖτε καθὼς πρέπει, ἐὰν δηλαδὴ ἀντιπαραβάλλετε τὴν ἰδικὴν σας πείραν μὲ τὴν διανοήσιν ἐκείνου, σιγὰ σιγὰ θὰ ἔχετε συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ σας καὶ θ' ἀρχίζετε νὰ σκέπτεσθε ἀφ' ἑαυτοῦ. Ὅμοιάζομεν ὅλοι μὲ τὸ παιδί πού τὸ ὑποβαστᾷ ἡ μητέρα του ἐπὶ μῆγας πρὶν νὰ τολμήσῃ νὰ κάμῃ τὸ πρῶτον βῆμα. Ὅλιγον κατ' ὀλίγον ἡ μητὴρ ἀπομακρύνεται ἀπ' αὐτὸ καὶ τὸ φωνάζει, ἔτοιμη

ὅμως νὰ τὸ ὑποστηρίξῃ ἐὰν κινδυνεύει νὰ πέσῃ. Ἡ ἀλαζονία μας μὲν ἀνέχεται τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ διάνοια ἔχει ἀνάγκην κηδεμονίας ὅπως μητρικῆς, καὶ ὅμως ποσάκις παρετηρήθη ὅτι οἱ ματαιόδοχοι, ὅσοι ἠθέλησαν νὰ περιπατήσουν μονάχοι τῶν διὰ μᾶς, ἔπαθαν στρέβλωσιν τῆς διανοίας καθὼς συμβαίνει μὲ τὰ γόνατα τῶν παιδιῶν πού ἐπεριπάτησαν πρὶν νὰ ἐνδυναμώσουν τὰ πόδια των.

Νὰ μὴ ἀπατώμεθα ὅμως ὡς πρὸς τὴν ὠφέλειαν πού πρέπει νὰ περιμένωμεν ἀπὸ τὰ βιβλία. Τὸ βιβλίον δὲν δημιουργεῖ τίποτε εἰς ἡμᾶς. Ἐὰν δὲν ξεύρω τί εἶνε ἓνας παγῶν, ἢ μία θάλασσα, καμμία περιγραφὴ δὲν θὰ εἶνε δυνατόν νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν ἄμεσην πείραν. Ἐτσι κ' ἓνας ὄκητρός δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὴν βαθεῖαν χαρὰν πού τὴν δίδ' ἡ δημιουργικὴ ἐργασία : διότι δὲν ἔχει πίστιν εἰς αὐτὴν! Τὸ ἴδιον κ' ἓνας ἐγωῖστῆς δὲν πιστεύει ὅτι τὸ νὰ θυσιάσῃ τις τὰς προτιμήσεις του, τὰς ἀπολαύσεις του χάριν ἐκείνων πού ἀγαπᾷ, ἠμπορεῖ νὰ προξενήσῃ εὐχαρίστησιν. Διὰ τοῦτο—καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν μεγαλητέραν καταδικὴν τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς μας ἐκπαίδευσως—ὅποιονδήποτε βιβλίον, ὅποιονδήποτε ἐκπαιδευτικὸν δι' ἓνα παιδί πού δὲν ἔλαβεν ἄμεσον πείραν ἐκείνου πού μανθάνει, εἶνε ἀπλοῦστατα παπαγαλισμός.

Τὸ βιβλίον εἶνε ἀπλοῦ ὄργανον.

Τὸ βιβλίον εἶνε κατὰ ἀνάλογον μὲ τὸ μικροσκόπιον ἢ τὸ τηλεσκόπιον : εἰς ἓνα νοῦν μᾶλλον ἀδύνατον, ὀλιγώτερον ἐταστικόν, ὀλιγώτερον λογικόν ἢ ὀλιγώτερον περισκευασμένον, ὁ συγγραφεὺς ἀποκαλύπτει διὰ τοῦ βιβλίου του σχέσεις, συνεπείας ἢ προηγούμενα πού τοῦ διέφευγαν. Ἄλλ' ἡ πηγὴ τῶν

γνώσεων ἔγκειται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς κ' ἐσωτερικὰς πραγματικότητας, δηλαδή ἔς τὴν ζωὴν, εἰς τὴν πείραν, εἰς τὴν σκέψιν. Εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τὸ σημεῖον αὐτό. Εἰς τὸ ἄσμα τοῦ βασιλέως Δαγοβέρτου (1) «Ἐκεῖνο ποῦ σὰς στενοχωρεῖ, σὰς τοὺς σπουδαστάς, λέγει ὁ Πεγκού, εἶνε τὸ ὅτι ὑπάρχουν πραγματικότητες». Ἄς μὴ ἁμαρτάνωμεν λοιπὸν μὲ τὰ σχολειαρόπαιδα, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ γνωρίζωμεν ὅτι αἱ πραγματικότητες ὑφίστανται.

Ἀπὸ τὴν βάσιμον αὐτὴν παρατήρησιν ἀντιλαμβανόμεθα τί πρέπει νὰ εἶνε ἡ ἀνάγνωσις καὶ τί δὲν πρέπει νὰ εἶνε. Τὸ νὰ διαβάσῃ κανεὶς παθητικῶς, εἶνε ὡς νὰ χάνῃ τὸν καιρὸν του. Ἀνάγνωσις σημαίνει τὸ νὰ καταλαμβάνῃ, νὰ κατανοῇ κανεὶς μὲ μίαν ἔντονην προσπάθειαν τὴν σκέψιν τοῦ συγγραφέως: ἄρα τὸ νὰ ἠμπορῇ νὰ διανοεῖται ὁ ἴδιος.

Ἐξ ἄλλου, κάθε πράξις διανοητικὴ συνίσταται εἰς τὸ νὰ βεβαιώσῃ τις ἢ (ν' ἀρνεῖται) τὸ ὅτι ἕνα πρᾶγμα ὑπάρχει, ἢ ὅτι ὁμοιάζει μὲ ἄλλο πρᾶγμα, ἢ ὅτι ἔχει μὲ ἄλλο ὄρισμένας σχέσεις μέσα εἰς τὸν χώρον καὶ τὸν χρόνον, σχέσεις ἀναγκαιῆς (καθὼς εἰς τὰς ἐπιστήμας) ἢ συμπτωματικὰς. Ὡστε ἀνάγνωσις εἶνε πάντοτε βεβαιώσις (ἢ ἀρνήσις) μιᾶς ὑπάρξεως, μιᾶς ὁμοιότητος, μιᾶς σχέσεως εἰς τὸν χώρον καὶ τὸν χρόνον. Αἱ λέξεις κ' αἱ προτάσεις τοῦ βιβλίου δὲν πρέπει νὰ σταματοῦν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν σκέψιν του: ὀφείλει μᾶλλον νὰ σπάσῃ τὸ κόκκαλον διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ μυαλόν, μὲ ἄλλους λόγους ὀφείλει νὰ προχωρήσῃ μέχρι τῶν πραγμάτων. Ἡ ἀνάγνωσις δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται εἰς τὴν δουλικὴν ἀποδαχὴν τῶν βεβαιώσεων (ἢ τῶν ἀρνήσεων) τοῦ συγγραφέως ἀλλὰ νὰ προβαίῃ ἕως ἔς τὴν ἀντιπαραβολὴν των μὲ τὴν

πραγματικότητα, μὲ τὴν πείραν καὶ μὲ τὸ λογικὸν ποῦ τίποτε ἄλλο δὲν εἶνε παρὰ ἡ συμπτουκνουμένη πείρα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Νὰ μὴ ζητοῦμεν τὸ τί ὁ συγγραφεὺς ἔχει σκεφθῆ περι ὄρισμένου θέματος, ἀλλ' ἐὰν ἐκεῖνο ποῦ ἐσκέφθη εἶνε ἀληθές. Πρέπει νὰ διερευνοῦμεν κάτι περισσότερο ἀπ' αὐτὰς τὰς βεβαιώσεις ἢ τὰς ἀρνήσεις, νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὰ αἷτια ποῦ ὑπεχρέωσαν τὸν συγγραφέα νὰ φρονῇ ἢ ν' ἀντιφρονῇ.

Μὲ ἄλλα λόγια, ὅταν ἕνας συγγραφεὺς παραδοξολογῶν βεβαιώνει ὅτι ὁ Ὅμηρος ἢ ὁ Σαίξπηρ δὲν ὑπῆρξαν ποτέ, πρέπει νὰ ζυγίζωμεν ἕνα πρὸς ἕνα τοὺς ἀποδεικτικὰς λόγους ποῦ παρατάσσει καὶ ὄχι τὰς βεβαιώσεις του. Ὅταν ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ φάλαίνα ἔχει περισσότερας ὁμοιότητας μὲ ἄνθρωπον παρὰ μ' ἕνα σκυλόψαρον, μόνον ἡ ἐξέτασις τῶν βαθυτέρων ὁμοιοτήτων θὰ κρίνῃ περὶ τοῦ ζητήματος.

Ὅταν μοῦ ἐξηγοῦν τὴν εἰσβολὴν τῶν βαρβάρων διὰ τῆς βαθμιαίας ἀποξηράνσεως τοῦ ἐδάφους τῆς κεντρικῆς Ἀσίας κ' ἐξ ἄλλου ἔρχεται ἕνας μηχανικὸς ποῦ ἔχει ἐργασθῆ ἔς τὴν Μεσοποταμίαν, διὰ νὰ μὲ πληροφορήσῃ ὅτι αἱ ὀρδευτικαὶ διώρυγες τῆς ἀρχαίας Βαβυλωνος εὐρίσκονται κατὰ πέντε μέτρα ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν τωρινὴν ὑψηλότεραν ἐπιφάνειαν τῶν νερῶν τοῦ Εὐφράτου, ὁ αἰτιολογικὸς σύνδεσμος μεταξὺ τῶν δύο γεγονότων δὲν μοῦ φαίνεται ἀπίθανος.

Ὅταν ὅμως ὁ Hugo ἔρχεται νὰ μὲ βεβαιώσῃ περὶ θαυμασίας μητρικῆς ἀγάπης εἰς τὴν καρδίαν μιᾶς ἐταίρας, ἀρνοῦμαι νὰ πιστεύσω δυνατότητα ὑψηλοῦ αἰσθήματος μέσα εἰς εὐτελεῆ ψυχὴν ποῦ δὲν ἔχει τὴν τόλμην νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ τῆς ἐργασίας, τῆς ἀξιοπρεποῦς πτωχείας καὶ τῆς πολυτελείας.

(1) Granelle Revue. Ἰανουάριος 1915.

ἀνόγητης αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, περί πλεον δὲ καὶ ἀτιμοτικῆς ἕως τῆς παρούσης περιστάσειν ().

Ἐποιαδήποτε γνώσις ποῦ δὲν ἔχει πέραση ἀπὸ τὸ «στραγυιστήρι» καὶ ποῦ τὴν κανονίζομεν «μέ πίστωσιν» εἶνε μία ψευδὸς γνώσις. Εἶνε ἓνα μνημονικοπαίγνιον ποῦ εὐκολογίνεται ἀλλ' εἶνε ἀπλῶς παίγνιδι. Δὲν πρόκειται διόλου περί γνώσεως ποῦ τὴν «εὐσωματώνομεν» εἰς τὴν ψυχὴν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον γίνεται κανεὶς τέλειος βιβλιακὸς ἄνθρωπος : ὄχι μόνον δὲν ἀντιπαραβάλλει τὰ ἔντυπα μὲ τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ καταντᾷ εἰς τὸ τέλος νὰ βλέπῃ τὰς πραγματικότητας παραμορφωμένας καὶ μόνον διὰ μέσου τῶν τυπωμένων γραμμῶν.

Τὸ μνημονικὸν καταπνίγεται καὶ παραλύει μὲ τὴν συσφύρευσιν γνώμων καὶ γεγονότων μεταξὺ τῶν ὁποίων δὲν ἔμπορεῖ πλέον κανεὶς νὰ διακρίνῃ τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τὸ ψευδές.

Καθὼς εἰς τὸν πόλεμον ὁ ἀρχηγὸς ὀφείλει νὰ μαντεύσῃ τὰς δυνάμεις ποῦ κρύπτονται ὀπίσω ἀπὸ τὴν γραμμὴν τῶν ἀκροβολιστῶν καὶ ἐν ἀνάγκῃ, μὲ σφοδρὰν ἐπίθεσιν, ν' ἀναγκάσῃ τὸν ἐχθρὸν ν' ἀποκαλύψῃ τὸν ὄγκον τῶν δυνάμεών του, ἔτσι καὶ ὁ νοῦς, μὲ μίαν θαρραλέαν προσπάθειαν, ὀφείλει νὰ διαπεράσῃ τὸ παραπέτασμα τῶν λέξεων καὶ νὰ εἰσχωρήσῃ ἕως ἕως τὰς πραγματικότητας. Δὲν πρέπει ποτὲ ν' ἀφίνωμεν μίαν λέξιν, μίαν πρότασιν, μίαν σελίδα μὲ ἀκαθόριστον ἐντύπωσιν. Νὰ ἐπιμείνωμεν μᾶλλον εἰς τὸ νὰ ζυγίζωμεν τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῶν λέξεων, ὅταν μάλιστα πρόκειται

(1) Σ. μ. Φρονοῦμεν ὅτι μᾶλλον ὁ V. Hugo ἔχει τὸ δίκαιον μὲ τὸ μέρος του καὶ ἡ τελευταία γυναίκα ποῦ χαρακτηρίζεται ὡς «ἄτομον» ἔμπορεῖ νὰ διατηρῇ εἰς τὴν ψυχὴν τὸν φυσικὸν αὐτὸν θησαυρὸν, τὸ μητρικὸν φίλτρον. Τὸ διαμάντι, καὶ ἂν εὐρεθῇ μέσα εἰς τὸν βόρβορον, δὲν χάνει τίποτε ἀπὸ τὴν ἀξίαν του.

περὶ σπουδαίων ἔρων, ὅπως «ἐντελέχεια» καὶ «δύναμις» ἕως τὸν Ἀριστοτέλην, ὅπως «διαίσθησις» καὶ «ἀπλὰ φύσει» ἕως τὸν Καρτέσιον.

Ἡ πολυμάθεια, καταφύγιον κατὰ τῆς προσπαθείας

Πολλάκις ἡ πολυμάθεια εἶνε πρόφασις αὐτοδικαιολογίας διὰ νὰ μὴ προχωρήσῃ κανεὶς ἕως εἰς τὸ βάθος τῶν πραγμάτων. Ἡ ἀπομνημόνευσις ἐνὸς χωρίου εἶνε τόσον πρόχειρη διὰ ν' ἀποφύγῃ κανεὶς βαθυτέρας ἐρεύνας ! Καὶ ὅμως πρέπει νὰ θεωρεῖται ὑποπτη, ὅταν γίνεται πρὶν νὰ ἔχει διασαφεινῆσθαι ὁ συγγραφεὺς τὴν σκέψιν του. Ὁ Buffon περιγράφων τὴν ἐπιπολαίαν ἐργασίαν ποῦ ἀντικαθιστᾷ τὴν διαισθητικὴν ἐνέργειαν μὲ τὴν πολυμάθειαν λέγει : «Ἐλέπω τὸν σοφὸν μέσα εἰς τὴν βιβλιοθήκην του νὰ διαβάσῃ διαδοχικῶς τοὺς ἀρχαίους, τοὺς νεωτέρους, τοὺς φιλοσόφους, τοὺς θεολόγους, τοὺς νομικοὺς, τοὺς ἱστορικοὺς, τοὺς περιηγητάς, τοὺς ποιητάς καὶ νὰ διαβάσῃ ὄχι δι' ἄλλο τι παρὰ μὲ σκοπὸν νὰ συλλαμβάνῃ ὅλας τὰς λέξεις, ὅλας τὰς φράσεις ποῦ, λίγο ἢ πολὺ, ἔχουν σχέσιν μὲ τὸ θέμα του· τὸν βλέπω ν' ἀντιγράφῃ ἢ καὶ νὰ βάζῃ ἀνθρώπους του ν' ἀντιγράφουν ὅλας αὐτάς τὰς σημειώσεις καὶ νὰ τὰς ταξινομήσῃ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν ἀφοῦ δὲ γεμίσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πολλὰ χαρτοφυλάκια μὲ κάθε εἶδους σημειώσεις, παρμένας συχνά χωρὶς ἐξέτασιν καὶ χωρὶς ἐκλογὴν, ν' ἀρχίζῃ τὴν ἐργασίαν ἐπὶ ἐνὸς ἰδιαιτέρου θέματος καὶ νὰ μὴ θέλῃ νὰ χάνῃ τίποτε ἀφ' ὅσα ἐμάξουσιν». [Histoire Naturelle, ὀμιλία Α']

Τοιοῦτοτρόπως οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας, μὲ τὸ νὰ συλλέγουν βιογραφικάς, ἱστορικάς, γραμματικάς, κλπ. σημειώσεις, παραμιλοῦν τὴν βαθυτέραν σκέψιν τοῦ συγγραφέως ποῦ διαβάσκει.

Ἄς μὴ τοὺς μιμούμεθα! Νὰ υποβαλλώμεθα μᾶλλον εἰς τὸν κόπον καὶ νὰ παρακολουθοῦμεν τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἰδεῶν, νὰ κατανοοῦμεν τὴν σχετικὴν των σπουδαιότητα, τὰς ἀναφορὰς των πρὸς ἄλλας ἰδέας καὶ γεγονότα, τὴν ἀξίαν τῶν ἀποδείξεων ποὺ χρησιμεύουν ὡς στήριγμα τῶν βεβαιώσεων ἢ τῶν ἀρνήσεων. Νὰ ἰδοῦμεν ἀπὸ κοντὰ πῶς ἕνας μεγάλος συγγραφεὺς ἀγεῖ πρὸς εὐκρινῆ σαφήνειαν τὰς ὁργανικὰς ἰδέας ποὺ δίδουν ζωὴν εἰς τὸ ἔργον του.

Μὲ τὴν ἀνάγνωσιν φθάνει κανεὶς εἰς αὐτοεπίγνωσιν

Ἄλλ' οὐτε αὐτὸ δὲν φθάνει. Διὰ νὰ ἐπικοινωνῶ ἐνδομύχως μὲ ἕνα διανοούμενον, ἐφείλω ν' ἀντιπαραβάλω ἀκατάπαυστα τὴν σκέψιν του μὲ τὴν ἰδικήν μου πείραν. Ἡ ἀντιπαραβολὴ αὐτὴ ἦτο τὸ μόνον μέσον ποὺ εἶχα κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τοῦ διανοητικοῦ μου βίου διὰ ν' ἀποκτήσω αὐτοεπίγνωσιν, διὰ νὰ λάβω συνείδησιν τῶν μυχιῶν τάσεων ποὺ ἀπαρτίζουν τὴν προσωπικότητά μου. Μέσα εἰς τὴν γαλήνην τῆς σπουδῆς, αἱ δεῖνα σκέψεις τοῦ συγγραφέως ἀπηχοῦν βαθύτατα εἰς τὸν νοῦν μου. Προκαλοῦν ἀνηχησεις: ἡ αἰσθητικότης μου προβαλὶν εἰς προϋπάντησιν των διὰ νὰ πανηγυρίσῃ μὲ αὐτὰς καὶ νὰ τὰς ὑποδεχθῆ ὡς ἐπικναθλοπομένας φίλας. Ἄλλαι σκέψεις, τὸναντίον, προκαλοῦν ὑπέκωφον ἔχθραν ποὺ μακροτέρα συσχέτισις μόλις κατορθώνει νὰ τὴν ἐξαλείψῃ. Τέλας ἐναντίον ἄλλων ὠριμῶν σκέψεων ἢ ἀντιπάθεια τῆς διανοίας μου εἶνε ἀκαταμάχητη.

Μὲ τὸ ν' ἀκούω μέσα μου τὰς δονήσεις αὐτὰς τῶν ἀρμονικῶν ἤχων κατορθώνω σιγὰ σιγὰ νὰ διακρίνω μέσα εἰς τὸν κάπως συγκεχυμένον συρφετὸν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἰδεῶν μου ὅ,τι εἶνε θεμελιῶδες. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤμ-

πορῶ νὰ ἐκλέξω τοὺς διανοητικούς μου φίλους καὶ τὸν δρόμον ποὺ θὰ εὐτυχήσω νὰ διατρέξω ἐπιτυχῶς, ἐφ' ὅσον αὐτὸς θὰ ἐπιτρέξῃ τὴν εἰς τὸ πνεῦμα μου ἐξάνθησιν παντὸς ὅ,τι θὰ ἔχη ἰσχὴν καὶ διάρκειαν. «Γνωθὶ σεαυτὸν». Πόσας νεκρὰς ἰδιοφυῖας δεν εἶδα νὰ ἐξοκείλουν διότι, καθὼς πληροφορορρημένοι περὶ τοῦ ἑαυτοῦ των, ὑφίσταντο ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις καὶ ἠπαύαντο ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν μονίμων ρευμάτων τῆς ψυχῆς των: διὰ τοῦτο ἐπιαναν τὴν ἐργασίαν των χωρὶς καρδίαν, μὲ κόπον, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ἐνθουσιασμός τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας ἀπέβαινε ἀδύνατος, γεγονὸς ποὺ κατέληγεν εἰς ἀφρευκτὴν ἀπογοήτευσιν.

«Κάθε ἄνθρωπος, λέγει ὁ Disraeli, ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον διὰ νὰ κάμῃ ὅ,τι τοῦ ἀρέσῃ, ἀρκεῖ νὰ τοῦ ἀρέσῃ πραγματικῶς». Κατὰ τοῦτο ἕνας νέος ἠμπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ γόνιμον στάδιον ἀρκεῖ νὰ προβαίῃ πρὸς τὸ μέλλον μὲ ὄλας του τὰς δυνάμεις ἠνωμένας, ἀντὶ νὰ βαδίξῃ μὲ καταμερισμένας δυνάμεις καὶ κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του: καὶ ὁμοῦ εἶνε ἀναρίθμητοι οἱ ἀφρονες ποῦ, ἀνίκανοι νὰ διακρίνουν μέσα των τὸ σταθερὸν καὶ τὸ βάσιμον ἀπὸ τὸ συμπτωματικόν, δὲν κατορθώνουν νὰ ἐκτείνουν τὰς ρίζας τοῦ ἠθικοῦ καὶ διανοητικοῦ των βίου ἕως ἰς τὰς πηγὰς ποὺ δὲν στηρεῦουν ποτέ.

Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ διαβάξῃ κανεὶς μόνον ἀριστουργήματα καὶ νὰ ζῇ ἰς τὴν σκιάν των μεγάλων πνευμάτων. Τὰ ἐκλεκτὰ αὐτὰ συγγράμματα πρέπει νὰ τὰ διαβάξῃ μὲ τελείαν εὐλικρίνειαν, μὲ ὄλας του τὰς δυνάμεις, ν' ἀποκτήσῃ τὴν συνήθειαν νὰ ἐμβαθύνῃ τὸ νόημα τῶν λέξεων νὰ μὴν ἀφίγη τίποτε ἀκατάληπτον ἢ ἀμφίβολον. Ἡ μελέτη τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἰδεῶν, τῆς λογικῆς ἀναπτύξεως τοῦ συλλογισμοῦ, τῆς ἀξίας τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων γυμνάζει τὸν νοῦν, ἀκονίζει τὴν κρίσιν, δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκην ἀντιπαραβολῆς τῶν ἰδεῶν

μέ την πείραν. μέ την πραγματικότητα. Τοιουτοτρόπως ἀποκτᾶ κανεὶς ζωηρὸν συναίσθημα τῆς ἀποδείξεως.

Ἀνάγνωσις ποὺ γίνεται μέ τέτοιαν δραστηριότητα ἀπαιτεῖ ἐπίπονον ἐργασίαν καὶ διὰ τοῦτο πρέπει ν' ἀφιερῶμεν εἰς αὐτήν μόνον τὰς στιγμὰς τελείας δράσεως. Ὀλίγαι ὥραι τὴν ἑβδομάδα ἀρκοῦν δι' αὐτήν: ὅθεν εἶνε ἀνάγκη ν' ἀπομακρυνόμεν ἀποφασιστικῶς τὰ ἔργα ποὺ δὲν ἔρχονται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, καὶ νὰ περιοριζόμεθα εἰς τὰ ὠραία, δυνατὰ καὶ πλούσια ἔργα, τῶν ὁποίων δλόκληραι γενεαὶ σοφῶν καταγίνονται ν' ἀποκαταστήσουν τὰ κείμενα εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν ἐντέλειαν, τέτοια δὲ εἶνε τὰ συγγράμματα τῶν Πλατῶνων, τῶν Ἀριστοτελῶν, τῶν Monfaique, τῶν Pascal καὶ ἄλλων. Μὲ αὐτὰ μόνον ἀξίζει τὸν κόπον νὰ ἔρχεται κανεὶς εἰς στενὴν συνάφειαν καὶ νὰ τ' ἀντιμετωπίσῃ μέ ὄλην τὴν αἰσθηματικότητά του, μέ ὄλην του τὴν εὐφυΐαν. Αὐτὰ καὶ μόνον ἀξίζουν τὴν ὀλοκληρωτικὴν προσπάθειαν τῆς προσωπικότητός μας ἀποφασισμένης, μέ παρόμοιον ἀγῶνα, νὰ λάβῃ ἐπίγνωσιν τῆς ὀντότητός της.

Αἱ συμπληρωματικαὶ μελέται

Ἵπάρχουν ὅμως ἄλλαι ἀναγνώσεις ποὺ ἀπαιτοῦν πολὺ ὀλιγωτέραν δραστηριότητα: εἶνε δὲ αὐταὶ αἱ συμπληρωματικαὶ ἀναγνώσεις. Δὲν πρέπει ποτὲ ν' ἀρχίζωμεν ἀπ' αὐτάς. Παραδείγματος χάριν, ἐὰν ἔχω νὰ μελετήσω τὸ περὶ **χρισανθηρος** ζήτημα, ἢ ἀρχίσω ἀπὸ τοῦ νὰ μελετήσω κατὰ βᾶθος τὴν ταξινόμησιν τοῦ Ribot τοῦ ἐφανεστέρου ἀπὸ τοῦς συγχρόνους ψυχολόγους. Τὴν καθεμίαν τῶν παρατηρήσεών τον θὰ τὴν παραβίλω μέ τὸν ἑαυτόν μου, μέ τοὺς χαρακτη-

ρας τῶν ἀνθρώπων ποὺ τοὺς γνωρίζω καλά. Ἡ ἐξακριβώσις αὐτὴ θὰ μοῦ στοιχίσῃ πολὺν καιρὸν, ἀλλ' ἀδιάφορον: ὅταν ἀποκτήσω σαφῆ, συγκεκριμένην, ζωηρὰν ἀντίληψιν περὶ τῶν διαφόρων χαρακτήρων, τότε μόνον θὰ πιάσω, συμπληρωματικῶς, τὴν μελέτην τῶν ἔργων τοῦ Ribéry, τοῦ Perez, τοῦ Panlhan, τοῦ Malapert κλπ. Κάθε ἄλλη μέθοδος δὲν ἔμπορει παρὰ ν' ἀπολήξῃ κί' ἀταξίαν, εἰς ἀσυναρτησίαν καὶ, συνεπῶς, νὰ διαταράξῃ τὴν μνήμην.

Κάθε φοράν ποὺ ὁ νεαρός μας φοιτητὴς θὰ κατέχη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τελείως ἓνα κείμενον, μέ κατάπληξιν θὰ παρατηρήσῃ πόσον καὶ οἱ γνωστότεροι κριτικοὶ τοῦ χρησιμεύουν ἐλάχιστα ὡς βοήθημα. Ὁ λόγος ποὺ τοὺς ἀναγκάζει νὰ μετέρχωνται τὸ δευτερεῖον αὐτὸ ἐπάγγελμα κριτικοῦ, εἶνε ὅτι συναισθάνονται τὴν ἀδυναμίαν των εἰς τὸ νὰ δημιουργήσουν ἔργον ἀξίας. Κατὰ τὸν παρασιτικὸν τρόπον τοῦ κισσοῦ, ζοῦν μέ τὸν χυμὸν τοῦ ἄλλου, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν ἐκείνων ποὺ σκέπτονται ἀφ' ἑαυτῶν.

Μερικοὶ εὐρίσκουν τὸν ἑαυτόν των ἀνώτερον ἀπὸ τὸν συγγραφέα καὶ προσπαθοῦν νὰ διαλάβουν μέ τὰ φῶτα ἐκείνου ἢ καὶ εἰς βᾶρος του. Δι' ἄλλους, ὁ συγγραφεὺς εἶνε ἀπλῆ πρόφασις διὰ πολεμικὴν.

Ἄλλως τε πόσοι ἀπ' αὐτοὺς ἔχουν τὸν καιρὸν διὰ νὰ ἐμβαθύνουν ταπεινοφρόνως καὶ βραδέως εἰς τὴν σκέψιν τοῦ συγγραφέως; Καὶ πῶς ἔμπορει κανεὶς νὰ εἶνε δίκαιος δι' ἓνα λογογράφον χωρὶς νὰ μελετήσῃ βαθεῖα τὰ ἔργα του; Ἡ μόνη κριτικὴ ποὺ ἔμποροῦσε νὰ ἔχῃ κάποιαν σημασίαν συνίσταται εἰς τὸ νὰ τεθῆ κανεὶς εἰς τὴν θέσιν ἐκείνου ποὺ παρήγαγε δημιουργικὸν ἔργον, καὶ νὰ καταδείξῃ, ὅπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν, τὰς ἀτελείας τῆς ἐργασίας του καὶ δὴ νὰ ὑποδείξῃ τὸ τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ. Ἀρκεῖ ὁ κριτικὸς, νὰ ἔχῃ ὡς ἐλατήριον

κάποιαν υπόκωφην ἀντιπάθειαν, ἢ, καθὼς συνέβαινε συχνά με τὸν Sainte-Beuve, μίαν ἀντιζηλίαν πού δυσκολοκρύβεται, διὰ νὰ διαπράξῃ τὰ βαρύτερα σφάλματα.

Οἱ καλλίτεροι ἀπ' αὐτοὺς παρεσύρθησαν ἀπὸ τὴν ἀνεμοζάλην τῆς περισυνῆς ζωῆς. Πράγματι, ἄς ἐνθυμηθοῦμεν τὴν ὁμολογίαν πού κάμνει ὁ Brunetiere εἰς τὸν «Χρόνον» τῆς 5 Φεβρουαρίου 1915: «Διαδάζω πολύ, διαδάζω γρήγορα, ἔχω δὲ καὶ καλὸν μνημονικόν. Ταιουτοτρόπως σήμερα τὸ πρωὶ ἐδιάβασα εἰς δύο ὥρας τὸ νέον ἔργον τοῦ Anatole France: Ἐπᾶνω ἔς τὴν Ἄσπρην Πέτραν, πού ἔχει δημοσιευθῆ ἡθὲς τὸ βράδυ. Καὶ τὸ ἐδιάβασα οὕτως ὥστε νὰ ἤμπορῶ νὰ δώσω λόγον περὶ τοῦ περιεχομένου του, δηλαδὴ νὰ τὸ ἀναλύσω, νὰ τὸ σχολιάσω, νὰ κάμω τὴν κριτικὴν του».

Δὲν σᾶς φαίνεται ὁμολογία πού φθάνει μέχρι κοινισμοῦ ἴσως δὲ καὶ μέχρι τρομακτικῆς ἀσυνειδησίας: Διὰ τοῦτο δὲν εἶνε ἐκπληκτικὸν τὸ νὰ βλέπωμεν τὸν ἴδιον κριτικὸν νὰ ἐκφέρῃ περὶ τοῦ Κορνηλίου ἀσυνάρτητην καὶ γελοίαν κρίσιν. «Ἡ τραγωδία τοῦ Κορνηλίου, λέγει κάπου, εἶνε ὡραία, θαυμασία, ἔξοχη, δὲν εἶνε ὅμως οὔτε ζωντανή, οὔτε ἀνθρωπίνη, οὔτε πραγματικὴ». Μία τραγωδία πού δὲν εἶνε οὔτε ἀνθρωπίνη, οὔτε πραγματικὴ δὲν εἶμπορεῖ νὰ εἶναι θαυμάσια: θὰ εἶνε ἔργον ἐνὸς παράφρονος καὶ ἔταν ὁμιλῆ κανεὶς ταιουτοτρόπῳ περὶ Κορνηλίου τοῦ Φιλαλήθους δίδει ὄλον τὸ μέτρον τῆς κρίσεώς του. Ὁ δὲ Bainville κρίνων τὸν κριτικὸν Brunetiere λέγει περὶ αὐτοῦ: «Κατ' οὐσίαν ὁ Brunetiere ἔμιλουσες με ὕφος κατηγορηματικὸν καὶ με τόνον ἀνεπίδεκτον ἀντιρρήσεως, περὶ πραγμάτων πού δὲν τὰ εἶχε σκεφθῆ, οὔτε τὰ εἶχεν αἰσθανθῆ διόλου».

Ἐπομένως πρέπει νὰ κάμωμεν συνετὴν διαλογὴν τῶν συμπληρωματικῶν μας βιβλίων. Νὰ μὴ σπαταλοῦμεν τὰς δυνά-

μεις μας. Νὰ μὴ ἀξιούμεν προσοχῆς ἐκείνους πού γράφουν πολλά, ἄρα πολὺ γρήγορα, ἐκείνους πού γεμίζουν με τ' ἀντιγραφὰ των, με τὴν ἀτελείωτην φλυαρίαν τὰ περιοδικὰ καὶ τὰς ἐφημερίδας.

Ὅταν εἶμεθα νέοι ἔχομεν κάποιαν ἀφέλειαν περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων καὶ ἀπατώμεθα εὐκολα με τὰ διάσημα ὄνματα. Ἄγνοοῦμεν ὅτι οἱ γνωστοὶ λογογράφοι, ἀπαξ ἀφθεοῦν καὶ πιασθοῦν εἰς τὴν ἀρπάγην τῆς παρισυνῆς ζωῆς γίνονται ἀμέσως ἄνθρωποι με ἀνεμοσκόρπιστα μυαλά. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἢ ἐπὶ ἐβδομάδας παρατεταμένη, καὶ ἡρεμῆ μελέτη καταντᾷ πρᾶγμα ἀδύνατον. Γινόμενοι ἔξαφνα περιβλεπτοὶ ἔς τὴν κοινωνίαν καὶ συνεργάται περιζήτητοι ἔς τὰς ἐφημερίδας, ζοῦν σχεδὸν ὅλοι, χωρὶς νὰ προσθέτουσιν τίποτν νέον, ἀπὸ τὸ κεφάλαιον εὐσυνειδητῆς ἐργασίας πού τὸ εἶχαν θησαυρίσῃ κατὰ τὰ ἔτη ἀσημότητος καὶ ἀφανείας. Πόσοι συγγραφεῖς, μέλη τῆς γαλλικῆς Ἀκαδημίας, δὲν ἔγραψαν καὶ δὲν ἐξακολουθοῦν νὰ γράφουν χωρὶς νὰ πάρουν ἀναπνοήν! Οἱ χρυσοθήραι τοῦ μέλλοντος θὰ σταματήσουν κατὰκοποι καὶ ἀποκαρδιωμένοι ὅταν ὑποχρεωθοῦν ν' ἀνασκαλεύσουν τὴν ἀπέραντην αὐτὴν στίβαν ἄμμου διὰ ν' ἀνακαλύψουν μερικὰ ψήγματα χρυσοῦ!

Δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ διαδάζωμεν τὰ ἔργα τῶν συγγραφέων, ἄς εἶνε καὶ μέλη τοῦ Ἰνστιτούτου, ἐκείνων ὅσοι δὲν ἔχουν πρωτοτυπίαν, ὅσοι καταδιβάξουν τὴν Ἱστορίαν μέχρι σπερμολογίας καὶ ὅσοι, διὰ νὰ κορέσουν τὸ βιβλιογραφικὸν των πάθος, καταλαμβάνονται ἀπὸ νοσηρὰν περιέργειαν καὶ ἀπὸ μανίαν κατασκοπείας. Ἡ μικρολογία εἶνε ἔνδειξις μικρονοίας. Πράγματι, τί μᾶς μέλλει νὰ γνωρίζωμεν ἐάν ἡ Φασιστίνα ἔμεινε πιστὴ ἔς τὸν Μάρκον Αὐρήλιον, ἐάν ἡ σύζυγος τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ εἶχεν ἐρωτικὰς περιπετείας ἢ ὄχι; Τὸ ζή-

τημα τῶν ἑταιρῶν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. ἢ τοῦ Ναπολέοντος Α'. εἶνε ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ ἐνδιαφέρουν μίαν γυναικούλαν. Νὰ μὴ καταβιδάζωμεν τὴν διανοητικὴν μας ἀξιοπρέπειαν μέχρι μωρολογίας.

Ἐπάρχει ἄλλη συνήθης μορφή τῆς συμπληρωματικῆς ἀναγνώσεως ποῦ εἶνε ἓνα εἶδος κυνηγιοῦ. Καθὼς ὁ κυνηγὸς διατρέχει τὰ χωράφια καὶ τὰ δάση, μὲ τὸ δάκτυλον εἰς τὴν σκανδάλην τοῦ πυροβόλου, μὲ τὸ μᾶτ' εἰς κατοπτεύσεις, μὲ τὸ αὐτὶ τεντωμένον εἰς προσοχήν, ἔτσι, ἐπιχειροῦν κυνηγητικὴν ἐκδρομὴν διὰ μέσου τῶν βιβλίων ὅπου ἐλπίζουν νὰ εὔρουν «κάτι», κάποιαν πληροφορίαν, κάποιαν ὑποβολιμαίαν ἰδέαν...

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τυχαίας αὐτῆς ἀναγνώσεως αἱ «παγίδες» ἰσοροποῦν καὶ κάποτε συμβαίνει νὰ πέσουν ἐκεῖ ἀξιόλογα λάφυρα. Ἄλλὰ πόση ἀπώλεια χρόνου καὶ πνευματικῆς δροσερότητος! Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ὠνόμαζεν ὁ Bayle «ἀνάγνωσιν μὲ τὰ δάκτυλα». Ὁ τρόπος αὐτὸς ἀναγνώσεως, κοινὸς εἰς ὅλους τοὺς πολυμαθεῖς, εἶναι ἐπικίνδυνος, ἐπειδὴ ζεσυνεθίζει τὸν ἄνθρωπον νὰ σκέπτεται ἀφ' ἑαυτοῦ. Ἀποκτᾷ κανεὶς τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ μὴ ἀντιπαραβάλλῃ ὅ,τι διαβάζει μὲ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἢ μὲ τὴν πραγματικότητα.

Ἡθοπλαστικαὶ ἀναγνώσεις.

Εἰς βαθμὸν ἀνώτερον τῶν συμπληρωματικῶν ἀναγνώσεων, εἰς τὸ ἴδιον ἐπίπεδον μὲ τὰς ἀναγνώσεις ποῦ χρησιμεύουν πρὸς ἐπαγγελματικὴν μόρφωσιν, ἔρχονται αἱ ἠθοπλαστικαὶ ἢ ἐποικοδομητικαὶ ἀναγνώσεις. Ἐπάρχουν βιβλία ζωογόνα ποῦ εἶναι ἀγαθουργήματα, ποῦ φρονιματίζουν, ἐξευγενίζουν, ποῦ ἀποτελοῦν ἰσχυρὰ τονωτικά. Μᾶς βοηθοῦν εἰς τὸ νὰ ρίψωμεν, ἀνάμεσα εἰς τὸν σάλον καὶ τὰ ρεύματα τῶν παθῶν, τὰ θεμέ-

λια σταθερᾶς βουλήσεως. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶνε δυνατόν παρ' ἂν ἐνώσωμεν ὑπομονητικῶς εἰς συμπαγεῖς ὄγκους ἀνώτερα συναισθήματα καὶ λογικὰς διανοήσεις. Τὰ ἐποικοδομητικὰ βιβλία, τὰ προωρισμένα νὰ ὑποστηρίξουν τὰς καλὰς ἀποφάσεις καὶ νὰ ἐνισχύουν τ' ἀνώτερα συναισθήματα, δὲν πρέπει νὰ διαβάζωνται γρήγορα.

Εἶνε βιβλία ποῦ ἀξίζει νὰ μελετηθοῦν, ν' ἀφεθοῦν διὰ νὰ στραγγίσουν, τρόπον τινά, στάλα στάλα εἰς τὴν ψυχὴν, βιβλία, τέλος, ποῦ πρέπει νὰ τὰ ἔχη κανεὶς ὡς ἐγκόλπιον κατὰ τὸν περίπατον.

Ἀπόκειται εἰς τὸν καθένα μας νὰ ζητήσῃ μεταξὺ τῶν πλουσιωτέρων καὶ τῶν εὐγενεστέρων ψυχῶν, μεταξὺ τῶν αἰώνιων φίλων τῆς νεότητος, ἐκείνους ποῦ εἶνε πλησιέστεροι εἰς τὴν καρδίαν μας καὶ ν' ἀπαρτίζωμεν δι' αὐτῶν εἶδος οἰκογενείας ποῦ μὲ τὴν σοφίαν καὶ τὴν στοργὴν τῶν μελῶν της θὰ μᾶς βοηθῇ, θὰ μᾶς ὑποστηρίξῃ καὶ, εἰς περίπτωσιν ἀποτυχίας, θ' ἀνορθώσῃ τὰς ξεπεσμένας δυνάμεις μας.

Ἄς μὴ λησμονοῦμεν κυρίως ὅτι, ὅταν εἴμεθα νέοι, ἐξυφαίνομεν νῆμα πρὸς νῆμα τὸ μέλλον μας. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν τραγικότητα τοῦ προώρου θανάτου, τὸ μόνον ὀδυνηρὸν μοιραῖον ποῦ πρέπει νὰ φοβεῖται κανεὶς, εἶναι ὁ βραδὺς ἐντοιχισμὸς μίαν ψυχῆς μέσα εἰς τὸν κλοιὸν κακῶν συνθηθειῶν ποῦ ἢ βουλήσεις θὰ εἶνε ἀνίσχυρη νὰ τὸν διασπᾷ ἀργότερα. Καὶ ἀπαξ ἀποκτηθῇ ἡ ἀνικανότης, θὰ εἶνε δραματικὸν τὸ γεγονός νὰ βλέπῃ κανεὶς τὴν ψυχὴν τοῦ ἐγκλεισμένην σιγὰ σιγὰ μέσα εἰς μίαν φυλακίην. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ προσέχωμεν πολὺ εἰς τὰ βιβλία ποῦ διαβάζομεν, ἂν θέλωμεν νὰ ἔχωμεν τὸ κέρδος τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τῆς ἐλευθερίας μας κατὰ τὴν ὄριμην ηλικίαν. Ἐπάρχουν βιβλία ποῦ ὀφείλει ὁ καθεὶς νὰ τ'

ἀπομακρόνῃ ἀπολύτως ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν ἀναγνωσμάτων του.

Ἡ συχνὴ ἐπίσκεψις τῶν ἐρεθισμένων καὶ ἀποκαρδιωμένων ἀρρώστων καταστᾶ νὰ εἶνε καταθλιπτικὴ. Ἔτσι καὶ ὁ ἀνώμαλος βίος ποὺ διάγουν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς λογογράφους τοὺς κάμνει τόσους ἀσθενεῖς τῆς βουλήσεως τὰ δὲ ἔργα τῶν ἔχουν φυσικὰ κάτι τὸ ἀνθυγιαίνον, τὸ ταπεινωτικὸν ποὺ ἐλαττώνει τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν φαιδρότητα. Μὲ τὸ ν' ἀποδίδη, κανεὶς σημασίαν καὶ προσοχὴν εἰς τὰς ἀναπόφευκταὶς ἐναντιότητάς τοῦ βίου ἡμπορεῖ ν' ἀηδιάσῃ ἐπὶ τέλους καὶ τὸ ἐπάγγελμά του καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν του! Ἐορμένως νὰ φροντίζωμεν ὥστε νὰ μὴ διατηροῦμεν ἀμείωτην τὴν θέλησιν τοῦ νὰ ζοῦμεν ὡς ἄνθρωποι ἐλεύθεροι καὶ ν' ἀπορρίπτωμεν ἀδιστακτικῶς τὰ βιβλία ποὺ μᾶς ὑποδουλώνουν καὶ μᾶς ἀποκαρδιώνουν ἢ ποὺ τείνουν νὰ μᾶς καταπέσουν ὅτι εἰς ἄλλους χρόνους, εἰς ἄλλους τόπους, ὑπὸ ἄλλους ὄρους, θὰ ἤμασθε εὐτυχεῖς. Ἀπεναντίας, ὑπὸ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως ἐπιβάλλεται νὰ ἐκτελοῦμεν θαρραλέως τὸ καθήκον μας εἰς τὸν χρόνον καὶ εἰς τὸν τόπον ὅπου εἴμεθα.

Ἀναγνώσεις τέρψεως.

Ὑπολείπονται αἱ ἀναγνώσεις ποὺ τὰς κάμνει κανεὶς διὰ τέρψιν. Εἶνε ἄπειρος ὁ ἀριθμὸς τῶν μυθιστορημάτων ποὺ δημοσιεύονται. Ἡ δὲ κριτικὴ τέχνη, ἐκτὸς τῶν ἐλαττωμάτων ποὺ τ' ἀνεφέραμεν παραπάνω, κατήχησε νὰ μὴ ἔχη καὶ ἀνεξαρτησίαν.

Εἶνε ἀδύνατον νὰ ξεύρη κανεὶς, πρὶν νὰ διαβάσῃ, ἐὰν ἓνα βιβλίον ἔχει ἀξίαν. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ διαβάζωμεν παρὰ τὰ βιβλία ποὺ τὰ καθιέρωσεν ἡ φήμη. Οἱ περισσότεροι:

τῶν μυθιστοριογράφων εἶνε πρὸ πάντων ἔμποροι, ἠναγκασμένοι νὰ κερδίζουν χρήματα: δὲν ἔχουν οὔτε τὸν καιρὸν, οὔτε τὴν πρόθεσιν νὰ σεβασθοῦν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐδ' αὐτὴν τὴν ἀληθοφάνειαν. Διαπρέπουν εἰς τὸ νὰ διεγείρουν τὰ στοιχειώδη αἰσθήματα μὲ τὸ νὰ τοποθετοῦν τοὺς ἥρωας καὶ τὰς ἡρωίδας τῶν ἐπικίνδυναις θέσεσι ἀφ' ὅπου ἔρχονται νὰ τοὺς ἀποσύρουν ἄλλοι ἥρωες ἄτρωτοι ἀπὸ σφαίρας, ἱκανοὶ νὰ διαπεράσουν τὸ πάχος ἐνὸς τοίχου, ποὺ μὲ τὴν δράσιν τῶν χλευάζουν τοὺς ἀνυπάρκτους δι' αὐτοὺς νόμους τῆς βαρύτητος. Ὅταν τελειώγῃ κανεὶς παρομοίας ἀναγνώσεις αἰσθάνεται κακοδιάθεσιν ὡς νὰ ἔδωαιεν ἀπὸ μίαν ζωγραφικὴν ἔκθεσιν τῆς σχολῆς τῶν Ἀνεξαρτήτων: μὲ τὴν δρασιν διεστραμμένην ἀπὸ τὸ ἀπίθανον τοῦ σχεδίσματος καὶ τοῦ χρωματισμοῦ, μὲ τὴν διάνοιαν ἀποβλακωμένην ἀπὸ τὴν πρὸς τὸ παράλογον συνάφειαν. Καὶ ὅμως ἡ νοσηρὰ αὐτὴ φιλολογία πλεονάζει καὶ πληθύνεται ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀνάγκης τοῦ πλήθους ποὺ δὲν περιμένει ἀπὸ ἓνα βιβλίον τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνα εἶδος ἐρεθισμοῦ ἀναλόγου μ' ἐκεῖνον ποὺ τοῦ δίδ' ἡ ἀφήγησις ἐνὸς ἐγκλήματος ἢ μιᾶς θρασείας κλοπῆς. Αἱ κατακτήσεις τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος εἶνε ἀκόμη τόσον ἀσήμανται ὥστε τὸ ἐμπόριον ἀπὸ τὸ ἓνα καὶ ἡ γραφομανία ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡμποροῦν «νὰ στρίψουν τὴν βίδαν» καὶ τῆς πλέον ἰσορροπημένης διανοίας. Διὰ τοῦτο ἡ σύνεσις ἀπαιτεῖ ν' ἀποφεύγῃ κανεὶς τέτοιαις ἀναγνώσεσι.

Ἄλλως τ' αἱ ἀναγνώσεις ποὺ ἱκανοποιοῦν τὴν περιέργειαν παρουσιάζουσι καὶ τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ μᾶς κρατοῦν ἐπὶ ὥρας εἰς ἀκινήσιν καὶ νὰ μᾶς ἐπιβάλλουν ὑπερβολικὴν προσπάθειαν ὀπτικῆς ἐνεργείας. Πρόκειται σχεδὸν πάντοτε δι' ἓνα καλπαστικὸν τρίξιμον ποὺ, εἰς τὸ τέλος, ἀφίνει τὸν ἄνθρωπον ἀποβλακωμένον, καθόσον ὁ ἀναγνώστης, ἐκνευρισμένος

ἀπὸ τὴν ὀλονὲν αὐξάνουσαν περιέρχεται, κατατρῶγει τὰς σελίδας διὰ τὰ φθάση ἕς τὸ τέλος καὶ τὰ μάθη πῶς ἢ ἡρώεις τοῦ συγγράμματος θὰ κατορθώσῃ τὰ σωθῆ ἀπὸ τὰς ἐνέδρας τοῦ ἀλληλοδιαδέχονται κατὰ τρόπον τρομακτικόν.

Αἱ ἀναγνώσεις αὗται περιστάνουν, εἰς τὸν βίον ἐνὸς διανοουμένου, ὅ,τι καὶ τὸ οἰνόπνευμα εἰς τὸν βίον τοῦ ἐργάτου. Δίδουν ἡδὸν ἢ ἀνάλογον μετὰ τὴν ἡδονὴν ποῦ ἀπολαμβάνει κανεὶς ἀπὸ τὸ ποτὸν ἢ ἀπὸ τὸ ποτὸν ἢ ἀπὸ τὸ κάπνισμα.

Κίνδυνος σοβαρός, καθόσον, ὅπως συμβαίνει μετὰ τὰς ἐρεθιστικὰς ἀνάγκας, αἱ τέτοιου εἴδους ἀναγνώσεις γίνονται ἔπι τέλους τυραννικαί. Ἀπασχολοῦν τὰς ὥρας ποῦ ἔπρεπε ν' ἀφιερῶνται εἰς κάποιαν ἀναπαυτικὴν χειρικήν ἐργασίαν, διὰ τὴν ὁποίαν κατηντήσαμεν τὰ εἴμεθα, φεῦ! ἀνικανοὶ ἐξ αἰτίας τοῦ παραλόγου ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος.

Τότε μόνον δὲν θὰ αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην αὐτὴν ἐτελῶν ἀναγνώσμάτων ὅταν ἀγαποῦμεν τὴν ἀσχολίαν μας ὅσον πολὺ ὥστε νὰ γίνεταί αὐτὴ κέντρον τοῦ διανοητικοῦ μας βίου καὶ ὅταν ξεύρωμεν πῶς νὰ εὐρίσκωμεν εἰς τὴν ἐργασίαν μας τὴν χαρὰν τῆς ἀκατάπαυτα ἀνανεουμένης περιπετείας, ὅπως συμβαίνει μετὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας. Μόνον οἱ δυστυχεῖς, δι' ἔσους ἢ ἐργασία εἶνε μ' ἀγγασίαν, καταφεύγουν εἰς πρόχειρα μέσα τέρψεως καὶ ζητοῦν ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν τὴν ἀπόλαυσιν εἰς τὸν καπνόν, τὸ οἰνόπνευμα, τὰς ἱπποδρομίας, τὰ θέατρα, τὸ ἀστυνομικὸν μυθιστόρημα ἢ τὸ μυθοδραματικὸν μυθιστόρημα. Χάριν αὐτῶν τὰ πιεστήρια ἐκδράζουσι τὰ ἐπιφυλλιδικὰ μυθιστορήματα καὶ χάριν αὐτῶν γράφουσι οἱ «πορνογράφοι» ποῦ νομίζουσι ὅτι ἢ εὐφυῶς δὲν ἔχει ἄλλον προορισμὸν παρὰ νὰ ἐξυπηρετῇ τὰ ὄργανα τὰ τοποθετημένα κάτω ἀπὸ τὸ διάφραγμα.)

Ἐν γένει, νὰ ἐνθυμούμεθα ὅτι διὰ τὰ ἔχη κανεὶς μορφω-

μένην διάνοιαν καὶ νὰ γίνῃ σοφὸς ἀξίος τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ καταυλακωθῇ ὑπὸ τὸ βάρος τῶν γνώσεων. Ὅσοι κατῴρθωσαν νὰ οἰκοδομήσουσι κάποιον ἔργον, ἤξευραν καλὰ πῶς νὰ ἐξοικονομοῦσι τὴν κατακτητικὴν ἐνέργειαν τῆς διανοίας των. Εἶχαν διαβάσῃ ὀλίγα ἀλλ' εἶχον σκεφθῆ πολὺ : ἐτόλμησαν νὰ προδοῦσι ἀποφασιστικὰ καὶ ν' ἀντικρῶσιν κατὰ πρόσωπον τὰ προβλήματα τοῦ βίου, καθὼς τοῦτο ἔπραξαν ὁ Descartes καὶ ὁ Pascal. ἤξευραν ὅτι δὲν ἐννοοῦσαν ἀληθινὰ παρὰ ἐκεῖνο ποῦ τὸ εἶχαν ἀνακαλύψῃ ἢ τὸ εἶχαν ἐπινοήσῃ μετὰ τὰς ἰδικὰς των δυνάμεις. ἤξευραν ὅτι ἢ ἀνάγκη, ὅταν κατακτῶ κανεὶς μετὰ αὐτὴν νὰ χάσῃ τὴν συνθήκην τῆς προσωπικῆς προσπάθειάς, ἢμπορεῖ νὰ εἶνε ὀλεθρία. Πρέπει νὰ κερδίξῃ τις τὸν ἐπιούσιον τῆς ψυχῆς μετὰ τὸν ἰδρωτὰ τοῦ προσώπου του, καθὼς τὸ λέγει ὁ Malebranche, καὶ ἀνθρώπος ποῦ ἔχει τὸ κεφάλι γεμάτο περιφρονεῖ τὴν ἐργασίαν τῆς προσοχῆς : μνημονικὸν τέλειον, κρίσις φρούδη, προσθέτει ὁ Montaigne. Ἡ πολλὴ ἢ πολὺ ὀλίγη ἐκπαίδευσις ἀποκτηνῶναι, λέγει ὁ Pascal, ὁ δὲ Hobbes παρατηρεῖ ὅτι δὲν φωτίζεται κανεὶς κατ' ἀναλογίαν τῶν βιβλίων ποῦ διαβάζει.

Πῶς νὰ κρατοῦμεν σημειώσεις.

Ὅσον φειδωλοὶ ὄμως καὶ ἂν εἴμεθα ὡς πρὸς τὴν διαχείρησιν τῶν δυνάμεών μας, αἱ ἀπαραίτηται ἀναγνώσεις, ἂν ἐπρόκειτο νὰ συγκρατῆ κανεὶς ὅλας εἰς τὴν μνήμην, θὰ συνέτριβαν μετὰ τὸν ὄγκον των τὴν διάνοιαν. Εὐτυχῶς ἔρχεται εἰς βοήθειαν τὸ χάρτινον μνημονικὸν ποῦ μᾶς ὑποστηρίζει : πράγματι, αἱ σημειώσεις ἀποτελοῦσι ἰσχυρὰν ἀνακούφισιν διὰ τὸν διανοητικῶς ἐργαζόμενον. Χωρὶς αὐτάς, αἱ ἀναμνήσεις μένουσι ἀκαθόριστοι καὶ ἀσυνάρτητοι.

Ἄλλ' αἱ σημειώσεις ἤμποροῦν νὰ εἶνε πολὺ ἐπικίνδυνα· αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς καὶ μὲ τὸν ὄγκον των.

Ἐπικίνδυνα αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς, θαθότι ἐὰν τὰς παίρνει κανεὶς κατὰ τῆς νωχελείας καὶ νυσταλέας στιγμᾶς τοῦ κριτικοῦ πνεύματος, ἀπαρτίζουσι σφάτευμα χωρὶς συνοχὴν καὶ χωρὶς ἀντοχήν.

Ἐπικίνδυνα μὲ τὸν ὄγκον των, καθότι ἐὰν δὲν εἶνε ἐπιμελῶς τακτοποιημένοι θὰ εἶνε ὅπως ἕνας συρφετὸς ποῦ εὐρίσκεται ὑπὸ διάλυσιν κατόπιν πανικοῦ, ἀπέναντι πειθαρχικοῦ στρατοῦ εἰς τὰ χέρια καλοῦ ἀρχηγοῦ.

Ὅσοι ὑπάρχ' ἰδιαίτερα *τέχνη πρὸς κράτησιν σημειώσεων* καὶ ὁ καθείς ἔχει τὰς σημειώσεις ποῦ ἀξίζει. Καλὰ σημειώσεις ἀποτελοῦν ἐπιβράβεισιν τῆς βουλήσεως ποῦ ἔχει τὴν ἰκανότητα ν' ἀναστέλλῃ τὴν κρίσιν καὶ νὰ μὴ ἐκφέρῃ τὸ «εἰσελθέτω» παρὰ ὕστερ' ἀπὸ διαφυγὴν στάθμησιν κ' ἐκτίμησιν. Ἄλλ' ἢ αὐστηρὰ αὐτὴ διαλογὴ κατὰ τὴν εἰσοδὸν δὲν εἶνε ἀρκετὴ: πρέπει κάθε σημείωσις νὰ ταξινομεῖται διὰ νὰ ἡμπορῇ νὰ ξαναυρίσκηται ἀμέσως μετὰξὺ χιλιάδων ἄλλων.

Κατὰ τὰς ἀναγνώσεις ποῦ γίνονται πρὸς ἐπαγγελματικὴν μόρφωσιν ἢ κράτησις σημειώσεων εἶνε ἀπαραίτηται ἕνεκα τῆς ἀτονίας τῆς μνήμης καὶ τῆς προσοχῆς. Εἶδαμεν ὅτι ἡ διανοητικὴ μας δραστηριότης εἶνε περιορισμένη καὶ ὅτι ἡ γραφὴ προσέρχεται ὡς στήριγμα διὰ τὴν προσοχήν. Ὁ προορισμὸς τῶν σημειώσεων αὐτῶν εἶνε νὰ θέτουν εἰς τὴν διάθεσίν μας κατὰ τρόπον εὐχρηστον, τὴν διανόησιν ἑνὸς σοφοῦ ποῦ νὰ ἤμποροῦμεν ἀργότερα νὰ τὴν ἀναπολοῦμεν μὲ ὄλην τὴν ἀμρίθειαν καὶ νὰ τὴν ἐντυπώσωμεν εἰς τὴν μνήμην οὕτως ὥστε νὰ μὴ τὴν λησμονοῦμεν πλέον.

Ἄς μὴ μιμούμεθα τοὺς κακοὺς μαθητὰς ποῦ νομίζουσι ὅτι περίληψις σημαίνει τὸ νὰ συγχύσῃ τις ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ

μῖαν φράσιν ἢ μῖαν περίοδον: ἐφ' ὅσον αἱ σημειώσεις μας δὲν εἶνε τὸ γινόμενον σθεναρᾶς διανοητικῆς προσπάθειας θὰ εἶνε πάντοτε δυσκολοχώνευται καὶ ραχιτικά. Πρέπει νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ συγγραφέως, νὰ τὴν ἐννοοῦμεν, καὶ ὕστερα, νὰ ἤμποροῦμεν νὰ τὴν ἐκφράζωμεν. Ὅπως ἐξάγει κανεὶς τὸν μούστον μὲ τὸ νὰ πιεζῇ τὸ σταφύλι, ἔτσι ἀποδίδει διὰ τῆς ἐκφράσεως, τὰς οὐσιώδεις σκέψεις ἑνὸς συγγραφέως μὲ εἶδος συμπυκνώσεως τῶν διανοημάτων του, πρᾶγμα ποῦ ἀπαιτεῖ δραστηρίαν προσπάθειαν. Κατόπιν τὰς σημειώσεις αὐτὰς, ἀφοῦ τὰς ταξινομήσῃ κανεὶς, τὰς διαβάζει καὶ τὰς ξαναδιαβάζει, κ' ἐν ἀνάγκῃ τὰς μαθαίνει ἀπ' ἔξω — αὐτὸ δὲ εἶνε ἡ ὀριστικὴ ἐργασία: προβαίνων κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀφίγει ὀπίσω του μόνον ἀναμνήσεις ὀργανωμένας κατὰ τρόπον ἀκατάλυτον.

Ὅσον διὰ τὰς σημειώσεις ποῦ τὰς παίρνει κανεὶς κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἐπισκοδομηκῶν βιβλίων, πρέπει νὰ καταρτίξῃ μὲ αὐτὰς εἰδικὰ τετράδια: θὰ ξαναβρίσκωμεν εἰς αὐτὰ τὴν φιλικὴν φωνὴν καὶ τὰ τονωτικὰ λέγια τῶν ἀρίστων μετὰξὺ τῶν πρεσβυτέρων μας. Πρέπει ν' ἀντιγράψωμεν χωρὶς δισταγμὸν τὰ χωρία ἐκεῖνα ποῦ μᾶς ἐβελήθησαν κατὰ τὰς στιγμὰς ἀποκαρδιώσεως, θλίψεως ἢ ποῦ ἐδιπλασίασαν τὸν ζῆλον μας κατὰ τὰς στιγμὰς σταθερότητος.

Ἔως ἐδῶ καμμιά δυσκολία: ἡ στενοχωρί' ἀρχίζει μὲ τὰς σημειώσεις συμπληρωματικῶν ἀναγνώσεων, μὲ τὰς σημειώσεις ποῦ τὰς θηρεῖομεν ἀπὸ βιβλία καὶ περιοδικὰ καὶ μ' ἐκεῖνας ποῦ χρησιμεύουν ὡς συνθήματα πρὸς ἀνακούφισιν τῆς μνήμης. Κατὰ κανόνα, πᾶν ὅ,τι συντείν' εἰς ἀνακούφισιν δὲν καταπονεῖ. Ἀπεναντίας, πόλεμος κατὰ τῶν παθητικῶν σημειώσεων ποῦ ἀποτελοῦν ψευδοεργασίαν, τῶν σημειώσεων ποῦ τὰς παίρνει κανεὶς ὅταν αἱ δυνάμεις τοῦ

κριτικοῦ πνεύματος εἶνε μισοκοιμισμένοι! Τὴν στιγμήν ποῦ ἐκουράσθη ἀπὸ τοῦ νὰ ἐργάζεται, λέγει ἕνας συγγραφεὺς, ἤρχισε νὰ παίρνῃ σημειώσεις!

Αἱ σημειώσεις ποῦ τὰς παίρνει κανεὶς κατὰ τὰς στιγμὰς ὀκνηρίας εἶνε ἐπικίνδυναι, καθότι, τὴν στιγμήν ποῦ θὰ θελήσωμεν νὰ τὰς χρησιμοποιήσωμεν, θὰ ἔχωμεν λησμονήσῃ τὸ ὑποπτον τοῦ περιεχωμένου των. Πρέπει νὰ ἐγκαταστήσωμεν αὐστηρὸν ἔλεγχον εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ὄπλοστασίου σημειώσεών μας. Νὰ ἐξετάζωμεν πρὸ παντός: τὸ μνημονευόμενον χωρίον εἶνε αὐθεντικόν; Ἐὰν ἡ περικοπὴ ποῦ κόπτομεν ἀπὸ ἕνα περιοδικὸν ἢ ἀπὸ ἕνα βιβλίον φέρῃ ὑπογραφήν, ποία εἶνε ἡ ἀξία τοῦ μάρτυρος; Εἶνε πραγματικῶς ἀνθρωπος εὐφυῆς ἢ ἀπλῶς ἕνας ψευδευφυῆς; Σκέπτεται μόνον με λέξεις ἢ ἔχει συνάφειαν με τὴν πραγματικότητα; Ἐχει ἀρμοδιότητα εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν; Ποῖος εἶνε ὁ χαρακτήρ του καὶ ὁ συνήθης σεβασμὸς του πρὸς τὴν ἀλήθειαν; Εἶνε ἐμπαθεὶς, ἐτερόδουλος; Εἶνε ἐλευθερόφρων;

Ὅποιονδήποτε καὶ ἂν εἶνε τὸ κύρος καὶ ἡ αὐθεντία ἐνὸς συγγραφέως, δὲν θὰ λάβω ὑπ' ὄψιν παρὰ τὰς βεβαιώσεις (ἢ τὰς ἀρνήσεις) ποῦ τὰς ἀποδεικνύει ἢ ἐκεῖνας ποῦ ἠμπορῶ νὰ τὰς ἀποδείξω ὁ ἴδιος. Ὅταν ἕνας Hello ἔρχεται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ὁ La Fontaine δὲν εἶνε ποιητής, ἀντεπαρέρχομαι με χαμόγελον τὴν κρίσιν του καὶ σπεύδω νὰ ξαναδιαβάσω τοὺς ὠραιότερους στίχους τῆς γλώσσης μας, καθὼς αὐτόν:

«μονοξιά ὅπου ὑρίσκω κρυφὴ μιὰ χαρά»... τὸν δὲ ἐμπαθῆ καὶ παραδοξολόγον κριτικὸν ποῦ βεβαιώνει ἕνα πρᾶγμα χωρὶς νὰ τὸ ἀποδεικνύῃ τὸν ἀπορρίπτω ἔς τὸν κάλαθον τῶν ἀχρήστων.

Διαδίδω κανεὶς ἕνα λογογράφον ποῦ ἔχει ἐνθουσιασμόν,

νοῦν, καὶ δὲν στερεῖται κάποιας ἐνφυσιολογίας, παρασύρεται συχνά, κ' ἐπάνω ἔς τὸν πρῶτον τοῦ ἐνθουσιασμὸν περικόπτῃ ἢ λαμβάνει σημείωσιν ἐνὸς χωρίου ποῦ τοῦ ἤρεσε.

Δεξαμενὴ μεταγγισματος. Y

Διὰ ν' ἀποφεύγω τὸν πρόωρον αὐτὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὸ παραγέμισμα χαρτιῶν ποῦ θὰ προέκυπτον ἀπὸ τὴν ἐπισώρευσιν τῶν σημειωμάτων, ἔχω ἕνα συρτάρι ποῦ τ' ὀνομάζω *μεταγγιστικὴν δεξαμενὴν*. Ἐκεῖ μέσα ρίπτω ὅσας σημειώσεις κρατῶ ἀπὸ τὰς ἀναγνώσεις μου: χωρίον ἀντιγραμμένον, σκέψις συνοφισμέν' εἰς ὀλίγας λέξεις, περικοπὴ ἀρθροῦ ἀπὸ μίαν ἐφημερίδα, σελὶς κομμένη ἀπὸ ἕνα περιοδικὸν ἢ ἀπὸ μέτριον βιβλίον τοῦ ὁποίου ὁ συγγραφεὺς ἐξετρώπωσεν ἀπὸ κάπου μίαν ἀξιοσημειωτὴν ἰδέαν. Δὲν ἔχω διόλου σεβασμὸν διὰ τὰ βιβλία ποῦ ἀγοράζω ἐμπιστευόμενος εἰς τὸν τίτλον ἢ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως καὶ με τὰ ὅποια παραφόρτωνα ἄλλοτε τὴν βιβλιοθήκην μου, ἐπειδὴ δὲν τολμοῦσα νὰ τὰ ρίψω μεταξὺ τῶν ἀχρήστων. Σήμερα ἀρκοῦμαι νὰ περικόψω ἀπ' αὐτὰ, τὰ χωρία ποῦ με ἐνδιαφέρουν. Ἐπειτα καθετρεῖς μῆνας, κάμνω ἀναθεώρησιν τοῦ ἀρχείου τῆς μεταγγιστικῆς δεξαμενῆς. Τότε λαμβάνω τὴν εὐκαιρίαν καὶ διερωτῶμαι περὶ τῆς ἀξίας ἐνὸς ἐκάστου: Μήπως ἡ σημείωσις αὐτὴ, ἢ περικοπὴ αὐτὴ μου ἤρεσεν ἐπειδὴ κολακεύει τὰς προτιμήσεις μου, ἢ διότι εἶνε ἀληθής; Εἶνε ἄραγε ἀκριβής; Εἶνε ἀποδεδειγμένον ἐκεῖνο ποῦ βεβαιώνει; Ἐξωλείφω ἀλύπητα πᾶν ὅ,τι εἶχα κρατήσῃ ὑπὸ τὴν στιγμιαίαν ἐντύπωσιν συνειρμῶν ἰδεῶν, ποῦ δὲν ἦσαν σταθεραὶ κ' ἐξηφανίσθησαν. Ἐξωλείφω ἐπίσης πᾶν ὅ,τι, κατόπιν ἐξετάσεως, ἀποκαλύπτεται ἄτονον ἢ ἀμφίβολον. Συχνά, σχεδὸν τὸ σύνολον

τῶν σημειώσεών μου μεταφέρεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπὸ τὴν μεταγγιστικὴν δεξαμενὴν εἰς τὸν κάλαθον τῶν ἀχρήστων. Τὰς σημειώσεις πού γλυτώνουν ἀπὸ τὴν καταδίκην αὐτὴν τὰς ταξινομεῖ καταλλήλως. Ὅστερα ἔπο τέτοιαν ἐκκαθαριστικὴν ἐργασίαν, ὅταν παίρνει κανεὶς τὴν πέναν εἰς τὸ χέρι, πόσων δὲν αἰσθάνεται χαρὰν ἀσφαλείας μὲ τὸ νὰ γνωρίζῃ ὅτι δλα τὰ ἔγγραφα ἢ ἔντυπα πού μεταχειρίζεται εἶνε· ἐξηκριθμένα καὶ εὐσυνειδήτως ἐξηλεγμένα;

Ἐάν δὲν κάμνει κανεὶς τὴν εὐσυνειδήτην αὐτὴν διαλογὴν κατὰ τὴν εἴσοδον, δὲν θὰ ἔχῃ καμμίαν ἀσφάλειαν, θὰ χάσῃ δὲ φεῦ! εἰς τὸ τέλος καὶ αὐτὸ τὸ λεπτὸν αἰσθημα τῆς εὐθυκρίας.

Ὁ Spencer πού διὰ τὰ κοινωνιολογικά του βιβλία ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ταξινομῇ σημαντικὸν ὄγκον γεγονότων, ἠγόραζε κάθε φοράν δύο ἀντίτυπα τῶν σπουδαίων συγγραμμάτων, διὰ νὰ ἤμπορῃ ν' ἀποκόπητῃ εὐκολώτερα τὰς ἀναγκαίας σελίδας. Ὁ γραμματεὺς του ἐσημείωνε τὰς παραπομπὰς ἐπάνω εἰς κάθε κομμάτι καὶ τὰς ταξινομοῦσε μέσα εἰς σακκούλια πού τ' ἀράδιαζεν ὁ Σπένσερ εἰς ἡμικύκλιον ἐπάνω ἔς τὸ ἔδαφος. «Κάποτε, λέγει ἔς τὴν Αὐτογραφίαν του, ἔνα γεγονός μου ὑπεδείκνυε τὴν ἀνάγκην νέου κεφαλαίου πού δὲν τὸ εἶχα συλλογισθῆ προτῆτερα. Ἐπαιρνα τότε νέον σακκούλι εἰς νὰ τοποθετήσω ἐκεῖ αὐτὸ καὶ ἄλλα ἀνάλογα μὲ αὐτὸ γεγονότα.

Ὁ Darwin ἐσημείωνεν ὄχι μόνον τὰ γεγονότα ἀλλὰ καὶ τὰς ἀντιθέτους μὲ τὴν ἰδικὴν του ἀποψιν ὑποθέσεις, καθόσον εἶχε παρατηρήσῃ ὅτι τὰς ἔξεχνουσεν εὐκολώτερα πρὸς τὰ γεγονότα πού συμπαθοῦσε. Εἰργάζετο πάντοτε εἰς πολλὰ συγχρόνως ἔργα. Εἰς ἕνα ἐπισημασμένον ἔπιπλον εἶχε διοργανώσῃ τριάντα ἕως σαράντα χαρτοφυλάκια καὶ μέσα εἰς αὐτὰ

ἐφυλάττε τὰς παραπομπὰς καὶ τὰς σημειώσεις του. Εἰς τὸ τέλος τῶν βιβλίων πού ἠγόραζε, προσέθετε πίνακα τῶν γεγονότων πού ἐσχετίζοντο μὲ τὰ ἐτοιμολζόμενα ἔργα του. Ἐάν τὸ βιβλίον δὲν ἦτο ἰδικόν του, κρατοῦσε χωριστὰ μίαν περιληψιν. Πρὶν ν' ἀρχίσῃ τὴν συγγραφὴν ἐνὸς ἔργου, περνοῦσεν ἀπὸ τὸ μάτι ὄλους τοὺς πίνακας του καὶ τὰ χαρτοφυλάκια του καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του τὰς πληροφορίας καὶ εἰδήσεις τὰς μαζευμένας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ βίου του. (Ὁ Βίος καὶ ἡ Ἀλληλογραφία τοῦ Charles Garwin. Μετάφ. Varigny).

Πῶς ταξινομοῦμεν τὰς σημειώσεις.

Κατόπιν ἀρκετῶν δοκιμῶν, ἰδοὺ ἡ ὀργάνωσις πού μοῦ ἐφάν' ἡ καλλιτέρα. Ὅταν ἡ ταξινομήσις εἶνε πολὺπλοκῆ, ἀντὶ ὠφελείας αὐξάνει τὴν σύγχυσιν. Μία σαρανταριά θήκει κατ' ἀνώτατον ὄρον μοῦ φαίνονται ἀρκεταί, καθότι ὅταν ὁ ἀριθμὸς εἶνε μεγαλύτερος ἀρχίζ' ἡ σύγχυσις. Παρήγγειλα δύο ἐπιπλα περιέχοντα σαράντα γερὰ χάρτινα κουτιά τῶν ὁποίων τὸ προσθινὸν μέρος ἀναδοκατεδαίνει. Τὰ κουτιά αὐτὰ εἶνε ἀριθμημένα καὶ κάθε ἀριθμὸς ἀντιστοιχεῖ μ' ἕνα γενικὸν τίτλον.

Ὁ καθείς, φυσικά, ὀφείλει νὰ κάμῃ τὴν ἰδιαίτην του ταξινομήσιν, σύμφωνα μὲ τὰς προτιμήσεις του καὶ σύμφωνα μὲ τὰς ἐργασίας του.

Ὅταν παίρνω μίαν σημείωσιν ἢ ὅταν ψαλιδίζω ἕνα κομμάτι ἀπὸ μίαν ἐφημερίδα, ἀπὸ ἕνα περιοδικόν, ἀπὸ ἕνα βιβλίον, ἔχω ὑπ' ὄψιν τὸν πίνακα τῶν χαρτονιῶν μου καὶ γράφω ἐπάνω ἀπὸ τὴν σημείωσιν τὸν ἀριθμὸν τοῦ κουτιοῦ ὅπου πρέπει νὰ ταξινομηθῇ. Ἐάν ἡ σημείωσις εἶνε σπουδαία

θά καταταχθῆ ἀμέσως εἰς τὴν θέσιν της, ἐὰν δὲν εἶνε ἡ ἀ-
 ὑπάρχει ἀμφιβολία πρὸς ταξινόμησίν της, θά ἴσχυρῶς εἰς τὴν
 μεταγιστικὴν δεξαμενὴν.

Υ Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν οἰκοδομῶ ἐπάνω εἰς τὴν ἄμμον·
 καμμία προσπάθεια δὲν ἴσχυρῶς χαμένη. Αἱ παρατηρήσεις μου
 αἱ ἀναγνώσεις μου, αἱ σκέψεις μου μοῦ ἔρχονται κατὰ τὸν
 περίπατον ἢ ἔς τὸ κρεβάτι καὶ πού τὰς σημειῶνω εἰς χαρ-
 τάνια, αἱ εἰκόνες ποῦ ἐμπνέομαι ἀπὸ τὰ φυσικὰ θεάματα κλπ.
 ταξινομοῦνται ὅλαι καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν παίρνω ἐν
 ἀπὸ τὰ χαρτόνια μου καὶ τὸ ὑποβάλλω εἰς αὐστηρὸν ἔλεγχον.
 Καὶ ἔτσι, ὅταν θέλω νὰ γράψω ἓνα βιβλίον ἢ ἓνα κεφάλαιον
 ἔχω ἔμπροσθέν μου τὴν *συνολικὴν μου πείραν πλέον τῶν*
τριάκοντα ἐτῶν, ἀκατάπαυτα ἐξηλεγμένην καὶ καθαρι-
σμένην.

Ἐφρόντισα ἐνωρίς νὰ κάμω, διὰ τὰ ἔργα ποῦ συμπαθῶ
 προσωρινὰ σχέδια ποῦ διευκολύνουν τὴν μόνιμον ἀναθεώ-
 ρησιν. Ἄνάγκη ὅμως τὰ σχέδια αὐτὰ νὰ εἶνε σαφῆ, καθ' ὅσον
 ἡ εὐαισθησία τῶν παγίδων, ἄρα καὶ ὁ πλοῦτος τῶν λαφύρων,
 εἶνε ἀνάλογος μὲ τὴν σαφήνειαν τῶν κατευθυντηρίων ἰδεῶν.
 Αἱ παγίδαι τροφοδοτοῦν τόσον ἄφθονα τὰς σαφεῖς ἰδέας ὥστε
 ὅταν ἔτυχε νὰ κρατήσω ἓνα βιβλίον εἴκοσι ἔτη ἔς τὸ συν-
 εργεῖον, ἔγινε τρόπον τινὰ μονάχο του, χωρὶς τὴν μεσολά-
 θησίν μου. Εἶνε μία βραδεῖα ὀργανικὴ αὐξησις ποῦ γίνεται
 χωρὶς βιαιότητα, ἤρεμη, κανονικὴ, χωρὶς κόπον, καθότι
 ἔπαξ ὁ ἐγκέφαλος ἀρχίσῃ νὰ λειτουργῇ πειθαρχικῶς, δὲν φαί-
 νεται πλέον πρᾶγμα δυσκολώτερον, εἶνε δὲ μᾶλλον τε πνό-
 τερον τὸ νὰ σκέπτεται κανεὶς τὰς ἐργασίας του παρὰ νὰ
 κάθηται καὶ ν' ἀναμασσᾷ τὰς ἀναπόφευκταὶς ἐναντιότητεις
 τοῦ καθημερινοῦ βίου.

Ὁ Vannevargues παρατηρεῖ ὅτι «ἄνθρωπος ποῦ κακο-

χωνεύει καὶ ὅμως εἶνε δεινὸς φαγᾶς παριστάνει ἀρκετὰ πι-
 στῶς τὸν διανοητικὸν χαρακτήρα τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τοὺς
 σοφοῦς». Ὅλοι ἔχομεν τὸν νοῦν ἀδυνατισμένον καὶ κακο-
 μεταχειρισμένον ἕνεκα τῆς λαιμαργίας μας διὰ τὰ βιβλία.
 Ἐχομεν παράλογον εὐπιστίαν δι' ἓνα εἶδος ὑπερσιτισμοῦ μὲ
 τὰ βιβλία, ἐνθ' ὃ φαινόμενον δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ
 χρονία ἐγκεφαλικὴ δυσπεψία.

Τὰ ἡγεμονικὰ βιβλία

Ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ξαναρχίσω τὴν ζωὴν, θά ὠρμιζόμην
 νὰ μὴ διαδύξω ποτὲ κατὰ τὴν νεότητά μου ἄλλο παρὰ τὰ
 ἡγεμονικὰ βιβλία, γραμμέν' ἀπὸ ἰσχυροὺς διανοουμένους.
 Ἡ πείρα ποῦ ἔχω ἀποκτήσῃ, μοῦ ἐστοίχησε πολὺ ἀκριθὰ
 μὲ τὴν ἀσύνητην κατασπατάλησιν τῶν δυνάμεών μου, ἐὰν δὲ
 σύ, νεαρὸ φοιτητῆ, θέλεις νὰ ἐπιτύχῃς ὠραίαν διανοητικὴν
 μόρφωσιν, πιστευσέ με ὅτι ἓνα μόνον ὑπάρχει μέσον : ν' ἀπο-
 φεύγῃς ἀπολύτως τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἀναριθμῶν βιβλίων
 ποῦ ἔρχονται κατόπιν τῶν ἡγεμονικῶν αὐτῶν βιβλίων καὶ
 εἶνε ἀπλῆ παραποίησης ἐκείνων. Περιορίζονται εἰς τὸ νὰ
 διορθώσῃν μερικὰ ἀσήμενα μόνον σημεία. Ἐπομένως, θέ-
 λων νὰ λουστῆς ἔς τὰ «νύματα» τῶν βιβλίων αὐτῶν, κινδυ-
 νεύεις νὰ παρασυρθῆς ἀπὸ τὰ ρεύματά των καὶ νὰ πνιγῆς.

Ἀριότερα, ὅταν ἀρχίσῃς νὰ γράψῃς καὶ ὅταν ἔχῃς κατὰ
 σπουδαῖον νὰ εἰπῆς, ἡμπορεῖς νὰ φωτισθῆς καὶ ἀπ' αὐτὰ,
 πρᾶγμα ποῦ δὲν θά κατορθώσῃς πάλιν χωρὶς μεγάλην ἀπό-
 λειαν χρόνου, οὔτε χωρὶς ἀγανάκτησιν ἐναντίον τῶν φλυά-
 ρων ποῦ κάθηται καὶ γράφουν δίχως νὰ ἔχουν ἀτομικὴν
 σκέψιν. Νὰ ἐνθυμῆται ὅμως ὅτι τὸ μνημονικὸν εἶνε κατ' εὐ-
 θραστον, καὶ ὅτι ἐποιαδήποτε ἀνάγνωσις ποῦ δὲν τὴν ἀνε-

βάθυνες, πού δὲν ἐκράτησες σθεναρῶς περίληψίν της, καί πού δὲν τὴν ἐταξινόμησες οὕτως ὥστε νὰ τὴν ξανάδορίσῃς ἀμέτῳ, εἶνε ἀνάγνωσις χαμένη.

Οἰκονομία ἀσκόπων ἐνεργειῶν, δραστηριότης κατὰ τὴν στιγμὴν πού πρέπει, ἀνέλπιστη, αὐτοὶ εἶνε οἱ ὅροι ἀνωτέρας μορφώσεως, κ' ἐὰν τὸ συλλογισθῆς, θὰ ἰδῆς ὅτι εἶνε πρὸ παντὸς ὅροι καλῆς μεθόδου, δηλαδὴ πειθαρχικῆς βουλήσεως.

Ὁ ρόλος τῆς κριτικῆς

Μολαταῦτα, μέσα εἰς τὴν ὀλονὲν ὀγκουμένην πλημμύραν τῶν βιβλίων οἱ νέοι μας εἶνε ἐκτεθειμέν' εἰς σοβαρὸν κίνδυνον ναυαγίου. Καί ὅταν ἀκόμη θελήσουν νὰ κάμουν διαλογὴν, σπανίως θὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν βοήθειαν τῶν πρακτικῶν καθότι αἱ ἐφημερίδες δὲν δέχονται νὰ δημοσιεύουν παρά κρίσεις πληρωμένας, αὐτοὶ δὲ οἱ φαινομενικῶς ἀνεξάρτητοι ὀλίγοι κρητικὸι καθὼς ὁ Brunefière ἢ ὁ Faguet εἶχαν χάσῃ τὴν διορατικότητα καὶ τὴν ὀξύτητα κρίσεως μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς δημοσιογραφίας καὶ μὲ ὑπαρξὴν πού τὴν κατεθρυμμάτιζαν αἱ ἀπειραι ἀσχολίαι τοῦ βίου. Ἐπειδὴ ἡ ἐκτίμησις ἐνὸς ἔργου γραμμένου μὲ βαθύνοιαν ἀπαιτεῖ μακρὰν ἐργασίαν, ὅλοι των καταπτοῦν ἐπὶ τέλους εἰς τὸ δόγμα τοῦ Sarcey πού ἐκαυχάτο ὅτι εἶνε πρὸ παντὸς ὁ κρητικὸς «τῆς ὀρθοφροσύνης».

Τί εἶνε τὸ νὰ ἔχῃ κανεὶς ὀρθοφροσύνην; διερωτᾶται ὁ ἴδιος καὶ ἀπαντᾷ: εἶνε τὸ νὰ ἐξάγῃ ἀπὸ κάθε γεγονός πού συμβαίνει τὸν μέσον ὄρον τῶν γνώμῶν τῆς ἡμέρας καὶ νὰ τὸν διατυπώσῃ καταλλήλως, αὐτὸ εἶνε καὶ ὄχι ἄλλο, αὐτὸ καὶ τίποτε περισσότερον. Ἄρα ἡ ὀρθοφροσύνη εἶνε κατε

ἀδέξαιον καὶ μεταβλητὸν ἢ ὀρθοφροσύνη τῆς χθὲς διαφέρει συχνὰ ἀπὸ ἐμείνην τῆς αὔριου.

«Νὰ ἔχῃ ὀρθοφροσύνην, σημαίνει τὸ νὰ σκέπτεται κανεὶς ἔπως σκέπτεται ὅλος ὁ κόσμος, ἢ τοῦλάχιστον ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν ἐντίμων ἀνθρώπων, ἀκριβῶς τὴν ὥραν πού ὀμιλεῖ περὶ πλεόν δὲ σημαίνει νὰ καθιπτᾷ τὴν γνώμην αὐτὴν, μὲ τὸ νὰ τὴν ἐκφράξῃ κατὰ τρόπον εὐκρινῆ καὶ σαφῆ, αἰσθητοτέραν εἰς τὸν κύριον «ὄλον τὸν κόσμον» πού δὲν εἶχε παρά σκοτεινὴν αὐτῆς ἀντίληψιν.

«Ἵπάρχουν ἄνθρωποι πού τὸ ἔχουν δῶρον φυσικὸν τὸ νὰ σκέπτονται ὅπως ὁ κύριος ὄλος ὁ κόσμος. Νομίζω ὅτι εἶμαι ἓνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους.»

Ἴδου πῶς ἐννοοῦσιν ἓνας ἀπὸ τοὺς διασημοτέρους κρητικὸς τοῦ ἰθ' αἰῶνος τὸ ἔργον του, τὸ «ἀθητικὸν διανοητικὸ ὀδηγὸν. Δὲν σὰς φαίνεται ὡς νὰ εἶνε δήλωσις πολιτευομένου πού θηρεῖ ψήφους; Ἄγνωσθ' ἐὰν ὁ Sarcey προσεπάθησε ποτὲ «νὰ ἀνακαλύψῃ» καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ κανένα νέον ἄξιον καὶ φέρελπιν, ἀλλὰ θὰ μοῦ ἐφαίνετο ἐκπληκτικὸν τὸ πρᾶγμα!

Ὅσον ἀφορᾷ ἐμὲ τὸν ἴδιον, ἡμπορῶ νὰ βεβαιώσω ὅτι ἐδίδοκα ἐκατοντάδας κρητικῶν πού ἔγραψαν διὰ τὰ βιβλία μου, ἐὰν ὅμως ἐξαίρεσωμεν τρεῖς ἀπ' αὐτοὺς, οἱ λοιποὶ ἀπεικνύοντο ὅτι δὲν τὰ εἶχαν καλοδιαβάσῃ. Διὰ τοὺς ἴδιους λόγους Spencer εἶχε ἀπαγορεύσῃ ἐπὶ τέλους εἰς τὸν ἐκδότην του νὰ στέλλῃ ἀντίτυπα τῶν βιβλίων του εἰς τὰς ἐφημερίδας. Καὶ πράγματι ἓνα ἔργον ἀξίας, ὅπου ὁ συγγραφεὺς διέθεσεν ἐπὶ ἔτη ὀλην του τὴν δραστηριότητα, ἔχει τὰς πιθανότητας ν' ἀπαρέσῃ εἰς κρητικὸς καθὼς ὁ Sarcey, καθὼς ὁ Faguet, καθὼς ὁ Brunetiere. Βιαζόμενοι, συνωστιζόμενοι, ἀναγκασόμενοι νὰ ζοῦν ἀπὸ ἓνα κεφάλαιον ἰδεῶν πού τὰς ἔχουν ἀποκτήσῃ τριάντα ἔτη προτιήτερα, ἰδεῶν

πού έχουν πήξη πρὸ πολλοῦ ὡς κοίλιαμα μέσα ἔς τὸν ἐγκέφαλον των, κατήντησαν νὰ εἶνε ἀδιαπέραστοι εἰς τὰς νέας ἀληθείας. Ἄλλως τε καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι φθάνουν κάποτε εἰς τέτοιας ἐμολογίας ὥστε μὲ τὴν ἀσυνειδησίαν των ἀφοπλίζουν τὸν ἀντίπαλον.

«Ὅταν γράφω, λέγει ὁ Faguet εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῶν Συζητήσεων τῆς 27 Ἰουνίου 1916, δὲν κάμνω σχεδὸν ποτὲ σβυσίματα καὶ διαγραφάς, διότι προτιμῶ νὰ γράφω πολὺ παρά νὰ γράφω καλά· διότι φαντάζομαι ὅτι ἔχω νὰ εἰπῶ πολλά πράγματα καὶ διότι μοῦ ἀρέσει ν' ἀνακινῶ ἰδέας. Τοιοτρόπως, μόλις τελειώσῃ ἓνα ἄρθρον, μία ἄλλη ἰδέα μοῦ ἔρχεται ἀμέσως ἰκευτική καὶ μ' ἐμποδίζει ἀπὸ τοῦ νὰ χροντριθῶ καὶ ν' ἀργοπορήσω ἐπάνω ἔς τὴν προηγουμένην».

Ἡ ἐξομολόγησις αὕτη δὲν προδίδει τελείαν διασποράν τῆς διανοίας; Εἶνε αὐτὸς οὗτος ὁ ὀρισμὸς τῆς λογομανίας: «Μὲ τὸ νὰ γράφῃ καθημερινῶς περὶ θεμάτων κάθε εἴδους, μὲ τὸ νὰ διαβάξῃ πολλὰς ἐφημερίδας, ν' ἀκούῃ πολλὰς συζητήσεις... εἶχε χάσῃ ἐπὶ τέλος τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῶν πραγμάτων», λέγει ὁ Hlaubert περὶ τοῦ ἥρωός του εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ L' Education sentimentale.

Ἀπόδειξις περὶ τῆς ὀλίγης βαθυνοίας τῶν κριτικῶν αὐτῶν εἶνε τὸ γεγονός ὅτι κατήντησαν νὰ γίνουν πολεμικοί. Ἄλλ' ἡ πολεμικὴ εἶνε ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος καὶ τῆς κριτικῆς τέχνης ποὺ ἔχει προορισμὸν νὰ διαπαιδαγωγῇ τὸν ἀναγνώστην πρὸς λογικὴν κρίσιν. Ὀλίγοι ἐλευθερόφρονες θὰ εἶχαν τὸ θάρρος καὶ τὴν βούλησιν νὰ τεθοῦν εἰς τὴν ἀποψιν τοῦ Pascal ἢ τοῦ Bossuet, ὀλίγοι καθολικοὶ θὰ ἤμποροῦσαν ν' ἀποδεχθοῦν τὴν γνώμην ἐνὸς χριστιανοῦ μὴ καθολικοῦ· ὀλίγοι διαμαρτυρούμενοι ἤμπορο νὰ ἐμλοσθῶν χωρὶς προικτάληψιν ἀκόμη καὶ περὶ ἐνός

Saint Francois de Salles: εἶνε τόσον δύσκολον τὸ νὰ ὀλιγορήσῃ κανεὶς τὸ ἄθλιον «ἐγὼ» του!

Καὶ μ' αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός ὅτι ἀντὶ νὰ παράγῃ ἔργον ἀξίας περιορίζεται εἰς κριτικὴν τοῦ ἔργου τῶν ἄλλων, ἕνας κριτικὸς ἀποδεικνύεται, παρὰ τὴν θέλησίν του, ὅτι κατέχεται ἀπὸ κρυφὴν ἀντιζηλίαν ἀπέναντι τῶν δημιουργικῶν πνευμάτων.

Ἡ διορατικότης, ἡ ἀμεροληψία, ἡ πρὸς ἑαυτὸν δυσπιστία, ἡ συμπάθεια καὶ ἡ στοργὴ διὰ τὰς εἰλικρινεῖς προσπάθειας, ἡ συναίσθησις τῆς δυσκολίας ποὺ τὴν δοκιμάζουν καὶ τὰ καλλίτερα πνεύματα ὅταν πρόκειται νὰ ἐκφράζουσι τὰς σκέψεις των καὶ τὰ αἰσθήματά των ἢ εὐσπλαγχνία καὶ δι' αὐτὰς τὰς ἀδεξίας ἀποπείρας τῶν μεγάλων διανοιῶν εἰς τὸ νὰ λάβουσι συνειδήσιν τοῦ ἑαυτοῦ των, εἶνε τὰ θεμελιώδη προτερήματα ἐκείνου ποὺ ἔχει τὴν εὐγενῆ φιλοσοφίαν νὰ γίνῃ ὁδηγὸς τῆς κρίσεως τοῦ κοινοῦ. Ἐνῶ ἡ πολεμικὴ στάσις ἀποκλείει τὰς ἀρετὰς αὐτὰς ποὺ ἀποκτοῦν μακρὰς σχέψεις καὶ βαθειὰν συναίσθησιν περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ λογογράφου. Ἐφ' ὅσον δὲ αὐτὸς δὲν ἀναδεικνύεται παιδαγωγὸς μὲ τὴν κυριολεξίαν, δὲν ἀξίζει τίποτε.

Διὰ τοῦτο, νεαρὸ φαίτητά, εἶσαι ἀξιολύπητος τὴν στιγμήν ποὺ εἰσέρχῃσαι εἰς μίαν βιβλιοθήκην: πόσον πολῦτιμον καιρὸν θὰ χάσῃς μὲ τὸ νὰ διαβάξῃς, ἐμπιστευόμενος εἰς τὸν τίτλον ἢ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως, βιβλία διὰ τὰ ὅποια τὸ ὀλιγώτερον ποὺ ἤμποροῦσε νὰ εἰπῇ κανεὶς εἶνε ὅτι χρησιμεύουν δι' ἀνεπονόρθωτην ἀπώλειαν χρόνου καὶ δυνάμεων. Κι' ἐγὼ ὁ ἴδιος κατεσπατάλησα τοιοῦτοτρόπως τὰ ὠραιότερα ἔτη τῆς ζωῆς μου. Ἡ ἐνημερότης ἐμὸς σημεῖώνει συγχρότατα ν' ἀκούῃ κανεὶς τοὺς φλυάρους καὶ τοὺς λογομανεῖς ποὺ πλεονάζουσι καὶ πληθύνονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Περὶ μεθόδου εἰς τοὺς διαφόρους ἐκπαιδευτικούς κλάδους

Θὰ ἔπρεπε, σύμφωνα μὲ τὸν ὄρισμόν τοῦ παρόντος βιβλίου περὶ διανοητικῆς ἐργασίας, νὰ ἐφαρμόσωμεν τὰ συμπεράσματα του εἰς τὰ διάφορα ἐπαγγελματικά στάδια ὅπου πρόκειται νὰ εἰσέλθουν οἱ φοιτηταί, εἰς τὰ συντάγματα αὐτὰ τῆς μεγάλης στρατιᾶς ἐπιστημόνων ποὺ σιγὰ σιγὰ βαίνει πρὸς κατάκτησιν τῆς πραγματικότητος. Σύγγραμμα ὅμως μὲ τόσον εὐρείας βάσεις θὰ ἦτο βιβλίον νέον, ἀρκετὰ ἐπίπονον νὰ γραφῆ, συνάμα δὲ καὶ βιβλίον ἀνατρεπτικόν, καθόσον αἱ τωριναὶ διδακτικαὶ μέθοδοι, ὅταν τὰς ἐξετάσῃ κανεὶς ἔς τὸ φῶς τῶν νόμων τῆς προσοχῆς καὶ τῆς μνήμης, φαίνονται καμωμένα πρὸς τὸ συμφέρον τῶν μετρίων καὶ πρὸς βλάβην τῶν ἰσχυρῶν διανοιῶν.

Ἡ σπουδὴ τῶν μαθηματικῶν.

Κάθε διανοητικὴ ἐκπαίδευσις θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχη ὡς βᾶσιν τὴν σπουδὴν τῶν Μαθηματικῶν. Ἡ ἔλλειψις στοιχειωδῶν μαθηματικῶν γνώσεων θὰ ἔπρεπε νὰ τεθῆ ἔς τοὺς σπουδαστάς ὡς ὅρος ἀποκλειστικὸς ἀφ' ὁποιαυδὴποτε ἐξέτασιν. Αἱ μαθητικαὶ γνώσεις ἔχουν τὸ πλεονέκτημα ὅτι δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ξεύρῃ κανεὶς πολλὰ διὰ νὰ αἰσθανθῆ τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ διανοητικοῦ βίου. Πράγματι αὐταὶ μόνον παρέχουν εἰς τὸν νοῦν ἀπόλυτον ἀποδεικτικὸν τύπον. Μόνοι αὐταὶ αἰσθητοποιοῦν τὴν διαφορὰν ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ ἀποδεδειγμένης καὶ ἀναπόδεικτης καταστάσεως (βεβαιώσεως). Εἶνε ἡ μόνη ἐπι-

στήμη ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀποκλείεται τὸ περίπου, ἢ μόνη ποὺ γεννᾷ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀκριβείας.

Οἱ μαθηματικοὶ συλλογισμοὶ βαίνοντες κατὰ διαδοχικὰς διαβαθμίσεις ἀσκοῦν τὸν νοῦν εἰς τὴν σύνεσιν τῶν τεκτόνων τῶν καθεδρικῶν μας ναῶν ποὺ συνήθιζαν, πρὶν νὰ προσθέσουν μίαν πέτραν, νὰ βεβαιωθοῦν περὶ τῆς σταθερότητος καὶ τῆς στερεότητος ἐκείνων ποὺ εἶχαν τοποθετηθῆ προτῆτερα.

Ἄλῃθεια, πόση εὐμορφία ὑπάρχ' εἰς ἓνα μνημεῖον ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ γερὰ συνηρμολογημένας κρίσεις! Ποία ἐντύπωσις ἰσχύος καὶ ἀρμονικῆς ἰσορροπίας! Ἄλλὰ συνάμα ποία ὑπομονητικὴ ἀλληλουχία ἐπιβάλλεται εἰς τὸν νοῦν ποὺ ἤρεμα καὶ ἀσφαλῶς προβαίνει ἀπὸ ἀποδείξεων εἰς ἀποδείξεις! Καὶ ποία θαυμασία μὲρφοσις διὰ τὴν προσοχήν, ἀπερροφημένην ἀπὸ ἐννοίας ποὺ δὲν ἐνδιαφέρουν διόλου οὔτε τὰς αἰσθήσεις οὔτε τὰ πάθη!

Οἱ ἀμόρφωτοι ἄνθρωποι δὲν ἔμπορουν νὰ ἐννοήσουν τὸ σύνολον ἐνὸς ἀποδεικτικοῦ λόγου. Εἶνε ἄνικανοὶ διὰ τὴν προσπάθειαν ποὺ συγκρατεῖ μέσα εἰς τὸ φῶς τῆς προσοχῆς τοὺς διαδοχικοὺς ὅρους τοῦ συλλογισμοῦ καὶ τοὺς ἀντιλαμβάνεται ὡς ἓνα ὅλον, μὲ μίαν καὶ μόνην πράξιν. Ἡ διανοητικὴ των δρᾶσις παθαίνει ἀπὸ ἀναιμίαν πρὶν ἀκόμη νὰ ψθᾶσουν εἰς τὸ συμπέρασμα. Ἄδυνατοῦν νὰ παρακολουθήσουν ἓνα εἰρμόν ἐπαγωγικῶν προτάσεων: Τὴν πρώτην τὴν καταλαμβάνουν, κάμπτονται ὅμως πρὸ τῆς δευτέρας, καὶ δὲν ἔμπορουν νὰ προσεγγίσουν τρίτην, τετάρτην, πολὺ δὲ περισσότερον νὰ ἐπιχειρήσουν καμμίαν σύνεσιν.

Κατὰ συνέπειαν ἢ διὰ τῶν Μαθηματικῶν μὲρφοσις τῆς προσοχῆς εἶνε σπουδασιότη, διότι ταῦτα ἀναγκάζουν τὸ πνεῦα εἰς τὴν συνθετικὴν ἐκείνην ἐργασίαν ποὺ σιγῶνενε

πολλά: μεμονωμένας ἐνεργείας προσοχῆς εἰς μίαν σύγχρονον συνεκτικὴν ἐνέργειαν.

Καὶ ὅταν ἀκόμῃ ἡ ἐπαγωγικὴ κρίσις λειτουργῆ καλὰ, ἀναχωρῶν κανεὶς ἀπὸ ψευδεῖς ἀρχὰς ἢ μπορεῖ νὰ καταλήξῃ εἰς σοδαρωτάτας πλάνας. Τοιοῦτοτρόπως πολλοὶ συνάγου ὀρθῶς διατυπωμένα συμπεράσματα ἀπὸ ἐσφαλμένους συλλογιστικούς δρους. Τὸ γεγονός ἀποτελεῖ ἐπικίνδυνην μορφήν φρενοβλαθείας γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα *παράνοια*.

Διὰ τοῦτο ἡ διδασκαλία τῶν Μαθηματικῶν πρέπει νὰ συμπληρώνεται: μὲ μαθήματα προωρισμένα νὰ δείξουν εἰς τοὺς νέους τοὺς κινδύνους ποὺ συνεπάγεται ἡ ἐφαρμογὴ αὐστηροτάτης κρίσεως εἰς σειρὰν γνώσεων ἀνεπιδέκτων αὐστηροῦ συλλογισμοῦ.

Μήπως ὁ Καρτέσιος, ἰσχυρὰ μεγαλοφυΐα ποὺ πρῶτος ἐφήρμωσε τὴν ἀλγεβρὰν εἰς τὴν Γεωμετρίαν καὶ ἀναχωρῶν ἀπὸ μερικὰς ἀρχὰς συνήγαγεν ἐπαγωγικῶς ὅλην τὴν Φυσικὴν, δὲν ἦτο συνάμα ἐκείνος ποὺ ἔδωσε λεπτομερέστατα παιδαριώδη ἐξήγησιν περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ μαγνήτου;

Καὶ δὲν εἶνε μίᾳ ἀπὸ τὰς ἀδυναμίας τῆς γαλλικῆς ἰδιοφυΐας τὸ νὰ μὴ ἀνεχώμεθα καρτερικῶς τὴν βραδύτητα τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ πειραματισμοῦ; Μήπως τὸ ἐκπαιδευτικόν μας σύστημα δὲν εἶνε καὶ αὐτὸ πόρισμα μερικῶν πεπλανημένων ἰδεῶν καὶ δὴ τῆς ὀλεθριωτέρας ἐξ ὧν ὅτι τὸ παιδί πρέπει νὰ ἔχη «γνώσιν περὶ πάντων»;

Ἄλλῃ κατὰχρησις περὶ τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ ἔς τὴν μαθηματικὴν μόρφωσιν, καθὼς διαλαλεῖται παντοῦ, καθότι τὰ παράλογα συμπεράσματα προκύπτουν ἀπὸ ἀνεξακρίβωτα αἰτήματα καὶ δὲν εἶνε ἡ σπουδὴ τῶν Μαθηματικῶν ἐκείνη ποὺ διδάσκει ν' ἀρκεῖται κανεὶς μὲ ὀλίγας ἀποδείξεις. Παρὰ τὴν θετικὴν μαθηματικὴν

Κ' εἶπε ὁ μαθητὴς θὰ εἶχε πάντοτε σαφῆ ἀντίληψιν περὶ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὀραιότητος τοῦ οἰκοδομήματος ποὺ οἱ γεωμέτραι τὸ ἀνεγείρουν ὑπομονητικὰ δι' ἀνακαλύψεως δέλτων μὲ σκοπὸν νὰ καταλήξουν εἰς βεβαιότητας. Καὶ ἂν ἀργότερα συμβῆ νὰ λησμονήσῃ τὴν Γεωμετρίαν, τὸ ριψοκίνδυνον πνεῦμα του εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἔχει σιωφρονήσῃ εἰς τέτοιον βαθμὸν ὥστε νὰ δικιμάξῃ ἕνα εἶδος αἰσθημα ἐντροπῆς ἐσάκις ὁμιλῆ χωρὶς ν' ἀποδεικνύῃ.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Δὲν ἢμποροῦμεν βέβαια νὰ κάμωμεν ἀναθεώρησιν ἑλίων τῶν ἐκπαιδευτικῶν κλάδων. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὴν ἱστορίαν θὰ ἔπρεπε νὰ γίνον μάλιστα ἐγχειρήσεις καὶ ἀποκοπαὶ τῶν περιπτώων. Οἱ μαθηταὶ καταφορτώνονται μ' ἕνα σωρὸν ἀσημάντων λεπτομερειῶν καὶ μὲ ἀτελεῖτητα περίπου. Ἡ ἀσκοπὴ πολυμάθεια καὶ ἡ κατάχρησις τῶν σημειώσεων ἐβρίσκουν κατ' ἐξοχὴν ἐκεῖ ἔδαφος ἀναπτύξεως. Τὸ κορύφωμα τοῦ σφαλεροῦ συστήματος ἀποτελοῦν αἱ μεγάλαι ἐκ ναι ἱστορικαὶ ἐπιχειρήσεις ἔπου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐνὸς γνωστοῦ ἱστορικοῦ ὁ καθέας ἀναλόγως τῆς ἀρμοδιότητός του γράφει ἀπὸ ἕνα κεφάλαιον. Τί καλὸν ἢμπορεῖ νὰ προσέλθῃ ἀπὸ τέτοιαν σύγχυσιν; Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὰ γεγονότα μεταβάλλεται εἰς λατρείαν τῆς σχολαστικότητος καὶ τῆς ἀσυναρτησίας. Εἰς συμβάντα ἱστορικὰ ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει κυρίως εἶνε ἡ ἔρευνα τῶν αἰτίων, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν ἱστορίαν νόμοι σταθεροί. Αἱ γόνιμοι ὑποθέσεις σπανίζουν, καθόσον ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη ποὺ ἐπιβάλλεται εἰς τὸν φοιτητὴν νὰ μανθάνῃ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν γενικὴν Γεωγραφίαν περισπᾷ τὰς διανοίας καὶ θρυμματίζει τὰς ἰδιοφυΐας.

Ἐφ' ὅσον, καθὼς πιστεύω, αἱ μεγάλοι γόνιμοι ὑποθέσεις, ποὺ κάμνουν δημιουργὸν ἕνα σοφόν, εἶνε προῖον τῶν πρὸ τοῦ τριακοστοῦ ἐτῶν σπουδῆς καὶ μελέτης, ἢ πρὸς ἀπόκτησιν πτυχίου ὑψηλεῖας δοκιμασία μὲ τὰς παράλογους ἀπειθήσεις καθολικῆς, ἀρα ἐπιπολαίας καὶ ἀποστειρωτικῆς πολυμαθείας ἐμποδίζει τὴν βραδεῖαν ὠρίμανσιν τῶν πρωτοτύπων πνευμάτων. Εὐνοεὶ μᾶλλον ἢν πρόσκτησιν κακοχονευμένων γνώσεων ὅπως ὅπως, γεγονὸς ποὺ τείνει νὰ ἐξαλείψῃ τὸ κριτικὸν πνεῦμα καὶ τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τῆς σκέψεως, ν' αὐξάνῃ δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν μετριοτήτων.

Ἐπομένως, θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποδοηθῆσωμεν εἰς τοὺς μελλοντικούς μας καθηγητὰς Ἱστορίας τὴν ἀνάπτυξιν ὄχι τόσο τῆς πολυμαθείας, διὰ τὴν ὁποίαν εἶνε ἀρκετὰ ἐπιρρεπεῖς, ὅσον τοῦ ἱστορικοῦ αἰσθητηρίου ποὺ συγγενεῦει πολὺ μὲ τὸ ψυχολογικὸν αἰσθητήριον. Τὰ ἱστορικὰ συμβάντα ἔπρεπε νὰ αἰσθανώμεθα ὅπως τὰ γεγονότα τῆς ψυχῆς μας. Αἱ ἀτυχίαι κ' αἱ ἐπιτυχίαι τῶν προγόνων μας εἶνε κ' αἱ ἰδικαὶ μας ἀτυχίαι καὶ ἐπιτυχίαι. Δὲν ἤμποροῦμεν νὰ κρίνωμεν ἀσφαλῶς περὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἐὰν δὲν ἔχωμεν ἐπίγνωσιν τοῦ ἑαυτοῦ μας, καθόσον μόνον δι' αὐτοπαρατηρήσεως λαμβάνωμεν πείραν τῶν αἰωνίων αἰσθημάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Λόγου χάριν, ἡ ἐλευθερία σκέψεως μοῦ φαίνεται ἀπαραίτητη διὰ τὴν πρόοδον τῶν κοινωνικῶν, διότι ἐκ πείρας γνωρίζω πόσον ἡ ἐλευθερία αὐτῆ μοῦ εἶνε ἀπαραίτητη διὰ τὴν ἠθικὴν μου βελτίωσιν. Ἐξ ἄλλου, μὲ τὸ νὰ χάνῃ κανεὶς ἐξ ὀψεως τὰς πραγματικότητας, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ περιπέσῃ ἕς τὸ ἀπέραντον ἔδαφος τῆς περιφροσύνης. Ἄρα τὰ περὶ διακρίσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ θεμιτοῦ πρόβλημα πρέπει νὰ τὸ ἔχωμεν προτῆτερα διὰ λογαριασμὸν μας, πρὶν νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἐννοοῦμεν τὸν ἀτελεύτητον ἀγῶνα

ποὺ διεξάγεται διὰ τῆς Ἱστορίας μεταξὺ τῆς ἀρχῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἀρχῆς ἐλευθερίας.

Ἐπίσης κατόπιν αὐτοπαρατήσεως βλέπομεν ὅτι ἐκεῖνο ποὺ μᾶς προφυλάττει ἀπὸ τὸν παραλογισμὸν εἶνε κυρίως μίαι μόρφωσις προσεκτικωτάτη κ' ἐναρμονία πρὸς τοὺς νόμους τῶν πραγμάτων, μόρφωσις ἰσχυροτάτη τοῦ κριτικοῦ πνεύματος, τοῦ αἰσθητηρίου τῆς σκοπιμότητος. Παραδείγματος χάριν, δὲν ἤμποροῦμεν παρὰ νὰ τρέμωμεν διὰ τὸ πεπρωμένον τῆς Ρώμης, ὅταν ξεύρωμεν ὅτι αἱ ἀνώτεροι κοινωνικαὶ τάξεις τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυκέρωνος ἐλάμβαναν ἀπλῶς σοφιστικὴν ἐκπαίδευσιν, διὰ τὴν ὁποίαν οὔτε ἡ ἀλήθεια οὔτε αὐτὰ τὰ γεγονότα δὲν εἶχαν τὴν πρωτεύουσαν θέσιν. Ἐκτὸς τούτου καμμία ἰθύνουσα διάνοια τῆς ἐποχῆς, δὲν ἀντελήφθη τὸν τρομερὸν κίνδυνον ποὺ διέτρεχεν ἡ Δημοκρατία ἀπὸ τὴν εἰς Ρώμην παρουσίαν 280.000 δούλων διεφθαρμένων διότι τοὺς εἶχαν ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴν πατρίδα των, ἀπὸ τὴν ἐργασίαν των ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν των καὶ συνεπῶς τοὺς εἶχαν ἀποστερήσῃ ἀπὸ κάθε ἐλπίδα. Εἰς τὸ μεταξὺ ἦλθαν αἱ σφαγαὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ὡς συμπλήρωμα τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων, νὰ ἐξαλείψουν ἀπὸ τὸ βιβλίον τῶν ζωντανῶν ὄλους τοὺς ἀνδρας ἀξίας ποὺ ἐξηφανίσθησαν πρὶν νὰ προλάβουν νὰ θεσμοθετήσουν, εἰς ἀντικατάστασιν θρησκείας ἐγκαταλειμμένης, κώδικα πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν δογμάτων : τοιοῦτοτρόπως, ὕστερα ἔπο τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, κανεὶς δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ γνωρίξῃ διατὶ ζοῦσε. Ὁ καθεὶς παρεδόθη ἕς τὰ ἔνστικτά του. Ὅταν δὲ ὁ ἀνθρωπος καταντήσῃ νὰ ἀγεται καὶ νὰ φέρεται ἀπὸ τὸ ἐνστικτον χωρὶς κανένα γερὸν χαλινὸν δικαιοσύνης, γίνεται σκληρὸς καὶ καταστρεπτικὸς. Οἱ ἰσχυροὶ καταπιέζονται κ' ἐκμεταλλεῦνται τοὺς ἀδυνάτους.

Καὶ πράγματι, ἐκεῖνο ποὺ ἀξίζει τὸν κόπον ν' ἀναφέρε-

τι εἰς τὴν Ἱστορίαν εἶναι ὁ ἀγὼν τῶν καταδυναστευομένων διὰ τὴν κατάκτησιν περισσώτερης δικαιοσύνης καὶ τὴν ἐξασφάλισιν ἀνωτέρου πνευματικοῦ βίου. Ὁ τελευταῖος τρομερὸς πόλεμος δίδει μιαν κατευθυσιν εἰς τὸ σύνολον τῆς Ἱστορίας: τὰ λοιπὰ γεγονότα τ' ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἱστορικὰ βιβλία εἶνε ἀπλή σπερμολογία ποῦ δὲν παρουσιάζει περισσώτερον ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὰς οἰκογενειακὰς φιλονικείας, ἀπὸ τοὺς παροξυσμοὺς ἀπανθρωπίας καὶ ἀκολασίας ποῦ γεμίζουν τὰ χρονικά τῶν ἐφημεριδῶν. λόγου χάριν, ἢ ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου Καίσαρος κ' ἐδῶ ρωμαϊκὴ ἱστορία ὅπου γίνεται λόγος διὰ τὰς τρέλλας τῶν Νερώνων, τῶν Καλιγούλα καὶ τῶσων ἄλλων ἡλιθίων αὐτοκρατόρων, δὲν ἀξίζει τὸν κόπον μιᾶς ὥρας μελέτης: ἢ μακρὰ αὐτῆ περιόδου ὡς μόνον σημαντικὸν γεγονός εἶχει νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Μολοντοῦτα δὲν παρήγαγεν οὔτε μιαν μεγαλοφυΐαν πρώτης γραμμῆς, δὲν ἔδωκεν οὔτε μιαν ἐπιστημονικὴν διάνοιαν, οὔτε μιαν ἀνακάλυψιν, καμμίαν πρόοδοδον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα.

Διὸ τοῦτο θεωρῶ σχεδὸν σκανδαλώδες τὸ νὰ γνωρίζῃ ἕνας μαθητὴς τὰ ὀνόματα τοῦ Καλιγούλα, τοῦ Κλαυδίου, τοῦ Δομιτιανοῦ, τοῦ Κομμόδου. Ἐξ ἄλλου εἰς πολλὰ κλασικὰ βιβλία δὲν εὐρίσκω ἕγχοσ τῶν βαθυτέρων λόγων ποῦ συνετέλεσαν ὥστε ἢ περίοδος αὐτῆ τῶν 300 ἐτῶν νὰ εἶνε περίοδος μηδαμινῆ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην πρόοδον: συνεπῶς δὲν ὑπάρχει τίποτε ποῦ νὰ φωτίσῃ τὸν νοῦν μας, κανένα διδακτικὸν μάθημα ποῦ ν' ἀναγκάσῃ τὰ παιδιὰ μας νὰ σκέπτονται περὶ τῶν καθηκόντων πολίτου, οὐδὲ νὰ κατευθύνῃ τὰς πράξεις των: καὶ ὅμως θὰ φθάσουν καὶ αὐτὰ εἰς ὄριμον ἡλικίαν καὶ θ' ἀπαρτίξουν ἔν' ἀπὸ τοὺς κρῖκους τῆς Ἱστορίας. Μὲ τὰ σφάλματα των ἢ μὲ τὴν διορατικότητά των θὰ εἶνε πάλιν αὐτὰ

ποῦ θὰ ἐξυφαίνουσι θλίψεις ἢ εὐημερίαν καὶ μεγαλεῖον διὰ τὴν πατρίδα των.

Ἡ ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

Τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας σύστημα εἶνε τόσον ξένον πρὸς τὴν μ.θ. δικὴν παρατήρησιν καὶ τὸν πειραματισμὸν ὥστε καὶ αὐτὰ τὰ ἀρχαιότερα μαθήματα διδάσκονται κατ' ἐπίστασιν στοιχειωδῶν νόμων τῆς μνήμης. Τοιοῦτοτρόπως ἢ βίασμή σχολικὴ ἀσκήσις, ἢ λατινικὴ μετάφρασις, ἀποβαίνει ἐν μέρει ἀκαρπῆ ἕνεκα τῆς παντοτεινῆς μας ἀνυπόμονης βίας.

Πολλάκις παρετήρησα ὅτι ὁσάκις ἐγένετο ἐπανόληψις μιᾶς μεταφράσεως ποῦ εἶχεν ἐρμηνευθῆ καὶ διορισθῆ κατὰ τὴν παράδοσιν, οἱ καλλίτεροι μαθηταὶ ὕστερ' ἀπὸ δέκα πέντε ἡμέρας εἶχαν λησμονήσῃ τὴν ἀκριβοῦς ἔνοιαν τῶν κυριωτέρων λέξεων, τὰς σημασιακάς των ἀποχρώσεις καὶ τὰς εὐτυχεῖς ἐπινοήσεις πρὸς ἀπόδοσιν αὐτῶν! Συχνὰ εἶνε ἀνίκανοι νὰ ἐπανεύρουν τὴν λογικὴν συνάφειαν τῆς ἀναπτύξεως. Εἰς ἀρομοίαις πάμπολαι, φεῦ! περιπτώσεις ὁ καιρὸς διὰ τὸν διδάσκαλον ἴσχυει χαμένος. Ἐκαμὰ ἑκατοντάδας πειράματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους.

Ἡ ἀξιοθρήνητη αὐτῆ κατασπατάλησις δυνάμεων οφείλεται εἰς ἀστόχαστην μέθοδον ποῦ, ἀντὶ ν' ἀντιτείνεται ἐναντίον σοδαροῦ ἐλαττώματος τῆς παράφωρης, ὀρητικῆς μας φύσεως, ὑποτάσσεται καὶ ὑποδουλῶνεται εἰς αὐτὸ.

Καὶ πῶς ἢμποροῦσιν ἢ ἐρμηνεῖα ἐνὸς κειμένου νὰ μὴ ἐξατμηθῆ εἰς ὀλίγας ἡμέρας;

Ὅχι. ὄνον γίνεται γρήγορα, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀνάμειξιν γραμματικοῦ, συντακτικοῦ, ἱστορικῶν παρατηρήσεων. Ὅλοι ὁμοῦ καὶ τίποτε κατὰ βάθος! Ποῖα διασπορὰ τῆς προσοχῆς! Τὰ

συνολικά αποτελέσματα τῆς καθολικῆς αὐτῆς βία· καὶ σπουδῆς παρατηροῦνται εἰς τὰς ἐξετάσεις ἀπολυτηρίου· ὁ ἐγκέφαλος τῶν ὑποψηφίων μαθητῶν ἠμπορεῖ νὰ παραβληθῆ πρὸς φωτογραφικὴν πλάκα ὅπου κάποιος ἐρασιτέχνης μὲ σκοτισμένα μυαλά θὰ εἶχε πάρῃ ἀλληλοδιαόχως πολλὰ καὶ διάφορα στιγμιότυπα,

Ὁ μονήρη· φοιτητῆς πρέπει νὰ ἐκλέξῃ ὁ ἴδιος τὸ κείμενον πού θέλει νὰ ἐρμηνεύσῃ, μίαν σελίδα μεγάλου λογοτέχνου, γερὰ στοχασμένην καὶ μὲ αὐστηράν, ὀρθὴν λογικὴν. Εἰς τὴν σελίδα αὐτὴν πρέπει νὰ ἐνδιατρίψῃ μονίμως, νὰ καταλάβῃ τὸ κύριον νόημα, ν' ἀποδώσῃ τὴν σκέψιν ἕως εἰς τὰς λεπτοτέρας τῆς ἀποχρόσεις, νὰ ἐννοήσῃ μ' ἓνα σθεναρὸν στοχασμὸν τὴν λογικὴν ἀνάπτυξιν, νὰ μὴ ἀφήσῃ τίποτε σκοτεινόν. Πρέπει νὰ μιμείται τὸν ἰδιοφυῆ ζωγράφον πού προσπαθεῖ ν' ἀποδώσῃ μὲ ὀλην των τὴν σαφήνειαν τὰ χαρακτηριστικὰς γραμμὰς μιᾶς προσωπογραφίας καὶ ν' ἀνακαλύψῃ τὴν βαθυτέραν λογικὴν πού τὰς χαρακτηρίζει. Ἀφοῦ κατανοηθῆ ἡ σκέψις, ἐξετάζει κατόπιν πῶς τὴν ἐκφράζει ὁ συγγραφεύς, διὰ νὰ προσδιορίσῃ, μὲ τὴν μελέτην τῆς περικοπῆς αὐτῆς τὸ ὕφος ἐκεῖνου.

Προχωρῶν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἠμπορεῖ νὰ μελετήσῃ τὰς σχετικὰς μὲ τὴν περικοπὴν κρίσεις ἐνὸς κριτικοῦ πού ἐδοκίμασε νὰ σχολιάσῃ τὸ ὕφος οὐ συγγραφῆς· τοιοῦτοτρόπως θὰ διαπιστώσῃ ὅτι μία γνώμη κριτικὴ, μὲ ὅποιουδῆποτε ὄνομα καὶ ἂν εἶνε ὑπογραμμένον, δὲν εἶνε παρ' ἀπλῆς ὑπόθεσις πού πρέπει νὰ ἐξακριθῶθῃ πειραματικῶς ἠλθῶθῃ μὲ ἀντιπαραβολὴν τῶν κειμένων.

Κατόπιν ἀκολουθεῖ ἠθικὸν καὶ ἱστορικὸν σχόλιον, ἐξαγόμενον ἀπ' αὐτὸ τὸ κείμενον, μὲ μίαν ἢ δύο γραμματικὰς παρατηρήσεις, ὑπὸ τὸν ὄρον ἢ προσφυγῆ τὴν γραμματικὴν

νὰ εἶνε ὑποχρεωτικὴ. Εἶπαμεν μίαν ἢ δύο, καθόσον περισσότεραι παρατηρήσεις περιποῦν τὴν προσοχὴν. Αἱ παρατηρήσεις αὗται ἐπιβάλλονται κυρίως ἀπὸ τὰ λάθη πού διαστρέφουν τὸ νόημα.

Ὅσον ἐφορᾷ τὸ σημερινὸν σύστημα πού ἐπικρατεῖ ὡς πρὸς τὴν διόρθωσιν τῶν θεμάτων, εἶνε μόνον διὰ τὰ μάτια· ἡ ἀληθινὴ διόρθωσις θὰ ἦτο ἐκεῖνη πού διορθώνει τὸ παιδί, ὄχι τὸ θέμα. Ὑποδείξετε ἓνα ἢ δύο λάθη καὶ ἀφήσετε εἰς τὸν μαθητὴν τὴν φροντίδα ν' ἀναζητήσῃ καὶ νὰ ἐκθέσῃ τὰ αἴτια. Τὸ νὰ γερμίζῃ κανεὶς μίαν ἀσκησιν μὲ κόκκινον μελάνην, εἶνε πράγμα εὐκόλον, ἡ δὲ φαινομενικὴ εὐσυνειδησία πού ἐμφανίζει ἀντίγραφον φορτωμένον μὲ διορθώσεις εἶνε ἀπλῆ φρεναπάτη πού δὲν ἀπαιτεῖ οὔτε σκέψιν, οὔτε εὐφυΐαν. Ἀπεναντίας, τὸ νὰ ζητῆ πῶς θὰ ἠμποροῦσε καλλύτερον νὰ ὀδηγήσῃ τὸ παιδί διὰ νὰ διορθωθῆ μόνον του ἀπὸ τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα λάθος, εἶνε ἔργον τιμίου παιδαγωγοῦ.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ κάμνῃ κανεὶς ὀλίγα, ἀλλὰ νὰ τὰ κάμνῃ μ' εὐσυνειδητὴν ἀκριβολογίαν καὶ μὲ σταθερὰν ὑπομονήν.

Μὲ τὸν τρόπον ὅμως αὐτόν, θὰ μᾶς παρατηρήσουν, χρειάζονται τρία μαθήματα διὰ τὴν ἐρμηνείαν μιᾶς περικοπῆς! Ναι, ἀλλ' ἡ προσπάθεια πού καταβάλλεται θὰ ἐντυπωθῆ ἔς τὴν μνήμην· ἡ λησμοσύνη δὲν θὰ ἔρχεται νὰ καταστρέφῃ κάθε νύκτα τὸ ἔργον τῆς ἡμέρας! Καὶ ὑπάρχει γελιότερον πράγμα ἀπὸ τοῦ νὰ χαλᾷ κανεὶς ἀσυναίσθητως καὶ νὰ ξαναρχίζῃ αἰωνίως, ὅπως τὸ ἔκαμνεν ἡ Πηνελόπη·

Ἐνδιετρίψαμεν πολὺ ἔς τὴν λατινικὴν μετάφρασιν διότι, ὡς μί' ἀπὸ τὰς ἀρχαιοτέρας σχολικὰς ἀσκήσεις, μᾶς ἐπιτρέπει ν' ἀντιληφθοῦμεν ζωηρῶς μέχρι ποίου σημείου ἀστοχοῦν τὸ προσδευτικὸν πνεῦμα καὶ ὁ πειραματισμὸς ἐπὶ τοῦ ἐκπαι-

δευτικού εδάφους. Πάμπολλαι γενεαί μαθητῶν καὶ διδασκάλων ἀλληλοδιεδέχθησαν χωρὶς νὰ εὕρισθη κανεὶς διὰ νὰ διακηρύξῃ τὸ παράλογον τῶν πατροπαράδοτων βιαστικῶν μεθόδων.

Ὁ φοιτητής, χάριν τοῦ ὁποίου γράφονται αἱ γραμμαὶ αὐταί, εἶνε εὐτυχέστερος, καθόσον εἶνε ἐλεύθερος ν' ἀποτινάξῃ τὰς παλαιὰς κακὰς μεθόδους: ἔχει καιρὸν νὰ ἐργάζεται σιγὰ σιγὰ καὶ νὰ εἰσδύσῃ ἕς τὸ νόημα τοῦ κειμένου. Τότε μόνον ἠμπορεῖ νὰ σπεύσῃ, ὅταν ἔχῃ νὰ ἐξηγήσῃ ὀλόκληρον σύγγραμμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὀφείλει νὰ ἐμμένῃ περισσότερον εἰς μερικὰς ἀπὸ τὰς ὥραιότερας σελίδας, καὶ νὰ τὰς μεταφράξῃ ὅσον τὴ δυνατόν τελειότερα. Ἐὰν ἐπιθυμῇ νὰ ἐπιτύχῃ ἀνωτέραν μόρφωσιν, θὰ τὸ κατορθώσῃ μόνον μὲ τὸ ν' ἀφιερῶνῃ μερικὰς ὥρας τὴν ἐβδομάδα εἰς βαθεῖαν μελέτην.

ΠΩΣ ΝΑ ΕΡΓΑΖΩΜΕΘΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΑΤΡΙΚΗΝ

Εἶνε δύσκολον νὰ δρίσωμεν ἐνικαίαν μέθοδον, καθότι θὰ ἔπρεπε νὰ καταπολεμηθοῦν κοινὰ συνήθειαι καὶ προλήψεις ποῦ ἐπικρατοῦν τόσο μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων ὅσον καὶ μεταξὺ τῶν δευτέρων τάξεως ἐπιστημόνων. Ἀρκεῖ νὰ διατρέξῃ κανεὶς ἕνα ἱατρικὸν περιοδικὸν διὰ νὰ ἐννοήσῃ πόσον τὸ αἶσθημα τῆς ἀποδείξεως εἶνε ἀσθενὲς εἰς τοὺς περισσοτέρους τῶν πρακτικῶν. Αἱ κλινικαὶ παρατηρήσεις ἀποτελοῦν συνήθως ἕνα μίγμα ὅπου τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα μιᾶς ἀσθενείας ἐξαφανίζονται μ' ἕνα σωρὸν λεπτομερειῶν ποῦ εἶνε κοινὰ εἰς εἴκοσι ἄλλας ἀσθενείας. Ὅσῳκις παρευρίσκει εἰς τὴν κλινικὴν ἐνὸς διασήμου ἀρχιάτρου, παρατηρῶ ὅτι κάθε φοιτη-

τῆς τὸν παρεκλογεῖ ἀπὸ κρεβάτι εἰς κρεβάτι διὰ νὰ μὴ χάνῃ οὔτε λέξιν ἀπὸ τὰ λεγόμενά του. Ποία διασπορά διανοίας! Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον βλέπει κανεὶς πολλοὺς ἀσθενεῖς ἀλλὰ δὲν μελετᾷ μίαν ἀσθενεῖαν. Ὅποιος δὲν ξεύρει νὰ περιορίζεται δὲν ξεύρει νὰ μελετᾷ. Νὰ παρακολουθῇ ἕνα ἢ τὸ πολὺ δύο ἀσθενεῖς, νὰ σημειῶν ἡμέραν παρ' ἡμέραν τὴν πορείαν τῆς ἀσθενείας, νὰ ἀποφεύγῃ ἐν ἀνάγκῃ ἕς τὸ κύρος τῶν μεγάλων συγγραφέων καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ καθορίσῃ τὰ χαρακτηριστικὰ συμπτώματα κάθε ἀσθενείας οὔτω μελετημένης, ν' ἀδιαφροσῇ δὲ διὰ κάθε τι ἄλλο ποῦ δὲν εἶνε οὐσιώδες: ἰδοὺ ἡ ἀληθινὴ μέθοδος ἱατρικῆς σπουδῆς.

Ποσάκις εἶδα φοιτητὰς νὰ στηθοσκοποῦν ἕνα ἄρρωστον, νὰ ζητοῦν, δηλαδὴ, νὰ μάθουν τὰς ἀνωμαλίας τῶν παλμῶν τῆς καρδιᾶς ἢ τῶν ἀναπνευστικῶν κινήσεων τὴν στιγμήν ποῦ ἀγνοοῦσαν τοὺς ρυθμοὺς τῆς ὑγείας! Ἐνῶ ὤφειλαν προτιμότερα, μὲ προσεκτικὰ καὶ συχνοτάτας στηθοσκοπήσεις τῶν ἀδελφῶν των, τῶν φίλων των ἢ τῶν συμφοιτητῶν των νὰ ἐντυπώσουν εἰς τὸ αὐτὶ τὸν ὀμαλὸν ρυθμὸν τῆς καρδιᾶς καὶ τὸν ἀναπνευστικὸν ψόφον τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως, διὰ νὰ εἶνε εἰς θέσιν ν' ἀντιλαμβάνωνται παρὰ τὸ προσκέφαλον τῶν ἀσθενῶν τὰς ἐλαχίστας διαταράξεις.

Μοῦ φαίνεται ὅτι ἕς τὸ ἀνατομεῖον γίνεται ὑπεραρκετὴ ἔκκλησις ἕς τὴν μνήμην ἀλλ' ἀνεπαρκῆς προσφυγὴ ἕς τὴν διανόησιν. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι οἱ φοιτηταὶ ἔπαυσαν νὰ ἔχουν καθὼς τὸ πτώμα ποῦ ἀνατέμνουσιν, τὰ 198 κόκκαλά των καὶ τοὺς 368 μυῶνας των! Πρὶν νὰ ἐπιχειρήσουν ὁποιανδήποτε ἀνατομὴν θὰ ἦτο πολὺ περισσότερον καρποφόρον νὰ αὐτοεξετασθοῦν, νὰ συλλογισθοῦν περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ μέλλους καὶ νὰ προῖδουν κατὰ ποῖον τρόπον ὀφείλει νὰ γίν' ἡ παρέμβασις τῶν μυῶν διὰ ν' ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς

μηχανικῶς ἀνάγκας, ἀναλόγως τῶν περιπτώσεων ἰσχύος ἢ ἐκτάσεως. Ἐλήθεια, πόσον εἶνε ἀπλούστερον νὰ ἐξελέξῃ κανεὶς ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ἢ ἐπὶ ἐνὸς φίλου, διὰ τῆς ψηλαφῆσεως τῶν ἐξογκομένων μυῶν, τὴν συστατικὴν των μορφὴν καὶ τὴν παρεμβολὴν των εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν διαφόρων ὀργάνων. Ἐπίσης ἡμπορεῖ νὰ ὑπολογίσῃ κανεὶς ποσοὶ μῦες θὰ χρειασθοῦν δι' ὄρισμένον ὄργανον καὶ ποῖα θὰ εἶνε ἡ διάταξις των.

Τοιοιουτρόπως, ἡμπορεῖ νὰ ὀρίσῃ κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ τὴν διαδρομὴν τῶν ἀρτηριῶν. Εἰς ἓν αὐτοκίνητον οἱ σωλήνες ἀέρος, βενζίνης καὶ λαδιοῦ, διὰ νὰ εἶνε προφυλαγμένοι ἀπὸ συγκρούσεις καὶ τρεμουλιάσματα, ἀκολουθοῦν ἀναγκαιῶς τὰ κοιλώματα τοῦ πλαισίου. Συνεπῶς ἐλαττώνεται εἰς τὸ ἔσχατον τὸ μῆκος τῶν σωλήνων ἐκείνων ποὺ δὲν ὑποστηρίζονται ἀπὸ τὰ στερεὰ σιδερώματα τοῦ πλαισίου, καθότι ἕνας σωλὴν ἐλεύθερος εἶνε πάντοτε εὐθραυστος. Ἔτσι μὲ τὸν στοχασμὸν, ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ προσδιορίσῃ ἐκ τῶν προτέρων ἐπάνω ἔς τὸ σῶμα του τὴν διαδρομὴν ποὺ θ' ἀκολουθήσουν ἀρτηρίαι καὶ μεγάλαι φλέβες καὶ νὰ φαντασθῇ τὰ τεχνάσματα ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ λοξοδρομήσις των εἰς τὰς ἀρθρώσεις. Μὲ τὸ νὰ πειραματίζεται στοχαστικὰ ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ἀποφεύγει τὸν περιττὸν φόρτον τῆς μνήμης. Συναποκομίζομεν τὸ σῶμα μας παντοῦ, ἄρα τὸ ἔχομεν πάντοτε εἰς τὴν διάθεσίν μας πρόχειρον διὰ νὰ εὐρίσκωμεν τὰς ἀνάγκαιας γνώσεις. Ἐὰν ἡμῶν χειροῦργος, δὲν θὰ πρόεβαινα ποτὲ εἰς ἐγχείρησιν πρὶν νὰ τὴν ἔχω μελετήσῃ ἐπὶ μακρὸν ἐπάνω ἔς τὸ ἰδικόν μου σῶμα.

Οἱ φοιτηταί, ὅταν διαδίδουν τ' ἀνατομικὰ των βιβλία, δὲν προσφεύγουν ποτὲ εἰς τὴν ζωντανὴν αὐτὴν ἀκτινογραφίαν ποὺ τὴν φέρουν ἀναγκαιῶς μαζῇ των. Τόσον εἶνε ἀλη-

θές ὅτι τὸ βιβλίον τείνει πάντοτε ν' ἀποκλείσῃ ἀπὸ τὸν κύκλον τῆς διανοήσεως τὰς ζωντανὰς πραγματικότητας.

ΠΩΣ ΝΑ ΜΕΛΕΤΟΥΜΕΝ ΤΗΝ ΝΟΜΙΚΗΝ.

Καὶ ἡ σπουδὴ τῆς Νομικῆς κάμν' ὑπερβολικὴν χρῆσιν τοῦ μνημονικοῦ. Τὸ δίκαιον καθήνησε πολὺπλοκον, ἀποπνικτικόν, ἀντανακλᾶ δὲ κοινωνικὰς ἀντιλήψεις τόσον συναφείς ὥστε ἀποβαίνει ἀδύνατον εἰς ἕνα φοιτητὴν νὰ τὸ γνωρίσῃ ἐκ μνήμης. Μολοντοῦτο ἐξᾶκολουθοῦν νὰ σπουδάζουν μὲ τὴν ἀνομολόγητην προϋπόθεσιν ὅτι τὸ ἀδύνατον ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ δυνατόν. Οἱ φοιτηταὶ ὤφειλαν μᾶλλον νὰ ἐπιτελέσουν δραστήριον ἔργον ὅμοιον μ' ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἔχουν νὰ κάμουν ὡς δικολάβου, ὡς δικηγόρου, ὡς δικασταί, διὰ τοὺς ὁποίους κάθε ὑπόθεσις τίθεται ὡς πρόβλημα ποὺ θὰ λυθῇ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ κώδικος, τῆς δικανικῆς καὶ τοῦ λογικοῦ. Καὶ ὅμως αὐτὸ δὲν συμβαίνει διὰ τοὺς περισσοτέρους τῶν φοιτητῶν καθότι ἀρκοῦνται νὰ λαμβάνουν καὶ νὰ ἐντυπώνουν μίαν ἐκπαίδευσιν ἔτοιμα μαγειρευμένην. Διὰ τοῦτο συχνὰ παρετήρησα ὅτι τὸ πρῶτον ποὺ θὰ κάμουν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς δικηγόρους καὶ τοὺς δικαστάς, προτοῦ μάλιστα ν' ἀντικρῶσιν καλὰ καλὰ τὴν ὑπόθεσιν καὶ νὰ τὴν ἐξετάσουν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ κώδικος καὶ τοῦ ὠπλισμένου λογικοῦ, εἶνε νὰ προσφεύγουν ὑπὸ τὴν ἡρεμὴν σκέπην ἐνὸς προηγουμένου εἰς τὰ φῶτα τῆς δικανικῆς. Ἄλλ' ἡ δικανικὴ ἡμπορεῖ νὰ εἶνε ἀποκύημα τῆς μεροληψίας, τῆς βίας, τῆς ἀμαθείας ἢ τῆς ἐλαφρότητος μερικῶν δικαστῶν καὶ τῆς ἀποκαρδιώσεως ἐνὸς συνηγόρου ποὺ δὲν ἠρνήθη τὸ κύριον μίαν παράλογον ἀποφάσεως. Ἡ δικανικὴ ἀξίζει ὅτι καὶ ὁλόκληρον τὸ δικαστικόν

σώμα όπου υπάρχουν μὲν διαυγῆ πνεύματα καὶ ὑψηλαί συνειδήσεις, ὑπάρχουν ἕως, καθὼς συμβαίνει εἰς κάθε σῶμα, καὶ δύνονται συγχευμένα, δύνονται ἀπατηλαί, ἄνθρωποι ὀκνηροὶ καὶ ἀμαθεῖς.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Δικαίου θὰ ἔπρεπε ν' ἀναφέρεται ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον εἰς τὴν παθητικὴν μνήνην, καθ' ὅσον ὁ νομικὸς δὲν θὰ ἐργασθῆ ποτὲ χωρὶς τὰ βιβλία του. Ὅπως εἰς κάθε ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν, θὰ ἔπρεπε κ' ἐδῶ νὰ ὑποχρεώνεται ὁ φοιτητὴς νὰ κάμνῃ δραστηρίαν χρῆσιν τῶν διανοητικῶν του δυνάμεων. Ὑπὸ τὴν ἐποψίν αὐτὴν ἀποτελεῖ κάτι παράδοξον ὁ χωρισμὸς τῆς Νομικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Δικαστικοῦ Μεγάρου, ἐνῶ τοῦτο ἔπρεπε μάλλον νὰ θεωρεῖται ὡς πειραματικὸν ἐργαστήριον διὰ τὴν σπουδὴν τῆς Νομικῆς. Εἰς ἐκπαίδευσιν ὅπου ἡ θεωρία καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Δικαίου παραμένουν ἔννοιαι ἀφηρημένα δι' ἔλλειψιν, εἰς τοὺς σπουδαστάς, συγκεκριμένων καὶ ζωντανῶν γνώσεων, θὰ ὑπάρχῃ φυσικὰ πολὺ μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς πρακτικῆς ποὺ τὴν ἀκολουθεῖ καὶ τὴν ὁποῖαν οἱ περισσότεροὶ τῶν νομομαθῶν ἀρχίζουν μὲ κεκτημένας ἕξεις ἀπαθείας. Ἡ πρακτικὴ δὲν ζωογονεῖται σχεδὸν ποτὲ μὲ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Δικαίου, ἐφ' ὅσον αὐτὴ δὲν ἔχει ρίψῃ βαθείας ρίζας εἰς τὸ ἔδαφος τῶν πραγματικότητων: εἶνε ἀπὸ τὰ δένδρα ἐκεῖνα ποὺ τὰ μεταφυτεύουν ὅταν ἔχουν φθάσ' εἰς τελείαν ἀνάπτυξιν, καὶ διὰ τοῦτο ξηραίνονται γρήγορα. Οἱ φοιτηταὶ δὲν ἔλαβαν ποτὲ τὸ ἄμεσον συναίσθημα τοῦ ὅτι ἐν ἄρθρον νόμου εἶνε συνάμα ἀνθρώπινος πόνος, ἀνθρώπιναι ἀπελπισίαι, καταστροφαί, συντρίμματα δλοκλήρων βίων. Τὴν ἡμέραν ποὺ βαπτίζονται μέσα εἰς τὰς σκληρὰς αὐτὰς πραγματικότητας, ἡ ἀνεσις τῶν ἀφιλοκερδῶν μακρῶν μελετῶν φεύγει ἀνεπιστρεπταί καὶ μὲ αὐτὴν ἐξαφανίζεται καὶ ἡ δυνα-

τότης τοῦ νὰ συστηματοποιήσουν διὰ τὸν ἑαυτὸν των μίαν φιλοσοφίαν τοῦ Δικαίου. Ἡ φιλοσοφία αὐτὴ δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶνε ἄλλο παρά τὸ ἀνθος τῆς πρακτικῆς ποὺ τὸ γονιμοποιεῖ ἢ σκέψις. (Αἱ ἀφηρημένα θεωρία, ὡς φυτὰ καλλιεργημένα εἰς θερμοκήπια, μαραίνονται ἀμέσως μόλις δοκιμάσῃ κανεὶς νὰ τὰ μεταφέρῃ ἔς τὸ τραχὺ ἔδαφος τῆς πραγματικότητος.) Αἱ θεωρίαὶ πρέπει νὰ εἶνε γέννημα τῆς πείρας.

Ἐξ ἄλλου, εἰς τοὺς μελλοντικοὺς δικηγόρους θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιβάλλωνται ὡς καθήκον μερικαὶ βαθεῖαι μελέται περὶ τῶν δεινῶν ποὺ προξενοῦν οἱ μ' ἐλαφρὰν συνειδήσιν καμωμένοι νόμοι, καὶ περὶ τῶν ἀνυπολογίστων συνεπειῶν ποὺ ἔμπορουν αὐτοὶ νὰ ἔχουν ὡς ἀντίκτυπον ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, καθὼς ἡ δικανικὴ εἶνε ἐπιστήμη ποὺ δὲν ἔχει ἀνελιχθῆ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κικέρωνος. Ἐπίσης ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων εἶνε ἡ μόνῃ ἐπιστήμῃ ποὺ δὲν συμβαδίζει μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος. Οἱ δικηγόροι σπανίως ἐνδιαφέρονται ν' ἀνακαλύψουν τὴν ἀλήθειαν καὶ σπανιώτερον νὰ τὴν ἐκθέσουν: ἀπεναντίας, βασιζόμενοι ἐπὶ τὴν διανοητικὴν ὀκνηρίαν δικαστῶν ἢ ἐπὶ τὴν εὐαισθησίαν τῶν ἐνόρκων, ἀποκρύπτουν ἐπιτηδείως τὰς βλαβερὰς ἀληθείας, μεγαλοποιοῦν δὲ καὶ παραμορφώνουν τὰ γεγονότα ποὺ χρησιμεύουν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ὑποθέσεως. Ὁ ρόλος των, ἀνάλογος μὲ τὸν ρόλον τῶν πολεμικῶν περιπολίαις ποὺ προστατεύουν ἕνα θωρηκτὸν κατὰ τῶν ὑποβρυχίων, συνίσταται εἰς τὸ νὰ σκορπίζουν τριγύρω σύννεφα καπνοῦ διὰ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς δικαστάς ἀπὸ τοῦ νὰ διακρίνουν σαφῶς τὰ πράγματα: εἶνε ἐπάγγελμα ἐπικίνδυνον διὰ τὸ πνεῦμα φιλαληθείας, ἐκτὸς ἐὰν ἔχει ὡς ἀντιστάθμισμα τὴν ἀκιδιοτελεῖ μελέτην μίαις ἐπιστήμης, μίαις ἱστορικῆς περιόδου, τὴν συγγραφὴν ἐνὸς φιλολογικοῦ ἔργου.

Η ΣΠΟΥΔΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Πολλάκις ἐλάβαμεν εὐκαιρίαν νὰ ἐκφράσωμεν λύπην διὰ τὴν τάσιν τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας εἰς τὸ νὰ θέλῃ νὰ μεταδώσῃ γνώσεις περὶ ὄλων: αὐτὸ εἶναι τὸ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον τῆς μορφώσεως πνευμάτων ἐρεύνης καὶ ἀνακαλύψεως. Ἡ πειραματικὴ μέθοδος ποὺ συνίσταται εἰς τὸ νὰ διεισδύῃ κανεὶς μέσα εἰς τὸ σκοτάδι τῶν γεγονότων ὑπὸ τὸ φῶς μιᾶς ὑποθέσεως, ἀντίκειται εἰς τὴν παράφορὴν μας φύσιν τόσο πολὺ ὥστε ἀφίνομεν τὴν βᾶσιν καὶ ἀρχίζομεν ἀπὸ τὸ τέλος. Δίδομεν εἰς τοὺς μαθητὰς μας ἐπιστημονικὰς συνόψεις ἀποτελουμένας ἀπὸ τύπους δηλαδὴ ἀπὸ λέξεις. Ἡ φιλοσοφικὴ ἐκπαίδευσις εἶνε ἔν' ἀπὸ τὰ οἰκτρότερα παραδείγματα. Ἐνῶ θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἔρχεται ὡς συμπέρασμα, ὡς περιλήψις ἢ καλλίτερα ὡς ἓνα φῶς ποὺ φωτίζει τὰς χιλιάς δύο βιωτικὰς πύρας τοῦ παιδιοῦ. Θὰ ἔπρεπε συνεπῶς νὰ ἔχη προπαρασκευασθῆ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν σπουδῶν. Δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ διδάσκουν εἰς μαθητὰς ποὺ ἐσπούδασαν τὰ Μαθημαματικά τί εἶνε μία ἐπαγωγικὴ κρίσις: θὰ ὄφειλαν αὐτοὶ νὰ ἔχουν ἀποκτήσῃ ἤδη σαφῆ τοῦ πράγματος πείραν, θὰ ὄφειλαν νὰ ἔχουν συλλογισθῆ συχνὰ πόσον εἶνε εὐθραυστη ὁποιαδήποτε ἀμελέτητη βεβαίωσις, πόσον δύσκολη ἢ κριτικὴ τῶν μαρτυριῶν, καὶ μέχρι ποίου β.θμοῦ εἶνε ἐπισηλαεὶς αἱ ὑποθέσεις.

Ὅλ' ἢ ἐκπαίδευσις των ἀπὸ τοῦ ὀγδόου ἔτους τῆς ἡλικίας θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς ἐξοικειώσῃ μὲ τὴν κεφαλαϊώδη σημασίαν τῆς ἔξεως, μὲ τοὺς νόμους τῆς μνήμης, μὲ τὸν ἀγῶνα τῆς βουλήσεως ἐναντίον τῶν παθῶν.

Αἱ ἠθικαὶ ἀλήθειαι θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς εἶνε καταφανεῖς

καὶ ἡ σπουδὴ τῆς ἠθικῆς ἔς τὴν Φιλοσοφίαν δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶνε ἄλλο παρὰ γενικὴ ἀποψις ἐλόκληρης τῆς πείρας τῶν νέων. Καὶ ἔμωσ αὐτὸ δὲν συμβαίνει διόλου εἰς τὴν πραγματικότητα. Τοὺς ρίπτουν εἰς ἓνα πέλαγος σχολαστικότητος ἢ δὲ ἠθικῆ εἶνε δι' αὐτοὺς αἱ διδασκαλίαι τῶν Στωϊκῶν, τοῦ Καϊτίου, τοῦ Βενθὰμ καὶ τοῦ Σπένσερ! Εἶνε συζητήσεις ποὺ τοὺς φαίνονται χωρὶς οὐσίαν κ' ἐνδιαφέρον καθότι δὲν ἀντιλαμβάνονται ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἰδικοῦ των ἠθικοῦ βίου. Φοβοῦμεθα ὅτι παρὰ τὸν τρομερὸν πόλεμον τοῦ 1914 οἱ καθηγηταὶ ἐξακολουθοῦν ἀκόμη νὰ πραγματεύονται περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἀτομικῆς ζωῆς μὲ τοὺς Καϊτιακοὺς τύπους ποὺ θὰ τοὺς ἀποκρύψουν τὰς πραγματικότητας, δηλαδὴ μὲ τὴν θεωρίαν ὅτι ἡ ἀτομικὴ ζωὴ ἀξίζει ἐλάχιστα παραβαλλομένη πρὸς τὰς ἀνωτέρας πραγματικότητας ὁποῖαι εἶνε αὐτὴ ἢ ὑπαρξίς τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἀπεναντίας ὁ πόλεμος αὐτὸς μᾶς ἀναγκάζει ν' ἀποδεχθῶμεν ὅτι αἱ πνευματικαὶ πραγματικότητες εἶνε τὸ πᾶν, ἐφ' ὅσον χάριν αὐτῶν θυσιάζει κανεὶς ἐν ἀνάγκῃ χωρὶς δισταγμὸν ὄλας τὰς ὑλικὰς πραγματικότητας. Τρομερὸν μάθημα ποὺ ὁ κριτικὸς ἐξωφρενισμὸς τῶν λογομανῶν δὲν θὰ κατισχύσῃ, ἀς ἐλπίσωμεν, νὰ τὸ συσκοτίσῃ μὲ ἀφηρημένας σχολαστικὰς ἰδέας.

Ἐπομένως οἱ φοιτηταὶ μας τῶν φιλοσοφικῶν ὀφείλουν ν' ἀντιμετοπίζουν τὰς πραγματικότητας, νὰ τὰς ἐξετάζουν μὲ ὄλην τὴν εἰληκρίνειαν, νὰ μὴ ἀνεχθοῦν ποτὲ ὥστε ἡ ἰδικὴ των πείρα νὰ παραμορφωθῆ καὶ ν' ἀποκρυσταλλωθῆ ὑπὸ μορφὴν ἀκόμπτων τύπων. Ἄς προσπαθοῦν μᾶλλον νὰ μᾶς δώσουν μίαν νέαν καὶ ζωντανὴν φιλοσοφίαν.

ΕΜΠΟΡΙΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ.

Μία γερή μέθοδος εργασίας δὲν εἶνε ἀναγκαῖα μόνον διὰ τὴν σπουδὴν ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τὸ ἐμπόριον. Νὰ καλοστοχάζεται κανεὶς ἐκεῖνο ποῦ κάμνει διὰ τὰ τὸ τελειοποιῆ καὶ διὰ τὸ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸν φόρτον περιττῆς ἐργασίας τὸν ἑαυτὸν του καὶ τοὺς ἄλλους, ἴδου ποῖα εἶνε ἡ μέριμνα ποῦ κάθε ἄνθρωπος ἐπιχειρηματίας ὀφείλει νὰ τὴν ἔχῃ ὑπὲρ ὄψιν. Ἐπειτα ὁ προϊστάμενος ἑνὸς καταστήματος πρέπει νὰ ἔχῃ ὡς κύριον μέλημά του τὸ ἀνακαλύπτῃ τὰς ἰκανότητας τῶν νέων, νὰ τοὺς ἐνθαρρύνῃ νὰ τοὺς βοηθῇ, νὰ διευκολύνῃ τὴν προαγωγὴν τῶν προκομμένων, καθότι τὰ διοικητικὰ γραφεῖα, ἡ βιομηχανία, τὸ ἐμπόριον ἔχουν ἀνάγκην ὑπαλλήλων ἀξίας καὶ πρωτοβουλίας.

Ὁ Carnegie εἰς τὸ σύγγραμμά του «Τὸ κράτος τῶν ὑποθέσεων» περιγράφει ὡς ἑξῆς τὸ μυστικὸν τῆς ἐπιτυχίας: «Συγκεντρώνετε τὴν δραστηριότητά σας, τὴν σκέψιν σας καὶ τὰ κεφάλαιά σας... Ἀφοῦ ἀπαξ ἐπιχειρήσετε μίαν ὑπόθεσιν, λάβετε τὴν ἀπόφασιν νὰ τὴν συνεχίσετε ἕως ἰς τὸ τέλος. Ἐφαρμόσετε ὅλας τὰς βελτιώσεις, τὰς καλλιτέρας μηχανὰς καὶ μάθετε πᾶν ὅ,τι εἶνε ἀνάγκη νὰ ξεύρετε περὶ τῆς ὑποθέσεώς σας. Τὰ καταστήματα ποῦ ἀποτυγχάνουν εἶνε ἐκεῖνα ποῦ κατεμέρησαν τὰ κεφάλαιά των, τὸ ἴδιον δηλαδὴ ὡς νὰ διεσχόρισαν τὰ μυαλά των... Ὅφείλετε ν' ἀποφασίσετε μιὰ καλὴν νὰ γνωρίσετε τὴν ὑπόθεσιν διὰ τὴν ὁποίαν ζητε, νὰ τὴν γνωρίσετε κατὰ βάθος διὰ νὰ γίνετε ἕνας ἐμπειρογνώμων εἰς τὸν κλάδον σας. Νὰ μὴ ἀφήσετε κανέν' ἄνθρωπον τοῦ κλάδου σας νὰ ξεύρῃ περισσότερα ἀπὸ σας.

Μελετήσετε πᾶν ὅ,τι ἔγινεν ἐπὶ τῆς γῆς ὅσον ἀφορᾷ τὴν εἰδικότητά σας. Ὁ φρόνιμος ἄνθρωπος βάζει ὅλα τὰ αὐγά του εἰς ἓνα καλάθι διὰ νὰ τὰ ἔχῃ ὑπὸ ἐπιτήρησιν. Ἐὰν ἐμπορεύεται καφέ, καταγίνεται ἀποκλειστικῶς μετὰ τὸ ἐμπόριον τοῦ καφέ. Ἐὰν δὲ εἶνε ἔμπορος ζαχαρώς, ἀσχολεῖται μετὰ τὴν ζάχαριν καὶ ἀφίνει τὸν καφέ νὰ ἡσυχάσῃ. Μόνον ὅταν πρόκειται νὰ πῆ ὁ ἴδιος, ἀνακατώνει τότε καὶ τὰ δύο μαζῆ. Δὲν συνήνηθησα εἰς τὸν βίον μου ἄνθρωπον ποῦ νὰ κατελάμβανεν ἐπίσης καλὰ δύο εἰδῶν ὑποθέσεις συγχρόνως».

Καθὼς παρατηρεῖται, ἡ πείρα ἑνὸς μεγάλου ἐπιχειρηματίου συμφωνεῖ τελείως μετὰ τὰ δεδομένα τοῦ παρόντος βιβλίου.

Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μία καὶ μόνη ὑπάρχει καλὴ μέθοδος εργασίας, ἡ δὲ μέθοδος αὕτη θὰ ἔπρεπε νὰ ἰσχύῃ καὶ εἰς τὸν διοικητικὸν κλάδον. Ἀτυχῶς ὅμως αἱ διοικήσεις τοῦ κράτους παρουσιάζουν σοβαρὸν μειονέκτημα ἀπέναντι τῆς μεγάλης βιομηχανίας: τὸν προδιεσασμὸν κατ' ἀρχαιότητα, καθ' ὅσον «ὑποζυγιακὴν περιτροπὴν» καὶ τὸ ἀδύνατον διαγραφῆς τῶν ἀναξίων. Οἱ ὀκνηροὶ καὶ οἱ ἀνίκανοι προάγονται σχεδὸν τόσον γρήγορα ὅσον καὶ οἱ ἐκλεκτοί, καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ γίνεται ἀφορμὴ ὥστε οἱ καλλίτεροι ὑπάλληλοι νὰ καταλαμβάνονται ἐπὶ τέλους ἀπὸ τὴν μεγάλην ἀπογοήτευσιν.

Ὁ προϊστάμενος ἑνὸς γραφείου ἔχει καθήκον νὰ διοργανώσῃ τὴν ὑπηρεσίαν οὕτως ὥστε ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν χαρτοκρατίαν. Πρέπει νὰ εἶνε πολὺ εὐκίνητος καὶ μετὰ διάνοιαν **ἐμπειροτάτην**. Ὅφείλει νὰ παρατηρῇ ὁ ἴδιος καὶ νὰ ἐξελέγῃ ἀκατάπαντα τὴν **σοκιπιμότητα** παντὸς ὅ,τι γίνεται

ὕπὸ τὰς διαταγὰς του, καθόσον ἢ ἀπώλεια ἐνεργείας ποῦ συμβαίῃ εἰς τὸν διοικητικὸν κλάδον εἶνε κολοσσαία. Πρέπει νὰ βλέπη τί ἀπογίνονται αἱ ὁδηγίαι ποῦ ὕστερα ἔπο πολλὰς παλινωδίας ἔρχονται νὰ προσκυροῦσιν εἰς κεκτημένας συνηθείας! Προσωπικῶς ἡμπόρεσα νὰ λάβω πείραν καὶ νὰ μάθω πόσος χρόνος ἐχρειάσθη διὰ νὰ καταργηθῇ μόλις ἔς τὸ ἐν τρίτον τῶν σχολείων ἢ παράλογη ἀσκήσις τῆς καθ' ὑπαγόρευσιν ὀρθογραφίας. Δυστυχῶς πρέπει ν' ἀρκούμεθα μὲ ὀλίγα καὶ νὰ ἐνθυμούμεθα τὸ γεγονός ὅτι κανεὶς ἰατρὸς ἡλικιωμένος πλέον τῶν σαράντα ἐτῶν δὲν ἔστειρε ν' ἀποδεχθῇ τὴν περὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος σύγχρονην θεωρίαν τοῦ Harvey!

Ἐξ ἄλλου, ἕνας προϋστάμενος πρέπει νὰ παραδεχθῇ ὡς ἀπόλυτον ἀξίωμα τὸ ὅτι μία σημεῖωσις ποῦ δὲν ταξινομεῖται πολὺ εὐκόλα καὶ πρὸ πάντων ποῦ δὲν ξαναβρίσκεται ἀμέσῳ, καὶ χωρὶς κόπον ἀπαβαίνει ἐργασία ἀνωφελῆς, καθόσον ἐὰν ἐκεῖνος ποῦ τὴν χρειάζεται δὲν τὴν εὕρη τὴν στιγμὴν ποῦ πρέπει χωρὶς σκοτούραν, κατὰ τὰς στιγμὰς ἀμελείας καὶ βίας θὰ τὴν παραμελήσῃ ἀφεύκτως κ' ἔτσι θὰ ἔχη διαπραχθῇ ἀκουσίως ἀδίκημα. Ἡ ἀναζητήσις τοῦ χρησίμου ἐγγράφου δὲν πρέπει νὰ διακόπη τὴν τρέχουσαν ἐργασίαν. Ὑστερα ἔπο πολλὰς δακιμὰς κατέληξα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ δελτιοποίησις εἶνε ὁ μόνος τρόπος πρακτικῆς ταξινομήσεως. Πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ προσωπικὸν ποῦ ἔχω ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου τὸ κρατῶ πρόχειρον εἰς ἕνα τραπεζάκι. Κάθε ὄνομα ἔχει τὸ ἀντίστοιχον δελτίον του ἀπὸ χαρτόνι κ' ἐπάνω εἰς αὐτὸ κολλῶ ὁμοίομορφα χαρτάκια ὅπου ἀναγράφονται αἱ ἰδιαιτέρας ἐλεγκτικαὶ μου σημεῖωσις, αἱ σημεῖωσις τῶν γενικῶν ἐπιθεωρητῶν, τῶν ἀνωτέρων ἐλεγκτῶν, τῶν διευθυντῶν καθιδρυμάτων. Ἐκεῖ γράφω μὲ τὴν σειρὰν

τ' ἀξιοσημεῖωτα συμβάντα, παραλήψεις καθήκοντος, τὰς ἐνδείξεις ἀφροσύσεως καὶ πρωτοβουλίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, τὴν στιγμὴν τῶν προβιβασμῶν, τῶν μεταθέσεων ἢ τῶν ἐτησίων βαθμολογήσεων, ἔχω ὑπὸ τὰ μάτια μου, εἰς διάστημα εἴκοσι δευτερολέπτων, ὅλας τὰς ἀναγκαίας πληροφορίας: ἡλικίαν, βαθμούς, ἐπαγγελματικὴν ἀξίαν, ποῦ μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ λάβω ἀμέσῳ μίαν ἀπόφασιν, νὰ συγκρίνω τὰ προτερήματα καὶ νὰ πληροφορῶ καταλλήλως τὸ ὑπουργεῖον. Ἐξ ἄλλου τὰ ἐγγράφα αὐτὰ «συμπτύσσονται» καὶ χρησιμεύουν διὰ νὰ κρίνη κανεὶς τὴν ἀξίαν τῶν ἐκτιμήσεων τῶν τοπικῶν διευθυντῶν; μὲ τὰς «συμπτύξεις» αὐτὰς αἱ πιθανότητες ἀδικίας καταδιβάζονται εἰς τὸ ἐλάχιστον ὄριον.

Ἐκτὸς τούτου, ὅταν ἕνας ὑφιστάμενος ἔρχεται νὰ μὲ ἰδῇ, ἡμπορῶ νὰ εὐρίσκω ἀμέσῳ τὰς καταλλήλους λέξεις ποῦ τοῦ πρέπει, νὰ τοῦ ἀπευθύνω τὰς ἀναγκαίας παρατηρήσεις ἢ νὰ τὸν συγχαρῶ καὶ νὰ τὸν ἐνθαρρύν' ὅπως πρέπει.

Ἐπίσης πῶς ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐνεργήσῃ φιλοδικαίως ἐὰν δὲν ἔχ' ὑπ' ὄψιν, διὰ κάθε θέσιν τὸν κατάλογον τῶν ἀπαιτητῶν, μὲ τὰ δικαιολογητικά των, ποῦ ὀφείλει νὰ τὸν σταθμίση καὶ νὰ τὸν ὑπολογίσῃ κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀμοιβῶν προσόντων τῶν ὑποψηφίων;

Οἱ διευθυνταὶ ἐκπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων θὰ ἔπρεπε νὰ καταρτίζουσι διὰ τοὺς μαθητὰς τοῦ κολλεγίου, τοῦ λυκείου ἢ τοῦ ἰδιωτικοῦ τῶν σχολείων τέτοιους δελτοκαταλόγους: ἕνα χαρτόνι κατὰ μαθητὴν καὶ χαρτάκια ὁμοίομορφα ποῦ ἀπαρτίζουν ἕνα σῶμα μὲ τὸ χαρτόνι. Τοιοῦτοτρόπῳ, ὁ διευθυντὴς τοῦ καταστήματος θὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν, ὅσας οἱ γονεῖς ἔρχονται νὰ τὸν συμβουλευθοῦν, τὰς παραλλαγὰς βάρους, τὰς ἀσθενείας, τὰς ἀπουσίας, τὰς βαθμολογήσεις, τὰς κρίσεις, διαφορῶν καθηγητῶν περὶ τῶν προτερημάτων ἢ τῶν ἐλαττωμάτων

τῆς διανόιας, τῆς αισθητικότητος, τῆς βουλήσεως τοῦ χαρακτῆρος τοῦ παιδιοῦ.

Ὁ πάπας Λέων ΙΓ' εἶχεν καταρτίσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον σύστημα εὐρητηρίου ποῦ τὸ εἶχεν ὑποχείριον. Ἐνέγραφεν ἐκεῖ σύντομα τὴν συνομιλίαν ποῦ ἔκαμνε κατὰ τὴν ἀκρόασιν, ἐκεῖνοι δὲ ποῦ τοὺς ξαναεἰδέχето ἔμεναν ἔκθαμβοι ὅταν ὁ πάπας τοῖς ὑπενθύμιζε τὸ θέμα μιᾶς συνδιαλέξεως ποῦ ἔχρονολογεῖτο ἀπὸ δεκαετίας!

Ἡ αὐστηρὰ τάξις ἔς τὴν ταξινομήσιν καὶ τὴν εὐκόλην διαχείρισιν ἐνὸς εὐρητηρίου καταλόγου ἀπαιτεῖ σταθερὰν θέλησιν καὶ ἀπόφασιν τοῦ νὰ σημειώσῃ κανεὶς πάντοτε καὶ νὰ ταξινομήῃ τὸ οὐσιώδες. Ἄλλ' ἢ ἐνθυμητικὴ ἀσφάλεια χάρις ἔς τὴν μέθοδον αὐτὴν, εἶνε κέρδος ποῦ ἰσοφαρίζει ὅποιοιδήποτε κόπον. Ἐπίσης μὲ τὴν οἰκονομίαν τοῦ χρόνου κερδίζει κανεὶς καὶ ἀξιόλογον καιρόν. Ἦμπορεῖ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ ἐργάζεται χωρὶς ἐκνευρισμόν, χωρὶς βίαν, μὲ βεβαιότητα καὶ νὰ ἐξοικονομῇ τὴν διανοητικὴν του ἐνέργειαν.

ΣΤΕΓΑΝΑ ΔΙΑΦΡΑΓΜΑΤΑ

Μὲ τὴν γαλήνην, μὲ τὴν εἰρηκτικὴν ἀσφάλειαν ποῦ δίδει ἔς τὸ πνεῦμα, μία μέθοδος καλονικῆς ταξινομήσεως ἐπιτρέπει τὴν δημιουργίαν **στεγανῶν διαφραγμάτων** μέσα στὸν ἐγκέφαλον, εἰς τρόπον ὥστε ἢ μέριμνα μιᾶς ὑποθέσεως ἢ μιᾶς σειρᾶς μελετῶν νὰ μὴ ἴμπορῇ νὰ ἐπεκταθῇ εἰς ἄλλας ἢ νὰ διαταράξῃ τὰς ὥρας ἡσυχίας καὶ ἀναπαύσεως.

Ὅλος ὁ κόσμος ἴμπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ μικρογραφίαν κατὰ τὸ σχέδιον διαρρυθμίσεως τῆς ἐργασίας ποῦ τὸ εἶχε διανοηθῇ

ὁ Cuvier () : «Διὰ κάθε κλάδον ἐργασίας εἶχε καὶ ἰδιαίτερον σπουδαστήριον ὅπου ὑπῆρχε πᾶν ὅ,τι ἀνεφέρετο εἰς τὴν ἐργασίαν ἐκείνην, βιβλία εἰκόνες, χρήσιμα ἐργαλεῖα καὶ ἀντικείμενα. Τὸ κάθε τι ἦτο ἐτοιμασμένον, προνοημένον οὕτως ὥστε καμμία ἐξωτερικὴ ἀφορμὴ νὰ μὴ σταματήσῃ οὔτε νὰ ἐπιβραδύνῃ τὸν νοῦν κατὰ τὴν στιγμὴν τῶν μελετῶν καὶ τῶν ἐρευνῶν του». (Ἀκαδημαϊκὸς λόγος, ἐγκώμιον τοῦ Cuvier ὑπὸ τοῦ Flourens). Χάρις ἔς τὴν αὐστηρὰν αὐτὴν τάξιν κατώρθωσεν ὁ Cuvier, παρὰ τὰς πολυαριθμοὺς ἀσχολίας καὶ τὰς τόσον ποικίλας καὶ σπουδαίας ἐργασίας του, νὰ ἐπαρκέσῃ καὶ ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν δημιουργίαν ὀγκώδους ἔργου.

Χωρὶς νὰ ἔχῃ κανεὶς τόσα δωμάτια ὅσα καὶ σχέδια ἐργασιῶν, ἴμπορεῖ καὶ ὀφείλει νὰ χωρίζῃ μὲ στεγανὰ διαφραγμάτα ἀσχολίας διαφορετικὰς ἢ μί' ἀπὸ τὴν ἄλλην. Εἶνε ὁ μόνος τρόπος νὰ διατηρῇ τὴν νωπότητα ἐντυπώσεως, καὶ τὴν ζωηρότητα προσοχῆς ποῦ εἶνε τόσον ἀναγκαῖα διὰ νὰ διακρίνῃ σαφῶς τὰ πράγματα κατὰ τὴν λήψιν σπουδαίων ἀποφάσεων. Ἐνας προϊστάμενος ποῦ κάμνει τὴν «δουλείαν» τῶν συνεργατῶν του καὶ πελαγώνεται μέσα εἰς τὰς λεπτομερικὰς ἀσχολίας δὲν ἴμπορεῖ πλέον νὰ διευθύνῃ οὔτε νὰ ἐπιβλέπῃ καί, συνεπῶς, χάνει μέρος ἀπὸ τὴν διαύγειαν καὶ τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ κατευθυντηρίου νοῦ. Ἐξ ἄλλου ἢ ἐργασία τῆς σκέψεως ποῦ πραγματοποιεῖ τὴν ἐνότητα δράσεως εἰς μίαν μεγάλην διοίκησιν εἶνε κατὰ τὸ ποῖόν πολὺ ἀνωτέρα ἀπὸ μίαν περιωρισμένην καὶ ἀπὸ ὑποτελεῖς διαχωραγμένην ἐργασίαν. Ἡ σκέψις αὐτὴ, ἀκίνητη ἔς τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, καθὼς ἢ νόησις τοῦ Ἀριστοτέλους, κυβερνᾷ ὅλα τὰ λοιπὰ :

(1) Σ. μ. Διάσημος Γάλλος φυσιοδίφης, ἰδρυτῆς τῆς Παλαιοντολογίας κλπ. [1769—1832].

μέσα εἰς τὴν καθολικὴν μεταβολήν, τὴν ἀσυναρτησίαν καὶ τὴν ἀπερισκεψίαν αὐτῆ διατηρεῖ. τὴν κατεύθυνσιν τοῦ προσανατολισμοῦ: *κινουὺν ἀκίνητον.*

Ὁ καλλίτερος ἀπὸ τοὺς δημάρχους ποῦ ἐγνώρισεν ἡ Ἀμερικὴ, ὁ Tom Johnson, αὐτὸς ποῦ ἀνεύωνε τὴν δημοτικὴν διοίκησιν, ἐδίδε τὰς ἐξῆς συμβουλὰς εἰς τὸν συμπολίτην του Brand Whitlock: «Μὴ κἀθησθε πολὺν καιρὸν εἰς τὸ γραφεῖον σας. Ἐνα τέταρτον τῆς ὥρας καθημέραν εἶνε ὑπερ-αρκετόν... ἀρκεῖ νὰ ξεύρετε τὸν τρόπον νὰ εὐρίσκετε κάποιον, ἱκανὸν νὰ κάμῃ τὴν ἐργασίαν ποῦ θ' ἐποφασίσετε». Καὶ ἂν θελήσωμεν νὰ καταλογίσωμεν τὴν ὑπερβολὴν εἰς τὴν ἀμερικανικὴν θυμηδίαν, ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι ἕνας προϊστάμενος ὀφείλει νὰ διατηρῇ ἀκεραίαν τὴν νωπότητα καὶ τὴν διαύγειαν τῆς διανοίας του: ἐὰν ὅμως κἀθηται καὶ παρακουράζεται μὲ λεπτομερείας, θ' ἀπομείνῃ ἕνας μέτριος, καθὼς ὁ Bazaine (1) ποῦ εἰς τὸ Saint-Privat κοτεγίνετο νὰ τοποθετήσῃ πυροβολαρχίαν: μὲ τὸ νὰ ἐκτελῇ ὑπηρεσίαν λοχαγοῦ ἔχανε τὴν μάχην ποῦ ἄλλος στρατηγὸς εἰς τὴν θέσιν του θὰ τὴν ἐκέρδιζεν ἀφεύκτως.

Καὶ ὁ λόγος, διότι χρειάζονται μῆνες ἡρέμου συλλογισμοῦ διὰ ν' ἀνακαλύψῃ κανεὶς τὰς ἀποτελεσματικὰς μεταρρυθμίσεις ποῦ ἐπιβάλλονται, ἀκόμη δὲ καὶ διὰ νὰ διαλογισθῇ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς παραμικρᾶς ἐπιτυχῆς τροποποιήσεως ποῦ θ' αὐξήσῃ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐργασίας.

(1) Σ. μ. εἶνε ὁ Γάλλος στρατηγὸς ποῦ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1870 παρέδωκε τὸ φρούριον Metz εἰς τοὺς Γερμανοὺς. Λίχιμαλωτισθεὶς καὶ ἐγλειοθεὶς ἔς τὸ φρούριον τῆς νήσου Ἀγίας Μαργαρίτας κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ. Ἐτεργμάτισε τὸν βίον ἐξόριστος ἐν Μαδρίτῃ.

Πουθενὰ ἄλλοῦ δὲν ὑπάρχει τόση ψευδεργασία καὶ τόση ψευδευφυῖα ὅση ἔς τὰ διοικητικὰ γραφεῖα.

Ἐνας προϊστάμενος ποῦ ξεύρει νὰ διοικῇ, ἐπιφέρει ἔς τὴν ἐργασίαν του ἁρμονικὴν μέθοδον, τάξιν τελείαν καὶ τὸ αἶσθημα ἐκείνου ποῦ οἱ Ἄγγλοι τ' ὀνομάζουσι efficiency, δὲν εἶνε δὲ τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ διαυγὴς ἀντίληψις ποῦ ἔγκειται νὰ παράγῃ κανεὶς τὸ δεῖνα ἀποτέλεσμα, εἰς τὸ νὰ εἶνε ἱκανὸς καὶ νὰ ἔχῃ τὴν θέλησιν νὰ εὕρῃ τὸ αἷτιον. Κατ' οὐσίαν, εἶνε τὸ **βαθὺ αἰσθημα τῆς αἰτιότητος ποῦ ἀναδεικνύει τ' ἀνώτερα πνεύματα** καὶ τὰ διακρίνει ἀπὸ προσχεδιάσματα διανοητικῆς ἀριότητος. Τὸ πρῶτον βῆμα ποῦ ἀπαιτεῖται εἶνε, λοιπόν, νὰ διακρίνῃ τὰ ποιητικὰ αἷτια **ποῦ δὲν τ' ἀνακαλύπτει κανεὶς καθήμενος εἰς τὸ γραφεῖον** του, ἀλλὰ μόνον μὲ τὴν συνάφειαν πρὸς τὰς πραγματικότητας καὶ πρὸς ἐκείνους ποῦ ζοῦν μέσα εἰς αὐτάς. Ἀφοῦ ἅπαξ τ' ἀνακαλύψῃ πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν δραστηρίαν θέλησιν, τὴν ἐμμονήν, τὴν πεισμονήν διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὥστε τὰ ποιητικὰ αὐτὰ αἷτια νὰ ἐμφανίσουν πλήρη ἀποτελεσματικότητα, ὅλας τῶν τὰς συνεπειὰς.

Παρατηρεῖται ὅτι ἐδῶ, ὅπως καὶ εἰς κάθε πραγματικὴν ἐργασίαν, ἡ σύνεσις ἔγκειται εἰς τὸ νὰ εὕρῃ κανεὶς τὸ ζωτικὸν σημεῖον καί, ἅπαξ τὸ διακρίνῃ πλέον ἐξ ὄψεως διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐνότητα τῶν διανοητικῶν του δυνάμεων καὶ νὰ μὴ ἐμπερδεύεται μὲ ἀσχολίας ποῦ ἄλλοι θὰ τὰς κάμουν καλλίτερα ἀπὸ ἡμᾶς «Tu regere imperio populos...»

Η ΥΠΕΡΟΧΗ ΕΓΚΕΙΤΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΑΛΗΝ ΧΡΗΣΙΝ ΤΟΥ ΓΗΑΡΧΟΝΤΟΣ

Ἀπὸ τὸ κεφάλαιον αὐτὸ συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀλη-

θινή υπεροχή αποτελείται ἀπὸ τὰ στοιχεία πρὸς κάθε παιδί μετρίως εὐφυῆς τὰ φέρει μέσα εἰς τὴν κούριαν του. Πλὴν μερικῶν μουσικῶν καὶ μερικῶν μηχανηματικῶν πρὸς τοὺς παρουσιάζουν ὡς υπερβολὴν ὀφειλομένην εἰς ἐγκωμιστάς φίλους τοῦ θαυμασίου φαινομένου, ἢ διανοητικὴν ὑπεροχὴν καὶ ἢ μεγαλοφυῶν δὲν εἶνε παρὰ γινόμενον μακρᾶς ὑπομονῆς.

Οἱ μεγάλοι ἄνδρες εἶχαν πάντοτε ἀκλόνητον πίστην ἐπὶ τὴν ἀπόλυτην ἀποτελεσματικότητά τῆς ἐργασίας καὶ ἀνεκάλυψαν ἐνωρὶς τὴν ἰσχύϊν πρὸς τὴν δίδ' ἢ τάξιν. Δὲν ἤγγαζον νὰ καταμερίσουν τὰς δυνάμεις των καθὼς οἱ στρατηγοὶ πρὸς τιμωροῦνται διὰ τὸ σφάλμα των αὐτὸ μὲ τὴν ἤτταν καὶ καθὼς οἱ ἄνθρωποι πρὸς μ' ὅλα τὰ χαρίσματα τῆς εὐφυῆς ἀποτυχάνουν εἰς τὸ στάδιόν των. Ἐνωρίτερα κατώρθωσαν ν' ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὴν ἀπογοήτευσιν συναίσθανόμενοι ζωηρὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἀγγέλου φύλακος πρὸς τὸν ὠνομάσαμεν Ἀδιάφθορον λογιστήν. Εἶχαν τὸ εὐτύχημα νὰ ἐννοήσουν ὅτι ὁ χρόνος δὲν εἶνε μόνον, καθὼς παριστάνεται, δύναμις διαλυτικὴ καὶ καταστρεπτικὴ. Ὡς ἄλλη τρομερὰ Σφύγξ, ὁ χρόνος καταδροχίζει ἐκείνους ὅσοι δὲν κατορθώνουν νὰ λύσουν τὸ αἶνιγμα πρὸς προβάλλει ἕως τοὺς περαστικούς. Οἱ μεγάλοι ἄνδρες εἶνε πρὸς τὸ ἔλυσαν: ἐμάντευσαν ὅτι διὰ νὰ ἐπιτύχουν ἀρκοῦσε νὰ μὴ καταλαμβάνωνται ἀπὸ τὸν φόβον πρὸς τῆς παρουσίας τοῦ τέρατος, ὅτι ἔπρεπε μᾶλλον νὰ τὸ πλησιάζουν μὲ χαμόγελον καὶ νὰ ἐμπιστεύωνται εἰς αὐτό.

Εἰς τὰ ἀφηρημένα βλέμματα, ὁ χρόνος κατὰ τὴν πορείαν του φαίνεται ὡς νὰ ὁμοιάζῃ μὲ τὰς ὁρδὰς τοῦ Ἀττίλα, πρὸς καταστρέφουν τὸ πᾶν εἰς τὸ πέρασμά των, ἐκεῖνος πρὸς παρατηρεῖ προσεκτικὰ, ἀντιλαμβάνεται ὅτι ὁ πανδαμάτωρ λεγόμενος χρόνος δὲν καταστρέφει ἐκεῖνο πρὸς τὸ κατασκευάσαν σεδόμενοι τοὺς νόμους του. Οἱ μεγάλοι ἄνδρες διέκριναν

πᾶν ὅτι ψεύδεται καὶ ὅτι δὲν φεῖδεται καὶ ὑποτασσόμενοι ἕως τοὺς νόμους του κατώρθωσαν, διὰ τῆς καταστρεπτικῆς αὐτῆς δυνάμειος, ν' ἀνεγείρουν τὸ οἰκοδόμημα τῆς διανοητικῆς των ὑπεροχῆς! Ὅπως κατεστήσαμεν ὑποχείριον τὸν τρομερὸν κεραυνὸν καὶ τὸν ἐξεύξαμεν εἰς τὰς μηχανὰς μας, οὕτω οἱ μεγαλοφυεῖς ἄνδρες σαγγνεύουν τὴν ἀκαταμάχητην δύναμιν τοῦ χρόνου καὶ τὴν χρησιμοποιοῦν πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ των.

Ἐπομένως τὸ τάλαντον καὶ ἢ μεγαλοφυῶν δὲν ἔχουν ἄλλο μυστικὸν παρὰ ἐμπιστοσύνην ἐπὶ τὴν γονιμότητα τῆς ἐργασίας, ἐμπιστοσύνην ἐπὶ τὴν γονιμότητα τῆς τάξεως καὶ τῆς ἐργασίας, ἐμπιστοσύνην ἐπὶ τὴν σκοπιμότητα τῆς συνεργασίας τοῦ χρόνου. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν ἤμποροῦμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν ἀλήθειαν ὅτι ἢ μεγαλοφυῶν δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ προῖον μακρᾶς ὑπομονῆς. Νατὼν

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

Ἡ ἐκλογή τοῦ Ἡρακλέους.

Ἀφοῦ ἄπαξ περᾶσθαι τὸ Γυμνάσιον, ὁ νέος πρὸς ἕως τότε περιεβάλλεται ἀπὸ οἰκογενειακὴν στοργήν, πρὸς καθωδηγεῖτο κ' ἐνεθαρρύνετο εἰς κάθε του βήμα, εὐρίσκειται ἕξαφνα εἰς μίαν μεγάλην πόλιν, φοιτητῆς ἀπομεμονωμένος, ἐγκαταλειμμένος νὰ παλαίῃ μὲ τὰς ἰδικὰς του δυνάμεις. Στιγμὴ τρομακτικὴ! Κατ' ἀρχὰς αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν του ὡς μεθυσμένον ἀπὸ μίαν νέαν δι' αὐτὸν ἐλευθερίαν: δὲν ἀντιλαμβάνεται πόσον γρήγορα φεύγει ὁ χρόνος οὔτε μερικὰ ἔτη ἀφιλοκερδῶν σπουδῶν πρὸς ἀποτελοῦσαν δι' αὐτὸν πολῦτιμον προ-

νόμιον καὶ ποῦ δὲν θὰ τὰ ξαναβρῆ ποτὲ πλέον. Ἐνῷ ἄλλοι νέοι συνομίληκοί του εἶνε ὑποχρεωμένοι νὰ κερδίζουσι τὸ ψωμί των αὐτός, εὐνοούμενος τῆς μοίρας, δὲν ἔχει νὰ σκέπτεται παρὰ πῶς νὰ πλουτίσῃ τὸ νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν του.

Ἄντί, καθὼς τόσοι ἄλλοι, νὰ ἔρχεται εἰς ἄμεσην συνάφειαν πρὸς τὰς σκληρὰς πραγματικότητας τοῦ ὕλικου βίου, τὸ μόνον ποῦ τοῦ ζητοῦν εἶνε νὰ ζῆ μέσα εἰς στενὸν κύκλον γνωριμίας μὲ τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς διανοομένους, μὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐχει ὅμως ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν νὰ κάμῃ τὴν ἐκλογὴν του, καθὼς ὁ Ἡρακλῆς ἐκλογὴν ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος μεταξὺ δύο διαφορετικῶν περὶ ἐργασίας ἀντιλήψεων : ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν αὐτὴν θὰ ἐξαρτηθῇ τὸ πεπρωμένον του.

Οἱ περισσότεροι τῶν φοιτητῶν ἀφίνουν τὴν διαρρίθμισιν τοῦ διανοητικοῦ των βίου εἰς τὴν τύχην. Ὑπὸ τὴν ἐποψιν αὐτὴν ἔχουσι μείνῃ στάσιμοι ἔς τὴν κλίμακα τῆς ἀνεπίξεως καὶ φέρουσι τὰ ἐλαττώματα τῶν πρωτογενῶν λαῶν : εἶνε βίαιοι, ἀνυπόμονοι, ἀσύγγοι, σπάταλοι, ζοῦν περικλεισμένοι ἔς τὸ παρόν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν διοίκησιν τοῦ βίου των παραδίδονται εἰς τὰ γεγονότα, εἰς τὰς συμπτώσεις. Ἀκολουθοῦν παραδόσεις, κρατοῦν σημειώσεις ὅπως καὶ ἰπόταν τοῖς ἀρέσῃ, χωρὶς νὰ συμβουλευθῶν τὰς κλίσεις των. Διὰ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς φοιτητὰς ἤμποροῦσε νὰ λεχθῇ ὅτι εἶνε σημειωματοκρατικαὶ μηχαναί. Μὲ τὸ νὰ κρατῆ κανεὶς σημειώσεις δὲν σημαίνει ὅτι καὶ ἐργάζεται. Εἶνε ἓνα εἶδος δουλικῆς ἐπαναλήψεως τοῦ μαθήματος τοῦ διδασκάλου ποῦ, καὶ αὐτός, ἐπαναλαμβάνει συχνὰ τὸ περιεχόμενον τῶν βιβλίων του. Δὲν μανθάνει κανεὶς ἔταν εὐρίσκεται εἰς παθητικὴν διάθεσιν, ἀλλὰ μόνον ἔταν ἐνεργῆ, ἔταν ἐργάζεται δραστηρίως. Ὁ παθητικὸς ὡς τρόπος ἀκρόσεως καὶ συγκρατήσεως ἑνὸς μαθήματος δὲν

ἤμπορεῖ παρὰ νὰ εἶνε ψευδεργασία καὶ δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἔχη ὡς ἀποτέλεσμα παρὰ μέτριον διανοητικὸν βίον.

Ὁ φοιτητὴς ποῦ ἔτυχε νὰ μελετήσῃ τὸ βιβλίον μας δὲν πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ τὸν δρόμον αὐτόν. Ὅφειλε νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ παραδίδεται εἰς τὴν τύχην. Ὅχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ καὶ νὰ θεωρῆ ὡς προσβολὴν του ἔταν ἄλλοι τὸν νομίζουσι ἱκανὸν διὰ τέτοιαν ἐνεργητικὴν ζωὴν. Δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπῃ ἔς τὸν ἑαυτὸν του νὰ εἶνε παλίνγιον τῶν περιστάσεων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν διδασκάλων του. Πρέπει μᾶλλον νὰ αἰσθάνεται ἀποτροπιασμὸν δι' αὐτὸ τὸ εἶδος πνευματικῆς δουλείας. Νὰ προσπαθῇ νὰ γίνῃ ἀνθρωπος ἐλεύθερος, ἀνεξάρτητος καὶ νὰ ἐπιτελέσῃ τὸν προορισμὸν του. Ὅφειλε νὰ λάβῃ σαφῶς συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ του, νὰ συγκεντρώσῃ τὰς ἐνεργείας του, νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς κλίσεις του, νὰ ἀναπτύξῃ τὴν προσωπικότητά του, νὰ προσδώσῃ πλήρη διαύγειαν εἰς τὰς τάσεις ποῦ παραμένουσι σκοτειναὶ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ νὰ ἐπιτύχῃ βραδεῖαν σύνθεσιν τῆς αἰσθητικότητος καὶ τοῦ λογισμοῦ του.

Ἴσως τὸ πλῆθος τῶν νεανικῶν σχεδίων δράσεως νὰ τὸν ἐμποδίσῃ νὰ κάμῃ ἐκεῖνο ποῦ θέλει, ἀρκεῖ ὅμως νὰ ζεῦρῃ ὅτι ἤμπορεῖ, χάρις εἰς τὴν ὑπομονὴν καὶ τὸ πνεῦμα ἀκολουθίας, νὰ βαδίσῃ πρὸς κατάκτησιν τῆς ἀτομικῆς του ἐλευθερίας. Ἀφοῦ ἀπαξ ἀποφασίσῃ θὰ βελτιωθῇ, ὀφείλει ν' λάβῃ ὑπ' ἔψιν ὅτι δὲν εἶνε ἀνάγκη, διὰ τὴν ἀπόκτησιν στερεᾶς μορφώσεως, νὰ ἔχη ἐξαιρετικὰς ἱκανότητας. Ἀρκεῖ νὰ κάμῃ καλὴν χρῆσιν τῶν φυσικῶν δώρων ποῦ ἔχει.

Ὁ καθεὶς θὰ ἔχη γνωρὶς οἰκογενείας ποῦ μὲ μέτρια χρηματικὰ μέσα κάμνουσι οἰκονομίας καὶ καλοπερνοῦν. Ἀνατρέφουσι τὰ παιδιὰ των ποῦ ἤμποροῦν νὰ τ' ἀποκαταστήσουσι μίαν ἡμέραν, καί, ἔταν φθάσουσι τὰ γηρατεῖα, ἔχουσι ἐξήσφα-

λισμένην τὴν οἰκονομικὴν τῶν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν εὐζωΐαν.
 Ἄλλαι οἰκογένειαι, ἀπεναντίας, μὲ περισσότερα μέσα ζοῦν
 «μεροδούλι ἡμεροφάγι» καὶ ἀφίνουν τὰ παιδιὰ εἰς τὴν τύχην,
 νὰ «τὰ βγάλουν πέρα» ὅπως ἤμποροῦν: τοιουτοτρόπως, δι'
 ἔλλειψιν χρημάτων, θὰ στερηθοῦν τὰ καὶμμένα ἔξ ἀνωτέρας
 σπουδᾶς, οἱ δὲ γονεῖς, ὅταν σημάνῃ ἡ ὥρα τῆς ἀποστρατείας
 ἀπὸ τὴν βιωτικὴν πάλην, θὰ δοκιμάζουσι καὶ αὐτοὶ στενοχω-
 ρίας καὶ στερήσεις.

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο καταστάσεων εἶνε ἀπλοῦν
 ζήτημα μεθόδου. Οἱ πρῶτοι κατώρθωσαν νὰ διακρίνουν τὸ
 οὐσιώδες ἀπὸ τὸ ἐπουσιώδες, οἱ ἄλλοι δὲν τὸ κατώρθωσαν.
 Οἱ μὲν ἀπέφυγον τὴν ἀνωφελεῆ ἔξοδα, τὰς δαπανηρὰς διασκε-
 δάσεις, οἱ ἄλλοι δὲν τὸ ἔκαμιν. Οἱ μὲν ἐκρατήθησαν καὶ δὲν
 ἀφησαν τὴν περιουσίαν «νὰ στραγγιζέται», νὰ ξεφεύγη ἀπὸ
 τὰ χέρια τῶν, οἱ ἄλλοι τοῦναντίον: ἡμέραν παρ' ἡμέραν
 ἢ ἀσφάλεια τῆς αὔριον, ἢ ἀνωτέρα μόρφωσις τῶν παιδιῶν
 ἐματαιώνοντο διὰ τὴν ἀπρονοησίαν τῶν...

Τὸ ἴδιον συμβαίνει μὲ τὰς διανοητικὰς δυνάμεις καὶ μὲ
 τὴν ἐνεργητικότητα: εἶνε καὶ αὐτὴ περιουσία ποὺ νὰ κατα-
 σπαταληθῇ. «Ἐὰν τὸ ἀμπέλι, λέγει κάποιος γεωπόνος, ἡμ-
 ποροῦσε νὰ μὴ χύνη ἄνθη, δὲν θὰ εἶχε κανεῖς ποὺ νὰ βάλῃ
 τόσο χρᾶσι».

Ἔτσι καὶ ὁ προνοητικὸς φοιτητὴς πρέπει νὰ ξεύρῃ ὅτι
 ἐὰν ὅλα τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ διανοήματά του ἐπραγματο-
 ποιῶντο, κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συγκομηδῆς δὲν θὰ εἶχε ποὺ
 νὰ βάλῃ τὰς ἰσχυρὰς του κλίσεις, ἀγάπην ἐργασίας, ἀγάπην
 οἰκογενείας, πατριωτισμὸν κτλ.

Ἐξ ἄλλου, ἐὰν δὲν ἀφήσῃ τὴν διανοητικὴν του ἐνέργειαν
 «νὰ ξεφεύγῃ», δαλαδῆ νὰ περισπᾶται εἰς χιλίας δύο ἀσχο-
 λίας ἀναξίας λόγου, εἰς χιλίας δύο τυχαίας ἀναγνώσεις, ὁ

πνευματικὸς του τρυγητὸς θὰ εἶνε τόσον ἄφθονος ὥστε δὲν
 θὰ ἔχη ποὺ νὰ τὸν ἀποθηκεύσῃ.

Ἡ περίπτωση τῶν βιοπαλαιστῶν φοιτητῶν.

Δὲν ὑπάρχουν ὅμως μόνον προνομιῶχοι, δηλαδὴ ἐλεύ-
 θεροι φοιτηταί. Πολλοὶ τῶν διδασκάλων, καθηγητῶν, τῶν
 μελλοντικῶν μηχανικῶν, πολλὰ τῶν κοριτσιῶν ὀφείλουσι νὰ
 κερδίζουσι τὰ τοῦ βίου μὲ ἐργασίαν ποὺ καταναλίσκει μέγα
 μέρος τῆς ἐνεργητικότητός των. Οἱ τοιοῦτοι καταλαμβάνονται
 γρήγορα ἀπὸ τὸν πειρασμὸν τῆς ἀπογοητεύσεως καὶ ἀφίνο-
 νται εἰς τὴν ροὴν τῶν πραγμάτων. Ἡ ἀπελπισία καὶ ἡ δια-
 φθορά τῶν αὐξάνει ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι μεγαλοποιοῦν τὴν
 εὐτυχίαν ἐκείνων ποὺ ἀκολουθοῦν τὰς παραδόσεις μιᾶς Πα-
 νεπιστημιακῆς Σχολῆς. Δὲν ὑποπτεύουσι ὅτι ἡ καλὴ αὐτὴ
 τύχη ἔχει καὶ τὴν ἀντίθετόν της, ὄψιν, καθόσον ἕνας ποὺ
 εὐρίσκει πολλὰς βοηθείας δὲν ἡμπορεῖ ν' ἀνισταθῇ εὐκολα
 εἰς τὴν τέρψιν τῆς παθητικῆς ἐργασίας. Κατὰ γενικὸν κανόνα
 ἢ βούλησις τῶν πλουσίων νέων προσβάλλεται ἀπὸ φυ-
 ράματα ἀποσυνθέσεως. Ὁ Carnegie, καθὼς γράφει ἔς τὸ
 ἀξιοσπούδαστον σύγγραμμά του περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἐπιχει-
 ρηματικῆς ἐπιτυχίας, ἦτο τόσον πεπεισμένος περὶ τῆς κα-
 κῆς ἐπιδράσεως τῆς περιουσίας ὥστε «τὰ παιδιὰ τῶν συνε-
 ταίρων ἢ τῶν συγγενῶν των» ἀποκλείοντο ἀπὸ τὰ ἐργαστά-
 σιά του ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῶν ἐπιχειρήσεων, ἠρέσκετο δὲ νὰ
 ἐπαναλαμβάνῃ τὰ λόγια τοῦ προέδρου Garfield «ὅτι ἡ
 πλουσιωτέρα κληρονομία ποὺ ἡμπορεῖ ἕνας νέος νὰ εὕρῃ ἐρ-
 χόμενος εἰς τὸν κόσμον αὐτόν, εἶνε ἡ πτωχεία».

Ἡμποροῦ νὰ βεβαιώσω κ' ἐξ ἀτομικῆς μου πείρας ὅτι τὸ
 ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἀνωτέραν μόρφωσιν τῆς διανοίας.

Παρατηρήθη ὅτι ἕως τὴν Γερμανίαν αἱ μεγάλαι ἀνακαλύψεις ἔγιναν μέσα εἰς ἀθλία ἐργαστήρια. Αἱ μεταγενέστεραι τελειοποιήσεις δὲν ἦσαν ἀνάλογα μὲ τὸν εἰς μηχανήματα πλουτισμόν, πράγμα ποῦ ἐξηγεῖται ἀναμφιδόλως μὲ τὴν μερικὴν ἀπώλειαν τῆς ἰδιοφυῆς ποῦ προηγήθη, δι' ἔλλειψιν ἐργαλείων τῶν καὶ προχείρων μέσων, εὐρίσκετο ἀκατάπαυτα εἰς ἐντατικὴν δρᾶσιν. Ὁ κολοσσιαῖος πλοῦτος τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργαστηρίων τῆς Ἀμερικῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἰσχυρὴν παραγωγὴν ἔργων πρώτης γραμμῆς ἐπεβεβαίωνει τὴν παρατήρησίν μας.

Ἡ βούλησις, ἡμποροῦσε νὰ λεχθῆ, μόνον ὅταν δρᾷ μὲ θερμὴν ἀποδίδει ὄλην τῆς τὴν ἐνέργειαν. Ὅταν ὅμως ἀφεθῆ νὰ κρυώσῃ καὶ νὰ σβύσῃ, ἀποβαίνει δύσκολον νὰ ξανατεθῆ εἰς δρᾶσιν. Ἐξ ἄλλου εἶνε βέβαιον ὅτι ἐκεῖνοι ποῦ εὐνοοῦνται ἀπὸ τὴν τύχην χρησιμοποιοῦν συνήθως τὸ μνημονικὸν καὶ ἀφίουν τὴν βούλησίν των νὰ χαλαρώνεται καὶ νὰ λειτουργῆ ὑπὸ μικρὰν πίεσιν. Ἀργότερα, ὁσάκις θελήσουν νὰ τῆς δώσουν ὄθησιν, δοκιμάζουσι μὲγάλον κόπον καὶ σιγὰ σιγὰ τὰ ἡνία τῆς βουλήσεως φεύγουσιν ἀπὸ τὰ χέρια των. Ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ ὑποχρεωτικὴν ἐργασίαν ὡς νὰ μειονεκτοῦν ἕνεκα τοῦ καιροῦ ποῦ ἀναγκάζονται νὰ ὑπεξαίρουσιν ἀπὸ τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας, ἴσως ὅμως ἢ ζημίαι αὐτῆ νὰ ἔχῃ τὸ ἀντισταθμιμὰ τῆς ἕως τὸ γεγονός ὅτι ἡ βούλησις κρατεῖται καθημέραν εἰς ἐνέργειαν ποῦ τὴν ἐπιβάλλουσι αἱ ἀνάγκαι τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τοιοῦτοτρόπως διατηρεῖ ὀρισμένην θερμότητα ποῦ διευκολύνει τὴν λειτουργίαν τῆς ὑπὸ μὲγάλῃν πίεσιν. Καθηγητῆς διδασκῶν εἰς μικρὸν κολλέγιον δὲν ἡμπορεῖ νὰ παραπέσῃ εἰς μίαν ἀπ' αὐτὰς τὰς περιόδους σκυθρωπῆς ἀτονίας ποῦ τὰς ἐγνώρισαν ἔλ' οἱ φοιτηταὶ καὶ ποῦ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἀκηδίαν τῶν μοναχῶν.

Ἄρα, ὄσοι ἀπὸ τοὺς νέους εἶνε ὑποχρεωμένοι νὰ κερδίζουσι τὰ τοῦ βίου, δὲν πρέπει ν' ἀπογοητεύωνται: πιθανὸν ἔκληρος των νὰ εἶνε πολὺ ἀνώτερος. Εἶδα συχνά, κατὰ τοὺς διαγωνισμούς, νεαροὺς ἐπαρχιακοὺς καθηγητὰς νὰ ὑπερτεροῦν ἀπὸ τοὺς συσπουδαστὰς των τοὺς παραξισταμένους μέσα εἰς εἰδικὰ σχολεῖα, κ' ἐὰν οἱ διαγωνισμοὶ εἶχαν προορισμὸν νὰ ἐξείρουσι ὄχι τὴν λαμπρὰν λεκτικὴν ἢ γραφικὴν εὐχέρειαν καὶ τὴν ψευδεργασίαν, ἀλλὰ τὰς βασικὰς ιδιότητας τῆς διανοίας, θὰ συνέβαινε σχεδὸν πάντοτε τὸ ἴδιον.

Πλεονεκτήματα καὶ μειονεκτήματα τῆς μεγαλοπόλεως.

Κατὰ ταῦτα δὲν πρέπει κανεὶς νὰ μεγαλοποιῆ, εὐρισκόμενος εἰς μίαν ἀπόκεντρον ἐπαρχίαν, τὰ πλεονεκτήματα τῆς μεγαλοπόλεως. Αὐτὴ ἔχει βεβαίως ἀξιόλογα προτερήματα ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ βίου, μὲ τὰ μουσεῖα τῆς καὶ μὲ τὰς μεγάλας συναυλίας κλασικῆς μουσικῆς. Ἐπίσης, διὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν προσφέρει τὰ ἐργαστήριά τῆς καὶ τὰς βιβλιοθήκας τῆς. Παρουσιάζει κυρίως τὸ κέρδος συνναστροφῆς ἐνθέρμων συμφοιτητῶν ποῦ μὲ τὰς συζητήσεις των διακινετοῦν τὸν νοῦν εἰς στοχασμούς. Ἄλλοίμονον! ὅμως, ἡ μοναδικὴ μας μεγαλόπολις ἔνα μόνον ἔχει νὰ παρουσιάσῃ παράδειγμα ἀδελφικῆς συνεργασίας μεταξὺ διδασκάλων καὶ μαθητῶν: αὐτὸ δὲ εἶνε τὸ Ἰνστιτοῦτον Pasteur.

Κατὰ βάθος, πᾶν ὅ,τι ἡμπορεῖ νὰ δώσῃ ἡ μεγαλόπολις ἕως τὸν φοιτητὴν δὲν ἰσοφαρίζει ἐκεῖνο ποῦ αὐτὸς ἡμπορεῖ νὰ δώσῃ ἕως τὸν ἑαυτὸν του. Κανεὶς δὲν ἡμπορεῖ νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ στὴν βούλησιν καί, πολὺ περισσότερο, κανεὶς δὲν

ἤμπορεῖ νὰ τὸν βοηθήσῃ ἀληθινὰ ὡς πρὸς τὴν διανοητικὴν του ἀνάπτυξιν. Εἶνε πολὺ καλὸν τὸ νὰ ἔχῃ περάσῃ ἀπὸ τῶν Παρίσι, κυρίως ὅμως, κατὰ τὴν γνώμην μου, αὐτὸ ἐπιβάλλεται διὰ τὴν ἀνακαλύψην τὴν κεφαλαιώδη ἀλήθειαν ὅτι **κα- νεὶς δὲν ἤμπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσῃ**, καὶ ὅποιαδήποτε βοήθεια ποὺ θὰ μᾶς ἔλθῃ, θὰ ἐνέχῃ κατὰ τὸ κινδυνώδες, ἐπειδὴ θὰ μᾶς ἐμποδίσῃ νὰ καταβάλωμεν τὴν ὀλοκληρωτικὴν προσπάθειαν τῆς δραστηριότητός μας. Κανεὶς δὲν ἤμπορεῖ νὰ θέλῃ δι' ἡμᾶς, κανεὶς δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἐργάζεται δι' ἡμᾶς, κανεὶς δὲν ἤμπορεῖ νὰ σκέπτεται διὰ λογαριασμόν μας. Ὁ καθείς ὀφείλει νὰ σωθῇ μὲ τὰς ἰδικὰς του δυνάμεις καὶ νὰ κερδίξῃ ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἰδῶτα τοῦ προσώπου τὸν ἐπιούσιον τῆς ψυχῆς καὶ τῆς διανοίας του. Ἐφ' ὅσον δὲν ἀνακαλύψῃ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν, θὰ βασιζέται εἰς ξένην βοήθειαν, ποὺ ἀργεῖ νὰ ἔλθῃ, καὶ ἔτσι δὲν θὰ ἐπιδίδεται ἀποφασιστικὰ εἰς τὴν ἐργασίαν. Μέσα εἰς ἓνα ἐργαστήριον δὲν μανθάνει κανεὶς παρὰ τὸ τεχνικὸν μέρος τοῦ ἐπαγγέλματός του καὶ ὅταν εἶνε εὐφυῆς, αὐτὸ γίνεται γρήγορα.

Ἄλλ' ὁ βίος τῆς πρωτεύουσας, μὲ τὰ τόσα πλεονεκτήματα, ἔχει καὶ τὰ μειονεκτήματά του τῶν ὁποίων τὸ πλεον ἐπικίνδυνον εἶνε ἡ περίσπασις τῆς μνήμης, ἡ διασκορπίσις τῆς προσοχῆς. Ἡ ἀπώλεια χρόνου μὲ τοὺς πηγαίμοερχομοὺς εἶνε τεραστία. Ἡ ζωὴ εἶνε πυρετώδης, ταραχώδης, γεμάτη ἀπὸ πόθους νεωτερισμῶν καὶ περιπετειῶν. Τὸ πνεῦμα ἐξατμίζεται μὲ διηνεκῆ προσήλωσιν εἰς μικρὰ πράγματα. Διὰ τὴν ἀντέχῃ κανεὶς κατὰ τῆς διασπορᾶς αὐτῆς πρέπει νὰ εἶνε προικισμένος μὲ ὑπεράνθρωπον δραστηριότητα. Ἡ πρωτεύουσα ἀφαιρεῖ τὸν καιρὸν, τὰς μακρὰς ὑπομονητικὰς μελέτας, τὴν οἰγὴν ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀφίνονται νὰ περιπλακοῦν εἰς τὸν στρόβιλόν της, ὅπως τοῖς ἀφαιρεῖ τὸν καθαρὸν ἀέρα.

τοὺς ὑγεινοὺς περιπάτους καὶ τὴν βαθεῖαν νυκτερινὴν γαλήνην.

Προσθέσετε εἰς αὐτὰ ὅτι ὁ βίος ἐκεῖ εἶνε δαπανηρότατος καὶ ἀπειρος εἶνε ὁ ἀριθμὸς τῶν εὐφυῶν νέων ποὺ χάνουν τὴν ἐνεργητικότητά των εἰς ἀσχολίας βιοπορισμοῦ: ἀναζητήσιν μαθημάτων καὶ παραδόσεων, δημοσιογραφίαν, ὑπαλληλίαν κ.λ.π. Ἐφ' ὅσον ἡ γυναίκα δὲν θελήσῃ νὰ ὑποφέρῃ καρτερικῶς ζῶν ἡρωικῆς πτωχείας, ὁ σύζυγος: λογογράφος, ζωγράφος, ἰχνογράφος καὶ ὅ,τι δῆποτε ἐπάγγελμα μετέρχεται, ὀφείλει νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ καταπονεῖται μὲ μόνον τὸν σκοπὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ βίον ἐπιωσθήποτε ὑποφερτόν. Πειρωμένον ἐπίσης πολὺ συχνὸν καὶ ἀκόμη ὀδυνηρότερον, ὀφείλει νὰ ἰδρῶνῃ μὲ τὸ νὰ προσπαθῇ ἀσκόπως νὰ γερύξῃ τὸν πῖθον τῶν Δαναῶν, μόνη σύγκρισις ποὺ ταιριάζει ἔς τὰς κοσμικὰς ἀνάγκας τῶν φιλαρέσκων γυναικῶν, ὅσαι θέλουν «νὰ φαίνωνται». Τὸ τέλαντον, ἡ εὐφυΐα φθείρονται μὲ ὑπερπαραγωγὴν ἐργασίας ποὺ γίνεταί ἀπλῶς διὰ «νὰ μαζεύωνται χρήματα».

Ἐπομένως, ἐὰν ἡ μοῖρα μᾶς ὀρίσῃ νὰ ζῶμεν εἰς μίαν ἤσυχον ἐπαρχίαν, ἄς ἐπωφεληθῶμεν ἀπὸ τὴν εὐκαιρίαν, ἀπὸ τὴν γαλήνην ποὺ ἐπιτρέπουν τὰς μικρὰς μελέτας. Ἄς θεωρήσωμεν τὸν ἑαυτὸν μας εὐτυχῆ, καθόσον ὁ ψυχικὸς μας βίος δὲν διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ ἐξουθενεῖται ἀπὸ τὸν συρφετὸν τῶν ἐντυπώσεων ποὺ πολιορκοῦν τὴν συνείδησιν εἰς τὰς μεγαλοπόλεις. Ἄς κάμωμεν ὅ,τι ἤμποροῦμεν διὰ τὴν πνευματικὴν μας πρόδον: εἰς μίαν κωμόπολιν μὲ βιβλιοθήκην περιλαμβάνουσαν μερικὰ ἀπαραίτητα «ἡγεμονικὰ βιβλία» καὶ, ἐὰν εἶνε ἐπιστήμων, μ' ἓνα μικροσκόπιον, μ' ἓνα πρόχειρον ἐργαστήριον χημείας ἢ βακτηριολογίας, εὐκόλον νὰ καταρτισθῇ μὲ τὰ χρήματα ποὺ ἓνας γραφεὺς συμβολαιογραφεῖου ἐξοδεύ' εἰς ἕξ μῆνας διὰ τὸ καφενεῖον, ἤμπορεῖ νὰ κάμῃ κανεὶς μεγάλας προσόδους. Ἄν λάδωμεν ἐν τῷ μεταξύ ἀνάγκην τῆς μεγαλοπόλεως, ἤμποροῦμεν νὰ ἐλαττώσωμεν τὴν ἐκεῖ διαμονὴν μας εἰς ὀλίγας ἀπαραίτηταις ἐβδομάδας ποῦ, ὅταν προπαρασκευασθοῦν γερὰ διὰ τῆς ἀτομικῆς ἐργασίας, θὰ εἶνε γόνιμα ὅσον καὶ μία μακρὰ διαμονή.

Handwritten signature or initials.

Handwritten signature or initials.

Ὁ πολὺς καιρὸς δὲν εἶνε ἀπαραίτητος.

Δυστυχῶς τὸ πρόβλημα τῆς ἀτομικῆς ἐργασίας σκοτιζέται μὲ προλήψεις. Ἐπάρχει μεταξύ αὐτῶν μία ἐπικινδυνωτέρα, ὡς ἢ πλέον ἀποθαρρυντικὴ, εἶνε δὲ ἐκείνη ποὺ κάμνει τὸν ἄνθρωπον νὰ πιστεῦῃ ὅτι χρειάζονται πολλαὶ ὥραι διὰ νὰ ἐπαρκέσουν εἰς μίαν γόνιμην προσπάθειαν. Ὁ Gifford, διευθυντὴς τῆς Quarterly Review, λέγει ὅτι μιᾶς ὥρας πρόχειρον αὐτοσχεδιασμὰ κατὰ τὰ διαλείμματα τῆς υποχρεωτικῆς ἐργασίας ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ ἡμέρας φιλολογικὴν παραγωγὴν ἐκείνου ποὺ κάνει τὴν φιλολογοῦσαν ἐπάγγελμα.(1) Διότι κατὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀναψυχῆς δροσιζέται τὸ πνεῦμα, καθὼς τὸ ἐλάφι ποὺ πηγαίνει νὰ δροσισθῇ ἔς τὴν πηγὴν, κατὰ τὴν δευτέραν ἐμιάζει μὲ τὸ κατάκοπον καὶ ἀσθηματικὸν ἐλάφι «ποὺ ἔχει ἀπὸ πίσω του τοὺς λύκους τῆς ἀνάγκης».

Πράγματι, εἶνε πολὺ δυσάρεστον τὸ νὰ γράφῃ κανεὶς νὰ ψάχνῃ ἔς τὸ βάθος τοῦ μνημονικοῦ του ἰδέας διὰ νὰ τὰς συνθέτῃ, ὅταν ἠναγκασμένος νὰ τὸ κάμνῃ διὰ νὰ κερδίξῃ τὰ τοῦ βίου. Ἐὰν ἡ ἐργασία δὲν γίνεται αὐτομάτως, ἐάν, καθὼς ὁ δημοσιογράφος ἢ ὁ κριτικὸς, οφείλει κανεὶς νὰ τὴν κάμνῃ ἀκόμη καὶ κατὰ τὰς στιγμὰς ὅπου ἡ δραστηριότης δὲν εἶνε ἀκαμμία, καταντᾷ νὰ εἶνε ἀγχαρεία καὶ ὁ Brunetiere βμλεῖ προφανῶς δι' αὐτὴν τὴν ἐργασίαν ὅτι τὴν ταυτίζει μὲ βραδείαν αὐτοκτονίαν. Μία ὥρα ἐλευθέρας, αὐθόρμητης, σφοδρᾶς ἐργασίας ἀξίζει τὴν ἔμπνευσιν πολὺ περισσότερο ἀπὸ πολλὰς ἡμέρας σκυθρωπῆς, δουλικῆς ἀσχο-

(1) Σ. μ. Ὁφείλομεν νὰ συστήσωμεν κάποιαν ἐπιφύλαξιν εἰς τὸν ἀναγνώστην. Αὐτὸ ἢμπορεῖ νὰ ἀληθεύῃ ὡς πρὸς τὴν φιλολογοῦσαν, προκειμένου ὅμως περὶ σοβρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, εἴμεθα τῆς γνώμης ὅτι τὸ εἶδος αὐτὸ διαλειμματικῆς καὶ ὑποκλοπιμαίας ἀσχολίας μᾶλλον βλάπτει τὸ ποιὸν τῆς παραγωγῆς. «Ἐκαστος ἐφ' ᾧ ἐκλήθη, ἐν τούτῳ μενέτω».

λίαν. Κατὰ ταῦτα εἶνε προτιμωτέρα μία ἀσχολία καθηγεσίας ἢ ὑπαλληλίας ἀπὸ φθοροποιῶν ἐργασίαν ποὺ ὑποχρεώνει τὸν ἄνθρωπον νὰ ζῆ διὰ τοῦ καλῶμου του.

Κάθε καθηγητὴς, κάθε ὑπάλληλος ἢμπορεῖ νὰ εὔρῃ τὰς δύο ἢ τρεῖς ὥρας αὐθόρμητης διανοητικῆς δράσεως ποὺ ἐπιτρέπουν τὴν δημιουργίαν μεγάλων ἔργων. Ὁ Κικέρων ἦτο δικηγόρος συνάμα δὲ καὶ πολιτικὸς, ὁ Βάκων ἦτο ὑπουργός, ὁ Rabelais ἰατρός ὁ Descartes στρατιώτης, ὁ Newton καὶ ὁ Herschell διευθυνταὶ τοῦ Νομισματοκοπέου, ὁ Stuart-Mill ὑπουργικὸς ὑπάλληλος τοῦ τμήματος τῶν Ἰνδικῶν ὑποθέσεων, ὁ Grote, τέλος, ἦτο τραπεζίτης.

Ὁ καιρὸς δὲν λείπει συνήθως, ὅταν θελήσῃ κανεὶς ν' ἀποκόψῃ τὰς ἐντελεῖς ἡδονὰς καὶ τὰς ἀποχαυνωτικὰς ἀσχολίας καὶ μάλιστα ὅταν εἶνε ἱκανὸς—πράγμα σπάνιον εἰς τὴν ὑγεινήν τῆς διανοίας— νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς ὥρας του κατὰ τῶν ἐνοχλήσεων τῶν πολυμηχάνων ὀλχηρῶν ποὺ δὲν ξεύρουν πῶς νὰ σκοτώσουν τὸν καιρὸν των καὶ λυμνίζονται τοῖς ἐργαζομένοις καθὼς αἱ μῦραι ποὺ δυσκολεύεται κανεὶς νὰ τὰς ἀποδειώξῃ.

Ἐπιβάλλεται εἰς τὸν καθένα νὰ κανονίσῃ τὰς ἀσχολίας του κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεων του, ἐὰν δὲ ἡ τόσον ἀδρά διαδεδωμένη ἐκπαίδευσις δὲν εἶδε θετικώτερα ἀποτελέσματα, ὁ λόγος πρὸς νὰ ζητηθῇ ἔς τὰς τετριμμένας ἐκπαιδευτικὰς μεθόδους ποὺ εἶνε ἀκατάλληλοι νὰ προπαρασκευάσουν τὰς διανοίας διὰ τὴν ἀφιλοκαρδῆ ἐργασίαν.

Ὅταν εἰς μίαν κωμόπολιν παρατηρήσῃ κανεὶς τριγύρω του, βλέπει μὲ ἐκπληξιν ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μετερχομένους ἐλευθέρια ἐπάγγελατα ἀπέμαθαν νὰ συγκεντρῶνουν τὴν διανοητικὴν των δραστηριότητα ἐπὶ τὸ ἐπάγγελμά των καὶ ὅτι ἰατροί, δικαστικοί, καθηγηταὶ καταντοῦν νὰ τὸ ἀσκοῦν μηχανικῶς. Εἶνε παρατηρητέον ὅτι ὅταν δὲν προτιπᾷ κανεὶς νὰ τελειοποιεῖται εἰς τὸν κλάδον του, καταβαίνει γρήγορα ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω βαθμίδας τοῦ καθήκοντος. Διὰ νὰ κρατεῖται εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἀξιώματός του, ἀνάγκη νὰ συνειθίσῃ εἰς τὸ νὰ συγκεντρῶνῃ ἀδιάπτωτην τὴν προσοχὴν εἰς ἐκεῖνο ποὺ κάμνει, νὰ παρατηρῇ ἀκατάπαντα, νὰ ἔχῃ

τὴν ἔφεσιν τῆς ἀτομικῆς κρίσεως, τῆς λελογισμένης μεθόδου, τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἔρευαν τῶν βαθυτέρων αἰτίων τῶν πραγμάτων καὶ τὸ θάρρος τῆς διορατικῆς του γνώμης. Μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διατηρεῖ κανεὶς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἰκανότητα τοῦ ν' ἀντιλαμβάνεται τ' ἀντικείμενα συνολικῶς.

Ὅταν οἱ ἄνδρες χαρακτηῖρος, οἱ ἔχοντες φωτεινὴν ἰδιοφυῖαν καὶ τὴν ἔξιν τῆς σκόπιμης ἐργασίας, πληθυνθοῦν, τότε θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ καταρρίψωμεν τὴν τυραννίαν τοῦ Κράτους καὶ νὰ διοικήσωμεν κατὰ τρόπον ἐπιστημονικὸν τὰς πολιτείας μας καὶ τὰς κοινότητάς μας. Τότε καὶ αὐταὶ θὰ ἐπανακτήσουν τὰς ἐλευθερίας πού τὰς εἶχαν κατὰ τὸν μεσάϊωνα καὶ θὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν λύμαν τῆς πολιτικῆς. Πρὸς τοῦτο θὰ χρειασθοῦν ἄνδρες κατηρτισμένοι διὰ τῆς διανοητικῆς ἐργασίας μὲ τὰς ἀσθηρὰς μεθόδους τῆς ἱστορικῆς κρίσεως καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Μόνον αἱ μέθοδοι αὐταὶ ἠμποροῦν ν' ἀναπτύξουν, μὲ μίαν ἄρμονικὴν ἰσορροπίαν, τὸ θάρρος τῆς γνώμης παραλλήλως πρὸς τὴν σύνεσιν εἰς λόγους καὶ εἰς ἔργα.

Καθῆκον παραδειγματικῆς πρωτοβουλίας

Φυσικά, ὁ τυχὼν δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἔχη τὴν ἀξίωσιν ν' ἀσκήσῃ τὴν κολοσσιαίαν ἐπίδρασιν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν.

Συγγραφεῖς καθὼς ὁ Montaigne, ὁ Descartes, ὁ Auguste Comte, σοφοὶ τῆς περιωπῆς τοῦ Geoffroy Saint-Hilaire, τοῦ Darwin, τοῦ Pastuer ἔχουν ἀπέραντην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος. Μὲ τὴν εὐκχερίαν τῆς στέψεως τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας δ κ. Frank Harris παρατηροῦσεν ὅτι ἔς τὴν πομπὴν «κανεὶς δὲν ἠμπόρεσε νὰ διακρίνη πούθενά ἓνα ὁποιοῦνδήποτε ἀπὸ τοὺς ἄνδρας πού ἀποτελοῦν τὴν ἀληθινὴν δόξαν τῆς Ἀγγλίας καὶ εἶνε δημιουργοὶ τῶν καλλιτέρων πεπρωμένων της». Ὑπῆρχε πλῆθος πολιτικῶν καὶ τιτλοῦχων, ἀλλὰ κανεὶς ἀπὸ ἐκείνους πού συνταράσσον τὰ πνεύματα, καὶ ἐμπνέουν νέας σκέψεις καὶ ἰδέας, νέας πεποιθήσεις, νέας καλλιτεχνικὰς μορφάς, ἀπὸ ἐκείνους

πού χαρίζουν εἰς τὸν κόσμον ἀνακαλύψεις κ' ἐφευρέσεις. Ἔτσι καὶ κατὰ τὴν στέψιν τοῦ βασιλέως Ἰακώβου Α' ὁ Σαιξπηρ ἀποτελοῦσε τὴν οὐρὰν τῆς πομπῆς ὡς ὑπερήτης καὶ τοῦ εἶχαν προμηθεύσῃ ἓνα μανδύαν ἀξίας ἐξ οὐλλινίων διὰ νὰ μὴ μείνῃ ἔξω ἀπὸ τὴν παράταξιν. Σήμερα ὁ Σαιξπηρ μὲ τὸ ἐπιβλητικὸν ὕψος τῆς μεγαλοφυΐας του ὑπερτερεῖ τοὺς μεγαστάνας τῆς ἐποχῆς του καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα.

Ἐὰν δὲν εἶχε ζῆση ὁ Rodin, θὰ ἤμασθε ὅλοι πτωχότεροι ὑπὸ ἐποψιν καλαισθησίας. Αὐτὸς μᾶς ἐδίδαξε πῶς νὰ ἐννοοῦμεν καλλίτερα τὰς καθεδρικὰς μας ἐκκλησίας, μᾶς ἔδωσε τὸ παράδειγμα τῆς καλλιτεχνικῆς εὐθυκρίας, πρὸ πάντων δὲ μᾶς ἔδωσεν ἐξαισίον ἀπαύγασμα τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ κάλλους ἐνὸς βίου συγκεντρωμένου γύρω ἀπὸ τὴν ἐργασίαν: μᾶς ἀπεκάλυψε ποῖαν γλυκύτητα ἠμπορεῖ νὰ προσδώσῃ ὁ καθεὶς ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὴν ζωὴν του μὲ τὸ νὰ τὴν ἀύλοποιῇ διὰ τῆς συνετῆς ἐργασίας.

Εἶνε κάπως ἐκνευριστικὸν τὸ νὰ παραγνωρίζονται οἱ ἀληθινοὶ ἄνδρες δράσεως, οἱ ἐπαναστατικοὶ πού καταπένηθον τὰ πνεύματα, πού αἰσθητοποιοῦν κ' ἐπιταχύνουν τὰς μεταρρυθμίσεις. Κατὰ τὸ διάστημα πού αὐτοὶ ἀφίνονται παραμελημέν' εἰς μίαν γωνίαν, τὴν κοινωνικὴν σκηνὴν τὴν κατέχουν θορυβωδῶς οἱ «θεατρῶδεις», οἱ πολιτικοί, οἱ δημοσιογράφοι, οἱ λογογράφοι τοῦ συρμοῦ. Ἡ κοινωνία ἀνέχεται νὰ τοὺς βλέπῃ νὰ γαμίζουσιν μὲ τὴν ἀλαζονείαν των καὶ αὐτὰς τὰς σελίδας τῶν ἱστορικῶν. Ὑστερα ἕμως ἀπὸ πενήντα ἔτη, ποῖα μεταβολὴ ἔς τὴν σκηνοθεσίαν! Ἀλήθεια, ποῖος ξεύρει σήμερα τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγλοῦ πρωθυπουργοῦ πού ἐμορδακίζετο ἐπάνω ἔς τὴν κοσμικὴν σκηνὴν κατὰ τὸ ἔτος ἔπου ἐδημοσιεύθη Ἡ Καταγωγὴ τῶν Εἰδῶν; Ποῖος ἐνθυμεῖται τὸ ὄνομα τοῦ προέδρου τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὸ ἔτος ἔπου ὁ Pasteur ἀνεκάλυψε τὸν ἀντιλυσοικὸν ὄρρον;

Χωρὶς νὰ ἔχη τὴν ἀξίωσιν ὁ καθεὶς νὰ παίξῃ πρωτεύοντα ρόλον ἐπίδρασεως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἠμπορεῖ, εἰς κύκλον τῶν ἀσχολιῶν πού τοῦ ἔλαχαν, ν' ἀσκήσῃ γύρω του κάποιαν ἐπιρροήν: ἠμπορεῖ, μὲ τὸ παράδειγμα πού θὰ δώσῃ, νὰ κάμῃ μερικὰς ψυχὰς συνετωτέρας, ἀνδρείοτέρας, εὐτυχεστέρας.

Πράγματι, ἄς φαντασθῆ κανεὶς πόσον εὐεργετική εἶνε ἡ ἀκτινοβολία ποῦ μία υγιής, ἰσορροπημένη, εὐγενής ὑπαρξὶς σκορπίζει: τριγύρω της! Ἄρκει στὴν διεύθυνσιν μιᾶς δημοσίας ὑπηρεσίας νὰ εὐρεθῆ ἀνὴρ δοκιμασμένης εὐθύτητος διὰ νὰ περαλοῦν ὄλ' οἱ πονηροὶ καὶ νὰ αἰσθάνωνται τὸ ξίφος τοῦ Δημοκλέους κρεμασμένον ἐπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια των. Ἡ χρηστότης ἔχει μὴ γνητικήν ἐπίδρασιν.

Νὰ ἐπαναστατήσωμεν πρῶτον κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Αἱ συμβουλαὶ τοῦ παρόντος βιβλίου ἀποβλέπουσι τοὺς φοιτητὰς ἢ δὲ ἀναδιοργάνωσις τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας καὶ παραγωγῆς δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει ἀμέσως: αὐτοὶ ὀφείλουσι πρῶτον νὰ κάνοῦν τὴν ἰδικήν των ἐπανάστασιν. Μία γόνιμη ἐπανάστασις εἶνε πάντοτε προῖον βαθείας σπουδῆς ποῦ ἀπαιτεῖ ἡρεμῆν καὶ ὑπομονητικὴν μελέτην τῶν πραγματικότητων πρὸς τὰς ὁποίας ὀφείλομεν νὰ συμμορφώωμεν τὴν δράσιν μας. Κατόπιν ἀκολουθεῖ ἀναγκαίως ἡ ἀπόφασις τοῦ νὰ διαρρήξωμεν κάθε σχέσιν μὲ τὰς ἐλαττωματικὰς πράξεις καὶ συνηθείας. Τώρα ποῦ ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου εἶνε εὐκολόν νὰ ἐγνωσθῆ ὅτι δύο εἶνε οἱ οὐσιώδεις ὄροι τῆς ἐργασίας, ἀφ' ἑνὸς ν' ἀποφεύγῃ κανεὶς τὴν διασποράν τῆς μνήμης καὶ τῆς προσοχῆς κ' ἐξ ἄλλου τὴν ἀναλλοίωτον, μονομανῆ ἰδέαν τῆς ἐργασίας.

Ἡ διασπορά εἶνε ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος τῆ; ἐποχῆς καὶ εἰς κάθε γενεάν χιλιάδες διανοιῶν, ποῦ ἤμποροῦσαν νὰ πλουτίζουσιν τὸ ἔθνος, «φυλλορροοῦν» ὡς εὐμορφα ἀνθῆ ποῦ δὲν προφθάνουσιν νὰ δώσουν καρπόν.

Ἀποτελεῖ ὅμως κίνδυνον ἐπίσης σοβαρὸν ἡ ἐργασία ποῦ δὲν γίνεται αὐθόρητη, ποῦ δὲν ἀφίνει χαρὰν καὶ εὐκαιρίαν καὶ ποῦ ἐκφυλίζεται εἰς ἓνα εἶδος μανίας. Δὲν ἔμπορει νὰ κάμῃ κανεὶς τίποτε τὸ ἐξαιρετόν χωρὶς καλὸν ἐγκέφαλον κ' ἓνας καλὸς ἐγκέφαλος ἀπαιτεῖ, καθὼς εἶδαμεν, συνηθῆ διαχειρίσιν τῶν σωματικῶν δυνάμεων.

Ἄς φυλάξωμεν λοιπὸν ἀνεπάφην τὴν σωματικὴν μας δραστηριότητα μὲ τὸ νὰ ἐλαττώωμεν εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰς

μακρὰς ἀκίνησιος καὶ καθεστικότητας, τὸν περιορισμὸν μέσα εἰς μολυσμένον, ὑπερθερμασμένον ἀέρα. Ὅπως οἱ νέοι Σπαρτιατῆται παρατηροῦσαν τοὺς εἰλωτας μεθυσμένους διὰ νὰ φρονηματίζωνται καὶ ν' ἀηδιάσουν τὰ οἶνοπνευματώδη ποτά, ἔτσι καὶ σύ, νεαρὸ φοιτητῆ, ἐξέτασε ἀπὸ κοντὰ τοὺς κατασκευαστὰς εὐτελοὺς διανοητικῆς παραγωγῆς: ἀσπρισμένον πρὶν τῆς ὥρας, μὲ ἰσχνοὺς καὶ ἀσθενικοὺς βραχίονας, μὲ τοὺς ὤμους βουλαγμένους, μὲ τὸ στήθος κυρτωμένον, μὲ τὰ δόπλια καὶ τὴν κοιλίαν τεραστίως ἐξογκωμένη, μὲ τὰ μάτια μυωπικά . . . μὲ ἕλας τὰς παραμορφώσεις τοῦ αἰωνίως καθεστικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου τὸ αἷμα λυμνάζει καθὼς ὁ βοῦρκος τῶν βάλτων . . . συμβουλευσοῦ τὴν συνείδησίν σου ἐὰν εἶνε αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες ποῦ ποθεῖς. Βαδίζεις ἀσφαλῶς πρὸς καχεκτικότητα πρὸς τὴν ἀτροφίαν αὐτὴν ἐὰν δὲν κατορθώσῃς νὰ ἐλαττώσῃς ἕς τὸ ἐλάχιστον τὸν χρόνον τῆς καθεστικότητας, ἂν δὲν ἐπιφέρῃς ἕς τὴν ἐργασίαν σου μὲ δραστηρίαν συγκέντρωσιν, κάποιαν γωπήν, ὑγιά καὶ φαίδραν ἐνεργητικότητα. Φυλάξου ἀπὸ τὴν βουλιμίαν, ἀπὸ τὴν μανικὴν ἀταπάτην ποῦ ὠθεῖ τοὺς ἀβούλους νέους νὰ κατατρώγουν βιβλία, περιοδικὰ, ἐφημερίδας, νὰ θρυμματίζουσιν, νὰ κατακομματιάζουσιν τὴν διανοητικὴν των δραστηριότητα.

Ὅφειλεις νὰ προφυλάξῃς ὄχι μόνον τὴν φυσικὴν ἀλλὰ ἀκόμη τὴν αἰσθηματικὴν σου ἀκεραιότητα, οἱ πολυμαθεῖς, φυλακισμένοι μέσα εἰς τὸ σπουδαστήριόν των καὶ ἀπορροφημέν' εἰς μίαν ψευδεργασίαν αἰσθάνονται φυσικὰ τὸν ἀντίκυπον τῆς καθεστικῆς διαίτης ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ των συστήματος: ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ὀλιγοστεύ' ἡ ζωτικότης των καὶ ξυνόζει ὁ χαρακτήρ των. Δὲν ἔχουσιν ποτὲ καιρὸν νὰ πάγουν νὰ παρατηρήσουσιν τὰς κερασέας ἐπάνω ἕς τὴν ἀνθησιν. Ἡ φύσις ματαίως ἐπιδαφιλεύει δι' αὐτοὺς τὰς γοητείας τῆς: κάθηνται σιδαγμένοι ἔμπροστὰ εἰς τὸ γραφεῖον των, μὲ τὸ αἷμα γλοιῶδες, μὲ τὸν ἐγκέφαλον γαρκωμένον, χωρὶς διάθεσιν. Μόνη ἡ παρουσία των ἀρκεῖ ὥστε νὰ καταπέσῃ ἡ ἡθικὴ θερμοκρασία τοῦ περιβάλλοντος. Εὐνοὶ καὶ γρινιάριδες, ἐφ' ὅσον πάντοτε κακοδιάθετοι, καταπτοῦν νὰ εἶνε διὰ τὴν γυναῖκα καὶ διὰ τὰ παιδιὰ των ἀλεξιχαροὶ: δὲν ἔχουσιν

καιρόν διὰ τὰ εἶνε περιπαθεῖς οὔτε τὴν προθυμίαν διὰ τὰ δημιουργοῦν χαρὰν καὶ φαιδρότητα τριγύρω των.

Δύστροποι καὶ σκυθρωποὶ ἐγκαθιδρύνου μέσα εἰς τὸ σπῆτι τὴν ἀθυμίαν ποῦ δηλητηριάζει τὸν βίον. «Ἡ γερμανικὴ ἀπαισιοδοξία, λέγει ὁ Nizetsche, ὑπενθυμίζει κατ' οὐσίαν αὐτὴν τὴν χειμερινὴν χραυδότητα, χωρὶς ν' ἀναφέρωμεν τὴν κακὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιωρισμένου ἀέρος καὶ τοῦ δηλητηρίου ποῦ τὸ σκορπίζουσι αἱ θερμάστραι μέσα εἰς τὰ γερμανικὰ οἰκήματα». Ἡ βαρεία, δοκησίσοφη πολυμάθεια ποῦ παρέχει πολὺν καπνὸν καὶ ὀλίγην φλόγα, ἴσως νὰ μὴ εἶνε ἀσχετὴ μὲ τὰ παραφορτωμένα στομάχια ποῦ εὐρίσκονται αἰωνίως εἰς κοπῶδη πεπτικὴν λειτουργίαν.

Σὺ, νεαρὲ Γάλλε φοιτητῆ, φύλαττε εἰς τὸ ἀκέραιον τὸ μεγάλο ποσὸν τῆς φυλῆς, τὴν ζωηρὰν δραστηριότητα. Πήγαινε ν' ἀκούσῃς τὰ κελαδήματα τῶν πουλιῶν καί, ὅπως ἀρχίζεις εὐθυμῶ καὶ μὲ ὄλην σου τὴν δρᾶσιν τὴν ἐργασίαν σου, ἀφινέ την πρὶν νὰ ἔλθῃ ἡ κούρασις καὶ σπεῦσε νὰ ξανακταμώσῃς, μὲ τὸ νεανικὸν χαμόγελον εἰς τὰ χεῖλη, τοὺς γονεῖς σου, ἀργότερα δὲ τὴν σύζυγον καὶ τὰ παιδιὰ σου!

Φρόντισε νὰ κάμῃς τὴν ἐκλογὴν σου.

Μερικὰ πηγαὶ εἰς τὴν ἄνω Ἀρδεσίαν, ὅταν φθάσουν εἰς ὄρισμένον σημεῖον, φαίνονται νὰ διατάζουσι ὡς πρὸς τὴν ἐκβολὴν των εἰς τὸν Δεῖγηρα ἢ τὸν Ροδανὸν ποταμὸν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκκλογὴν μεταξὺ τῆς Μεσογαίης καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ: ἐκλογὴ ἐπίσης ἀποφασιστικὴ ἐπιβάλλεται εἰς κάθε σπουδαστὴν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ φοιτητικοῦ του σταδίου. Εἶσαι ἐλεύθερος νὰ ἐκλέξῃς βίον ἀσυνάρτητον, ὑποχείριον τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων, ὑποτεταγμένον εἰς ἰσχυρὰς προστασίας, εἰς καρπῶδεις φιλίας, εἰς κοσμικὰς σχέσεις, εἰς ραδιοιουργίας, μ' ἓνα καθωρισμένον σκοπὸν, τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ κερδίξῃς χρήματα.

Ἄλλ' ἐὰν προτιμήσῃς νὰ εὕρῃς τὴν ὑποστήριξιν εἰς τὸν ἑαυτὸν σου ἐὰν ζητῆς τὴν εὐτυχίαν ἐκεῖ ὅπου πράγματι εἶνε

εἰς μίαν τακτοποιημένην καὶ προχααραγμένην δραστηριότητα, εἰς τὴν προσπάθειαν τὴν σύμφωνην μὲ τὰς βαθυτέρας σου κλίσεις, ἐὰν ἐπιθυμῆς ν' ἀναπτύξῃς ὅ,τι εὐγενέστερον ὑπάρχει ἔς τὴν ψυχὴν σου, νὰ εὐδύνῃς καὶ νὰ τονώσῃς τὸ πρὸς τὴν φύσιν καὶ τοὺς ἀνθρώπους αἰσθημα συμπαθείας σου, διάλεξε τὴν τελευταίαν αὐτὴν μοῖραν ποῦ εἶνε ἡ ὠραιότητῃ καί, ἀφοῦ τὴν διαλέξῃς, νὰ τὴν ἀποδεχθῆς καθολικηρίαν. Μὴ κάμῃς καθὼς οἱ ἄνθρωποι ποῦ πηγαίνουσι ν' ἀγοράσουσι μὲ πίστωσιν ἐπειδὴ τοὺς ἀρέσει τὸ ἐμπόρευμα, ἀλλ' ὕστερα ἢ ὀλίγον εὐρίσκονται εἰς τὰ στενά, ἠναγκασμένοι νὰ ἐξοικονομήσουσι καὶ νὰ πληρώσουσι τὸ ποσὸν τοῦ τιμήματος. Ὅταν κάμῃς ἀπαξ τὴν ἐκλογὴν σου νὰ ζῆς ὡς οἱ ἀριστοὶ καὶ οἱ εὐγενέστεροι τῶν ἀνθρώπων, νὰ δεχεσαι στωϊκῶς τὸν ἀναπόφευκτον ὄρον τῆς δράσεως καὶ τῆς ἐπιρροῆς, δηλαδὴ τὴν πτώχειαν καὶ τὰ μακρὰ ἔτη σιωπηλῆς ἐργασίας Ὁ χρόνος ἀγαπᾷ ἐκείνους ποῦ σέβονται τοὺς νόμους του καὶ θὰ σὲ ἀναμαίψῃ μὲ τὴν συνήθη γενναιοδωρίαν του—νὰ μὴ βασανίζουσι ὁμως εἰς τὴν νίκην ποῦ ἠμπορεῖ νὰ ἔλθῃ μίαν ἡμέραν. Νὰ μιμῆσαι τοὺς ἀναριθμήτους ἥρωας ποῦ ὑπερήσπισαν τὴν Γαλλίαν μέσα εἰς τὰ χαρακώματα: νὰ συνηθίξῃς μᾶλλον νὰ διάγῃς βίον ὑψηλόφρονος, νηφάλιον, φαινὸν καὶ νὰ διατηρῆς μέσα εἰς τὴν ψυχὴν σου κάποια φλόγα ἐνθουσιασμοῦ. Εἶνε δὲ εὐκολὸν τὸ πρᾶγμα καὶ ἠμπορεῖς νὰ τὸ κατορθώσῃς, ἀφοῦ δὲν σοῦ ζητοῦν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ζῆς εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς μεγάλους καλλιτέχνους, μὲ τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς διανοουμένους. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει ὠραία παραδείγματα αὐταπαρνήσεως καὶ ἐπικοῦ ἥρωϊσμοῦ τῶν στρατιῶν τῆς ἐπαναστάσεως, διὰ τοὺς ὁποίους τὰ θαυμάσια ἀνδραγαθήματα ἐφαίνοντο πράγματα ἀπλοῦστατα. Ἡ πρὸς τὸ βέλτιον διηγετικὴ προσπάθεια, ἡ δραστηριότης ποῦ ἀναδύεται σιγὰ σιγὰ μέσα εἰς τὸ φῶς τοῦ λογιζοῦ, ἡ ἔλλειψις κάθε ἐλπίδος ἐξωτερικῆς ἀρωγῆς καὶ βραβεύσεως—ἐφ' ὅσον τὸ ἀληθινὸν βραβεῖον προκύπτει ἀπ' αὐτὴν τὴν δρᾶσιν—ἰδοὺ τί εἶνε ἐκεῖνο ποῦ ἀποτελεῖ τὴν μυστικὴν δύναμιν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Αὐτὸ εἶνε τὸ καθήκον τοῦ καθενὸς ἀπὸ τοὺς προνομίους ποῦ ἔχουσι τὸ εὐτύχημα ὅτι εἶνε εἰς θέσιν ν' ἀπελευ-

θερώσουν τελείως τὴν διάνοιάν των καὶ νὰ καλλιεργήσουν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν των τὴν ἐπικὴν ἐκείνην διάθεσιν τοῦ πνεύματος ποῦ εἶνε ὄρος ἀπαραίτητος διὰ τὴν κατάκτησιν τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐκλεκτῆς μερίδος τῆς ἀνθρωπότητος ἐναντίον τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς βαρβρότητος.

ΚΑΙ ΜΙΑ ΤΕΛΙΚΗ ΔΗΛΩΣΙΣ

Ζητῶ συγγνώμην ἀπὸ τὸ σεβαστὸν κοινὸν διὰ τὰς ἀβλεψίας ποῦ συνέβησαν καὶ διὰ τυπογρ. σφάλματα, ἀναπόφευκτα εἰς τέτοιας ἐκδόσεις, ὅταν μάλιστα ὁ πονήσας τύχη νὰ εἶναι μακρὰν ἀπὸ τὸ κέντρον τῆς ἐπιχειρήσεως. Καὶ τοῦτο παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἐκδότης εἶχε τὴν καλωσύνην ν' ἀναθέσῃ τὴν διόρθωσιν εἰς δόκιμον λόγιον! Ἄλλ' ἡ τυπογραφία διαπράττει παροράματα καὶ ἀφίνει κάποτε λάθη ποῦ θὰ ἦσαν ἐκ πρώτης ὄψεως ἀντιφατικά μὲ τὰ ἀρχὰς καὶ ἰδέας τοῦ συγγραφέως ἢ τοῦ μεταφραστοῦ, ἂν δὲν μεσολαβοῦσεν ἡ διορατικότης καὶ ἡ ἐπιείκεια τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ. Τοιοῦτοτρόπως, ἔνεκα κάποιας μεταβολῆς εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ βιβλίου, ἡ σελιδοποίησις ἀφέθη ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τῆς σελίδος 17! Διὰ τ' ἀντιφατικά λάθη ἀρκοῦμαι νὰ σημειώσω τὴν ὀρθογραφικὴν παραφθορὰν ποῦ προέκυψεν ἐκ παραδρομῶν ὅσον ἀφορᾷ τὴν πληθυντικὴν αἰτιατικὴν τοῦ θηλυκοῦ τῶν δευτεροκλίτων ἄλλοτε δικαταλήκτων, ἐπιθέτων: παρὰ τὸν ἐνιαῖον κανόνα ποῦ ἠθέλησα ν' ἀκολουθήσω εἰς τὸ προκείμενον γρά-

φων τὴν πτώσιν αὐτὴν μὲ κατάληξιν -αις, ἀντὶ τῆς συνήθους -ες, ἰδοὺ ἕξαφνα μικρὸν παράδειγμα τῆς ἀντιφάσεως καὶ συγχύσεως ποῦ μοῦ κατώρθωσεν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν φράσιν ἡ τυπογραφικὴ ἐλευθερία: σελ. 21 στίχ. 22 καὶ 23 «ἀπὸ τὰς *ὄψιμας* σπουδὰς μου καιρὸν δι' *ἀκαρπες* συζητήσεις!»

Ὅσον διὰ τὰ παροράματα, τῶν μὲν σοβαρωτέρων ἀπ' αὐτὰ ἐπιχειρῶ τὴν διόρθωσιν, τὰ δὲ λοιπὰ ἀφίνω εἰς τὴν εὐμενῆ διορατικότητα τῶν ἀναγνωστῶν.

Ὁ Μεταφραστὴς

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

Σελίς	Στίχος	Διάβαζε	Ἄντι
22	2	ἀριθμοῦσε	ἀριθμεῖ
22	22	γρηῶν	γριῶν
25	25	«δὸς πᾶ στω καὶ τάν γᾶν κινήσω».	
26	20	δεδομένων	δοκιμασίαν
28	27	δυσκολία	διδασκαλία
28	30	ὡς	ὡς
32	11	παντοδαπῆς	παντοδοποῦς
32	24	περιεργείας	περιέργειες
34	8	καὶ	κατ'
35	2	κοινῶς	κακῶς
36	3	μαθήσεων	παθήσεων
40	11	λυσιτελής	λυσιτελές
42	11	ὅπου	ὅσον
46	16	ἀναμφισβήτητη	ἀναμφισβήτητον
46	19	προσέρχονται	παρέρχονται
47	18	προαφαιρεῖ	προαφερεῖ
48	20	εὐτελεῖς	ἐντελῶς
51	1	ἐξοδεύει	ἐξοδεύων
51	10	τάς κλίσεις του	τάς κλίσεις
52	6	ἐξευγενίζει	ἐξευμενίζει
57	6	νά παλαίη	νά παλαίση
58	5	εὐτελείας	ἀτελε'ας
62	8	πραγματωθῶν	πραγματευθῶν
62	14	κατακτήσωμεν	καταντήσωμεν
63	27	ἀποτελοῦσε	ἀποτελοῦσαι
65	5	καταγράφει	καταστρέφει
67	24	ποῦ ὁ	ποῦ
67	24	καταρτίζει	καταφεύγει
68	17	ἀκριβεῖς	ἀκριβῶς
69	13	ὅ,τι	ὅτι
71	7	ἐξασφαλίζ'	ἐξασφαλίζει
71	12	τὸν ἀχνόν	τὴν ἀχνην
71	21	νά τας	νά τοὺς
71	23	φιλόπονος	φιλόσοφος

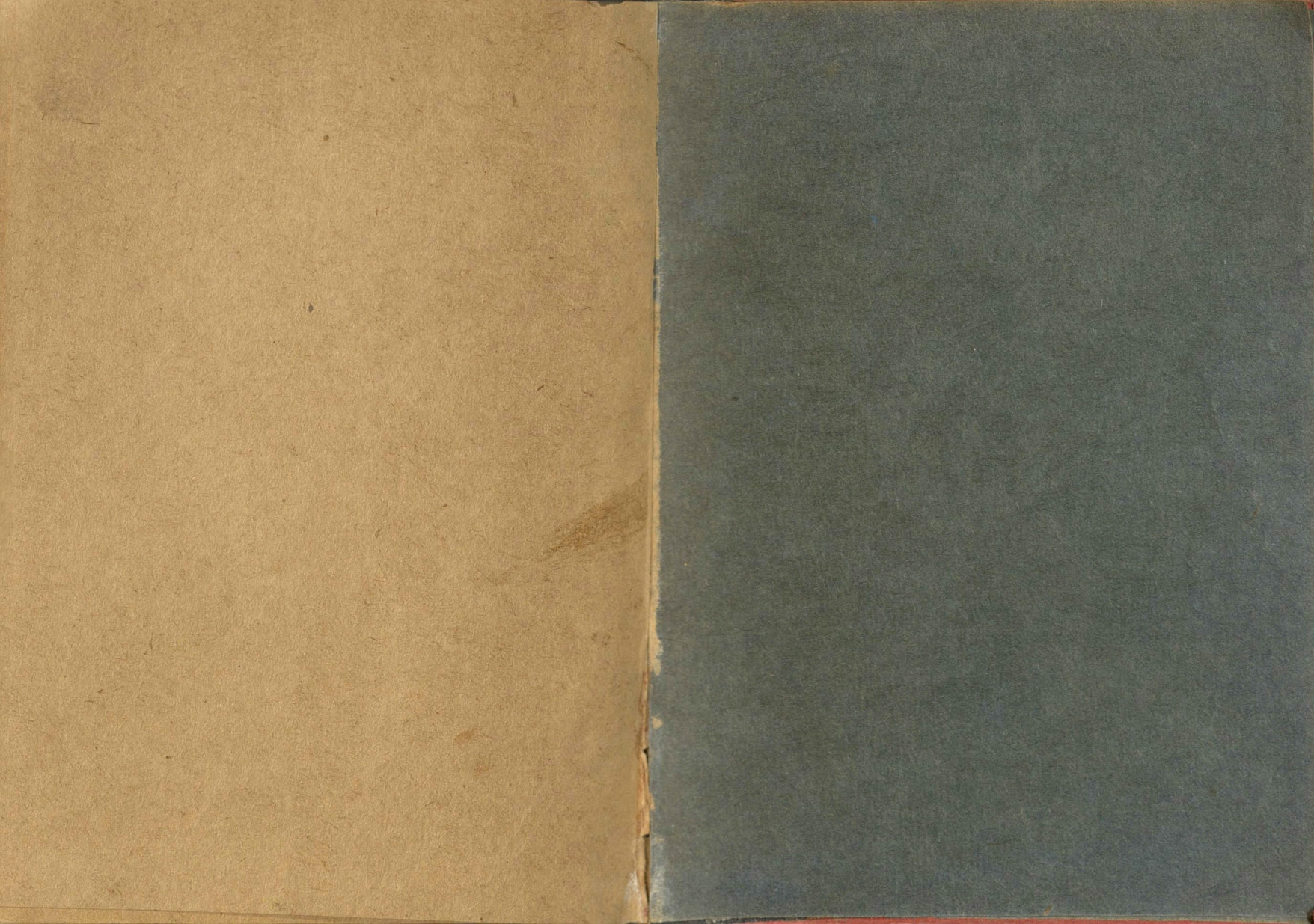
Σελίς	Στίχος	Διάβαζε	Ἄντι
72	6	μεγαλοφυῶν	μεγαλοποιῶν
73	7	ὑπακούη	ὑπακούση
74	1	ὅποια	ἡ ὅποια
74	8	ἀναρίθμηταις	ἀναριθμήτους
75	14	τὸ διαμάντι εἶνε	τὸ διαμάντι
75	16	λαξευθῆ	λωξευθῆ
75	26	Καρτέσιος	Καφτίσιος
78	29	ἐπιβραβεύσουν	ἐπιστρατεῖσουν
78	30	φιλοπονίαν	φικοπονίαν
79	16	παγετώνων	παγετόνων
79	23	ἀπεχθεῖς	ἀπαιχθεῖς
80	30	ὅταν ἀναβῆ	ὅταν
83	26	διαγωνισμούςεγινόμενους	διαγωνισμούςς
84	10	βαρεῖά	βαρετά
86	23	ἀληθινήν ἐργασίαν	ἀληθινήν
87	8	ἐπαιτείας	ἐπετείας
87	23	προσποιεῖται	προσποιοῦνται
91	7	δᾶ	δῆ
92	2	χρησιμοποίηση	χρησιμοποίηθῆ
92	10	ἰδέαν	ἰδίαν
97	15	διαμορφώσεως. Ἄρα αὐτὴ ἡ ἰκανότης διαμορφώσεως.	
101	15	ταπεινοφροσύνην καὶ	ταπεινοφροσύνην
101	28	ἀλύγιστην	ἀλόγιστην
108	28	Κορνηλίου	Κορουκλίου
110	20	ἀποκτῆση	ἀπαντήση
113	1	δημηγορίας	δημιουργίας
115	7	ἐντυπώνουν	ἐκτῶπώνουν
117	1	τετριμμένων	συντριμμένων
119	11	πάντοτε	πάλιν τότε
119	23	μακραίνει	μαραίνει
119	25	καὶ νέα σχέδια	καὶ τὰ σχέδια
122	22	παραστρατήματα	παραστράτισματα
122	25	καταντήση	κατακτῆση
124	16	πνεύματος	σώματος
129	24	τίποτε τὸ	τίποτε εἰς τὸ
129	30	αὐτόματαις	αὐτομάτους
130	28	κορδίζη	κερδίζη
132	18	μικροπονηρίας	μικροπικρίας
137	4	Κουριατίους	Κουρατίους
140	2	μονότονην φάραγγα	μανότονην φάλαγγα
141	16	προβαίων	προτεινῶν

Σελίς	Στίχος	Διάβαζε	Ἀντί
144	13	ἐλάχιστα	ἐλάχιστη
144	15	ἀπόδειξις	ἀποδείξεις
148	7	Kuskīn	Kuskīu
150	20	ἐμπνεύστρια	ἐκμαιεύτρια
151	7	παρατεταμένη	προτεταμένη
153	4	ἀνάλογη	ἀνάλογα
153	13	λήψεις	λήξεις
154	9	ἐπιτρέψουν	ἐπιστρέψουν
154	26	ἔργα	ἄκρα
159	14	μίαν κοπιώδη	μία κοπώδη
161	24	μακρὸς	μικρὸς
161	24	ἀποτελεῖ	ἀποστέλλει
164	21	ἐλκτικὴν	ἐλκιστικὴν
168	8	χρησιμοποιοῦμεν	χρησιμοποιοῦμεν
168	10	νά μὴ ξεύρωμεν	νά ξεύρομεν
169	19	δὲν γίνεται. Ποτέ,	δὲν γίνεται ποτέ,
180	18	ἰσοδυναμοῦν	ἰσοδυναμεῖ
181	30	κατ' ἀναλογίαν	κατ' ἀναλογίας
183	22	παιδιά μας	παιδιά σας
183	28	Ε' μ. Χ. αἰῶνα	Ε' μ. Χ.
184	18	φύρα	φόρα
185	15	ν' ἀναπνέουν	ν' ἀναπνεύσουν
192	21	νά μὴ θριαμβεύουν	νά θριαμβεύουν
197	9	εὐμορφα	ἄμορφα
200	6	ἐγγενοῦς	ἐλλειποῦς
200	10	μεταφυσικὴ	μεταφορικὴ
201	15	ἐπιβολὴν τῆς ἀληθείας	ἐπιβολὴν τῆς ἐλευθερίας
201	26	κατευθυντηρίας ιδέας	κατευθυντηρίας, ιδίως
203	28	ἐπάθαμεν	ἐπάθαμε
206	24	κατάπτωσις	κατάστασις
208	14	τὴν βάσιμην	βάσιμην
209	1	Kabelais	Kapelais
209	8	τοὺς μονήρεις	τάς μονήρεις
209	11	λογικῆς	δογικῆς
209	28,29	στασιμοποίησεως, ναρκώσεως	στασιμοποίησεις, ναρ- κώσεις
212	1	ἐννοεῖτε	ἐννοεῖται
212	8	παρουσίαν	περιοσίαν
214	14	χωρομετρίαν	χειρομετρίαν
218	15	μὲν	μιά
220	10	προσδίδουν	προδίδουν
220	18	ὄντοτήτός μας	ιδιότητός μας
221	29	κ' ἐκείνην	κ' ἐκείναν

Σελίς	Στίχος	Διάβαζε	Ἀντί
222	18	παντογνωσίαν	παιδογνωσίαν
223	14	τίποτε	τίποτα
224	7	εὐτυχεῖς	εὐτυχῶς
224	9	ποῦ μὲ	ποῦ μὲν
224	13	διαδοχικαί	διαδοχαί
224	20	ὅπου	ὄσον
224	24	ἐξοκέλλουν,	ἐξοκίλλουν
225	4	ἀποδεκτικὸν	ἀποδεικτικὸν
225	28	νά δημιουργῶ	νά δημιουργεῖ
226	10	βαρύτατα	βαρύτατο
229	4	σπινθηροβολοῦν	σπηθειροβολοῦν
236	25	προκαταρκτικὸς	προκαταρτικός
237	14	προορισμὸν	περιορισμὸν
237	15	τὸν ἀργιλλοῦ	τὸ ἀργυλλοῦ
238	14	Kavatsson	Ktauaiosou
238	27	ἄρχιζετε	θ' ἀρχίζεται
239	24	παρασκευασμένον	περισκειασμένον
241	2	συμπικνωμένη	συμπικνωμένη
242	7	ἐνσωματώνομεν	εὐσωματώνομεν
242	28	ἄτιμη	ἄτομον
243	8	διασαφήση	διασαφεινήση
243	26	παραμελοῦν	παραμιλοῦν
245	5	νεαράς	νεκράς
246	4	ἐπίπονην	ἐπίπονον
246	24	ἐπιφανεστέρου	ἐφανεστέρου
247	7	ν' ἀπολήξ' εἰς	ν' ἀπολήξ' κί
248	5	παρισινής	περισινῆς
248	14	κνισμοῦ	κονισμοῦ
249	28	Φαυστίνα	Φασιστίνα
252	12	νά διατηροῦμεν	νά μὴ διατηροῦμεν
253	6	εἰς ἐπικίνδυνας	ἐπικίνδυνας
253	29	τρέξιμον	τροξίμον
254	8	ἀπὸ τὸ ποτὸν	ἀπὸ τὸ ποτὸν ἢ ἀπὸ τὸ
254	21	μί' ἀγγαρεία	μ' ἀγγαρεία [ποτὸν
255	2	καταπλακωθῆ	καταυλακωθῆ
255	11	καταντᾶ	κατακτᾶ
255	11	συνθήθειαν	συνθήκην
256	15	στάθμισιν κ' ἐκτίμησιν	στάθμησιν κ' ἐκτίμειν
256	30	συλήση	συγχύση
257	16	ἐποικοδομητικῶν	ἐποικοδομηκῶν
260	4	ταξινομῶ	ταξίνομεῖ
260	5	πόσην	πόσων
262	6	ποῦ ἔρχονται	μοῦ ἔρχονται

Σελίς	Στίχος	Διάβαξε	Ἄντι
263	20	αἱ παγίδες	αἱ παγίδαί
264	5	τάξις ἀνεπίληπτη	ἀνέλιπστη
264	8	τῆς κριτικῆς	κριτικῆς
264	12	τῶν κριτικῶν	τῶν πρακτικῶν
265	13	ἐννοοῦσεν	ἐννοοῦσιν
265	27	ν' ἀπαρέσ'	ν' ἀπαρέσω
267	17	ἀπαιτοῦν	ἀποκτοῦν
268	18	τὴν εὐεργετικὴν τῶν ἐπίδρασιν	τὴν ἐπίδρασιν
271	5	μῦθον	μύθωσιν
271	10	ποιός	ποιός
271	25, 28	χωρομετρ...	χειρομετρ...
274	23	κοινωνιῶν	κοινωνικῶν
274	27	παραφροσύνης	περιφροσύνης
274	29	ἔχωμεν λύση	ἔχωμεν
277	5	παράβασιν	παράστασιν
277	10	διορθωθῆ	διορισθῆ
277	16	πάμπολλας	πάμπολλαι
277	20	ἀντιτάσσεται	ἀντιτείνεται
277	23	ἠμποροῦσεν	ἠμποροῦσιν
277	25	γραμματικῶν, συντακτικῶν	γραμματικοῦ, συντακτικοῦ
277	26	ἴλα	ἴλοι
278	24	ὅποιονδήποτε	ὅποιουδήποτε
278	30	προσφυγῆ ἕς τὴν	προσφυγῆ τὴν
279	10	κόκκινην μελάνην	κόκκινον μελάνην
280	2	εὐρεθῆ	εὐρισθῆ
281	7	καταφύγη	ἀποφύγη
282	2	ἐξελέξην	ἐξελέξην
285	19	τῶν δικαστῶν	δικαστῶν
288	21	κατεμέρισαν	κατεμέτρισαν
289	22	ἀπὸ μεγάλης	ἀπὸ τὴν μεγάλην
290	4	παλινοδίας	παλινοδίας
291	1	παρалаίψεις	παρалаήψεις
293	15	ἐντυπώσεως	ἐντυπώσεις
295	7	διὰ τὴν παράγην	τὴν παράγην
295	22	τὸ διακρίνην γὰρ μὴ τὸ ἀπομακρύνει πλέον	τὸ διακρίνην πλέον
296	4	ὡς παράδειγμα πρωίμης ἀναπτύξεως, ἀσφαλῶς ὄχι χωρὶς ὑπερβολὴν	ὡς ὑπερβολὴν
296	27	ἐκεῖνος ὁμοίως	ἐκεῖνος

Σελίς	Στίχος	Διάβαξε	Ἄντι
297	1	πᾶν ὅ,τι φεῖδεται	πᾶν ὅ,τι ψεύδεται
297	17	περιεβάλλετο	περιεβάλλεται
300	19	ποῦ ἠμπορεῖ νὰ	ποῦ νὰ
302	3	ἀνάλογαι	ἀνάλογα
302	6	ἐργαλείων καὶ	ἐργαλείων τῶν καὶ
302	20	ἐργασίαν φαίνεται ὡς	ἐργασίαν ὡς
305	35	γόνιμαί	γόνιμα
306	17	ὅταν εἶνε	ὅταν
306	22	ὅτε	ὅτι
306	24	ἀξίζει διὰ τὴν	ἀξίζει τὴν
307	13	εὐτελεῖς	ἐντελεῖς
309	18	καταπείδου	καταπένθου
311	6	ἀσπρισμένοι	ἀσπρισμένοι
311	9	ἐξογκωμένα	ἐξογκωμένα
512	5	Nietzsche	Nietzsche

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΠΕΤΕΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΗΣ ΣΕΙΡΑΣ

ΕΠΕΤΕΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΗΣ ΣΕΙΡΑΣ

Α. Τσακίρης	Ἐπιστολὴ Ἀνα Καρόλιν	Δρ. 12.—
»	Ἡ Αἰολοποιὰ	» 9.—
»	Τὰ ἔθνη τῆς ἐποχῆς μας	» 4.—
»	Αἰ Νέοι Τίτλοι	» 6.—
»	Ἡ ἱστορία τοῦ Κανιῦ	» 7 1/2
»	Ἡ ἱστορία τοῦ Κανιῦ	» 5.—
A. Debay	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 8.—
»	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 6.—
»	Φιλοσοφία τοῦ Γαλλοῦ	» 9.—
Max V.	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 8.—
Πασκ. Β. Β. Β.	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 7.—
C. St. Danville	Ἡ ψυχολογία τοῦ ἔθους	» 7 1/2
Dr. W. rot	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 4 1/2
Dr. W. rot	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 5.—
Dr. W. rot	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 5.—
Dr. W. rot	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 8.—
Dr. W. rot	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 20.—
Dr. W. rot	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 7.—
Dr. W. rot	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 9.—
Dr. W. rot	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 10.—
Dr. W. rot	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 10.—
Dr. W. rot	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 10.—
Dr. W. rot	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 10.—
Dr. W. rot	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 10.—
Dr. W. rot	Ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Γαλλοῦ	» 10.—